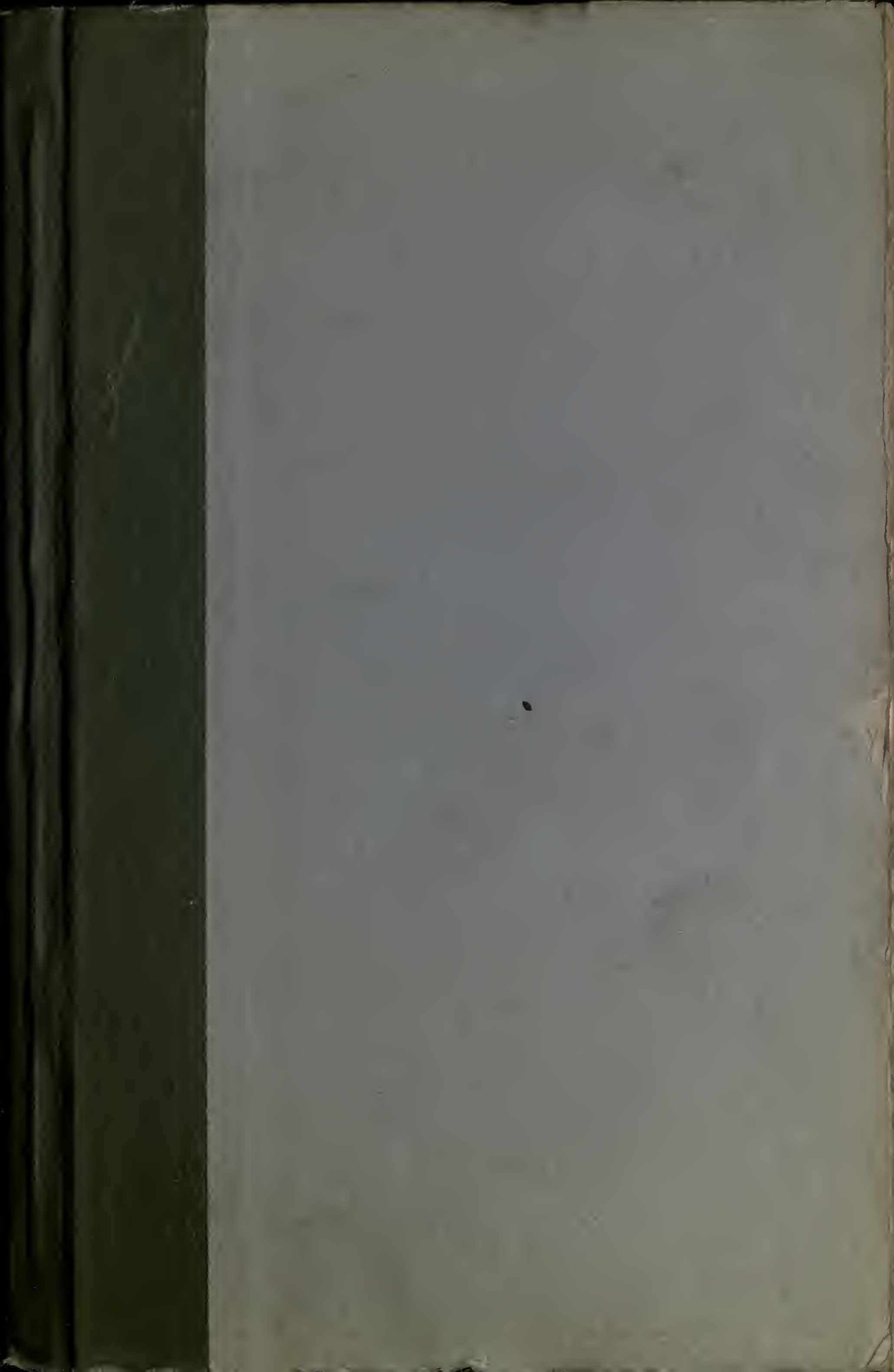

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1906.

II. RÆKKE.

21. BIND.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1906.

I Texten findes indsat følgende Afbildninger:

S. 233, 235: Uroxen fra Vig og Pilespidser fundne ved den.
S. 286—293, 310—315: Kranier fra Danmarks Oldtid.
S. 320 flg.: Vordingborg Slotskirke, samt Søilefod fra Kirken.

Til Bindet hører een Tavle:

Saar i Ribben af Uroxen fra Vig.

Figurerne S. 21—35, 38—47, 149, 152, 320, 321 ere tegnede og chemitypede af Prof. Magnus Petersen. De øvrige ere Zinkætsninger ved Pacht & Crone, efter Gjenstande, Tegninger og Photographier i Nationalmuseet. Tavlen er Phototypi ved Pacht & Crone.

TALE

HOLDT DEN 20. MARTS 1906

AF

OLDSKRIFTSELSKABETS VICEPRÆSIDENT

PROFESSOR EDV. HOLM

VED SELSKABETS FØRSTE MØDE EFTER
KONG KRISTIAN IX'S DØD
OG UNDER KONG FREDERIK VIII'S
PRÆSIDENTSKAB

Det er et Billede af en vis højtidelig Skjønhed, som den Landesorg har frembudt, der i en mærkelig Grad har været almindelig i vort Folk i Anledning af vor nylig afdøde Konge Kristian den niendes Død. Levende Sympathi og Kjærlighed til hans Minde er kommet frem paa en overordentlig smuk Maade — enhver veed det —, og man kan sikkert sige, at der ikke har været noget nok saa lille Sogneraad i Landet, uden at der, naar der blev holdt Møde efter hans Død, er blevet talt Ord til hans Ære. Intet er da naturligere, end at ogsaa vort Selskab, naar det i Aften samles for første Gang efter hans Dødsfald, begynder med at vende Tanken tilbage til hans Personlighed og hans Livsskjæbne; ja det er ikke alene naturligt, det kan endog siges at være en Pietetspligt, da vort Selskab havde den Ære at staa i et eget Forhold til ham som den, der havde vist det den høje Gunst at ville være dets Præsident.

Faa Dage efter at Kong Kristian den niende havde besteget Tronen den 15. November 1863, stod der i Anledning af Tronskiftet i Berlingske Tidende et Digt af Grundtvig, hvori denne mindede om, at den nye Konge nedstammede fra Grev Didrik den lykkelige, og hvori han derfra tog lige som gode Varsler om hans Regeringstid. Jeg mindes, at det gjorde et forunderligt Indtryk paa mig at læse disse Ord. Mørke Skyer havde allerede begyndt at taarne sig op i Horizonten, og Van-

skeligheder af den alvorligste Slags viste sig øjeblikkelig for den unge Konge. Hvor forfærdeligt det snart kom til at gaa, hvilke Ulykker der stormede ind over Landet og dets Konge, vide vi alle, og Wienerfredens Bestemmelser 1864 syntes at indeholde eń blodig Spot over, at der var udtalt Forhaabninger om Lykke i hans Regering. Han var kommen til fuldt at føle Sandheden af Frederik den stores Ord, naar denne havde sagt, at Garantitraktater kun ere skrøbeligt Filigranarbejde. Hans Regering var begyndt med, at overlegne Fjender havde skilt ham ved to Femtedele af hans Rige. Hvor tidt har Historien vist Sidestykket til en saa ulykkelig Begyndelse paa en Regering?

Man kan sige, at Kong Kristian ligesom var forudbestemt til at skulle opleve en saadan Prøvelse. Det er, forekommer det mig, ikke muligt at gjennemlæse det Afsnit af vort Lands Historie, der ligger 80 til 100 Aar tilbage før hans Tronbestigelse, uden at faa Indtrykket af den Kræftskade, som den dansk-norske Stat led under paa Grund af dens tre forskjellige Hovednationaliteter i Forbindelse med dens uheldige geografiske Beliggenhed. Kong Kristian den niendes Livsskjæbne giver ikke Anledning til at komme ind paa Forholdet imellem Dansk og Norsk. Men hvad man stærkt maa tænke paa, det er, hvorledes en tydelig Spire til Modsætningen imellem Tysk og Dansk fra Fortiden gik over i den danske Stat, der blev tilbage efter 1814. Det havde været forgjæves, at Loven om Indfødsretten havde slynget et Baand om de to Nationaliteter. Efter den tyske Frihedskrig imod Napoleon, der havde en saa umaadelig Betydning for den senere tyske Enhedsstræben, maatte Udviklingen føre til, at, naar det Øjeblik kom, da en fremragende Statsmand, der havde en fortrinlig organiseret og udrustet Hær til sin Raadighed og var

støttet af sin Konges fulde Tillid, vilde drage Fordel af den Svaghed i national Henseende, vort Fædreland led under, da truede en frygtelig Fare dets Sammenhold. Det var denne Fare, oven i Kjøbet forøget ved Forholdet imellem de europæiske Stormagter i Øjeblikket, som Kong Kristian kom til at staa lige overfor, da han besteg den danske Trone. Vi vide alle, at Farens hele Omfang ikke stod klart for vort Folk — og for øvrigt ikke heller for enten engelske, franske eller russiske Statsmænd —, vi vide, at Buen derfor blev spændt for højt, og at Konge og Folk som en Følge deraf kom til at tømme Wienerfredens bitre Skaal, der bragte Tabet ogsaa af den danske Del af det gamle Sønderjylland.

Det var nøjagtig 50 Aar, førend Hertugdømmerne tabtes, at Norge var blevet revet bort fra Danmark. Hvem kan andet end parallelisere disse svære Ulykker og de tvende Kongers Skjæbne, der rammedes af dem! Det er fortalt om Frederik den sjette, at han efter alt, hvad han havde gaaet igjennem i Aarene 1807—1814, aldrig blev egentlig glad mere og sjælden eller aldrig lo, at han havde tabt Troen paa sin Lykke. Han krympede sig ved at lade noget Linjeskib i den nye Flaade faa Navn efter sig; der var, sagde han, ingen Lykke ved det. Meget af hvad han senere kom til at opleve, skulde ej heller kunne stemme hans Sind lysere, noget jeg imidlertid ikke her skal komme ind paa. Men eet var der, som maatte kunne være ham til Trøst, og vistnok ogsaa har været det, og det var den Kjærlighed til ham, der var Folkets gjennemgaaende Følelse for ham. Det var netop denne Stemning, der kom stærkt frem ved hans Ligbegængelse, og som, bortset fra de Forskjelligheder, der naturligvis have maattet være, lægge det nær at sammenligne den med, hvad vi have været Vidne til ved Kong Kristian den niendes Ligfærd.

Da den berømte svenske Historieskriver Gejer i 1825 var her i Landet, skrev han hjem i et Brev om Frederik VI: »En større Kjærlighed har næppe nogen Hersker været Gjenstand for og det alene ved den Egenskab at være en ærlig Mand«. Jeg er kommen til at tænke paa disse Ord, nu da vi se tilbage paa Kong Kristians Liv. De passe fuldstændig paa ham. Thi det var Højagtelsen for hans Karakter, det var Tilliden til hans aldrig svigtende Paalidelighed, det var Troen paa det uselviske hos ham, Forvisningen om, at det Valgsprog, han havde valgt sig: »Med Gud for Ære og Ret«, stemmede med hans Hjærtes Overbevisning, det var alt dette, der dannede Grundlaget for den Følelse, som efterhaanden hele Folket kom til at nære for ham. Man veed, at vor afdøde Konge følte stor Kjærlighed for Frederik VIs Minde. Enhver, der har havt Lejlighed til at høre ham udtale sig om denne Konge, vil have faaet et bestemt Indtryk deraf. For en Del hang dette sammen med Taknemmelighed imod Kong Frederik VI fra hans unge Dage; men for en Del var det ogsaa en Virkning af, at han hos Kong Frederik fandt de Egenskaber, der vakte hans dybe Sympathi. Visselig var der store Forskjelle paa deres Naturer, og naar der oprindelig var haarde Kanter hos Frederik VI, som Livets Prøvelser først efterhaanden bragte ham til at kaste af sig, saaledes at han fik den elskelige Personlighed paa sine ældre Dage, som hans samtidige have aflagt stærke Vidnesbyrd om, saa tyder intet paa, at Kong Kristian har havt sligt at kæmpe med. Men som han kjendte Kong Frederik, var denne visselig ved vigtige Sider af sin Personlighed vel skikket til at blive et Forbillede for ham. Det er fortalt om Frederik VI, at, da han laa paa sit Dødsleje, hørte man ham sige: »Det er koldt, man skal kjøbe Brænde til de fattige«. I hvilken Grad svarer det ikke til de Træk af

vor Konges kjærlige Følelser for lidende og trængende, der ere blevne fortalte i den sidste Tid!

Det er andre Egenskaber, der i Historien ere blevne opbevarede som de fremherskende hos de Fyrster, der paa en afgjørende Maade have grebet ind i Verdensbegivenhedernes Gang, og dog vil man finde, at det er milde, hjærtensgode Sider af deres Karakter, Træk af Retsind og Højsind — for saavidt de havde dem, — som der har været Forkjærlighed hos deres Folk for at fortælle om dem, naar de vilde prise dem. Hos vor afdøde Konge træde disse Egenskaber i den Grad i Forgrunden, at man kan sige, at de have faaet en bestemt Betydning for vort Fædreland ikke alene indadtil, men ogsaa udadtil.

Det har været noget enestaaende i vor Historie, naar vi nylig have set en rig Samling dels af Fyrster, dels af Repræsentanter for saagodt som alle Herskerhuse og Stater lige indtil det fjærne Asien samlede ved Kong Kristians Ligfærd; men det har været noget ikke mindre enestaaende og tillige langt vigtigere, at en hel Kreds af Herskere og Fyrstinder er udgaaet fra hans Hus. Vort lille Land er udelukket fra at tale det store Ord i Staternes Kreds og fra, naar det kunde behøves, at slaa paa Sværdet der, og dets Navn har paa en tidt fordærvelig Maade været mere eller mindre ubekjendt i fjærnere Lande. Dets Ve og Vel gjaldt ikke for at have stor Betydning for Europa. Ikke længe før 1848 skrev den fra den første slesvigske Krig berømte Oberst Læssøe i et Brev fra Udlandet om, hvilken Rædsel det var for ham at tænke paa, at vort Fædreland kunde gaa til Grunde, uden at man i store Dele af Europa engang lagde Mærke dertil. Vi tør vel sige, at vort Folks Kamp i begge de slesvigske Krige har hævet dets Anseelse i Europa; men det skal ogsaa mindes til vor

afdøde Konges Ære, at han har virket sit til, at der er blevet talt mere om vort Land end tidligere. Det var ikke alene, fordi han tilfældigvis havde en Kreds af Sønner og Døtre, at fra fremmede Lande Konger og Fyrstinder søgtes her ved vort lille Hof; men det var ogsaa paa Grund af det Navn, som han og med ham vor tidligere afdøde Dronning havde for at have skabt et smukt Familieliv og et Hof med rene Sæder. Og naar Amalienborg, Fredensborg og Bernstorff bleve Samlingspunkter for den voxende og efterhaanden vidt forgrenede Herskerfamilie, saa var det ikke, for at Livet der skulde give Anledning til politisk Rænkespil. Hvad der kunde fortælles om ham, der mere og mere blev den patriarkalske Skikkelse, som paatrykte Livet ved Hoffet sit Præg, drejede sig først og fremmest om Træk af hans milde og ædle Karakter. Danmark har Grund til at være ham taknemmelig for den Maade, hvorpaa han ved sin Personlighed holdt dets Ære oppe og med det samme ogsaa virkede til dets Værn.

Kong Kristian var for beskeden til selv at have Følelsen af, at han her havde en Fortjeneste; men sikkert gav hele denne Side af hans Liv ham en egen Lykkefølelse. Her træder den stærke Modsætning frem imellem hans Livs Aften og den, som blev Frederik VI til Del. Medens denne saa den oldenborgske Mandslinie truet med at uddø og saa det falde sammen, hvorved A. P. Bernstorff havde søgt at sikre Sammenholdet imellem den danske Stats Lande indtil Elben, var det en blomstrende yngre Slægt, der voxede op om Kong Kristian. Han kunde baade fra den Side se sit eget Lands Fremtid sikret, og han kunde tillige føle Glæde ved at følge sine Børns Skjæbner udenfor Danmark. Det blev forundt ham at se en Søn udvikle sig som Konge under vanskelige Forhold i det fjærne Grækenland og forstaa

i et Land, hvis Forhold paa mange Maader vare himmelvidt forskjellige fra vort Fædrelands, at gjøre sin Personlighed gjældende og endog efter en ulykkelig Krig at naa til at bringe sit Land paa ret Kjøl igjen, saa det i Hovedsagen gik uskadt ud af den farlige Krise. Han saa en Datter blive æret og elsket af det mægtige engelske Folk, og det faldt i hans Lod i hans Regerings sidste Dage at se en Sønnesøn blive modtaget som nyvalgt Konge i Norge med en Jubel, hvori han kunde tænke sig, at der laa et lykkeligt Varsel om Fremtiden.

Og maatte Kong Kristian end se tre Døtre og en Søn betale den ydre Højhed, de naaede, med at forlade Fædrelandet, saa havde han og, lad os tilføje, Folket med ham, dog den store Glæde, at de bevarede det Baand, der knyttede dem til dette og til ham selv, med fuld Styrke, og at de ogsaa viste det i Gjerningen ved deres stadige Besøg i Fædrelandet. Hvilken umaadelig Modsætning viser sig ikke her i Sammenligning med tidligere Tider, naar Fyrstedøtre, hvad idelig skete, bleve bortgiftede til andre Lande. Da var det det samme som en Skilsmisse for hele Livet imellem dem og deres Slægt tilligemed deres Fædreland. Hvilken Forladthed og Ensomhedsfølelse er ikke mange Gange blevet deres Lod, og hvilket Savn have de ikke efterladt i Hjemmet! Kong Kristian og hans Børn kunde til Forskjel derfra idelig nyde Gjensynets og Samlivets Glæde.

Intet Menneske bliver 87 Aar gammel uden i sine personlige Forhold at komme til at føle Sandheden af Kingos Ord:

Sorrig og Glæde, de vandre til Hobe,
Lykke, Ulykke de gange paa Rad,

og saaledes er det ogsaa gaaet Kong Kristian; men det er dog et ganske overvejende lyst Billede, enhver faar af hans personlige Liv og tillige af den Betyd-

ning, det har havt for vort Folk. Men nu det Indtryk, hans Livsskjæbne giver ved hans Kongegjerning! Slesvigs Tab i Begyndelsen af hans Regeringstid har ikke kunnet andet end kaste en svær Slagskygge over hans og hans Folks Historie senere hen, og vi vide alle, at den politiske Udvikling her hjemme i hans Tid førte til stærke Brydninger, der have maattet volde ham stærke Bekymringer; men hvor skjønt og harmonisk et Indtryk giver dog ikke Slutningen af hans Livshistorie ved det Forhold, hvori han efterhaanden kom til at staa til hele sit Folk netop som den folkekjære Drot. Og skulde det end ikke falde i hans Lod at se Baandet igjen blive knyttet til de danske Sønderjyder, saa kom han dog til paa en anden Kant at se et vigtigt Forhold blive bragt i Lave paa en lykkelig Maade. Her virkede han netop stærkt med ved sin egen Personlighed. Jeg tænker naturligvis paa hans Rejse til Island 1874, der kom til at begynde en ny Epoke i denne Øs Historie, og hvor den med hans Godkjendelse skabte Forfatningsudvikling sikkert vil virke til Fremme af vore islandske Brødres Lykke og forhaabentlig ogsaa til i Længden at knytte et fast Baand imellem dem og os Danske.

Hvilken mærkelig, i mange Henseender vigtig og lykkebringende Udvikling har endelig ikke hans Regeringstid bragt vort Land i mangfoldige Retninger, saaledes baade i økonomisk og aandelig Henseende. Det hører til de for os alle mest bekjendte Træk; men det maa nævnes, fordi det altid vil staa som en Hovedside af Kong Kristian den niendes Regeringstid og giver den en egen Betydning i vort Lands Historie. Han kunde igjennem den følge en mangesidig Blomstringstid, der viste, at Folket ikke var knækket ved Ulykkerne i hans Regerings Begyndelsestid, men tværtimod ligesom ved dem netop var

bragt til kraftigt Arbejde; og han har da ogsaa ved mange Lejligheder vist sin levende Sympathi derfor.

Se vi da efter vor kjære gamle Konges Død tilbage paa hans Regeringstid, saa føle vi med Tanken om, hvorledes han hædrede vort Land udadtil, hvor smuk en Personlighed vi i ham have havt at samles om, og om hvor store Fremskridt Landet har gjort under ham som Konge, at der har været mange saavel smukke som lykkelige Sider ved hans Regering. Naar Grundtvig i hint lille Digt, jeg nævnede fra Kong Kristians aller første Regeringsdage, udtalte Haabet om Lykke for hans Regering, skulde det trods alt det Mørke, der dengang trak op, dog i store Henseender gaa i Opfyldelse.

Jeg har nævnt det Liv, der ogsaa i aandelig Henseende har udmærket Kong Kristian den niendes Regeringstid. Her have vi Lov til et Øjeblik at vende Tanken tilbage til vort eget Selskabs Historie, saasandt som det har udfoldet en Virksomhed i hans Tid, der har baaret rige Frugter inden for de Grene af det videnskabelige Liv, som det repræsenterer.

Rent ydre set kan det mærkes, at der i Tiden nærmest efter Kong Kristian den niendes Tronbestigelse begynder et nyt Afsnit i Selskabets Historie. Det var nemlig dengang, at dets Styrelse blev sat paa den Fod, den siden har staaet paa, og at det under Navn af Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie bekjendte Tidsskrift blev Organet for dets fleste Publikationer. Hvad selve Virksomhedens Præg angaar, kan man vistnok sige, at den var en jævn Fortsættelse af, hvad den tidligere havde været; men det var vel at mærke en Fortsættelse, som den kunde finde Sted i et livskraftigt Selskab, der viste, at det havde en Rigdom af Muligheder i sig.

Rafn, der i 1825 havde stiftet Selskabet, var død 1864, og i 1865 døde den Mand, der kan kaldes Stifteren af den nordiske Archæologi her hjemme, nemlig Thomsen, som dengang var Selskabets Vicepræsident. Det blev nu Worsaae, der fra det nye Tidsrums Begyndelse var Sjælen i Selskabet indtil sin altfor tidlige Død 1885. Naar han ved Selskabets 50aarige Jubilæumsfest 1875 udtalte, at Rafn havde gjort det til et virkeligt Centralinstitut for den nationale Oldforskning i Danmark, maa det siges, at han selv virkede til, at det i endnu højere Grad blev det. Og vistnok var det et uerstatteligt Tab, der blev lidt ved den geniale Mands Død; men det skulde dog vise sig, med hvor megen Sandhed han ved den nylig nævnte Lejlighed havde talt om den stærke Tilvæxt, der var vundet ved unge arbejdende Kræfter. Det var dem, der med Tilføjelse af andre, som siden kom til, vedbleve at give Selskabets Virksomhed dens omfattende og betydningsfulde Præg. Og det er værdt at lægge Mærke til, at vort Selskab, der bærer Navn ikke af det danske men det nordiske Oldskriftselskab, ogsaa har aabnet saavel sine Møder som sine Skrifter for Videnskabsmænd fra de tvende Broderfolk. Svenske Oldgranskere have glædet Selskabet ved deres Medvirken, og det til Trods for, at de særlig i Vitterhets-Historie- och Antiquitetsakademien have et betydningsfuldt Centrum for deres eget Lands Oldgranskning. Og om næsten alle de norske — deriblandt meget betydelige — Videnskabsmænd, der have virket paa disse Felter, kan det siges, at de til Dels have brugt vort Selskab som deres Organ. Sophus Bugges Navn findes paa vor allernyeste Publikation.

Da Selskabet blev stiftet 1825, var det, som det fremgaar af dets Navn, Udgivelse af Skrifter fra Oldtiden, der i første Række stod som Opgaven, og det er

bekjendt, hvor stor en Mængde islandsk-norske Sagaer der under Selskabets Auspicier kom frem i Forening med Oversættelser af dem. Selvfølgelig er denne Side af Virksomheden senere traadt noget i Baggrunden, efter at den største Trang til at faa slige Skrifter frem var stillet; men at den ikke har været glemt, derom giver Selskabets Historie fra den aller nyeste Tid et Vidnesbyrd, da en saare vigtig Saga, den store Sturlungasaga netop nu bliver udgivet af Sekretæren for Selskabets Oldskriftsafdeling, Dr. Kålund, som ogsaa har besørget en Oversættelse af den. Jeg har den Ære i Aften at forelægge et Hefte af Sagaen.

Og selv om i det hele Udgivelsen af Oldskrifter er traadt noget tilbage, gjælder dette ingenlunde om den i nær Forbindelse hermed staaende litterærhistoriske, mythologiske og rent historiske Granskning baade over Sagaer og Skjaldekvad og over enkelte Steder i dem. Disse Studier have blomstret frodig. Og hertil kommer saa den nærstaaende sproglige Granskning. Her maa det især nævnes, at det var i Oldskriftselskabet, at Professor Wimmers banebrydende runologiske Arbejder kom frem, og at vort Selskab ogsaa har havt Del i, at han planlagde sit store monumentale Værk om de danske Runemindesmærker, et Værk som for øvrigt naturligvis for en Del ligefrem hører ind under Oldskriftværkerne. Der kan dertil føjes, at det ogsaa har været i vort Selskab, at den anden af de nordiske, mest fremragende Runologer, Sophus Bugge har offentliggjort en Del af sine Arbejder paa dette Omraade.

Samtidig udviklede den archæologiske Virksomhed sig stærkt baade i Selskabets Møder og i dets Skrifter, en ganske naturlig Virkning af den Væxt, som Udgravningsarbejderne fik rundt om i Landet, og hvorved de mere og mere fyldte Samlingerne i Nationalmuseets

første Afdeling. Selskabet blev det naturlige Organ udadtil for denne. De bekjendte store Rammer var allerede i Forvejen givne ved Inddelingen i Sten-, Bronce- og Jærnalderen, og den ældre Jærnalder var opdaget; men en Mangfoldighed af Opgaver trængte sig paa og ere vedblevne at gjøre det indtil dette Øjeblik. Spørgsmaalet om Stenalderens Deling i den ældre og den yngre Stenalder maa sikkert siges at være bragt til en Afgjørelse i dette Tidsrum, og under de Impulser, som Oldskriftselskabets Virksomhed gav, satte Undersøgelserne over de gamle Affaldsdynger og den ved dem oplyste Kultur sin endelige betydningsfulde Frugt ved det store Værk om dem, som 7 Archæologer og Naturforskere udgav i Aaret 1900. Til Oplysning om Broncealderen gav vor nuværende Sekretær for Oldsagsafdelingen, Dr. Müller, vigtige Bidrag, og Jærnalderen kom — for her blot at nævne et Par prægnante Exempler — til at staa i et nyt Lys ved Fortsættelsen af de allerede i forrige Tidsafsnit begyndte Mosefund, der blandt andet bragte talrige og overraskende Oplysninger om Berøringer med romersk Kultur. Samtidig førte Kammerherre Vedels Udgravninger og Undersøgelser igjennem en Række Aar paa Bornholm til, at vor Kundskab blev stærkt udvidet paa en Mængde Punkter særlig med Hensyn til Jærnalderen. Allerede Worsaae kunde fremhæve som et af den nordiske Oldforsknings vigtigste Fremskridt, at man med langt større Klarhed end før kunde sondre imellem forskjellige Tidsrum i den hidtil dunkle Jærnalder. Denne Klarhed er siden bleven yderligere forøget ved en Række enkelte Gravfund i forskjellige Dele af Landet.

Jo mere Archæologien skred frem og det samtidig med, at lignende Studier bleve drevne med stigende Styrke ogsaa i andre Lande, desto naturligere var det, at komparative Undersøgelser kom i Gang. Det blev

en Opgave at faa oplyst Oldtidskulturen paa dens forskjellige Stadier ved Sammenligning ikke alene med europæiske Landes men ogsaa med fjærnere Verdensdeles Kultur paa det tilsvarende Standpunkt. Naar Worsaae fremstillede Ruslands og det skandinaviske Nordens ældste Bebyggelse og ældste Kulturforhold, eller naar han skrev sin Afhandling: »Fra Sten- og Broncealderen i den gamle og nye Verden«, eller naar Dr. Müller behandlede den europæiske Broncealders Oprindelse og første Udvikling, var det Vidnesbyrd om, hvorledes Synet udvidedes her hjemme paa Oldgranskningens Omraade.

Jo mere Blikket har vendt sig i denne komparative Retning, desto mere er det blevet klart, at der her foreligger i høj Grad fængslende Opgaver. Og ved Siden heraf er Opmærksomheden aabenbart i den nyeste Tid bleven stærkt henvendt paa et andet meget vigtigt Punkt, nemlig paa fra de forskjellige Tidsrum indenfor den forhistoriske Tid at faa Oplysninger om Bopladserne. Den udviklede archæologiske Teknik gjør det nu langt mere end tidligere muligt paa dette Punkt at vinde betydningsfulde Resultater.

Men Oldskriftselskabet omfatter ikke alene vor Oldtid. Det har ogsaa saa at sige gjort sig til Organ for Nationalmuseets anden Afdeling, for den middelalderlige Archæologi, der i de senere Slægtled har taget et forbausende Opsving. Som det er naturligt efter vore middelalderlige Monumenters Karakter, har det været vore Kirker med deres Dekoration og forskjellige til dem hørende Monumenter og Gjenstande vedrørende den kirkelige Kultus, der mest have været Formaalet for Undersøgelserne. Hvad selve Architekturen angaar, var Stødet først kommet fra en Mand udenfor Oldskriftselskabet, nemlig fra Høyen; men ved talrige Foredrag og Afhandlinger have Medlemmer af vort Selskab givet saare

vigtige Bidrag til at føre disse Undersøgelser videre. For her kun at nævne afdøde Mænd, skal jeg pege paa Julius Langes, Henry Petersens, Løfflers og Valdemar Kochs Navne. Kirkernes Dekoration er samtidig bleven belyst ved Studiet af Kalkmalerierne, som man før dette Tidsrum kun havde havt meget svag Kundskab om, men som nu bleve fremdragne og studerede med stor Iver. Have de kirkelige Bygninger end spillet den vigtigste Rolle, bør det dog heller ikke glemmes, at der har fundet Undersøgelser Sted over Borgpladser og Borgruiner, og vi have i den nyeste Tid set det mærkeligste Forsvarsværk i vort Land, hvis Historie strækker sig fra Slutningen af Oldtiden ned igjennem en Del af Middelalderen, nemlig Dannevirke, være Gjenstand for vigtige og omhyggelige Undersøgelser, som Oldskriftselskabet har udgivet.

Endelig have ogsaa andre Studier over Middelalderens Forhold end de archæologiske efterhaanden fundet Plads indenfor vort Selskabs Rammer, og det netop stærkt i vor afdøde Konges Præsidenttid. Jeg skal for at tage et slaaende Exempel minde om, at det var i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, at afdøde A. D. Jørgensen lod Hovedmassen af sine Afhandlinger over Middelalderens Historie komme frem, og man vil desuden kunne nævne en hel Række Afhandlinger af nulevende Historikere snart over Stands- og Samfundshistorie, snart over Møntvæsen, snart igjen af kildehistorisk Indhold eller over fremtrædende historiske Personligheder eller endelig ogsaa af litteraturhistorisk Indhold.

Det har kun været en rent skitzemæssig løs Oversigt, jeg her har kunnet give af vort Selskabs Virksomhed i vor afdøde Konges Præsidenttid; men jeg

haaber, at den dog maa have været tilstrækkelig til at give Indtrykket af, at det har været et rigt, betydningsfuldt Liv, der har rørt sig i det i denne Tid. Stolende paa en Fortsættelse heraf tør vi haabe godt ogsaa af den Tid, der nu skal begynde; men naar vi se ud imod Fremtiden, saa tillader jeg mig allerunderdanigst paa Selskabets Vegne at vende mig imod Deres Majestæt, og udtale Selskabets varme Tak, fordi Deres Majestæt har villet vise det den store Gunst at ville være dets Præsident. Det er ikke noget nyt for os at se Deres Majestæt ved vore Møder. Deres Majestæt har som Kronprins været en jævnlig Gjæst ved dem og derved vist den levende Interesse, De har havt for vort Selskabs Virksomhed. Vi tør haabe, at den ogsaa fremdeles vil finde Deres Majestæts Bifald. Naar det hele danske Folk med fortrøstningsfuldt Haab ser ud imod Fremtiden under Deres Majestæts Regering, og af varmt Hjærte ønsker Deres Majestæt Held og Lykke, saa maa Oldskriftselskabet have Lov til fra sin Side at blande sin Stemme og sine Ønsker med deri, og det maa være os tilladt at udtale det Haab, at ogsaa vort Selskabs Gjerning maa indenfor dens beskedne Omfang tjene Deres Majestæts Regeringstid til Ære.

BRABRAND-FUNDET FRA DEN ÆLDRE STENALDER,

ARKÆOLOGISK OG GEOLOGISK BEHANDLET

AF

THOMAS THOMSEN OG A. JESSEN.

Gennem mere end et halvt Hundrede Aar har den danske Oldforsknings Opmærksomhed været rettet mod den ældre Stenalders Bopladser; i Løbet af denne Tid ere disse fremdragne paa talrige Steder i Landet, og nylig har en enkelt Gruppe af dem, Affaldsdyngerne, været Genstand for en grundig og mangesidet videnskabelig Behandling, skabt ved Samvirken mellem Arkæologer og Naturforskere og forberedt gennem omfattende Undersøgelser[1]. Der kunde herefter være Grund til at antage, at disse Fortidslevninger foreløbig havde ydet, hvad de formaaede, at der vilde hengaa længere Tider, inden der fremkom et væsentligt nyt Stof til Belysning af den tidlige Stenalders Kultur. Men just det Aar, i hvilket det omtalte Værk udkom, foretoges den store Undersøgelse i Maglemosen ved Mullerup, der rykkede Stenalderens Begyndelse her i Landet et betydeligt Skridt tilbage[2], og samme Efteraar fandtes de første Sager af det Fund, for hvilket her skal gøres Rede, og som paa anden Maade, væsentligst gennem de Sager af letforgængeligt Materiale, som gunstige Lejringsforhold her have ladet uskadte, kom til at danne et betydningsfuldt Supplement til de tidligere kendte Bopladsfund.

---

[1] Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark. Undersøgte for Nationalmuseet. Af A. P. Madsen, Sophus Müller, Carl Neergaard, C. G. Joh. Petersen, E. Rostrup, K. I. V. Steenstrup, Herluf Winge. København 1900. Dette Værk, som jeg i denne Afhandling oftere vil faa Lejlighed til at benytte, citeres i det følgende som »Affd.«

[2] Jfr. Aarb. f. nord. Oldk. 1903, 148 ff.

Det var i Okt. 1900, at Opmærksomheden henledtes paa dette Sted, idet Stadsingeniør Jørgensen indleverede paa Aarhus Museum nogle Oldsager, der vare fundne ved Gravningsarbejder for Aarhus Vandværk[1]. Foranlediget heraf foretog dette Museums Bestyrelse en Besigtigelse af Findestedet, der gav til Resultat, at Sagerne vel vare fundne i omtrent samme Dybde, men paa forskellige Steder i Vandledningsgrøften med

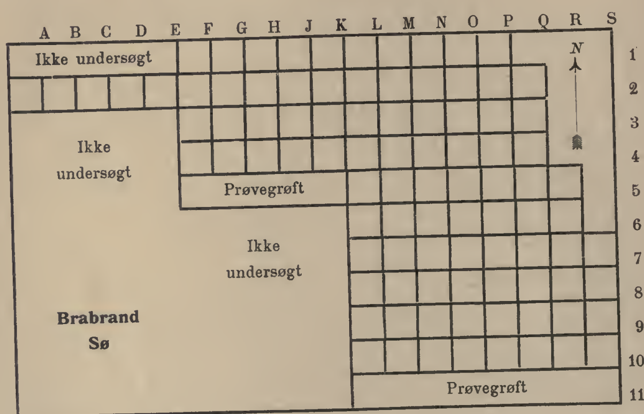

Fig. 1. Udgravningsfeltets Inddeling.

ret betydelig indbyrdes Afstand. Hovedmængden (Aarh. Mus. Nr. 5294 a–e), hvoriblandt det paa Fig. 11 afbildede Skulderblad, laa dog samlet paa en 2—3 M. stor Plet, c. 1 M. under Overfladen. Det iagttoges, at de laa paa gammel Strandbund i et Lag, der hovedsagelig bestod af Stranddyr (Østers, andre Muslinger og Snegle).

[1] Sagerne, der med Undtagelse af det Fig. 11 afbildede Skulderblad opbevares i Aarhus Museums historiske Afdeling under Nr. 5291—94 e, ere følgende: 5291—92 2 Rodstykker af Uroxehorn. 5293 En Benøxe med firkantet Skafthul. 5294 a en Benøxe med rundt Skafthul; b en Benøxe med aflangt Skafthul; c Rodstykket af et stort Uroxehorn; d det omtalte Skulderblad, senere godhedsfuldt overladt til Nationalmuseet; e en Benpren (af en Sidetak af Krondyr).

Det er til dette Sted, den Undersøgelse er knyttet, som Nationalmuseet efter at have faaet Underretning om Sagen lod foretage i Aarene 1903—04.

Findestedet hører til Matr. Nr. 11 b af Viby (Viby Sogn, Ning Herred, Aarhus Amt), der ejedes af Gaardejer, Amtsraadsmedlem S. L. Møller, som velvilligt gav sit Minde til Undersøgelsen. Det ligger 2½ Fjerdingvej (c. 4,7 Kilometer)

Fig. 2. Kort over Østenden af Brabrand Sø.

vestsydvest for Aarhus By ved Østenden af den lange, smalle Brabrand Sø, der gennem Aarhus Aa har Afløb til Kattegat. Sagerne ere fundne sønden for Aaen, kun faa Hundrede Alen fra det Sted, hvor den løber ud af Søen[1]. Umiddelbart øst for Findestedet danner Terrænet en lav Højning, der hæver sig indtil 5,65 M. over Havet; nu er den landfast paa alle Sider, men omgiven af saa lavt Terræn, at den i ældre Stenalder maa have været en Holm. Paa og ved dennes

[1] Af de øvrige Sager var Nr. 5293 fundet tæt ved Aarhus Aas sydlige Bred c. 100° (c. 65 M.) efter dens Udløb af Søen. Nr. 5291—92 laa c. 200° (c. 125 M.) nord for Aaen og c. 400° (c. 250 M.) fra dens Udløb. Det er saaledes en ret betydelig Strækning, over hvilket Fundet spænder.

vestre Bred have de Folk færdedes, hvis Efterladenskaber Undersøgelsen har fremdraget. (Jfr. Kortet Fig. 2, paa hvilket Findestedet er afmærket med et ×).

Undersøgelsens Metode var med nogen Indskrænkning den sædvanlig anvendte ved Museets Arbejder af denne Art: Efter Afskrælningen af den tynde Græstørv déltes det Felt, der indtoges til Undersøgelse, i Kvadratmetre med Sider i Verdenshjørnerne; indenfor de enkelte Meterfelter arbejdedes i Dybdelag paa 20 Cm. De i hvert saadant Kvadratmeterlag fundne Oldsager og Knogler bogførtes indenfor dette, men uden nærmere Angivelse af Beliggenhed i Feltet. Paa lignende Maade optaltes Flintaffaldet feltvis, men Størsteparten af dette kasseredes efter Optællingen; en mindre Del bevaredes, men med Opgivelse af Feltinddelingen.

Figur 1 angiver Felthjørnernes Betegnelse; Felterne selv betegnes efter deres sydøstre Hjørne; det vestligste af de her undersøgte hedder saaledes A2 o. s. fr.

Udgravningsfeltet er beliggende mellem Søen og den Vandledning, der foranledigede Undersøgelsen; den gaar tæt øst for de østligste Felter langs Forgrunden af Fig. 3; en Rensebrønd i Ledningen ligger 2 M. øst for Gravningsfeltets sydøstlige Hjørne. Medens Ledningen saaledes danner en tvingende Grænse mod Øst, var det mod Vest Søbredden, der hindrede en videre Fremtrængen. Den skærer Feltets Sydrand omtrent i Linien J (jfr. Fig. 1) og løber derfra mod Nordvest, hvor Vestranden skæres omtrent i Linien 3. I Bænk 2, hvor man førte Gravningen tæt ud mod Bredden, viste det sig vanskeligt at fuldføre Undersøgelsen af de dybeste Lag paa Grund af det indtrængende Vand, og det fandtes derfor hensigtsmæssigt i den øvrige Del af Feltet at standse længere fra Søen. Mod Syd og Nord naaedes ingen Grænse for Oldsagslaget; Sagernes Antal blev større, jo længere man naaede nordpaa.

Det metervis undersøgte Areal udgør 94 □ M. Desuden gravedes for at skaffe Plads og faa et Overblik over

Lagdelingen 2 Prøvegrøfter paa ialt 13 □ M.; i disse opsamledes Sagerne uden Hensyn til Felt og Lag.

Sammensætningen af de Lag, hvori Oldsagerne fandtes, og disses geologiske Betydning vil nedenfor blive mere indgaaende behandlet; paa dette Sted skal derfor kun nævnes, hvad der er nødvendigt til Forstaaelse af den følgende arkæologiske Redegørelse. Umiddelbart under Græstørven laa

Fig. 3. Pladsen, set fra Øst; bag Arbejderne den sivgroede Søbred.

et Gruslag, der nedadtil jævnt gik over til Sand. Under dette laa den mægtigste og for Undersøgelsen betydningsfuldeste Aflejring, bestaaende af et plastisk Fjorddynd. Nærmest Søbredden hvilede det direkte paa et Gruslag, østligere skød sig et Sandlag ind mellem dette og Dyndet. Hvad der ligger dybere har kun geologisk Interesse.

De omtalte Lag løbe imidlertid ikke parallelt. Dyndlagets Overflade er omtrent vandret, hvorimod dets Underside har et Fald mod Vest af 1 : 15; vestligst har derfor Laget sin største Tykkelse, c. 1,25 M., og derfra bliver det tyndere mod Øst, indtil det 13—14 M. østligere løber ud i en Spids og forsvinder,

hvorved det over- og underliggende Sand mødes. Omvendt bliver Forholdet for de øvre Lags Vedkommende, idet den nuværende Overflade falder mod Vest med en Hældning af 1:20. Herved bliver Grus- og Sandlaget tykkere østpaa: ved Gravningsfeltets Vestrand er det kun c. 35 Cm. tykt, hvorimod det ved det Punkt, hvor Dyndlaget forsvinder, har naaet en Mægtighed af c. 1 M. Den samlede Tykkelse af Lagene fra Grønsværets Underside til det underste Gruslag varierer derimod ikke stærkt; vestligst er den 1,60 M.; 15 M. østligere er den kun aftaget med 35 Cm.[1]

Alle de ovenfor beskrevne Lag indeholdt Oldsager; til denne Erkendelse naaede man imidlertid ikke strax ved Undersøgelsens Begyndelse, og da dette Forhold har sat sit Præg paa Fremgangsmaaden i de forskellige Dele af Udgravningsfeltet, vil det være nødvendigt at dvæle et Øjeblik herved.

Arbejdet begyndte med den sydlige Prøvegrøft L—S 11, og her viste det sig, at alle Oldsager fandtes i en Dybde af 0,75—1,25 M. under Grønsværet og laa i et skalblandet Dyndlag. Da denne Iagttagelse stemmede særdeles godt med den oprindelige Indberetning, antog man, at dette Lag var det egentlige Kulturlag, og at de overliggende Lag af Sand og Grus vare aflejrede i en senere Tid. Planen for Undersøgelsen lagdes i Henhold hertil saaledes, at de øverste 60 Cm., der omtrentlig svarede til Overlagene, afgravedes med Skovl, og den omhyggeligere Gennemsøgen af Laget og Sagernes Bogføring indenfor Meterlag først paabegyndtes under dette Niveau. Paa denne Maade undersøgtes Bænkene 7—10, ialt 32 □ M., i hvilke altsaa Lag 1—3 mangle. Under

[1] Ovenstaaende Maalinger af Lagtykkelsen ere tagne fra et Snit i Vest-Øst gennem Punkt 1, hvor Undersøgelsen strakte sig over 16 M. Et Parti af dette Profil er gengivet Side 54. Som Snittet tegner sig paa dette Sted, er det i Hovedtrækkene ogsaa syd og nord derfor; det maa kun erindres, at disse Snit ikke gaa vinkelret paa Søbredden, der har Retning omtrent NV-SØ, og at der derved finder en Forskydning Sted, saaledes at Dyndlagets Spids i et nordligere Profil ligger mere vestligt, i et sydligere mere østligt.

Arbejdet med disse blev man opmærksom paa, at Oldsagerne her begyndte noget tidligere, hvorfor man i Bænkene 5—6 begyndte Lagdelingen 20 Cm. højere oppe; de efter denne Plan undersøgte 14 □ M. mangle saaledes kun Lag 1—2. Paa dette Tidspunkt var det imidlertid blevet klart, at man burde strække sig endnu videre og begynde den egentlige Undersøgelse umiddelbart efter Grønsværets Afskrælning. Saaledes arbejdedes der da i de resterende 48 □ M. Undersøgelsen standsedes ved det nedre Gruslag, naar undtages i de 2 nordligste Feltrækker, hvor dette Lag, der havde en Tykkelse af c. 20 Cm., medtoges og viste sig ogsaa at indeholde Oldsager.

Dette Forhold maa haves i Erindring, hvor der i det følgende nævnes Antallet af Sager i et bestemt Lag. Lagene 1—2 omfatter 48, Lag 3 62 og Lagene 4—7 94 □ M. Et 8de Lag forekommer i 49 □ M.[1], medens i de øvrige Bunden er naaet i 7de Lag. Et 9de Lag findes kun i de ialt 19 Felter, i hvilke det underste Gruslag er medtaget.

Der arbejdedes med gennemsnitlig 6 Mand i 26 Dage. Fra arkæologisk Side deltoge i Undersøgelsen: Museumsdirektør Sophus Müller i 5 Dage, Museumsinspektør C. Neergaard 1 Dag, Konservator Rosenberg 25 og undertegnede 18 Dage. Endelig deltog Statsgeolog A. Jessen i 4 Dage for at studere de geologiske Forhold paa Stedet.

Efter denne Redegørelse for Forholdene paa Stedet og den anvendte Arbejdsmetode vil der kunne gaas over til Behandlingen af selve Oldsagerne.

Oldsager.

Øxer og Mejsler af Sten.

1. Skivespalteren, den bredeggede Øxeform, der overalt paa den ældre Stenalders Bopladser optræder i stort Tal,

---

[1] Nemlig i Felterne F—P 1, A—Q 2, F—O 3, F—K 4, L—M 5, L—O 6 og L—N 7.

var ved Brabrand Sø endog usædvanlig rigt repræsenteret. Det samlede Antal, 266, vejer vel numerisk ikke op mod, hvad f. Ex. den store Affaldsdynge ved Ertebølle ydede, hvorfra der hjembragtes 328 Skivespaltere; men om man tager Hensyn til Undersøgelsernes forskellige Udstrækning, vil man komme til et ganske andet Resultat. Ved Ertebølle fandtes gennemsnitlig paa 100 ▢ Meterlag af 20 Cm. Tykkelse 18 Skivespaltere, medens Gennemsnittet her er 45. I Sandlagene naar Gennemsnitstallet paa samme Areal endog op til mellem 90 og 100, medens det i intet Lag i Ertebølle overstiger 31.

Det er gennemgaaende daarlige Exemplarer; kun 13 have en saa frisk Eg, at de kan være ubrugte, og de fleste ere mere eller mindre medtagne af Brug, 24 maa betegnes som stærkt beskadigede i Eggen (Affd. p. 107, Fig. 1) og 91 ere knækkede og ubrugelige. Udprægede Slidridser (jfr. Affd. p. 29, Fig. 2) iagttoges med blotte Øjne paa 8 Stykker, medens det ved stærk Forstørrelse under Lup lader sig se paa langt flere.

Idet der foreløbig kun tages Hensyn til de 175, der ere i brugbar Stand, vil 64 af disse kunne indordnes under de ved den sidste grundige Behandling af disse Former opstillede Grupper[1]:

I.	Dannede af 1ste Yderskive (Pl. IV 1—5)	2
II—III.	Dannede af 2den—3die Yderskive (Pl. IV 6—7, 9—10, 17—18)	37
IV.	Dannede af 1ste Inderskive (Pl. IV 19—21)	19
V.	Dannede af 2den Inderskive (Pl. IV 22—23)	3
VI.	Dannede af sidste Yderskive, Blokkens Rest (Pl. IV 24—25)	2
VII.	Dannede af en Yderskive (Pl. IV 26—27)	1
	Ialt...	64

[1] Jfr. Affd. p. 30 ff., for hvilket Værk de følgende Henvisninger gælde.

8 maa betegnes som Forarbejder, og 103 lade sig ikke med Sikkerhed henføre under de opstillede Inddelinger.

I Henseende til Størrelsen falder over 2 Tredjedele mellem 6 og 8 Cm.; kun 13 er over 9 og kun 4 under 5 Cm. De 4 længste ere 11,5 Cm. lange; de 2 mindste, der ere 4 og 4,4 Cm. lange med en Egbredde af henholdsvis 2,6 og 2,8 Cm., ere saa spinkle, at de efter deres Brug vist snarest maatte føres sammen med Flækkespalterne.

De 91 knækkede Stykker lade sig gruppere paa følgende Maade (jfr. Affd. p. 32):

Afknækkede Nakkeender, paa hvilke Istandsættelse ikke er forsøgt	28
Afknækkede Nakkeender med eet Hug, ført fra den ene Kant (Affd. p. 32, Fig. 8)	27
Afknækkede Nakkeender med to Hug (Affd. p. 32, Fig. 7)	13
Afknækkede Nakkeender, tildannede ved Smaahug fra Brudfladen (Affd. p. 32, Fig. 6)	14
Afknækkede Egender, paa hvilke Istandsættelse ikke er forsøgt	8
Afknækkede Egender, forsøgt tildannede paany	1
Ialt...	91

Af det samlede Antal ere 31 optagne uden Iagttagelse af Pladsen indenfor Dybdelagene; for de øvriges Vedkommende vil deres Fordeling ses paa Tabellen p. 68. Det vil deraf fremgaa, at Antallet synker nedad mod Bunden.

2. Skivemejslerne, der i Form svare til de ovenfor beskrevne Øxer, ere faa i Tal. Kun 6 ere saa smaleggede (Egbredde 1,3—2 Cm.), at de kunne betegnes som udprægede Mejsler. 3 andre have vel en noget større Bredde af Eggen (2,4—2,9 Cm.), men dennes rundede Form og relative Smalhed i Sammenligning med Stykkets største Bredde, der er 3,5—4,1 Cm., synes dog at anvise dem Plads i denne Gruppe.

Een er særlig stor og svær, 12,3 Cm. l., indtil 2,6 Cm. tyk; de øvrige have en Længde af 6,4—9,5 Cm.; paa 2 er

Rest af Skorpe bevaret paa Ydersiden; alle bære de Mærker af Brug.

3. Kærneøxer af Flint (S. M. I 18—19[1], Affd. p. 35 ff., Pl. I—V), der ellers ikke høre til de sjældne Oldsager fra den ældre Stenalder, vare usædvanlig faatallige; typiske ere ialt 14, af hvilke kun 2 kan betegnes som Retøxer (S. M. I 18), 8 derimod som Tværøxer (S. M. I 19); de øvrige 4, der alle ere fragmenterede, ere ubestemmelige. Bevaringstilstanden er meget daarlig; 6 ere mindre Fragmenter, nemlig 3 Nakkeender og 3 Egender; men heller ikke de øvrige ere alle brugelige Exemplarer. Af Tværøxerne har saaledes een været brudt ved Nakken, men er ved Hug fra Brudfladen indrettet til fornyet Skæftning (Affd. p. 37 g.); det samme er Tilfældet med den største af Retøxerne, men denne har tillige — antagelig paa et senere Tidspunkt — faaet Halvdelen af Eggen afslaaet, hvorved den er bleven fuldstændig ubrugelig. Endvidere har paa den største Tværøxe Eggen været beskadiget, hvilket er søgt bødet ved Afspaltning af en bred Spaan, idet Slaget er ført fra den ene Sidekant (Affd. p. 36 c); Forsøget er dog ikke faldet særlig godt ud.

Tværøxernes Eg er gennemgaaende omhyggeligere formet end Retøxernes og dannet ved Afspaltning af en Række fine Spaaner paa den hvælvede Flades Egparti, idet Arbejdet er udført ud fra Eggen.

Fordelingen indenfor Lagene var følgende: Lag 1 4, Lag 2 6 og Lag 4 4 Stkr. De laa saaledes alle i de øvre Lag, hvad der dog paa Grund af deres Faatallighed kan være ganske tilfældigt. Derimod bør det bemærkes, at Tværøxerne ere i saa stort Overtal over Retøxerne, medens Forholdet plejer at være det modsatte.

I Forbindelse med Kærneøxerne vil det være naturligt at omtale 5 Stykker af en noget anden Form, men dog nærmest

---

[1] Under Betegnelsen S. M. I citeres her og i det følgende: Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager, I. Stenalderen.

knyttede til disse. Det ene (Mus. Nr. 77)[1] er dannet af et Flintstykke, der kun har haft Redskabets Tykkelse, hvorfor det har Skorpe paa begge Flader; det er 9,4 Cm. l. og har en 3,2 Cm. bred, lige Eg, der minder om Skivespalternes. Det laa i O 5 Lag 5. 3 andre, der ere fundne i 5., 7. og 8. Lag ere tykke, korte, ret ujævnt tildannede Stykker af Type nærmest som Affd. p. 37j. Det femte endelig (Mus. Nr. 673), er som disse kort og bredt, men adskiller sig fra dem ved sin Tyndhed og omhyggeligere Tilhugning; det har en yderst skarp Eg, hvis Flade paa den ene Side viser en stor Afspaltning i Stykkets halve Længde og fulde Bredde. Det er optaget i L 1 Lag 7.

Fjærnere i Form staar et enkelt, i begge Ender afbrudt Stykke; det er af firsidet Tværsnit og faar herved Lighed med den yngre Stenalders tyknakkede Øxer (S. M. I 59—62), men er grovere tilhugget. Det laa i P 4 Lag 3.

4. Kærnemejsler (Affd. p. 39) svarende i Form til Kærneøxerne, ere kun repræsenterede ved 2 Stykker (Mus. Nr. 673 og 1348), henholdsvis 6,1 og 7,4 Cm. l., og med en Egbredde af 1 og 2 Cm. De ere begge fundne i 3. Lag i Udgravningens 2 nordligste Bænke.

5. Butnakkede Øxer (S. M. I 22—23). Medens Slibningen af den haarde Flint er et Træk, der betegner Overgangen til et nyt Afsnit indenfor Stenalderen, optræde i flere Fund fra den ældre Stenalder de slebne Grønstensøxer. Her i Fundet foreligge ialt 5 Stykker af udpræget butnakket Form, og alle stærkt mærkede af Brug. Kun 3 (10—12,5 Cm. l.) ere saa fuldstændige, at der kan dømmes om Eggens Karakter; disse ere alle Tværøxer (S. M. I 23). Af de 2 tiloversblevne mangler den længste (14 Cm. l.) Egpartiet; den anden er afknækket baade ved Eg og Nakke.

Fordelingen indenfor Lagene er følgende: Lag 3—1;

---

[1]) Ved Museumsnumrene citeres kun Tallet; Stykkerne ere i Museet mærkede med et B over dette.

Lag 5 1 og Lag 6 2 Stkr.; det femte Stykke er optaget i et nedskredet Parti af Feltvæggen. Det vil ses, at de ikke ere henviste til de øvre Lag, men forekomme helt nede i 6te Lag, hvad der geologisk vil svare omtrent til Landsænkningens Maximum (jfr. nedenfor).

Selv om muligt deres større Vægt har ladet dem synke noget dybere i det bløde Dynd end de andre Sager, vil det dog efter de geologiske Forhold være nødvendigt at føre dem ret langt tilbage i ældre Stenalder.

Utildannede og tildannede Flækker.

Flækken, Stenaldersfolkets lettest forarbejdede Redskab, vil, som naturligt er, altid forekomme i stor Mængde paa Bopladserne. At trække en absolut Grænse mellem Flækken og den mere tilfældige Spaan, vil dog ikke være muligt, da tilmed den sidste i mange Tilfælde har tjent paa samme Maade som Flækken og bærer Mærker af Brug. Ved Behandlingen af Fundet er 1602 Stykker indordnede som Flækker uden videre Tildannelse; af disse vare 689 hele (heri indbefattet Ryg- og Yderflækker), medens de øvrige vare mere eller mindre defekte; dog vare 469 over 5 Cm. og saaledes endnu i brugelig Længde, 76 naaede endog over 8 Cm. Af de ufuldstændige Stykker er Hovedmængden, 653, afbrudt ved Spidsen, medens kun 124 ere afbrudte ved den kraftigere Slagende, og omtrent ligesaa mange have Brud ved begge Ender.

Flækkernes Størrelse er meget varierende. En enkelt, en Rygflække, der endda mangler noget af Spidsen, har desuagtet en Længde af 16,4 Cm., 2 ere mellem 14 og 16, 6 mellem 12 og 14, 32 mellem 10 og 12 Cm. lange. Hovedmængden, to Tredjedele, af de fuldstændige Stykker falder dog mellem 5 og 8 Cm. Skulde der gives en Oversigt over Flækkernes Godhed, maatte de 5 Syvendedele betegnes som gode, regulære Stykker, medens Resten er tarveligere, paa Grund af Eggens Ujævnhed eller formedelst den afslaaede Spaans for store eller for ringe Tykkelse. Af Rygflækker og Yderflækker med Blok-

Lag	Almindelige Flækker				Yder- og Rygflækker			Samtlige utildannede Flintflækker
	Fuldstændige	Afbrudte ved Spidsen	Afbrudte ved Slagenden	Afbrudte ved begge Ender	Yderflækker med Skorpe: Hele	Yderflækker med Skorpe: Itubrudte	Ryg- og Yderflækker med Bloktilhugn.	
1	26	29	3	7	3	1	1	70
2	60	59	14	12	3	6	1	155
3	173	184	29	36	9	15	2	448
4	81	84	15	23	6	7	1	217
5	27	26	4	6	2	2	1	68
6	33	41	12	3	6	4	»	99
7	113	107	16	12	11	11	1	271
8	56	30	10	8	6	6	2	118
9	17	10	2	4	1	4	»	38
Med angivet Feltlag	586	570	105	111	47	56	9	1484
Ialt . . .	633	612	113	122	49	62	11	1602

tilhugning findes ialt kun 11; derimod er der 111 Yderflækker med Skorpe, og hertil er endda ikke regnet saadanne, hvor kun en mindre Rest af Skorpen er tilbage. Det synes saaledes, at man her i Almindelighed ikke har tildannet Blokken, forinden man begyndte Flækkeafslagningen.

Foruden de utilhuggede Flækker findes som sædvanlig ikke faa, der efter Afslagningen have modtaget Tilhugning af forskellig Art.

Hyppigst blandt disse optræde Flækkeskraberne (S. M. I 10—13). De ere til Stede i alle Lag og i alle Former, med lige, skraa, udbuet eller indbuet Eg, idet hver af disse er omtrent ligelig repræsenteret. Hertil maa bemærkes, at hvor Eggen kun er saa ubetydeligt skraa eller buet, at Formen kan være Tvivl underkastet, er den betragtet som lige.

Saaledes regnet have 26 lige Eg (S. M. I 10); heraf ere 6 Fragmenter; eet af disse er dog 10,8 Cm. langt. Størrelsen af de fuldstændige varierer mellem 2,9 og 12,9 Cm.; 5 ere over 9 Cm., 8 mellem 6 og 8, 5 under 4 Cm. lange.

Til de ovennævnte 26 Stykker kommer endnu 2 af noget afvigende Form, idet Egpartiets Tilhugning vender mod Slagbulens Flade, ikke som ellers mod den anden Flade. Det ene af disse er dog af en større Tykkelse end de øvrige og bør vist kun med Tvivl føres herhen.

Skraa Eg have 20 Stykker, nemlig 17 hele og 3 Fragmenter. Størrelsen er mellem 4,9 og 13,6 Cm. Over Halvdelen (12 Stykker) er mellem 5 og 8 Cm., 2 mellem 8 og 9 og kun 2 over 9 Cm. lange. Ved 16 Stykker gaar Eggens Skraaning nedad tilvenstre, naar Redskabet tænkes liggende paa Slagbulefladen med Eggen opefter; ved 4 er det omvendte Tilfældet.

Af Skrabere med udbuet Eg forefindes 23, hvoraf 5 Fragmenter. De fuldstændige ere mellem 4,4 og 10,4 Cm. lange; over Halvdelen er mellem 4 og 6 og kun 3 over 8 Cm. En enkelt har en kun 1 Cm. bred Eg, den største forekommende Egbredde er 3,2 Cm.

23 have indbuet Eg (S. M. I 13); heraf ere kun 2 defekte. Størrelsen varierer mellem 2,3 og 11,9 Cm., saaledes at 13 ere mindre end 6 Cm., 4 mellem 6 og 8, og 4 over denne Størrelse; Egbredden er 0,9—3,3 Cm. En enkelt har Tilhugning ved Slagenden, antagelig af Hensyn til Skæftning.

Endvidere foreligger en enkelt Dobbeltskraber (Affd. p. 47), der i den ene Ende har indbuet, i den anden udbuet Eg; den er 7,2 Cm. l.

Til de ovenfor anførte Stykker kommer endnu 9, hvis Eg er saa beskadiget, at det ikke vil kunne angives, hvilken af de beskrevne Hovedformer de have tilhørt.

Medens den sværere Flækkekniv med fuldt tildannet Ryg (S. M. I 143—44) ikke foreligger i Fundet, har man i 9 Tilfælde af den almindelige, tynde Flække dannet en mere praktisk Kniv ved Tilhugning af en Del af den ene Kant, oftest Hjørnet ved Spidsen (Affd. Pl. VI 33). Længden af disse Stykker er fra 6,5—11,5 Cm.; 5 af dem er 7—7,1 Cm., 1 er 9,9 Cm. lang; en enkelt er afbrudt ved Slagenden. Naar Kniven

Lag	Flækkeskrabere: Lige Eg	Skraa Eg	Udbuet Eg	Indbuet Eg	Dobbelt Eg	Ubestemt Form	Ialt	Flække-knive	Flækkesave	Flækkebor	Flække-spaltere
1	2	»	4	2	1	1	10	»	(1)	1	1
2	3	1	4	4	»	2	14	1	»	1	»
3	5	6	6	4	»	3	24	3	»	3	1
4	2	2	3	5	»	»	12	1	»	1	»
5	1	2	1	1	»	»	5	1	»	»	»
6	2	»	2	1	»	1	6	1	1	»	»
7	8	4	1	3	»	1	17	»	(1)	1	4
8	1	»	»	2	»	»	3	2	»	2	1
9	»	1	»	»	»	1	2	»	»	»	»
Med angivet Feltlag	24	16	21	22	1	9	93	9	1 (2)	9	7
Ialt . . .	26	20	23	23	1	9	102	9	1 (2)	11	7

tænkes liggende paa Slagfladen med Spidsen opefter, vender Eggen i de 7 Tilfælde tilvenstre, ved de 2 øvrige Stykker derimod tilhøjre. Den længste Kniv har tillige en Tilhugning ved Slagendens Rygside, antagelig af Hensyn til Skæftning.

Som Flækkesav (S. M. I 9) kan med Sikkerhed kun et enkelt Stykke betegnes. Det er 7,9 Cm. langt med Savtænder paa et 3,5 Cm. stort Stykke af den ene Kant. Det er optaget i 6. Lag. Med noget mere Tvivl paa Grund af Tændernes mindre Regelmæssighed henføres hertil 2 andre Stykker, nemlig et, der er defekt og har en Saveg paa kun 1,6 Cm. og et andet 9,3 Cm. langt med en 4,1 Cm. lang, tandet Eg. De ere optagne henholdsvis i 7. og 1. Lag.

Af Flækkebor (S. M. I 32) foreligger ialt 11, nemlig 10 fuldstændige og et Fragment. Længden af de hele varierer mellem 6,6 og 13,3 Cm., 7 ere over 8 Cm. lange. Det længste Stykke har en tilhugget Spids paa 7,3 Cm.s Længde.

Den i ældre Stenalder saa almindelige tværeggede Pilespids, Flækkespalteren (Affd. p. 50, Fig. 1—19), fandtes kun i faa Exemplarer. Paa Grund af dens Lidenhed vil vel nok

enkelte Stykker have kunnet undgaa Øjet, særlig i det plastiske Dynd; men i større Mængde kan de i hvert Fald ikke have været til Stede. Der er nemlig ialt kun optaget 7 fuldt færdige Pilespidser, der have en Længde af 2,6—4,2 Cm.; Egbredden overskrider paa en enkelt Undtagelse nær, som nedenfor skal berøres, ikke 1,7 Cm. 4 ere af dén lange, smalle Form (anf. St. Fig. 13), medens 2 ere kortere med omtrent samme Bredde ved Eg og Skaftende; endelig er en enkelt særlig bred og svær, 3,6 Cm. lang, 2,7 Cm. bred ved Eggen, der har ret svære Skaar, hvad der kunde tyde paa, at dette Stykke ikke har tjent som Pilespids, men snarere har været anvendt paa samme Maade som Skivespalterne.

Som Forarbejder kan muligt betragtes eet Stykke, der kun har Tilhugning ved den ene Kant, og 2, der have Flækkespalterens Form, men savne Tilhugning af Sidekanterne. De ere optagne henholdsvis i 8., 7. og 6. Lag.

Foruden de ovennævnte egentlige Flækkeredskaber findes der en Del Flækker og flækkelignende Spaaner med forskellig Tilhugning. 6 fragmenterede Stykker have nær Slagenden Tilhugning eller Indhak, der antagelig have tilsigtet at lette Skæftningen (Affd. p. 47); ved de 4 er det foretaget i begge Kanter, ved 2 kun i den ene. 8 andre have halvrunde Indhak paa andre Steder af Kanten, antagelig anvendte som en Slags Skrabeeg. Endelig have 49 forskellig, mere tilfældig Tilstødning eller Tilhugning af Dele af den ene eller begge Kanter; ved 18 er det dog ikke mere udpræget, end at det muligt kan skyldes stærk Brug.

Samtlige utildannede og tildannede Flækker samt Flækkeredskaber, der i det foregaaende ere omtalte, udgøre i alt 1800 Stykker, men Grænsen mellem Flækken og Spaanen er som alt berørt flydende; 2 forskellige Iagttagere vilde sikkert ikke naa fuldstændig samme Tal; om store Afvigelser vilde der dog næppe være Tale.

Af Spaaner fandtes en meget stor Mængde, hvoraf en Del bortkastedes, en anden Del er bevaret ved Fundet uden An-

givelse af Feltlag. En stor Del af disse have vel nok været anvendte lejlighedsvis, forsaavidt de frembød en skarp Eg, men de have ikke det blivende Redskabs faste Form og skal derfor lades udenfor nærmere Omtale.

Blokke og Knuder.

I et Fund, hvor Flækker og Spaaner ere saa talrigt repræsenterede, var det at vente, at ogsaa Materialet til deres Tilvirkning maatte være til Stede i rigt Maal.

Saaledes er det da ogsaa Tilfældet; der er optaget ialt 932 Stykker, dels fuldstændige, dels Fragmenter; af disse ere dog 40 nærmest at betegne som afsplintret eller afhugget Flint (Affd. p. 41 Nr. 13 og 17), idet de mangle mere udprægede Spaanar[1]. Yderligere ere 63 andre saa vandrullede, at de have mistet deres Skarphed og ikke med fuld Sikkerhed kan betegnes som Knuder. De øvrige 829 Stykker blive at henføre under egentlige Blokke og Knuder. Fordelingen i Underafdelinger og Stykkernes Leje i Dybdelagene vil ses paa Tabellen S. 18.

Det vil deraf fremgaa, at de egentlige Flækkeblokke kun ere faa i Tal, ialt 55 fuldstændige Stykker. Af disse kan kun 7 betegnes som gode, indeholdende et rigeligt Materiale og ikke stærkt brugte (Affd. p. 39, 1); de ere 6,5—12 Cm. lange; ingen af dem ere særlig smukke Stykker. Af de mere udtjente Flækkeblokke (Affd. p. 40, 2), der ere 4,2—11,5 Cm. lange, have 10 kun en meget tynd Kærne tilbage og maa betragtes som fuldt kassable; de sidste Flækker have ikke villet løsne sig i Blokkens fulde Længde. Hertil kommer endnu 14 Topafslagninger (Affd. p. 40, 5) og 144 større og mindre afslagne Bloksider (Affd. p. 40, 6). Naar det tages i Betragtning, at der mellem Flækkerne er Stykker paa indtil 16,4 Cm.s

[1] Det her opregnede udgør kun en Del af det hele Materiale. Meget af denne Art, ligesom smaa og mindre karakteristiske Fragmenter af Knuder og Blokke ere henlagte blandt det bevarede Flintaffald.

Lag	Flækkeblokke				Spaanblokke			Knuder					Knudelign. rullet Flint	Splintret Flint	Ialt
	Gode	Stærkere brugte	Topafslagn.	Bloksider	Alminde-lige	Flade	Uregel-mæssige	Med Rest af Flækkear	Alminde-lige	Flade	Aflange	Dele			
1	»	6	»	10	10	4	11	6	101	2	2	10	29	8	199
2	4	11	4	21	11	3	3	4	69	3	3	12	9	8	165
3	»	6	4	23	10	2	4	2	45	»	1	10	4	5	116
4	2	5	1	17	12	»	5	3	24	1	1	8	3	»	82
5	1	4	1	19	9	»	3	5	46	2	1	4	7	7	109
6	»	8	2	21	10	5	3	2	31	»	»	9	5	3	99
7	»	3	1	12	7	2	2	»	32	4	»	3	4	3	73
8	»	»	»	8	1	1	»	1	11	2	»	6	»	4	34
9	»	1	»	»	»	»	»	»	7	»	»	4	2	2	16
Med angivet Findlag	7	44	13	131	70	17	31	23	366	14	8	66	63	40	893
Ialt...	7	48	14	144	80	17	31	23	376	14	8	67	63	40	932

Længde, at henved 100 naa 9 Cm., og næsten 200 ere over 8 Cm. lange, gøre de dertil svarende Blokke et yderst tarveligt Indtryk; Størsteparten maa vist betragtes som saadanne, man ikke længere har villet udnytte.

Af Spaanblokke (Affd. p. 40, 7—8) med mindst 1 udpræget Slagflade og Ar efter bredere eller smallere, men ikke lange Spaaner foreligge i Fundet 128 Stykker, af hvilke 80 have det almindelige, nærmest kugleformede Udseende (anf. St. Nr. 7), medens 17 ere affladede til den ene Side (Nr. 8). 31 andre ere dannede af et mere tilfældigt foreliggende Materiale, en tyk Skive eller lign., men have dog flere sidestillede Ar efter afhuggede Spaaner.

Knuder (Affd. p. 40—41, 9—12) ere til Stede i Fundet i 421 fuldstændige Exemplarer. Heraf kan 23 betegnes som Overgangsformer mellem Blok og Knude, idet der endnu paa Steder er bevaret Rester af Slagflader og Flækkear, der vise deres oprindelige Bestemmelse, medens disse paa Størstedelen af Overfladen ere forsvundne ved den senere Spaanhugning. De bekræfte saaledes den hævdede Sammenhæng mellem Blokken og Knuden

som Materiale til Udvindingen dels af længere, smalle, dels af kortere uregelmæssige Afslagningsstykker, Flækker og Spaaner[1].

Af de øvrige høre 14 til de flade Knuder (Affd. p. 41, 12), hvis særlige Form er fremkommen ved Hugning fra en bestemt Side, enten dette nu skyldes Ejendommeligheder ved Materialet (Skorpe o. lign.) eller andre Aarsager. Endelig ere endnu 8 af en særegen Form: aflange, af nærmest tresidet Gennemsnit; Spaanerne ere afslagne paatværs af Stykkets Længderetning. De resterende 376 Stykker ere af den almindelige, afrundede Form med Spaanar, men uden udprægede Slagflader.

Til Rækken af de fuldstændige Knuder slutter sig endnu 67 Topafslagninger og Skiver.

I Sammenhæng med det ovenfor omtalte Flintmateriale bør endnu omtales nogle Stykker, der fandtes spredt i Bænkene 2—3 Felt N—P i 3die Lag. De vare af en mat blaagraa, kornet Flint med Striber, dels af stærkere blaa, dels af brunlig Farve; paa Steder saas en hvid Yderskorpe. Flintens Udseende afveg saa meget fra den øvrige, at de skønnedes at være huggede af samme Flintknold. Det største var et 17 Cm. stort Flintstykke med Knudetilhugning undtagen paa den ene Side, hvor Yderskorpen var bevaret. Af samme Flint fandtes 2 Skivespaltere samt en Del (ca. 30) større og mindre Afslagningsstykker.

Ved Forsøg efter Optagelsen viste det sig, at 6 af disse sidste kunde sammenpasses til en 22 Cm. l., 12 Cm. tyk Skiveblok. 2 andre Stykker hørte ligeledes sammen, men kunde ikke bringes i Forbindelse med de andre. Disse Stykker have en ikke ringe Betydning, idet de vise, at der er foregaaet en Tilvirkning af Redskaber paa selve Stedet.

Flintbor, Skiveskrabere, andre Flintredskaber og Affald.

Foruden de Side 15 omtalte Flækkebor fandtes enkelte af de større Bor, nemlig 7 Skivebor (S.M.I 30—31) 5,5—7,6 Cm.

[1] Jfr. Affd. p. 41 nederst.

lange, og 6 tykke Bor (S. M. I 28—29) 7,2—10 Cm. Af de 9 Bor af disse Arter, hvis Leje er bestemt, laa de 7 i 1—2. Lag, 1 i 5. og 1 i 7. Lag.

Under Betegnelsen Skiveskrabere kan sammenfattes 49 Stykker, der ere dannede af en Skive med mere eller mindre Tilhugning ved Kanten; af disse maa dog 27 regnes som meget tarvelige Exemplarer, og selv blandt de øvrige er der faa, der kan stilles ved Siden af den yngre Stenalders omhyggeligt forarbejdede Stykker. De høre hovedsagelig hjemme i de øvre Lag; af de 42 Exemplarer, der ere optagne med Angivelse af Feltlag, laa de 21 i 1. Lag og kun 9 nede i Dyndet, men paa den anden Side naar et enkelt Stykke helt ned i 8. Lag.

Foruden de omtalte Redskaber, der kan henføres under bestemte Former, foreligger der 127 Flintstykker med forskellig Tildannelse, om hvis Bestemmelse der intet kan udtales.

Af Flintaffald opsamledes over 30,000 Stykker, hvoraf omtrent en Tredjedel er opbevaret ved Fundet.

Sager af Hjortetak.

Ved Siden af de talrige Flintøxer fandtes paa denne Boplads, som det er Tilfældet i andre samtidige Fund, et mindre Antal Øxer af Hjortetak. Der er optaget ialt 28, heri medregnet Brudstykker.

Paa 12 er Nakken dannet af Takkens Rodende (S. M. I 24); kun paa den ene af dem har man bibeholdt Kransen, ellers er den afskaaren og Nakken mere eller mindre afrundet. Kun een Øxe kan regnes for velbevaret; ved alle de andre er Eggen enten stærkt beskadiget eller helt afbrudt: 2 ere kun Nakkeender, afbrudte ved Skafthullet. Ved de 6 Stykker, hvor det er muligt at dømme derom, maa Øxen betegnes som Retøxe; dog ligger i flere Tilfælde Eggen ikke ganske i samme Plan som Skaftet. Disse 6 Øxer ere 15,6—24 Cm. lange; 4 af dem ere over 19 Cm. Skafthullet ligger oftest 5—6 Cm. fra Nakken, ved een dog c. 8 og ved een endog 10,5 Cm. fra denne. I sidste Tilfælde skyldes det dog et

særligt Forhold, idet man har valgt at bore Hullet paa det Sted, hvor en Gren er afskaaren, idet Benmassen her er kraftigere. Bladet har ikke altid været fuldt vinkelret paa Skaftet; i eet Tilfælde er Vinklen mindre end 80°.

Een Øxe (Nr. 1498) har sit Træskaft bevaret i en Længde af 59 Cm.; 2 andre (Nr. 560—61) have mindre Rester af Træ siddende i Skafthullet.

Den første (Fig. 4) fortjener en nærmere Omtale. Skaftet bestod af en kun 2,2 Cm. tyk Hasselgren med paasiddende Bark; oventil er den afskaaren med skraa Snit fra Siderne ind mod Midten og rager 3,5 Cm. udenfor Skafthullet. Den modsatte Ende afsluttes med et Brud; dog kan Skaftet næppe have været meget længere.

Fig. 4. 1/4.

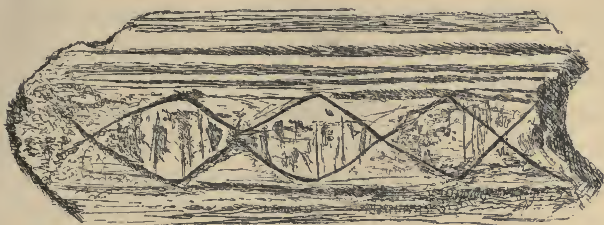
Som det vil ses af hosstaaende Figur, mangler Bladet hele sit Egparti, der er afbrudt ved Øxens oprindelige Skafthul. Det Hul, gennem hvilket det endnu bevarede Træskaft gaar, er saaledes et senere boret; det er ført paatværs af det ældre og aabenbart dannet for at anvende den endnu brugelige Nakkeende som Kølle eller Hammer; man har intet gjort for at afglatte det gamle Brud. Det kan synes mærkeligt, at man har ofret det Arbejde paa et saadant Fragment, men nogen anden, rimelig Forklaring er næppe at finde. Det kunde vel tænkes, at oprindelig kun en mindre Del af Egpartiet var knækket af, og at man havde villet danne en ny Eg, men derved var bleven nødt til at flytte Skafthullet tilbage af Hensyn til det forrykkede Tyngdepunkt; den nydannede

Øxes Eg skulde da senere være knækket ved det gamle Skafthul. Denne Forklaring er dog baade mere kunstig og samtidig lidet sandsynlig. Det er ikke rimeligt, at den samme Mand, der med sindrig Beregning af Styrkeforholdene lægger det nye Skafthul paatværs af det gamle, ikke skulde have forudset den Fare, det tidligere Skafthul indeholdt for den omdannede Øxe. Tilmed vilde han paa denne Maade ikke have naaet at rekonstruere det gamle Redskab, men kun at danne en Tværøxe af en Retøxe eller omvendt; thi til en fuldstændig Omlægning af Eggen vilde Materialet utvivlsomt ikke strække til. Man nødes sikkert til at slaa sig til Ro med den første Forklaring, og Stykket faar derigennem den Betydning, at det viser Nakkepartiet som et ikke uvæsentligt Led ved Øxens Brug.

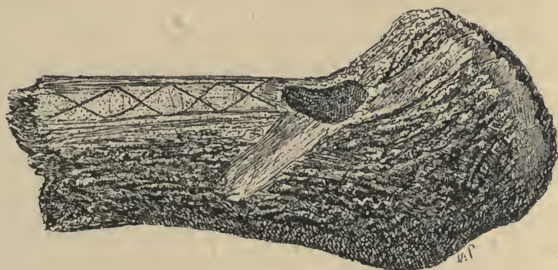
Forinden vi forlade denne Øxeform, bør endnu berøres et enkelt Stykke, der bærer Ornamenter; det er afbildet som Fig. 5 Øxen er 15,6 Cm. lang; næsten hele Eggen er afbrudt. Paa den paa Afbildningen opadvendende Side, der er ru af Forvitring, er mellem Skafthul og Eg indridset en Række rhombiske Figurer, indrammede foroven og forneden af en ret Linie; Figurerne ere delvis udfyldte med Tværstreger. Paa Øxens modstaaende Side, der endnu er glat og blank, ses et andet Ornament, der dog delvis er udvisket af Slid. Hovedelementerne i dette ere Punktrækker, anbragte vinkelret paa Øxens Længderetning; 3—4 Rækker ere stillede tæt sammen til et Baand, og 7 saadanne Baand findes mellem Øxens Eg og Skafthullet; Mellemrummene mellem disse ere udfyldte af krydsende Skraastreger, skødesløst anbragte og rækkende ind over Ornamentet. Af Punkterne have de dybere en tresidet Form, saaledes som den frembringes ved med Hjørnet af en brudt Flække at øve et Tryk mod Overfladen, idet man samtidig lader Redskabet foretage en vrikkende Bevægelse.

Til den anden Hovedform af Hjortetaksøxerne (S. M. I 25), paa hvilken Nakken er lige afskaaren og Skafthullet indboret

ved Udspringet af en afskaaren Gren, høre 13 Øxer. Fuldt bevaret er intet af Stykkerne; 8, der kun ere beskadigede ved, at større eller mindre Dele af Eggen ere afknækkede,

1/1

1/3

1/1

Fig. 5. Ornamenteret Hjortetaksøxe 1/3. Ornamenterne paa samme 1/1.

maale 23,2—33 Cm.; kun 2 ere over 28 Cm. lange. I alle de 10 Tilfælde, hvor det kan ses, maa Øxerne betegnes som Retøxer; paa en enkelt afviger Eggen dog c. 30° fra det Plan, der gaar gennem Øxens Skaft og Blad. Een Øxe har et 10,7 Cm. langt Stykke af Skaftet bevaret; det rager

c. 3 Cm. frem af Skafthullets Overside; ved denne Ende er det fuldstændigt og har Snit efter Afskæringen. I den modsatte er der derimod et Brud, og i Fortsættelse heraf, omend med noget anden Retning, laa ved Optagelsen endnu 2 Fragmenter, saaledes at den samlede Længde af Skaftdelene udgjorde 25,5 Cm.; den øvrige Del af Skaftet er antagelig afknækket ved Gravningen af et tidligere undersøgt Meterfelt, ind i hvilket det strakte sig. Det er dog ikke i Museet lykkedes at tilpasse disse Fragmenter.

En af de andre Øxer er skaaren igennem paalangs, saaledes at hele den øverste Halvdel mangler; det er antagelig sket efter Eggens Beskadigelse for at anvende Materialet til andet Brug.

Af de øvrige ere 5 Fragmenter, afbrudte ved Skafthullet, nemlig 3 Egender og 2 Nakkeender.

Øxerne af de 2 Hovedformer vare fordelte i Lagene paa følgende Maade:

Lag	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Med ang. Feltlag	Ialt
Form I ..	0	0	0	1	1	2	6	1	0	11	12
Form II. .	0	0	3	7	2	0	0	0	0	12	13

Ved Betragtningen af hosstaaende Skema maa det erindres, at de 2 øverste Lag i det hele ikke have kunnet bevare Bensager, og at 9. Lag kun indeholder faa □ M., der tilmed ikke alle have den fulde Tykkelse.

Naar man under Hensyntagen hertil kaster Blikket paa Tabellen, vil deraf ses, at Form I hovedsagelig har hjemme i de nedre Lag, kun 2 Øxer ligge højere end Lag 6; Form II derimod udelukkende i de øvre: indtil Lag 5 inklusive. Overfor et saa faatalligt Materiale er det vel ikke udelukket, at Tilfældigheder kan spille en Rolle; det er derfor naturligt at søge Forholdet bekræftet gennem andre Fund. Der er imid-

lertid kun eet Fund, det fra Affaldsdyngen ved Ertebølle, hvor Aflejringens Tykkelse er tilstrækkelig til, at der kan gøres Iagttagelser i denne Retning. Paa Grund af Lagets ulige Tykkelse paa de forskellige Steder vil det imidlertid her være nødvendigt at udtrykke Beliggenheden i Forhold til Skallagets Overflade og Bund. Forholdet er da følgende: Af Form I fandtes 7 stedfæstede Stykker, af hvilke 4 laa mindre end 15 Cm. over Bunden, de dybeste endog under Skallaget; eet laa 30 Cm. over Bunden og intet højere end Lagets Midte; det højestliggende var 70 Cm. under Overfladen. Af Form II forefandtes 9 stedfæstede Exemplarer. Af disse laa 4 højere end Lagets Midte og 2 ganske nær denne (nemlig 60 Cm. fraoven, 50 franeden og 40 Cm. fraoven, 35 franeden), 2 gaa ned til 25 Cm. fra Bunden og eet til 15 Cm. fra denne (40 Cm. fraoven).

I intet af Fundene er Forholdet stærkt udpræget, men begge pege dog i samme Retning, mod en Tidsforskel mellem de 2 Former, saaledes at den Form, hvis Nakke dannes af Rodenden, skulde være den ældste[1], men dog have været brugt en Tid sammen med den anden, indtil denne helt har afløst den ældre Form. Først gennem et rigere Materiale vil Spørgsmaalet kunne naa en sikker Løsning; der vil formentlig være Grund til at have Opmærksomheden rettet derpaa ved fremtidige Fund af lignende Karakter.

Foruden Øxerne af de alt omtalte, almindeligere Former foreligger i Fundet en enkelt, til hvilken Materialet er taget af Takkens Krone (Fig. 6). Det er en Retøxe med nuværende Længde 20,5 Cm., men Størsteparten af dens Eg er afbrudt, saa at den altsaa har været noget længere. Ved Nakken ses Ar efter 2 afskaarne Grene. Skafthullet ligger langt tilbage; dets bageste Rand er kun 2,5 Cm. fjærnet fra Øxens Nakke. Enkelte saadanne forefindes i Mu-

---

[1] Det kan endnu anføres, at denne Form, men ikke den anden, forekommer i Fundet fra Mullerup, jfr. Aarb. 1903, p. 212—13.

seet fra ældre Stenalders Fund[1]. Naar endnu tilføjes 2 afsplintrede Egstykker, er dermed anført, hvad Fundet indeholder af egentlige Hjortetaksøxer.

Som Hakker maa man nærmest betegne 3 Redskaber af Hjortetak, beslægtede med Øxerne og ligesom disse med skraa Eg, men dannede af den tyndere Del af Takken, mere eller mindre tæt ved Spidsen. Skafthullet ligger nær ved den bageste Ende.

2 af dem have Eggen liggende i samme Retning som Skafthullet; de ere 15—15,5 Cm. lange og henholdsvis 3,5 og

Fig. 6. 1/3.

2,5 Cm. tykke; Skafthullets Bagside ligger 2,5 Cm. fra Nakken, der paa den sværere er lige afskaaren, medens den paa den slankere kun synes afknækket.

Det tredje Stykke (Fig. 7) har vel ogsaa Eggen i samme Retning som Skafthullet, men maa sikkert ikke des mindre betegnes som tværegget, idet Hornets Krumning i modsat Fald vilde vende ud til Siden, hvad der af Hensyn til Brugen ikke vel vil kunne tænkes muligt. Skaftet maa da have været dannet af en tynd, smidig Gren, hvis Midte har hvilet i Skafthullet, medens de 2 Ender vare bøjede sammen og forenede ved Binding paa eet eller flere Steder. Det er den samme Skæftningsmaade, der maa have været anvendt ved Øxer med Skaftrille, og som er vel kendt fra Naturfolks Red-

[1] Jfr. Affd. p. 58 og Aarb. 1903 p. 212.

skaber[1]. Selve Hullets ringe Tværmaal (8 Mm.) peger iøvrigt tydeligt i samme Retning; lidt af Træet er endnu bevaret deri. Bladet er 12,2 Cm. langt; Skafthullets bageste Rand ligger kun 1,6 Cm. fra Nakken.

Af Slagstokke (S.M. I 40), disse for den finere Flinttildannelse nødvendige Redskaber[2] fandtes 24, der imidlertid saa godt som alle maa betegnes som ubrugelige Stykker. 19 af dem have under Arbejdet faaet den butte Slagflade mere eller mindre stærkt beskadiget ved afstødte Splinter (jfr. Aarb. 1896, p. 409, Fig. 69). 3 ere ikke afskaarne bagtil, men

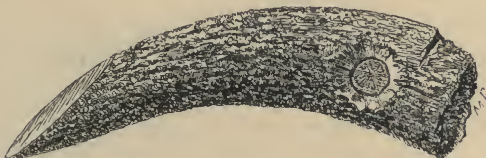

Fig. 7. 1/2.

kun afbrudte, hvad enten dette skyldes en Beskadigelse eller en mere skødesløs Tildannelse af Redskabet. 13 Stykker ere ved den forreste Ende saa stærkt beskadigede, at Rester af Slagfladen overhovedet ikke mere ses.

Hvad angaar de øvrige 5 Stykker, ere de 2 ikke blevne tilglattede paa Brudfladen efter Spidsens Afskæring (jfr. Aarb. 1896, p. 409, Fig. 66); ved 2 andre har denne Afglatning, om den har fundet Sted, i hvert Fald været yderst overfladisk; Brudfladen ses endnu, om end mindre skarpt. Der bliver da kun eet tilbage, der har en glat, but Slagflade; det har muligt været et særligt haardt og brugbart Redskab; at man har sat Pris paa det, giver sig tilkende ved, at man, efter at den bageste Ende har faaet et Brud, har forsøgt at tildanne den paany, skønt hele Redskabet derved kun blev 7,5 Cm. langt.

---

[1] Jfr. f. Ex. K. Bahnson: Etnografien I, p. 18, Fig. 11 a.
[2] Jfr. Aarb. 1888, p. 274 f.; 1896, p. 408 f.; Affd. p. 68 f.

Længden af de 19 Slagstokke i Fundet, der have deres oprindelige Størrelse, varierer mellem 11,8 og 19,5 Cm.; heraf ligger Hovedmængden (11 Stk.) mellem 13,5 og 16 Cm., 3 ere under 12,5 og 5 over 17 Cm. lange.

Lag....	1	2	3	4	5	6	7—8	9
Antal...	0	0	2	7	3	6	4	0

Slagstokkene ere, som det af Tabellen vil ses, fordelte i alle de Lag, hvor de kunde ventes fundne, idet særlige Forhold, som tidligere (p. 24) omtalt, gøre sig gældende overfor de 2 øverste og det underste Lag.

Som Forarbejder til Slagstokke maa antagelig betragtes 7 afskaarne Hjortetaksender, der endnu ikke have faaet den fornødne Tildannelse ved Spidsen.

I Forbindelse med Slagstokkene vil det være naturligt at omtale nogle mere ejendommelige Stykker, der tillige har tjent som Skafter.

2 herhen hørende Stykker, der begge ere optagne i 5te Lag, maa sikkert betegnes som oprindelige Slagstokke; de have ved Spidsen de skraa Afsplintringer, der ere karakteristiske for beskadigede Redskaber af denne Art. Det ejendommelige ved disse 2 Stykker er en i den brede Ende udskaaren Fordybning, i Lighed med hvad der kendes andet Steds fra, dannet til Anbringelse af et løst Skærpe. Af hvilken Art dette har været, vil imidlertid ikke kunne afgøres. Det ene Stykke er 23,5 Cm. langt, og Fordybningen naar en Dybde af 5 Cm.; paa det andet, der er 18,5 Cm., er denne kun 2,3 Cm. dyb. Det er at formode, at begge Stykker først have udtjent som Slagstokke, inden de ere tagne i Brug som Skafter. Det sidstnævnte med den fladere Fordybning er rimeligvis kasseret ogsaa til dette Brug, idet der i dets ene Side ses indskaaret en dyb Fure, ved hvilken man har søgt at sønderdele Stykket.

En tredje Hjortetaksende, der er 14,7 Cm. lang og hidrører fra 4. Lag, har i den bageste Ende den samme For-

dybning, men ødelagt, saaledes at den nu kun er 1,5 Cm. dyb. I den tynde Ende har den en god but Slagflade. Den synes at have tilbagelagt samme Stadier som foregaaende, men i omvendt Orden, først som Skaft og derpaa som Slagstok. I dennes Side findes ogsaa en mindre (2,7 Cm. lang) Fure, hvis Betydning er uklar; Partiet om den er afglattet.

Endnu et Skaft af Hjortetak (Fig. 8) er fundet paa Bopladsen i 3. Lag, men her har Skærpet været anbragt i den tynde Ende. Hullet, der ikke er skaaret, men boret, er

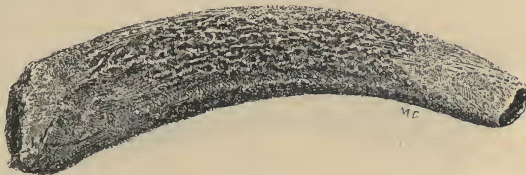

Fig. 8.

1,5 Cm. dybt med en Diameter af 0,8 Cm. Hele Skaftet er 15 Cm. langt. Paa Afbildningen er Hullet angivet ved en punkteret Linie.

Ved et af de ovenfor beskrevne Stykker er det omtalt, at man ved en fra begge Sider indskaaren Fure havde søgt at flække Takken paalangs; en saadan Flækning er ved 2 andre fuldført, men mislykkedes.

Paa Grænsen mellem 5. og 6. Lag fandtes derimod et enkelt, 14 Cm. langt Redskab, der sikkert maa betragtes som det Resultat, man gennem de ovenfor berørte Forsøg har tilsigtet.

Det er afbildet i Fig. 9. Takken er her fuldstændig kløvet efter Længden, og man har endvidere paa de yderste 2,3 Cm. afskrabet den ru Yderflade, der er bibeholdt paa den øvrige Del af Redskabet. Enden er hverken gjort skarp eller spids; derimod ses paa det afglattede Parti paa 2 Steder blanke Slidmærker, nemlig ved Ydersidens Midtlinie,

inderst ved det ru Greb (det er søgt gengivet paa Tegningen) og ved den ene Kant.

Af Hjortetakkens Spidser er endvidere dannet 2 andre Redskaber af usædvanlig Form og usikker Bestemmelse. Takken er ved begge skrabet ganske glat; Enden synes ikke spidsere, end den af Naturen er. Det længste af Stykkerne er 19,9 Cm. langt; Bagenden er afbrækket, ikke afskaaren; paa næsten hele Overfladen er det smukt afglattet; som Vidne om Skrabningen ses endnu et Par Steder en paalangs gaaende Række korte Tværlinier, der betegne Steder, hvor Kniven er gaaet for langt ned, hvorved disse efter Glatningen

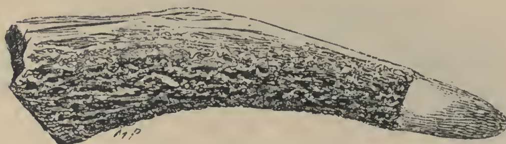

Fig. 9. 1/2.

ere forblevne ru. Kun paa et enkelt Parti paa Redskabets konkave Side, nærmest den brudte Ende, er Overfladen endnu ru, hvad enten dette er tilfældigt eller forsætligt af Hensyn til en mulig Skæftning.

Den sidste Antagelse bestyrkes ved en Betragtning af det andet Stykke. Det er kun 10,2 Cm. langt og bærer Mærker af at være dels afskaaret, dels afknækket; Bruddet er skraat, saaledes at den største Længde falder paa den konvexe Side, hvor Snit efter Afskæringen ses. Yderligere har man imidlertid afsmalnet begge Stykkets Sider paa dets bageste Del, indtil c. 5 Cm. fra Spidsen. Dette synes at maatte være foretaget for at skæfte Stykket; af samme Grund har man antagelig ikke brudt sig meget om Endefladens Udseende. Begge Stykker er optagne i 5. Lag[1].

[1] Der skal i denne Forbindelse mindes om et Stykke af samme Art og med lignende Tilskæring bagtil, der er fundet i den yngre Stenalders Affaldsdynge ved Ørum Aa (jfr. Affd. p. 141, Fig. 2).

Efter at der hermed er gjort Rede for samtlige til Fundet hørende Redskaber af Hjortetak, skal endnu tilføjes, at der yderligere fandtes en Del Materiale, nemlig 20 større Dele af Takker med Snitmærker efter Afskæring, samt 9 mindre Stykker af Takkens mellemste Del, af hvilke 6 ere afskaarne ved begge Ender, medens 3 ere afbrudte ved den ene. De 3 længste ere 11,5 Cm. lange, det mindste kun 4,5 Cm. Eet er kun en udflækket Splint af et saadant Mellemstykke.

Sager, dannede af Dyreknogler.

De tynde Benspidser (S. M. I 33—35), der hyppigt træffes i samtidige Fund, vare paa dette Sted vel ikke særligt talrige, men der fandtes paa den anden Side iblandt dem enkelte særdeles gode og smukke Exemplarer.

For næsten alle de Stykker, ved hvilke Bevaringstilstanden muliggør en Afgørelse, gælder det, at Ledhovedet er afskaaret. Disse have antagelig været skæftede og tjent som Odde paa Fiskeri- eller Jagtredskaber[1].

Til denne Gruppe høre 2 særdeles smukke og vel forarbejdede Benspidser, 14 og 12,8 Cm. lange (Mus. Nr. 1 og 3). De ere af omtrent samme Tykkelse gennem hele Længden, have ved Afskrabning faaet et regelmæssigt firsidet Gennemsnit og ere derefter polerede; den længste har en Indsnævring 0,4 Cm. fra den bageste Ende. Begge ere formentlig dannede af Væggen af et Mellemfodsben af Krondyr, om dette end med mindre Sikkerhed tør paastaas overfor det kortere Stykke[2].

Samme slanke Form og omhyggelige Behandling ved Skrabning og Polering kendetegner 7 nu fragmenterede Styk-

---

[1] Jfr. om dette Spørgsmaal Affd. p. 65.

[2] Samtlige zoologiske Bestemmelser af Knoglerne i dette Fund skyldes Viceinspektor H. Winge, der saa ofte tidligere har ydet Arkæologien en værdifuld Hjælp gennem sit usædvanlig indgaaende Kendskab paa dette Omraade.

ker; Tværsnittet er noget forskelligt: tresidet, halvrundt eller mere uregelmæssig kantet. Ved de 6 (Mus. Nr. 2, 8, 1540, 1542—43, 1546) er det Bagenden, ved den syvende (Mus. Nr. 4) Spidsen der er afbrudt. Paa de 4 er Polituren nu ødelagt ved Forvitring. Kun 2 (Nr. 2 og 4) kan, endda med nogen Tvivl, bestemmes som Mellemfodsben af Krondyr; om de øvrige kan kun udtales, at de ere dannede af Rørknoglesplinter.

Et enkelt Stykke (Mus. Nr. 1549) maa betegnes som Forarbejde til en Spids af denne Art. Det er en 10 Cm. lang Splint af en Rørknogle, hvis ene Tredjedel er afskrabet, saa den har faaet et halvrundt Gennemsnit, medens paa det øvrige Parti Brudfladerne efter Knoglens Sønderdeling endnu ses. Den tildannede Ende har et Brud, der antagelig er fremkommet under Arbejdet og har bevirket, at man har opgivet dette og kasseret Stykket.

Noget forskellige fra de foregaaende ere 3 Stykker, der vel ere slanke og vel afglattede som disse, men afvige fra dem ved at være mere eller mindre tilspidsede bagtil; Gennemsnittet er elliptisk. Ved de 2 (Mus. Nr. 7 og 1541) henholdsvis 10,2 og 7 Cm. lange, har den bageste Ende dog ikke faaet nogen omhyggeligere Tildannelse; dette er derimod Tilfældet med den tredje (Mus. Nr. 1544). Denne, der er 10,2 Cm. lang, bliver bagtil fladere, og Gennemsnittets Oval bliver her mere spids, saa at der dannes to, dog ikke skarpe Kanter, der ved Bagenden mødes i en stump Spids. Kun om den ene (Mus. Nr. 7) kan efter Tykkelsen skønnes, at Materialet maa hidrøre fra Krondyr.

De følgende 4 Benspidser ere brede og flade og mindre omhyggeligt tildannede. 2 af dem (Mus. Nr. 5 og 10), henholdsvis 7,3 og 9,2 Cm. lange, ere dog endnu ret regelmæssigt formede med lige Sider; paa det tredje, et 9,3 Cm. langt Fragment (Mus. Nr. 6) er vel Brudfladerne og Ydersiden ret vel afglattede, men Knoglens Inderside staar ru; den fjerde endelig (Mus. Nr. 9), der er 9,1 Cm., har udenfor selve Od-

dens Tilspidsning ikke modtaget nogen Tildannelse; Sidekanterne have endnu Afsplintringsfladens uregelmæssige Præg. De 2 sidstnævnte ere antagelig af Raadyrknogler; et tredje (Mus. Nr. 10) formodes dannet af Mellemfodsbenet af et Krondyr.

Endelig foreligge 2 Stykker, der ere dannede af Fugleknogler. Materialet til det ene (Mus. Nr. 1545), der er 16,2 Cm. langt, er taget af Albubenet af en Svane; Benet er flækket og de uregelmæssige Brudflader blevne staaende, kun Odden er tildannet. Det andet (Mus. Nr. 11), der er dannet af Spolebenet af en Sangsvane, har hele Benets Runding, og Odden er frembragt ved et skraat Snit, idet den paa Grund af Knoglens Hulhed maa dannes af Væggen. Længden er 15,8 Cm.

Medens de hidtil beskrevne spidse Redskaber i hvert Fald kan tydes som Spidser til Fiskeriredskaber eller Jagtvaaben, gælder dette ikke om de følgende.

Blandt disse ere 2 af de som Dolke betegnede Redskaber, dannede af Krondyrets Albuben (SMI 36)[1]. Begge (Mus. Nr. 54 og 55) ere noget beskadigede i Spidsen; Længden er henholdsvis 14 og 11,4 Cm.; det længste, der er 6 Cm. bredt ved det nederste Ledhjørne, er af et usædvanlig stort Dyr.

Dannet i Analogi med disse, men af Albubenet af en Hund, er et tredje Stykke (Mus. Nr. 1547). Det er 15,3 Cm. langt; det lige Parti (Bladet) har en Længde af 12 Cm. Dette er sikkert for spinkelt til at have tjent som Dolk.

Som Bidrag til Tydningen af disse dolkformede Redskaber skal nævnes, at ganske tilsvarende Stykker anvendes af Eskimoer ved Beringsstrædet, ved Yukonflodens nedre Løb, som Prene ved Arbejde i sværere Skind, som det bruges til Kajakker o. l.[2]

---

[1] Jfr. Aarb. 1896, p. 362 ff.

[2] Edward William Nelson: The Eskimo about Bering Strait (Bureau of American Ethnology. 18th annual report. Washington 1899), p. 107 og Pl. XLVI Nr. 16.

Under de spidse Redskaber maa endnu henføres et Stykke (Mus. Nr. 1548), der vel i Lighed med de tidligere omtalte er dannet af en flækket Rørknogle, sandsynligvis Mellemhaand af Krondyr, men som er langt sværere end disse; bagtil er det afskaaret paa det Sted, hvor Knoglens Udvidelse mod Ledpartiet er begyndt; Bredden er her 2,5 Cm., idet man har anvendt Knoglens Halvdel, ikke som ved de tidligere beskrevne en smallere Splint; Brudfladerne ere afglattede. Den nuværende Længde er 15,1 Cm., men Spidsen er afbrudt, og Stykket maa have været ikke saa lidt længere.

Fordelingen efter Dybdelag af de i det foregaaende behandlede Benredskaber vil fremgaa af hosstaaende Oversigt. Paa Grund af disses forskellige Art og den deraf følgende Ønskelighed af at kunne angive Pladsen for de enkelte Stykker, ere Museumsnumrene angivne saavel i Tabellen som i Texten.

Lag	Museumsnummer	Antal
3.....	1542, 1548	2
4.....	54, 1540, 1541, 1544	4
5.....	2, 6, 9, 10, 1543	5
6.....	1, 3, 11, 55, 1545, 1549	6
7.....	4, 5, 7, 8, 1547	5
8.....	1546	1
	Ialt...	23

Af Materiale til Redskaber som de foregaaende fandtes 2 ved Skæring flækkede Mellemfodsben, paa hvilke Ledenderne ere aftagne. De ere begge af Krondyr, det ene Benets Forside, det andet Siden af Knoglen. Af Affald fra Forarbejdelsen foreligge 4 afskaarne nedre Ender af Mellemfodsben, ligeledes af Krondyr. De ere 6,1, 5,8, 5,4 og 4,2 Cm. lange; eet er kløvet.

Den faatallige Række af Benkamme fra den ældre Stenalder (SMI 44)[1] er gennem dette Fund øget med endnu

[1] Jfr. ogsaa Affd. p. 66 og Pl. VII.

et Exemplar (Fig. 10). Den er 9 Cm. lang og 2,75 Cm. bred. Den har oprindelig haft 5 Tænder, men 2 af disse mangle nu; paa de tiloversblevne ses de kendte Tværfurer[1]. Oventil indsnævres Kammens Bredde til et smalt Parti, der ender i en bred Knap; en saadan Afslutning kendes fra et ved Meilgaard fundet Stykke. Af Knappen mangler nu den ene Side. Kammen synes dannet af Væggen af en Rørknogle, snarest et Mellemfodsben, derimod næppe af et Skulderblad, idet Levninger af Marvhule spores paa den ene Flade, men ikke i det indre. Dette Stykke hidrører fra nederste Del af 4de Lag.

Fig. 10. ²/₃.

Huggetandsknive, dannede af Vildsvinets nedre Hjørnetand, saaledes som de kendes gennem flere Fund fra den ældre Stenalder[2], foreligge i 2 Exemplarer, begge af højre Tænder. Maalte i lige Linie fra Rod til Spids ere de 9,9 og 13 Cm. lange. Den større er kun lidet indskaaren paa det ved Brugen anvendte Parti; ved Grebenden er en Del af den tilhøjre vendende Flade afknækket, men den bærer iøvrigt Præg af ikke at være saa stærkt brugt som den mindre, der er dybt indskaaren og stærkt beskadiget paa Grebets venstre Side; den minder i det hele stærkt om det paa anførte Sted afbildede Stykke. Paa begge Knive fra Brabrand kan iagttages saavel Tildannelses- som Brugsridser, stærkest dog paa den mindre Kniv. De ere optagne i 5te og 6te Lag. Desuden fandtes et udflækket Stykke af nedre Ende af en saadan Tand, afskaaren i den øverste Ende; det er antagelig kun at betragte som et Stykke Materiale, om hvis Bestemmelse der ikke kan skønnes.

---

[1] Jfr. Vidensk. Selsk. Oversigt 1861, p. 366, Anm., samt Affd. anførte Sted.

[2] Aarb. 1896, p 370 ff., Fig. 46.

Rørknoglerne have stedse dannet et Hovedmateriale for Stenaldersfolket; en anden af Pattedyrenes Knogler, som paa denne Boplads foreligger benyttet i ikke saa faa Tilfælde, er derimod ellers sjældent fundet anvendt, nemlig Skulderbladet af de større Dyrearter. Naar dette har fundet saa liden Anvendelse, ligger det vel for en Del i selve denne Knogles Art. Trods sin større Flade er den mindre brugbar, idet den i sig selv tynde Benmasse i selve Bladet yderligere svækkes ved den indvendige Marvhulhed; smalle og dog kraftige Redskaber som Prene eller Odde kunde ikke dannes af dette Stof. De tykke Partier kunde vel give et hensigtsvarende Materiale, men med langt større Arbejde end Rørknoglerne, der i flækket Tilstand næsten give Redskabet færdigt. Det er da ogsaa et særligt Brug, man har gjort af Skulderbladene; alle de fundne Stykker ere bearbejdede paa ensartet Maade; af dem alle har man søgt at udskære runde Skiver, om end af ret forskellig Størrelse: fra kun 2 til ca. 13 Cm.[1] Det største og bedst bevarede af disse Skulderblade er afbildet Fig. 11. Dette, der har en betydelig Størrelse (49 Cm. langt, indtil 27 Cm. bredt) er det venstre Skulderblad af en Uroxe. Man har søgt at udskære 3 Skiver med ca. 8 Cm.s Tværmaal; Arbejdet er udført med Flintkniven; man ser paa adskillige Steder, hvorledes denne er gleden ud, idet den har haft Vanskelighed ved at følge Rundingen. Ved den yderste er Forsøget lykkedes til Trods for, at Benmassen naar op til en Tykkelse af 0,8 Cm., og man endda næsten udelukkende har udført Skæringen fra een Side af Knoglen med Redskabet vinkelret paa Materialets Plan; ved andre har man forsøgt at skære i skraa Retning og fra begge Sider. De to andre Forsøg paa det afbildede Stykke ere ikke faldne heldigt ud; af den mellemste Skive har Hovedpartiet vel løsnet sig, men et 2,3 Cm. bredt Segment er knæk-

[1] 2 Skulderblade i Museet med tilsvarende Udskæringer høre til det kendte Fund fra Kolding Fjord (jfr. Aarb. 1892, p. 171, Fig. 4); et tredje hidrører fra Affaldsdyngen ved Meilgaard.

ket af og blevet siddende; den tredje endelig er flækket under Arbejdet, og man har derfor standset dette uden at fjærne Skiven. De 3 Kredse berøre hinanden paa et Stykke af deres Omkreds; dette er vel dels gjort for at udnytte Materialet i størst mulig Udstrækning, dels og hovedsagelig for at spare noget af det besværlige Arbejde.

Det beskrevne Skulderblad var blandt de Sager, der fandtes ved Vandværksarbejdet forinden Museets Under-

Fig. 11.

søgelse. Ved denne er fundet 6 andre, af hvilke det øverstliggende laa saa højt, som overhovedet Bensager ere bevarede i Lagene, nemlig i 3die Lag, de underste i 6te Lag. 3 ere af Uroxe, 1 af Elsdyr, 1 af Krondyr og 1 af Vildsvin. Paa disse Skulderblade findes 1—2 Udskæringer, ialt 10; ved flere ses Arbejdet at være mislykket og opgivet, saaledes ved den mindste, kun 2 Cm. store Skive, der endnu sidder fast ved Bladet.

Af selve de udskaarne Skiver er fundet 2; den ene er 4—5 Cm. stor, den anden, der antagelig er af Vildsvin eller Krondyr, ca. 7,5. Paa denne ses ved Randens ene Side et indbuet Parti, der betegner Periferien af en af Skulderbladet tidligere udskaaren Skive.

Endelig er fundet omtrent Halvdelen (163°) af en Benring (Fig. 12), der sikkert betegner Resultatet af det Arbejde, der udførtes ved de ovenfor omtalte Skulderblade. Det har været en ca. 1 Cm. bred, flad Ring med en udvendig Diameter af 6,5 Cm.; Overfladen og Randene ere omhyggelig afglattede; Inderranden er rundet, Yderranden skarp.

Om dette Stykke, der er optaget ved Overgangen mellem Sand og Dynd, udtaler Viceinspektor Winge, at det »saa godt som sikkert« er udskaaret af den tyndeste Del af et Skulderblad. Naar denne zoologiske Bestemmelse sammenholdes med Fundet af gennemhullede Skulderblade og udskaarne Benskiver, vilde der vel ikke være megen Aarsag til Tvivl om, at Ringen virkelig er dannet af et Skulderblad. Det er imidlertid yderligere saa heldigt, at der i Museet findes endnu en saadan fragmenteret Benring (Mus. Nr. A 18453). Den hidrører fra det Fund fra Kolding Fjord, i hvilket der ogsaa findes gennemhullede Skulderblade, og om denne, der er 8,5 Cm. i udvendig Diameter, kunde det udtales med Sikkerhed, at en saa stor Ring ikke kunde udskæres af nogen anden Knogle. Under disse Omstændigheder vil det næppe kunne betvivles, at det var for at frembringe saadanne Ringe, man har foretaget de runde Udskæringer.

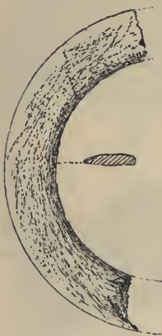

Fig. 12. ²/₃.

Lerkar.

Den ældre Stenalders svagt brændte Lerkar ere i sig selv daarligt egnede til at modstaa Tidens Ødelæggelser, ligesom den Maade, paa hvilken de i Almindelighed spiralformet ere opbyggede fra Bunden[1], lette deres Sønderbrydning. Hvad

[1] Jfr. Affd. p. 72. Paa denne Maade dannede ogsaa Fortidens Indianere deres Lerkar (Jfr. Bureau of American Ethnol. 20. ann. rep. p. 50—51), og den samme Fremgangsmaade anvende centralafrikanske Folk endnu (jfr. Zeitschrift für Ethnologie 1904 p. 367).

der hidtil har foreligget af Lerkar fra denne Tid, er da ogsaa kun større eller mindre Dele, oftest smaa og daarlige Brudstykker, og bedre bevaret er heller ikke Størstedelen af Karrene fra dette Fund.

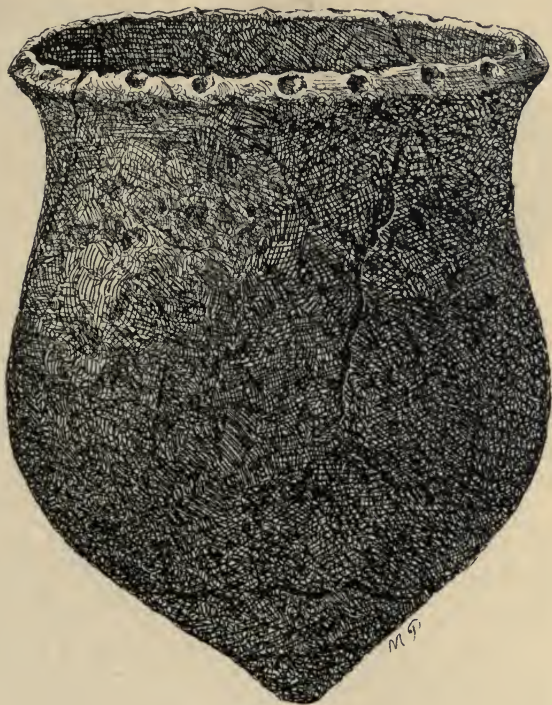

Fig. 13. 1/3.

Det maa derfor betragtes som et særlig heldigt Tilfælde, at der paa et enkelt Sted fandtes Skaar af et næsten fuldstændigt Lerkar, det første, der har kunnet sammensættes fra Rand til Bund. Karret, der er afbildet som Fig. 13, er udsvajet ved Rand og Bug og ender nedadtil i en spids Bund. Det er 26 Cm. højt med en Diam. ved Mundingen af 23 Cm.; Bugens Tværmaal er 23,7 Cm. Randen er prydet

med de fra samtidige Kar kendte Negleindtryk, Overfladen er ret ujævn, paa Steder med flade Indtryk, frembragte af Fingrene under Arbejdet.

Karret fandtes i Felt J 2 i 4de Lag ved Overgangen mellem Sand og Dynd. Det var flækket efter Højden, og de 2 Halvdele laa Side om Side, den ene med den udvendige, den anden med den indvendige Side opad; hver af dem var trykket i talrige mindre Stykker.

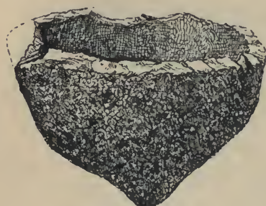

Fig. 14. 1/3.

Bunden af et lignende, men tilsyneladende meget mindre Kar er afbildet i Fig. 14. Den er bevaret i 5,5 Cm.s Højde og har foroven en Diameter af 9 Cm. Den er fra N 6, 4de Lag. En anden spids Bund uden Dele af Karsiderne bevarede optoges i K 3 i 4de Lags underste Del; den er ca. 6 Cm. i Tværmaal. En tredje, meget tykvægget Bund af ca. 10 Cm.s Tværmaal hidrører fra M 2 4de Lag ligeledes fra den underste Del af Laget, hvor dette bestaar af Dynd; den adskiller sig fra de andre ved ikke at være spids, men rundet.

Af de smalle, aflange Lerskaale, der kendes fra andre samtidige Fund (S. M. I 41)[1] foreligger noget mindre end Halvdelen af 2 Kar; det ene er 12,5 Cm. langt og indtil 7 Cm. bredt; det andet 9,5 Cm. langt og indtil 6 Cm. bredt. De ere fremdragne henholdsvis i J 4, 4de Lag og L 7, 5te Lag.

De øvrige Skaar ere næsten alle smaa; kun 3 Flager ere 15—17 Cm. store; af disse har een noget af Randen bevaret. Blandt de mindre Skaar er der dog eet, der, om det end kun er 6 × 7,5 Cm. stort, fortjener at nævnes særskilt, idet det bærer en for ældre Stenalder usædvanlig Ornamentik, nemlig 2 Rækker tresidede Indtryk, der synes frembragte med Hjørnet

[1] Jfr. ogsaa Affd. p. 119, Fig. 10.

af en Pind. Det er optaget i H 2, 6te Lag og hører til de dybestliggende Skaar.

Lerkarskaar ere ialt fundne paa 86 forskellige Steder, hvis Fordeling indenfor Dybdelagene er følgende:

Lag....	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Antal...	3	2	23	33	18	5	2	0	0

Det vil ses, at næsten alle laa i 3dje, 4de og 5te Lag; kun 5 laa over og 7 under denne Grænse og ingen dybere end 7de Lag. Ogsaa her maa dog, som ved Bensagerne, Lagenes forskellige Bevaringsevne haves i Erindring.

Sager af Træ.

Det er allerede i det foregaaende nævnet, at det plastiske Dynd, der dannede de nedre Lag, har haft en ganske særegen Bevaringsevne, der har tilladt selv Træ at holde sig, endda tilsyneladende friskt. Naar en Trægren med paasiddende Bark afdækkedes, havde denne endog et grønligt Skær, men i Luften mørknede den hurtigt, og ved Undersøgelsen af Veddet[1] viste dette sig ofte ret opløst.

Det er alt ovenfor omtalt, at Dele af Træskaftet ere bevarede i nogle af Hjortetaksøxerne. Foruden disse fandtes der forskellige Redskaber, der have bestaaet udelukkende af Træ.

Blandt disse er det krumme Træstykke, der er afbildet i Fig. 15, og som sikkert maa betegnes som et Kastevaaben. Det er af Ahorn (ɔ: Løn eller Navr). Nu er det brudt paa 2 Steder, og paa det ene af disse passe Bruddene ikke sammen, men det skønnes, at der kun kan mangle ubetydeligt i Længden. Ved Enderne og paa Steder i Kanterne ere mindre Splinter afstødte, men det maa i det hele siges at være ret fuldstændigt. Længden er 41,5 Cm., maalt i lige Linie; den største Bredde, der falder lidt ovenfor Midten, er 5,5 Cm.; herfra smalner

[1] Samtlige Vedanalyser ere foretagne af Assistent G. F. L. Sarauw.

Stykket ret ensartet af mod begge Ender; Tykkelsen er derimod forskellig. Mod den paa Tegningen nedadvendte Ende tiltager den, saa at der dannes et kantet Greb; opadtil holder Bladet sig derimod tyndt. Ved den indbuede Kant aftager Tykkelsen jævnt fra Greb til Spids; den modsatte Rand har derimod ved Midten en skarp Eg, medens Partiet nærmere Spidsen er mere afrundet.

Fig. 15. 1/4.

Lignende Kastevaaben findes paa talrige Steder hos Naturfolk og forekomme fra den blot bøjede Gren til de mest velforarbejdede Vaaben. Mest kendt er den australske Bumerang, ved hvilken Tekniken er saa udviklet, at i alt Fald de bedre Exemplarer formaa at vende tilbage til deres Udgangspunkt. Men tilsvarende krumme Kastevaaben forekomme nærmere Europa, paa Steder, hvor Kulturen er saa langt tilbage, at de ikke er afløste af bedre Vaaben, saaledes hos kolariske Folk i Sydindien og hos Negerstammer i det østlige Afrika[1]. Her ere de blevne sværere og i Karakter mere lig det danske Stykke. I Oldtiden har dette Vaaben imidlertid haft en videre Udbredelse; det er fundet i Ægypten[2], og paa Grav-

[1] I Nationalmuseets etnografiske Saml. findes Exemplarer saavel fra Australlandet som fra Hopiindianere i Arizona, fra Forindien og fra Bertatnegerne ved den blaa Nil, nær Abessiniens Vestgrænse. I det vestligere Afrika er der paa Grundlag af de gamle Trævaaben dannet Kasteknive af Jærn, der efterhaanden have antaget meget fantastiske Former. Jfr. H. Schurtz i Internationales Arkiv f. Ethnographie II p. 9 ff.

[2] Jfr. W. M. Flinders Petrie: Royal tombs of the 1st dynasties II p. 37 Pl. 36.

vægsbilleder ses det i Anvendelse til Fuglejagt i Sumpene[1]. Det er ogsaa mod Fugle, Harer og andre Smaadyr det endnu anvendes i Afrika.

I Europas arkæologiske Literatur er et saadant Vaaben, saa vidt mig bekendt, ikke omtalt, men Fragmenter af et lignende ere for et Par Aar siden fundne i en dansk Mose[2].

Fig. 16. 1/4.

Et andet Stykke af særlig Interesse er afbildet i Fig. 16. Det er 60,5 Cm. langt, men afbrudt i den paa Tegningen opadvendende Ende. Paa den øverste Halvdel forløber det ensartet, med en Bredde af 3,5 Cm. og en Tykkelse af 1,8; det er stærkt hvælvet paa den ene, næsten fladt paa den anden Side. Paa den nederste Del indsnævres det og løber spidst til mod Enden. Da Stykket kun er et Fragment, vil Slutninger om dets Bestemmelse naturligvis kunne være Tvivl underkastede, men alt tyder dog paa, at det er den ene Ende af en Bue. Denne Antagelse, der er grundet paa dets Form, bestyrkes i høj Grad gennem dets Træart, der viste sig at være Ask, som fortrinsvis er egnet til dette Brug, hvor man ikke har Adgang til Tax. Af Ask var ellers i Fundet kun en enkelt tilspidset Pind.

[1] Jfr. saaledes J. G. Wilkinson: Manners and customs of the ancient Egyptians III p. 38—42.

[2] Sigerslev Mose i Stevns. Det fandtes tæt ved det Sted, hvor tidligere en skæftet yngre Stenalders Øxe var funden (jfr. Chr. Blinkenberg i Aarb. 1898, p. 124 ff.), men uden andre Sager, der kunde tidsbestemme Stykket.

I hosstaaende Figur er afbildet en lille Trækølle af Hassel med Skaft og Hoved i eet Stykke. Den er 29 Cm. lang, hvoraf Skaftet udgør de 12. Den ene Side er noget affladet, men dette synes ikke fremkommet med Hensigt. Skaftet er ca. 3 Cm., Hovedet ca. 6 Cm. tykt; dette afsluttes ved begge Ender med kraftige skraa Snit.

Fig. 17. 1/4.

De hidtil omtalte Træredskaber ere kun fundne hvert i eet enkelt Exemplar; der foreligger imidlertid en Række andre, der have et vist Fællespræg.

3 af dem ere afbildede i Fig. 18—20. Det fuldstændigste og finest forarbejdede er det i Fig. 18 gengivne; med dette som Udgangspunkt vil der lettest kunne gøres Rede for, hvad der er karakteristisk for den hele Række. Det er 34,5 Cm. l., lidt af Spidsen er afbrudt, men det kan efter Randenes Forløb skønnes ikke at være mere end 1,5—2 Cm. Den største Bredde er 3,3 Cm.; fra dette Sted aftager Redskabet opadtil jævnt i Bredde, og de buede Rande mødes i en Spids; paa dette Parti er Gennemsnittet linseformet. Redskabets nederste Del har en anden Karakter; umiddelbart under det bredeste Sted indsnævres Stykket ved en brat Bøjning, og samtidig faar Tværsnittet en anden Form, idet den ene Rand gaar over til en bred Kant, medens den modsatte vedblivende er afrundet. Den første løber omtrent lige ud indtil Stykkets Ende; den modstaaende Kant er paa et Stykke parallel med denne; men 12 Cm. fra Enden bøjer den ind, saaledes at Stykket afsmalner, og Randene sluttelig mødes.

De Træk, der ere de karakteristiske, er først og fremmest Tilspidsningen og det ret linseformede Gennemsnit paa det øverste Parti; dernæst den Indsnævring, der foregaar lige nedenfor det bredeste Sted; i mere eller mindre udpræget

Grad er dette Tilfældet med 16 Stykker. Hvor det nederste Parti er bevaret, ses paa alle disse tillige den omtalte Afskraaning af det nederste Parti. De 6 omhyggeligst udførte have tillige det i Fig. 18 viste Tværsnit paa den nederste Del, saaledes at der under Indhakket dannes en bredere eller smallere Flade. Ved de øvrige er Gennemsnittet mere eller mindre uregelmæssigt.

Forskellig er derimod Spidsens Krumning og dens Længde; snart er den ganske kort, snart lang. Ligesaa uensartet er Længden af det nederste, afskraanede Parti; det kan som paa Fig. 18 naa en Længde af 12 Cm. eller som paa Fig. 20 kun være 2,5 Cm. langt. Den største Bredde varierer mellem 1,8 og 3,3 Cm.

Fig. 18. 1/3.

Naar man efter Stykkernes Form vil søge at danne sig en Forestilling om deres Anvendelse, giver selve Spidsen kun liden Oplysning; den er imidlertid ved nogle saa kort og stump, ved andre saa stærkt krummet, at den vanskelig kan tænkes anvendt til at stikke med. Betragter man derimod paa de 6 Stykker, der have alle Træk fælles, den nederste Ende med den lange, lige Flade ved den ene Smalside og det afskraanede Parti forneden, træffer man her et Træk, der giver et bestemt Holdepunkt, idet det viser, at Stykket har været fastbundet til et Skaft. Fladen danner Anlæg mod Skaftet, og det skraa Parti, hvor Snorens Vindinger bleve mindre nedadtil, har haft til Hensigt at hindre det paabundne Stykke i at glide ned, naar man stødte eller paa anden Maade

arbejdede med det; denne Metode er bekendt fra Naturfolks Redskaber. Er denne Antagelse rigtig, tør man imidlertid ogsaa gaa ud fra, at det har været et langt Skaft, en Stage; et Haandtag vilde man utvivlsomt gøre i eet med Odden, naar de vare af samme Materiale. Endvidere har der næppe ved Stagens Ende siddet kun en enkelt saadan Spids; som alt berørt gør dens krogede Form den lidet anvendelig til Stikvaaben, og den vilde tilmed nemmere og solidere kunne gøres i eet med Stagen. Anderledes stiller Sagen sig, om man tænker sig een af disse Spidser paa hver Side af Stagen; man faar derved en Gaffel med 2 udadbøjede Tænder. Tænker man sig saa endnu en lille Benspids anbragt i selve Stagens Ende, har man en Fork, der i meget minder om det moderne Aalejærn, kun at dette er gjort i eet Stykke. Saaledes anbragte forstaar man de bøjede Spidser, der ikke direkte skulle stikke, men kun klemme Fisken inde; man forstaar endvidere Fremspringet ved Træspidsens bredeste Sted; her klemmes Dyret fast for derpaa at spiddes paa den indenfor siddende Spids[1]. Lignende tregrenede Forke kendes fra eskimoiske Folk; kun er Materialet her Ben, der haves i rigeligere Maal end Træ, og oftest findes en Række Modhager i Stedet for det enkelte Frem-

Fig. 19. 1/3.

[1] De Stykker, der ikke have Anlægsflade, have været vanskeligere at holde fast til Skaftet, men Afskraaningen forneden, der findes paa dem alle, antyder, at de have været bestemte til samme Brug som de øvrige.

spring. Saafremt denne Tydning er den rette, bør man sikkert søge Midtspidsen blandt de lige, bagtil ikke udvidede og kun lidet tildannede Benspidser, af hvilke dette Fund just indeholder en Del.

Foruden de omtalte 16 Exemplarer foreligge endnu 4 Stykker, der have den samme svajede Form, men ere lidet udprægede og vist nærmest maa betragtes som Forarbejder. Det ene, der er 51,5 Cm. langt, er paa den ene Halvdel, Redskabets nederste, gjort færdigt; det har her Afskraaningen og Anlægsfladen; selve Spidsen er derimod ikke udarbejdet; dette Parti frembyder det oprindelige Udseende af en flækket Gren med paasiddende Bark. 2 andre have det karakteristiske Fremspring ved Midten, men ere ellers kun lidt tildannede. Det fjerde endelig har kun den svajede Form, men ikke de øvrige Karaktermærker.

Fig. 20. 1/8.

Ved alle de Stykker af denne Art, der ere mikroskopisk undersøgte og have kunnet bestemmes med Sikkerhed, i alt 10, var Træet Hassel.

Forktænderne ere fundne i 4.—7. Lag, nemlig 3 i 4., 9 i 5., 2 paa Overgangen mellem 5. og 6., 5 i 6. og 1 i 7. Lag.

Af ukendt Bestemmelse er en 33 Cm. lang, 2,4 Cm. tyk Pind, ved hvis Ender er skaaret et aflangt Hul; ved disse er Pinden affladet til 1,2 Cm.; den er overbrudt ved det ene Hul. Heller ikke kan der udtales noget om Brugen af en 24,5 Cm. lang Spids af Træ 1,5—2,5 Cm. tyk; den fandtes staaende med Spidsen nedad, men den meget sirlige Afglat-

ning røber, at den har været bestemt til andet end blot Nedramning; den var sveden i den øverste, afbrudte Ende.

Endelig fandtes et lille Træstykke, der bar Rester af en Bevikling.

Foruden de Redskaber og Redskabsdele, der i det foregaaende ere beskevne, forefandtes, som alt ovenfor berørt, i Dyndlaget en betydelig Mængde tilspidsede Træstager eller tynde Pæle. Naar alt medregnes, er der optaget 108 tilspidsede Grenestykker; af disse vare dog 30 under 25 Cm. lange. Tilspidsningen er oftest foretaget i Grenens tykkeste Ende; Tykkelsen varierer mellem 1,8 og 7 Cm.; kun 1 er dog under 2 og kun 11 over 5 Cm. tykke. Hovedmængden er fundet liggende i vandret Stilling uden Orden, vendende i alle Retninger (jfr. Fig. 21); flere af dem naaede ret stor Længde: 10 vare 1—2 M., 4 2—3 M. og 4 over 3 M. lange. Den længste maalte 3,89 M. og var ved Spidsen 5,1, ved den anden Ende kun 2,3 Cm. tyk. Ikke alle Stagerne fandtes imidlertid i liggende Stilling; paa ikke mindre end 17 Steder stode de lodret eller dog nærmest lodret med Spidsen vendende nedad, og paa 3 andre Steder fandtes lodretstaaende Stager, der ikke vare tilspidsede forneden. Disse staaende Stager vare alle Fragmenter, afknækkede oventil; kun 4 naa over 50 Cm.s Længde; de 2 længste af disse, 98 og 107 Cm. lange, stode i skraa Stilling. De vare tilsyneladende anbragte uden Orden, paa Steder flere sammen, men ikke grupperende sig i Rækker eller i regelmæssige Figurer.

I Henseende til Veddet er 15 Stykker undersøgte; kun 3 vare Eg, de øvrige Hassel.

De liggende Stager fandtes alle i 3.—8. Lag, Hovedmængden, 65 Stykker, laa dog i 5. og 6. Lag; over dette Niveau naaede kun 15, under det kun 6 Stykker. De lodretstaaende gaa selvfølgelig oftest gennem flere Udgravningslag; de vare alle nedstukne i Dyndet, men kun i eet Tilfælde naaede en Stage ned i Rullestensbunden; i 16 Tilfælde stod

Fig. 21. Parti af Bænkene 5—6 ved Dyndlagets Midte. Mellem den svære Egegren og de bagved liggende Stager ses Træspaaner fra Tilhugning (jfr. p. 69); i For- og Baggrunden de lodrette Profiler af Feltvæggene 6 og 4.

Spidsen i 7.—8. Lag; den brudte Overende fandtes i de 17 Tilfælde i 5.—6. Lag.

Af ovenstaaende vil det fremgaa, at det er til 5. og 6. Lag, at Anbringelsen af Stagerne er knyttet; i Løbet af det Tidsrum, i hvilket disse have været brugte, have Lagene dannet sig; det er paa den daværende Bund, de ere sunkne ned og blevne liggende, maaske rykkede løse af Blæst og Bølgeslag. Med dette stemmer det godt, at ogsaa de staaende Pæle ere knækkede i denne Højde; Fjordbunden var netop det Sted, hvor de naturligt maatte brydes.

Disse 2 Lag have just svaret til den største Dybde, Vandet har haft; ad geologisk Vej bestemmes denne Vandstand til 1—1,50 M. Det er saaledes i Vand og ret dybt Vand, at Stagerne have været rejste. Det synes naturligst at antage, at de liggende Stager have haft samme Anvendelse som de, der endnu stode afknækkede, idet de have ganske samme Karakter. Men spørger man dernæst, hvad Bestemmelsen kan have været med alle disse lange og tynde Stænger, bliver Svaret et negativt. Teltstænger kan det ikke være, da de have været rejste i Vand; om Pæle til en Pælebygning kan der heller ikke være Tale; dertil ere de altfor spinkle[1]; tilmed ere de ikke trykkede ned i Gruset, men staa i det løsere Dynd. En 3—4 M. lang Pæl, der forneden kun er 5 og foroven kun ca. 2 Cm. tyk, maa have svajet for Vinden og kan ikke have baaret nogen stor Vægt. Muligt kan de have tjent paa en eller anden Maade i Fiskeriets Tjeneste, men med Sikkerhed vil der næppe kunne drages nogen Slutning om deres Bestemmelse.

Foruden disse Stager laa der i Lagene talrige andre Grene, dels ganske uforarbejdede, dels kun afskaarne; de fleste havde samme Udseende som de tilspidsede og vare vel altsaa Hassel. Kun paa et Par Steder fandtes store flækkede

---

[1] Det mindste Tværmaal, jeg har fundet angivet paa Pælebygningspæle er 4"; andre Steder naar Tykkelsen indtil 1'. Jfr. saaledes Keller: Pfahlbauten I 69. 99, II 119. 129.

Grene, Stammedele og Knuder af Eg, men disse bare ikke Spor af Tildannelse. Det længste Stykke, en flækket Egegren, var ca. 3,50 M. lang; en Stamme med afbrudte, ikke afhuggede Grene var 3 M. lang. Begge disse Stykker laa paa Grusbunden, altsaa paa tørt eller næsten tørt Land og frembyde derfor ikke særlig Interesse. I de vaadeste Lag, hvor man kunde have anvendt saadant Tømmer til flydende Boliger eller desl., fandtes derimod kun en eneste, 2 M. lang, ca. 30 Cm. bred, flækket Gren.

Dyr og Planter.

Om den Dyreverden, blandt hvilken Mennesket færdedes paa den Tid, da de fundne Sager vare i Brug, give de optagne Dyreknogler et talende Vidnesbyrd; af Mennesket selv fandtes derimod kun faa Spor[1].

Ubetinget talrigst ere Knoglerne af Krondyret; de foreligge fra over 100 Steder i Laget, medens de næsttalrigste, Vildsvinets, kun fandtes i ca. 40 forskellige Meterlag. Derefter kommer Uroxe[2], Raadyr og Skovmaar, derpaa Hund og Sæl[3]; de 2 sidste Arter ere paaviste paa 9 Steder.

Af de hidtil nævnte Dyr ere de fleste ogsaa i Affaldsdyngerne ret hyppige; kun Uroxen, der er temmelig sjælden, forekommer her i Fundet stærkere repræsenteret end sædvanligt.

Et udpræget sjældent Dyr allerede i den ældre Stenalder er derimod Elsdyret. Det forekom paa Bopladsen ved Maglemose; fra samtlige Affaldsdynger kendes det derimod kun gennem et Par Knogler fra Dyngen ved Ertebølle[4].

---

[1] Et Stykke af en Hjærneskal, et Midtstykke af et Albuben og et Midtstykke af et Spoleben.

[2] Paa 31 Steder er fundet Oxeknogler, kun paa de 16 kan disse dog med Sikkerhed bestemmes som Knogler af Uroxen; enkelte ere saa smaa, at de efter Størrelsen godt kunde skyldes Tamoxe.

[3] Der er paavist Knogler af Graasæl.

[4] Jfr. Aarb. 1903, p. 291, hvor der gives en Oversigt over de hidtil kendte Fund.

Her i Fundet er det paavist paa 5, antagelig 6 Steder; af disse ere de 3 saa højt som i 4. Lag, det ene endda over Dyndlaget i det skalblandede Sand. Dette har Betydning, fordi det viser Elsdyrets Tilstedeværelse paa dette Sted en rum Tid efter Landsænkningens Maximum.

Af andre Pattedyr ere forefundne Delfin, Ræv, Vildkat og Bjørn, men hvert kun paavist gennem 1—2 Knogler.

Fugleverdenen er svagt repræsenteret i Fundet; muligt kan dog en Del af de spinklere Ben have undgaaet Opmærksomheden i det klæge Dyndlag. Svaneknogler forekom paa 5—6 Steder, deriblandt baade af Sangsvanen og Pibesvanen; en enkelt Knogle fandtes af Tjur, Skarv, Lomvie, Sule og krøltoppet Pelikan. Af disse ere de 2 sidste fra Affaldsdyngerne kun kendte i eet Exemplar[1].

Af Fisk paavistes kun Flynderen.

De i Laget forefundne Skaldyr ville blive nævnte nedenfor (p. 57).

Om Planteverdenen falde Oplysningerne sparsommere; der er her kun foretaget Vedbestemmelse af en Del af de tildannede Træstykker. Herigennem paavistes Tilstedeværelsen af Hassel, Eg, Ask og Ahorn (Løn eller Navr). Hassel var i absolut Overtal; af denne Træsort vare næsten alle de undersøgte Træstager og sikkert ogsaa de fleste af de øvrige. Faatalligere var Egen repræsenteret, og Ask er kun paavist i to, Ahorn i eet Tilfælde.

Naar i det foregaaende overfor Dyr og Planter er angivet deres større eller mindre Hyppighed i Fundet, er det en Selvfølge, at dette Forhold ikke direkte kan overføres paa deres Forekomst i Naturen. Brugbarheden som Materiale spiller en stor Rolle og giver saaledes sikkert Krondyret et langt større Overtal over de andre Dyreformer i Fundet, end der vilde svare til de virkelige Mængdeforhold.

Thomas Thomsen.

---

[1] Jfr. H. Winge i Affd. p. 178 ff. samt i Vid. Medd. fra naturhist. Forening i Kbh. 1903 p. 61 ff. og 1904 193 ff.

Geologiske Forhold.

Det er en velkendt Sag, at i en stor Del af vor ældre Stenalder har det nordøstlige Danmark — N. Ø. for en Linie fra Nissum Fjord til Falsters Nordkyst — ligget lavere end i Nutiden. Landets Kyster vare den Gang langt mere fligede og indskaarne, og smalle Fjorde strakte sig paa mange Steder dybt ind i Landet. I højest Grad var dette Tilfældet i den nordligste Del af Jylland, men ogsaa længere Syd paa fandtes Strækninger, hvor Kystlinien var en ganske anden end i vore Dage. Langs Aarhusbugten dannede Kysten langtfra en saa jævn Linie som i Nutiden; tæt Nord for Aarhus strakte der sig saaledes en bred, stor Bugt ind mellem Bakkerne, hvorpaa Byerne Veilby, Egaa og Lisbjerg nu ligge. Noget sydligere, ved Aarhus By, skød en lang, smal og bugtet Fjord sig ind i Landet; paa den tidligere Fjordbund omkring Aarhus Aa er den ældste Del af Aarhus bygget. Vest for Byen kan man følge de tidligere Fjordsider, ofte steile Bakkeskrænter, op langs med Aaen til Byerne Aaby og Viby og videre ind til den nuværende Brabrand Sø. Denne Sø var den Gang kun en Del af Fjorden, der strakte sig endnu videre Vest paa, gennem Engene ved Constantinsborg ind til Skiby. Fjordens Længde var 10—12 km., dens Bredde omtrent 1 km., dog paa sine Steder langt mindre; tæt Ø. for Aaby var Bredden saaledes kun 200 m.

Paa Sydsiden af denne Fjord, ved Østenden af den nuværende Brabrand Sø, ligger Stedet, hvor det rige, her omtalte Fund fra den ældre Stenalder udgravedes.

Betragter man de Jordlag, hvori Oldsagerne findes, fanges Opmærksomheden straks af den Mængde Muslinger og Snegle, som Lagene indeholde; med deres hvide Farve træde disse Skaller stærkt frem, i Særdeleshed i det mørke Dyndlag (sml. Profilet Side 54, hvor dette Lag er betegnet med »d«), og ret naturligt ledes Tanken hen paa de saa velkendte Affaldsdynger fra Stenalderen. En nærmere Undersøgelse viser dog

hurtigt, at man her ved Brabrand Sø har for sig — ikke en kunstig og af Mennesker frembragt Ophobning — men en naturlig Afleiring, hvori der er indblandet talrige Kunstprodukter, og endvidere en Dannelse, der intet har med den nuværende Brabrand Sø eller med Ferskvand at gøre, men som maa være afleiret i Saltvand, i den ovenfor omtalte Fjord der strakte sig herind fra Aarhusbugten.

Om de Muslingeskaller, vi finde i Stenalderens Affaldsdynger, vide vi nemlig, at de ere tagne ude paa Havbunden og derefter bragte op til Maaltidspladserne paa Land; her

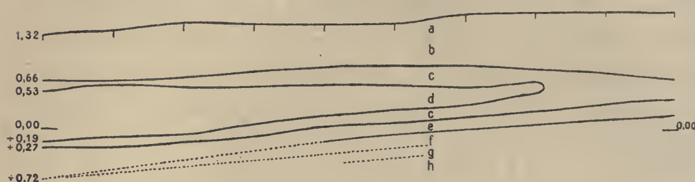

Fig. 22.

ere Dyrene blevne spiste, hvorefter Skallerne, der aabnedes og brækkedes fra hinanden, kastedes til Side som Affald. Det er derfor sjældent paa saadanne Steder at finde f. Eks. Østers med lukkede Skaller, og endnu sjældnere ere disse bortkastede Skaller komne til at ligge i deres naturlige Stilling med den buede Skal nederst, den flade øverst.

Ved Brabrand Sø er Forholdet derimod et ganske andet. I Dyndlaget, hvor Muslinger og Snegle findes i stor Mængde, er Regelen den, at Skallerne endnu ligge i den Stilling, som de indtog, da Dyrene levede. Østersskallerne f. Eks. ere næsten alle lukkede eller lidet aabnede, og Under- og Overskal ligge i deres naturlige Stilling.

I Affaldsdyngerne findes af Muslinger og Snegle kun ganske faa Arter (Østers, Hjærtemusling, Blaamusling, Strandsnegle o. lign.), idet Stenaldersfolket kun samlede de spiselige Dyr. Af andre Arter og af unge, ikke udvoksede Dyr forekommer derimod kun enkelte Eksemplarer, der tilfældigt ere komne

med ved Optagelsen af de førstnævnte, spiselige Arter. I Dyndlaget ved Brabrand Sø er Forholdet et andet; dér finder man saavel store, udvoksede Dyr som Unger og endvidere talrige Eksemplarer af Arter, der ikke kunne have haft nogen Betydning som Fødemiddel.

Muslinge- og Sneglefaunaen i Dyndlaget ved Brabrand Sø er i Virkeligheden et fuldstændig afsluttet Dyresamfund, et Samfund, der har stor Lighed med det, vi endnu i vore Dage kunne finde, f. Eks. i Smaavige ved Limfjorden, og hvortil vi desuden kende fuldstændige Analogier — saavel med Hensyn til Dyrearterne som til disses indbyrdes Mængdeforhold — i Afleiringerne i tidligere Fjorde i det nordøstlige Danmark.

Ved den Landhævning, der har fundet Sted efter den ældre Stenalder, er en stor Del af disse tidligere Fjorde blevne tørlagte. Foretager man en Gravning i en saadan gammel Fjordbund, vil man paa talrige Steder finde fuldstændig de samme Forhold som ved Brabrand Sø, bl. a. ogsaa det mørke, bløde Dynd fyldt med Skaller af Muslinger og Snegle. I saadanne Dyndlag kan saavel Antallet af Dyrearter som Mængden af Dyrerester variere stærkt, eftersom Livsbetingelserne have været gode eller daarlige. Overalt vil man dog finde, at Muslingernes Skaller ligge urørte og i omtrent samme Stilling som den, de indtog, da Dyrene levede. Skallerne kunne være tæt lukkede, eller de kunne gabe lidt, men kun i faa Tilfælde finder man dem helt adskilte.

Endnu et Forhold vil man blive opmærksom paa ved en saadan Undersøgelse, nemlig det, at i den ydre Del af Fjordene, i aabne Bugter og paa lignende Steder, hvor Bølgeslaget til Tider kan være ret kraftigt, vil der paa Strandbredden og nærmest Kysten kun findes Sand, Grus og Sten. Først i nogen Afstand fra Kysten, hvor Vandet er dybere og roligt ved Bunden, træffer man Dynd. I den indre Del af smalle Fjorde, hvor Læforholdene ere gode og Bølgebevægelsen ubetydelig, vil man derimod ofte kunne følge det skal-

førende Dyndlag ude fra dybt Vand meget tæt ind mod Strandbredden, dog aldrig op paa denne. Det bløde, mørke, skalfyldte Dynd er derfor ikke nogen Stranddannelse og kan ikke afleires paa en aaben, ubeskyttet Strandbred; det bundfældes kun, hvor Vandet til Stadighed er i Ro, enten ude paa dybt Vand eller — nærmere Kysten — paa godt beskyttede Steder.

Naar man derefter, med disse Iagttagelser som Udgangspunkt, nærmere betragter det fede, bløde Dyndlag ved Brabrand Sø, kommer man til følgende Slutninger: Dyndlaget og de deri indeholdte Skaller af Muslinger og Snegle kan ikke paralleliseres med Affaldsdyngerne eller lignende kunstige Dannelser; det er en fuldstændig naturlig Afleiring, hvortil vi har Analogier paa talrige Steder i vort Land. Dyndlaget er ikke afsat paa Land, men ude i Vandet, og — hvad de deri opbevarede Arter af Bløddyr vise — i salt Vand. Faunaen er endvidere en typisk Fjordfauna, og da den ikke alene fandtes paa det Sted, hvor der gravedes, men ogsaa Øst paa ud langs med Aarhus Aa, maa den sættes i Forbindelse med den omtalte Fjord, der strakte sig fra Kattegat ind til Brabrand Sø. Da Dyreresterne i Dyndet som Regel ligge i deres naturlige Stilling, har Laget ikke i væsentlig Grad været udsat for fremmed Paavirkning. Stedet, hvor Gravningen foretoges, ligger ved Østenden af den nuværende Brabrand Sø, altsaa paa et Sted, som ogsaa i Stenalderen laa temmelig ubeskyttet mod vestlige Vinde; Bølgeslaget kan derfor ikke have været helt ubetydeligt, og følgelig kan Dyndet ikke være afleiret umiddelbart op mod Strandbredden eller paa ganske lavt Vand. Vanddybden maa have været saa stor, at Bundfældningen kunde foregaa nogenlunde i Ro. Der er heller ikke i Dyndlaget fundet hverken Sand- eller Gruslag eller andre Tegn paa ægte Stranddannelser eller Afbrydelser i Afleiringen; tværtimod er Massen meget ensartet gennem næsten hele Laget.

I Dyndlaget er der fundet følgende Arter af Muslinger og Snegle:

** *Ostrea edulis* .... long. 100—110 mm.
** *Mytilus edulis.*
** *Cardium edule*................ long. 43 —
— *exiguum.*
Tapes pullastra.
— *decussatus* .... — 43 —
** *Scrobicularia piperata*.......... — 43 —
* *Tellina baltica* .... — 18 —
** *Litorina litorea* .... — 28 —
** *Hydrobia ulvæ.*
Cerithium reticulatum.
* *Nassa reticulata*............... — 21 —
Utriculus truncatulus.

Blandt disse forekomme de med ** i meget stort Antal, de med * ret almindeligt. Af *Tapes pullastra* er der kun fundet et enkelt Fragment midt i Dyndlaget (dette var, paa det Sted hvor Prøverne udtoges, ca. 1 m. mægtigt). *Tapes decussatus* forekom i adskillige Eksemplarer i den øverste Del af Dyndlaget, men blev sjældnere nedad; det samme gælder *Tellina baltica*, der endog var almindelig i Lagets øverste Del. *Utriculus truncatulus* er kun fundet i et enkelt Eksemplar i Lagets Midte. Ejendommelig er Manglen af *Tapes aureus*, en Musling der nu har trukket sig bort fra vore Farvande, men som i Stenalderen var meget almindelig, og som man næsten altid kan finde i hævede Lag, der svare til Dyndlaget i Brabrand Sø. Faunaen taget som Helhed er typisk for den mindre saltholdige, indre Del af Stenalderhavets Fjorde.

Baade over og under Dyndet finder man ved Brabrand Sø Lag af grovere Materiale, Sand og Grus; disse Lag indeholde omtrent de samme Bløddyrskaller, som findes i Dyndet, og ere derfor ogsaa marine Dannelser. Men at Materialet er langt grovere end i Dyndlaget, tyder paa en stærkere Bevægelse i Vandet, da disse Lag afsattes, end da det fine Dynd bundfældedes her. En stærkere Vandbevægelse kan enten

skyldes forandrede Strømforhold eller formindsket Vanddybde. Da der næppe paa dette Sted i den tidligere Fjord har været nogen Strøm af Betydning, kan man se bort fra denne Mulighed. En ringere Vanddybde kan — da vi ikke har med en Indsø, men med selve Havfladen at gøre — ikke hidrøre fra en Sænkning af Vandstanden paa dette ene Punkt, men kan kun forklares ved, at Landet har ligget højere, hvorved Fjordbunden har ligget nærmere Vandfladen, saavel før som efter den Tid, hvor Afleiringen af Dyndet fandt Sted. En nærmere Undersøgelse af Lagene under og over Dyndlaget vil bekræfte denne Antagelse.

Umiddelbart under Dyndlaget findes et 10—20 cm. mægtigt Sandlag (c paa Profilet Side 54); paa flere Steder mangler dog dette Sandlag, og Dyndet hviler direkte paa det nedenunder liggende Grus (e). Sandet (c) er svagt leret og klæget og indeholder Skaller af Snegle og Muslinger; alle de her fundne Arter forekomme ogsaa i Dyndet, kun er Antallet af Bløddyrrester i Sandet mindre, og Skallerne ere gennemgaaende ikke saa store og veludviklede. Da imidlertid en stor Del af Skallerne ligge i deres oprindelige Stilling og ere enten lukkede eller kun lidet aabnede, maa ogsaa dette Sandlag antages at være afleiret under Vand, men rimeligvis paa meget lavt Vand og tæt ind mod den daværende Strandbred; det vil altsaa sige paa et Tidspunkt, hvor Landet laa noget højere i Forhold til den altid konstante Havflade, end da Dyndet afleiredes.

Gaa vi endnu længere tilbage, til Tiden for Dannelsen af det nedenunder liggende Gruslag, træder dette Forhold endnu tydeligere frem. Gruslaget (e paa Profilet) har mod Øst ind mod Land en Mægtighed af 15—30 cm.; længst mod Vest i Udgravningen, ud mod Brabrand Sø, stiger Mægtigheden til over 50 cm. Gruset er oftest temmelig fint, men indeholder dog ogsaa talrige nødde- til ægstore Sten; kun sjældent indeholder det hele Muslingeskaller, oftest ere Skallerne slaaede i Stykker og Brudstykkerne rullede. Laget har fuld-

stændig samme Karakter som det Grus, der ved vore Kyster ses umiddelbart i Strandkanten, hvor Bølgerne skylle frem og tilbage, og hvor indrevne Strandskaller knuses, rulles og indblandes i Gruset; det er en utvivlsom Kystdannelse.

Gruslaget danner imidlertid en jævnt skraanende Flade; det fulgtes i Udgravningen til en Højde af 0,5 m. o. H. mod Øst, men naaer endnu højere op ad Banken; mod Vest laa dets Overflade ved ÷ 0,8 m., og rimeligvis strækker det sig et Stykke ud under Brabrand Sø til endnu større Dybde. Hele Laget kan derfor ikke være dannet samtidigt, men Kystlinien maa, efterhaanden som Landet sænkedes, være rykket længere og længere opad mod Øst. Allerede medens den højest liggende Del af Strandgruslaget afsattes, maa Afleiringen af Sand og Dynd være begyndt over den lavest liggende, vestlige Del af Gruslaget, der da maa have været dækket af en Meter Vand eller mere.

Ganske instruktivt er det ogsaa at se, hvorledes de Lag, der i højest Grad have Karakter af Stranddannelser, naa længst ind mod Banken Øst herfor. Paa Profilet ses, hvorledes Dyndlaget (d) kiler ud og forsvinder; noget længere ind mod Land forsvinder ogsaa det skalførende Sandlag (c), og kun det ægte Strandgrus strækker sig saa langt Øst paa, som Fjorden i det hele taget har naaet.

At dette Strandgrus, der oprindelig afleiredes i Strandkanten, nu findes 0,8 m. eller mere under Havets Niveau, viser, at Landet paa den Tid maa have ligget højere. Et endnu tydeligere Bevis herpaa finder man i det Tørvelag, der fandtes under Gruslaget (Lag g i Profilet Side 54). Da Vandtilstrømningen var meget stærk, og Tørvelaget ikke indeholdt Oldsager, blev det kun gennemgravet paa nogle faa Steder. Mod Øst ind mod Land laa det indtil 0,26 m. o. H. og faldt herfra jævnt mod Vest; det kunde følges ud under Gruset og Dyndet til i det mindste 0,78 m. under Havets Niveau og strækker sig rimeligvis endnu længere ud under Brabrand Sø. Mellem Strandgruset og Tørven finder man paa flere Steder

et ca. 10 cm. tykt Sandlag, der rimeligvis er skyllet ud over Tørven fra Banken Øst herfor.

Forekomsten af en Land- og Ferskvandsdannelse, Tørv, her under de marine Lag og direkte oven paa Istidslagene (h) viser, at Landet forud for »Brabrand-Fjordens« Tid maa have ligget saa højt, at Havvandet ikke har kunnet trænge ind i Brabrand-Lavningen.

Undersøger man de Jordlag, der ligge over Dyndlaget, viser det sig, at man fra Dyndet, der er afleiret under Vand, passerer fuldstændig den samme Lagserie, som findes under Dyndet, kun ligger den selvfølgelig her i omvendt Orden. Fra Dybvandsdannelsen (Dynd, d) naaer man gennem Lavtvandsdannelser (Sand, c, b) og Kystdannelser (Grus, a) til Afleiringer (Tørv), der ere dannede over Havet.

Det Sandlag (c), der direkte overleirer Dyndlaget, er i alt væsentligt lig det allerede omtalte Sandlag, der ligger under Dyndet. Det er svagt dyndet og klæget og indeholder talrige Skaller af de tidligere fra Dyndlaget nævnte Bløddyrarter. Ligesom det nedre, skalførende Sandlag maa det være dannet under Vand, men paa lavere Vand end Dyndet.

Mægtigheden af det skalførende Strandsand varierer fra 10—20 cm. Opad til gaar det uden skarp Grænse over i lysegraat, rent Strandsand (b paa Profilet) der, jo højere man kommer op i Laget, indeholder flere og flere Smaasten, indtil det til sidst gaar over i almindeligt Strandgrus. Dette øverste Strandgrus (Lag a) danner mod Vest et temmelig tyndt Lag; jo længere man kommer mod Øst, desto større bliver Mægtigheden, der kan naa indtil 0,5 m. Gruset er en Kystdannelse, der ligesom det under Dyndlaget liggende Strandgrus er afleiret dels i selve Strandkanten, dels kastet op paa Stranden. At det ikke ligesom det nederste Strandgrus indeholder rullede Brudstykker af Strandskaller, skyldes senere Tiders Indvirkning. Regnvand og Overfladevand, der let passerer ned gennem det løse Grus, optager nemlig af den dækkende Muldjord saa meget Kulsyre og Humus-

syre, at det i Tidernes Løb formaar fuldstændig at opløse alle de tynde Kalkskaller og mindre Kalksten. Først nede i de klægede og dyndede Lag, der vanskeligt lade Vandet passere igennem sig, ere Skallerne bevarede.

Gruslaget danner altsaa her det øverste Lag, men for at faa fuldstændig Lighed mellem Lagfølgen, enten man bevæger sig fra Dyndlaget opad eller nedad, behøver man kun at gaa et Hundrede Meter bort fra det Sted, hvor Udgravningen foretoges, og man vil finde det øverste Lag Strandgrus dækket af et indtil $^1/_2$ m. mægtigt Tørvelag.

Endnu maa nævnes, at den lavest liggende Del af det øvre Lag Strandgrus kan være i ringe Grad paavirket og omleiret ved Bølgebevægelsen i den nuværende Brabrand Sø, ligesom der ogsaa ude ved den nuværende Søbred kan finde en ubetydelig Tørvedannelse Sted.

Den Lagfølge, der her er fundet Vest for Aarhus, er ikke usædvanlig. De samme Forhold ere paaviste paa talrige Steder i Skandinavien, blandt andet ogsaa i Nord- og Østjylland. Man kan derfor med største Sikkerhed parallelisere de ved Brabrand Sø fundne Lag med lignende Afleiringer paa andre Steder og kommer da til følgende Resultat:

Det nederste Tørvelag (g) maa henføres til Ancylustiden, hvor største Delen af Danmark laa langt højere end nu; længst mod Nord i Vendsyssel maa Landet have ligget i omtrent samme Niveau som i Nutiden, men jo længere man kommer Syd paa, desto større bliver Niveauforskellen. Ved Aarhus maa Landet rimeligvis have ligget henved en halv Snes Meter og i det sydligste Danmark mindst 20 m. højere end nu. Derved var Danmark landfast saavel med Nordtyskland som med Skaane, og Østersøen var omdannet til en Ferskvands-Indsø med smalle Afløb gennem de dybe Render i Øresund, Store Belt og Lille Belt. Denne Tid falder sammen med Fyrreskovens Tid og, for største Delen af Landets Vedkommende, desuden med Begyndelsen af Egeskovens Tid.

Herefter fulgte en almindelig Landsænkning (Tapes-

Tiden eller Litorina-Tiden), hvorved Landet saavel mod Nord som mod Syd sænkedes ganske betydeligt, antagelig 10—15 m., maaske endog noget mere. Havet trængte derved frem, dækkede efterhaanden tidligere Landstrækninger og afleirede sine Stranddannelser, Sand og Grus, over Ancylustidens Skove og Tørvemoser. Til dette Tidspunkt kunne vi henføre det nederste Strandgrus og det derover liggende, skalførende Strandsand (e og c) ved Brabrand Sø. Efterhaanden som Landsænkningen fortsattes, blev Kystlinien forskudt indad i Landet, og over de nylig afsatte Stranddannelser afleiredes nu Dybvandsdannelser, Ler og Dynd. Ved Brabrand Sø finde vi fra denne Tid det bløde, mørke Dyndlag (d). Vandet var da saltere end i Nutiden, og adskillige Snegle og Muslinger, der senere enten have trukket sig helt bort fra vore Farvande (f. Eks. *Tapes aureus*), eller som nu hos os kun leve i Limfjorden og den nordlige Del af Kattegat (f. Eks. Østers), naaede den Gang ind i Fjordene paa Jyllands Østkyst og Sjællands Nordkyst og Syd paa gennem Belterne. Egen var vandret ind og havde allerede fortrængt Fyrren fra største Delen af vort Land; ved Brabrand Sø findes Rester af Eg (Frugtskaale) fra nederst til øverst gennem hele Dyndlaget.

Da Landsænkningen kulminerede, laa Danmark længst mod Nord indtil 13 m. lavere end nu, og store Dele af det nuværende Land dækkedes af Havet. Det samme var Tilfældet, omend i ringere Grad, langs den nordlige Del af Jyllands Østkyst og i det nordlige Sjælland. Jo længere man kom mod Syd og Sydvest, hvor Landet i Ancylustiden havde ligget meget højt, jo mindre blev Forskellen paa Litorina-Tidens og Nutidens Kystlinier. Sydvest for den af Forchhammer for et halvt Aarhundrede siden angivne Linie, fra Nissum Fjord mod Sydøst til Falster, laa Landet endog ved denne Tid højere end nu, og højere jo længere man kommer mod Sydvest.

Denne Landsænkning, der i det nordøstlige Danmark naaede sit Maksimum i den ældre Stenalder, afløstes i den Egn af en Landhævning; derimod fortsattes Sænkningen,

omend meget langsomt, Sydvest for den omtalte Linie fra Nissum Fjord til Falster og har endog langt ind i den historiske Tid givet sig til Kende paa Slesvigs Vestkyst, i Holland o. fl. Steder. I det nordøstlige Danmark afløstes Sænkningen som nævnt af en jævn Landhævning; den gamle Havbund hævedes op mod Vandspeilet, over Ler- og Dyndlagene afleiredes paa mange Steder Lavtvandsdannelser (skalførende Sand) og derefter Stranddannelser (Grus), netop saaledes som vi finde Lagfølgen ved Brabrand Sø. Ved denne sidste Landhævning udtørredes og lukkedes tidligere Fjorde, og Litorina-Tidens Kyster kom paa mange Steder til at ligge inde i Landet, langt fra Nutidens Strand og ofte adskillige Meter (i Vendsyssel indtil 15 m., ved Brabrand Sø 2 m.) over Havfladen.

Oldsagerne ere fundne i samtlige marine Lag, lige fra det nederste Strandgrus gennem Sandlagene og Dyndlaget til Overfladen af det øverste Strandgrus. At de findes i Mængde i Stranddannelserne, er ret naturligt, da disse Lag ere afsatte enten paa tørt Land inde paa Kysten eller umiddelbart ved Strandbredden. At der derimod i Dyndlaget findes Oldsager, endog i betydeligt Antal og saavel af Træ, Ben og Horn som af Sten, er meget ejendommeligt og vanskeligt at forklare. Dyndlaget kan jo, hvad der fremgaar af det foran anførte, ikke være afleiret umiddelbart ved Strandkanten, og heller ikke paa ganske lavt Vand. Det vilde derfor i denne Sammenhæng være af Interesse, om man kunde bestemme, hvor dybt Vandet havde været her paa den Tid, da Dyndet afleiredes.

Man kan da gaa to Veje, nemlig dels undersøge hvilke Livsbetingelser der fordres af de Dyrearter, hvis Rester vi nu finde i Dyndet, dels forsøge paa at bestemme den Højde, hvortil Fjordens Vandspeil naaede op, da Dyndet afleiredes, og sammenligne den med den Højde, hvori Dyndet ligger.

Blandt Dyrearterne er Østersen den Musling, der er mest karakteristisk for Dyndlaget, og hvis Livsbetingelser ere bedst kendte. Angivelserne om den Dybde, hvori Østersen

lever, ere imidlertid meget forskellige for de forskellige Farvande[1], lige fra 40 Favne til mindre end 1 Favn. De laveste Tal fra Farvandene omkring Danmark ere 1 Favn Vand for Bankerne paa Slesvigs Vestkyst[2], og i Limfjorden 3—4 Fod Vand »navnlig naar Bunden er forsynet med større Stene, paa hvilke Østersen da ofte sidder«[3]. 3—4 Fod eller ca. 1 m. Vand maa ogsaa i Følge Sagens Natur være Minimumsdybden hos os. Østersen kan nemlig ikke leve paa saa lavt Vand, at den kommer til at ligge tør ved Lavvande; i saa Tilfælde ville Dyrene, der jo ere fuldstændig ubevægelige, fryse ihjel om Vinteren. Endvidere maa Østersen have saa meget Vand over sig, at den ikke naaes af Fjordisen om Vinteren, og — saafremt den lever paa Dyndbund — saa meget Vand at en Storm ikke kan mudre Dyndet op og derved dække Dyrene.

Det maa af disse Grunde anses for utvivlsomt, at der over Dyndet i den tidligere Brabrand Fjord maa have været mindst 1 m. Vand, saa meget mere som Østersskallerne her ikke sidde paa Sten, men ligge i blødt Fjorddynd, og — hvad deres Størrelse vise — ikke kunne være hæmmede paa nogen Maade, men have haft gode Livsbetingelser.

Den anden Methode til Bestemmelse af Vanddybden, nemlig ved Hjælp af de gamle Strandlinier, fører til omtrent samme Resultat.

I et saa smalt Farvand som den tidligere Fjord ved Brabrand har Bølgeslaget langtfra haft den Kraft som ved aabne Kyster. Sten og Grus er nok blevet samlet og rullet paa Strandbredden, men Bølgerne have ikke formaaet at kaste Materialet op i større Højde som en Vold af Grus og Strand-

---

[1] V. Nordmann: Østersens (Ostrea edulis L.) Udbredelse i Nutiden og Fortiden i Havet omkring Danmark. Medd. fra Dansk geol. Foren. 9. København 1903.

[2] H. Krøyer: De danske Østersbanker. Kjøbenhavn 1837. K. Møbius: Ueber Austern- und Miesmuschelzucht. Berlin 1870.

[3] J. Collin: Om Limfjordens tidligere og nuværende marine Fauna. Kjøbenhavn 1884. Side 140.

sten, en Strandvold. Lige saa lidt har Bølgeslaget i væsentlig Grad kunnet grave ud i Bakkeskrænterne og derved frembragt saadanne Erosionsterrasser, som mange Steder kunne iagttages ved tidligere og nuværende Kyster. De gamle Strandlinier fra den Tid, da Landet laa lavt og Fjorddyndet afleiredes, og som senere ved Landets Hævning ere komne til at ligge højere end Nutidens Strandbred, ere derfor kun svagt udviklede langs Brabrand Sø. Blandt de højeste maa nævnes én paa Nordvestsiden af den lille Banke tæt ovenfor Stedet, hvor der gravedes. Terrassehakket (Grænsen mellem den svagt skraanende Terrasseflade og den stærkere hældende Bakkeside) ligger her omtrent 2 m. o. H. Den Højde, hvortil Bølgerne kunne naa og endnu have Kraft til at grave ud i Bakkeskrænten, og som paa aabne Kyster kan være et Par Meter, maa her have været meget ringe; ved Sammenligning med Nutidsfjorde af lignende Bredde kommer man for »Brabrand-Fjordens« Vedkommende til en Højde af 0,3 indtil højest 0,5 m. over Havfladen. Trækkes dette Tal fra Terrassehakkets Højde, faar man, at Fjordens Vandspeil maa have staaet 1,5—1,7 m. højere, eller rettere, at Landet har ligget saa meget lavere. Da Dyndlagets midterste Parti, der maa antages at være dannet under Sænkningens Maksimum, ligger 0—0,5 m. o. H., maa der altsaa den Gang, der var dybest, have staaet én til halvanden Meter Vand over den Del af Fjordbunden, hvor Oldsagerne findes.

Skulde Niveauforandringen have været noget større end, hvad den ovennævnte 2 Meters Strandlinie angiver, maa ogsaa Vanddybden ved Landsænkningens Maksimum have været større end de fundne 1—1,5 m. Længere udad mod Vest (ud under Brabrand Sø) maa Vanddybden have været endnu større, men hvor langt Oldsagerne strække sig derud, vides ikke.

At Stenalderfolket har færdedes langs Fjordbredden og maaske ogsaa i det lave Vand umiddelbart ved Bredden, er meget naturligt; og at disse Mennesker maa have færdedes

der hyppigt og gennem et langt Tidsrum, det viser Mængden af deres efterladte Redskaber og Maaltidsrester. Men at de lige saa hyppigt skulde vade ud i det bløde Fjorddynd paa 1—1½ m. Vand, hvor Oldsagerne findes omtrent lige saa talrigt, er vanskeligt at forstaa og at finde Grunde til. Bl. a. synes disse Mennesker ikke at have optaget eller spist en eneste af de Østers, der fandtes paa denne Fjordbund. I denne Sammenhæng maa det endvidere nævnes, at medens man i hævede Lag i andre Egne næsten altid finder Fjorddyndet saa godt som stenfrit, indeholder det her ved Brabrand Sø talrige Sten, ofte af Størrelse som Hønseæg eller en knyttet Haand og i de fleste Tilfælde uden Tegn paa, at de have været brugte. Stenarterne ere saavel Flint som Granit, Gneis, Sandsten o. lign.

Da de fundne Oldsager i Hovedsagen stemme overens med de fra den ældre Stenalders Affaldsdynger kendte Redskaber, bør Fundet henføres til Affaldsdyngernes Tid og Kulturperiode. Et lignende Resultat naaes ved Betragtning af de geologiske Forhold.

Den ældre Stenalders Affaldsdynger ere som bekendt dannede paa den Tid, da det nordøstlige Danmark laa lavere end nu, medens Østers og forskellige Tapes-Arter vare de karakteristiske Muslinger i vore Farvande, altsaa samtidig med Afleiringen af Dyndlaget i Brabrand Sø. Affaldsdyngerne ligge enten ved de højeste Kystlinier, og kunne i saa Tilfælde være samtidige med Sænkningens Maksimum; eller de ligge paa hævet Strandbund tæt nedenfor disse Kystlinier og tidligere Kystklinter og maa da være ophobede efter Sænkningens Maksimum, samtidig med at Landet igen hævedes. Derimod har vi ingen absolut sikre og utvivlsomme Iagttagelser over Affaldsdynger, der ere dannede forud for Sænkningens Maksimum, og som i Landsænkningens sidste Tid ere bragte ned under Havet for senere igen at hæves op deraf.

Det vil altsaa sige, at Affaldsdyngerne ere samtidige med den Del af Dyndlaget ved Brabrand Sø, der er afleiret ved

Sænkningens Maksimum — rimeligvis Lagets midterste Parti — samt med de derover liggende yngre Lag, der afleiredes under Landhævningen, altsaa Dyndets øverste Del, Strandsandet og Strandgruset. Som Følge deraf maa den nederste Del af Dyndlaget og det derunder liggende, marine Strandsand og Strandgrus, hvori der ogsaa findes Oldsager, være ældre end Affaldsdyngerne.

Hvor lang Tid de ved Brabrand Sø fundne Kulturlevninger spænde over, lader sig næppe angive med bestemte Tal. Mennesker have i den ældre Stenalder levet ved denne Fjord under meget vekslende geografiske Forhold, baade da Landet sænkedes og Fjorden voksede i Udstrækning og Dybde, og senere da Landet hævedes og den gamle Havbund igen dukkede frem og dækkedes af Strandens grovere Afleiringer, Sand og Grus. I den Tid er da Kystlinien bleven forskudt: ved Landsænkningen fra mindst ÷ 0,8 m. til + 2,0 m., og derefter ved Landhævningen fra + 2,0 m. udad og nedad, henimod Nutidens Kyst, i det mindste til + 1,0 m. Saa betydelige Niveauforandringer tilendebringes næppe i Løbet af nogle faa Aarhundreder, men til en nøjere Bestemmelse af Tidslængden savne vi endnu et paalideligt Udgangspunkt.

A. Jessen.

Det er i det geologiske Afsnit udtalt, at Mennesket maa have boet paa eller ved dette Sted uafbrudt, fra det første Dynd lagde sig over den gamle Bred og gennem hele det Tidsrum, i hvilket de overliggende Afleiringer dannedes. Oldsagerne vise det; paa intet Sted i den hele Dybde forefandtes der oldsagsfrie Lag, der kunde betegne et Ophør af Beboelsen for længere Tid.

Paa Mængden af Sagerne kunde der derimod spores en bestemt Forskel. Ved Træ og Ben gøre Bevaringsforholdene deres Indflydelse gældende, men paa det uforgængelige Stenmateriale lade Svingningerne sig aflæse.

Lag	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Samtlige Stensager	399	420	693	384	226	237	392	195	54
	(831)	(875)	(1118)	(409)	(240)	(252)	(417)	(476)	(450)
Skivespaltere.....	46	44	62	39	25	21	6	1	0
	(96)	(92)	(100)	(41)	(27)	(22)	(6)	»	»

Det første Tal betegner Sagernes samlede Antal i hvert Lag; det i Parenthes tilføjede er det beregnede Gennemsnitsantal paa 100 □ M.

Betragtes paa hosstaaende Tabel de i Parenthes tilføjede Tal for samtlige Oldsager af Sten, vil det ses, at disse i de 3 øverste Lag, der i det væsentlige svare til Grus- og Sandlaget, forekomme i et Gennemsnitsantal af ca. 800—1100 pr. 100 □ M., medens Tallet i 4. Lag, hvor Dyndet er begyndt, synker til ca. 400 og i de 2 følgende, der omtrent falde sammen med Landsænkningens Maximum, gaar ned til ca. 250; derpaa stiger det atter i de dybeste Lag til ca. 400—450[1]. Det viser sig saaledes, at Antallet svinger i omvendt Forhold til Vanddybden, men at Oldsagernes Mængde selv ved dybeste Vandstand var betydelig. Overfor Sagernes Fordeling i Felterne er tidligere sagt, at de optraadte i rigeligere Mængde, jo længere man gik mod Nord; derimod ses Afstanden fra Bredden ikke at have øvet nogen kendelig Indflydelse.

Der rejser sig nu naturligt det Spørgsmaal: Hvorledes ere alle disse Efterladenskaber fra en gammel Kultur blevne aflejrede paa dette Sted gennem saa lange Tider, som her maa være Tale om, og under saa vexlende Vandstandsforhold? Til en afgørende Besvarelse af dette Spørgsmaal yder Fundet desværre ikke det tilstrækkelige Materiale.

Redskabernes Talrighed taler afgjort imod, at de skulde være tilfældigt tabte under Fiskeriet paa Fjorden. Ved denne Antagelse vilde heller ikke de mange Øxer, Blokke, Knuder

[1] I de dybeste Lag er Beregningen mindre paalidelig, dels paa Grund af det mindre Antal Felter, hvori disse forekomme, dels fordi de ikke altid have den fulde Dybde; Tallet vilde derfor i Virkeligheden blive noget højere.

og Flække finde deres Forklaring, end mindre det Side 19 omtalte Flintstykke, hvis enkelte, sammensættelige Dele laa spredte over 6 □ M.; det laa ganske vist over Dyndet, men umiddelbart paa dette, hvor der altsaa endnu maa have været omtrent en saadan Vanddybde, som Dyndet kræver til sin Dannelse. End mere stridende mod den nævnte Antagelse er det Forhold, at der paa flere Steder men særlig paa et enkelt Sted i 5. Lag, ca. 40 Cm. nede i Dyndet, fandtes talrige Træspaaner, der maa være Affald fra Tilhugningen. De ses delvis paa Fig. 21.

Denne Teori kan paa Forhaand opgives; Fundets Sammensætning er just en saadan, der karakteriserer Bopladsfundet, og Sagernes Tilstand, de mange opbrugte og ødelagte Stykker og halvfærdige Redskaber, der ere brudte under Arbejdet og derfor kasserede, pege i samme Retning. Men under disse Forhold opstaar der Vanskelighed ved at forlige de geologiske og arkæologiske Resultater.

Pælebygninger kan, som alt ovenfor sagt, ikke have staaet indenfor det undersøgte Areal. De fundne Stager ere for usolide til Støtte for saadanne, og det er uantageligt, at sværere Pæle skulde være bortraadnede, medens de spinklere have holdt sig.

Overfor Muligheden af flydende Boliger er man for saa vidt gunstigere stillet, som Ikke-Tilstedeværelsen af det dertil hørende Tømmer ikke direkte modbeviser Hypotesen, idet det af Vind og Strøm kan være ført andet Steds hen. Men selv dette forudsat vil Antagelsen i hvert Fald kun kunne have Hjemmel overfor det Tidsrum, i hvilket Vanddybden var størst; Flaaden kan ikke tænkes anvendt paa en Tid, hvor Vandet kun lige skvulpede ind over Stedet, og man nødtes altsaa til at antage, at man fra et oprindeligt Hus paa Land var gaaet over til det flydende og derfra atter var vendt tilbage til den landfaste Bolig.

Hvorledes man end ser paa Forholdene, kan det næppe undlade at vække Undren og Tvivl, at Mennesket saa haard-

nakket har holdt sig til denne bestemte Plet, medens Fjordbredden flyttedes indad og atter ud, i Stedet for, som det skulde synes naturligt, at ændre sit Bosted efter dens ind- og udadgaaende Bevægelse.

Der er da ogsaa den Mulighed, at Boligerne have staaet inde paa Land; en Gravning paa det indenfor liggende, dyrkede Terræn foretoges ikke.

Sagerne kunde da tænkes førte ud med Bølgerne og stødvis sugede videre, indtil de naaede en Dybde, der tilintetgjorde Bølgeslagets Magt. Her vilde de saa dækkes af Dyndet, efterhaanden som Landet sank. Under den geologiske Antagelse, at denne Ro indtræder, inden Dyndet kan dannes, vil det imidlertid ikke kunne forklares, at de ogsaa findes oppe i dette; deres Forekomst her maa forudsætte, at de kan glide ud over det allerede dannede Dynd, idet de forefandtes over en halv Snes Meter udenfor dets Inderrand.

En naturligere Forklaring paa Lejringsforholdene vilde man naa, om man tænkte sig Sagerne sunkne ned fra Isen ved dens Smeltning. De vilde da aflejres, den ene Aargang over den anden, adskilte af det i Mellemtiden afsatte Dynd. Sagerne kunde dels være tagne med fra Bredden, naar Isen drev ud, dels kunde de være brugte til Arbejde ude paa denne, maaske naar der dreves Fiskeri gennem Huller i Isen. Ogsaa Stagerne kunde da i et eller andet Øjemed være stukne ned gennem saadanne Huller og i den Anledning tilspidsede paa Stedet; derved vilde Huggespaanernes Forekomst let forklares. Under disse Forhold lettes ogsaa Forstaaelsen af de mange vandrullede Sten, der fandtes i Dyndlaget[1].

Som de ved Undersøgelsen fremkomne arkæologiske og geologiske Forhold stille sig, maa det dog udtales, at der næppe paa det foreliggende Stadium kan vindes Sikkerhed overfor Bebyggelsens Art.

---

[1] Ved en Optælling, jeg foretog i Forening med Statsgeolog Jessen i 6 □ M. i 5. Lag, viste det sig, at af 115 Stykker Affald vare 65 vandrullede.

Der bør saaledes berøres et Par arkæologiske Enkeltiagttagelser, der ere, om ikke i Strid med, saa dog vanskelig forklarlige ud fra de geologiske Forudsætninger.

I 6. Lag fandtes et Uroxehorn staaende paa sin Spids. Ved at synke gennem Vandet vilde det ikke kunne indtage denne Stilling; det maa sikkert være anbragt saaledes af Menneskehaand. Under lavere Vandstand kunde det lettere forklares som foretaget i Leg af et Barn, næppe, naar det, som de ovenfor angivne Dybdeforhold kræve, kun kan ske ved Dykning.

Noget lignende gælder om den Side 47 beskrevne afglattede Pind, der fandtes staaende lodret med den øverste Ende i 7. Lag. Dens opad vendende Ende er nemlig afsvedet, hvad der ikke kan tænkes foregaaet paa Stedet, uden at man samtidig maa forudsætte, at der paa dette Tidspunkt har været tørt.

For at udvinde de flest mulige Oplysninger af Sagerne, besluttedes det at forsøge, hvad en Betragtning af Flintens Udseende kunde lære. Det er bekendt, at Flint, der ligger længe i Overfladen, dekomponeres udvendig og affarves i større eller ringere Dybde efter Paavirkningens Styrke. Det var dette Fænomen, der undersøgtes paa samtlige 1602 utildannede Flintflække[1]. Efter Graden af Forvitring deltes de i 3 Kategorier:

I. Flækker, ved hvilke det hvide Lag havde naaet en saadan Tykkelse, at det havde modtaget Ridser.

II. Flækker, ved hvilke Laget som en tynd Hinde dækkede hele Fladen og skjulte Flintens oprindelige Farve.

III. Flækker med begyndende Forvitring, der endnu ikke omfattede den hele Flade, eller som i hvert Fald lod den oprindelige Farve skinne igennem.

---

[1] Sorteringen foretoges af begge denne Afhandlings Forfattere i Forening og foregik saaledes, at ingen af os paa Forhaand vidste, fra hvilket Lag det paagældende Stykke hidrørte; først til Slut ordnedes de udtagne Flækker efter Dybdelag.

I hosstaaende Tabel er angivet, dels Antallet af forvitrede Flækker indenfor hver Kategori, dels det Procenttal af samtlige Lagets Flækker, de udgøre.

Lag	Antal af forvitrede Flækker			Procentantal af alle Lagets Flækker		
	I	II	III	I	I + II	I + II + III
1	1	11	18	(1,4)	17	43
2	9	24	36	5,8	21	45
3	8	38	60	1,8	10	24
4	3	14	22	1,4	8	18
5	0	1	2	0	(2)	(4)
6	2	10	8	2	12	20
7	24	80	72	8,9	38	65
8	8	28	38	6,8	30	63
9	1	11	5	(2,6)	32	(45)

Ved Parenthesen er antydet, at Stykkernes Antal er for ringe til Grundlag for en Beregning.

Det viser sig, at Antallet fra begge Sider synker mod Midten, den dybeste Vandstand, hvor det omtrent er = 0, og dette stemmer for saa vidt i Hovedsagen med det geologiske Resultat, om end Forvitringen fortsættes nærmere mod Lagenes Midte, end man efter dette skulde vente. Forvitringsforholdene ere dog vist ikke tilstrækkelig kendte i Enkeltheder til, at man kan gøre et altfor detailleret Brug af dem.

Derimod tyder Resultatet paa, at Flækkerne have modtaget deres Forvitring paa det Sted, hvor de fandtes; der vilde i modsat Fald ikke være Grund til en større Forvitring i det ene Lag end i det andet.

Til Slut skal endnu kun kastes et Blik paa de Forandringer, Redskaberne ere undergaaede gennem den lange Tid, der er medgaaet til Lagenes Aflejring.

En Udvikling i Redskabernes Form spores næsten ikke; overfor Hjortetaksøxerne er en saadan ganske vist paavist,

men det skal indrømmes, at Materialet ikke er større end, at man kan være Tilfældigheder underkastet.

I visse Redskabers Forekomst i de enkelte Lag er der derimod nogen Forskel. Betragtes saaledes Tabellen Side 68, vil det ses, at Skivespalterens Hyppighed stiger opadtil uden Hensyn til den Formindskelse i Tal, samtlige Stensager ere underkastede i de mellemste Lag; i de underste Lag er den yderst sjælden, medens der i Sandlagene fandtes gennemsnitlig 1 i hver □ M. Naar hertil føjes, at der i det endnu ældre Fund fra Maglemose kun fandtes 2 lidet typiske Exemplarer, kan det vist antages, at Stigningen her virkelig betegner en Tiltagen i Brug af det i Affaldsdyngerne saa udbredte Redskab. Det er tidligere berørt, at Kærneøxen i sin typiske Form kun naaede ned til 4. Lag og den slebne butnakkede Øxe til 6., men her staa vi atter overfor et for faatalligt Stof. Om Skiveskraberne, der som ovenfor omtalt ikke have naaet den smukke Tildannelse, de fik i yngre Stenalder, gælder det, at Halvdelen tilhøre det alleröverste Lag, og kun faa naa ned i Dyndet, men paa den anden Side viser et enkelt Stykke fra 8. Lag, at man i alt Fald tidligt har dannet et saadant Redskab, selv om det først senere naaede et hyppigere Brug.

Forandringerne ere i det hele faa og smaa, en Bekræftelse af, at Mennesket paa et saa lavt Kulturtrin kun gaar frem med langsomme Skridt og bruger lange Tidsrum til at naa kendelige Fremskridt i materiel Kultur. De faa Forandringer have dog deres store Betydning, idet de pege i samme Retning, som baade de geologiske (Landsænkningen) og de zoologiske (Elsdyrets og Uroxens hyppigere Forekomst), og vidne om, at Fundets ældste Parti gaar længere tilbage end de ældste Affaldsdynger og danner et Bindeled mellem disse og det ældste kendte større Stenaldersfund, det fra Maglemosen ved Mullerup.

Det er sjældent, at et Fund optræder under saa gunstige Lejringsforhold, at det baade bringer for Dagen en Række af

hidtil ukendte Redskaber og samtidig ad naturhistorisk Vej lader sig tidsbestemme saa klart som dette. Herigennem har det kastet Lys over nye Sider af Stenalderens Kultur og føjet et nyt og betydningsfuldt Led ind i den Kæde, der fører fra den primitiveste Tilstand til den uovertrufne tekniske Færdighed, der karakteriserer Stenalderens Slutning i Danmark.

Thomas Thomsen.

VORE ÆLDSTE ALTERKALKE.

AF

M. MACKEPRANG.

Ligesom den langt overvejende del af vore kirkers øvrige udstyr — døbefontene ene undtagne — stammer også de fleste alterkalke fra tiden efter reformationen.

Ja gennemgående er de endog yngre end det meste andet inventar. Thi medens flertallet af altertavlerne og prædikestolene er udførte i tiden fra 16. århundredes slutning til næste århundredes midte, synes størsteparten af kalkene at skrive sig fra en noget senere tid. Af 144 gennem indskrifter eller sølvstempler daterede kalke ældre end 1800 var således 22 fra årene 1550—1600, 26 fra 1601—50, 51 fra 1651—1700, 37 fra 1701—50 og 8 fra 1751—1800. Med velberåd hu er de middelalderlige kalke ikke medtaget i denne lille statistiske oversigt, thi forholdsvis få af dem er direkte daterede, og stilpræget holder sig jævnlig et par menneskealdre udover den tid, man nu engang har fastslået som middelalderens grændse. Men særlig mange er der ikke tilbage, dertil har de fra gammel tid haft altfor mange fjender. Værre end nogen anden er landets lovlige øvrighed faret frem mod dem. Valdemar Atterdag gjorde begyndelsen. I hovedkilden til hans historie, den sjællandske årbog, fortælles, at kongen 1341 fik en kalk af hver kirke, for hvilke han havde isinde at tilbagekøbe Vordingborg. Men, tilføjes der, de anvendtes til lejetropperne, og slottet blev ikke indløst. Efterretningen stadfæstes af et af hans datter udstedt brev, der giver den yderligere oplysning, at Roskilde domkirke havde måttet udlevere en guldkalk[1]. Langt mere radikalt gik man dog til

[1] Script. rer. Dan. IV, 524. Kbhs. Diplom I, 115 (1375).

værks, efter at kirkens magt var bleven brudt ved reformationsbevægelsen. Kister og skabe var dengang fulde af ædelt metal. Så tidlig som 1312 havde Ribe domkirke ikke færre end 11 kalke, af hvilke de tre var af guld. Men dette tal må være voxet betydelig, thi til hvert alters messerede hørte der en kalk, og stiftelsen af nye altre var netop særlig hyppig i middelalderens sidste århundreder. Muligvis har der været henimod et halvthundrede, så mange altre vides kirken nemlig at have haft[1]. Et kloster som Essenbæk i Jylland, der dog ingenlunde hørte til de betydeligste, havde da også 1529 6 forgyldte og 4 sølvkalke, tiggerklostrene i København, Vejle og Flensborg omtrent samtidig henholdsvis 7, 8 og 8[2].

Efterat helgenaltrene var faldne bort ved reformationen, var der selvfølgelig ikke brug for denne overflod, men allerede forinden havde staten gjort et godt greb. Da Kristian II rustede sig til toget mod Sverige 1517, gik det også ud over kirkesølvet, men først under hans efterfølger tog bevægelsen rigtig fart. På herredagen i Odense 1526 klagede bisperne over, »at kirkerne, der hvor de tilforn havde tre eller fire kalke eller flere, nu på ganske få kirker nær ikke havde uden én kalk«, og 1531 besluttede rigsrådet, at kongen skulde have »det allermeste sølv, som stander til fangendes«, af alle sognekirker, således at hver kirke kun beholdt en kalk, en disk og en lille sølvbuddike. De forøvrig næppe helt ubetydelige rester, der alligevel blev tilbage, forsvandt sikkert for største delen under Grevens Fejde, da f. ex. Roskilde domkapitel for sin del måtte udlevere ikke mindre end 16 kalke til greven. Et par tal viser bedst, hvor store værdier der her var tale om. Den nævnte sølvskat fra 1531 indbragte på Fyen godt 14000 lod (c. 440 pd.) og for hele riget efter

[1] Ribe Oldemoder S. 114—16. Kinch, Ribe Byes Hist. indtil Reform. S. 557.

[2] Frederik I's Danske Registr. S. 232, 241. Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostre, Tillæg S. 185. Seidelin, Dipl. Flensborgense II, 208, hvor det meddeles, at én havde munkene solgt tilforn »for deres armods skyld«.

en dog næppe fuldstændig generalkvittering over 85000 lod eller c. 2700 pd.[1] Selvfølgelig er det her først og fremmest gået ud over de ældre sager, og hvad der blev tilbage, har været mangehånde farer undergivet. Noget er brændt, noget bleven lejetroppernes bytte i det 17. århundredes krige, men det meste er sikkert faldet som offer for tidens vexlende moder, der også her har gjort deres ubønhørlige herredømme gældende. Forholdsvis få middelalderlige kalke er derfor bevarede, og jo længere vi går tilbage, des mindre bliver tallet.

Hvad her er sagt, gælder også for udlandet; i første række naturligvis lande, hvor reformationen vandt indgang. I Skotland skal der således ikke findes en eneste middelalderlig kalk, og i England gav en i 1880'erne foretagen meget omhyggelig undersøgelse det ret nedslående resultat, at der kun var bevaret 33, af hvilke, bortset fra de såkaldte gravkalke, kun to gik tilbage til det 13. århundrede, medens resten i det mindste var to hundredår yngre[2]. Denne fattigdom skyldes sikkert nok kalvinismen, der jo netop for nadverlærens vedkommende betød et afgjort brud med fortiden, men også i lutheranske lande som Sverige og Nordtyskland forekommer romanske kalke yderlig sjældent, ja selv fra den første gotiske tid er de ikke synderlig hyppige. En oversigt over vore ældste, romanske kalke vil derfor formentlig have nogen interesse, så meget mere som kun enkelte af disse stykker tidligere er behandlet i litteraturen eller foreligger i afbildning. Til dem må da naturlig slutte sig nogle arbejder, der ganske vist stammer fra den følgende stilperiode, men i hele deres form og udstyr er stærkt påvirkede af den foregående tid. Forinden blot et par ord om de forandringer, kalkene undergår i middelalderen.

Den fuldt udviklede kalk består af fire, mere eller mindre skarpt adskilte dele. Kummen, skaftet, foden og knop-

[1] Ny kirkehist. Saml. IV, 29, 34, 36, 38.

[2] J. Hope & F. M. Fallow, English medieval chalices and patens (Archeological Journal Vol. XLIII, 137 ff.).

pen, om hvilken præsten tog. På kalkene fra karolingisk tid, som f. ex. den berømte Tassilo-kalk i klosteret Kremsmünster i Østrig fra slutningen af 8. århundrede og den vel et par århundreder senere såkaldte hellige Ludgers kalk i Werden i Rhinprovinsen går den tragtformede fod og skaftet ganske i ét, og kummen ligner nærmest ét stort æggebæger[1]. De egentlig romanske kalke har derimod et kort, oftest cylindrisk skaft, der går jævnt over i en fladtrykt rund fod; knoppen er rund, kummen halvkugleformet, og over det hele er der ligesom over tidens arkitektur noget vist undersætsigt og solidt. I den nærmest følgende tid til ned i det 14. århundrede bevares i det hele og store denne form, dog bliver kummen ægdannet eller rettere paraboloidisk, den sædvanlig noget fladtrykte knop er meget ofte riflet og skaftet højere, ligesom proportionerne gennemgående bliver slankere. Ved de yngre gotiske kalke har man ganske forladt cirklens princip. Foden er nu polygonal, ligesidet, indskåret eller udtunget, skaftet kantet, den flade knop løber ud i firkantede tapper, og kummen bliver mindre og mindre, hvad der sikkert hænger sammen med den nu fuldbyrdede forandring i nadverens ritus.

Naturligvis er disse hovedformer ikke skarpt afgrændsede i tid; de forskællige typer skyder sig ind over hinanden og forekommer ofte jævnsides. Man træffer således kalke ikke blot fra det 15., men endog fra slutningen af 16. og begyndelsen af 17. århundrede, hvis fod har en ganske romaniserende form, og på den anden side har f. ex. den smukke kalk fra Strø kirke (Strø hr., Frederiksborg a) sexkantet fod, uagtet den må henføres til årene 1320—30[2].

---

[1] Tassilokalken er afbildet i så godt som alle håndbøger i kirkelig arkæologi; af kalken fra Werden findes den bedste gengivelse i Bau u. Kunstdenkm. d. Rheinprovinz II, 347.

[2] Meget lærerig er i så henseende to i Kunst- u. Geschichtsdenkm. Mecklenburgs IV, 92 afbildede, næsten ens udseende kalke, af hvilke den ene imidlertid er tidlig-gotisk, den anden skænket 1582 af hertuginde Elisabeth, Frederik I's datter

De her i landet bevarede kalke falder i to store grupper: De egentlige alterkalke og gravkalkene[1]. Thi ligesom ridderen jordedes med sit sværd, fik klerken ofte en kalk med i graven. Det ligger nær at sammenligne disse med votivgenstande, da de gennemgående aldrig har været bestemt til brug. Blandt andet fremgår dette af materialet, der oftest er tin, medens kirken alt meget tidlig havde fastslået, at der til nadverkalke kun måtte anvendes ædelt metal, guld eller sølv, eller ved fattige kirker stærkt forgyldt kobber. Gravkalke forekommer ret almindelig; hyppigst synes de at være fundne i England, hvor en biskop i året 1230 ligefrem påbyder, at der i hver kirke skal være en tinkalk, »med hvilken præsten skal jordes«[2].

Også i Norden har denne skik været kendt. Under gulvet i Skara domkirke er funden en kalk, som henføres til den i 11. århundrede levende bisp Adalvard; kalke og diske af bly er optagne af grave i Trondhjems domkirke og i ruinerne af domkirken i Hamar[3]; endnu flere fund kendes fra Danmark. Ligesom størsteparten af udlandets tilhører de fleste nordiske den romanske tid, men den smukke gamle skik synes dog at have holdt sig middelalderen ud. Der haves således efterretning om, at der såvel i den c. 1500 afdøde vikarprior Bo Madsens, som i den 1512 døde biskop Johan Jepsen Ravensbergs grave i Roskilde domkirke var nedlagt både kalk og disk[4]. Intet sådant udstyr fandtes derimod i Anders Sunesøns og ærkebisp Karls († 1334) grave i Lund, ligesålidt som i den 1882 undersøgte kirkegård ved Esrom, en gravplads det dog ligger nær at henføre til klosterfolket. Foruden Bo Madsens og bispens ikke bevarede kalke kendes to andre i

---

[1] Af de såk. ministerial- eller hankekalke er ingen bevaret i Norden. De er langt større end de almindelige alterkalke og anvendtes, sålænge nadveren nødes under begge skikkelser, altså til ned i 14. årh.

[2] Archeol. Journal XLIII, 138.

[3] Hildebrand, Sveriges Medeltid III, 650; Nicolaysen, Norske Fornlevninger S. 74, 650.

[4] Løffler, Gravstenene i Roskilde Kjøbstad S. 8 og 10.

Roskilde domkirke fundne gravkalke, der begge opbevares i Nationalmuseet. Den ene (nr. CMXX) optoges 1823 af en grav i kirkens søndre sideskib mellem Frederik V's og Kristian III's kapel; efter den særdeles omhyggelige fundberetning stod den ved venstre side af skelettet omtrent ud for overarmen med disken lagt over som et låg. Den anden (D. 2707) fandtes i den af professor Løffler i Aarbøgerne for 1897 (s. 245) beskrevne grav, der i sommeren 1892 afdækkedes i midtskibet tæt syd for den nordre arkaderækkes 4. arkade; den var udtaget af graven forud for undersøgelsen, men lå efter sigende på ligets bryst. Begge disse grave var murede af tegl og tilhørte en type, man kan kalde den yngre romanske. Grundplanen var trapezformet med et særskilt, kort, firkantet hovedleje, siderne havde de sædvanlige små firkantede udbygninger til kulpotter, det tagdannede låg var af tegl. Kalkene må herefter tilhøre det 13. århundredes første halvdel, hvilket heller ikke modsiges af deres form (jfr. fig. 1). De er begge meget simple, støbte i ét stykke af tin og bagefter afdrejede; de herved fremkomne concentriske ringe ses endnu meget tydelig. Størrelseforholdene er lidt forskællige, men ellers ligner de hinanden overmåde meget[1]. Den noget fladtrykte runde kumme, der foroven har en lille udkragning slutter sig til et slankt rundt skaft, som går jævnt over i den ligeledes runde fod. Knoppen er formet som en flad rund skive, tyndest på midten, tykkere ud mod kanten. Også de to diske med den svagt nedadbøjede kant og den lidt konkave bund har megen indbyrdes lighed. På den tidligst fundne er et stort stykke af diskens krave afbrudt, ligesom også kalken er en del beskadiget, den anden er derimod fortrinlig bevaret.

Ulige større interesse end disse to kalke har den, der ved undersøgelsen af Absalons grav i 1827 fandtes liggende på hans bryst og nu opbevares i Sorø kirke. Den er

---

[1] Nr. CMXX er 12,6 cm. høj, kummens diameter er 10,6, fodens 10,9; på D. 2707 er de tilsvarende mål 13,9, 10,9 og 12,4.

11 cm. høj, af meget tyndt udhamret sølv og aldeles blottet for alle prydelser og indskrifter[1]. Efter de skarpe kanter at dømme synes den at være ubrugt. Kummen og foden har så nogenlunde samme form som på de ovenfor beskrevne; forskællig er derimod skaftet, der er riflet, nærmest mindende om en kaneleret søjle, samt den langt fyldigere knop.

Muligvis er endnu en dansk gravkalk i behold. Muligvis, thi det er yderst tvivlsomt, om vi her virkelig har at gøre med en kalk. Det er et lille, kun 5,4 cm. højt, tyndt sølvbæger med en klokkedannet 3,5 cm. bred kumme og en ganske diminutiv knop (Mus. nr. D. 1008). Det fandtes ved gravningen af en grav på Tømmerup kirkegård ved Kalundborg (Arts hr.), hvor det lå løst i jorden på halvtredje alens dybde i en afstand af tre alen fra kirkemuren. Omkring kummens rand er der indridset nogle runelignende streger, der af professor Stephens tolkedes som runealfabetet og årstallet 1227. Her som så ofte har den afdøde forsker dog ladet sig bedrage af tilfældigheder; kun tre af tegnene kan efter professor Wimmers udsagn vare runer, resten er meningsløse streger[2]. Var bægeret ikke funden på en kirkegård, vilde

Fig. 1. D. 2707. 1/3.

---

[1] Nye Danske Mag. VI, 81 ff. Når det siges (note 6), at kalken »ligner ganske dem, som endnu findes i mange danske landsbykirker«, er dette selvfølgelig intet bevis for, at der dengang existerede mange rom. kalke, men kun en ved tidens mangel på detailkendskab forklarlig unøjagtighed. Foruden i Danske Magazin er kalken bl. a. afbildet i Danmarks Riges Historie 1, 734.

[2] Kirkehist. Saml. 3. R. 1, 524 ff. Jfr. D. Murray, A smal brass cup found in the grave yard of the church of St. Clement, Rodil, Harris. (Særtr. i museets bibl.) S. 23 f. S. 22 afbildes en i Wales funden tinkalk, hvis form er meget lig Tømmerupkalken, men som er halvtredje gang så stor.

ingen være faldet på at kalde det en kalk, dertil afviger dets form alt for meget fra det normale, og man gør sikkert klogest i foreløbig at sætte et stort spørgsmålstegn ved dette navn.

Den ældste bevarede danske alterkalk fandtes i sommeren 1841 ved pløjning på Haraldsborg voldsted tæt udenfor Roskilde og indsendtes et halvt års tid senere til oldsagskommissionen sammen med den tilhørende disk. Begge er de mod sædvane af kobber, støbte og fortrinlig forgyldte. Disken er 11,1 cm. bred, 0,2 tyk og har den forbavsende store vægt af 201 gr. (fig. 2). Paa randen er mellem den ombøjede kant og en indridset linje graveret et latinsk hexameter: HINC PANEM VITE MVNDATI SVMITE QVIQ(VE). Den stærkt inddybede bund begrændses af elleve sammenstødende rundbuer og viser i relief herrens velsignende hånd udgående fra skyen og hvilende på et kors, hvis nederste lodrette arm den delvis skjuler; omkring den læses: DEXTERA DNI. Omend randen på sine steder er afhugget, er disken i det hele og store ret godt bevaret, noget der desværre ikke kan siges om kalken, som oppløjedes i to stykker til noget forskællig tid og på forskællige steder af banken (fig. 3). I behold er kummen og godt halvdelen af den dermed sammenstøbte knop samt foden, hvorimod den underste del af knoppen mangler[1]. Også på anden måde har den lidt

Fig. 2. ½.

[1] Den samlede højde er nu 9 cm., fodens bredde 6,8 og kummens 6,2.

overlast. Langs kummens øverste rand har stået en indskrift, men kanten er afbrækket, således at kun den allernederste del af et par bogstaver kan ses. Denne indskrift har fortsat sig omkring fodens nederste udskrånende del, hvor der mellem to ophøjede linjer er indgraveret følgende slutning af en verselinje (hexameter): VAT DE MORTE FIDELES. Den første stavelse må sikkert tydes som salvat, og versets indhold har vel været, at Kristi blod »frelser de troende fra døden«, selv om der kan være tvivl om, hvorledes den manglende begyndelse skal suppleres. Den ægformede kumme er prydet med 13 udhvælvede, opadtil afrundede, nedadtil sammenløbende blade, adskilte ved små tovsnoede strænge, hvad der giver den en vis lighed med en blomsterkalk. Indvendig er den glat. Svarende til disse blade har den øverste, noget indbuede del af foden 13 svagt udhvælvede, foroven smallere felter. Den næsten kugleformede knop har haft sex(?) runde felter, udfyldte med en slags korsblomst i gennembrudt arbejde, dannet af fire småblade udgående fra et fælles midtpunkt. På grund af det manglende stykke er det tvivlsomt, hvorledes kalken bør tænkes rekonstrueret. Har knoppen gået lige overi foden, eller har der imellem dem været indskudt et lille skaft? Det første er vistnok det sandsynligste, ikke mindst fordi der omkring den øverste del af foden løber en lille perlestav, der vilde danne en god forbindelse mellem fod og knop, medens den ikke rigtig hører hjemme som overgangsled mellem fod og skaft. At kalken på denne måde bliver meget lille, kan næppe anføres som modbevis. Forudsat at denne rekonstruktion er den rette, må kalken være fra særdeles gammel tid, og den tidsbestemmelse, der haves i bog-

Fig. 3. 1/2.

staverne, afkræfter langtfra denne antagelse. Tværtimod har indskriften så nogenlunde samme karakter som indskrifterne på Gunhildskorset og den bekendte ligsten i Roskilde domkirke over den 1128 døde Helgi, kong Nielses consiliarius, bortset fra mønterne vort lands ældste daterede bogstavskrift. På alle tre forekommer således både den åbne og den lukkede form for e, det klassiske og det gammelromanske m[1]. Selvom disse former holder sig til slutningen af det 12. århundrede, er der i og for sig intet, der taler mod den ret nærliggende antagelse, at kalk og disk stammer fra tiden før Haraldsborgs indtagelse og ødelæggelse (1134)[2]. Dens ringe størrelse gør det sandsynligt, at den har hørt til udstyret i et kapel, og ønsker man forklaring på dens ødelagte tilstand, kan man jo antage, at den er bleven ramt af en af de blidestene, der efter Saxos fortælling voldte borgens fald.

Bortset fra Haraldsborgkalken er den smukke, udmærket bevarede kalk fra Alstrup kirke i Vendsyssel (D. 1834) Nationalmuseets eneste danske romanske alterkalk[3] (fig. 4). Næsten i for høj en grad har den sin tids og sin stils massive præg. Den runde, noget fladtrykte knop er på over- og underside prydet med drevne akantusbladornamenter og som en slags overgang til kommende tids smag har den sex eliptiske, lidet fremspringende felter, i hvilke er indsat små billeder af vingede tobenede drager. Det korte, tykke skaft er ligesom på Absalonskalken riflet (15-kantet); men totalindtrykket er dog rundt, ikke polygonalt. Et nyt akantusbladornament

---

[1] Derimod kender vort stykke ikke de på de to andre så almindelig forekommende sammenskrevne bogstaver, ligesom det har yderlig få forkortelser.

[2] De dobbelte bogstavformer findes f. ex. på blytavlen fra Valdemar d. Stores grav, hvor underligt nok de klassiske former næsten udelukkende anvendes i forsidens indskrift, de romanske i bagsidens. (Kongegravene i Ringsted. T. XI—XII). Derimod har Absalons blytavle kun det romanske e og m, det sidste ovenikøbet i dets yngre form.

[3] Desuden ejer museet en smuk lille romansk sølvkalk fra Svalbard kirke på Island (nr. 9747).

danner overgangen til den flade fod, der er prydet med to belter af ornamenter; foroven en palmetranke, forneden en sigsagfrise udfyldt med vifteformede bladornamenter. Hovedprydelsen er dog de fire evangelistsymboler, ørnen, løven, oxen og engelen indfattede i rammer, dannede ved en sammenstilling

Fig. 4. $^1/_2$.

af firpasset og kvadraten. På fodens kant er med et stempel indslået en række fine palmetter, den øvrige udsmykning er hovedsagentlig udført med punslen, omend drivning er anvendt til de ornamentale dele. Mærkelig nok er også her den samtidige disk bevaret (fig. 5). Den har en diameter på 16,2 cm., og i dens uddrevne bund, der dannes af firpasset og kvadraten, er indpunslet det guds lam med korsfanen. På randen står i romanske majuskler den ligeledes indpunslede indskrift:

†† QVI BIBERIT AQVAM QVAM EGO DO FIET IN EO FONS AQVE SALIENTIS IN VITĀ ETERNM:
en lidt fri behandling af stedet i Johs. evang. 4, 14 efter Vulgatas text.

Efter sin udstyrelse, sin hele form og bogstavernes karakter må Alstrupkalken henføres til tiden omkring 1200. Den afgaves først 1883 til museet og er så vidt bekendt den eneste romanske kalk, der har holdt sig i brug til vore dage. Et brudstykke, nemlig en knop prydet med gennembrudte, udmærket smukt udførte bladornamenter, er dog benyttet til den langt senere kalk i Serup kirke (Hids hr., Viborg a); den synes nærmest at måtte henføres til 13. årh.s midte[1].

Kalken fra Nysted (D. 815), der 1873 solgtes til museet af en opkøber, tilhører allerede den følgende, gotiske stilperiode. Bægeret er ægformet, skaftet, slankt og rundt, knoppen tidelt riflet. På den udhvælvede, nærmest tragtformede fod er fastloddet fire runde medaljoner indfattede af perlesnore, der i lavt drevet arbejde viser fremstillinger af Kristi bebudelse, fødsel og opstandelse samt af en konge, siddende på en simpel tronstol med liljescepter i sin højre hånd; feltet omkring ham er stjernestrøet. Han forklares i museets protokol som hellig Knud og har også stor lighed med gildeseglenes fremstillinger af denne konge, blot med den forskæl, at han der altid holder rigsæblet i venstre hånd, medens det her fattes. At der ikke kendes noget St. Knudsgilde i Nysted, hvad man, forudsætningens rigtighed givet, kunde være berettiget til at vente, er selvfølgelig kun en tilfældighed. Mellem to af medaljonerne ses et lille drevet krucifix, signaculum kaldet, der genfindes på næsten alle yngre kalke og angiver, at det hellige kar er bleven indviet af bispen.

Kalkens form henviser den til den begyndende gotik, men i figurfremstillingen sporer man endnu en efterklang af romansk kunst. Såvidt man i det hele kan slutte af det

[1] Tegning i museets arkiv.

lille, tarveligt udførte krucifix, har det stor lighed med billederne af den korsfæstede på de bekendte drevne alterprydelser fra Ølst og Tamdrup kirker. Begge steder er Kristus nærmest opfattet som stående på korset, fødderne er adskilte, kroppen noget svejet og hovedet kun smykket med en glorie,

Fig. 5. 1/2.

ikke med en krone, det være sig af guld eller torne. Medaljonen med Kristi fødsel minder ligeledes om fremstillingen af dette æmne på antemensalet fra Sindbjerg, navnlig har krybben på dem begge den samme arkitektoniske opbygning. Nævnes kan det endelig, at krigerne ved Kristi grav bærer de sent romanske, langagtige, trekantede skjolde. Støttet på alle disse enkeltheder antager jeg at kunne fastslå midten af 13. århundrede som tilblivelsestiden.

Til kalken fra Nysted hører en sandsynligvis jævngammel disk, der har en som firpas formet bund, men ellers er uden

interesse. Derimod findes der i Brøndum kirke (Skadst hr. Ribe a.) en smuk gammel disk. På dens i et sexpas uddrevne bund er indgraveret en fremstilling af den velsignende Kristus i mandorlaen, til hvilken slutter sig de fire evangelistsymboler i halvrunde rammer. Selve kalken er i 18. årh. bleven »forbedret«, således at der af det gamle kun er bevaret den fladtrykte riflede knop og skaftet, der ligesom diskens udtungninger er smykket med pynteligt bladværk af ældre gotisk form[1].

Noget yngre er utvivlsomt en kalk, der tilhører Borup kirke ved Roskilde (Ramsø hr.) (fig. 6). Den halvkugleformede, ret misforståede kumme og det altfor spinkle skaft skyldes en nylig foretagen istandsættelse, til hvilken sikkert også den usædvanlig hæslige galvanoplastiske forgyldning må henføres. Denne »udbedring« er så meget beklageligere, som det, der er tilbage, viser, at vi har at gøre med et aldeles udmærket stykke. Ejendommeligst er knoppen, til hvilken jeg intetsteds har kunnet finde nogen paralel; jeg ved ikke noget bedre at sammenligne den med end et skarpt snoet tov, der er lagt om skaftet. Det er støbt og ciseleret arbejde og de små perlebånd, der noget fjærner skarpheden i snoningerne, er senere påsatte. Den runde, tragtformede fod er prydet med fire medaljoner, fremstillende bebudelsen, fødslen, hudflettelsen og korsfæstelsen, hvilket sidste sikkert tjente som signaculum (fig. 7). I felterne mellem medaljonerne ses forneden evangelistsymbolerne, under hvilke de tilsvarende navne skrevne med gotiske majuskler er anbragte på skriftbånd, foroven fire plumpe, gotiske akantusblade på mønstret bund. Hele denne udsmykning er udført i meget højt relief, og medens ellers enten drivning eller støbning er den almindelige fremgangsmåde, er billederne her »stampede«, som det hedder i guldsmedesproget, d. v. s. hvert enkelt stykke er udhamret over en model af bly og derpå ved smånagler fæstet

---

[1] Gengivet i Jydske Granitkirker. T. 14.

til den fælles undergrund, en teknik der naturlig forudsætter, at der må være udført adskillige exemplarer af de samme fremstillinger. Da scenerne er de samme som på Nystedkalken, er der god anledning til en sammenligning, som ubetinget falder ud til fordel for den i Borup. Der er langt større frihed over bevægelserne, langt større sammenspil mel-

Fig. 6. 1/2. Det øverste af kummen afskåret.

lem figurerne, der gennemgående fylder ypperligt i rummet. Se f. ex. i bebudelsesscenen den i høj grad dekorativt virkende engel med de store brusende vinger, eller læg mærke til hvorledes knægtene, der hudfletter den til en søjle bundne Kristus, hugger løs af alle kræfter. Den ene har drejet overkroppen halvt om for at få den størst mulige kraft i slaget, medens den anden har kastet svøben helt om på ryggen og står med krummede knæ lige i begreb med at slå løs. Ubetinget tarveligst er korsfæstelsen, både er figurerne, jomfru Maria og Johannes såvel som Kristus, små og spinkle, og tilmed er de ret slet udførte. Kristus er her fremstillet med samlede fød-

der, kroppen er lidt svejet og delvis dækket af et stort, i den ene side ophæftet lændeklæde; hovedet er uden glorie. Over det meget tynde kors ses solen og månen, den første mest af alt mindende om en fyrværkerisol[1].

En helt pålidelig datering er vanskelig at give, antagelig hører dog stykket hjemme ved midten af 14. årh. eller vel snarest lidt tidligere. Herfor taler f. ex. de majuskelbogstaver, der forekommer i evangelisternes navne samt på det skriftbånd med englehilsenen, som Gabriel holder i hånden; de har endnu ikke antaget den yngste gotiske form. I hvert tilfælde kan der ikke være tvivl om, at den er ældre end kalken fra Finnerup (Løve hr., Holbæk a.). Denne usædvanlig høje (21,3 cm.) kalk er vistnok fuldstændig bevaret, vistnok, thi det er muligt, at kummen kan stamme fra tiden nærmest efter reformationen, da en mængde bægere måtte omlaves på grund af deres ringe størrelse, nu da nadveren nødes efter »Christi sande skick oc ej efter pafvens vrange dict«, som det hedder på en kalk i Bjergby kirke på Tåsinge. Den passer imidlertid udmærket til skaftet, og i det hele taget er det netop de gode forhold, der giver kalken sit værd, hvorimod enkelthederne kunde være bedre. Knoppen er gjort i den almindelige senere gotiske form, omend dens tapper, på hvilke i majuskler læses IHESVS, ikke er firkantede som ellers brugeligt, men runde. Mellem dem er anbragt små jordbærlignende prydelser, der også kendes fra den tidligere omtalte kalk fra Strø samt f. ex. fra forskællige svenske kalke[2]. Den runde fod har 6 medaljoner, på hvis skraverede bund er fastloddet siddende småfigurer af evangelisten Johannes med kalken, Peter med nøglen, Paulus med sværdet, Andreas med

---

[1] Fremstillinger af korsfæstelsen med ganske det samme soltegn findes på to Roskildesegl, provstiets og ærkedegnen Petrus Herba's (Danske Gejstlige Sigiller Nr. 196, 210). Det sidste træffes under diplomer fra 1315—30, provstiets forekommer tidligst 1397, men er utvivlsomt adskilligt ældre.

[2] Jfr. Hildebrand, Sveriges Medeltid III, 659—61.

korset, Jakob med staven og Kristus, kendelig på korsglorien. Figurerne er støbte og temmelig råt udførte.

I hele sin opbygning har den overmåde megen lighed med en kalk fra Gjershøj kirke (Voldborg hr., Københavns a.), fælles med hvilken den både har den runde fod og det slanke cylindriske skaft, der ved ringe foroven og forneden er skarpt

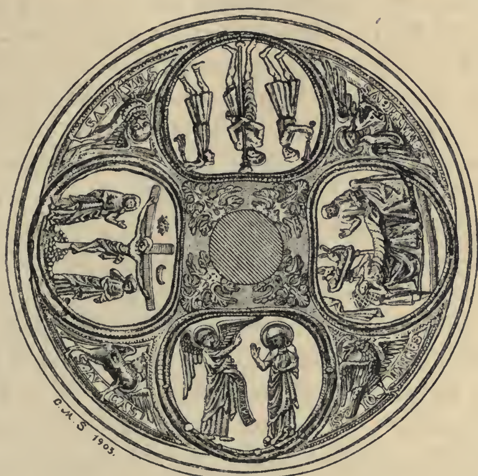

Fig. 7. 1/2.

adskilt fra foden. Forskællig er derimod knoppen, der er riflet ligesom Nysteds. Jeg fremhæver så stærkt denne lighed, fordi kalken i stedet for billedlige fremstillinger på foden har følgende plumpt graverede tolinjede minuskelindskrift: + calix . ecce . beati . laurencii . in geshoe . factus . et . com + pletus . anno . domi . m⁰ . ccc lxxvii. in . quadragesima: eller fordansket: »Den hellige Laurentius kirke i Gjershøjs kalk forfærdiget og fuldført i herrens år 1377 i fasten«. Nogenlunde fra denne tid må altså også Finnerup kalken være.

Antagelig fra århundredets midte er to kalke, hvor ligesom på den sidst omtalte en historisk indskrift har afløst den billedlige udsmykning; dog er bogstavformen her endnu ma-

juskel, om end for den enes vedkommende af en udpræget kantet, gotisk karakter. En af dem har forvildet sig over til den lille sydfynske ø Avernakø, hvis kirke først er opført efter reformationen. Dens indskrift fortæller, at »Matias Brun og Katerina skænker kalk til kirken«. (MATIAS BRVN: ET : KATERINA : DANT : ECCE : CALICEM), men hvem denne Mads Brun og hans hustru har været, ved vi ligeså-lidt, som til hvilken kirke de har givet deres gave. Fra en lidt ældre tid er efter bogstavformerne at dømme en kalk i Galtrup kirke på Mors med en delvis som spejlskrift graveret indskrift. + DNS.IOHANES.PETIRS'.VGGVDROP. Uggudrop er naturligvis den i sognet beliggende herregård Ullerup, men dens ejer ridderen Johannes Petersøn kendes ikke andetsteds fra. Begge disse kalke har rund fod med et støbt krucifix som signaculum, der på den sidstnævnte har en ret usædvanlig størrelse. Bægeret er senere tiders tilføjelse[1].

Er disse kalke nu dansk arbejde eller er de indførte andetsteds fra? Uheldigvis kan dette spørgsmål ej besvares. Ad rent stilistisk vej når man ikke langt, bl. a. fordi vore guldsmede sikkert for en stor del er bleven rekrutterede fra Nordtyskland, og sølvstempler var jo den gang ikke i brug. Heller ikke i valget af de fremstillede motiver spores der nationale ejendommeligheder; udvalget var jo ikke stort, og de hyppigst brugte sammenstillinger synes i det hele at have været vestevropæisk eller i det mindste tysk-nordisk fællesje. Men i og for sig er der ingen grund til at tro, at de ikke skulde være udførte i Danmark. Vore guldsmede har kunnet stikke særdeles respektable signeter, hvorfor skulde de så ikke have kunnet lave gode kalke.

---

[1] Kalkene fra Gjershøj, Avernakø og Galtrup kender jeg kun fra tegninger i museets arkiv.

BOPLADSFUNDENE,

DEN ROMERSKE TID.

AF

SOPHUS MÜLLER.

Naar der tidligere i Danmark, hvor Grave fra Oldtiden ere nøie kjendte og fra alle Perioder, blev spurgt om Minderne fra Huslivet og om Rester af Boliger, da maatte man næsten blive Svar skyldig. Kun om Forholdene i de ældste Tider oplyste Skaldyngerne, og den senere Stenalders Bopladser kjendtes i hvert Fald fra den uforgængelige Flint, der i Mængde henligger paa saadanne Steder. Men om Metaltidens Boliger og Husliv havde man næsten intet at meddele[1].

[1] Se »Vor Oldtid«, Registret: Boliger, Bopladser. — Her var der endelig et Punkt, hvortil man havde kunnet knytte de miskjendende Bemærkninger om den forhistoriske Archæologi, der enslydende gjentages for ofte til, at de længere kunne oversees (saaledes: Joh. Steenstrup, i Danmarks Riges Historie, I, S. 83 flg.; Hist. Tidsskr. 6. R., VI, S. 127 og I. L. Heiberg, i Verdenskulturen, II, S. 127). Snarere end at bestræbe sig for at udfinde, hvad Archæologien ikke formaaer, burde man nævne, hvad den Alt kan yde, naar Forholdet er det, at de tilgrænsende Fag ere nødte til i saa særdeles rigt Maal at forsyne sig med Laan herfra. Dette tyder ingenlunde paa, at de ere »fuldstændigere«. Næppe heller »sikrere«, idet det sees (Verdenskulturen, II, S. 130, Fig. 1 med Underskrift og Text), at man gaaer til Etrurien for at oplyse homeriskgræske Forhold, og at man saa forvexler oldægyptisk og etrurisk: en dybt indgribende »Usikkerhed« overfor græsk, etrurisk og ægyptisk og overfor ganske forskjellige Tidsrum. Hvad der fra anden Haand er fremført af lignende Art, er for en Del allerede blevet paavist (i Tidsskriftet »Vor Ungdom«, 1899, S. 127). Hvor ubekymret Universitets-Professorer af og til mene at kunne ytre sig om et Fag, der ikke er re-

Og dog vidstes det godt, hvad der i saa Henseende skulde eftersøges, og hvad der maatte kunne findes. Det er mere end en Menneskealder, siden de første forhistoriske Hustomter opdagedes i Italien[1], bestaaende af Fordybninger med mørk Kulturjord, hvori alslags Affald, navnlig Potteskaar og dertil Kul og Dyreknogler. Siden da ere tilsvarende Fund blevne fremdragne i meget stor Mængde, først og fremmest i Italien, Østerrig og Tydskland, men ogsaa i Frankrig, Belgien og England. Mange Kulturlag af anden, beslægtet Art ere fremkomne, og de mærkeligste Forhold ere bragte for Dagen. De herhenhørende Undersøgelser danne nu et af de vigtigste Afsnit i de forhistoriske Studier.

Men i Danmark fremmedes Sagen ikke. Vel er der forlængst paa adskillige Steder truffet Forhold, der svare til det fra Udlandet kjendte; men Undersøgelser foretoges kun i ringe Omfang[2]. Tiltrækkende ere disse Affalds-Fund jo heller ikke ved første Syn; vanskelige ogsaa at tyde, naar man ikke vil nøies med en hurtig Forklaring, men ønsker en Bevisførelse, der gaaer i det enkelte. En betydelig Stofmasse maa samles og Iagttagelser gjentages, før noget kan sluttes. Og saaledes hengik Aarene, optagne af andet Arbeide.

Dog maatte Sagen engang undergives en Behandling. Thi

---

præsenteret i deres Kreds, sees fremdeles af en Naturforskers Udtalelser (Universitetets Reformationsprogram 1904, S. 2, Anm.) imod at indføre en, som det siges, ny archæologisk Betegnelse, idet »dette strider mod de Principer, som gjælde i Naturvidenskaben«. Men i Archæologien er det i høi Grad tilladt at afløse en uheldig Betegnelse med en bedre. Naar fremdeles Ordet »Skaldynge« siges at kunne »bringe Forvirring og Usikkerhed ind i Videnskaben«, idet Forvexling kunde fremkomme med »naturlige Østersbanker«, da kan ogsaa dette kun gjælde Naturvidenskaben; ellers pleier man nemlig ikke at kalde Østersbanker for Skaldynger. Heller ikke vil man ellers finde det »unationalt« at bruge en god Betegnelse i Stedet for en daarlig. Endelig er det kun Naturforskeren, som ikke har bemærket, at den paaankede Betegnelse er vel begrundet og desuden slet ikke ny (se Aarb. f. nord. Oldk. 1890, S. 355).

[1] W. Helbig, Die Italiker in der Poebene, Leipzig 1879, S. 48, Anm.

[2] F. Sehested, Fortidsminder og Oldsager, 1878.

en virkelig stor Betydning har den: som Gravene oplyse om Døden og dens Høitid, saaledes Bopladserne om Livet og daglig Dont. For at fremdrage denne anden Side af Oldtiden har Nationalmuseet i det sidste Tiaar ladet foretage en Række Undersøgelser, af hvilke flere have havt et betydeligt Omfang. Alle, der i disse Aar have været knyttede til den danske Samlings forhistoriske Afdeling, have deltaget: Inspektørerne Dr. phil. Chr. Blinkenberg og Carl Neergaard, Assistenterne Hans Kjær, G. Sarauw, Th. Thomsen, Konservator G. Rosenberg, fremdeles Docent G. V. Blom og Kaptain A. P. Madsen. Forholdene have saaledes været seete af mange særdeles kyndige og øvede Undersøgere, hvad der gjør det sandsynligt, at Alt er iagttaget, hvad der overhovedet var at se. De udførlige Beretninger om disse Gravninger, med Opmaalingstegninger og photographiske Blade, og de store Indsamlinger af Oldsager danne Grundlaget for den her meddelte Fremstilling. Et og andet Sted er selve Beretningens Ordlyd gjengiven. Men de fuldstændige Fundberetninger vil man ikke finde. Dels ere de altfor omfattende for et Tidsskrift, dels indeholder, som man ved, en Fundberetning som oftest Partier, der ikke ere ganske fuldstændige og oplysende. Hvor der kan gjøres Iagttagelser og Fund af videnskabelig Betydning og hvor ikke, afhænger af mange særlige Forhold. Maaske kun paa et eneste Sted lykkes det at se, hvad der ellers unddrager sig Iagttagelsen. Her er der sammenstillet, hvad der paa samtlige Steder er fremkommet af særlig heldige og værdifulde Iagttagelser og da navnlig, hvad der bidrager til Forstaaelsen af den nye Fundgruppe som Helhed og i dens væsentligste Eiendommeligheder. Kun ganske kortelig er der derimod gjort Rede for de foretagne Arbeider og for selve Fundenes Indhold. I saa Henseende er det kun en Oversigt, som her meddeles; udelukket er det heller ikke, at Fundene fremtidig ville kunne bearbeides under andre Synspunkter end de her anlagte. Fremstillingen er ordnet saaledes, at man granskende Sagen og søgende en sikker Op-

fattelse bevæger sig fremad fra Led til Led, under stadig Benyttelse af det foran erfarede. Æmnets store Omfang har dog nødvendiggjort en Begrænsning. I det her foreliggende Arbeide undersøges de til Bopladserne knyttede Spørgsmaal i deres Almindelighed og dernæst specielt, hvad der vedrører Fundene fra den romerske Periode med nærmest tilgrænsende Tider. De ældre og yngre Bopladsfund tænkes senere behandlede. En Fortegnelse over de ialt 35 omhandlede Fund er indsat S. 221; ved Henvisninger til Texten tjener den som Register. Tillige nævner den de mange, der ved Indsendelser og Meddelelser meget væsentlig have fremmet disse Undersøgelser. Baade dem og Eierne af de undersøgte Pladser skylder Nationalmuseet og Oldforskningen stor Taknemlighed.

Forudskikkes maa ved en Sag, der i Udlandet har været saa meget behandlet, en Redegjørelse, der dog kun kan blive ganske oversigtlig, for hvad man der har fundet og forstaaet. Ligeledes maa Grænserne angives, indenfor hvilke det her omhandlede Æmne ligger.

Som det var i Italien, at det forhistoriske Hytteanlæg først iagttoges, saaledes er det her blevet fortsat undersøgt; det er eftersporet ned gjennem Tiderne, og Tydninger af Enkelthederne ere fremsatte.

Fra den yngre Stenalder og den første Metaltid dannes Hyttetomterne, *fondi di capanne*, af flade, skaalformede Fordybninger, runde eller ovale, oftere to, sjælden flere i Forbindelse med hinanden. De vise sig først under Muldjorden, men ikke i det øverste, dyrkede Lag. Tværmaalet er i Almindelighed 1—5 M., Dybden indtil 1 M. Indholdet er mørk Jord, med Kul, Dyreknogler, Potteskaar, Stenredskaber og Dele af Lerklining fra Hyttevæggen. Egentlige Ildsteder eller andet Vidnesbyrd om, at der har brændt Ild paa Stedet, findes ikke, eller dog meget sjælden. Det antages, at disse Fordybninger dannede Bunden af Hytten, der var overdækket med et lavt, konisk Tag. Grubens Indhold

er Affald, der er efterladt paa selve Gulvet i Boligen. Saadanne Hyttetomter ere efterhaanden fremkomne i Mængde, navnlig i Norditalien[1], men ogsaa sydpaa indtil Sicilien[2].

Men en ganske anden Tydning fik de talrige Gruber med lignende Indhold og fra samme Tidsalder, som afdækkedes paa en Boplads ved Castellaccio, nær Imola[3]. Oftest $1^1/_2$ M. brede, men dog ogsaa større, antoges disse runde eller ovale Fordybninger, der vare fyldte med alskens Stenalders Affald, at være Arnegruber, indrettede til at optage Affald fra Hyttens Ildsted. Selve dette fandtes særskilt, ofte lige i Nærheden. Talrige Huller paavistes fremdeles over hele Pladsen, efterladte af Stolper, der havde dannet runde Hytter. Ganske tilsvarende have Forholdene været ved Bertarina di Vecchiazzano i Nærheden af Forli. Ogsaa her menes Fordybningerne at være Affaldsgruber[4].

Meget nær ligger dog Formodningen om, at disse Gruber af vexlende Dybde, men altid fortsatte ned i Undergrundens Ler, have været Brønde, hvorfra Materialet toges til Forarbeidning af Kar og til de Lerlag, der fandtes bredte paa Pladsen for at danne Gulv i Hytterne. Ogsaa andetsteds vil dette, som det nedenfor skal sees, findes at være en naturlig Forklaring paa de ellers gaadefulde Gruber i fast Lergrund; de maa snarest betegnes som Lergruber.

Dernæst opfattes Jordfordybningerne ved Marendola, ligeledes i Norditalien, som Ildsteder. Dette er en Bronzealders Plads. Gulvet i Hytten er faststampet Jord, og det er ikke sønderlig forsænket under Jordfladen; men deri findes en rund Fordybning, høist 3 M. bred og 1 M. dyb, der tjente som Ildsted. Iøvrigt blev der ogsaa udenfor Hytten truffet For-

---

[1] Bulletino di paletnologia Italiana, navnlig: 1, 101; 3, 1; 8, 1; 16, 85; 18, 129; 24, 291.

[2] Anf. St. 23, 106.

[3] G. Scarabelli Gommi Flamini, Stazione preistorica sul monte del Castellaccio, Imola 1887.

[4] Oscar Montelius, L'Italie, I, Pl. 21.

dybninger, men mindre, c. 1 M. brede og dybe, og disse opfattedes som Affaldsgruber[1].

Atter en anden Forstaaelse fremsattes ved de over 500 Gruber, som afdækkedes under Gaderne i det moderne Bologna[2]. For en stor Del vare de Hustomter, dette er sikkert; thi om adskillige saaes i Rundkreds Hullerne efter Vægstolper, der hørte til Husene, eller undertiden i Stedet herfor en stensat Mur. Formen var som ellers rund eller oval; to eller flere stødte umiddelbart sammen. Størrelsen var vexlende, Bredden sædvanlig 2—5 M., Dybden 70 Cm. Særlige Ildsteder mentes ikke at forekomme. Dog er det tydeligt, at mange af disse Tomter svare til de nys omtalte ved Marendola: de bestaa af en svagt forsænket, rund Flade, i hvis Midte der atter findes en større eller mindre Grube, formentlig Ildstedet. Overalt fandtes der et Lag af vexlende Tykkelse med forskjelligt Affald, der gaaer tilbage til Tiden om Aar 1000 f. Chr. Undertiden var imidlertid dette Indhold saa stort, at det synes ret uforstaaeligt, at alt dette skulde være efterladt paa Gulvet i et Hus. I en rund Fordybning, der var 4 M. bred og 25 Cm. dyb, med et 8 Cm. tykt Kulturlag, fandtes 8200 Lerkarskaar, 1670 Dyreknogler og 776 andre Sager. Naar der til disse 10,000 Stykker af fast Stof, der ikke er opløst gjennem Tiderne, føies en forholdsvis Mængde blødt og forgængeligt Affald, er det vanskeligt at fatte, at denne Masse har kunnet henligge paa et Husgulv; bedre kunde det forstaaes, om det hele var en Affaldsdynge. Saaledes opfattedes dog Sagen ikke ved Undersøgelsen, og Beretningen anerkjendte heller ikke den almindelige Opfattelse, hvorefter Bunden af Fordybningen er Boligens Gulv. Det fremsættes, at Gruberne i Reglen vare dækkede af et Trægulv, og at de tjente som Kjælderrum, til at holde Hytten tør og mulig til Opbevaring af Forraad. Affaldet skulde da være kommet ned ovenfra.

[1] Bull. di paletnol. Italiana, 23, 66; jvfr. 13, 156.

[2] Antonio Zannoni, Archaiche abitazioni di Bologna, Bologna 1892.

Dette støttes dog ikke ved Fundene paa Monte S. Angelo, ikke langt fra det gamle Falerii, og her vare Forholdene saa sikre og tydelige, at de, forsaavidt Beretningerne ere paalidelige, kunne tjene som Udgangspunkt for Bedømmelsen af alle de øvrige Iagttagelser[1]. Hustomterne vare idetmindste delvis sænkede under Jordfladen, idet de med en Dybde af 1 M. skar sig ind i en Skraaning. Grundformen var firkantet, 5—6 M. i Bredde, og midt i Gulvet sænkede sig det flade, skaalformede Ildsted, 1 M. bredt. Herpaa fandtes Kul, Aske, forbrændte Dyreknogler og Potteskaar. At Husene havde firkantet, ikke rund eller oval Form som de foran omtalte, maa bero paa, at de ere noget yngre, i hvert Fald dog ældre end d. 7. Aarh.

Nord for Alperne gjenfindes i det væsentlige det samme som i Italien. Paa mangfoldige Steder, særlig i Sydtydskland og i Rhinlandene, ere Bopladsgruberne fremkomne, med deres Indhold af Kul, Dyreknogler og Lerklining, hvortil, forsaavidt de ere fra Stenalderen, komme Stenredskaber, fra de senere Perioder navnlig Potteskaar. De ere runde eller ovale, oftest 1—2 M. brede og indtil 1 M. dybe, men ogsaa større, indtil 5 M., og dybere. Alle de fra Italien kjendte Tydninger anvendes ogsaa her: Gruberne dannede selve Gulvet i Hytten, de vare Ildsteder, Affaldsgruber eller Forraadsrum. Meget energisk har man undertiden forsøgt at begrunde de forskjellige Bestemmelser ved Iagttagelser[2]; men andetsteds indføres

---

[1] Monumenti antichi della Accademia dei Lyncei, 1894, IV, S. 55.

[2] v. Haxthausen, Trichter der Stein- und Bronzezeit zu Eichelsbach, i Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns, XII, 1.—2. H., S. 11, München 1897. Se fremdeles: Moriz Hoernes, i Archiv f. Anthropologie, Braunschweig 1905, XXXI, S. 240. Eduard Krause, Vorgeschichtliche Fischereigeräte, Berlin 1904, S. 148. Koehl, i Korrespondenzblatt d. Gesellschaft f. Anthropologie u. Urgeschichte, 1899, S. 114. Soldan, i Korrespondenzblatt d. Gesammtvereins, 1903, S. 12. Oscar Montelius, Zur ältesten Geschichte des Wohnhauses, i Archiv f. Anthropologie, Braunschweig 1895, XXIII, S. 451. Zeitschrift f. Ethnologie, Berlin 1894, S. 101. F. Kofler, i Archiv f. hessische Geschichte u. Alterthumskunde,

de ret vilkaarlig. Tydelige Spor af Brand i selve Gruberne har det gjennemgaaende været vanskeligt at finde; men mere og mere synes dog den Opfattelse at gjøre sig gjældende, at Gruberne dannede Ildstedet i Midten af en Hytte, og at Gulvet i denne enten ikke var forsænket eller dog meget lidt.

Fra den yngre Stenalder af strække Gruberne sig ned til den romerske Tid, og man mener nu at kunne adskille de forskjellige Tider efter Enkeltheder i Grubernes Form[1]. Hertil komme endnu fra de senere Aar Beretninger om høist mærkelige, store og sammensatte Husanlæg, dels fra Stenalderen, dels fra yngre Tider[2]. Ogsaa i disse Anlæg spille Gruberne en stor Rolle, opfattede paa høist forskjellig Maade, som Opholdsrum, Kjældere, Arnesteder, Affaldsgruber, Vandbeholdere o. s. v.

Overfor eet og andet heraf vil man dog sikkert foreløbig stille sig noget forbeholden. De ganske uregelmæssige og tilsynelade planløse Fordybninger i Lergrunden under de mægtige Ophobninger ved Butmir i Bosnien, der have ydet saa mærkelige Fund[3], vil man have vanskeligt ved at erkjende som Hyttetomter; forstaaeligere vilde de blive ved at betragtes som Lergruber fra den første Bosættelse paa dette Sted. Med den største Forbauselse seer man de iøvrigt smukke Iagttagelser ved Grossgartach sammenstillede saaledes, at

---

1902, III, S. 217. Bulletin de la Société d'Anthropologie, Paris 1900, S. 603. L'Anthropologie, Paris 1895, S. 444. Congrès de Dinant, Namur 1904, I, S. 451. Mittheil. d. anthropolog. Gesellschaft, Wien, XX, S. 123. Oscar Mertins, Urgeschichte Schlesiens, Breslau 1906, S. 22.

[1] Veröffentlichungen des Karlsruher Alterthumsvereins 1899, Hefte 2, S. 39, 80. R. Forrer, Bauernfarmen der Steinzeit, Strassburg 1903.

[2] A. Schliz, Grossgartach, Stuttgart 1901, og Samme, Der Bau urgeschichtlicher Wohnanlagen, i Mittheil. d. anthropologischen Gesellschaft, Wien, XXXIII, S. 301. W. Soldan, i Annalen d. Vereins f. Nassauische Alterthumskunde, Wiesbaden, XXXII, S. 145; XXXIII, S. 35. Bodewig, anf. St., XXXIII, S. 1.

[3] Radimsky og Fiala, Die neolithische Station von Butmir, Wien 1895–98.

der fremkommer komplicerede Bygningsanlæg med Vaaningshus og Stalde fra Stenalderen[1]. Tilbageholdende staaer man overfor den store Bygningskonstruktion fra Hallstatttiden ved Neuhäusel[2], hvor der antages at være en sammensat og forfinet Husindretning. De Gruber, der fandtes saa at sige overalt under den galliske By Bibracte, opfattedes først som Grave, og den Tvivl, der senere er bleven ytret herom, er altfor forbeholden. Utvivlsomt er det Gruber af ganske samme Art som de her omhandlede, fyldte med Kulturaffald[3].

Men Studiet af disse Oldtidslevninger fik en betydningsfuld Udvidelse ved Udgravningerne i Bibracte, idet de forhistoriske Gruber her fandtes i Forbindelse med murede Bygninger, dels galliske dels romerske, opførte efterat Gallien var bleven erobret af Cæsar. Nogle af Gruberne ligge inde i romerske Huse og synes at høre til dem[4]. En langt større Udvidelse fik endelig Sagen ved de talrige og udmærket ledede Udgravninger, der ere foretagne af romerske Leirpladser og Befæstninger ved Germaniens Grænser[5]. Der fremkom paa disse Steder Forhold, som ganske svare til, hvad der forud var truffet ved Bibracte og paa saa mange forhistorisk-barbariske Pladser. I den romerske Legionsleir Novæsium, ved den nuværende By Neuss, findes Gruber i talrig Mængde under og om de romerske Bygningstomter og tillige udenfor Leiren, bestandig fyldte med Kulturaffald, der hidrører fra den første Keisertid. Saaledes ogsaa ved Haltern, hvor de utallige Gruber under og omkring Leirbygningerne af Træ og med Lerklining nylig have været underkastede en ind-

---

[1] Schliz, anf. St.

[2] Soldan, anf. St.

[3] I.-G. Bulliot, Fouilles du mont Beuvray, Autun 1879. I. Déchelette, Les fouilles du mont Beuvray, Paris 1904, S. 60, 63, 66; jvfr. S. 28 Anm.

[4] Déchelette, anf. St. Pl. IX og X.

[5] Bonner Jahrbücher, 1897, Bind 101, S. 1 og 1904, Bind 111—112, S. 223.

gaaende og nøgtern Behandling[1]; fremdeles i de romerske Befæstninger ved Pfünz[2], Holzhausen[3] og paa andre Steder[4].

Denne Udvidelse af de forhistoriske Grubers Omraade ind over historisk, romersk Grund har en meget stor Betydning. Man har faaet et nøie og sikkert Kjendskab til de Huller, som ere gravede til Bygningsstólper[5]; Jordkjældere og Brønde ere flere Steder paaviste med al Sikkerhed, og hvorledes Gruberne paa forskjellig Maade fandt Anvendelse i Livet, er undertiden tydelig erkjendt[6]. Gjennemgaaende synes de store Samlinger af Fordybninger i og omkring de romerske befæstede Pladser at være ældre end Husene med Stenfundament og at hidrøre fra Legionens første Installation i Træbygninger. Men Forstaaelsen af det hele Phænomen er dog ikke skredet sønderlig fremad. Alle de overhovedet mulige Forklaringer: Koge-, Boligs-, Forraads-, Kjælder-, Affalds- og Afrømningsgruber staa fremdeles ved Siden af hverandre. Mest tvivlsom er endnu bestandig Bestemmelsen som Koge- og Boligsgruber. Det eneste sikre synes næsten at være, at alle disse Fordybninger vare fyldte med Affald fra den romerske Keisertid, og høist sandsynligt er det, at i alt Fald særdeles mange af dem vare egentlige Affalds- og Afrømningsgruber[7].

---

[1] Mittheilungen d. Altertums-Kommission für Westfalen, IV, 1905, S. 9, 15, 26 og navnlig S. 68 flg., 85.

[2] Der obergermanisch-raetische limes, Heidelberg: Lief. XIV, Kastell Pfünz, navnlig S. 10.

[3] Anf. St. Kastell Holzhausen, Lief. XXII, S. 25.

[4] Anf. St. navnlig: Kastell Eulbach, Lief. IV, S. 5; Kastell Marköbel, Lief. III, S. 13.

[5] Mittheil. d. Altertums-Kommission für Westfalen, III, S. 10 flgg., II, S. 62, IV, S. 12, 24, 139, 143, 150. ORL. Kastell Holzhausen, Lief. XXII, S. 17 flg.

[6] Annalen d. Vereins f. Nassauische Altertumskunde, Wiesbaden 1905, XXXIV, S. 1.

[7] Hvor stor en Rolle Kulturaffaldet spiller, vides jo ikke blot fra de bekjendte store Ophobninger paa selve de Steder, hvor man levede og boede: Danmarks Skaldynger, Ungarns Bypladser og Italiens Terra-

Iagttagelserne ved Bibracte og Novæsium kunne som nys nævnt tyde paa, at den forhistoriske Grube er bleven indført i Boliger fra romersk Tid; men i den klassiske Kulturs Huse har den i det hele ikke havt hjemme, og det fra de ældste Tider af. Allerede i den mykenske Kultur, i det 2. Aartusinde f. Chr., havde Ildstedet ikke længere Grubens Form, men hævede sig noget over Gulvet, som dette er seet i Fyrsteboligerne ved Tiryns og Mykene[1]. Men grubeformede Fordybninger findes dog baade her og andetsteds paa græskklassisk Grund[2]. De opfattes imidlertid som Offergruber. At noget tilsvarende kunde findes i Norden, er ikke udelukket; ogsaa andre Ofringer i Jordgruber maa haves i Erindring ved denne Undersøgelse[3].

I Italien maa det forhistoriske Anlæg have veget for den græske Kulturs Indflydelse; i de nordligere Egne vil det saaledes være at søge forud for d. 7. Aarh. Noget senere havdes der i Bosnien Ildbækkener af brændt Ler, sindrigt konstruerede og overraskende forfinede[4]. Hvor senere den romerske Kultur trængte frem, forsvandt vistnok i Almindelighed den fordybede Ildgrube. Dog berettes der om saadanne Anlæg baade fra merovingisk og fra karolingisk Tid[5].

---

marer, men ogsaa fra de egentlige Affaldsdynger, der ikke tillige rumme Boligstomter og Ildsteder. Som typiske Exempler paa store Møddinger af sammenhobet Affald paa en særskilt Plads afsides fra Boligen kan nævnes de store Dynger ved Castellucio paa Sicilien, ved Langacker i Bayern og ved det romerske Kastel Echzell i Hessen. Se herom: Bullettino di paletnologia Italiana, XIX, S. 30. Max v. Chlingensperg auf Berg, i Mittheilungen d. Anthropolog. Gesellsch. in Wien, XXXIV, S. 53. ORL. Kastell Echzell, Lief. XIX, S. 8.

[1] Perrot et Chipiez, Histoire de l'art, VI, Register: foyer.

[2] Anf. St. Register: fosses à offrandes.

[3] Roscher, Lexikon, I, 2, S. 2497.

[4] Truhelka, Pfahlbau bei Dolina, i Wissensch. Mittheil. aus Bosnien u. d. Herzegowina, IX, Wien 1904.

[5] Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris, 1891, S. 175; 1894, S. 699. Mitthell. d. Altertums-Kommission für Westfalen, II, S. 43; IV, S. 113.

I Norden findes der visse Antydninger af, at Ildstedet ved Middelalderens Begyndelse var sænket i Gulvet[1].

Ved disse kort sammenstillede og for en Del lidet fyldestgjørende Data er der mindet om, hvad der Alt maa siges at staa i et vist Forhold til de Kulturlag og Gruber i Danmark, som her skulle behandles. Kredsen er meget stor, idet den rummer baade Syden og Norden, baade Stenalderen og Oldtidens Afslutning, og dertil baade Affald og Ofre[2]. Det er internationale Anliggender, som her omhandles, og alle ret uklart foreliggende og meget vanskelige at afgjøre. At det da ogsaa ved Behandlingen af de danske Fund maa glippe paa mangt et Punkt, kan ikke undre. Hvor der i det hele naaes frem til en sikrere Afgjørelse, beroer dette væsentlig paa, at selve Udgravningen og ogsaa Fundsagernes Optagelse og Afmærkning har været til det yderste detailleret; derefter har den store Fundmasse faaet en tilsvarende indgaaende Behandling i Museet, hvorved navnlig Konservator G. Rosenbergs ualmindelig fine og skarpe Øie har været af stor Betydning.

---

[1] Daniel Bruun, i Meddelelser om Grønland, XVI, S. 427. Gudmundsson, Privatboligen paa Island, 1889, S. 203, 211; jfr. Schirmer, Aare, Røgovn, Peis, i Aarsberetninger fra Foren. t. norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, 1904. Oscar Almgren, Kung Björns Hög, Stockholm 1905, S. 39.

[2] Der er her kun taget Hensyn til de Fordybninger, der paa en eller anden Maade staa i Forbindelse med Huset, men ikke til de langt større og dybere, tragtformede Gruber, der i Frankrig og i de tilgrænsende Dele af Tydskland kaldes Mardelles, Mardellen, eller Trichter, Trichtergruben. Der nævnes Tværmaal paa 20 og 30 M. Ogsaa disse store Gruber opfattes undertiden som Boliger, hvad de umulig kunne have været; undertiden som Offersteder, hvad der er sandsynligere, om de da ikke ere naturlige Dannelser. Men i hvert Fald ere disse Monumenter endnu saa lidet undersøgte, at de unddrage sig en bestemtere Tydning. Se herom: F. S. Hartmann: Ueber Reste altgermanischer Wohnstätten, i Zeitschrift f. Ethnologie, XIII, 1881, S. 237; Lavillegile, i Mémoires des Antiquaires de France, XIV, S. 144; Korrespondenzblatt d. Gesellschaft f. Anthropologie u. Urgeschichte, 1889, Nr. 11, S. 159; 1903, S. 132.

Kongsted og Hornborg Fundene,

Affaldslag paa en Skrænt.

I en af de Slugter, der fra den jævne Flade om Kongsted, en Mils Vei vestlig for Fredericia, føre ned til Elbo-Dalen, blev der foretaget et Veianlæg, hvorved der fandtes mange Potteskaar. Stedet var øverst i Slugten og syd for den nye Vei. Jævnsides med denne og umiddelbart ved den blev

Fig. 1. Kongsted Fundet.

der ved Undersøgelsen trukket en 17 M. lang Grav, hvortil føiedes mindre Prøvehuller videre i samme Retning, og fremdeles blev der fra den lange Grav ført tre indtil 9 M. lange Grave op ad den ret steile Skraaning indtil Markfladen. Ialt undersøgtes 42 □ M. Om Situationen oplyser Billedet Fig. 1, der toges, medens Undersøgelsen var i Gang baade dybere langs Veien og opad Slugtens Side.

Overalt, hvor der gravedes, blev der truffet Potteskaar; ialt optoges 6300. Men Fordelingen var høist ulige, fra 20 til 560

i en enkelt □ M. Med Stedet, hvor de fandtes, havde dette ikke nogen Forbindelse; et Felt paa 1 □ M. nede ved Veien havde 370, midt paa Skraaningen 410 og alleroverst 300. Den rene Tilfældighed maa have raadet for Afleiringen; intet iagttoges, der kunde have været bestemmende. Under Grønsværen fandtes overalt en mørk, fed Muld, der hvilede paa den lerede Undergrund. I Mulden laa Skaarene adskilte og uden Orden; sammenhørende Skaar fandtes ikke ved Siden af hinanden. Heller ikke har der senere kunnet sammenpasses sønderligt; en større Del af et Kar har ikke kunnet fremstilles. Vigtigt for Opfattelsen er det, at Mulden tiltog i Tykkelse opad Skraaningen. Nederst var Laget gjennemgaaende 30—40 Cm. tykt; men jævnt voxende maalte det 2 M. øverst ved Markens Kant.

Naar der hertil føies, at idetmindste en stor Del af Karrene have været ikke nye, men brugte, idet de vare indvendig mørke eller sorte af Brug, endog med en paasiddende sort, smuldrende Skorpe, vil man ikke kunne være i Tvivl om, hvilken af de Forklaringer der skal vælges, som kunde tilbyde sig ved dette Fund. Det er søndrede Brugskar, bortkastede Potteskaar, der ere væltede ud over Skraaningen, for at man saaledes kunde blive af med dem. Da de ligge i et tykt Muldlag, maa dettes oprindelige Bestanddele ogsaa være komne ned ovenfra. Det hele er et Affaldslag. Man har boet oppe paa Markfladen nær ved Skrænten, og hvad der skulde skaffes bort for at rense Pladsen, har man kastet ned ad Skraaningen. Gjennem lange Tider er dette skeet, siden der ned ad hele Skrænten har kunnet ophobes et Lag, som langs Veien fandtes at have en Længde af 65 M., men mulig strækker sig videre.

For den langt overveiende Del ere Skaarene af store, tykvæggede Krukker, utvivlsomt Kogekar, af god, solid Forarbeidning. Udvendig findes ofte en Belægning med en grusblandet Masse, dels tykt og klumpet paalagt, dels tyndt og fint. Mundingsranden er for det meste udadtil forstærket

med en meget svær eller dog tyk Kant. Ikke faa Skaar ere af Fade og Skaale, der som sædvanlig ikke have en særlig Mundingskant, men ofte ere fortykkede indadtil ved Randen. I ringe Antal findes dernæst Skaar af mindre og ganske smaa Kar, tyndvæggede og omhyggelig forarbeidede; mange ere prydede med bredt indtrykkede Liniebaand. Facettering af Mundingsranden gjør sig kun lidet gjældende i dette Fund, omend dette Træk ikke ganske mangler. Efter disse og flere Enkeltheder skulde Fundet henføres til den romerske Periode, de første Aarhundreder efter Chr.

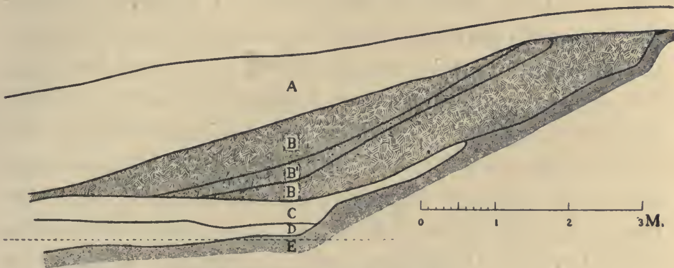

Fig. 2. Hornborg Fundet.

Et ganske tilsvarende Fund foreligger fra Hornborg, Nim Herred. Stedet var nordvest for Byen, hvor en jævn Flade skraaner ned mod en Indsænkning, i hvis Bund der findes et lille Vandløb; c. 18 M. fra denne Bæk var der i en Mergelgrav fundet mange Lerkarskaar. Der blev nu ved Undersøgelsen ført en lodret Afskjæring langs Mergelgraven og henigjennem Skraaningen, ovenfra og nedefter, og herved fandtes de i Fig. 2 fremstillede Forhold. Den muldede og dyrkede Overjord A, der var uden Oldsager, havde en ringe Tykkelse øverst paa Skraaningen, men tiltog nedad mod Bækken indtil 1¹/₈ M. Derunder laa et indtil 1¹/₈ M. tykt Kulturlag B, hvis Overflade hældede skraat ned imod Vandløbet, noget stærkere end Markfladen, men omtrent som den underliggende, naturlige Grund, hvorpaa største Delen af Laget hvilede. Nedenfor var Bunden horizontal, med c.

$^1/_2$ M.s Høide over det nære Bækkeleie (den punkterede Linie nederst). Grunden var her fint, graat og stenfrit Sand C, hvorunder Smaasten og Grus D; atter derunder fulgte den faste Undergrund E, der opad Skraaningen bestod i Ler. Disse Forhold vise ganske tydelig, at der, før Kulturlaget dannedes, har været en ret steil, leret Skrænt ned imod et fladt Sandlag, der er afsat langs Bækkeløbet. Kulturresterne maa efterhaanden ovenfra være skredne ned ad Brinken, indtil Massen nederst kom til at hvile paa den horizontale Grund; Laget fik saaledes oventil omtrent samme Hældning som den Bund, hvorpaa det hvilede. I Eftertiden, da der ikke længere tilførtes Kulturrester, er den høiere, fritliggende Del af Skraaningen bleven ført nedad ved Overfladevand og har saaledes dannet et tykt Jorddække over Kulturlaget. Ovenfor — ganske tæt ovenfor maa der have været en Beboelse; Affaldet er herfra blevet kastet nedad Brinken. Men Levninger af Boliger kunne ikke findes, idet den oprindelige Overjord er af Regnvandet bleven flyttet nedad og nu findes i den dækkende Jordmasse. Denne Bevægelse af endog ret betydelige Overfladelag nedad en Skraaning er vel bekjendt fra andre Undersøgelser.

Med denne Opfattelse stemmer ganske Kulturlagets Sammensætning og Indhold. Det var ikke skarpt afgrænset mod Overjorden; her, hvor Naturen har grebet ind, maatte der blive en Blanding med ubestemte Grænser. Skraat ned igjennem Laget viste sig, som det sees i Afbildningen, en lysere, gullig Stribe B', fremkommen ved en periodisk stærkere Nedskylning ovenfra. Iøvrigt var Kulturlaget fast og leret, men meget mørkt eller sort, navnlig nedadtil, og gjennemsprængt med Kulpartikler. Smaasten, indtil haandstore, fandtes hist og her; men navnlig var der Potteskaar i Mængde. Af Dyreknogler fandtes derimod kun lidt, dels forbrændte, dels stærkt opløste. Gjennemgaaende laa Skaarene spredt og enkeltvis, de store og flade i skraa Stilling med lignende Hældning som Undergrunden og saaledes, som

de ere standsede, idet de gled ned ad Dyngens bestandig skraa Overflade. Skaar af forskjellige Kar laa Side om Side; sjælden forekom Bunker af Skaar, men altid var det da af forskjellige Kar. To sammen passende Stykker af et eiendommeligt Kar, en Si, laa 2 M. fra hinanden og det ene 30 Cm. dybere, idet de ere standsede paa forskjellige Steder af den Skraaning, ad hvilken de ere kastede ned. Det hele Lag maa betegnes som en Affaldsdynge.

Men der fandtes ingen andre Oldsager end Potteskaar. Dog maa det herved tages i Betænkning, at Gravningen ikke havde noget stort Omfang. Der blev ialt kun undersøgt 40 □ M.; meget var fjærnet ved den forudgaaende Mergelgravning, og der standsedes, medens Laget endnu havde sin fulde Tykkelse, og saaledes langt fra dets Grænse. Kun nedad Skraaning naaedes der helt ud til begge Sider, baade foroven og forneden i en Længde af c. 9 M. Henad Skraaningen fandtes det efter modtagne Oplysninger og ved mindre Gravninger, at Laget havde en Udstrækning af mindst 13 M. Hvor Dyngen var tykkest, optoges Skaarene i stort Antal, indtil over 200 Stykker pr. □ M., af Randskaar ialt 750, Bundskaar 300, Øreskaar 82, ornamenterede Skaar 29. Men meget fyldte dog Potteskaarene ikke i den hele Masse; alt det øvrige maa have været Feieskarn, Kul og Aske, Affald fra Føden og dertil ovenfra nedskreden Jord. Ved en ret nøiagtig Maaling af Skaarene i 18 □ M. fandtes det, at de udgjorde omtrent 0,05 Cub. M. Hele Kulturlaget i dette Felt kan anslaaes til 18 Cub. M., saaledes at Dyngens Indhold af Skaar bliver mindre end 3 pro mille. Saa lidt kunde Skaarene ikke fylde, om Affaldsdyngen var dannet af de søndrede og mislykkede Kar fra et Pottemagerværksted, en Tanke der ved dette som ved andre Fund let fremkommer, naar der sees en saa stor Mængde af Skaar uden mindste Indblanding af andre Sager.

Men overhovedet peger intet i denne Retning. Karrene have vel paa denne Plads, som det iøvrigt stedse er Til-

fældet, et vist Lokalpræg; men der sees en overmaade stor Afvexling i Former og Behandling, som viser, at disse Lervarer hidrøre fra mange forskjellige Hænder og ogsaa fra forskjellige Tider. Det er Kar af alle de vexlende Arter, som kjendes fra det gode jydske Pottemageri efter Chr. F.s Tid: de allerstørste saavelsom de mindste, simple og tykvæggede Krukker og Fade og meget fine og tyndvæggede Skaale og Kopper. Ofte er Mundingsranden smukt facetteret, ofte dog ogsaa kun udbøiet uden Fortykning. Fundet rækker sikkert over hele den romerske Periode, mulig endnu noget længere ned i Tiden.

Gjesing Fundet,
Lergrave som Affaldsgruber.

Naar det sees, at Affaldet bortskaffedes fra Jernalderens Bopladser og ophobedes ned ad Skraaninger i tykke Lag af en egen Sammensætning, maa det ligge nær at undersøge, om Lag af samme Art og Indhold, skjøndt afleirede under andre Forhold, ikke ogsaa skulde bestaa af bortskaffet Affald. Til nærmere at undersøge dette egne sig visse Dele af Fundet fra Gjesing i Hjelmslev Herred.

Ved Afgravning af Skraaningen mod en Mergelgrav, der skulde fyldes, var der blevet opgravet talrige Potteskaar. Det var øverst paa en høi, langstrakt Bakke, med en svag Skraaning paa 1—2 M. gjennem en Strækning af 20 M. Jordfladen var dyrket Mark, Undergrunden afvexlende Ler og Sand.

Undersøgelsen blev meget omfattende, idet der efterhaanden afdækkedes c. 600 □ M., for største Delen en sammenhængende Plads med en Bredde af 20 × 25 M., men ikke fuldstændig i Firkant, idet der fortsattes eller standsedes efter de forefundne Forhold. Hertil kom et afsondret Parti i 10 M.s Afstand. Overalt blev der truffet et Kulturlag, der saaledes vistnok har været sammenhængende over en Længde af c. 45 M. og med en Bredde af 30 M. Men til

flere Sider saaes det, at Laget gik videre, og mulig strækker det sig betydelig længere.

Paa Jordfladen og i det øverste Lag, som afgravedes, selve Pløielaget paa c. 20 Cm., fandtes kun enkelte Potteskaar; heller ikke var der i Jordens Farve noget, som tydede paa, at der dybere fandtes et Kulturlag. Ogsaa efterat Pløiejorden var fjærnet, kunde intet sees om, hvorledes Laget var afleiret eller begrænset. Først ved dybere Gravning iagttoges det i de lige afstukne Vægge, at der strakte sig Gruber ned i Undergrundens Ler og Sand, udfyldte med graalig og kulblandet Jord. Gruberne vare af meget forskjellig Størrelse; men Omkredsen var det oftest vanskeligt at iagttage nøiere. I Mængde forekom der Potteskaar i flere af de store Gruber, over 100 pr. □ M., paa en enkelt □ M. mere end 800. Udenfor saaes vel den mørke Kulturjord i et mere eller mindre fremtrædende Lag, men sædvanlig kun med enkelte Potteskaar, eller disse manglede ganske. Dog kunde der i det første og enkelte Steder tillige i det andet Udgravningslag paa c. 20 Cm.s Tykkelse være en Snes Stykker. Flere var der heller ikke i de smaa Gruber, hvor de ogsaa kunde aftage til ganske faa eller mangle.

Med større Tydelighed, saaledes at der kunde tages Maal, traadte Fordybningerne frem paa 25 Steder. Den største havde en Længde af over 4 M. med en Dybde under Jordfladen af 1,40 M.; 12 andre vare 2—3 M. brede, medens Dybden vexlede mellem 60 Cm. og 1,30 M. Tre Gruber strakte sig tilsammen over 5 M., idet de stødte op til eller greb over i hinanden. Endelig vare 9 kun $^1/_2$—1 M. brede, og den største Dybde var her c. 75 Cm. Formen var ikke regelmæssig, dog nærmest rund eller oval; Siderne i Hullerne vare snart steile, snart stærkt skraanende, Bunden mere eller mindre kjedelformet, bølgende eller ujævn. Snittene Fig. 3—4 give Exempler herpaa; de fremstille Væggene mellem Bænkene A—E 12—13 og 13—14 i den skematiske Oversigt Fig. 5.

Men i Virkeligheden var der langt flere end de sikkert iagttagne Fordybninger, og disse vare mere uregelmæssig formede, eller de strakte sig videre, end det kunde observeres. Dette fremgaaer deraf, at der baade i Nærheden af de paaviste Gruber og andetsteds paa Pladsen oftere fandtes Potteskaar i saa stor en Dybde og saa udbredt, at det maa antages, at der ogsaa her har været Fordybninger, som kun

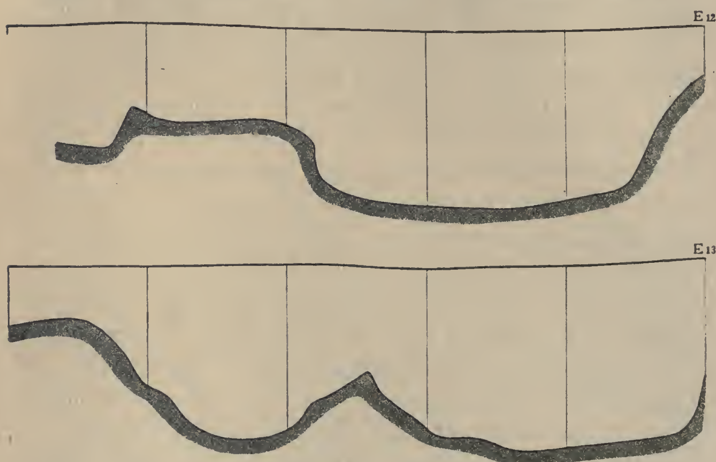
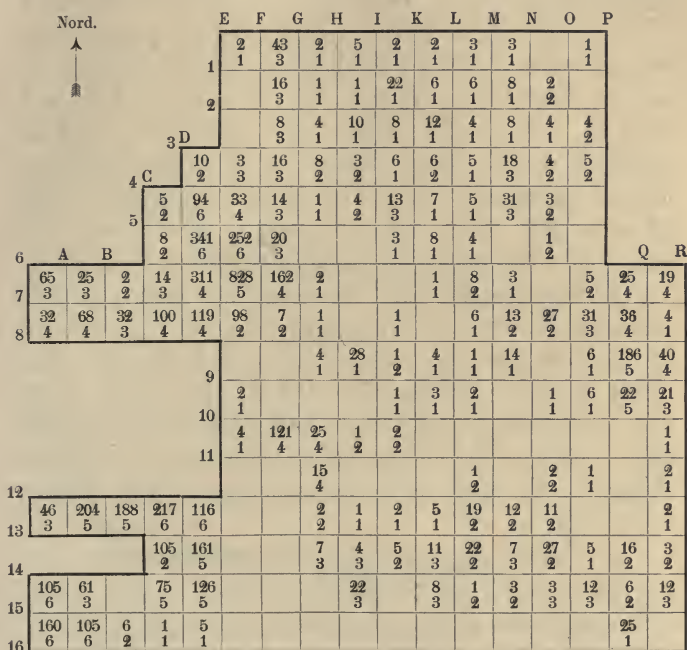

Fig. 3—4. Tværsnit af Gruber ved A—E, 12 og 13 i Oversigten Fig. 5. De lodrette Linier gjengive Meterinddelingen.

paa Grund af Fyldens Art ikke kunde skjelnes fra Omgivelserne. Der har saaledes været talrige og mulig for en Del sammenhængende Nedgravninger; i hvert Fald laa de flere Steder ganske nær hinanden, kun adskilte nogle Fod; ogsaa synes der at have været smalle og nogenlunde lige Fordybninger og Render. Ialfald visse Dele af den undersøgte Plads have næsten været fyldte af saadanne Fordybninger.

Angivelsen af Lerkarskaarenes Antal paa hvert enkelt Sted og af den Dybde, hvortil de fandtes, vil i Almindelighed være tilstrækkelig til at vise, hvor der var en Nedgrav-

ning, og hvor langt den strakte sig. Af Skemaet Fig. 5 kan man saaledes danne sig en Forestilling om denne Del af Pladsen. Hver Firkant betegner 1 □ M. Det øverste Tal i Firkanten angiver Potteskaarenes Mængde, det underste

	A	B		C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P Q	R
1						2 / 1	43 / 3	2 / 1	5 / 1	2 / 1	2 / 1	3 / 1	3 / 1		1 / 1		
2							16 / 3	1 / 1	1 / 1	22 / 1	6 / 1	6 / 1	8 / 1	2 / 2			
3							8 / 3	4 / 1	10 / 1	8 / 1	12 / 1	4 / 1	8 / 1	4 / 1	4 / 2		
4					10 / 2	3 / 3	16 / 3	8 / 2	3 / 2	6 / 1	6 / 2	5 / 1	18 / 3	4 / 2	5 / 2		
5				5 / 2	94 / 6	33 / 4	14 / 3	1 / 1	4 / 2	13 / 3	7 / 1	5 / 1	31 / 3	3 / 2			
6				8 / 2	341 / 6	252 / 6	20 / 3			3 / 1	8 / 1	4 / 1		1 / 2			
7	65 / 3	25 / 3	2 / 2	14 / 3	311 / 4	828 / 5	162 / 4	2 / 1			1 / 1	8 / 2	3 / 1		5 / 2	25 / 4	19 / 4
8	32 / 4	68 / 4	32 / 3	100 / 4	119 / 4	98 / 2	7 / 2	1 / 1		1 / 1		6 / 1	13 / 2	27 / 2	31 / 3	36 / 4	4 / 1
9								4 / 1	28 / 1	1 / 2	4 / 1	1 / 1	14 / 1		6 / 1	186 / 5	40 / 4
10						2 / 1				1 / 1	3 / 1	2 / 1		1 / 1	6 / 1	22 / 5	21 / 3
11						4 / 1	121 / 4	25 / 4	1 / 2	2 / 2							1 / 1
12								15 / 4				1 / 2		2 / 2	1 / 1		2 / 1
13	46 / 3	204 / 5	188 / 5	217 / 6	116 / 6			2 / 2	1 / 1	2 / 1	5 / 1	19 / 2	12 / 2	11 / 2			2 / 1
14				105 / 2	161 / 5			7 / 3	4 / 3	5 / 2	11 / 3	22 / 2	7 / 3	27 / 2	5 / 1	16 / 2	3 / 2
15	105 / 6	61 / 3		75 / 5	126 / 5				22 / 3		8 / 3	1 / 2	3 / 2	3 / 3	12 / 3	6 / 2	12 / 3
16	160 / 6	105 / 6	6 / 2	1 / 1	5 / 1											25 / 1	

Fig. 5. En Del af Bopladsen ved Gjesing: Angivelse for hver □ M. af Potteskaarenes Antal (det øverste Tal) og af Antallet af Udgravningslag paa 20 Cm. (det nederste Tal).

Tal viser Dybden, hvortil de forekom, idet det er Tallet paa Udgravningslag, hvert paa 20 Cm.; for at se Dybden under den nuværende Jordflade maa hertil lægges Pløielagets Tykkelse, atter 20 Cm. Udlinien tilvenstre betegner den Grænse, hvorved Undersøgelsen standsedes, uregelmæssig udskydende for ved Afslutningen at faa Indblik saa langt som muligt.

De meget høie Tal i Rummene E—F 5—8 angive Pladsen

for den største og dybeste Grube, der nedenfor skal nærmere omtales. Fremdeles iagttoges der Gruber i Rummene A—D 7—8, 13, 15—16, G 1, I—P 14—15. Men ogsaa andre Steder maa der efter de i Skemaet anførte Tal have været Nedgravninger.

At bringe denne ganske uregelmæssig og tilsyneladende planløst uddybede Plads i Forbindelse med Forestillingen om een eller flere Boliger, til hvilke Gruberne skulde have hørt, synes at være ganske umuligt. Men dette kunde jo ogsaa siges at være for meget forlangt af saa vanskelig og saa usikkert iagttagne Forhold. Det maa da forsøges, om der ad anden Vei, ved nærmere Betragtning af Grubernes Indhold, kan vindes nogen Oplysning om deres Bestemmelse.

Til Undersøgelse heraf egner sig den største Grube i Rummene E—F 5—8, hvis nogenlunde ovale Omkreds var ret kjendelig, med den største Længde af c. 4$^1/_2$ M. i Nord —Syd og med en Bredde af c. 3$^1/_2$ M. Den største Dybde under Jordfladen fandtes at være 1,40 M. Sidernes uregelmæssige Skraaninger og Bundens ujævne Form vises i Tværsnittene Fig. 6—7, der ligge vinkelret paa hinanden i Øst—Vest og Nord—Syd.

Det første Lag paa 20 Cm. under Pløiejorden, hvis Tykkelse ligeledes var omtrent 20 Cm., gav over hele Grubens Udstrækning kun ganske faa Skaar, ialt en Snes Stykker, altsaa ikke mere end, hvad der fandtes mange Steder over hele den undersøgte Plads. Men allerede i det næste Udgravningslag paa 20 Cm., altsaa i Dybden fra 40—60 Cm. under Jordfladen, fremkom der Skaar i stor Mængde, især ud imod Grubens Omkreds. Ind imod Midten laa derimod det Lag, der især indeholdt Skaar, noget dybere, saaledes at Grubens Form til en vis Grad er gjengiven i den Masse, der var afleiret i den: Indholdet har havt en hul, fordybet Overflade. Saaledes er mulig Stedet blevet efterladt fra Oldtiden, og Udfyldningen af Midten op til den jævne Markflade er senere. I det 3. og 4. Lag, mellem 60 og 100 Cm.

under Jordfladen, var der Skaar i stigende Mængde; ialt fandtes der i de 3 Lag, i Dybden mellem 40 til 100 Cm., et Antal af c. 1900 Skaar, af hvilke atter over 700 laa paa en Plads af c. 1 □ M.s Størrelse — som angivet i et

Fig. 6: Tværsnit i Øst—Vest og Fig. 7: i Nord—Syd af den største Grube, fuldstændig udgravet. Inddelingen svarer til Oversigten Fig. 5. Den indre Tegning i Figurerne angiver Pladserne for de enkelte Brudstykker, der ere blevne sammenføiede til 16 større Lerkarskaar. Se S. 121.

Lag af 60 Cm.s Tykkelse. Men ogsaa andetsteds var der over større og mindre Pletter sammenhængende Lag af Skaar, dog overalt med megen iblandet Jord. Nedadtil samlede Skaarene sig over en stor Del af Gruben i et hult Lag, som dette sees af Billedet Fig. 8, der er optaget, før der var gravet videre, indtil Bunden. Paa det dybeste Sted, nederst tilvenstre, sees Skaarene liggende i en Dybde af omtrent 1 M. under Jordfladen. Billedet svarer til Tvær-

snittet i Øst—Vest Fig. 6, kun at dette sidste viser Gruben helt udgravet indtil Bunden. Nedenunder dette Lag af Skaar vare Forholdene ganske anderledes end ovenfor; der fandtes en lysegraa, fast, sandet Masse, der skulde antages at være naturlig afleiret, om den ikke havde indeholdt noget Kulsmuld og ialt 39 Potteskaar, der laa paa 10 forskjellige Steder. Først herunder kom Undergrundens faste Ler, hvori Gruben var uddybet; ogsaa her dybest nede laa enkelte Skaar. Det skal nedenfor vises, hvorledes det hænger sam-

Fig. 8. Den største Grube, ikke helt udgravet.

men med Sandlaget og med Forskjellen mellem den øvre og den nedre Del af Gruben.

Nu maa det vistnok siges, at det her fremstillede ikke giver det Indtryk, at man befinder sig i Tomten af en Bolig, i en Kjælder eller ved et Arnested. Stenlægninger eller Baallag saaes ikke, kun ringe Dele Kul. Saa store Lag af Skaar, tilsammen c. 2000 Stkr., vilde vel heller ikke være blevne liggende i en Grube, der var dannet, forat den skulde gjøre Nytte. Dog det kan jo siges, at der intet bestemt vides om, hvorledes det dengang gik til i Boligen, og det bliver da nødvendigt at se nøiere til og at prøve, om selve Lerkarskaarene kunne oplyse noget. Det kommer herved til Nytte,

at Undersøgelsen er foregaaet med den store Nøiagtighed, der nu anvendes ved saadanne i videnskabelig Henseende vigtige Lag. Gruben er tømt i Rum paa 1 □ M.s Størrelse og i Lag paa 20 Cm.s Tykkelse. Atter indenfor disse Grænser ere Skaarene optagne partivis, i smaa Hobe, og disse ere bogførte med Gjengivelse af deres Plads foroven, i Midten eller forneden i det paagjældende Lag og ligeledes med deres omtrentlige Plads horizontalt. Saaledes kjendes hvert enkelt Skaars Leie i Gruben med en Usikkerhed, der vertikalt ikke kan overskride 10 Cm. og horizontalt næppe 20 Cm.

Af den hele Masse af Skaar, af Alt hvad der fandtes i Gruben, er det blevet forsøgt at sammensætte hele Lerkar. Der er herved gaaet frem paa følgende Maade. Først ere alle mere kjendelige Skaar udtagne: ornamenterede Stykker, Mundingsrande, Bund- og Hankeskaar. Efterat disse vare sammensatte indbyrdes, blev der arbeidet med de større Sideskaar, over c. 5 Cm. store; de samledes indbyrdes og med de førstnævnte Skaar. De mindre og ucharakteristiske Sideskaar, under c. 5 Cm., ere væsentlig forbigaaede; men ved alt det øvrige er der anvendt saa stort et Arbeide, at det kan siges, at der ikke vil kunne sammensættes sønderlig mere end, hvad der er naaet.

Resultatet heraf er, at samtlige Skaar nu foreligge saaledes:

1. Større, sammenhængende Dele af Kar, snart af Bund med tilstødende Side, snart af Mundingsrand og Side, oftest en vis Del af Karret, medens hele Resten synes at mangle i Fundet. De ere samlede af mange Skaar, indtil nogle og tredive, optagne mere eller mindre spredt — paa over 10 Steder, de yderste indtil 2 M. fra hinanden. Kun af 4 er omtrent Halvdelen bevaret, af de øvrige en Fjerdedel eller noget mindre 12

2. Store og smaa Skaar af Kar, samlede af Stykker, der optoges paa forskjellige Steder, 17, og paa samme eller nærliggende Sted, 17 34

3. Mundingsrande, blandt hvilke ingen fuldstændige og af de fleste kun et lille Stykke, ikke sammensatte, deriblandt 8 med Negleornament 100

Samlede af Skaar fra forskjellige Steder, ligesom 1,

deriblandt 1 med Bæreknop, 21, og samlede af Skaar fra samme eller nærliggende Sted, deriblandt 1 med Bæreknop og 2 med Negleornament, 18 39

4. Bunde, tre hele, een af dem med en stor Del af Siden, de øvrige mere eller mindre ufuldstændige og ikke sammensatte 62

Samlede af Skaar fra forskjellige Steder, 13, fra samme eller nærliggende Sted, 8.................... 21

5. Skaar af Ører med eller uden vedhængende Del af Siden, 8 hele, 9 Fragmenter og ikke sammensatte... 17

Samlede af Stykker fra forskjellige Steder, 3, fra samme eller nærliggende Sted, 3.................... 6

6. Skaar med Kamornament, 10, deraf 1 samlet af flere Stykker; med andre Ornamenter, 4, deriblandt 1 samlet af flere Stykker 14

Ubestemmelige Stykker 2

7. Stykker af Karsider over c. 5 Cm. store, som ikke have kunnet sammensættes..................... 205

8. Stykker af Karsider under c. 5 Cm. store, som ikke ere forsøgt samlede.......................... 1045

1557

Af denne Oversigt fremgaaer det, hvor lidt det er muligt ved Sammensætning af Skaarene fra en saadan Grube at faa samlet hele eller dog væsentlig hele Kar. Her, hvor Alt staaer saa heldigt for dette Arbeide som muligt, og hvor der ikke er sparet paa Flid, fordi et grundigt Forsøg engang maatte gjøres, er det ikke lykkedes at sammensætte noget væsentlig helt Kar. Den hele Skaarbunke har trods al anvendt Umage kun kunnet formindskes fra c. 2000 til c. 1550 Stkr.; Antallet er kun formindsket med c. 450 Stkr.

Men dette ligger mindre i Vanskeligheden ved at passe de større Skaar sammen og — det kan vel siges — næsten Umuligheden af at foretage dette Arbejde ved de talrige smaa Skaar end i, at samtlige Dele af Karrene aabenbart ikke have været tilstede i Gruben. Med fuld Sikkerhed kan dette siges om de Kar, hvortil de under Nr. 6 anførte ornamenterede Stykker høre, der alle ere ganske smaa; men egentlig vise samtlige Mundings- og Bundskaar det samme ligesaa tydelig; ved næsten alle mangler der langt mere, end

der kunde være overseet ved Optagelsen, og dette gjælder baade for de sammensatte og de ikke sammensatte Stykker. Blandt de sidste træffes vel Skaar, der sees at være af samme Kar som andre; men de slutte ikke sammen i Bruddene. Det er klart, at alle Karrene, selv om samtlige Stykker kunde forenes rigtig, vilde blive ufuldstændige. Kun af et lille Antal vilde der blive et større Parti, af de fleste kun lidt eller endog kun ganske smaa Stykker.

Karrene kunne da ikke antages at være gaaede itu ved Brug i Gruben, umiddelbart over eller ved den; de ere ikke sønderslagne ifølge en eller anden Skik, forat Skaarene kunde nedlægges i Gruben. Karrene maa være sønderbrudte andetsteds. Hvad der kom paa Plads her, var tilfældigt, og det skjønnes, at det ikke altid var strax efter Itubrydningen, men efterat Skaarene havde henligget en Tid lang. Mange ere nemlig forbrændte, fuldstændig rødbrændte og udglødede i stærk Ild. Og dette ikke ved Benyttelsen af Karret eller ved et Uheld under Brændingen; det sees nemlig oftere, at det er Skaarene og ikke de hele Kar, der ere saaledes forbrændte: Skaar, der ere fuldstændig udglødede, passe sammen med andre, der ere uskadte. Ganske tilfældig maa nogle Dele af det itubrudte Kar have ligget ved eller i stærk Ild, men ikke de øvrige, og dette har ikke været ganske sjældent.

Karrene ere altsaa gaaede itu andetsteds, og kun en Del af Skaarene er kommen i Gruben. Men at det ikke, som det kunde tænkes, er Skaar fra Ovnstedet, hvor Karrene brændtes, fremgaaer af, at der paa Indersiden af de store Kar særdeles ofte sidder den alt foran omtalte sorte Skorpe, der er afsat af Maden. Det er altsaa søndrede Kar fra Huset, der ere komne herhen. Adskilte ved Jord, som de ligge i Gruben, udgjøre de, saa talrige de ere, kun en ringe Del af dens hele Indhold. Resten har vel været Affald fra Huset, der ligesom Skaarene er henført til Gruben, og denne maa da være en Affaldsgrube.

Dog næppe dannet til denne Brug, dette viser det oven-

for S. 116 omtalte Sandlag forneden og den hele Forskjel paa Indholdet af den øvre og den nedre Del af Gruben. Den har vel oprindelig været en Lergrav, hvorfra Materialet hentedes til Klining af Hyttevæggen og til Lerkar. Saalænge den benyttedes og stod aaben, udvaskede Regnen Lervæggen og afsatte det fine Sandlag paa Bunden; kun ganske tilfældig og sparsomt kom der dengang Potteskaar ned i Fordybningen. Senere hen, da Vand, som havde samlet sig i Hullet, var til Besvær for Lertagningen, benyttedes Hullet til Affald, som med de talrige Lerkarskaar efterhaanden fyldte hele den øvre Del af Gruben.

Men om dette er saa, maa det vistnok paa en eller anden Maade give sig tilkjende ved Skaarenes Plads og Leie, hvad der yderligere vilde støtte den hele fremførte Tydning af Gruben. Skaarene vare ikke ligelig fordelte. Tænkes den ovale Grube, der havde sin største Længde i Nord—Syd, delt ved Linier fra Øst til Vest i tre omtrent lige store Partier, fandtes i den sydligste Trediedel næsten dobbelt saa mange Skaar som i de to andre Trediedele tilsammen; og atter indenfor den sydligste Trediedel optoges der i den østligere Halvdel over dobbelt saa mange Skaar som i den vestligere. Periodisk har da Affaldet været af forskjellig Sammensætning. Fremdeles var det gjennemgaaende saa, at sammenhørende Skaar fandtes i dybere Leie ind imod Grubens Midte end ved dens Rand, og medens denne Niveauforskjel var stor ved de Skaar, der laa nærmest ved Grubens Vægge og Bund, og som altsaa først kom paa Plads, aftog Forskjellen opefter, ved de Skaar, der senere kom ned, efterhaanden som Gruben fyldtes. For at fremstille dette anskueligt er Pladsen for ialt 16 Skaar indtegnet paa de to foran meddelte Tværsnit gjennem Grubens Midte i Øst—Vest og Nord—Syd, Fig. 6 og 7. Der er valgt Skaar, som kun ere samlede af faa Stykker, og som derfor frembyde simple Forhold, og fremdeles Skaar, hvis Pladser naturlig kunne projiceres paa de to Snit. Ved et Kryds er Pladsen angiven

for et eller flere Skaar, og sammenhørende Skaar ere forbundne ved en Punktlinie. Til Oplysning om de enkelte Skaar anføres følgende:

Snittet Øst—Vest, Fig. 6.

1. Sideskaar med Stregornament, 9 Cm. stort, samlet af 2 Stykker.
2. En fuldstændig Bund, samlet af 6 Stykker, der laa paa 2 Steder.
3. Stykke af en Bund, samlet af 4 Skaar, der laa paa 3 Steder.
4. Sideskaar, 13 Cm. stort, samlet af 5 Skaar, der laa paa 2 Steder.
5. Stykke af Mundingsrand, samlet af 3 Skaar, der laa paa 3 Steder.
6. Sideskaar, 13 Cm. stort, samlet af 2 Stykker.
7. Sideskaar, 14 Cm. stort, samlet af 2 Stykker.
8. Sideskaar nederst ved Bunden, omtrent $^1/_8$ af Omkredsen, samlet af 2 Stykker.
9. Sideskaar, 7 Cm. stort, samlet af 3 Stykker, der laa paa 2 Steder.

Snittet Nord—Syd, Fig. 7.

1. Sideskaar med Kredsornamenter, 10 Cm. stort, bestaaende af 3 Stykker, der laa paa 2 Steder.
2. Sideskaar, 10 Cm. stort, samlet af 2 Skaar.
3. Omtrent $^1/_4$ af en Mundingsrand, samlet af 3 Skaar, der laa paa 2 Steder.
4. Stykke af en Mundingsrand, samlet af 3 Skaar, der laa paa 3 Steder.
5. Sideskaar, 15 Cm. stort, samlet af 4 Stykker, der laa hvert for sig.
6. Halvdelen af Omkreds og Side af et lille Kar, samlet af 4 forbrændte Skaar, der laa paa 3 Steder.
7. En næsten fuldstændig Bund, samlet af 6 Skaar, der laa paa 3 Steder.

Det sees af disse Exempler tydelig, hvorledes Skaarene ere kastede ned ovenfra, og at de dannede Lag, der sænkede sig imod Grubens Midte. Selv Affaldshullet har sine Regler, der maa efterspores, naar dette er af Betydning for Opfattelsen af Fundet.

Saaledes sees det fremdeles ved en nøiere Undersøgelse af Skaarenes Leie, at et Antal sammenhørende Skaar sædvanlig strakte sig fra Grubens Rand ind imod Midten, men at de til Siderne kun vare spredte over en mindre Del af Gruben. Horizontalt ligge de ikke langt fra hinanden — de maa da antages at være komne paa Plads nogenlunde samtidig; og vertikalt er Forskjellen den, at de ind imod Grubens Midte have et dybere Leie end ved Randen. Til

Exempel herpaa er der i Fig. 9 og 10 angivet samtlige Pladser for de Smaaskaar, der ere forenede i to af de største Fragmenter, der have kunnet sammensættes. Pladsen for de enkelte Skaar er betegnet ved et Kryds, med Tilføielse af Dybden under Jordfladen angiven i Cm. Om de to Kar bemærkes følgende:

Fig. 9, et større Parti af et stort Kar, der i Bugen har havt en Bredde af 25 Cm. Over- og Underdel mangle; men Midten af Karret er samlet i en Høide af 15 Cm., udgjørende

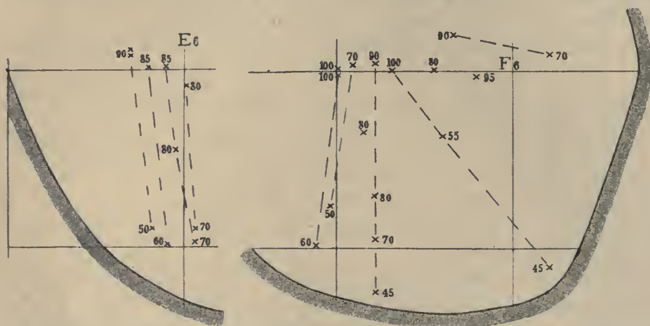

Fig. 9—10. Pladserne i Gruben for de Skaar, der ere forenede i to af de største Karfragmenter. Et Kryds betegner Skaarenes Plads; det vedføiede Tal angiver Dybden under Jordfladen i Cm. Kvadratinddelingen svarer til Skemaet Fig. 5.

omtrent $^3/_4$ af Omkredsen. Der er 16 Smaaskaar, som laa paa 10 Steder, med horizontal Afstand af 1 M., og vertikalt 40 Cm.

Fig. 10, det meste af Underdelen af et stort Kar, der er 13 Cm. bredt i Bunden og 25 Cm. bredt i Bugen. Karret er bevaret indtil en Høide af 15 Cm.; men hele Overdelen mangler. Det er sammensat af 32 Smaaskaar, der laa paa 17 Steder, med største indbyrdes Afstand horizontalt af 1,50 M. og vertikalt 55 Cm.

Gjennemgaaende svarer Skaarenes Leie til de i Fig. 6—7 og 9—10 givne Exempler; men afvigende Forhold træffes ogsaa, dog ikke kjendelig stridende mod det her udviklede, at Skaarene ere bragte ned i Gruben fra dens Omkreds eller fra Randen af den Masse, som efterhaanden fyldte Hullet. Undertiden ligge sammenhørende Skaar lige over

hinanden, men da ikke med en større Niveauforskjel end 20 Cm. En samlet Masse af denne Tykkelse er altsaa paa een Gang kommen i Gruben.

De fleste Skaar sees at være bragte ned fra Grubens søndre Ende. Hermed stemmer det, at der i en Afstand af c. 3 M. syd for Gruben er paa to forskjellige Steder optaget 3 smaa Skaar, der have kunnet passes sammen med større, sammensatte Skaar fra Gruben. Dette er vigtige Stykker, der give en næsten uventet god Bekræftelse paa den hele her udviklede Opfattelse af Forholdene. De 3 Skaar laa i en mindre Grube, c. 70 Cm. dybt under Jordfladen. Ved Bortskaffelsen af Affaldet ere tilfældig de fleste af Skaarene komne i den store Grube, men nogle enkelte i et andet, nærliggende Hul. Blandt Skaarene fra hele den øvrige Del af Bopladsen, som ikke ere nøiere behandlede, er der truffet to sammenpassende Skaar, der optoges med en indbyrdes Afstand af endog 16 M., det ene i en Grube 90 Cm. under Jordfladen, det andet liggende øverst i det første Udgravningslag, altsaa 20—30 Cm. under Jordfladen.

De tre omtalte Stykker, til hvilke der er føiet et udenfor Gruben liggende Skaar, ere følgende:

Underdelen af et Kar, der er sammenføiet af 21 Smaaskaar, af hvilke de 20 laa paa 12 forskjellige Steder i Gruben;

et stort Sideskaar, samlet af 20 Skaar fra 9 Steder i Gruben;

et mindre Sideskaar, med 5 smaa Stykker fra ligesaa mange Steder i Gruben.

Foruden Potteskaarene optoges i Gruben Fragmenter af to saakaldte Ildbukke og af en Kværnsten, samt c. 90 smaa Klumper brændt Ler. De ville blive omtalte nedenfor i Forbindelse med lignende fra andre Steder (S. 203). Af Lerkarskaar optoges ved Gjesing udenfor den store Grube over 4000 St., af hvilke der er sammenstillet adskillige større Partier af Kar. Gjennemgaaende ere de fortræffelig gjorte, ofte meget tyndvæggede og med en særdeles omhyggelig behandlet Overflade. Afvexlingen i Form og Behandling er

stor, hvad der tyder paa, at Fundet strækker sig over en længere Periode. For den langt overveiende Del have de den senere romerske Tids Præg; men adskillige hidrøre dog sikkert fra Folkevandringstiden, omendskjøndt de mest udprægede senere Former og Ornamenter mangle.

Veileby Fundet,

Opfyldning og Planering.

Langt større og mere sammensatte viste Forholdene sig at være ved Veileby paa Lolland; vidtløftigere derfor ogsaa at gjøre Rede for. Heller ikke paa dette Sted skulde det være tænkt, at der skjulte sig et stort Fund under Jordfladen; der var bestandig blevet pløiet over den lave og jævne Mark, uden at noget var seet. Først da der blev drainet, kom man ned i Oldsaglaget, hvor de mange store og tykke Potteskaar tiltrak sig Opmærksomheden.

Undersøgelsen kom efterhaanden til at strække sig over 535 □ M., dog ikke i et samlet Stykke, men, for at Indblik kunde vindes over en større Strækning, fordelte i 5 Felter med indbyrdes Mellemrum paa høist 10 M. Saaledes naaede Gravningen en Længde af 74 M. i Nord—Syd, med en Bredde af indtil 19 M. Det nærmere om Felternes indbyrdes Stilling og Afstand sees af Fig. 11 med dens Underskrift. Planer af de enkelte Felter ere meddelte længere fremme.

Felt I, nordligst, maalte i Nord—Syd 11 M., i modsat Retning 12 M. og omfattede 117 □ M. Felt II, nærmest efter mod Syd, var ligeledes 11 og 12 M. bredt, men omfattede 130 □ M. Felt III indeholdt 153 □ M.; den nordlige Halvdel, 10 M. lang i Nord—Syd, og den sydlige, 11 M. lang, ville her blive betragtede hver for sig. Felt IV, der var 9 M. langt og 7 M. bredt, indeholdt 51 □ M. Endelig havde Felt V i Øst—Vest en Bredde af 12 M. og af 7 M. i Nord—Syd; det rummede 84 □ M.

Overalt blev der truffet Kulturlevninger. Men Laget strakte sig ud over de undersøgte Stykker; Grænsen naaedes intetsteds. Hvor langt det strækker sig, kan ikke siges med Bestemthed; ved Prøvegravning paa adskillige Steder er det

dog fundet, at Længden sandsynligvis er et Par Hundrede Meter og Bredden noget mindre.

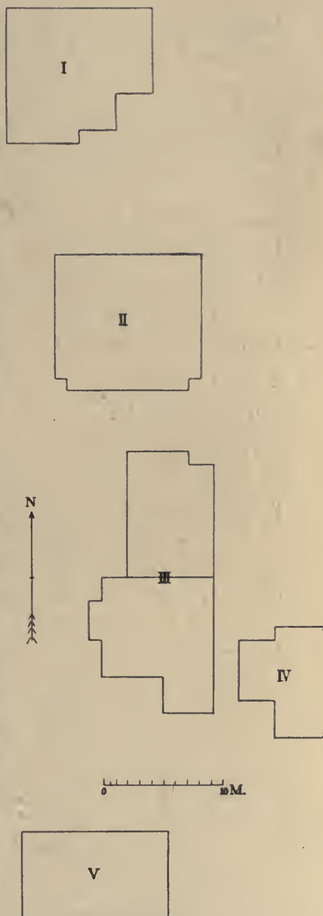

Fig. 11. Udgravningsfelterne I—V paa Bopladsen ved Veileby. Mellem I og II er der 9 M.; mellem II og III: 5 M.; mellem III og IV: 2 M.; mellem III og V: 10 M.

Pladsen inddeltes i □ M., og Undersøgelsen var knyttet til denne Inddeling. Ved hvert Meter-Hjørne nivelleredes til Markfladen, Kulturlagets Overflade, Stenlagene, det under dem liggende Kulturlag og endelig Undergrunden, foruden at andre Maalinger foretoges. Opsamlingen af Oldsager m. v. foregik ligeledes □ metervis og for største Delen tillige i Lag paa 20 Cm.s Tykkelse. Det hele Udbytte foreligger saaledes til nøie Undersøgelse.

Paa de nedenfølgende Planer over de enkelte Felter er Meterinddelingen gjengiven; fremdeles ere Gruberne og Fordybningerne indlagte med Konturstreg, Stenlagene angivne ved en paalagt Tone. I den sydlige Del af Felt III er tillige Undergrundens Sænkning vist ved Kurver, med indbyrdes Høideforskel af 1 M. I det Skema, der modstaaende ledsager hver af Planerne, findes angivet Undergrundens Dybde under Kulturlagets Overflade — Dybden af den urørte Grund, hvorpaa Afleiringerne hvilede — og altsaa tillige Kulturlagenes hele Tykkelse paa de enkelte Steder. Maalingen er udført ved det øverste Hjørne tilvenstre i hver Kvadrat. Dette er imidlertid kun, hvad der mest nødvendig behøves til en Forstaaelse af Forholdene, ligesom der ogsaa af den fore-

liggende, udførlige Beretning med Opmaalinger, Planer og Snit samt talrige photographiske Billeder kun bliver meddelt det mest uundværlige i et knapt Uddrag, der dog holder sig saa nær som muligt til Beretningens Ord og Form. Rettere burde selvfølgelig den fuldstændige Beretning forelægges om denne Undersøgelse, der af Inspektør Carl Neergaard er foretagen med en sjælden Konseqvens og under fin og skarp Iagttagelse, saaledes at der ved Behandlingen af Fundet ikke har fremstillet sig nogen Tvivl.

Den undersøgte Strækning var som alt nævnt i det hele jævn og uden Hævninger eller Sænkninger. Til nærmere Oplysning om dette for Fundets Bedømmelse vigtige Forhold, at der paa et Sted, hvor der findes Kulturrester, der, som det skal sees, danne Lag med en vexlende Tykkelse af indtil over 2 M., findes en næsten fuldstændig jævn Overflade, meddeles følgende Enkeltheder om de enkelte Felter.

Det nordligste havde et jævnt Fald baade fra Nord til Syd og fra Øst til Vest, dog høist kun 30 Cm. Ogsaa i Felt II var der det samme Fald, og Overfladen bølgede noget; men Forskjellen mellem det høieste og det laveste Punkt oversteg ikke 26 Cm. Fuldstændig jævn var Jordfladen i den nordlige Del af Felt III; Sænkningen fra Nord til Syd var 25—38 Cm. og fra Øst til Vest 0—13 Cm. Ligesaa jævn var Fladen i den sydlige Halvdel, men med en Sænkning over Midten og mod Sydvest, der dog ikke naaede 50 Cm. I Felt IV var der gjennem Længden fra Nord til Syd et jævnt Fald paa c. 30 Cm. og i modsat Retning, fra Øst til Vest, en Sænkning i det bredeste Parti paa 15—20 Cm. Endelig var der i det sydligste Felt, V, et Fald fra Nord til Syd paa 20 Cm. og fra Øst til Vest paa 30 Cm.

Naar saaledes den sydligste undersøgte Linie i Felt V ligger c. 2 M. lavere end den nordligste i Felt I, da er dette fremkommet ved et ligelig fordelt, jævnt Fald, der over en Strækning af 74 M. er lidet kjendeligt. Det er ganske jævn Mark. Men lad saa være, at der ikke kan tillægges dette videre Betydning, idet det øverste Jordlag kan være jævnet ved gammel Dyrkning, og idet det maa være blevet til senere end det nedenunder liggende Oldsaglag, saa faaer dog denne Jordfladens Form betydelig Interesse, naar det

høres, at den nøiagtig gjengiver Overfladen af Kulturlaget; dette er jævnt som den nuværende Markflade.

Der skal anføres nogle Enkeltheder til Sikring af dette Forhold. I Felt I og II havde Muldjorden, hvorunder Kulturlaget viste sig, en Tykkelse af c. 20 Cm., og Oldsaglaget havde samme Bøininger og samme Fald fra Nord til Syd og Øst til Vest som Overlaget. Noget tykkere var Muldjorden i den nordlige Del af det næste Felt, 20—30 Cm.; det underliggende Lag havde samme Fald som Jordfladen. I den sydlige Halvdel af dette Felt var Mulden 15—25 Cm., og Kulturlaget gjengav i Midten Jordfladens Sænkning, dog noget svagere fremtrædende, med en Dybde af høist kun 30 Cm. Felt IV havde den sædvanlige Muldtykkelse af 20—30 Cm., og Kulturlaget sænkede sig fra Nord mod Syd og fra Øst mod Vest, men atter noget mindre end Overlaget. Endelig var Kulturlaget i Felt V jævnt og svagt faldende ganske som Mulden, der var af sædvanlig Tykkelse.

Jævn og lige som den nuværende Mark var altsaa den oprindelige Flade, hvori Kulturlaget afsluttedes. Trods de store Ophobninger, eller rettere ved Hjælp af de Masser, der fyldte Gruber og Sænkninger i Undergrunden, som dette strax skal vises, var der dannet en ganske jævn Flade. Det har været tilsigtet at tilveiebringe en flad Plads. Hvor paafaldende det end er, maa det dog antages, at der ved Opfyldningen er foretaget en Planering for at danne en god Boplads. Yderligere vises dette af de store, plane Brolægninger, der bredte sig øverst i Kulturlaget, som dette strax skal nærmere omtales, og navnlig af Forholdet mellem Kulturlaget og Leret, der overalt dannede Undergrunden. Høist ujævn var denne Bund, med mange større og mindre Gruber, der ere kunstig dannede, og med naturlige Sænkninger. Ved at se, hvorledes Kulturlaget snart ligger ganske tyndt, snart fortsættes dybt i den udgravede Bund, føles det bestemt, at den jævne Overflade ikke er tilfældig, men forsætlig tilveiebragt.

Felt I, Fig. 12. I det nordligste Felt havde Kulturlaget i Almindelighed en Tykkelse af 30—40 Cm., dog stigende indtil 60 Cm. paa Steder, hvor Undergrunden havde en ringe, naturlig Sænkning. Men i Feltets sydlige Del fortsatte Kulturlaget sig ned i flere store, grubeformede Sænkninger. En saadan fandtes i Kvadraterne A—E, 6—8, med en Længde og Bredde foroven af

4,40 og 2,50 M., og strækkende sig videre ind i den ikke undersøgte Del af Bopladsen. Siderne skraanede ret jævnt ned mod Bunden, i hvilken de rundede jævnt over; Bunden laa 1,10—1,40 M. under Lergrunden strax imod Nord. Kun adskilt ved en smal Kam aabnede sig umiddelbart mod Syd en anden Grube af lignende Størrelse og Form og ligeledes fortsat videre mod Vest; Bunden laa indtil c. 1,25 M. under Lergrunden

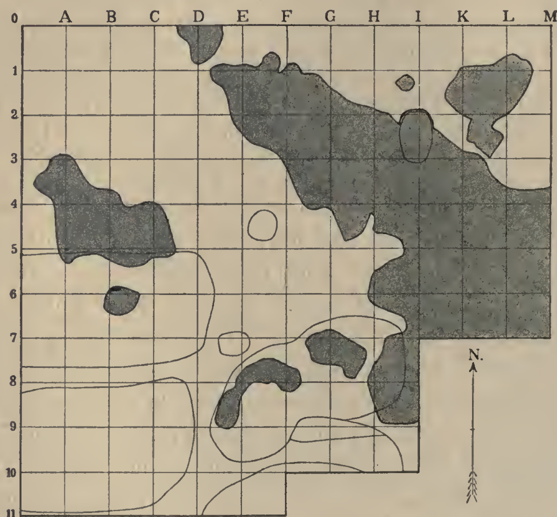

Fig. 12. Felt I: Fordybninger, Stenlag, Meterinddeling.

nærmest mod Øst. Et Snit gjennem disse Gruber fra Nord til Syd mellem Bænkene A og B er vist i Fig. 13; tilhøire sees et Stenlag, der naaer ind over Grubens Rand. Den Kulturjord, der fyldte disse Fordybninger, var paa sine Steder meget sort, idet den var stærkt blandet med Kulsmuld; i den sydligste Fordybning naaede Laget en Tykkelse af 2,21 M. En tredie Fordybning fandtes strax imod Øst, nærmest oval, 5 M. lang og 2,35 M. bred; Bunden laa c. 1,20 M. under Lergrunden strax imod Nord og indtil 1,74 M. under Overfladen i det over Gruben afleirede Kulturlag. Atter umiddelbart sydfor aabnede sig en fjerde, stor Grube, der dog væsentlig laa i det ikke undersøgte Areal. Endvidere blev der truffet tre smaa, ovale Huller i Lerundergrunden, i Kvadraterne E 8, F 5 og I 3. De vare kun 0,65—

1,30 M. brede og indtil 0,50 M. dybe under den omgivende Lergrund.

At ialfald de store Gruber ere fremkomne ved, at der er blevet gravet Ler, kan sikkert antages. De have derefter tjent som Affaldsgruber, eller snarere ere de blevne fyldte ved en Ordning og Jævning af Pladsen, hvad der synes at fremgaa af Grubernes Forhold til Stenlægningerne.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M
0–1	0,27	0,30	0,32	0,42	0,40	0,43	0,50	0,50	0,58	0,63	0,59	0,59
1–2	0,25	0,27	0,34	0,42	0,42	0,45	0,50	0,48	0,59	0,56	0,51	0,52
2–3	0,25	0,27	0,37	0,41	0,43	0,46	0,51	0,54	0,57	0,99	0,47	0,53
3–4	0,32	0,29	0,34	0,42	0,40	0,42	0,43	0,42	0,58	1,06	0,62	0,54
4–5	0,41	0,34	0,39	0,54	0,45	0,44	0,37	0,47	0,50	0,56	0,58	0,55
5–6	0,37	0,41	0,51	0,56	0,58	0,44	0,47	0,48	0,51	0,58	0,53	0,43
6–7	1,39	1,48	1,59	1,42	1,07	0,48	0,54	0,62	0,52	0,53	0,51	0,55
7–8	1,73	1,66	1,53	1,33	1,04	0,66	0,60	0,60	1,01			
8–9	1,13	1,05	1,20	1,00	0,97	0,95	1,54	1,67	1,22			
9–10	1,85	2,13	2,12	2,04	1,33	1,59	1,74	1,10	1,10			
10–11	2,14	2,21	2,20	2,19	1,69	1,76						

Fig. 12 a. Felt I: Kulturlagenes Tykkelse, se S. 125.

Der fandtes nemlig i Udgravningsfeltets nordøstre Halvdel en stor Stenlægning, sammenhængende, men med uregelmæssig udtunget Omkreds; den havde en Længde af henved 10 M. og fortsatte sig mod Øst ind i det ikke undersøgte Areal. Stenene vare haandstore, noget større eller mindre, dels naturlige, dels kløvede og saa godt som alle sodede eller ildskjørnede. De laa tæt, i et enkelt eller i to Lag, i det meste af 2 □ M. dog i flere Lag. Overfladen var ret jævn, og den laa for største Delen i samme Plan, paa enkelte Steder dog med en Sænkning af 10—15 Cm. Over Stenene fandtes et Kulturlag paa 30—40 Cm., under dem kun et ganske ringe Lag, nogle Centimeter, eller Brolægningen

hvilede paa Lergrunden. Fremdeles traf man 7 mindre Stenlægninger, 0,50—3,30 Cm. brede, der i alle Henseender stemmede med den store. Til Opfattelsen af disse Stenlægninger vil det meget bidrage at se de samme Anlæg i endnu større Omfang gjentagne i de følgende Udgravningsfelter. Allerede her sees det dog, hvad det synes, at Bedømmelsen væsentlig maa knytte sig til, at Brolægningerne bredte sig ikke blot hen til, men ogsaa for en Del udover Gruberne, baade smaa og store. Stenlagene maa være sekundære Anlæg

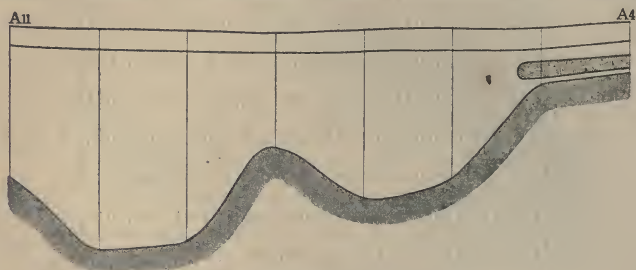

Fig. 13. Snit gjennem Felt I: A 4—11.

efter Grubernes Fyldning; de have dannet en ny og bedre Grund til at færdes og bo paa, efterat Bopladsen allerede længe havde været benyttet.

Felt II, Fig. 15. Tykkelsen af Kulturlaget var gjennemgaaende — hvor der ikke var Gruber — kun ringe, 0,14—0,39 M. Men paa 14 forskjellige Steder var der i den naturlige Lerundergrund, hvorpaa Kulturlaget hvilede, dannet større eller mindre Huller, hvori Kulturlaget strakte sig ned, indtil deres Bund. Det største af disse Huller fandtes i Rummene E—G, 4—6. Det var nærmest af oval Form, foroven 2,50 M. langt og 2 M. bredt. Hullet gik kjedelformet ned i Undergrunden til en Dybde af c. 1,20 M. under Overfladen af den omliggende Lergrund og c. 1,60 M. under Markfladen. Fig. 14 viser dette Hul, længst tilbage. Foran i Billedet sees et andet, mindre Hul, der fandtes strax mod Vest, i kun ½ M.s Afstand (Rum C—D, 4—5). Det var 1,30 og 1,40 M. langt og bredt, men kun c. 0,35 M. neddybet i Lergrunden. Foruden den sædvanlige Kulturjord indeholdt dette Hul en lille Samling haandstore, tildels kløvede, kulsværtede og ildskjørnede Sten, der laa i et enkelt Lag, kun

rækkende over c. $^{2}/_{3}$ af Hullets Bredde. Et saadant mindre Stenlag foroven i et Hul saaes ogsaa i Felt I og er truffet paa andre Bopladser. Det kan vel ikke være andet end, at man med Stenene har villet dække over Affaldet i Gruben og saaledes gjøre det muligt at færdes over Stedet. Det næststørste Hul i dette Felt laa i Rum

Fig. 14. **Huller i Undergrundens Ler, Felt II, E—G, 4—6, og C—D, 4—5.**

H—I, 1—2; det var af rundagtig Form, 1,60—1,75 M. vidt foroven, og gik c. 0,50 M. ned i Lergrunden. De øvrige 11 Huller vare smaa, 0,60—1,25 M. brede, og oftest kun lidet dybe, 0,20—0,30 M. under Overfladen i den omliggende Undergrund. Et af dem, i Rum B 5, indeholdt paa Bunden en lille Samling af ildskjørnede Sten, som i det strax foran nævnte Hul; de andre 10 Huller vare kun fyldte med den sædvanlige Kulturjord.

Over største Delen af dette Udgravningsfelt strakte sig en Stenlægning, dannet af dels naturlige, dels kløvede Sten, der næsten alle vare stærkt kulsværtede eller ildskjørnede.

Oftest laa Stenene i et enkelt, undertiden i to eller tre Lag over hinanden; de vare overalt anbragte ret tæt og kompakt, med jævn og nogenlunde plan Overflade, skydende ud over Gruberne, baade de smaa og de store, og da sænkende sig lidt efter Sammensynkningen i Opfyldningen nedenunder. Alt dette er som i Felt I. Kun et ganske ringe Kulturlag

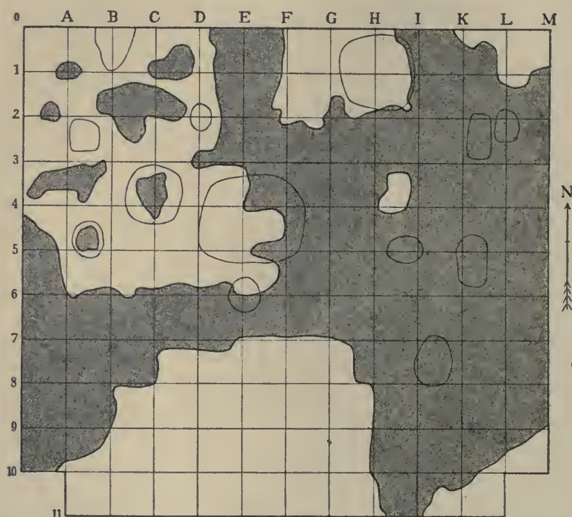

Fig. 15. Felt II: Fordybninger, Stenlag, Meterinddeling.

fandtes her over Stenene, og disse laa tillige enten umiddelbart paa Lerundergrunden eller vare kun skilte fra denne ved et faa Centimeter tykt Kulturlag. Som det sees af Planen Fig. 15, var Stenlægningen af meget uregelmæssig Form; etsteds, i I 4, var der en Aabning. Hovedpartiet laa i den østlige Halvdel af Udgravningsfeltet, hvorfra Stenlaget skjød sig tungeformet ud mod Nord, Syd og Vest; i den sidste Retning ligesom ogsaa mod Øst naaedes ikke Grænsen for Stenlægningen. Desforuden fandtes i den nordvestre Del af Udgravningsfeltet 5 smaa, særskilt liggende Samlinger af

Sten, haandstore, anbragte i et eller to Lag og medtagne af Ild som i den store Stenflade. Disse mindre Samlinger af Sten vare af ret uregelmæssig Form, 0,50—2 M. brede og Stenene gjennemgaaende ikke saa tæt og ordentlig anbragte som i den store, sammenhængende Flade.

Felt III, Fig. 16. I den nordlige Halvdel af dette Felt

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M
1	0,28	0,30	0,78	0,38	0,23	0,39	0,35	0,27	0,23	0,28	0,20	0,15
2	0,29	0,32	0,31	0,28	0,27	0,34	0,36	0,31	0,74	0,26	0,25	0,19
3	0,25	0,33	0,28	0,29	0,36	0,32	0,29	0,45	0,23	0,24	0,30	0,56
4	0,29	0,28	0,27	0,26	0,28	0,34	0,38	0,18	0,19	0,22	0,27	0,18
5	0,34	0,31	0,38	0,36	0,26	1,38	1,50	0,24	0.24	0,23	0,29	0,19
6	0,28	0,30	0,30	0,27	0,26	0,88	0,91	0,28	0,28	0,29	0,28	0,22
7	0,27	0,26	0,19	0,31	0,31	0,69	0,34	0,29	0,27	0,28	0,24	0,23
8	0,23	0,25	0,29	0,28	0,31	0,46	0,31	0,30	0,31	0,26	0,30	0,26
9	0,22	0,29	0,31	0,35	0,43	0,34	0,31	0,35	0,34	0,24	0,23	0,16
10	0,21	0,29	0,32	0,41	0,36	0,28	0,27	0,38	0,62	0,31	0,27	0,30
11		0,35	0,41	0,24	0,18	0,34	0,28	0,24	0,29	0,30	0,28	

Fig. 15a. Felt II: Kulturlagenes Tykkelse, se S. 125.

gik Lerundergrunden, hvorpaa Kulturlaget hvilede, meget bugtet og ujævnt. Langs Feltets Nordrand og nordligst langs Vestsiden bølgede vel Undergrunden kun med en Forskjel af 12 Cm., saaledes at Kulturlaget, hvis Overflade var vandret, fik en Tykkelse, der vexlede mellem 14 og 26 Cm. Men om det sydvestlige Hjørne laa Undergrunden betydelig dybere, indtil 32 Cm. dybere end mod Nord, og Kulturlaget var da tykkere, indtil 1,23 M. Langs Østsiden vexlede Kulturlagets Tykkelse mellem 25 og 93 Cm., idet Lergrunden laa høiere ved Midten af Linien end ved Enderne.

Indenfor var der navnlig paa 4 Steder betydeligere Sænkninger. I Kvadraterne G—K, 6—9 var der en aflang Nedskjæring i Leret, foroven 4,65 M. lang og indtil 1,90 M. bred. Som det sees af Billedet Fig. 17, vare Væggene temmelig steile og mødtes næsten overalt i en skarp Kant med den ret plane Bund, der laa 0,70—1 M. under den omgivende Overflade af Undergrunden.

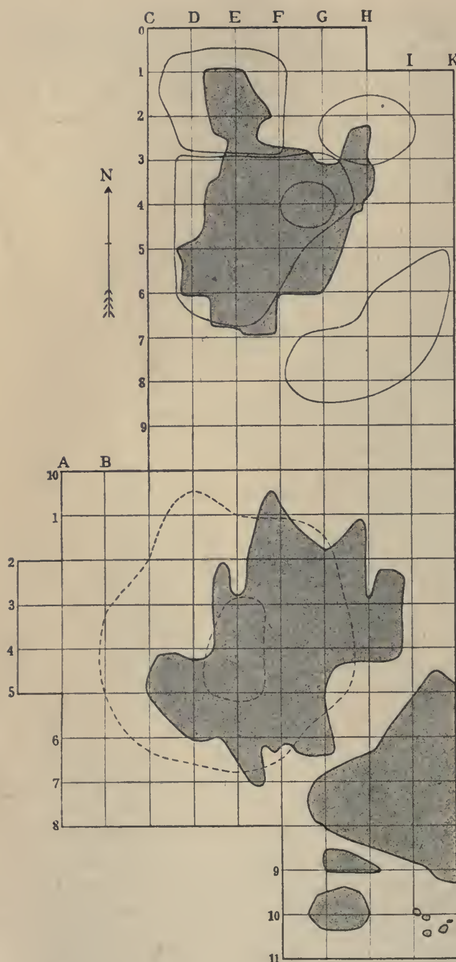

Fig. 16. Udgravningsfelt III.

Fig. 17 viser Gruben, efterat den var tømt; kun er der efterladt lidt Kulturjord op ad Nedskjæringens Bagside, og i denne Jord sidder en Del Potteskaar. De ligge skraat eller staa paa Høikant, og her som andetsteds i denne Fordybning fik man af Oldsagernes og Dyreknoglernes Stilling nærmest Indtrykket af, at Affald mangen Gang i Bunke var styrtet ned i Fordybningen. Det uregelmæssige og tilfældige, som træder frem ved denne Grube, og som stemmer vel med, at den er dannet ved at tage Ler, viser sig i samme Grad ved de tre nærliggende store Gruber mod Nord. De vare af vexlende Udstrækning, 2,20—4 M. brede, gjennemgaaende ikke saa dybe som den først omtalte, kun 30—70 Cm., ligesom Vægge og Bund heller ikke viste sig skarpt og regelmæssig. Derimod var der atter indeni en af disse Sænkninger et bestemt formet Hul, kjedeldannet, foroven

1,40 og 1,25 M. bredt, med en Dybde af 60—70 Cm. Et Gjennemsnit af dette mindre og dybere Hul indenfor det større og fladere, med de overliggende Sten- og Jordlag er vist i Fig. 18. Dette kan kun være et Lerhul eller mulig et Vandhul — om da Vandforholdene ikke have forandret sig meget til Nutiden; thi Grundvandet staaer nu, som strax nedenfor omtalt, noget over 1 M. under Jordfladen; men Bunden af det mindre Hul viste sig at ligge 1,80 M. under Jordfladen. Overhovedet synes dette Forhold næsten med Bestemthed at udelukke Muligheden af, at alle de dybere Gruber skulde have været benyttede til Arnested, Kjældere eller paa lignende Maade. Men i hvert Fald er det klart, at Pladsen senere har været benyttet paa ganske anden Maade. Over det sidst omtalte Komplex af 3 Gruber, dog ikke dækkende dem fuldstændig, laa nemlig en stor Brolægning, ganske som de alt omtalte. Kun var Overfladen ikke fuldt saa regelmæssig som, hvor Underlaget var Lergrund, og Stenene sænkede sig noget over

		A	B	C	D	E	F	G	H	I K
0–1				0,14	0,15	0,23	0,24	0,26		
1–2				0,26	0,68	0,71	0,38	0,25	0,25	0,83
2–3				0,22	0,96	1,20	0,67	0,73	0,98	0,81
3–4				0,19	0,49	1,00	0,58	1,06	0,92	0,71
4–5				0,17	0,78	1,10	0,99	1,53	0,62	0,69
5–6				0,20	0,70	0,97	0,90	0,63	0,63	0,58
6–7				0,25	0,67	0,81	0,78	0,62	0,60	1,37
7–8				0,56	0,67	0,93	0,89	1,55	1,64	1,24
8–9				0,48	0,59	1,04	1,10	1,46	1,35	0,58
9–10				0,65	1,01	1,19	1,12	0,87	0,66	0,54
10–1		0,27	0,35	1,10	1.15	1,23	1,12	0,82	0,52	0,49
1–2		0,23	0,37	1,02	1,18	1,06	1,06	0,98	0,69	0,26
2–3	0,26	0,46	0,39	1,15	1,30	1,32	1,74	1,11	0,49	0,15
3–4	0,31	0,47	1,03	1,28	1,27	2,21	1,72	1,16	0,90	0,98
4–5	0,32	0,46	0,96	1,28	1,90	2,15	1,81	1,28	0,91	0,28
5–6		0,43	0,94	1,24	1,71	2,10	1,78	0,94	0,74	0,16
6–7		0,30	0,47	0,91	0,98	,106	1,06	0,63	0,22	0,27
7–8		0,29	0,47	0,43	0,75	0,80	0,59	0,13	0,18	0,11
8–9							0,29	0,29	0,20	0,23
9–10							0,28	0,24	0,21	0,12
10–11							0,28	0,29	0,22	0,12

Fig. 16a. Felt III: Kulturlagenes Tykkelse, se S. 125.

de dybere Steder af Gruben, idet Opfyldningen nedenunder maa have sat sig noget.

I den større sydlige Halvdel af Felt III er det nævnt, at der var en ringe Sænkning over Midten, kjendelig baade i den nuværende Markflade og i Kulturlagets Overflade. Svarende hertil sænkede ogsaa Undergrunden sig, men stærkere, som dette sees af de to i Fig. 16 indlagte Kurver, hvis Høide-

Fig. 17. Hul i Undergrunden i Felt III, nordlige Del. Kvadraterne G—K, 6—9.

forskjel er 1 M. Det dybeste Sted var ved Sammenstødet mellem Rummene E—F, 4—5. Herefter fik det paa Undergrunden hvilende Kulturlag, hvis Overflade som nævnt kun frembød ringe Sænkninger, en meget forskjellig Tykkelse; hvor Undergrunden laa dybest, maalte det indtil 2,15 M., hvor den laa høiest kun 15—30 Cm. Naar Kulturlaget ved Nordsiden af denne sydligere Halvdel af Felt III var indtil 1 M. tykkere end langs de øvrige Yderkanter, saa laa dette ikke i, at Laget her gik høiere op; men Undergrunden laa her dybere, i Fortsættelse af den omtalte Sænkning i Midten af Feltet, og Kulturafleiringerne, der havde en i det hele plan Overflade, fik da her en større Tykkelse.

Hvor Undergrunden laa dybest, fandtes i Kulturlagets nederste Del og særlig ved Bunden en Del ikke tildannet Træ, af Grene, Kviste eller slanke Stammer. Det laa uden nogen Orden. Ligesom Dyreknoglerne, der fandtes her, nederst

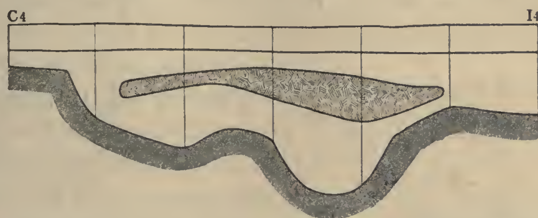

Fig. 18. Snit gjennem den største Grube i Felt III, nordlige Del, mellem Bænkene 4 og 5.

i Kulturlaget, havde ogsaa Træet et ganske frisk Udseende. Dette maa bero paa, at der har staaet Vand paa dette

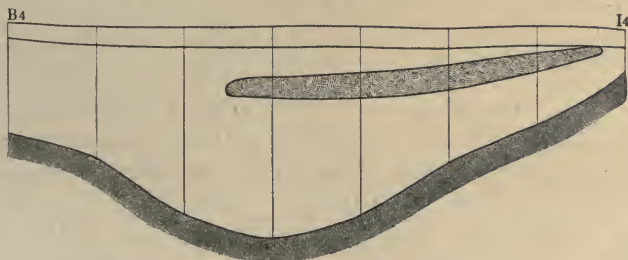

Fig. 19. Snit gjennem det dybeste Parti af Felt III, sydlige Del, mellem Bænkene 4 og 5.

dybest liggende Sted. Nu ved Undersøgelsen stod Grundvandet 80—90 Cm. under Kulturlagets Overflade. Under Forudsætning af, at det har staaet ligesaa høit i Oldtiden, vil der paa det dybeste Sted, før Kulturresterne afleiredes, have staaet 1,35—1,45 M. dybt Vand, hvortil vel maa lægges et Vandlag dannet af Nedbøren og ved Nedsivning i denne aabent liggende Fordybning. Med andre Ord: der var her et Vandhul — til hvilket Maal naturligt og i hvilket

Omfang kunstig uddybet skal lades uafgjort. Dette Vandhul er, som det let skeer paa en Boplads, efterhaanden blevet udfyldt med alskens Kulturrester. Den, som har seet, hvorledes Gadekjæret ved vore Landsbyer viser sig om Sommeren, naar Vandstanden er sunken, hvorledes Bunden i et tykt Lag er dækket med Nutidens Kulturaffald, der fra Tid til anden maa oprenses, vil forstaa, at dette Vandhul ved Oldtidsbopladsen efterhaanden kan være bleven fyldt. Eller Hullet er paa engang blevet tilkastet, fordi man vilde bruge denne Plads. At den har faaet en ny Bestemmelse, er tydeligt.

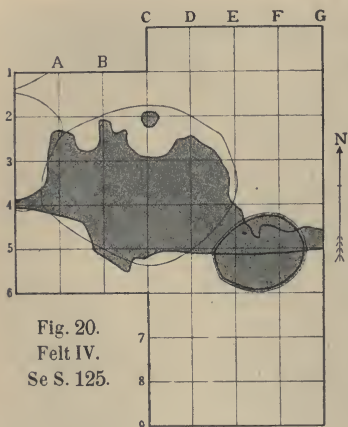

Fig. 20. Felt IV. Se S. 125.

Som vist paa Planen over Felt III fandtes der over Sænkningen og nærmest omkring den en stor sammenhængende Brolægning, som de andre her omtalte Stenlægninger med meget uregelmæssig Omkreds, overalt skydende ud i Tunger og Snipper. Den største Længde var c. 6¹/₂ M., den største Bredde c. 4¹/₂ M. Stenlagets Over- og Underflade var omtrent plan, med en Sænkning af høist 30 Cm. over den Strækning, hvor Undergrunden laa dybest, og hvor en saadan Sænkning, som gjentagende bemærket foran, kan være fremkommen ved, at den tykke Opfyldning med Kulturaffald er sunken noget sammen. Oprindelig kan Stenfladen have været ganske vandret. Den var dannet af haandstore, for en Del kløvede Sten, der laa meget kompakt, gjennemgaaende i et Par Lag, med en Tykkelse af 20—30 Cm. For en stor Del vare Stenene mere eller mindre ildskjørnede og kulsværtede; mellem og paa dem laa en Del Potteskaar og Dyreben, og henover hele Brolægningen laa det sædvan-

lige Kulturlag med en Tykkelse af 10—35 Cm. Det synes klart, at man, efterat det oprindelige Vandhul er blevet opfyldt, har dannet denne Stenbro eller dette Stengulv for at leve og færdes herpaa. Saaledes maa ogsaa de andre store, flade Stenlægninger opfattes. I Fig. 19 sees et Snit fra Øst til Vest henigjennem dette Parti mellem Bænkene 4 og 5. Det viser Lerundergrundens Overflade paa det Sted, hvor den laa dybest, Kulturlaget ovenover, Brolægningen, der strakte sig ind over Sænkningen, atter Kulturlaget oven herpaa og sluttelig Muldlaget.

	A	B	C	D	E	F	G
–1				0,07	0,04	0,05	0,04
1–2	0,25	0,13	0,08	0,04	0,06	0,05	0,01
2–3	0,53	0,16	0,25	0,30	0,07	0,05	0,03
3–4	0,55	0,69	1,10	1,02	0,80	0,09	0,05
4–5	0,10	0,38	1,09	0,96	0,86	0,17	0,06
5–6	0,14	0,13	0,53	0,47	0,22	1,08	1,20
6–7				0,10	0,11	0,14	0,36
7–8				0,14	0,15	0,12	0,11
8–9				0,14	0,15	0,12	0,14

Fig. 20 a, Felt IV:

Kulturlagenes Tykkelse, se S. 125.

I Kvadraterne G—K, 5—9 afdækkedes en anden Stenlægning, der fortsattes mod Øst ud i det ikke undersøgte Areal. Den var dannet af samme Materiale, paa samme Maade og med samme Tykkelse som det alt omtalte Stengulv; men Kulturresterne ovenover Stenene vare her af ringe Omfang; noget egentligt Lag dannede de ikke. I Kvadraterne K, 5—8 fortsattes Stenlaget grubeformet nedad i en Fordybning, 2,60 M. bred foroven og 70 Cm. dyb, ganske som den strax nedenfor omtalte i Felt IV, fyldt med haandstore eller noget større Sten, der laa meget kompakt; mellem Stenene var der enkelte Potteskaar og Dyreben. De underste Sten hvilede paa den faste Lergrund. Der kan efter Forholdene næppe være Tvivl om, at der paa dette Sted har været en lille Grube, der er bleven tilstoppet og udfyldt med Sten, da man senere vilde lægge en Stenbro paa denne Plads. Endnu fandtes sydligst i dette Felt foruden 5 mere spredt liggende Sten et lille trekantet Stenlag, dannet af c. 20 haandstore, ildskjørnede Sten, og et andet mere regelmæssigt og ovalt, bestaaende af c. 30 Sten, hvorimellem nogle Potteskaar og Dyreben. Alt dette laa paa den faste Lergrund.

Felt IV, Fig. 20. Mulden skilte sig her mindre tydelig fra den ikke særlig mørke Kulturjord, hvorimod denne var skarpt afgrænset mod den gule Lerbund, hvorpaa den hvilede. Kulturlaget havde kun en ringe Tykkelse, gjennemgaaende 5—15 Cm., ligesom Oldsager og Knogler forekom sparsomt; i 16 □ M.

fandtes intet. I Kvadraterne E—G, 5—6 var der imidlertid en Fordybning af næsten kredsrund Form, 2,15 M. bred i Øst—Vest, 1,80 M. i Nord—Syd. Den var skaaren ned i den faste Lerundergrund, med Vægge, der nedefter kun skraanede svagt indad og iøvrigt bøiede jævnt over i den afrundede Bund, saaledes at Gruben havde Form som en Kjedel. Dybden var ved Midten c. 1,20 M. Denne kjedelformede Fordybning var helt

Fig. 21. De to Gruber i Felt IV, seete fra Nordvest.

igjennem, fra Bund til Overrand, fyldt med for det meste haandstore Sten, enkelte dog lidt større; mange af dem vare kløvede; men paavirkede af Ild syntes de ikke at være. Mellem Stenene var der meget lidt Jord — mørk Kulturjord; spredt fandtes nogle Knogler og ialt 24 Lerkarskaar, næsten alle af forskjellige Kar og ikke passende sammen. Gruben sees bagest i Billedet Fig. 21. Efter dens særdeles regelmæssige Form kan man være i Tvivl, om dette Hul kun er en Lergrube som de andre, eller det har havt en særlig Bestemmelse. Ialfald er det blevet behandlet som de andre, udfyldt med Sten og andet, som man vilde af med, idet man vilde lukke dette Hul, der ikke længere brugtes, og som var til Besvær paa Bopladsen.

Umiddelbart tilstødende, i Kvadraterne A—E, 2—6, fandtes en langt større Nedskjæring i Lergrunden, der er vist foran i Billedet Fig. 21. Den var 3,50 × 4,25 M. bred, nogenlunde

oval, men mindre regelmæssig end den foregaaende. Væggene vare temmelig stærkt skraanende, navnlig til den ene Side (tilvenstre i Billedet), og de mødtes med den omtrent plane Bund i en ret skarp Kant. Dybden var c. 1 M. Indholdet var væsentlig mørk Kulturjord, hvori Potteskaar og Knogler; men desuden fandtes en Opfyldning med Sten, gjennemgaaende haandstore, de fleste kløvede og mange af dem ildskjørnede; paa Bunden af Gruben og ragende op i Stendyngen laa en stor Sten (se Billedet) af rhombisk Gjennemsnit, c. 65 Cm. lang og bred, og c. 75 Cm. høi, med ret flad Overside. Stenene gik helt ned til Grubens Bund, men fyldte ikke ganske Hullet, idet der navnlig mod Nord var efterladt en Del Plads, som var fyldt med Kulturjord. Saaledes uregelmæssig i Omkreds var Stendyngen ogsaa foroven ganske uordentlig, i det hele ujævn og ikke lidt høiere i den ene Halvdel. Stenene skjøde sig uregelmæssig ud over Grubens Rande i tynde Lag mod Vest og Syd og navnlig mod Øst, henover en Del af den først omtalte Grube, fra hvilken disse Sten dog vare skilte ved nogen Jord.

Alle disse Enkeltheder synes at angive, at denne Fordybning er dannet, efterat den umiddelbart vedliggende var bleven forladt og fyldt. Man har da ved Siden af aabnet en ny Grube for at tage Ler og ført den ned til den Dybde, hvor Grundvandet viste sig. Senere er ogsaa denne Grube bleven opgiven, og den modtog nu en tilfældig Opfyldning af Sten fra Marken, som man vilde befri sig fra, og iøvrigt af Affald. En særskilt lille Samling af Sten, en halv Snes Stykker, kom til at ligge paa Grubens fladt skraanende Væg mod Nord (se Kvadraterne C—D, 2—3), og Stenenes Plads blev i det hele ganske tilfældig, ogsaa bredende sig noget ud over Grubens Rande.

Den indeholdt ialt 400 Lerkarskaar, dels ovenover Stenene, dels mellem og under dem; i de omliggende Dele af dette Felt fandtes slet ingen Skaar. Talrige Skaar af enkelte store Kar laa samlede paa flere Steder; men andre sammenhørende Skaar vare spredte over hele Gruben, og gjennemgaaende var der kun mindre eller ganske ubetydelige Dele af mange forskjellige Kar. Stregornamenter sees kun paa to smaa Fragmenter, der endog næppe ere af samme Kar. Over Stenene optoges 25 Randskaar og dybere 6, der høre til en Snes forskjellige Kar, men kun en lille Del af hvert enkelt. Mod Vest fandtes en ny Fordybning

med en Bredde foroven af 2,50 M. og en Dybde ved Midten af 50 Cm. Den fortsatte sig ind i det ikke undersøgte Areal og var fyldt med Kulturjord, Dyreben og Potteskaar.

Felt V. Lergrunden bugtede sig her noget op og ned, saaledes at Niveauforskjellen mellem det høieste og det laveste Punkt beløb sig til 0,53 M. Større eller mindre Nedgravninger forekom derimod ikke, heller ingen Stenlægninger. Kulturlagets Tykkelse varierede mellem 0,25 M. og 0,55 M. Det havde fra øverst til nederst væsentlig den samme mørke Farve.

Efterat der er gjort Rede for Fundpladsen og det er vist, hvorledes de iagttagne Forhold ere at opfatte, skulle de fremdragne Oldsager betragtes for at se, hvad der af dem kan udledes. Først Lerkarskaarene, der danne Hovedbestanddelen af Fundet, c. 9000 Stkr., deres Afleiringsforhold og deres senere Behandling i Museet.

Hvad der foran paa flere Steder er anført om de Forhold, hvorunder Potteskaarene optoges, gjælder ogsaa Fundet som Helhed. Den langt overveiende Del fandtes i Gruber og Sænkninger. Saaledes gave det nordligste Felt I og det næste Felt II med deres ret mange Fordybninger henholdsvis 1235 og 946 Skaar, og det noget mindre Felt IV, der ogsaa havde Gruber: 678, hvorimod det sydligste Felt V, hvor der ikke var større Fordybninger, kun ydede 331 Skaar. Størst var Antallet i Felt III, der næsten fyldtes af Sænkninger; i den sydlige Halvdel taltes 2614 Skaar, i den nordlige 3183. Til dette Parti knytter sig Hovedinteressen; flere □ M. gave over 100, enkelte c. 200 Skaar.

Gjennemgaaende var det ikke i det øverste Udgravningslag paa 20 Cm., at Skaarene forelaa talrig, og ikke ovenpaa Brolægningerne. Ret mange □ M., hvor Kulturjorden væsentlig laa ovenover Stenene eller kun udgjorde et enkelt Udgravningslag, indeholdt slet ingen Skaar; oftest naaede Antallet ikke 10; nogle Steder var der dog flere eller mange, men da mest hørende til samme Kar.

Sønderbrydningen var fuldstændig. Meget var Smaastumper; gjennemgaaende naaede de større Stykker c. 10 Cm.; selv af de store og allerstørste og tykkeste Kar var der ikke

ret mange Stykker paa 15—20 Cm. Reglen var, at Skaar af forskjellige Kar laa blandede mellem hverandre; denne Sammenblanding er et Grundtræk ved Fundet. Paa adskillige Steder fandtes dog flere eller mange Stykker af samme Kar, enten i samme Kvadratmeter eller spredte over sammenstødende Rum, dog dette ikke saaledes, at Sønderbrydningen kunde være foregaaet i Leiet. Noget har naturligvis Jordtrykket og selve Opgravningen foranlediget; men i det væsentlige maa Skaarene være komne paa Plads ligesaa sønderbrudte, som de nu fandtes, og sammenhørende Skaar ere ikke blevne afleirede paa samme Sted; ellers maatte det være nogenlunde let at sammensætte dog ret fuldstændige Kar. Men der er ved Behandlingen i Museet kun blevet samlet større Partier indtil godt Halvdelen, snart Dele af Bund og Underdel, snart af Side og Overdel. Hvor umuligt det er at sammenstille nogenlunde hele Kar, angive de Skaar, der bære Ornamenter, og som saaledes ere lette at kjende og at behandle. De ere alle blevne omhyggelig undersøgte med det Resultat, at Fundet indeholder Stykker af over 100 ornamenterede Kar, men for største Delen kun ganske ringe Partier og af intet mere end omtrent Halvdelen.

Allerede dette viser, at det vilde være unyttigt at anvende et betydeligere Arbeide paa Sammensætningen af Skaarene; sønderligt vilde derved ikke opnaaes. Ogsaa maa jo det, at kun en Del af den hele Boplads er bleven undersøgt, tilmed i adskilte Felter, afholde fra at give dette Fund den samme fuldstændige Behandling som det foran omhandlede fra Gjesing; der maa jo nødvendigvis mangle Skaar, som endnu ligge udenfor den undersøgte Strækning. Af Betydning for Fundets Bestemmelse som en Affaldsdynge er det dog at faa konstateret baade, hvormeget af Karrene der var tilstede paa Pladsen og, hvor Skaarene laa, tæt ved eller fjærnt fra hverandre.

Med dette Formaal er et enkelt let kjendeligt Kar med Ornamenter taget under Behandling. Der var i den hele Masse

af Skaar ikke faa ornamenterede Stykker, der kunde henføres til dette Kar, og hvad der saaledes maatte antages at høre sammen, blev fuldstændig bearbeidet, saaledes at det kan siges, at Sammensætningen ikke kan føres videre. Og Resultatet er virkelig mærkeligt og særdeles oplysende.

Fig. 22. 1/6.

Det er et stort og eiendommeligt Kar, Fig. 22, med tætte og fine Kamornamenter, der pletvis dækkes af en hvid Masse, som dette nedenfor omtales (S. 148).

For det første er der heraf samlet et stort Stykke fra Rand til Bund med uregelmæssig udskydende Partier og bestaaende af 20 Skaar alle fra Felt III, sydlige Del. Af Skaarene ved Randen er 1 optaget omtrent midt i Feltet (G 4), og 7 andre, dels fra Randen dels ned ad Siden, ere fra en tilstødende Kvadrat (G 5). Et af disse omsluttet Skaar laa i en atter tilgrænsende Kvadrat (F 5). De nærmest følgende 3 Skaar ned ad Siden fandtes derimod ved den nordlige Rand af Felt III (I 1), medens et nedenfor siddende Skaar atter er fra Midten af Feltet (G 5). Til den anden Side følge igjen 2 Skaar fra en Kvadrat mod Nord (K 2), og udenfor dem sidder eet fra en

tilstødende Kvadrat (I 1), men ogsaa 3 fra Midten af Feltet (G 5). Endelig er der nederst ved Bunden et Stykke fra D 5.

Paa den ene Led række Skaarene saaledes over 7 M., paa den anden over 5 M. De laa dels i 4 Midtkvadrater, dels i to Yderkvadrater, forsaavidt kun to mindre Omraader; men det er ikke sammenhængende Stykker, som fandtes paa hvert af disse Steder. Karret har været fuldstændig itubrudt, og Skaarene fra dets forskjellige Partier ere blandede mellem hverandre, før de kom i Leie. Ved Midten af Feltet optoges Skaarene i Bundlaget, mod Nord i Overlaget.

Der er dernæst samlet en anden Flage af disse Skaar, der ganske sikkert maa høre til det samme Kar. Fra nær Randen strækker den sig i en bugtet Stribe indtil Bunden med udskydende Flige, sammensat af ialt 25 større og smaa Skaar, alle fra Felt III, sydl. Del. Følger man dem, som de nu ere sammenføiede efter Bruddene, sees det ret, hvorledes Skaarene ere blevne blandede, før de spredtes, idet man idelig maa bevæge sig frem og tilbage over Feltet, og Spredningen er her stærk, idet Skaarene i Nord—Syd række over 11 M., i modsat Retning over 7 M.; de optoges i 16 forskjellige Kvadrater. Øverst mod Randen ere fire Skaar fra G 4 og udfor dem eet fra G 3; derefter eet fra E 6 og eet fra D 7, saa atter eet fra G 3 og endelig nederst eet fra F 5 og et tilstødende fra I 11. Men fra Stykkerne E 6 og D 7 udgaaer et langt og smalt, bugtet Parti, først med to Skaar fra I 1 nordligst i Feltet, hvorefter følge tre fra F 5 imod Syd; derefter I 4, hvortil slutter sig E 4 mod Vest og endelig K 1 og H 1 mod Nord. Over dette sidste sidde 3 Skaar fra K 2, I 3 og D 6, og i disse hænge atter 3 fra G 5, I 1 og D 5. Paa tilsvarende Maade forholder det sig med flere mindre Partier, der have kunnet forenes af det samme eller et ganske tilsvarende Kar, tilsammen dog langtfra tilstrækkeligt til at bygge Karret op. Ogsaa disse Smaastykker ere tilveiebragte af Skaar fra forskjellige Kvadrater i Felt III, sydlige Del.

En Grund mere til at fremføre alt dette saa omstændeligt er det, at den fuldstændige Behandling af Alt, hvad der i et saadant Fund kan antages at høre til et enkelt Kar, er saa tidtagende, at dette Arbeide kun sjælden vil kunne udføres.

I den øvrige Masse af Skaar er kun det blevet sammensat, som var lettest gjenkjendeligt; men ogsaa herved fremkom der gode Exempler paa Karrenes fuldstændige

Sønderbrydning ligesom paa Skaarenes Spredning og Blanding. Den største Afstand mellem sammenhørende Skaar er 17 M. Dette fandtes ved et Stykke af et stort og tykvægget Kar, sammensat af 5 Skaar, der vare stærkt forbrændte. De yderst liggende optoges i Felt III, sydl. Del I 11 og III, nordl. Del I 4. Omtrent midt imellem dem laa to af de andre Skaar (i III, sydl. Del H 2 og I 1), og eet nogle Meter fra det nordligste (i III, nordl. Del K 5). De optoges dels paa Steder, hvor der ingen Fordybninger var, og da i det første Udgravningslag, dels i Sænkninger og da dybere indtil 3. Lag.

To Stykker af Bunden til et af de allerstørste og sværeste Kar fandtes i den lille Grube i Felt IV, Kvadraterne F og G 6; men et tredie med disse forenet Stykke laa omtrent 10 M. derfra i en anden Fordybning, i Felt III, sydl. Del K 6.

En Flage af et stort og smukt, glat afstrøget Kar er sammensat af 4 Skaar, hvert fra sit Sted. Eet af dem laa i Felt III, sydl. Del F 5, eet 2 M. nordligere (i F 3), eet atter c. 6 M. fra dette (i Felt III, nordl. Del I 8) og det sidste i en tilstødende Kvadratmeter (I 7). Der var altsaa en indbyrdes Afstand af c. 9 M. mellem de to yderste af disse Skaar. Ganske sikkert af det samme Kar ere 4 andre sammenhængende Skaar, der laa i den nordl. Del af Felt III, dels i H 9, dels i K 7. Atter tre andre forenede Skaar, der utvivlsomt ere af det samme Kar, ere fra den sydl. Del af Felt III, hvor de laa i F 4, G 2 og K 1, de yderste c. 5 M. fra hinanden.

Disse og de øvrige ovenfor meddelte Enkeltheder vedrørende Lerkarskaarenes Afleiringsforhold synes bestemt at angive, at Lerkarrene ikke ere gaaede itu i eller ved Sænkningerne og Gruberne, som det maatte være, dersom disse Fordybninger hørte til Boligstomter, men at de ere sønderbrudte andetsteds, hvorefter Skaarene sammenblandede og tilfældig adskilte ere komne i Leie som hidført Affald.

Om selve Lerkarrene skal her blot meddeles nogle almindelige Bemærkninger, mest kun hvad der vedrører Forstaaelsen af Fundet. Der er alle Slags Kar fra de allerstørste til de mindste, som kjendes, baade grove og simpelt forarbeidede og saa smukke og fine, som overhovedet ere trufne. Gjennemgaaende har Pottemageriet her paa Stedet staaet ligesaa høit som samtidig andetsteds i Landet.

Der findes Kar af en ganske ualmindelig Størrelse og overtræffende, hvad der hidtil kjendtes fra Jernalderen. Det har været høie, udbugede Krukker, sikkert ikke Kogekar, men Beholdere, hvad der allerede kan sluttes deraf, at de ikke have været meget almindelige; der er Stykker af Mundingsrande af omtrent 12 forskjellige Kar, oftest dog kun ringe Partier. Heller ikke synes de Stykker af Underdel og Bund, der ere at henføre til disse Kar, at have den sorte Skorpe, der saa ofte findes indvendig i de noget mindre Kogekar. Efter større Flager, der have kunnet sammensættes af mange smaa Stykker, har et af disse meget store Kar kunnet opkonstrueres, som dette er vist nedenfor S. 205 Fig. 40; Skaarene optoges i Felt III, nordl. Del, H og I, 6 og 7 og flere vedliggende Kvadrater, baade i og udenfor den store Grube paa dette Sted. For flere andre af disse Kar kan Mundingsbredden beregnes til 30—35 Cm.; i Side og Bund have de en Tykkelse af indtil 2 Cm.; den udadbøiede Mundingsrand kan have en Bredde af 5 Cm. med en Tykkelse af 3 Cm. Det er saaledes meget tykt forarbeidede Kar, men særdeles regelmæssig og godt gjorte.

Stor har Mængden været af de noget mindre, men dog anseelige Kar, alle af Krukkeform, der have været anvendte som Kogekar, hvad der sees af den Skorpe, som jævnlig er efterladt paa den indvendige Side; ved de smaa og fine, ornamenterede Kar findes dette ikke. Ogsaa ere disse Skaar ret jævnlig stærkt forbrændte, utvivlsomt ved Brugen; ved de allerstørste og ved de smaa Kar er dette derimod sjældent og sikkert tilfældigt. Overfladen er ved disse Kar

meget forskjellig behandlet, snart jævnt eller glat afstrøgen, snart ru, snart belagt med en smaastenet Grød, der kan være paastrøgen med Fingrene i Striber paatværs eller nedefter, eller Belægningen er paatrykt med en Klud el. lign., hvorved der fremkommer en ganske eiendommelig ujævnt fremtrædende, aaret Overflade. Facettering af Mundingsranden er stærkt fremtrædende og smukt udført. Brændingen er oftest stærk, og Karret er da godt og solidt — ingenlunde ringere end de samtidige jydske Lerkar; men der findes ogsaa daarlig brændte og letsmuldrende Kar. Farven er som sædvanlig afvexlende graa, sort eller rødlig, alt efter Behandlingen og Brændingen.

Paa mange Skaar, af mange forskjellige Kar og paa en forskjelligartet Overflade, baade den jævne, den ru og den tyktgrødede, ogsaa hvor Fladen er tætstribet med Kamornamenter, findes yderst en paalagt, eiendommelig Masse. Den danner et tykt, fintkornet Lag, kridhvidt, gulligt eller rødligt, eller underst hvidt og derover et rødligt Lag (Fig. 22 og S. 214). For største Delen er denne Masse affaldet eller bortsmuldret; men ofte sidder den dog paa, fast og ret haardt, i temmelig store Partier. Anvendelsen heraf maa have været almindelig, dog kun ved disse større Kar, men hverken ved de allerstørste eller ved de smaa og fine.

Hvad dernæst angaaer de mindre og smaa Kar — Kopper, Skaale og Bægre — saa findes de saa nette og fine med facetteret Mundingsrand og med ganske tynd Væg og glat Flade, som de overhovedet træffes i Norden; ogsaa blankt sorte forekomme, men sjælden. Mange af disse Smaakar og ogsaa enkelte noget større — tilsammen, som alt nævnt, over 100 — ere udstyrede med Ornamenter, let indridsede Linier, i Baand med Vinkel- og Bueanordning, stregfyldte Trekanter o. lign., og i Forbindelse hermed Punktrækker eller enkeltvis stillede, runde Indtryk. Paa Skaar af to Kar findes det for Folkevandringstiden eiendommelige Mønster bestaaende af et større, rundt Mærke omgivet af en

Kreds af indtrykkede Punkter, se »Ordning« 292. Adskillige Smaakar have Kamornament. Et lavt og bredt, skaal- eller bægerformet Kar paa Fod har udvendig tætstillede Negleornamenter, Fig. 23; det er stærkt itubrudt, ikke fuldstændigt og forbrændt. Fremdeles er der fundet en meget høi og nedenfra hul Fod til et Bæger og to ganske lave, massive

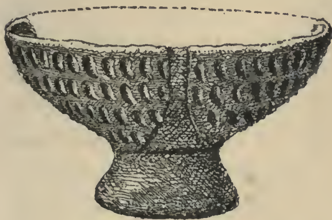

Fig. 23. 1/3.

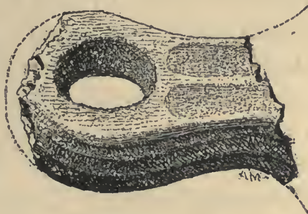

Fig. 24. 2/3.

Fødder til lignende Kar. Af Interesse er Tuden til en af de sjælden forekommende Kander med Udløb gjennem Hanken, se »Ordning« 302, og et Stykke af et fladt udstaaende Haandtag endende i en Ring, Fig. 24 — utvivlsomt en Gjengivelse af det bekjendte Haandgreb paa de romerske Bronzekasseroller.

Der kan efter det her anførte næppe være stor Tvivl om Karrenes Tid. Det fra den romerske Periode mest charakteristiske Træk, den særlige, facetterede Mundingsrand, der bøier ud fra Karrets Væg under en Vinkel eller i en blød Bue, er meget fremtrædende; paa den anden Side have mange af Karrene Folkevandringstidens Præg, og en og anden Enkelthed minder afgjort om denne senere Tid. De mest udprægede senere Karformer findes dog ikke, og heller ikke den eiendommelige brede og tynde Mundingsrand. Fundet rækker saaledes ind i Folkevandringstiden, men tilhører væsentlig den romerske Periode; det kan vel henføres til d. 2.—4. Aarh. Med denne Tidslængde stemmer vel den betydelige Fundmasse og de store Forandringer, der som foran omtalt, sees at være foregaaede paa Bopladsen.

Tildels for, men i hvert Tilfælde ikke imod den anførte Tidsbestemmelse tale ogsaa de øvrige ved Veileby fremkomne Sager; en enkelt af Formerne kjendes alene fra den romerske Periode, de andre række ned i Folkevandringstiden, men ingen af dem tilhører udelukkende dette senere Afsnit. Det er ikke et ringe Antal Gjenstande, som optoges ved denne Undersøgelse, og dertil for en Del charakteristiske og sjældne, ganske anderledes end det har været ved de øvrige Bopladsfund, der næsten ikke have indeholdt andet end Potteskaar. Dog maa det herved erindres baade, at Gravningen ved Veileby var meget omfattende, at Kulturlaget paa mange Steder var tykt og navnlig, at den lerede lollandske Jord og Fugtigheden nederst i Gruberne har maattet bidrage til at bevare meget, der sikkert vilde være blevet opløst i den jydske Sandjord.

Fra den romerske Tid er den velbekjendte lille, smukke Jernkniv med indbuet Ryg og Jernskaft, »Ordning« 122, der fra Veileby foreligger i et dog fragmenteret Exemplar. Fra samme eller det paafølgende Tidsafsnit er en Nøgle, anf. St. 134, en Kniv, 119, en Sax, 128, 3 Benodde til Kastespyd, 437[1], og en Bidselstang af Hjortetak, der allerede har været omtalt og afbildet i Aarb. f. nord. Oldk. 1900, S. 239. En lille Bronzefibula er af Charakter som de ældste fra Folkevandringstiden, nærmest anf. St. 246. Af en Jernfibula er kun Bøilen bevaret, nærmest anf. St. 245. En Bennaal har den romerske Tids Præg. Der fandtes tre Smaastykker af de Benkamme, anf. St. 274—75, der ere fælles for begge de nævnte Tidsafsnit. Dette gjælder ogsaa en smuk Tensten med indskaarne Ornamenter, forskjellige paa de to Sider, anf. St. 140. Den er af en fintkornet Sandsten ligesom en anden Tensten og Halvdelen af en tredie. Ogsaa disse have to modstaaende, flade Sider, men Kanterne ere fuldstændig afrundede, som anf. St. 137. Frem-

[1] Se nærmere om denne Form Aarb. f. nord. Oldk. 1901, S. 46.

deles optoges en Tensten dannet af et afskaaret Ledhoved af en Knogle; den har hvælvet Overdel og flad Underside, som anf. St. 136. Nogle Tenstene af Ler og flere Lerbrikker med og uden Gjennemboring skulle omtales nedenfor, S. 217.

Hvad der iøvrigt fandtes af saadanne personlige Brugsgjenstande, Smykker og Vaaben, var kun Ubetydeligheder: en lille Smykkeperle af Rav; to Smaastumper af Guldblik; et Stykke af Stilken til en Jernnaal og af en Bennaal, der er gjennemboret ved Hovedet; Dele af to veltildannede Naale eller Prene af Ben, lige afskaarne opadtil og uden særskilt Hoved; Brudstykker af to Jernknive; et firkantet tildannet Skaft af Ben; en Splint af en Rørknogle tilspidset som Pren; en eiendommelig tildannet Benod til en Pil eller et Kastespyd.

Sparsomt er ogsaa, hvad der foreligger af egentlige Redskaber, Haandværkssager og lign.: Halvdelen af et stort Køllehoved af Træ med Skafthul, en Form, som kjendes fra samtidige Fund[1]; — et Stykke Hjortetak lige afsavet for begge Ender til en Længde af 6 Cm., $3^1/_2$ Cm. tykt og gjennemboret efter Længden med et 2 Cm. bredt Hul, udvendig et ringformet Indsnit bestemt til at fastholde et Baand; det er vistnok en Tud til en Lædersæk; — 2 smaa Jernringe; — et lille Stykke Bronzeblik, rørformet sammenbøiet; — 3 splintrede Rørknogler med en Gjennemboring i Væggen nær en af Enderne; — en 7 Cm. stor Klump af den Harpixmasse, som var almindelig anvendt i Bronzealderen; endelig en Del tilskaarne, men ikke nærmere bestemmelige Træstykker, en Hornsteile af et Kohorn med paabegyndt Overskjæring, en Hjortetaks-Rosenstok, der er stærkt afskaaren, og flere Knogler med dybe Hug- og Snitmærker. Om mange rundtom afknuste Haandsten og om et Stykke af en Ildbuk skal tales i en snart følgende Afhandling.

---

[1] Aarb. f. nord. Oldk. 1901, S. 52.

Af usikker Bestemmelse er den eneste hidtil ukjendte Form, der fremkom ved denne Undersøgelse, dannet af Oxens Ribben, Fig. 25.

Et fuldstændigt Stykke er 20 Cm. langt, fladt afskaaret ved Længdekanterne og om begge Ender. Et andet er 34 Cm. langt, hvad der næsten er Benets hele naturlige Længde, og

Fig. 25. 1/2.

kun den ene Halvdel og den ene Ende er behandlet paa samme Maade som det først omtalte Stykke. To andre vise samme Forarbeidning, men ere afknækkede til en Længde af 15 og 18 Cm.; den afrundede Ende af det ene er afbildet i Fig. 25. De flade Kanter og Ender vise vel noget Slid; men sikkert nok er Formen væsentlig fremkommen ved Bortskjæring af Knoglens tyndeste, skarpe og ujævne Partier. Under hvilket Formaal dette er skeet, skal ikke afgjøres; mulig forat flere saadanne Stykker kunde føies sammen til en Flade, og forat de skarpe Kanter ikke skulde gnave de forbindende Led. Man har maaske saaledes skaffet sig en Dækplade for Brystet, hvortil de buede Ribben vilde egne sig. Saadanne Dækvaaben kjendtes jo, idet Ringbrynien var anvendt i Norden allerede i den romerske Periode[1].

Det vil være bemærket, at Alt, hvad der her er anført, er Smaagjenstande og Brudstykker, som naturlig komme mellem Affaldet fra en Boplads[2]. Om Sagernes Leie er ikke meget at sige. De fandtes spredt over alle Felterne,

---

[1] Om Skælpanseret med Plader af Horn taler Ammianus Marcellinus i Rer. gest. XVII, 12.

[2] Af Sager, der ikke henhøre til Fundet, fremkom kun en lille Flintøxe og en Jernbolt til en Armbrøst, optagne øverst i Kulturlaget.

oftest dog i dybere Lag. Træsagerne fandtes i en Dybde af 1—1,80 M. under Overfladen, enkelte af Bensagerne laa i 1. Udgravningslag, hvor ogsaa Nøglen, Bidselstangen og en af Jernknivene optoges.

Af forbrændt Ler i Klumper, der jævnlig findes paa Bopladserne, forekom her kun lidt, c. 30 Stykker, der optoges enkeltvis og spredt. De oftere iagttagne Indtryk af Grenværk sees ikke paa disse Lerstykker. Derimod ere adskillige flade, med ret jævne Sider og med en Tykkelse af c. 2 Cm. Disse indtil 8 Cm. store Stykker kunne vel betragtes som Rester af en Lerstrygning paa en jævn Trævæg i Boligen.

En Hovedbestanddel af Fundet danne endelig Dyreknoglerne, hvorom nærmere S. 220. I de først undersøgte 84 □ M. taltes 7956 smaa og store Stykker; senere fortsattes Optællingen ikke, da Knoglernes hyppige Forekomst var tilstrækkelig konstateret, og da Mængden vedblivende var uforandret. I de samme 84 Felter udgjorde Potteskaarene noget over $^{1}/_{4}$ af samtlige fremdragne Skaar; efter dette Forhold kan sikkert ogsaa det hele Antal af Knogler beregnes. Thi Afleiringsmaaden var ens for begge Slags Sager. Hvor der var mange Skaar, var der gjennemgaaende mange Knogler; de fandtes fra det øverste til det dybeste Lag, snart faa, snart mange, indtil 400 paa 1 □ M. Ligesom Skaarene optoges ogsaa Knoglerne sønderdelte, spredt og enkeltvis liggende, ikke i særlige Hobe eller samtlige af eet Dyr paa samme Sted. De laa som Affald blandet med det øvrige, der var hidbragt til Pladsen.

Brørup Fundet,

Affaldsdynger ved Jordfladen.

Nord for Bovling Indfjord, kun c. 200 M. fra Kysten, findes der en Grav- og Boplads paa og omkring en lav Bakke, der hæver sig over det flade Land; paa Generalstabens Maalebordsblad O 18 er Bakken angiven ved en kreds-

formet 10 Fods Kurve. Pladsen hører til en Parcel af Gaarden Søgaard under Brørup By i Bøvling Sogn, Skodborg Herred.

Undersøgelsen bredte sig efterhaanden over en Strækning paa c. 120 M.s Længde og med en Bredde af indtil 50 M. Herved fremkom 14 Grave, og for en Del umiddelbart ved disse viste sig en Række større og mindre Kulturlag. En stor Plet var fyldt med Kul og Aske; paa flere Steder fandtes tilført Ler, halvbrændt eller næsten raat, og derved Kul og Potteskaar. Ved Siden af disse ret ubestemmelige Lag viste sig flade Indsænkninger fyldte med Kulturjord, nogle Potteskaar og Kul og oftere med en dybere Sænkning i Midten; endelig fandtes mange smaa runde og dybe Nedgravninger. Om disse sidste to Slags Fordybninger tales nærmere S. 196 flg.

Paa to Steder var der meget store Lag med Tusinder af Potteskaar, det ene fremstillet i Plan i Fig. 26, det andet kun 2—3 M. fjærnet derfra, som dette er angivet i Planen, hvor en lille Del af dette Lag sees øverst tilhøire. For disse to Kulturlag skal der her gjøres Rede.

Over det i Fig. 26 fremstillede Stykke var Overfladen ganske jævn, med et svagt Fald mod Vest paa høist 30 Cm., og med kun en halv saa stor Høideforskjel i modsat Retning, Syd—Nord. Overfladejorden, hvori intet fandtes, og hvorunder Kulturlaget viste sig, var gjennemgaaende 30—40 Cm. dyb, kun enkelte Steder indtil 50 Cm. eller aftagende indtil 20 Cm., hvad der var en Følge af en Afgravning i ny Tid. Følgelig havde ogsaa Kulturlaget, som det efterlodes i Oldtiden, og hvorover det vel maa antages, at det dækkende Muldlag senere har dannet sig, en ret ensartet jævn Overflade. Derimod var Bunden under dette Lag ikke jævn, men for en Del optagen af fladtskraanende Sænkninger og bestemt afgrænsede Fordybninger. I det enkelte kan dette sees af de i Planen indførte Tal, som i Metermaal angive, hvor dybt under Overfladen Kulturlaget naaede ned paa de forskjellige Steder. Tillige er det ved punkterede Linier vist,

hvor der iagttoges en kjendelig, men dog jævnt skraanende Sænkning, medens en fuld Linie angiver, hvor der saaes en mere bestemt afgrænset Fordybning.

Kulturlagets Omkreds var, som det sees af den her

Fig. 26. Kulturlag ved Brørup: Meterinddelingen, orienteret; Fordybninger; Lagets Dybde under Overfladen; ved x større Skaarbunker.

meddelte Plan, ganske uregelmæssig, bøiende sig ud og ind og løbende ud i smalle Tunger. Mod Syd var der en smal Afbrydelse i det ellers sammenhængende Lag, saaledes at det yderste Parti dannede et Hele for sig, men dog i nær

Berøring med det øvrige. Kun mod Vest naaedes der ved Gravningen ikke helt ud til Lagets Grænse; men det var her ganske tyndt og dets Indhold af Potteskaar yderst ringe. Umuligt er det dog ikke, at der kan være en Fortsættelse i denne Retning, hvad der, som det nedenfor skal sees, har nogen Betydning for Opfattelsen af Fundet.

Ligesaa uregelmæssig og planløst som Omkredsen tegnede sig, vare de Sænkninger formede, der viste sig i Grundens lyse, gule Sand, da Kulturlaget blev fjærnet. Der skjønnes ikke at være noget, som tyder paa, at det er Tomten af en eller flere Boliger, som her er bleven afdækket. Bygningens Form, rund, firkantet eller aflang, maatte dog kunne spores; det maatte kunne sees, hvilket Stykke der dannede Gulvet i Boligen; var den forsænket, maatte Nedgravningen kunne sees. Men det hele kan ikke siges at være nedgravet. Ganske tyndt ved Randen — for en Del kun 15—20 Cm. — tiltager Kulturlaget indefter; altsaa er Grunden kun ganske lidt uddybet ved Randene. Derefter sænker den sig noget, men snart umiddelbart ved Omkredsen, snart først længere inde, og dette ganske uregelmæssig. Et Stykke inde i Laget, i Kvadratmeter B 5, var Kulturlaget kun 10 Cm. dybt. Om og ved de 3 Gruber bredte sig flade Sænkninger, men atter ganske uregelmæssig formede. En egentlig Nedgravning kan kun sees at være foregaaet ved disse Gruber, der havde ret steile Vægge, og hvis Bund laa indtil mere end 1 M. under Jordfladen, idet selve Kulturlaget udgjorde 60—80 Cm. Nedsænkningen under den nærmest omgivende Grund var dog kun ringe, et Sted vel 65 Cm., et andet derimod kun 17 Cm. Der er sikkert foregaaet noget paa denne Plads, før den dækkedes af Kulturlaget eller samtidig dermed; der er gravet noget i Jordfladen, men for en Del kunne Fordybningerne sikkert være dannede blot ved, at det løse Sand blev optraadt. Det sees dog ikke, hvorfor dette just skulde tyde paa, at der her stod en Bolig snarere end, at det var en Værk- og Arbeidsplads udenfor Huset. Ogsaa kunde det

her som andetsteds ved Bopladserne tænkes, at Husdyr, Høns og Svin, have dannet de smaa og flade Fordybninger. Men nærmere maa Kulturlagets Sammensætning og Indhold kunne oplyse.

Laget bestod af blandet Sandjord af forskjellig Farve, overveiende mørkebrun. Fed, sort Jord fandtes i et indtil 5 Cm. tykt Lag af aflang firkantet Form i Bænk 7, Meterfelt E og de nærmest tilstødende Dele af D og F; der var her ogsaa en Del Kulrester. Sort Jord og lidt Kul fandtes flere andre Steder, men intet Kullag og heller ikke forbrændt Jord eller noget Stenlag, der kunde opfattes som en Baalplads. Foroven i Gruben B 6 laa et Brudstykke af en Kværnsten og af en Knusesten samt en lille Marksten. Atter temmelig overlig i Gruben C 4 laa spredt 7 mindre Sten, og i den sydligste Grube atter fuldstændig spredt 12 Sten, indtil 9 Cm. store. Saadan spredt liggende Sten foroven i Gruberne ere ogsaa trufne andetsteds; under og mellem dem laa her talrige Potteskaar. Endnu skal nævnes nogle flere Knusesten, en Klump Myremalm og nogle opløste Hestetænder, medens Dyreknogler ikke vare bevarede i den løse Sandjord.

Afgjørende for Opfattelsen af Laget ere Potteskaarene, som optoges i et Antal af 7165, deraf 529 Randskaar, 221 Bundskaar, 105 Øreskaar, 348 ornamenterede Sideskaar og 5962 uornamenterede. Først Afleiringsforholdene:

Nærmest Kulturlagets Rand fandtes kun faa Skaar, saaledes i hele Bænk A: 42, i B 2: 77, B 3: 28, C 2: 5, C 3: 24 og i Bænk H og I tilsammen: 51; flere Steder ved Omkredsen var der kun et ringe Lag brunt Sand ovenpaa den faste Grund. Længere inde forekom derimod Potteskaarene i stor Mængde, saaledes navnlig i de egentlige Gruber. I B 6—7 taltes over 1000 Skaar, deraf 100 under 2 Cm. store. I C 4, der udgjorde Midten af den nordligste Grube, optoges 548 Skaar, hvoraf Halvdelen i et Hjørne af Feltet; her fandtes ogsaa de fleste Skaar af et Kar, der har kunnet sammensættes næsten fuldstændig. Men ogsaa i de fladere Sænkninger udenfor Gruberne laa Skaarene flere Steder i samlede Hobe; saaledes i C 7, henimod det nordøstre Hjørne: 1468, i D 7 nær Midten: 1027, deraf c. 700 under 5 Cm. store, i D 9 ved Midten: 371, deraf ikke 100 over 5 Cm., i E 8 nordligst: 42, i G 9 sydligst: 290.

I den afsondrede Plet sydligst fandtes 390 Skaar, deraf mange i Gruben baade over og under Stenene.

Hvor skulde det være muligt, at man beholdt disse Bunker af Potteskaar hos sig i Boligen snarere end at bringe dem til en Affaldsplads? Og maa dog de Gruber, hvori der findes indtil 500 Skaar pr. □ M., ikke snarere være Affaldshuller end Ildsteder, Kjælderrum el. lign.? Den Maade, hvorpaa Skaarene ere afleirede, tyder afgjort paa, at de ere henlagte som Affald i og om udgravede Huller.

Det samme viser ogsaa den hele Tilstand, hvori disse mange Lerkar forefandtes, der alle vare itubrudte — ikke et eneste dog nogenlunde helt — og det saa yderlig stærkt itubrudte, som dette fremgaaer af de alt meddelte Angivelser om Tallet af ganske smaa Skaar. Haandstore og lidt større Stykker vare rene Undtagelser. Flere Steder fandtes vel mange Skaar af et og samme Kar i Nærheden af hverandre, men intetsteds samtlige Skaar, og det saaes, at Alt er kommet paa Plads i Brudstykker og ikke først er faldet fra hinanden paa Stedet. Skaar fra mange forskjellige Kar findes blandede mellem hverandre, store og smaa, grove og fine. Særdeles mange ere stærkt forbrændte, oftest forneden, hvor Ilden har virket. Tykke, sorte Skorper dække de nedre Dele af Karrenes Inderside, — det maa være Rester af Mad. Ogsaa udvendig findes undertiden en sort Skorpe, men rent tilfældig afsat, endog ved Mundingen; det er utvivlsomt Rester af forraadnede Stoffer i Affaldsdyngen.

Men først og fremmest maa der lægges Vægt paa, at Skaarene af samme Kar meget ofte ere stærkt spredte over den hele Plet, og at altid noget mangler. Vare Karrene gaaede itu ved Brug paa Stedet, maatte Skaarene ligge samlede, og de maatte alle være at finde paa Pladsen. Som det er, maa Karrene være itubrudte andetsteds, og kun en Del af Skaarene er med andet Affald bragt sammen her og har da faaet Plads ganske tilfældig, enten samlet eller adskilt.

For nøiere at konstatere dette Forhold er et lille Antal Kar, som ere lettere kjendelige ved Farven, ved Behandlingen af Overfladen eller ved Væggenes store Tykkelse, blevet fuldstændig behandlet, idet der er udsøgt Alt, hvad der skjønnedes at høre til disse Kar, og dette er blevet sammensat. Desuden ere alle Bund- og Randskaar blevne sammenføiede, saavidt dette var muligt. Hele den øvrige Masse af Skaar er derimod foreløbig ikke tagen under Arbeide paa Grund af den store Vanskelighed, som dette stiller, og den lange Tid, det kræver. Hvad der er foretaget, er dog allerede tilstrækkelig oplysende, som dette vil sees af den følgende Oversigt.

Af Skaar fra forskjellige Steder er der sammensat: Største Delen eller større Dele af Kar.

Af et meget stort Kar, med rundt udfaldende Mundingsrand, glat Overdel og tykt belagt Underdel har der kunnet samles omtrent Halvdelen ved Mundingen og Trediedelen ned ad Siden, men med store Huller og udskydende Partier. Bredden i Mundingen har været c. 25 Cm., i Bugen c. 50 Cm. Øverst ved Mundingen og ned ad Siden sidde i Midten 10 Skaar fra den store Dynge i C 7 og 1 fra den tilstødende Bænk D. Med disse støde sammen til den ene Side 10 Skaar fra Gruben C 4, der ligger 2 M. mod Nord, og nedenfor disse er indføiet 3 Skaar fra D 9, der ligger 4 M. mod Syd. Til den anden Side følge 5 Skaar fra C 6 og udenfor dem 15 Skaar fra Gruben B 6. Nedenfor Midtpartiet sidde 13 Skaar fra B 7 og atter under dem 5 fra C 6. Der er altsaa 62 Skaar, der ere fordelte paa 7 □ M., de yderste 5 M. fra hinanden, og de laa dels i begge de store Gruber, dels i 4 andre Kvadrater udenfor Gruberne.

Et noget mindre Kar, Fig. 27, 37 Cm. høit og nøiagtig ligesaa bredt i Bugen, er sammensat af 41 Skaar. Overdelen er glat, medens Underdelen har tyk Beklaskning; Karret er tykvægget, og Skaarene ere let kjendelige. Der mangler ikke meget i, at det er fuldstændigt. Nogle mindre Huller kunne vel hidrøre fra, at Skaarene ere overseete; men om et større manglende Parti af Bugen kan dette næppe gjælde. De omgivende Skaar ere stærkt forbrændte; paa dette Sted er vel Karret blevet gjennemglødet; det er sprunget i Smaastykker, der ere blevne liggende paa Stedet, medens de friske Stykker ere bragte til Affaldsdyngen. Største Delen af Skaarene fra øverst til nederst i

Karret laa i Gruben B 6—7; men et Parti af 9 sammensluttende Skaar nederst i Siden og af Bunden optoges i Gruben C 4, og et enkelt lille Skaar laa i Bænk E, 1 og 2 M. øst for Gruberne.

Til et af de allerstørste Kar, som overhovedet kjendes fra Jernalderens Bopladser, har der kunnet sammensættes 7 større og mindre Partier, hvormed Karret kan fremstilles i sin rigtige

Fig. 27. 1/5.

Form, som det er vist i Fig. 28. Det er 68 Cm. høit og c. 60 Cm. bredt i Bugen. Af de langt over 100 Skaar, som her ere sammenføiede, ere de fleste fra B 6—7, men en Del fra C 6—7 og fra Bænkene F og G imod Øst, og 3 Stykker ere fra Gruben længst mod Syd i D—E 10.

Større Partier have kunnet samles til et Kar af lignende Størrelse og Art; ogsaa dette har tyk Belægning paa Udsiden nær op imod Mundingen, men Randen er smal og ikke udbøiet. Eet af Stykkerne udgjør omtrent en Fjerdedel ved Mundingen og i den øverste Del af Siden, med 39 Skaar fra B 7 og C 6. Et andet har 24 Skaar fra B 6 og B 7, men dertil 2 fra C 3, der ligger 2 M. mod Nord. Et tredie med 14 Skaar henføres med nogen Tvivl til dette Kar; men Skaarene

ere atter fra B 7 og C 3. Et fjerde er samlet af Stykker fra B 6 og C 6.

Mundingsrande.

Foruden mange, der have Stykker fra to sammenstødende □ M., navnlig ofte liggende i to af de ovenfor nævnte, særlige

Fig. 28. 1/7.

Dynger, findes følgende, der vise Stykker, som laa endnu fjærnere fra hinanden.

Større Kar: En Del af en Rand er sammensat af 4 Skaar, to af dem fra C 7, et lille imellem dem fra D 7, og yderst et Stykke fra den sydligste Grube D—E 10.

Et Fragment bestaaende af 4 Skaar fra D 7 og 5 fra D 9, begge Steder i de større Hobe.

Tre sammensluttende Skaar ere fra B 7, C 7 og C 6.

En næsten fuldstændig Rand har 3 Skaar fra C 3 og 3 Skaar fra Dyngen i C 7.

Mindre Kar: Af to sammensluttende Skaar er det ene fra C 7, det andet fra den særskilte, nedenfor omtalte Dynge, hvis Omkreds sees øverst tilhøire i Fig. 26.

To ganske smaa Skaar ere fra Dyngerne i D 7 og C 7, og hermed er sammenføiet et større Skaar fra Bænkene H—I.

Et Skaar fra B 6 er forenet med et fra Bænk E.

Til 2 Skaar fra D 7 er føiet et fra E 8, hvor der begge Steder var større Hobe.

Til et Skaar fra B 6 er føiet et Stykke fra Bænk D.

En Trediedel af et ornamenteret Kar er samlet af 2 Skaar fra C 7 og 2 fra den store, særskilte Dynge nordlig for den her omhandlede.

Bunde.

Største Delen af Bunden og den nedre Del af et Kar med Kamornamenter er samlet af 13 Skaar, de fleste fra Grube B 6, andre fra den store Skaarbunke i D 7, altsaa med 1 mellemliggende □ Meter.

Fragment af et lille Kar med Stregornamenter, samlet af 3 Skaar, der ere 3, 4 og 9 Cm. store, hvert af dem liggende paa sit Sted: i Gruben C 4, i Gruben B 6, i □ M. C 6.

Bundskaar, samlet af 2 Stykker, fra Gruben B 6 og den tilstødende □ M. C 6.

Største Delen af Omkredsen af en Bund, der er meget forbrændt, er sammensat af 7 Skaar fra C 7 og 2 fra C 3, altsaa med 3 mellemliggende □ M.

Et Fragment er samlet af 2 Skaar fra C 7 og 1 fra Gruben B 6, altsaa fra 2 □ M., der støde sammen i et Hjørne.

Et lille Parti er samlet af 3 Skaar, de to fra Gruben C 4, eet fra C 3.

Af Skaar fra samme eller sammenstødende Kvadrater er der fremdeles tilveiebragt følgende:

To store Kar ere for største Delen bragte sammen af mange Skaar fra 2 og 3 sammenstødende □ M. Tre andre saadanne mere fuldstændige Kar ere sammensatte af Stykker fra en enkelt Kvadrat. Endelig er et særlig tykvægget Kar, 36 Cm. høit og 26 Cm. bredt i Bugen, blevet samlet af over 50 Skaar, der alle optoges i Gruben C 4. Navnlig ved dette eiendommelige Kar er det klart, at de manglende, mindre Dele og især et haandstort Stykke af Siden ikke kunne være overseete under den omhyggelige Optagelse.

Mundingsrandene foreligge efter endt Sammensætning saaledes:

Til større Kar, med en Bredde foroven af 20—25 Cm., har der kunnet samles største Delen af 2 Rande og omkring Halvdelen af 20; kun faa af Skaarene have en Størrelse af 10—15 Cm. Fremdeles findes Smaastykker, indtil 10 Cm. store, af 35 forskjellige Kar.

Af Rande til mindre Kar, der have havt en Bredde af 10—20 Cm. eller mindre, findes større Partier af 34 Kar. To af dem ere næsten fuldstændige; af fire er der omtrent Halvdelen; de øvrige ere endnu mindre. Fremdeles findes mindre Partier af 36 Kar, ofte sammensatte af flere Stykker.

Af Rande til ornamenterede Kar findes 24 Fragmenter. Blandt disse er 1 Mundingsrand nogenlunde fuldstændig, af 2 findes næsten Halvdelen, de øvrige ere fra ganske smaa indtil 15 Cm. store. Med Fingerindtryk alene under Randen eller ned over Siden ere 4, med raat indskaarne Streger under Randen 16, med smukke, stregfyldte Liniebaand, Trekanter eller omløbende, brede Linier 4.

Endelig findes 80 ganske smaa Randfragmenter af større og mindre Kar.

Herefter skulde det antages, at der foreligger Dele af 150 Kar; kun 5 ere næsten fuldstændige, af 26 findes omtrent Halvdelen, af alle de øvrige kun mindre eller ganske ubetydelige Stykker. Med de først opregnede og særlig omtalte skulde det hele Antal af Kar da være c. 175.

Mundingsrandene ere fortykkede som i den romerske Periode, mange ogsaa facetterede, og der findes en Udbøining, enten buet eller under en Vinkel. Fortykkelsen kan være betydelig, indtil 3 Cm. De fleste ere af Krukker og Hankekar. Af Fade og Skaale uden Fortykkelse findes kun meget faa Skaar.

Af Bunde foreligger følgende:

Af ornamenterede Kar med en Del af Siden, hvorpaa Ornamenter, der dog kun bestaa i en mere eller mindre flygtig Kamstribning, indridsede Linier, oftest nedadløbende, samt for 1 Stykke i Negleindtryk: mindre eller ganske ubetydelige Skaar af 21 forskjellige Kar.

Af andre større Kar: To næsten fuldstændige Bunde, 17 Cm. brede, ere samlede af mange Skaar; 5 mindre Partier ere sam-

mensatte af 2 eller 3 Skaar; desuden 17 større Fragmenter, indtil Halvdelen, sikkert af ligesaa mange Kar.

Af mindre Kar: 1 hel Bund og 2 næsten fuldstændige, samlede af flere Skaar; 6 større og mindre Stykker, samlede af flere Skaar, og desuden 21 Bundstykker, vistnok af ligesaa mange Kar.

Hertil komme c. 80 Brudstykker indtil c. 5 Cm. store; hvormange Kar de repræsentere, lader sig ikke afgjøre, idet Smaastykker af Bunde ikke kunne adskilles med Sikkerhed. Saaledes forstaaes det, at de bestemmelige Bunde give et samlet Antal af 75 Kar, medens Fragmenterne af Rande, der ere lettere kjendelige, som anført give 150. Dette sidste maa være det rette.

Resultatet af denne Oversigt over, hvad der er opnaaet ved Forsøget paa at sammensætte Skaarene, hvilket Arbeide som oven anført er holdt indenfor visse Grænser, maa utvivlsomt blive dels, at Skaarene af samme Kar ofte ere stærkt spredte over Pladsen dels, at ikke samtlige Skaar have været tilstede. Dette Forhold er formentlig saa stærkt fremtrædende, at det ikke kan forliges med Antagelsen af, at der paa denne Plads har staaet en eller flere Boliger, hvori Karrene ere blevne søndrede under Brugen. Den stærkeste Bekræftelse paa, at det hele er tilført og tilfældig afleiret og sammenblandet Affald, giver det, at nogle Skaar fra det nærliggende, men dog ved et bestemt Mellemrum adskilte Kulturlag, af hvilket et lille Parti sees øverst i Fig. 26, have kunnet passes sammen med Skaar fra det her omhandlede Lag. Findes Skaar af samme Kar paa to forskjellige, store Pladser af denne Art, maa enhver Tanke falde om, at disse Kulturlag betegne Hustomter.

Det nordligere Kulturlag havde en større Udstrækning. Omkredsen var uregelmæssig, nærmest dog eliptisk, med en Længde af 12,7 M. og en Bredde af 7,6 M. Den nu ganske jævne Jordflade havde henover Pladsen et Fald paa c. 40 Cm. Men under den jævnt tykke Muld og under Kulturlaget var der en ringe, flad Sænkning i den sandede Undergrund. Bunden

laa gjennem Midten 50—70 Cm. under Jordfladen. Kun paa en ikke skarpt afgrænset Plet, omtrent i Midten efter Pladsens Bredde, men mere til Siden efter dens Længde, laa Bunden dybere, indtil c. 1 M. under Jordfladen. Denne flade Sænkning af Bunden under Kulturlaget minder om den først omtalte Plads; men de større Sænkninger og Gruber findes ikke her.

Kulturlaget bestod af mørk, kulholdig Jord, hvori der foruden nogle Knusesten, nogle Slagger og Brudstykker af »Ildbukke« fandtes Potteskaar i stor Mængde spredte over hele Pladsen. Skjøndt et og andet ornamenteret Stykke ikke har sit tilsvarende i det først omtalte Lag, ere Karrene dog gjennemgaaende ganske ensartede paa begge Pladser, og Fundene maa være omtrent samtidige. Sønderbrydningen var imidlertid her langt mere fremtrædende. Af samtlige Sideskaar uden Ornamenter vare 4050 af ganske ringe Størrelse, indtil c. 5 Cm. store; kun c. 80 vare større. Saaledes er en fuldstændig Behandling af Fundet med det Formaal at sammensætte Karrene næsten umulig. En Betragtning af de lettere kjendelige Skaar viser imidlertid tydelig, at det er i høi Grad ufuldstændige Lerkar, som vare samlede paa denne Plads.

Af meget store og grove Kar med Negleindtryk i en eller flere Rækker under Mundingsranden eller med andre flygtige Indtryk paa samme Sted fandtes 28 Skaar, der maa have hørt til mindst 14 forskjellige Kar, men alle kun repræsenterede af ganske ringe Dele. Af andre Kar med Negleindtryk paa Siden fandtes 34 Skaar, men af flere Kar, der alle ere ufuldstændige. Af Lerkar med ovale, tætstillede Indtrykninger og andre Ornamenter var der 10 smaa Stykker, hørende til mindst 6 Kar. Af finere Lerkar, prydede med vinkelbøiede, stregfyldte Baand fandtes 28 ubetydelige Stykker af flere Kar. Af et stort, smukt ornamenteret Kar med horizontale, fordybede Linier og et bredt Zikzakbaand var der 52 Skaar, som tilsammen dog kun udgjorde en lille Del af Karret. Af en Siskaal fandtes kun et lille Skaar. Dette kunde videre fortsættes.

Skaarene af de Kar, som ere let kjendelige, vise, at de her forefundne Kar ere ganske ufuldstændige.

Det var fremdeles Kar af alle Slags, baade store, grove, som sædvanlig ikke forekomme i Grave, og fine, smaa Kar, som de kjendes fra Gravgodset, og Alt i samme Omfang søndret og forekommende i Mængde. En Oversigt over det hele følger her:

Ikke ornamenterede Kar.

Mundingsrande af meget store Kar med svær, ofte stærkt fortykket Rand, udbøiet under en Bue eller en Vinkel	69
Do. af noget mindre, grove Kar med udadtil stærkt fortykket Rand eller med den noget tykkere Rand mere eller mindre udbøiet	99
Do. af mindre og smaa Kar med udadtil fortykket Mundingsrand	118
Do. af Kar uden sønderlig fortykket Rand, vistnok Skaale eller Fade	68
Do. ganske ubetydelige Fragmenter	117
Ører til Kar, rundt indtappede og ofte bredere nedadtil, kun 1 helt, alle de øvrige Fragmenter	122
Bunde, Fragmenter indtil c. 5 Cm.	173
Do. noget større	48
Sideskaar af store Kar, mange med grødet eller marmoreret Belægning, og af finere og smaa Kar, derimellem blankt sorte	4130
Ornamenterede Kar:	
Store, med Negleindtryk under Randen	28
Med Negleindtryk paa Siden	34
Med sædvanligt, finere Kamornament	124
Med raat og grovt Kamornament	161
Med ovale Indtrykninger o. lign.	10
Med vinkelbøiede Mønstre	28
Et stort ornamenteret Kar	52
Siskaal, en Bæreknop o. a.	24
	5405

Naar det endelig tilføies, at der i den store Masse af stærkt søndrede og ganske ufuldstændige Kar af alle mulige Slags var mange med tykke, paasiddende Lag af Madrester og ikke faa, der vare halvt eller helt forbrændte, vil kun den Forklaring af Fundet tilbyde sig, at Skaarene ere komne paa Plads som Affald. Ogsaa de over halvandet Hundrede dels store, men for den overveiende Del ganske

smaa Fragmenter af »Ildbukke«[1], fandtes spredt, snart ved Randen, snart ved Midten af Laget. I den Tilstand, hvori de ere, stærkt itubrudte og, ogsaa efter at Sammensætningen er ført saa vidt som muligt, ganske ufuldstændige, svare Ildbukkene til det øvrige: ogsaa dette Lag maa være en Affaldsdynge.

Flade Fundet og andre Fund,

Affaldslag i naturlige Sænkninger.

Under den ganske jævne og lavtliggende, sandede Jord ved Flade i Jyllands Horns Herred er der pletvis sporet mørke Kulturlag over et større Stykke Land. Paa en Strækning af 25 × 14 M. er Overjorden bleven afgravet for at bruges til Fyld, og der fremkom herved efter Eierens Sigende saa mange Lerkarskaar, at de samlede paa Vogn vilde have udgjort et Par Læs. Paa et andet Sted er et lignende stort Lag blevet gjennemskaaret og delvis bortført; kun hvad der heraf var bevaret, har kunnet undersøges.

Afgravningsvæggen hen gjennem Kulturlaget maalte 10 M., til den ene Side naaende helt ud til Ydergrænsen, til den anden Side afbrudt c. 3½ M. fra Udkanten. Den hele Bredde har da været henved 14 M. I det bevarede Parti undersøgtes 30 □ M.; c. 5 M. fremme syntes Grænsen naaet. Den oprindelige Bredde i denne Retning antoges at have været høist 10 M.

Jordfladen var paa det nærmeste vandret. I en Dybde af 15 Cm. begyndte Kulturlaget, der over hele Midten af Udgravningen havde en omtrent ensartet Tykkelse af 1,10—1,25 M. og altsaa hvilede paa nogenlunde jævn Grund. Nærmest Omkredsen aftog derimod Laget hurtig i Tykkelse; Bunden skraanede ret stærkt opad gjennem c. 2 M. Der har altsaa her været en stor flad Fordybning, som er bleven udfyldt. Om den var ganske naturlig, kan ikke afgjøres;

[1] Denne Form vil blive særskilt behandlet i en snart følgende Afhandling.

dog er dette sandsynligt. Bunden under Laget var lyst Undergrunds-Sand.

Fylden var mere eller mindre mørk Jord uden Lagdeling. Hist og her, navnlig i de nedre Partier, saaes lidt udglødet eller kulblandet Jord, dog uden bestemt Omkreds. Stenlægninger forekom ikke, men paa to Steder nogle faa, større Sten liggende uden Orden. Ingen Dyreknogler fandtes, derimod i stor Mængde Potteskaar, indtil 770 St. paa een □ M.; de laa spredt, kun et Par Steder samlede i smaa Hobe.

Den hele Fyldmasse maa være sammenbragt og hidført Affald, men ikke ophobet under Virken og Leven der paa Stedet. Vel sandt, dette sidste kunde synes at antydes af Potteskaarenes meget vidtgaaende Sønderbrydning, ligesaa vidtgaaende som ved Brørup. Langt de fleste ere under 5 Cm., ikke ret mange naa 10 Cm. og ganske faa lidt mere. Men Sønderbrydningen staaer i nøie Forhold til Fabrikationen, der her er ganske som ved Brørup; Lermassen er løs og smuldrende, og Brændingen svag. Man kan af den stærke Sønderbrydning i disse mest grove, brunlige og graalige Lervarer med ru Udside ikke slutte, at de maa være traadte i Stykker paa Stedet. Den stærke Deling kan ligesaa godt være foregaaet andetsteds. Herfor taler afgjort det, at Karrene ere mere ufuldstændige end paa nogen anden Plads. Der optoges 8342 Lerkarskaar. Heraf har der kunnet samles 3 nogenlunde fuldstændige Kar — middelstore Hankekar, nogle Bunde til Smaakar og Partier af Bunde til store Kar, samt en halv Snes større Stykker af Mundingsrande. Af et meget stort Kar har der med yderste Umage kun kunnet samles saa meget, at det har kunnet opkonstrueres (S. 205 Fig. 42); den langt overveiende Del mangler. Men selv om der ved et længere fortsat Arbeide kunde tilveiebringes nogle flere større Fragmenter, hvad der ikke er usandsynligt, saa er der eet Forhold, som tydelig viser, hvor fragmentarisk Karrene i Virkeligheden foreligge: af mindst 70 Kar, der ere let kjendelige ved eiendommelige Ornamenter eller egen Form i Bund

eller Rand, findes der kun et enkelt eller et Par oftest smaa Brudstykker, der i de sjældneste Tilfælde have kunnet sammenføies. Af de saakaldte »Ildbukke« fandtes der større Fragmenter af 5 eller 6 — dog ikke Fjerdedelen af nogen af dem — og 13 kun ganske smaa Stykker; alt dette laa spredt i 12 forskjellige □ M. Saa defekte kunde Lersagerne ikke være, om de vare itubrudte paa Stedet; det var jo dog en stor Strækning, som blev undersøgt. Da kun saa lidt er blevet sammenføiet, er Spredningen af sammenhørende Stykker ikke saa fremtrædende som mange andre Steder. En Trediedel af Randen til et stort Kar laa i 4 forskjellige Kvadrater, de yderste Stykker 3 M. fra hinanden; det ovenomtalte meget store Kar laa over 5 sammenhængende Kvadrater, 3 M. paa den ene og 2 paa den anden Led; flere andre Stykker ere samlede fra 2 og 3 □ M. Af Lerklining laa der i en enkelt □ M. c. 60 Smaastykker med tydelige Aftryk af Fingrene, der have behandlet det vaade Ler, og et Par lignende Stykker fandtes i tilstødende □ M.; tilsammen er dette dog ikke mere end et Par Haandfulde. Lidt Kul fandtes paa mange Steder; brændte Lerklumper, Slagge o. lign. optoges i 24 Kvadrater, ialt 120 Stykker; men dette er ikke mere end 3—4 dobbelte Haandfulde og kan, stærkt spredt som det var, ikke hidrøre fra en eller anden Virksomhed paa selve Stedet. Fremdeles optoges 4 Knusesten, nogle faa afsplintrede Smaasten, samt et lille Fragment af en Stenalders Øxe og to Brudstykker af Flintflækker, — naturligvis tilfældig indkomne i Laget med det hidbragte Affald. Enkelte Karformer ere førromerske, saaledes det omtalte meget store Kar. Hovedmassen af Fundet synes dog at hidrøre fra den romerske Periode, og intet sees at være yngre.

I det væsentlige tilsvarende synes Afleiringsforholdene at have været ved Radbjerg, Falsters Sønder Herred. Kulturlaget fandtes her ved Kanten af en lille Lavning, der tidligere stod under Vand om Vinteren og holdt sig fugtig om Sommeren; Pladsen var nu afdrænet og toges under Plov. Under c. 35 Cm. tyk Muld laa der et c. 25 Cm. tykt Lag med Potte-

skaar, Dyreknogler og Kul. Kun et mindre Stykke undersøgtes, der dog ydede c. 600 Lerkarskaar, ganske svarende til Veileby-Karrene, og mange af dem forbrændte eller med den tykke Madskorpe. Affaldet maa fra en Boplads være ført ud over Vandhullet. Dyreknogler fandtes spredt over hele Lavningen; hist og her optoges nogle Stenalders Redskaber, og kun 17 M. fra Jernalders Kulturlaget var der fundet 2 Bronzelurer (se „Vor Oldtid“, S. 587), hvad der foranledigede Undersøgelsen.

En lignende fugtig Lavning ved Bastrup, Anst Herred, skulde udgraves til en Dam. Herved opdagedes et dybtliggende Kulturlag med mange Sten og flere Tusinde Potteskaar, for den langt overveiende Del fra den romerske Periode. De ere i samme Forfatning som ellers ved Bopladserne, ofte forbrændte eller med Madskorpe. Undersøgelsen foretoges af Kolding Museet, hvor Fundet opbevares.

Borgbjerg og Eltang Vig Fundene,

Affaldslag under eiendommelige Forhold.

Det er af Betydning, at Affaldslag af her omhandlede Art og Indhold ere trufne under ganske særlige Forhold og med eiendommelige Tilsætninger. Ved disse særegne Fund, fra Borgbjerg paa Seierø og Eltang Vig ved Kolding Fjord, kan der paa en Maade foretages en Prøve med de Forstaaelser, der ere udfundne for de almindelig forekommende Forhold. Staa ogsaa de exceptionelle Fund for Prøven, da maa dette være en Anbefaling for den hele Opfattelse.

Borgbjerget er en høi, isoleret Banke tæt nordvest for Seierby; Toppen ligger 19,77, Foden 6—8 M. over Havet. Flere lignende formede Banker træffes paa denne Del af Øen. Men Borgbjerget er stærkt omdannet i det Ydre, som det sees af Billedet Fig. 29 og Planskitsen Fig. 30. Toppen er afgravet, hvorved der er dannet en cirkelrund, plan Flade, c. 20 M. bred; Fylden herfra synes at være lagt ud over Bankens Side mod Nordvest. Fremdeles strækker der sig om den vestre og sydvestre Side en 5—6 M. bred Afsats med jævn Overflade, kun ubetydelig udadskraanende (tilvenstre i Billedet Fig. 29). Den løber i en Bue omkring Banken med en Længde af 65 M.; men i sit midterste Parti ligger den

knap 4 M. under Bankens Top, medens begge Ender, mod Nord og mod Syd, ligge c. 3 M. lavere. Afsatsen sænker sig fra Midten jævnt til begge Sider. Ganske saaledes er det ogsaa med den tilsvarende Afsats, der løber ved Bankens østre Side (tilhøire i Billedet). Her er dog Alt utydeligere, idet der pløies helt ind over Afsatsen; mod Vest gaaer Ploven kun et Stykke op ad Bankens Fod, men derhos arbeider den paalangs henover Afsatsen. De to bueformede Udskjæringer naa ikke helt sammen. Mellem deres Ender mod Syd ligger Bankens jævne Skraaning, der skulde antages at være oprindelig; mod Nord ere Forholdene stærkt forstyrrede ved Afgravning og Kultivering. Det hele Anlæg er saaledes vanskeligt at opfatte. Hvorledes Udseendet er, fremgaaer af den folkelige Udtydning, at der har staaet en Mølle paa Toppen og, at Afsatserne vare Opkjørsler; men dette kan umulig have været Tilfældet. Navnet Borrebjerg melder da ogsaa om en anden, vel baade ældre og rettere Opfattelse hos Menigmand. En nærliggende Banke, hinsides en vandfyldt Lavning, ligeledes meget høi og isoleret, kaldes Bybjerg. Her sees paa den Side, der vender mod Borgbjerg, en Afsats, der i Et og Alt svarer til de alt omtalte; den har samme Bredde og danner en op- og nedadstigende Bue, der ikke naaer Bankens Top. Paa denne ligger en Høining, der synes at svare til Midtpartiet paa Borgbjerg; men den er stærkt forstyrret og næsten ukjendelig i Formen, idet man har antaget den for en Gravhøi, hvad den iøvrigt nok har kunnet ligne, og saa er den bleven grundig gjennemsøgt efter Skatte.

Det kan ikke afgjøres, hvad disse Anlæg have været paa de to Banker ligeoverfor hinanden, nær Kysten og vidt synlige over Havet[1]. Egentlig befæstede Pladser sikkert ikke. Afsatserne synes ikke at kunne være andet end opadførende Veie. De skulde antages at være indrettede til Adgang og Opholdssted for mange Mennesker, der samledes

[1] Den Banke ved Boeslunde paa Sjælland, hvori det største Fund af Guldkar fra Bronzealderen er opgravet, siges at have været omgiven af Afsatser.

om, hvad der foregik eller var anordnet paa det flade Midtparti. Var dette mulig en fælles Kultusplads eller et stort Offersted? At baade Midtfladen og Afsatserne ere oprindelige og indrettede i den romerske Periode, de første Aarhundreder efter Chr., derfor bragte Undersøgelsen et afgjørende Bevis. Kulturlag med Dyreknogler og Potteskaar fra denne Tid bleve nemlig trufne paa 4 Steder i den vestre Afsats, i Felterne F, H, I, J, og ogsaa paa Bankens Top,

Fig. 29. Borgbjerg, seet fra Sydsydvest.

dog kun nærmest Randen, i Felt B. Afgravningen maa være foregaaet, før alle disse Skaar kom i Leie.

Det var Fund af Lerkarskaar, tilfældig fremkomne ved Jordarbeide, der foranledigede de ret udstrakte Gravninger, hvis Plads ere angivne paa Planen Fig. 30. I Felterne A, D, E, K og G fandtes intet; Undergrunden viste sig under et tyndt Mulddække. I Felterne F, H, I, J paa den vestlige Afsats saaes vel Kulturrester, som dette er nævnt, men kun meget sparsomme. Paa selve de Flader, der ere dannede til at færdes og bo paa, er der saaledes kun blevet efterladt lidt. Der maa da være gjort rent; det Affald, som altid fremkommer paa Menneskets Opholdssted, maa være skaffet tilside. I Udgravningsfelt B, yderst paa Fladen og ned ad Bankens Skraaning, fandtes der et indtil 40 Cm. tykt Lag Kulturjord, hvori nogle Potteskaar, en Del Dyreknogler

og mange Sten liggende i uordentlige Hobe. Øiensynlig er dette Affald, som man har skilt sig af med ved at kaste det ned ad Bankens Sider. Dog er ogsaa dette kun lidt; Hovedmassen maa være kommen længere bort.

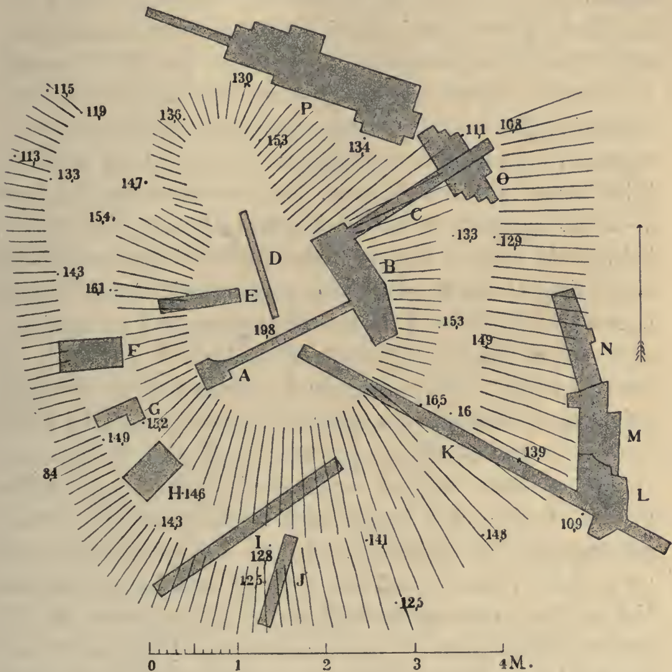

Fig. 30. Planskitse af Borgbjerg, til Oplysning om Udgravningsfelterne og Høideforholdene. Høiderne ere angivne i Meter over Havet.

Ved Bankens Fod, i Felterne P og O, fandtes der et tykt Kulturlag, der indeholdt en Mængde Potteskaar, Knogler og Sten, paa sine Steder indtil en Tykkelse af over $1^{1}/_{2}$ M. Det strakte sig som en Bræmme rundt om Banken og, som det paa en mindre Strækning saaes, fyldende en Fordybning paa over 1 M. Udadtil tyndedes Kulturlaget ud, indad mod Banken laa det tykt og, som det syntes, sluttende sig til en

steil Afgravning. Ovenover fandtes der et tykt Lag af Jord og Sten, der i senere Tider er skredet ned ovenfra. Alt synes vel at kunne forliges med den Opfattelse, at hele Massen af Kulturlevninger ved Bankens Fod er ført ned ovenfra som Affald.

Men dybere eller høiere i Kulturlaget fandtes der i Felterne O og P en Række af 5 Stenhobe, der i Fortsættelse af hinanden strakte sig i en Bue omkring Bankens nederste Skraaning, og en anden Række af ganske tilsvarende Stensamlinger afdækkedes hen igjennem Felterne L og M, ligeledes langt nede paa Banken. De vare alle smalle, høist 1—2 M., og naar de havde et større Omfang, langstrakte, indtil 5 M., stedse liggende vinkelret mod Bankens Hældningslinie. Oftest vare de høist uregelmæssige, med Stenene liggende i eet til fire Lag, mest Smaasten, men af og til een eller nogle faa større Sten; undertiden laa de dog mere jævnt og fladt. Gjennemgaaende dannede disse Stenhobe indad mod Banken en nogenlunde lige eller indbuet Linie, medens de udadtil løb ud i Hjørner og Tunger. Megen Jord var der mellem Stenene og nogle Potteskaar og Knogler overalt, mellem dem, som under og udenfor. Det kunde nok antages, at Stenene ere komne ned ovenfra med det øvrige Affald, og at de ganske tilfældig have lagt sig i Revler hist og her, med større Mellemrum. Henigjennem Felt N strakte Kulturlaget sig ligesom gjennem Felt L og M, men her uden Stendynger. I hele dette Parti naaede Gravningen ikke Lagets Grændse indad mod Banken, idet den senere nedskredne Jordmasse her var særdeles tyk. At Stenhobene ere Levninger af et eller andet Anlæg, er dog ogsaa muligt. Men i hvert Fald kunde der ikke tænkes paa Husvægge; dertil svarer denne fortsatte Række af korte eller lange, men ganske smalle Stenhobe paa ingen Maade. Snarere et Gjærde eller en Vold; men Stenene synes at være for smaa og deres Masse for ringe, idet den hele Tykkelse ikke overskred 30 Cm. Oftere laa der to Stenhobe over hinanden, adskilte ved Jord.

Der kunde tænkes paa en Brolægning, paa en stenlagt Gang, der ikke vilde være ganske uden Mening ved Foden af Skraaningen, hvor nedstrømmende Vand har vanskeliggjort Opholdet. Men som Stene og Jord her laa, er det vistnok forstaaeligt, at en efterhaanden nedskreden Masse kan være kommen i Leie; Stene løbe altid forud ned ad saadan en Skraaning og kunne da lægge sig i Lag og Revler omtrent, som det her blev seet.

Nogen stærkere Indvending imod denne Opfattelse kan der ikke reise sig fra, at der her blev fundet en Mængde Spidser til Kastespyd, som ellers ikke træffes paa Bopladserne. Tværtimod er det ret forstaaeligt, at Spydspidserne ligge nederst paa Banken, hvorhen de maa have kunnet naa, naar de udsendtes ovenfra. Uden at Banken var en befæstet Plads, kan der jo godt have staaet en Kamp om den.

Der blev ialt fundet 6 Spydspidser af Jern og 26 af Ben, der allerede ere blevne nærmere omtalte i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1901 S. 48. De fleste Jernspyd ere beskadigede, og kun 6 af Benspidserne ere hele; ved de øvrige er Odden afbrudt, eller de ere fuldstændig splintrede. I Felterne O og P optoges 4 af disse Stykker, alle de øvrige i Felt L, hvor de fleste fandtes paa eller i 3 Stenhobe, enkelte under eller udenfor dem.

Men ere Opdyngningerne paa Bankens Sider og ved dens Fod at betragte som Affaldshobe, da maa Indholdet være som i andre Affaldslag paa Jernalders Bopladser. Og virkelig var der her ligesom ellers næsten intet andet end Lerkarskaar: kun nogle Søm og smaa Jernfragmenter, en Sten med Knusemærker, 5 Naale eller Prene af Ben og et Par tildannede Knogler, derimellem et Brudstykke af et eiendommelig tilskaaret Ribben, en Form, der foran er omtalt ved Veileby Fundet (S. 152). Men hvad dernæst Lerkarrene angaaer, da ere de i Et og Alt som ellers. Der er Kar af alle Slags, fra de største til de mindste, som kjendes fra Bopladserne, de groveste som de fineste; den almindelig forekommende, sorte

Skorpe indvendig i Kogekarrene sees ogsaa her; den eiendommelige Belægning med en fin Masse, som foran omtaltes under Veileby Fundet, iagttages paa adskillige Skaar; der mangler ikke sjældne Stykker, et Brudstykke af en Si, en Bund med et gjennemboret Hul i Midten, som ogsaa enkeltvis træffes i andre Bopladsfund. Det hele synes ligesom ellers at være Skaar af Brugskar fra det daglige Liv. Ogsaa Tiden er den sædvanlige. Den smukt facetterede, tykke Mundingsrand og de blankt sorte Kar henvise Laget til den romerske Periode; de meget store Kar med svær Mundingskant, hvorunder en fremspringende Liste eller et paalagt Baand med Fingerornamenter, forekomme i de fleste Fund fra samme Tid. Paa den anden Side er det som ofte ellers noget usikkert, om Fundet ikke strækker sig ned i Folkevandringstiden, skjøndt udprægede Enkeltheder af senere Charakter synes at mangle.

Sønderbrydningen er snarere mere fremtrædende end ellers; der er kun faa haandstore Skaar. Den sædvanlige Blanding paa eet og samme Sted af Skaar, der have hørt til forskjellige Kar, den overalt iagttagne Ufuldstændighed, idet der ialfald paa nogenlunde nærliggende Sted ikke fandtes samtlige eller dog de fleste Dele af Karrene. Paa dette sidste Forhold skal der dog ikke lægges særlig Vægt, da der jo her kun gjordes mindre Indsnit i de videre strakte Lag, og fordi den hele Masse af Skaar ikke er bleven fuldstændig prøvet med Hensyn til Sammensætning. Dette møisommelige Arbeide er her ikke foretaget, fordi det paa Forhaand kunde vides, at der ved den begrænsede Udgravning ikke er fundet Alt, saaledes at hele Kar vilde kunne sammensættes. Behandlingen er da anlagt saa snævert som muligt og indskrænket til det nødvendigste for at skaffe sikkert Bevis for, hvad det fundne egentlig er; alene Mundingsrandene ere fuldt behandlede, men Resultatet heraf er tydeligt nok.

Der er noget over 300 Randskaar; men kun af et mindre Antal Kar har der kunnet sammenføies 2 og 3 og af ganske

enkelte nogle flere Stykker; ingen Mundingsrand er bleven fuldstændig; af særdeles mange Kar er der kun et enkelt lille Skaar. Flere af de Stykker, der ere sammenføiede, have ligget i ringe Afstand fra hinanden, 1—3 M. To forenede Brudstykker af et mindre Hankekar fra Felt P laa derimod skilte 6 M. Fire sammensluttende Randskaar af et meget stort Kar laa hvert for sig spredte over 6—7 M. Et Skaar af et lignende Kar med fremspringende Liste under Randen, optaget i Felt P, passer i Bruddet sammen med et Skaar fra Felt N; den indbyrdes Afstand er 25 M.

At to saadanne smaa Skaar skulde være skilte saa langt fra hinanden, naar Karret var gaaet itu nede ved Foden af Banken, er det urimeligt at antage. Snarere maa det tænkes, at Itubrydningen er foregaaet oppe paa Banken, og at Skaarene ere med andet Affald førte ned, det ene mod Øst, det andet mod Nord.

Men til Bekræftelse heraf og dermed tillige af den hele Tydning af Fundet vilde det rigtignok være ønskeligt, om Skaar fra Toppen af Banken kunde sammenføies med andre fra Kulturlagene ved dens Fod, og helst maatte det da være saa, at der forneden laa det meste af et Kar og foroven kun et enkelt Stykke, der tilfældig ikke var kommet med ved Udrensningen. Udsigten til, at dette skulde findes, var rigtignok ikke stor, da der foroven kun er fundet saa faa Skaar, og da der forneden kun er udgravet en mindre Del af Laget. Dog er just det søgte blevet fundet og dermed Beviset for Rigtigheden af den her udviklede Opfattelse af Forholdene. Saa vigtig sees da den omhyggelige Undersøgelse at være og Mærkningen af samtlige Fundsager, naar det attraaede Bevis kan gives af et enkelt Potteskaar. I Felt L, nederst paa Banken, optoges 16 Skaar, der sammenføiede danne det meste af Overdelen af et mindre, tyndvægget Kar; men hertil passer et lille Stykke, der er fundet i Felt B ved Bankens Top.

Det er bortført Affald, som findes forneden; paa selve Bopladsen foroven er der kun efterladt lidt. Spydene ved Foden af Skraaningen ere Minder om en Kamp, og ikke

saa fjærnt fra det rette have Egnens Folk været senere i Tiden, da de gave Banken Navn af Borgbjerg.

Et andet Fund giver sig umiddelbart tilkjende som en Affaldsdynge, men af hidtil ukjendt Art, idet det er en Skaldynge som de fra Stenalderen kjendte, dog afleiret i den romerske Periode. Hvor den lange, smalle Eltang Vig yderst i Kolding Fjord aabner sig mod Nord, findes der just ved Indløbet en lavt fremskydende Odde. Indenfor er der ved Vigens Sydside en flad Strandmark, bag hvilken der hæver sig en høi Banke. Ved dennes Fod ligger Dyngen som Billedet Fig. 31 viser det. Tilhøire har man Odden og nedenfor, yderst i Billedet, hæver Banken sig; en Kjørevei bøier om dens Fod. Midtfor sees Dyngen, hvis Indhold af Skalmasse er ophobet langs med Udgravningen; bagved seer man udover Strandmarken og Vigen til Hovens Skov paa den anden Side.

Dyngen viste sig som en langstrakt, lav Høining med østlig-vestlig Retning, parallelt med Strandbredden. Afstanden fra Vandet var 55 M. Hvor Dyngen hævede sig stærkest, laa Overfladen 1,90 M. over Vandspeilet (i August Maaned); men allerede 5 M. fra Dyngens Grænse ud imod Vigen sank Jordfladen til 0,80 M. og gjennem de følgende 50 M. indtil 0,45 M. Dyngen laa altsaa meget lavt, og tynde Revler af Strandsten, der fandtes indleirede i Skalmassen, 0,90—1,30 M. over Vandet, viste, at Fjorden til Tider har kunnet gribe ind, medens Dyngen ophobedes. Sandsynligvis har den oprindelig ligget umiddelbart ved Strandbredden, og den nu mellemliggende Strækning er senere tilsat. Bunden under Dyngen er Strandgrus og Sand, der hæver sig 0,70—1,30 M. over Vandet.

Overfladen var Muld, der havde været under Dyrkning indtil en Dybde af c. 0,15 M.; derunder viste sig det uforstyrrede Skallag, som ved Midten naaede en Tykkelse af 0,70 M., jævnt aftagende baade til Siderne og imod Dyngens Ender. Omtrent ved Midten var ogsaa Dyngens største

Bredde, c. 22 M. Mod Vest indsnævredes den i en Afstand af 40 M. til den halve Bredde og havde her sin Grænse; mod Øst fortsattes den ligesaa langt med en tilsvarende Bredde, men blev derefter smallere og mindre kjendelig. Den hele Længde er høist 100 M.

Hvor Dyngen var bredest, undersøgtes dels tværs over, dels efter Længden ialt 212 □ M. For den langt overveiende Del bestod Laget af de samme Bløddyrskaller, som

Fig. 31. Skaldynge ved Eltang Vig. Under Udgravningen.

danne Stenalderens Skaldynger, kun at Østers vare tilstede i ringe Mængde, medens Hjerte- og Blaamusling samt Littorina og Nassa udgjorde Hovedbestanddelen; fremdeles forekom Tapes, men sjælden.

Gjennem Skalmassen strakte sig stærkt kulholdige Striber, 1—2 M. lange og indtil 5 Cm. tykke, øiensynlig Levninger efter Baal. Dernæst forekom ofte gjennemglødede og fuldstændig opløste Skallag, indtil 10 Cm. tykke, og endelig mange stenlagte Arnesteder, der laa i forskjellig Høide, baade allernederst og øverst under Overfladen, undertiden delvis over hinanden, Alt ganske som i Stenalderens Skaldynger. Stenene vare ildskjørnede, kulsværtede og omgivne af Kulsmuld. I Reglen vare Arnestederne 0,60—1 M. store, af kredsrund eller oval

Form og dannede af smaa Sten, omkring 0,10 M. store, der laa løst i et enkelt Lag, altsaa omtrent som nedfr. Fig. 38. Noget større Stenlægninger forekom dog ogsaa.

Ved Pløining havde Eieren fundet en Jernøxe øverst i Laget. Den ligner ganske en i de store Mosefund hyppig Form (»Ordning« 408) og kan meget vel hidrøre fra Dyngens sidste Tid. Iøvrigt fandtes kun Potteskaar. De laa spredte ligelig over Dyngen, foroven som forneden, om Arnestederne ikke flere end ellers, og det skulde siges forholdsvis faa, skjøndt Antallet beløber sig til 4288; fordelt paa 212 □ M. er dette nemlig ringe i Sammenligning med de andre samtidige Affaldsdynger. Heller ikke er Antallet af de Lerkar, der ere efterladte søndrede paa denne Plads, saa betydeligt, som det skulde antages efter de mange Skaar. Gjennemgaaende er det nemlig kun smaa Stykker. Efter Bundene, Randstykker, Hanke og ornamenterede Stykker, der alle ere lette at behandle, skulde det hele Antal af Kar kunne anslaæes til 70—100 Stykker.

Alt hidrører afgjort fra den romerske Periode, og paafaldende er det da at træffe Forhold, der ganske minde om Stenalderen. Paa den flade Strandbred, umiddelbart ved Vandet, blev Føden tilberedt og nydt ved Ildsteder, der ikke vare bedre end i Stenalderens Dage. Af Boliger fandtes intet Spor i Dyngen; de have vel ligget bagved eller oppe paa Banken. Men Dyngen var dog et fast Tilholdssted, og det gjennem lange Tider, hvad der sees af de talrige Arnesteder. Bløddyr fra Stranden udgjorde en væsentlig Del af Føden. Dyreknogler fandtes vel, men kun i ganske ringe Antal, c. 50, eller gjennemsnitlig 1 for 4 □ M. Foruden Flynder, Svane, Skarv, Sæl, Hund, fandtes Hest, Oxe, Faar eller Ged og Svin, Alt ifølge Inspektor Herluf Winges Bestemmelse. Beboerne af Eltang Dyngen vare da omgivne af alle Husdyrene, og Lerkarrene vise, at man ikke var udenfor den almindelige Bevægelse i Industrien.

At Skaldyrene tjente som Fødemiddel i Jernalderen, som i de

ældste Tider og som i vore Dage, er naturligt, og dette sees af flere Fund; men Dyngeafleiringen er kun truffen ved Eltang Vig; andetsteds ligge Skallerne i Kulturlag og Gruber af sædvanlig Art. Saaledes fandtes der ikke sjælden Blaamuslinger i Lagene ved Borgbjerg, men ikke i større Samling. Ret mange Blaamuslinger saaes i Fordybninger ved Flade, Horns Herred (S. 167), ved Strands, Mols Herred (S. 188), og ved Skreirup, Østerlisbjerg Herred. Navnlig paa det sidste Sted fandtes talrige Lerkarskaar af udpræget Charakter fra den romerske Periode. Udover denne Tid række Fundet fra Skjellerup i Onsild Herred, ligeledes med talrige Skaar. Paa Overfladen af en høi Bakke, der omgives af lavtliggende Strækninger, som aabne sig til Mariager Fjord, fandtes der under Pløielaget Muslingeskaller og Potteskaar spredte over et stort Areal. Ved at prøve sig frem for at finde et tykkere Lag fandt man paa to Steder under den 40—50 Cm. tykke Muld et ligesaa tykt Lag af Muslingeskaller, hvorimellem Kul, Aske, Lerkarskaar og Dyreknogler. Stærkt fremtrædende var Blaamusling, men Østers, Cardium og Littorina forekom ogsaa.

Mindre Gruber, Ildsteder.

Et ganske lignende Indhold som i de foran omtalte Affaldsgruber og Lag er truffet i mange større og mindre Gruber paa forskjellige Pladser. En Oversigt over de forskjellige Fund som Helhed findes dels ved Slutningen af dette Afsnit, dels paa flere Steder længere fremme. Her sammenstilles Beretningerne om nogle enkelte Gruber, der ere udvalgte som fyldige og oplysende Exempler, forat der derefter kan dømmes om dem alle.

Ved Næsbjerg (S. 189) fandtes en Grube af uregelmæssig afrundet Form, med en største Bredde af 2,15 M. og i modsat Retning 1,70 M. Bunden var skraanende; til den ene Side laa den 80 Cm. under Overfladen, til den anden 95 Cm. Et Lerkar fandtes her dybest, paa den faste Undergrund; men en stor Del af Siden var afbrudt og manglede. I den høiere Del af Gruben var der en Del Kul og rødbrændt Jord, samt c. 80 dog for største Delen smaa Lerkarskaar. De høre til mindst 6 Kar, dels større og tykvæggede, dels mindre og finere, og kunne for en Del sammensættes. Af alle findes dog kun et ringe Parti.

To andre Gruber sammesteds vare rundagtige, med en Bredde af c. 2 M., Dybden c. 1 M. I Bunden af den ene, der var fyldt med sort Jord, hvori saaes ubetydeligt Kul og lidt rød-

brændt Jord, blev der fundet et lille uregelmæssigt Lag af Sten, der vare 10—15 Cm. store. Mellem disse ialt 56 Sten laa der afslaaede Stenfliser og Potteskaar. Ialt fandtes paa forskjellige Steder i denne Grube over halvandet Hundrede Skaar, der dog næppe repræsentere mere end 6—8 Kar. Skjøndt en Del kan sammensættes, ere dog alle Karrene ganske ufuldstændige; af et meget stort, tykvægget Kar med et paalagt Baand, hvori Neglemærker, er der saaledes kun eet Skaar fra Overdelen, og af et andet Kar af lignende Art kun to smaa Skaar. Fremdeles laa i denne Grube to Halvdele af gjennemborede Lerbrikker (ndfr. S. 217) og en med paabegyndt Gjennemboring, samt to Stykker af en smuk, lille Ske af Ler. I den anden Grube af tilsvarende Størrelse var der ogsaa nogen rødbrændt Jord og ialt 75 Skaar.

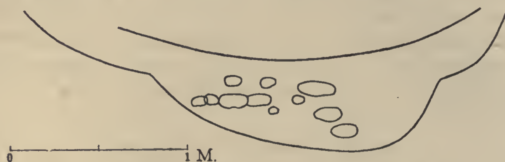

Fig. 32. Grube ved Villemoesgaard.

Imellem disse er der smaa Stykker Mundingsrande til c. 10 Kar, og ogsaa de øvrige Stykker have hørt til mange forskjellige Kar.

Ved Villemoesgaard (S. 190) afdækkedes en Grube, der havde en dybere Nedgravning i Midten af en større, flad Fordybning (Fig. 32), mindende om foran omtalte Forhold ved Veileby og Brørup (S. 135, 156). Bredden foroven var 2½ M., og det dybeste Punkt laa næsten 1½ M. under Overfladen. Efterat Overjorden var fjærnet, saaes en jævnt buet Fordybning (den øverste Linie i Fig. 32), hvis Overflade bestod af sort Jord, der stærkt skilte sig fra den lysere Jord ovenover. Paa dette sorte Lag, men ikke gaaende ned i det, laa en Mængde Lerkarskaar spredt og med forskjellig Tæthed. Her laa ogsaa tre smaa Sten. Det mørke Lag var 10—12 Cm. tykt, og under det fandtes et gult eller graagult Jordlag, ikke rødbrændt, saaledes at det sorte Lag ikke kan have indeholdt Rester af en Ild, der har brændt der paa Stedet. Den lysere Fyld gik nedefter umærkelig over i en meget fast Jordart, der skulde være antagen for Undergrund, hvis den ikke havde indeholdt Kulsmuld, dog kun i ringe Mængde. Der fandtes i dette Lag en Del brændte Ben spredt over en rund Plet paa c. 75 Cm.s Bredde; her var ogsaa Jorden noget mere kulholdig. Nu viste sig ogsaa nogle Sten, ialt 12, men

liggende ganske uden Orden, de fjærneste c. 1 M. fra hinanden og tillige i forskjellig Dybde; de laa øiensynlig ganske tilfældig. Endnu dybere end disse Sten og bredende sig langt udenfor dem laa en Mængde Skaar, og i Midten af Hullet fandtes en Del Kul. Heller ikke her var Jorden rødbrændt; men der fandtes en stor Klump rødbrændt Jord blandet med Skaar. Af tre Kar, en stor Gryde, et Madkar med rund Udskjæring i Bunden (S. 209) og et Fad, har der kunnet samles større Partier; hele Resten er Smaastykker af talrige større og mindre Kar.

Et nogenlunde rundt Hul ved Nortvig (S. 188) var foroven c. 2 M. bredt og gik ned i Undergrunden til en Dybde af 1,10 M. under Jordfladen; ved Bunden var Hullet indsnævret til den halve Bredde. Øverst, lige under Jordfladen, var der over Midten en lille, rund og flad Stenlægning, omtrent af Hullets halve Bredde; det samme kjendes fra andre Steder (S. 130, 157). Derunder fulgte graa og brunlig, sandblandet Jord, der oventil indeholdt en Del Potteskaar og Jernslagger, og længere nede af og til Haandsten. Allernederst stod til hver Side af Hullet et lille Fragment af 2 ikke ensdannede „Ildbukke“. Potteskaarene ere: Halvdelen af Bund og Side af et eiendommeligt Hankekar med gjennemboret Bund, samt to sammenhørende Randskaar vistnok af eet Kar, men ikke passende sammen med det øvrige — et lille Stykke Bund og Side af et andet Kar — Halvdelen af en Bund — 10 Skaar af en ganske ukomplet Skaal, derimellem lidt af Randen — et Stykke Rand af en anden Skaal — 24 Skaar af mindst 3 meget store Kar, derimellem kun to smaa Randskaar og et lille Stykke Bund — en Del Smaastykker af de samme eller andre Kar. Altsaa mindst 8 Kar, men alle kun repræsenterede af et lille Parti, ialt 60 Skaar.

De omtalte Gruber have alle været af de større, med en Bredde foroven af 2—2½ M. Til Exempel paa de mindre, med den halve Bredde eller derunder, anføres følgende.

Ved Næsbjerg (S. 189) blev der truffet et foroven 70 Cm., i Bunden 35 Cm. bredt Hul, med en Dybde af 1,10 M. I Midten og 60 Cm. dybt stod i naturlig Stilling Bunden af et Lerkar — Siden næsten fuldstændig afbrudt. Derunder laa 6 Skaar af en dog ufuldstændig Karbund, to Randskaar af forskjellige Kar, en halv Snes smaa Skaar af flere Kar, samt et stort Stykke af en eiendommelig Ildbuk.

Ved Nortvig (S. 188) iagttoges et lille Hul, 40 Cm. bredt og 70 Cm. dybt under Jordfladen; det var i Bunden kredsrundt med en Bredde af 35 Cm. Indholdet var kulblandet Jord, nogle halvtbrændte Knogler, en Sten med Knusemærker, samt 5 Rand-

skaar af forskjellige Kar og halvhundrede smaa Sideskaar, ligeledes af flere Kar.

Ved Villemoesgaard (S. 190) fandtes et fladt, kjedelformet Hul, nogenlunde rundt og 70 × 85 Cm. bredt; Bunden laa kun 43 Cm. under Jordfladen. Hullet var fyldt med sort, kulholdig Jord og talrige Skaar af mange Lerkar, der laa mellem hverandre uden Orden. Der var 40 Randskaar, 12 Bundskaar og 240 Sideskaar. En Del Randstykker ere af meget store Kar med et paalagt Baand, hvori Fingerindtryk under Randen og indtil 35 Cm. brede i Mundingen; der er Stykker af mindst 3 saadanne Kar og af 5 andre ligeledes store Lerkar; men af intet af dem kan Halvdelen eller Fjerdedelen af Randen sammenføies. Der har kunnet sammensættes en Bund til et af de største Kar, men iøvrigt er der kun smaa Stykker. Af Sideskaarene har der trods al anvendt Umage kun kunnet sammenføies smaa Partier, og tydeligt nok er langtfra Alt tilstede.

Til Exempel paa smaa Huller uden eller med lidet Indhold tjene fremdeles de foran omtalte paa Pladsen ved Gjesing (S. 111). Ved eet af dem angives det, at Siderne sænkede sig næsten lodret, ved de øvrige mere eller mindre skraat. Fire af dem indeholdt ingen Potteskaar, de øvrige kun 5—19. I 5 af dem laa en Kværnsten, men snart dybest nede, snart øverst; eet af Hullerne indeholdt dybest nede en Knusesten.

Næsten blottede for Indhold vare nogle Fordybninger under Jordfladen, som undersøgtes yderst paa Bovbjerg, hvor de vare fremkomne ved Nedskridningen af Brinken imod Stranden. Stedet er paa det høieste Punkt af Bovbjerg i Ferring Sogn, Vandfuld Herred. Paa en temmelig lang Strækning laa en Række af disse snart gryde-, snart skaalformede Fordybninger overskaarne og blottede, og andre fandtes ved en lille Afgravning ind over Markfladen. Her laa de meget tæt, 1—2 M. fra hinanden, endog umiddelbart sammenstødende. De vare udhulede i fast Ler, snart mindre, med en Bredde af 1—1½ M. og en Dybde af ½—1 M., snart større, naaende et Tværmaal af 3 M. og en Dybde af indtil 1½ M. Fylden var mørk Jord, hvori Kulsmuld overalt kunde iagttages, derhos ildskjørnede Sten, 10—20 Cm. store, der ved de helt undersøgte Gruber næsten dækkede Bunden. Mellem disse fandtes 2 Knusesten, men hverken brændte eller ubrændte Ben. Paa Pladsen udenfor optoges kun et eneste stort Potteskaar, tydelig hidrørende fra den her omhandlede Periode.

Det vilde være unyttigt at anføre flere Exempler, naar de ikke oplyse videre end de alt anførte. Men i de hidtil fore-

liggende Iagttagelser skjønnes der virkelig ikke at kunne findes andet. Et heldigt Fund kan jo komme, der paa engang tydelig viser, hvad disse Fordybninger ere; men Udsigten hertil er næppe stor. I hvert Fald maa man foreløbig søge at forstaa, hvad der foreligger; der maa sluttes fra en omsigtig Bedømmelse af det fundne.

At Indholdet af alle disse større og mindre Huller er Affald, kan ikke være tvivlsomt. Det er ikke brugelige Sager paa deres Plads og heller ikke opbrugte Sager paa Anvendelsesstedet; Indholdet er ganske det samme som i de foran omhandlede Affaldslag. Forsaavidt kunne Fordybningerne betegnes som Affaldshuller. Men fordi de have dette Indhold, er det ikke givet, at de ere indrettede dertil; deres første Bestemmelse kan have været en anden. Hvor der er Lergrund, kan Hullet være fremkommet ved at tage Ler, som dette foran er fremsat. Hvor der er Sand, kunne vel de større Huller paa 2 M. og derover tænkes gravede til at optage Affald, men næppe de mindre paa ½ eller 1 M. Der maa da have været andre Grunde til at grave disse Fordybninger. Men for det første ikke den, at de skulde danne Gulv eller Underdel i Hytter — det kunne disse Smaahuller jo ikke være. Heller ikke Offergruber eller Pottemagerovne, hvad der maatte præge Indholdet i forskjellig Retning, saaledes at det kunde adskilles fra Affald. Men maaske Opbevaringshuller, Kjældere og Kuler i eller udenfor Huset? Bleve saadanne Jordrum ikke længere benyttede, maatte de let fyldes, og da med det Affald, der fandtes paa Bopladsen, snart med Indhold af mange Sager, snart med lidt. At det udelukkende er Rester af Lervarer, kan ikke undre; thi andet er der i Reglen heller ikke i de foran omtalte, egentlige Affaldslag. At bruge simple Jordhuller som Opbevaringssted har vist været Skik til alle Tider som endnu rundt omkring paa Landet. Men det maa dog siges, at der slet intet er, som bestemt taler for, at Fordybningerne ere Opbevaringssteder — var der f. Ex. blot en eneste Gang fundet et

eller flere store Kar eller samtlige Skaar af dem; — kunde der kun et eneste Sted spores noget i Retning af Plan og Orden eller af rimeligt Forhold mellem de smaa og store Huller.

Der bliver vist ikke andet for end at antage, at ialfald mange af Gruberne ere Ildsteder. Trods al Afvexling er der noget vist konstant i deres Størrelse og i det sparsomme Indhold, der tyder paa et Anlæg til bestemt Brug. Meget har det at sige, at man saa ofte i Udlandet har opfattet lignende Gruber paa denne Maade, og i enkelte Tilfælde er, som foran nævnt, denne Forklaring utvivlsomt rigtig (S. 99 flg.). En lille Ildgrube paa 1—2 M.s Bredde synes at have været anvendt fra Stenalderen indtil Oldtidens Slutning. Og naturligt nok. Ilden var i Gruben adskilt fra Omgivelserne; Gløderne kunde længe holde sig under den dækkende Aske. Kvinden, der betjente Madkarrene, laa vel paa Knæ ved Randen af Hullet og kunde saaledes naa Gryden, selv om den stod paa Bunden af Hullet, 1 M. dybt. Men den stod oftest høiere; thi Asken blev liggende, nogle Kar gik itu, og Skaarene bleve liggende; nogle Sten lagdes tilrette under Bunden af Karrene. At Hullet blev halvt fyldt, som det nu forefindes, gjorde ingen Skade; men af og til blev det renset op, og Indholdet bragtes ud til de store Affaldsgruber og Lag. Disse fik saaledes ganske samme Indhold som Ildstedet. At dette gjennemgaaende ikke frembyder store, sammenhængende Baallag og heller ikke er stærkt forbrændt i Bund og Sider, kan bero paa, at Hullet oftest var halvfyldt af alskens Affald, hvorover Ilden tændtes, men vel ogsaa paa, at der til Madens Tilberedning ikke brugtes en stor Ild. Gruben svarer til Nutidens Skorsten; den rummede Kjøkkenilden. Men det skal tilstaaes, der maatte helst kunne fremføres bestemtere Angivelser for denne Forklaring; de følgende Afsnit ville indeholde, hvad der i saa Henseende kan tilveiebringes.

Over alle de større og mindre herhenhørende Fund, der

ikke ere omtalte foran eller i det følgende, meddeles her en kort Oversigt, amtsvis ordnet. Mange af Fundene ere smaa og adskillige kun utilstrækkelig oplyste.

Ved Kvissel Høiskole, Jyllands Horns Herred, opgravedes en stor Mængde Lerkarskaar af den romerske Periodes Præg og af Bopladsernes Art.

I en stor Sandgrav paa Matr. Nr. 6 af St. Rørbæk, Gislum Herred, var der ofte fundet Lerkar, hvorfor Stedet blev efterseet. Øverst i Sandgravens Rande viste sig paa flere Steder mørke Pletter, der tydelig skilte sig fra det lyse Sand; etsteds var en saadan Plet gjennemskaaren i en Bredde af c. 2 M., og der var herved fundet Potteskaar. I denne Plet opgravedes 1 □ M. Foroven fandtes Muld til en større Dybde end ellers, c. 60 Cm. dybt. Under Mulden fremkom Lerkarskaar i et 20—25 Cm. tykt Lag, adskilte ved Muld, hvori en Del Smaasten og noget Kulsmuld. Der var c. 50 Randskaar, 30 Bundskaar, 6 Hankeskaar og 350 Sideskaar, Alt fra 1 □ M. Af 2 Kar med Stregornamenter findes kun 3 Skaar, af 3 med indstukne Ornamenter under Randen kun 1 Skaar af hvert, og af et Kar med Negleindtryk kun 1 Skaar.

Ganske særegne ere Forholdene ved et Fund fra Lille Vildmose, Fleskum Herred. I Bunden af de to Vandbækkener Toftsø og Møllesø, der tidligere laa omgivne af Mose, men tømtes ved hele Arealets Tørlægning i 1760, har Forpagter Brønnum paa Gudumlund opdaget udstrakte, undertiden kjedelformet fordybede Kulturlag med Kul, Knogler, ildskjørnede Sten, samt mange Lerkarskaar, der for en Del have den almindelige, sorte Madskorpe; etsteds fandtes ogsaa en Brolægning. I Møllesøen strækker Laget sig over en Høining, der reiser sig c. 70 Cm. over den gamle Søbund; denne ligger gjennemgaaende 9 M. under den omgivende Moseflade. Lerkarrene ere fra den romerske Periode, og altsaa er Dannelsen af det tykke Tørvelag først begyndt ned i Aartusindet efter Chr.

Et stort, men ufuldstændigt Fund hidrører fra Løvel, Nørlyng Herred. Stedet var ved Foden af en ret steil Bakkeskraaning mod den flade Dal, hvorigjennem Skalsaaen løber. Der afdækkedes her et 10 M. langt Stykke henover Skraaningens nederste Fod, der endnu var lyngdækket, og et tydeligt Kulturlag fandtes her, strækkende sig nogle Meter op ad Skraaningen, hvorefter det ganske ophørte. Udover den fladt skraanende, dyrkede Mark nedenfor Banken synes derimod Laget, efter de paa Stedet modtagne Oplysninger, at have en betydelig Udstrækning. Under Lyngskorpen fandtes der overalt paa det under-

søgte Stykke graasort Sand, snart ganske tyndt, snart til en Dybde af over ½ M.; derunder fulgte Undergrundens lyse Sand. I det mørke Lag, undertiden tæt under Lyngrødderne, sædvanlig dog først 10—20 Cm. under Overfladen, saaes Kuldele og Potteskaar, men ikke Dyreknogler, der maa være opløste i den lidet beskyttende Sandjord. I Smuler fandtes Kullet næsten overalt; men kun faa Steder forekom smaa, sammenhængende Kullag, der kunde opfattes som Rester af Baal, der har brændt paa Stedet. Enkelte Gange saaes nogle faa ildskjørnede Sten; men egentlige, stenlagte Arnesteder eller Gruber fandtes ikke. Antallet af Potteskaar var stort i Forhold til det lille undersøgte Areal, nemlig 450 særlige Skaar, af Mundingsrande, Hanke, Bunde, samt ornamenterede Brudstykker, og 1500 almindelige Sideskaar. For den langt overveiende Del er det dog kun smaa Stumper, idet Sønderbrydningen er gaaet meget vidt. Som sædvanlig kan der ikke sammensættes fuldstændige Kar, og ved de særlige Skaar sees det hurtig, at der af mange Kar kun er meget lidt. Mest er det store, grove Kar, ofte med tyk Madskorpe indvendig; men ogsaa fine, blanksorte og ornamenterede Smaakar ere repræsenterede. Alt henhører til den romerske Periode.

Ved Strands, Mols Herred, fandtes i fast Ler flere Gruber, der foroven havde en Bredde af 1—2 M. og indsnævredes nedad indtil en Dybde af 1—1½ M. Indholdet var mørk Jord med Potteskaar, Blaamuslinger, Dyreben, Kul og rødbrændt Jord.

Et stort og indholdsrigt, men stærkt forstyrret Fund foreligger fra Nortvig, Vrads H. Over en naturlig, svag Høining afdækkedes en c. 550 □ M. stor Plads, hvorved Lagets Udkant syntes saa omtrent at være naaet. Men hvad der fremkom, var vanskeligt at opfatte, idet Pladsen forud var forstyrret ved Opbrydning af Sten og Jernslagger i Mængde. I stort Antal og paa mange Steder fandtes der endnu mindre Sten, enkeltvis eller i smaa Hobe, som det syntes Ildsteder (S. 202). Ogsaa bleve Stenene trufne rækkevis om store Pladser, hvor Jorden var gjennemglødet. Ved Siden af de sædvanlige større og mindre Gruber (S. 183) fandtes der andre fladere og mere uregelmæssige Fordybninger. Overalt paa Pladsen, men særlig i Gruberne og paa Steder, hvor der var meget Kul og glødet Jord, optoges Jernslagger, Knusesten, Kværnsten, samt Potteskaar i stor Mængde og af den bedste Art fra romersk Tid.

Ved Møgelkjærgaard, Hjelmslev Herred, er der i Fordybninger under Jordfladen, fyldte med mørk Jord, fundet Lerkarskaar i Mængde. De heraf foreliggende svare ganske til de andre Bopladsfund fra Aarhus og Randers Amter.

Ved Slet Teglværk, Ning Herred, havde man, naar Muld-

jorden afgravedes fra det til Fabrikationen benyttede Ler, truffet Fordybninger med kulholdig Jord og Lerkarskaar. Kun een Grube, og denne halvt bortskaaren, har kunnet undersøges. Bredden var c. 4 M., Dybden ved Midten 1,70 M. I den kulblandede Fyld optoges c. 200 Potteskaar.

I en Grusgrav ved Stougaard, Vrads Herred, sænkede Mulden sig hist og her grubeformet. Der fandtes mange Lerkarskaar og Kulstykker. Etsteds traf man et større Lerkar nogenlunde helt, staaende i en Fordybning og omgivet af Sten.

Ved Nebel, Jyllands Bjerge Hd., er der ved Grustagning fundet talrige Potteskaar over en stor Plads. De laa høist 1/3 M. dybt, i en blandet Jordmasse, der fortsatte sig tragtformet ned i Gruset.

Ved Egebæk Huse, Ribe Herred, er der fundet dybe Kulturlag af sædvanlig Sammensætning og med mange Lerkarskaar fra den romerske Periode. Sammesteds findes ogsaa Grave.

Ved Kregome, Strø Herred, traf man ved Mergelgravning paa sort Jord, der fyldte en Fordybning, som skjønnedes at være 1 × 1,30 M. bred og 1 M. dyb. Fylden indeholdt mange Lerkarskaar og nogle Dyreknogler.

Ildsteder og Affaldsgruber paa Gravpladser.

Ikke mindst paafaldende ved de grubeformede Fordybninger med Indhold af Potteskaar er det, at de ogsaa forekomme paa Gravpladser og i umiddelbar Forbindelse med Gravene.

Ved den nederste Skraaning af den toppede Banke Møgelbjerg ved Næsbjerg i Skads Herred var der ved Grustagning oftere fundet Grave. Fremdeles blev der ved Museets Undersøgelser aabnet en Snes Grave, og ved disse afdækkedes flere Gruber, derimellem de foran S. 181 og 183 omtalte. Fig. 33 viser en lille Del af Pladsen med 5 Grave, 1—5, og 3 Gruber, 6—8. Det sees, at den indbyrdes Afstand er høist 1 M. Herefter kan det vel ikke antages, at disse Fordybninger betegne Hyttetomter, om da ikke baade Grav og Grube skulde have været indenfor Husets Vægge; men saa tæt som Gravene ligge, er dette næppe antageligt. Det er en Gravplads, og Grubernes nære Forhold til Gravene gjør det sandsynligt, at der er et vist indre Forhold mellem de to Elementer. Naturligvis kunde Gravene ganske tilfældig være

anlagte paa en ældre Boplads eller omvendt. Men om Samtidigheden kan der ikke tvivles. Baade Gravene med deres rige Udstyr af Sager og Gruberne med deres talrige Potteskaar henhøre til den senere Folkevandringstid. Gruberne maa danne en Slags Tilbehør til Gravene.

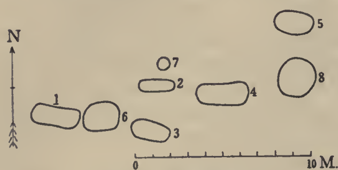

Fig. 33. Næsbjerg.

Tilsvarende Forhold fremkom ved en Undersøgelse ved Villemoesgaard i Hjerm Herred. Planen Fig. 34 viser de Grave og de Gruber af den her omhandlede Art, som fremdroges paa en lille Plads, 17 M. bred, strax nord for Gaardens Bygninger, hvor Forholdene ikke tillode en videre Gravning. Der var her ved Anlæget af en Kartoffelkule fundet Potteskaar, og det vidstes, at der ved Gaardens Ombygning for 40—50 Aar siden var fremkommet mange Skaar. Planens Nr. 1—3 ere Grave, der havde et ualmindelig stort og smukt Udstyr, navnlig af Lerkar; 4—6 ere store Gruber, 7—9 mindre; 10 betegner Pladsen for to særskilt anbragte Lerkopper, et Forhold, der oftere træffes paa Gravpladserne.

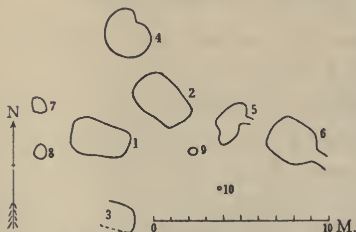

Fig. 34. Villemoesgaard.

En af de store Gruber, 6, er omtalt foran, S. 182, med dens hele Indhold; saaledes ogsaa en af de smaa, 8, se S. 184. Af de øvrige var Nr. 4 en rundagtig Fordybning med uregelmæssig Omkreds og indtil 2 M. bred; Bunden, der laa 85 Cm. under Jordfladen, var ligeledes uregelmæssig, dybest til den ene Side og derfra jævnt opadskraanende. Fylden var navnlig midt i Hullet meget kulholdig og indeholdt mange Potteskaar. Der var 14 Bundskaar, af hvilke kun to have kunnet sammensættes; 23 Randskaar, smaa og af mere end 10 Kar, kun ganske lidt af hvert; dertil 8 Sideskaar med raat indtrykkede Ornamenter, af

mindst 4 Kar, og c. 140 andre Sideskaar, mest ganske smaa. Det er en Samling Stumper og Stykker af mange Kar, store og smaa, mest grovt forarbeidede, men enkelte fine. Paa nogle sees indvendig den sorte Madkruste, andre ere stærkt forbrændte.

Gruben 5 var af lignende Størrelse, indtil 2,50 M., men med endnu mere uregelmæssig Omkreds og med ujævn Bund, indtil 70 Cm. dyb under Overfladen. Indholdet var mørk, kulholdig Jord med Lerkarskaar, men færre end i den foregaaende Grube. Af ringere Størrelse var Nr. 9, kun 50 Cm., men 80 Cm. dyb. I Fyld af samme Art som ved de foregaaende optoges 5 Bundfragmenter af 4 Kar, 9 Randstykker af 8 forskjellige Kar, kun en lille Stump af hvert, 2 Brudstykker af forskjellige Hanke, 2 ornamenterede Skaar, heller ikke af samme Kar, endelig 38 Sideskaar. Atter herimellem Stykker med Madkruste eller forbrændte. Ved Nr. 7 var der kun indtil 25 Cm. under Overfladen noget kulholdig Jord, hvori 2 Potteskaar.

Det sees af Planen, at Fordybningerne ligge omkring Gravene og ganske nær ved dem, i en Afstand af høist 1½ M. Kun Nr. 6 ligger ligesaa langt hinsides en af de andre Gruber; men om der har været en Grav tæt ved i det ikke undersøgte Areal, kan jo ikke afgjøres. Atter her er det ganske klart, at Fordybningerne ikke kunne repræsentere Hustomter; de maa staa i Forbindelse med Gravene. Karrene fra Grave og Gruber ere væsentlig af samme Arbeide og Stil, henhørende til samme Periode, den romerske Tid. Men der er dog en væsentlig Forskjel mellem de to Rækker. Fra Gravene er der mange fint forarbeidede Kar, ornamenterede med skrafferede Zikzakbaand; Skaarene fra Gruberne høre derimod for en stor Del til grove Lerkar med Neglebaand under Mundingen og med tyk Belægning paa Underdelen; ogsaa findes det udprægede Madkar med en stor, rund Udskjæring i Bunden. I Gruberne er der almindelige Kjøkkenkar, i Gravene finere Lervarer, man skulde sige: Bordkar.

Atter ved disse Gruber paa Gravpladserne maa det overveies, om de vare Ildsteder, eller de dannedes for at optage Affald. I første Tilfælde ligger det nær at antage, at Gravmaaltidet og den Mad, som nedsattes i Karrene hos den Døde, blev tilberedt i disse Gruber. Ved gjentagne

Dødsfester og fornyede Madofre benyttedes de samme Ildsteder, saaledes at de efterhaanden kom til at indeholde meget Affald. Har der derimod ikke været kogt i Gruberne, maa dog Indholdet ogsaa være Affald fra Gravmaaltidet, der da blev tilberedt andetsteds. Men at Gruberne til at optage, hvad der gjorde Pladsen uordenlig og urenlig, skulde være lagte saa nær ved Gravene, er lidet troligt. Snarere maa Fordybningerne opfattes som Ildsteder, og dette støtter, hvad der foran er fremsat, at andre Gruber af lignende Størrelse og tilsvarende Indhold have havt samme Bestemmelse, kun at de hørte til Huset og ikke til Gravene.

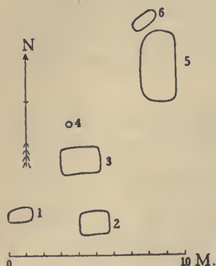

Fig. 35. Høimark.

Men at der ogsaa paa Gravpladserne, kun noget længere borte fra Gravene, kunde dannes Gruber til Affaldet fra gjentagne Maaltider for de Døde, turde fremgaa af andre Fund.

Der var ved Gaarden Høimark i Helsted, Nørhald Herred, ved Grusgravning fremkommet talrige Lerkarskaar. Ved Undersøgelsen heraf blev der nær Grusgravens Rand afdækket en Grav fra Folkevandringstiden, Nr. 1 paa hosstaaende Plan Fig. 35, og 2—3 M. fra denne to Grave fra den romerske Periode, Nr. 2 og 3 paa Planen. De vare alle nedsænkede under Jordfladen og udstyrede med det sædvanlige Sæt af Lerkar foruden andre Sager. Atter 1 M. fra Graven 3 fandtes tæt under Jordfladen tre Kar, ved Nr. 4, et almindeligt Forhold, som allerede er omtalt (S. 191). Omtrent 4 M. derfra fremkom der Lerkarskaar i en Dybde af 40 Cm. under Jordfladen, og det viste sig, at Skaarene laa i Mængde over en c. 4 M. lang og 2 M. bred Plet, Planens Nr. 5. De laa snart spredte, snart tæt, uden al Orden, skjøndt øiensynlig ikke forstyrrede af Ploven, der ikke naaer saa dybt. De nederste Skaar laa 75 Cm. under Overfladen. Som sædvanlig i Gruberne vare Skaarene stærkt itubrudte;

sammenhørende Stykker laa ikke sammen, øverst liggende Skaar passe til dybest liggende. Karrene ere ganske ufuldstændige, af flere kun et lille Brudstykke; der er baade store og smaa, mest grove og simple, faa kun af fint Arbeide. Antallet af Skaar er stort, ialt 1396, deraf 157 af Rande, 47 af Bunde og 37 af Ører. Umiddelbart herved, ved Nr. 6 paa Planen, tegnede der sig en aflang Nedgravning i Gruset, med mørk Omkreds; det antoges, at det var en Grav. Men det hele Indhold var Skaar, som laa i en Bunke, 75 Cm. dybt. Der var Halvdelen af et større Hankekar og mange Stykker af to forskjellige Madkar med en stor Aabning i Bunden af den Art, som nedenfor skal omtales (S. 209). Ved Skaarenes Sammensætning viste det sig, at begge disse Kar langtfra kunde blive fuldstændige, og det fandtes, at to Stykker fra Skaarbunken Nr. 5, det ene optaget foroven, det andet dybest nede, kunde føies sammen med det ene af Karrene. Gruberne indeholdt altsaa tilfældig sammenbragte Skaar af mange ganske ufuldstændige Kar, som det er seet i de foran omtalte store Affaldsgruber. Hvad der optoges ved 5 og 6 er fra samme Tid som Karrene i 2—4, den romerske Periode.

Paa de tre omtalte Pladser vare Ligene nedlagte ubrændte. En Grube med tilsvarende Indhold, men omgiven af Urnegrave, er truffen paa Saaderup Mark i Vinding Herred. Efter Afgravningen af Græstørven viste sig en mørk, kulblandet Plet af uregelmæssig Omkreds. Den største Længde var 4—5 M., Bredden høist 3 M. I en Dybde af 0,50 M. saaes til den ene Side et Kullag i Forbindelse med spredt liggende Haandsten; til den anden Side fandtes talrige svedne Dyreknogler i en Hob, medens der ellers i Laget kun fremkom enkelte spredte Knogler. Den mørke Jord gik ned til en Dybde af c. 0,70 M. Lerkarskaar fandtes spredt overalt, baade af meget store og af smaa Kar. Som ellers vare de ganske ufuldstændige. Et Antal af 18 smaa Randskaar har hørt til mindst 11 Kar; der er kun 14 Bundskaar, men

200 Sideskaar, ingen med Ornamenter. Alt er fra den romerske Periode og samtidigt med en Urne, hvori flere characteristiske Sager, der fandtes nedsat 5—6 M. derfra. Ogsaa til den anden Side var der tidligere fundet Urner.

Paa andre Steder er der dog iagttaget en nær Forbindelse mellem Grave og Gruber, der øiensynlig maa opfattes paa anden Maade end i de anførte Tilfælde. Kun 8 M. fra det ndfr. S. 201 omtalte Stenlag ved Gjerlev fandtes en Grav med Indfatning af store Sten, som ganske tilsvarende Anlæg kjendes fra den romerske Periode. Samme Tid angaves af Gravens Udstyr med Lerkar. Men under eet af dens Hjørner og delvis dækket af nogle af de Sten, som indrammede den, fandtes en Grube af rundagtig Form, 1 × 1,25 M. bred og med en Dybde af 1,25 M. under den nuværende Markflade; den var nedgravet i Undergrundens faste Ler. Bunden var i Midten flad, men bøiede sig ved Omkredsen rundt op til Siderne, som reiste sig lige op. Noget over Bunden, c. 10 Cm., laa en Del Sten, ved hvilke lidt Kul. Stenene strakte sig ikke over hele Gruben; der var ialt 25; den største, 35 Cm. bred, laa i Midten. Da Gruben her laa under Graven og nær Brolægningen, der var omgiven af andre Gruber, skulde man snarest antage, at Sammentræffet mellem Grav og Grube her er tilfældigt, idet Graven er bleven indrettet paa selve Bopladsen. Dette maa være skeet, medens man boede der, idet der ikke sees at være nogen Tidsforskjel mellem Lerkarrene fra Graven og fra Bopladsen. Ogsaa andetsteds, ved Brørup (S. 154), ved Brokjær i Ribe Herred (S. 198) og ved Skrillinge i Vends Herred, er det seet, at Gravene kun laa i ringe Afstand fra Boligerne. Fra Lodden Matr. Nr. 9 f af Skrillinge foreligge mange Fund, der tyde paa, at der her har været en Gravplads af et vist Omfang, og fra Matr. Nr. 8 e, i en Afstand af 3—400 Alen, haves Fund af Lerkarskaar, som bestemt angive, at der var en Boplads. Blandt andet findes Dele af store Kar med Fingerindtryk under Randen og af de allerstørste Forraadskar, Alt samtidigt med Gravfundene.

Hyttetomter, Huller efter Vægstolper.

Kun som en Formodning blev det foran fremsat, at de mindre Gruber ialfald for en stor Del have været Ildsteder i Huset. Bevises kan dette først, naar der omkring Gruberne er iagttaget Huller efter de Stolper, der støttede Væggene. Men skulde dette, som oftere er seet i Udlandet, virkelig

intetsteds være truffet i Danmark? Det var jo dog muligt, at disse Huller hidtil ikke særlig have tiltrukket sig Opmærksomheden mellem de mange større og mindre Fordybninger, som findes paa Bopladserne. Kun under meget heldige Forhold ville de vise sig tydelig. I den løse Overfladejord og navnlig, hvor der er dyrket Mark, vil der intet være at se, og dybere nede maa det være ganske tilfældigt, om disse ubetydelige Rester bemærkes.

Kun paa et eneste Sted og under eiendommelige Forhold synes der at være truffet Huller af denne Art omkring en i alle Enkeltheder vel iagttagen Grube. Det var under en Bronzealders Høi, der undersøgtes 1904, beliggende tæt nord for Nexø, paa Gaarden Matr. Nr. 35 a af Ibsker Sogn. Høiens Sløifning kunde ikke forhindres, hvorfor en Udgravning af Midtpartiet foretoges.

Fig. 36. Ildsted og Pælehul, Nexø.

I selve Høien fandtes Grave fra Bronzealderen; men over hele den afdækkede Del af Bunden saaes et mørkt Kulturlag, hvori noget Kul og en Snes smaa Potteskaar af Bronzealderens Art, liggende spredt paa forskjellige Steder. Laget fortsatte sig ned i en eliptisk formet Grube, 2 M. lang og 1,65 M. bred (Fig. 36). Ind imod dens Midte sænkede Fylden sig fladt skaalformet, 16 Cm. under Grubens Rande; der er øiensynlig efterhaanden under Trykket af Høiens Jordmasse foregaaet en Sammensynkning i den løse Fyld i Hullet. Nedefter skraanede Væggene indad mod den næsten rektangulære Bund, der var 1,35 M. lang og 0,70 M. bred. Dybden var 68 Cm. under Høibunden, og her, i den nedre Del af Gruben, laa c. 100, for en Del ildskjørnede Sten, 10—30 Cm. store, omgivne af noget Kulsmuld og større Lag af ren Aske. Der optoges her nogle smaa Potteskaar og en Del Knogler af Husdyr, Svin og Oxe, ifølge Inspektor Herluf Winges Bestemmelse. Alle disse Enkeltheder vedrørende Grubens Form og Indhold maa ganske utvivlsomt sige, at dette var et Ildsted, en Arnegrube i Midten af en Hytte; de mange Rester af en Ild, der har brændt paa Stedet, Stenene, der vel skulde bidrage til Lufttrækket under Ilden, de snart friske, snart svedne eller forbrændte Knogler, de smaa og meget faa Potteskaar, der tilfældig have faaet Lov til at blive liggende — Alt passer godt sammen. Men i en Afstand af 3,6 M. fra Grubens Rand, og med en omtrent ligesaa stor Afstand indbyrdes, fandtes der i

Høiens Bund, altsaa i den oprindelige Jordflade, 2 Fordybninger, der næppe kunne være andet end Huller efter Pæle (Fig. 36). Det synes at være nogle af Hyttens store Vægstolper, man har truffet, der stode i Kreds om Arnegruben, til Støtte for en Væg af Grene og Lerklining. Hytten skulde saaledes have havt en Bredde af c. 9 M., og Tagspærene, som mødtes i Midten, mere end den halve Længde. De to Huller vare 40 og 50 Cm. brede foroven, men smallere nedefter og rundt afsluttede i en Dybde af 60 og 75 Cm. under Kulturlaget. I det ene af disse Huller laa kun nogle Haandsten, i det andet noget Kulsmuld, en Snes ildskjørnede Sten, et haandstort Stykke af et grovt Lerkar med tyk Belægning udvendig og et mindre Stykke af en Skaal og en Kop, Alt af tydeligt Bronzealders Præg ligesom de øvrige paa denne Plads optagne Skaar. At disse smalle og dybe Huller skulde have været Ildsteder, er usandsynligt. Stenene, der henlaa i dem, kunne have tjent til at afkile Stolperne i det nedgravede Hul, Potteskaar og Kul kunne være indkomne fra Kulturlaget ovenfor.

Med dette som Udgangspunkt vil man vistnok ogsaa paa den foran omhandlede Plads ved Brørup (S. 153) kunne eftervise Hustomter og Huller efter Vægstolperne. Ganske i Nærheden af de store, ovenbeskrevne Affaldslag saaes paa mange Steder større og mindre Kulturlag, indtil 6 M. brede. Sluttende sig omkring disse Pletter aabnedes 9 Grave under Jordfladen med et charakteristisk Udstyr, navnlig af mæanderprydede Lerkar fra den romerske Periode. Der kan ikke være Tvivl om, at der her var en stor Husplads med Affaldsdynger og med Gravene liggende udenomkring.

Men lidet oplysende vare disse Hustomter. De bestode af rundagtige eller ganske uregelmæssige Pletter, der fremviste snart mørk Jord, snart lyse, askeagtige Lag eller delvis glødet Ler, undertiden ogsaa noget Kul. Tykkelsen var ringe, sædvanlig 10—15 Cm.; men i enkelte af Pletterne var der en Fordybning ved Midten. Saaledes i en uregelmæssig rund Plet, 3,50 M. lang og 2,90 M. bred, fladt udhulet i det løse Sand; Fordybningen laa omtrent i Midten og sænkede sig med ret steile Vægge indtil 1 M. under Jordfladen. I dette Lag optoges 4 Knusesten og 75 Potteskaar, deriblandt Foden

af et smukt Lerbæger, 9 Stykker af et meget stort og tykvægget Mad- eller Forraadskar, men iøvrigt Smaastykker af mange forskjellige Kar, derimellem kun 2 Rand- og 2 Bundskaar. Det samme fandtes paa de øvrige Steder: nogle Knusesten, snart ganske faa Lerkarskaar — 14 Stykker — snart over 100. Bestandig Stykker af mange forskjellige Kar, af hvilke intet kan sammensættes, stærkt søndrede og ofte forbrændte; de fleste af grove Huskar, men enkelte af finere Lervarer, som de foreligge fra Gravene. At disse ere samtidige med Kulturpletterne, er ganske utvivlsomt.

Nærmere om Husenes Form og Indretning kunde ikke iagttages, navnlig ikke nogen regelmæssig Omstilling af Huller til nedgravede Vægstolper. Dog fandtes der saadanne Huller paa Pladsen, kun ikke i regelmæssig Anordning eller samlende sig i Rækker. Paa en Strækning af 60 M. blev der truffet over 30 af disse Huller, snart enkeltvis, snart flere sammen og ofte knyttede til Kulturlag, enten liggende omkring dem eller i dem. De vare nedgravede i det gule Sand og viste sig ikke i Mulddækket. Formen var rund, oval eller uregelmæssig firsidet; to Huller stødte umiddelbart sammen (Fig. 37). Bredden vexlede mellem 30 og 60 Cm., Dybden mellem kun 30 Cm. under Jordfladen og 1 M. Nogle vare bredere forneden end foroven, flere tøndeformet udvidede, Bunden kjedelformet; men i Sandet kan jo den oprindelige Form ikke antages at være forbleven ganske uforandret. Indholdet var blandet Jord, en askelignende Masse, et sort, fedtet Lag, Kulrester, nogle Gange en Knusesten og enkelte Potteskaar, undertiden indtil en Haandfuld. Indholdet var altsaa, hvad der fandtes i Bopladsens Kulturlag; intet tydede paa, at der havde været Ildsteder. Træ blev ikke sikkert iagttaget; dog er der næppe Tvivl om, at der i Hullerne har staaet Vægstolper. Hvor man i Udlandet har truffet Huller efter

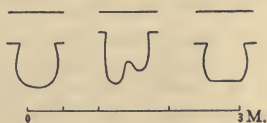

Fig. 37. Pælehuller, Brørup.

nedsatte Pæle, have de paa det nærmeste været som de her omtalte, og Indholdet har været tilsvarende[1]. Stolperne bleve ikke rammede ned og vare da vel ikke tilspidsede. Der blev gravet et Hul, hvori Stolpen blev sat, og Skaarene kom ned med den Jord, som udfyldte Hullet; andre kunne være skredne ned i det tomme Rum, der fremkom, naar Træet opløstes.

Hvad skulde disse Huller desuden ellers være? Saaledes maa der fremdeles spørges om en Række tilsvarende Huller, der fremdroges i 1877 paa Brokjær Mark i Hjortlund Sogn, Ribe Herred, og som allerede have været omtalte i Aarbøgerne for 1881, S. 162.

Der fandtes over et c. 22 M. langt og 5 M. bredt Stykke 20 nærmest rundagtige Fordybninger, enkelte store, mere end 2 M. brede, med et Indhold af indtil 300 Potteskaar, men de fleste smaa, kun 30—60 Cm. brede og enten uden eller med faa Skaar. Dybden var for de første 1½ M. og derover, for de sidste 1 M. eller noget mere. Nærmest antoges det dengang, at det var Grave, man havde truffet, idet der i ringe Afstand var fremdraget mærkelige Gravfund, der ere beskrevne paa anf. St. Men Knoglerne, der nu ere blevne bestemte af Inspektor Herluf Winge, have vist sig at være af Husdyr.

Vistnok var det et Komplex af Ildsteder, Affaldsgruber og Huller til Vægstolper, som dengang afdækkedes. Ogsaa paa forskjellige andre Pladser er der truffet Fordybninger af lignende Dimensioner som ved de her omtalte Huller, saa smalle og dybe, at der ikke vil kunne angives nogen anden rimelig Bestemmelse for dem, end at de have rummet nedgravede Pæle.

Andre Hustomter, Stenbro, Lerklining.

Hvad der i det foregaaende er fremsat vedrørende Boligen i Oldtiden, giver Forestillingen om en rund Hytte med lige opstaaende Vægge og med et grubeformet Ildsted, hvor-

[1] Se navnlig Annalen d. Ver. f. Nassauische Alterthumskunde, XXXII, S. 158, og G. Scarabelli Gommi Flamini, Stazione preistorica del Castellaccio, Imola 1887, S. 9.

paa Maden tilberedtes. Mulig var dette dog kun »Ildhuse«, som Betegnelsen var paa Island for det særskilte Hus, der svarede til Nutidens Kjøkken; det er Ildstedet med dets Indhold, som har gjort, at disse Tomter ere fundne. Har der ved Siden heraf været andre Huse med Opholdsrum og Soveplads, maa de unddrage sig Iagttagelsen, saafremt de vare træbyggede; et Ildsted indeholdt de maaske ikke. Kun forsaavidt der blev anvendt Sten, kunne saadanne Huse paavises.

En eneste Gang synes der at være fundet Levninger af firkantede Huse med stensat Fod og uden Ildsted. Det var paa en jævn, høitliggende Flade ved Nedergaard af Giver Sogn, Aars Herred, hvor der forud var opgravet mange Sten i Forbindelse med Potteskaar. Ved Undersøgelsen blev der paa flere Steder under Pløielaget fremdraget Sten liggende i lige Række, 1—2 Fod store, og disse Rækker saaes at samle sig vinkelret, paa eet Sted til en 8 M. lang og 5 M. bred Firkant. Undertiden var Stenrækken dobbelt, med et Mellemrum, hvori der kan have staaet en Plankevæg. Udenfor strakte der sig regelmæssig ordnede, flade Brolægninger, og dels i et aabent Rum heri, dels i et stort Jordhul strax udenfor en af Væggene i det formodede Hus var der kulblandet Jord og Potteskaar i hundredevis af den romerske Tids Præg. Stenrækkerne, Brolægningerne og Affaldsgruberne syntes at danne et sammenhængende Hele. Men Alt var stærkt forstyrret, og hvor der andetsteds har været foretaget Eftersyn af Stenlægninger under Pløielaget i Forbindelse med Potteskaar fra Oldtiden, har Forstyrrelsen været endnu større.

Man faaer dog Troen paa, at der idetmindste fra den romerske Tid af ikke blot har været Ildhuse, men ogsaa Opholdshuse. Og hvad angaaer de ældre Perioder, saa er der paa ikke faa Steder truffet Stenkredse, undertiden flere sammenliggende, der hverken have indeholdt Ildsteder eller Grave; at de dannede Fodkredse om Boliger, vil dog først kunne siges, naar Huller til Vægstolper ere paaviste. Lige-

saa forbeholden maa man indtil videre staa overfor de ringformede Nedgravninger, der ere seete i Bunden af mange jydske Stenaldershøie, skjøndt Formodningen om, at Vægstolper vare nedsatte heri, er meget tiltalende.

Der er intet fundet paa alle disse Steder, som kunde lette Opfattelsen. Den rigelige Mængde af Affaldsgruber synes næsten til sin Modsætning at maatte have, at der blev holdt rent i Husene. En Gulvlægning med Ler er ikke sikkert paavist; men pletvis er der truffet raat eller halvbrændt Ler, som mulig kunde opfattes saaledes. Brolægninger, der have dannet Gulv i Boligerne, vil man sikkert ikke finde. Hvad der allerede er fremført om saadanne Anlæg ved Veileby og Nedergaard, tyder ikke paa, at de have været overdækkede, og andetsteds synes dette heller ikke at have været Tilfældet. Oftest er der et nok saa tykt Kulturlag under Brolægningen som ovenpaa denne. Først naar Pladsen om Huset blev opfyldt med Affald og uordenlig, synes man at have lagt den med Sten, for at der skulde være en fast Flade til Arbeidsplads, svarende til Nutidens Gaard. Ret hyppig træffes imidlertid saadanne Stenlægninger.

Paa Rørbæk Hovgaards Mark, Gislum Herred, var der øverst paa en Bakkeflade jævnlig ved Pløining truffet paa Sten. Der afdækkedes her, under den c. 30 Cm. tykke Muld et Lag større og mindre Haandsten, der dannede en dog kun ujævn Flade og, som det skjønnedes, meget forstyrret. Længden var 8½ M., Bredden 2 M. Under Stenene optoges en Del Skaar fra den romerske Periode, ialt 300 Smaastykker af mange forskjellige Kar, men kun nogle faa imellem og over Stenene.

Ved Torup i Skallerup Sogn, Morsø Nørre Herred[1], fandtes et aflangt Stenlag, 7 M. langt og 3 M. bredt, med uregelmæssig bugtende Omkreds som ved Veileby. Stenene laa tæt sammen, men vare af forskjellig Størrelse, 5—30 Cm., hyppigst 10—20, og oftere liggende i 2—3 Lag. Overfladen var uregelmæssig; hen gjennem Midten saaes større Sten liggende i Række. Over og under Stenlaget var der Muld i samme Tykkelse som ellers paa den undersøgte Plads, 60—70 Cm. I Mængde fandtes Lerkar-

---

[1] Fundet ligger dog chronologisk udenfor den her omhandlede Gruppe, Mus. Nr. C 10906.

skaar ovenpaa Stenene, men dog ogsaa under dem; udenfor Brolægningen saaes derimod i Reglen faa og ganske spredt liggende Skaar, kun paa nogle faa Steder betydelige Dele af store Kar.

Ved Undersøgelsen af et 44 □ M. stort Parti paa en sandsynligvis langt større Boplads ved Nøragergaard af Gjerlev, i Sogn og Herred af samme Navn, fremkom en Brolægning, 5 × 3 M. stor, men usammenhængende og uregelmæssig; vistnok var den forstyrret ved Markarbeide. Talrige Potteskaar fandtes baade over og under Stenene. Nær omkring var der større og mindre Gruber, der gik ned i Undergrunden og stode med temmelig steile Vægge. En af dem var 2 M. bred, med en Dybde under Jordfladen af 1,40 M.; en anden var 1 M. bred og 80 Cm. dyb. I den lille Grube var der kun 28 Skaar, men talrige i den store.

Paa en lav Høining ved Brorstrupgaard, Aars Herred, afdækkedes et udstrakt Kulturlag, der sænkede sig med mange større og mindre, tildels umiddelbart sammenstødende Fordybninger ned i den sandede Lergrund. Mulden i disse Huller indeholdt Kulpartikler, ildskjørnede Sten og Potteskaar i Mængde, dette dog kun i de to største Fordybninger, der sænkede sig indtil 1,30 M. En Del af en stor Brolægning blev fremgravet, 5 × 4 M., af uregelmæssig Omkreds og med udskydende Partier. Nogle Potteskaar og Knusesten fandtes ovenpaa Brolægningen, som ikke blev opbrudt. Der opsamledes henved 700, for en Del store Lerkarskaar.

Af og til, dog ret sjælden, træffes en afgrænset, lille Stenlægning, flad og regelmæssig, rundagtig og 1—1½ M. bred. En saadan er foran omtalt under Veileby-Fundet, S. 139. En lignende, der afdækkedes ved Gjesing (S. 110), er fremstillet i Fig. 38. Den fandtes øverst i Laget, kun c. 20 Cm. dybt og altsaa lige under Pløiejorden. Bredden var 70 × 80 M.; der var 70 Sten paa 10 Cm., anbragte i et enkelt Lag. Over eller under Stenene fandtes intet. To andre saadanne Pladser saaes ved Nortvig (S. 188), 1—1½ M. brede, med mindre Sten i et enkelt Lag. Heller ikke her iagttoges noget, der kunde angive Bestemmelsen. Man pleier at opfatte disse Stenlag som Arnesteder; men dette har næppe andet at støtte sig til end Anvendeligheden til denne Brug og det, at lignende Stenlag i Skaldyngerne

(foran S. 179) virkelig have været Arnesteder. Inde i Huset var der dog, efter det foreliggende, ikke Ildsteder af denne Art; men det kan jo have været udendørs Kogepladser.

Sikre Levninger af Huset ere de Dele af Lerklining, der ere bevarede med deres Aftryk af Greneværk, idet de tilfældig have været i Berøring med Ild. De ere ganske som

Fig. 38. Lille Stenlægning, mulig Kogeplads.

den Vægklining, der anvendtes i Danmark som i det øvrige Europa fra Stenalderen[1] af, som brugtes almindelig i Soldaterbarakkerne indenfor de romerske Kasteller[2], der ere samtidige med vore ældre Jernalders Fund, og som endnu kan sees her i Landet. Denne Vægbehandling kan da ikke siges at tyde paa lav Kultur. Tilmed kunde man af de foreliggende Rester af lerklinede Hytter være tilbøielig til at slutte, at saadanne Vægge vare sjældne, og at Planker benyttedes almindeligere; det er nemlig saa, at Rester af Klining kun

[1] Vor Oldtid, S. 181.

[2] Der obergermanisch-raetische limes, Heidelberg, Lief. XVI, Kastell Pföring, S. 23.

have et ganske ringe Omfang i Fundene. I den store, foran omtalte Affaldsgrube ved Gjesing fremkom der vel ved en omhyggelig Opsamling c. 90 Stykker, og ellers paa Bopladsen c. 260 St. Men for den største Del var dette kun smaa — paa et Par Centimeter — uformelige Lerklumper. Faa vare større, indtil 10 Cm., og frembød en jævnt afstrøgen Flade, øiensynlig Ydersiden af Paastrygningen, medens andre viste Indtryk af Grene, der have havt en Tykkelse af c. 2 Cm. Leret skjønnes at have dannet et 3—4 Cm. tykt Lag; men ret oplysende Stykker findes ikke. Endnu mindre fremkom der ved Veileby og Flade af denne Art (S. 153, 169), og paa alle de andre undersøgte Pladser har der ikke været saameget, at det tiltrak sig Opmærksomheden.

Lerkar til Madlavning og Spisekar.

De foran omhandlede store og mindre Fund hidrøre for den langt overveiende Del fra den romerske Tid, de første Aarhundreder efter Chr. Mulig række de delvis noget længere tilbage, men sikkert ikke til Bronzealderen. Tydelig naa derimod flere af dem, som foran nævnt, ind i Folkevandringstiden, maaske henimod Midten af det første Aartusinde[1].

Ved de grove Lerkar af hidtil ukjendt Art, som ikke kunne nærmere tidsættes ved Hjælp af de mange foreliggende Gravfund, og som det desuden er særdeles vanskeligt at opfatte gjennem lutter Brudstykker, der kun for en ringe Del have kunnet samles til større Partier eller hele Kar, har man eet bestemt Træk at holde sig til, nemlig det at Mundingsranden almindelig er fortykket og særskilt udformet, jævnlig i Forbindelse med en glat Afstrygning i Facetter. Dette kjendemærker Lerkarrene fra den romerske, delvis ogsaa den førromerske Tid overfor baade de ældre og de yngre

---

[1] Ved Behandlingen af de almindelige Spørgsmaal ere dog hist og her enkelte ældre eller yngre Fund medtagne; disse ere ikke indførte i Fortegnelsen S. 221.

Kar. Noget betyder ogsaa Formen og Behandlingen af Leret i den indvendige Masse og i Fladen. Men desuden indeholde de fleste Fund et mindre Antal, ofte forholdsvis ganske faa af de fra Gravfundene vel bekjendte Lerkar; de maa angive Tiden for den hele Masse.

De sidste Skaar, af Gravkarrenes Art, frembyde vel en Række Enkeltheder, der endnu ere ukjendte eller sjælden seete; dog ere de alle uden særlig Betydning for de her omhandlede Spørgsmaal[1]. Af særdeles Vigtighed er derimod selve Forekomsten af denne Slags Skaar. Foreliggende paa og ved Bopladserne sammen med Affaldet fra det daglige Liv angive de bestemt, at de finere forarbeidede Kar, ofte blanksorte, tyndvæggede og ornamenterede med Mæander-, Zikzak- og andre Mønstre ikke udelukkende vare Gravkar, men at de ogsaa henhørte til Husgeraadet. Og overfor den hele øvrige Masse af grovere Kar, der forekomme paa Bopladserne, men ikke i Gravene, staa de bedre Lerkar, færre fra Bopladser, men almindelige i Gravene, som en egen Gruppe. De maa være Spisekarrene — Bordkarrene, Servicet —, hine derimod Karrene til Madlavning, eller moderne udtrykt: Kjøkkenkarrene. At der var denne Forskjel, er kulturhistorisk mærkeligt, og Bopladsfundene give for første Gang Kjendskab til disse Kar fra Ildhuset, som ikke kom paa Bordet hverken hos de Levende eller de Døde. Naturligvis skal dog ikke hermed være sagt, at dette ikke kunde ske — ogsaa nutildags kan Gryden komme paa Bordet; heller ikke

---

[1] I flere Fund sees Laag, glatte, med Øre eller Knap (Nortvig, Flade, Løvel, Slet). I andre findes Kar med fremspringende Bæreknop i Stedet for Øre (Kongsted, Brørup, Gjesing, Skreirup, Brorstrupgaard, St. Rørbæk, Bastrup), med Gjennemboringer til Bærebaand (Flade), eller med den vandret anbragte, udpræget romerske Hank (Bastrup). Under Bunden træffes en stærkt fremtrædende Kantring (Nortvig, Brørup, Gjesing, Skreirup), fordybede koncentriske Kredse (Gjesing), eller Bunden er stærkt hvælvet (Flade). Ejendommelige Ornamenter sees i Nortvig-Fundet, det runde Stempelindtryk delt med et Kryds i Flade-Fundet og her ogsaa et Ornamentbaand nederst paa Karrets Side umiddelbart ved Bunden.

at Forskjellen var saaledes gjennemført, at ikke mange Slags Kar kunde bruges baade ude og inde. Men i det hele er

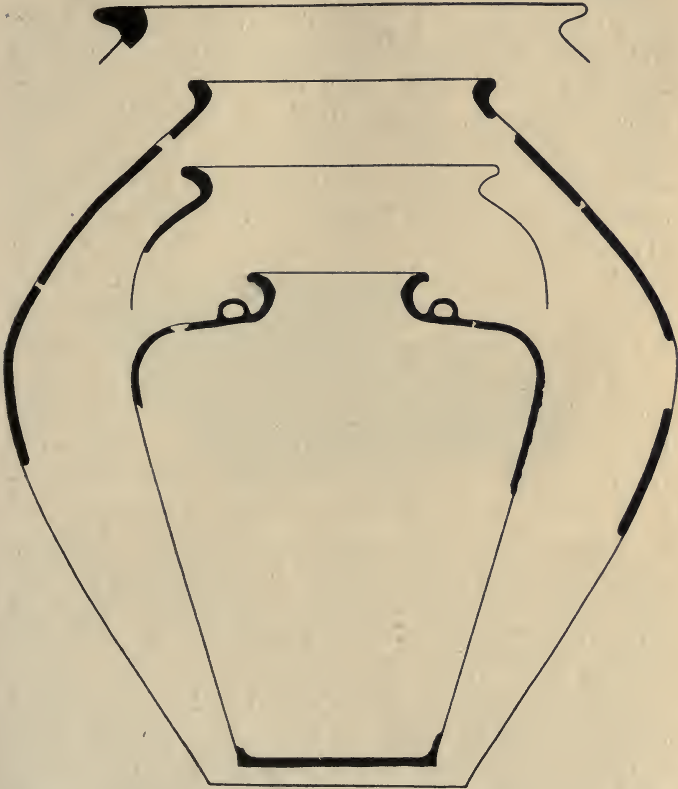

Fig. 39—42. Fire store Kar, opkonstruerede efter Brudstykker i 1/10 Størrelse. Fra oven: Fig. 39, fra Skrillinge; Fig. 40 og 41, fra Veileby; Fig. 42, fra Flade.

det saa, at de Kar, som udgjøre Hovedmassen af, hvad der findes paa Bopladserne, ikke høre hjemme i Gravfundene og derfor hidtil ikke have været kjendte.

Dette gjælder først og fremmest om de allerstørste Kar,

der have meget betydelige Dimensioner. Vel har der kun af et eneste, foran omtalt Kar i Veileby Fundet, S. 147, været saameget bevaret, at det har kunnet opkonstrueres, som Fig. 40 viser det. De bevarede Partier, hvorefter det øvrige er beregnet, ere gjengivne med den rette Tykkelse, i $^1/_{10}$ Maal; der kan kun være feilet meget lidt baade med Hensyn til Form og Størrelse. Karrets Høide er 1 M. Men næppe ringere Dimensioner have adskillige andre Kar havt i det samme Fund; dette sees af de meget svære Mundingsrande, omtalte S. 147, dog kun bevarede i mindre Stykker (se Fig. 41). Skaar af lignende Kar foreligge i flere Fund; den sværeste Mundingsrand, Fig. 39, er fra Skrillinge ved Middelfart; en anden, omtrent svarende til Fig. 41, er fra Flade ved Frederikshavn. De ere altsaa trufne over hele Landet.

Kar af saadant Omfang ere sikkert at opfatte som Beholdere til Opbevaring af Korn, Frugt eller flydende Stoffer. Lignende og af tilsvarende Størrelse havdes samtidig paa romersk Grund[1]. Utvivlsomt bevarede de Traditionen fra d. 2.—3. Aartusinde i Syden, hvor saadanne Forraadskar ved de bekjendte store Udgravninger paa Kreta og i Lilleasien ere fundne staaende paa Række i Magasinerne. At saadanne Beholdere havdes i Norden — men efter Chr. F. og takket være Forbindelsen med Romerne — er et kulturhistorisk vigtigt Træk.

Samme Anvendelse havde vistnok endel noget mindre, men dog meget store Kar, af hvilke eet er afbildet foran, S. 161; der er af dette bevaret saameget, at Form og Størrelse ere noiagtige. I samme Fund have store Partier kunnet samles af flere ligesaa anseelige Kar og af tilsvarende Form. Noget ældre, vistnok førromersk, er det i Fig. 42 fremstillede Kar fra Flade, af hvilket der dog ikke er bevaret saameget, at Høiden kan siges at være fuldt sikkert beregnet; det vil sees af Afbildningen, at kun Bunden og Partier af Over-

---

[1] Mittheil. d. Alterthumskommission f. Westfalen, II, S. 167.

delen have kunnet samles, og dette kun ved en møisommelig Forening af mange Smaastykker.

Medens disse meget store Kar ikke synes at have den foran ofte nævnte sorte Belægning paa Indsiden (se S. 147), er dette særdeles almindeligt ved Skaar, der have hørt til noget mindre Kar, som de foran S. 144 og 160 gjengivne. Ved Gravkarrene og ved alle de mindre Kar fra Bopladserne, Fade, Skaale, Krukker og Kopper, er denne Madskorpe ikke seet. Den maa da angive, at disse store og ret grove Kar vare Kogegryder; hermed stemmer det,

Fig. 43. Brørup Fundet. 1/5.

at Skaarene særdeles ofte er stærkt mærkede af Ild. Undertiden bemærkes det dog, at selve Bunden og det nederste af Siden ikke er forbrændt, og at det tilsvarende Parti indvendig er ganske rent, medens den sorte Belægning findes ovenfor efter en bestemt Linie, som dette sees af Fig. 43. Dette viser utvivlsomt, at Karret ikke anvendtes hængende over Ilden, men staaende paa sin Bund, der herved beskyttedes, medens Varmen angreb de høiere Partier, der ikke dækkedes af Asken, og som derfor ophededes saa stærkt, at Maden brændte paa indvendig. Den saa ofte forekommende, flere Millimeter tykke Madskorpe viser, at det ikke hørte til Dagens Orden at rense Gryderne indvendig.

Eiendommeligst mellem de Skaarmasser, der have hørt til saadanne Kogekar, ere Mundingsrande med et paalagt Baand, hvori Fingerindtryk (Fig. 44). Karranden danner et særskilt Led, mere eller mindre fortykket, bredere eller smal-

lere og mere eller mindre udbøiet. Umiddelbart nedenfor er der paalagt et tykt Baand af Ler, en særskilt Rulle, der er pudset til; det kan være sprunget af, og disse afskallede Stykker foreligge for sig. I Baandet staaer en Række Indtryk af Fingerspidser, snart dybe og sluttende tæt sammen, snart mere overfladiske og adskilte. Udførelsen har ofte noget dygtigt og djærvt. Vagere er derimod Behandlingen, naar Baandet ikke er paalagt, men udarbeidet i Karrets

Fig. 44. Skrillinge Fundet. 1/5.

Masse (Fig. 48), naar det er afstrøget til en fremspringende Kant, eller naar det er riflet ved Tværsnit eller Skraastreger. Stykker af saadanne Kar ere mere eller mindre fremtrædende i de fleste Fund fra Aarhus og Randers Amter[1]. Flere fandtes desuden ved Borgbjerg paa Seierø og enkelte i Fundene sydpaa[2] og fra Skrillinge ved Middelfart. Sikkert have disse vel forarbeidede Kar været gode Kogegryder.

Ringere ere de tilsvarende Kar i Fundene fra det nordlige og vestlige Jylland, saaledes navnlig i de store Fund fra Flade og Brørup[3]. Under Mundingsranden sees en Række

[1] Nortvig, Gjesing, Skreirup, Slet, Gjerlev, Villemoesgaard, Hornborg.

[2] Kongsted, Brokjær, Nebel, Egebæk.

[3] Ogsaa St. Rørbæk, Nr. C 9474, Rørbæk Hovgaard, Nr. C 10184, Lille Vildmose, Kvissel, Nedergaard, Høimark. Lignende træffes iøvrigt ogsaa i flere af de i Anm. 1 og 2 opregnede Fund.

grovt og flygtig dannede Fingerindtryk eller i Stedet herfor Indsnit. Atter sydpaa, saaledes navnlig ved Kongsted og Eltang Vig, have Karrene ikke disse forskjellige Indtryk og heller ikke paa Øerne, ved Saaderup, Veileby og Radbjerg. Ved Siden af andre dog ikke meget fremtrædende Forskjelle viser dette, hvorledes Pottemageriet formede sig egenartet over større Omraader. Om alle de Kar, der have Fingerbaandet eller blot Indtryk af Fingeren, kan det siges med Sik-

Fig. 45. Høimark Fundet. 1/5.

kerhed, at de ikke hørte hjemme i Gravene, og da vel heller ikke i Stuen. Man kjendte dem paa Udstyringen som Kjøkkenkar.

Det meste af den øvrige Skaarmasse fra Bopladserne har hørt til Fade, Skaale, Krukker, Kopper og Bægre, der, saavidt det skjønnes, ikke væsentlig skille sig fra, hvad der kjendes fra Gravene. Men nogle Former kunne dog paavises, der øiensynlig ere beregnede paa Madlavning, ligesom de heller ikke foreligge i Gravfundene. Saaledes Lerkar som Fig. 45 med en stor, kredsrund Aabning i Bunden. I 10 Fund er der Dele af saadanne Kar, undertiden ret store Partier, og oftere af 2 i samme Fund, af 3 i Brorstrupfundet og af 6 i Giverfundet[1]. De have da været ret almindelige, og at

[1] De her andetsteds omhandlede Fund (se S. 221) fra Flade, Rørbæk Hovgaard, Mus. Nr. C 10184, Brorstrupgaard, Gjesing, Gjerlev, Skreirup, Skjellerup, Giver, Villemoesgaard, Høimark.

de vare indrettede til en bestemt Brug, sees af, at Størrelsen og Formen bestandig er saa noget nær den samme. Bredden i Bunden er mellem 20 og 30 Cm.; Udskjæringen maaler 8—12 Cm.; Siden reiser sig svagt skraanende til en Høide af 13—15 Cm. Indvendig ere Side og Bund omhyggelig afglattede; et stort Øre er anbragt udvendig. Med Hensyn til Anvendelsen skal intet afgjøres. Det kan tænkes, at en vaad Masse indsvøbt i Tøi har været presset i Karret, og at Hullet tjente til at aflede Vædsken; kunde der f. Ex. ikke være lavet Ost i dem?[1]

Fig. 46. Borgbjerg Fundet. 1/4.

Nærmere om Anvendelsen skal heller ikke udtales for andre Kar med et rundt Hul i Bunden, dog kun lille, 1—1½ Cm. (Fig. 46). Ved eet af dem sees en paabegyndt, men opgiven Gjennemboring ved Siden af Hullet; ved et andet findes to saadanne paabegyndte Boringer. Hullerne ere da ved disse Kar ikke dannede i det vaade Ler, men efter Brændingen. Det er stadig ret smaa Kar, med en Bredde i Bunden af høist 15 Cm. Siden er udadskraanende, men ikke fuldstændig bevaret ved noget af dem[2]. De foreligge i 9 Fund[3].

---

[1] Der maa vistnok andetsteds kunne paavises tilsvarende Kar; foreløbig kan dog kun anføres et lignende i Vimosefundet, af Træ, og et beslægtet Dobbeltkar af Ler fra Bosnien. C. Engelhardt, Vimosefundet, Pl. 16, Fig. 10; Wissensch. Mittheil. a. Bosnien u. Herzegovina, V, S. 53 og Pl. 27.

[2] Tilsvarende Lerkar fra England, se British Museum, Guide to Early iron age, 1905, S. 141.

[3] Foruden de her andetsteds omhandlede Fund fra Nortvig, Skreirup, Møgelkjærgaard, Løvel, Seierø, i følgende Fund: Thorsager, Østerlisbjerg Hd., Mus. Nr. C 7711, Rørbæk Hovgaard, Rørbæk S., Gislum Hd., Nr. C 8733, Borum, Borum S., Framlev Hd., Nr. C 7453, Deibjerg, Bølling Hd., Nr. C 7140.

Fremdeles indeholde 9 Fund[1] større eller mindre Brudstykker af Sier (Fig. 47), der skjønnes at have været ret forskjellige og da vel ogsaa bestemte til forskjellig Brug[2]. Bestandig faaer man saaledes Indtryk af, at Kogekunsten ingenlunde stod lavt. Bunden kan være flad eller hul; Bredden naaer 15 Cm. og Hullerne en Størrelse af $^1/_2$ Cm. Men oftere ere Forholdene mindre og finere. I Veileby Fundet foreligger et Fragment af en lys, fin Lermasse, med en Bundbredde af kun 3 Cm. og med ganske fine Huller. Dette Stykke maa have været bestemt til en Saft, hvoraf der kun skulde tilveiebringes en ganske ringe Mængde.

Fig. 47. Nebel Fundet. $^1/_4$.

Mere end Forekomsten af disse enkelte Former viser dog den almindelige Behandling af Ydersiden paa de grovere Skaar, der danne Hovedmassen i Bopladsfundene, at man her har at gjøre med Kar af væsentlig anden Art end de finere, som ere i Mindretal i disse Fund, medens de danne Pluraliteten i Gravene. Disse sidste have egentlige Ornamenter — alle de ofte ret sammensatte og kunstfærdige lineære, punkterede og skrafferede Mønstre, der oprindelig ere udgaaede fra Grækenland og Italien. Ved de første, de grove Kar, er ogsaa Overfladen behandlet, men det er med Neglene og Fingerspidserne, ved allehaande Indtryk og ved en paalagt Lergrød. Dette er meget lavt og ringe. Dog pleier man at betegne det som Ornamenter;

---

[1] Fra Nortvig, Hornborg, Nebel, Flade, Brørup, Seierø, Brokjær, Kongsted, Veileby

[2] Tilsvarende baade fra romersk og fra barbarisk Omraade, f. Ex. Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening, 1905, S. 14, Mittheil. a. Bosnien u. d. Herzegovina, V, Pl. 31, I. L. Pič, Le Hradischt de Stradonitz, Leipzig 1906, fl. St. Fra Italiens Sten-Bronzealder: Bull. di paletnologia Italiana, 31, S. 189, Pl. 6.

men pinligt vilde det rigtignok være, om sligt skulde være Udtryk for den ældre Jernalders Skjønhedssands. Det er imidlertid heller ikke Tilfældet; saa tydelig fremgaaer dog dette af det Forhold, at alt dette ikke findes paa de i det hele fint forarbeidede Kar, ikke paa et eneste af de talrige blanksorte. Det hørte kun hjemme i det grove Pottemageri, ganske som de landlige Lervarer, der nu ere ved at forsvinde her i Landet, have deres egne Dekorations-Systemer af lignende lav Rang. Dette er nedarvet Fabrikationsmaner, for en Del skabt og vedligeholdt under Nyttehensyn; men med Tidens Forestillinger om, hvad der er smukt, har det intet at gjøre.

Herhen høre de allerede omtalte Fingerbaand og Indtryk under Mundingsranden. De havde det praktiske Formaal at styrke Kanten. Som virkelige Baand kunne de strække sig ned over Karrets Side (jfr. Fig. 48), eller Lerrullerne med Fingerindtryk (Fig. 49) — ogsaa blot disse Indtryk kunne danne et tæt sammenhængende Overtræk. Alt dette findes paa store Bopladskar og er aldrig seet i Gravene. Stort anderledes er det heller ikke med de mere spredte Negle- og Fingerindtryk over Karrets Side. Dette kjendes vel fra en Del Gravkar, men altid af simpelt Arbeide. Negleindtrykkene hørte hjemme i det grove Pottemageri, og ofte bleve de vistnok traditionsmæssig udførte, forat Karret bedre skulde taale Ilden. Derfor er det vel, at disse Indtryk have deres faste Plads paa de saakaldte Ildbukke.

At saadanne Indtryk vare beregnede paa at gjøre Karret modstandsdygtigt, eller at de skulde vise, at det var af den rette, solide Slags, kan sees af en anden Fladebehandling: runde eller ovale Indtryk, de største, som kunne de være dannede med Fingerenden, og derefter aftagende i Størrelse og udførte med en but Pind eller Naal, snart i tæt Mønster (Fig. 51), snart spredt (Fig. 50)[1]. Saadanne findes

[1] Denne Behandling af Overfladen findes omtalt i Mittheil. d. Alterthums-Kommission f. Westfalen, IV, S. 152.

nemlig ikke blot over Karrets Side[1], men ogsaa under den flade Bund[2], hvor man ikke anbringer Ornamenter. Af samme Rang er Behandlingen af Overfladen med et skarpt Vinkel-Indsnit eller -Indtryk (Fig. 54). Ogsaa dette findes baade paa Kar og paa Ildbukke[3].

Fremdeles det saakaldte Kamornament, der i nogle af Fundene spiller en stor Rolle. I sin Grund er det slet ikke noget Ornament. Kammen var et Pottemagerredskab, hvormed Leret udjævnedes og fordeltes, og hvorved tillige Overfladen indrettedes til at modtage og fastholde et nyt Lag Ler, der blev paastrøget udvendig. Dette sees meget smukt paa et stort Lerkar fra Bronzealderen[4], der er daarlig forarbeidet, saaledes at det ydre Lag har løsnet sig; Massen indvendig er dybt og tæt kamstribet. Der er Kar, som ere endog meget regelmæssig kamfurede, og paa hvilke der sidder Rester af en fin Lermasse, hvormed de vare beklædte udvendig — saaledes Karret S. 144. Naar Kamstribningen var dækket, kan den sikkerlig ikke have været et Ornament; den var kun bestemt til at fastholde Dækmassen, som ikke vilde have bundet paa en glat Flade. Men sædvanlig findes der ingen Spor af en Dækmasse, og vistnok er den ikke saa ofte affaldet fuldstændig. Stribningen var da bestemt til at sees, men derfor ikke tænkt som et egentligt Ornament. Det er et gjennemgaaende Forhold, at Stribningen kun findes paa Karrenes Underdel og helt ned til Bunden, hvor Ornamenter ikke anbringes. Kambehandlingen var en Maner i det lave Pottemageri, foranlediget ved Instrumentet; undertiden er Stribningen meget net og regelmæssig, endog ordnet i pæne Sving og Buer, men oftest ganske raa og vild, paa kryds og tværs. Af og til er der

---

[1] Fundene fra Kongsted, Nortvig, Brørup, Gjesing, Brorstrupgaard, Løvel, Skjellerup, Flade, Eltang.

[2] Kongsted, Gjesing, Nortvig.

[3] Nortvig, Flade, Brørup, Nedergaard.

[4] Mus. Nr. B 7277.

med Kamtændernes Spidser tæt indstukket Punktlinier af Kammens Bredde[1] (Fig. 52).

Paa lignende Maade maa man endelig betragte den oftere foran nævnte stenede Lergrød eller finere Masse, der træffes

Fig. 48. $^{1}/_{3}$

Fig. 49. $^{1}/_{3}$.

Fig. 50. $^{2}/_{3}$.

Fig. 51. $^{2}/_{3}$.

paa saamange af Skaarene i Bopladsfundene. Enten findes et jævnt Lag, fra den groveste Masse, der kan være fingerstribet, til den allerfineste af hvid eller rødlig Farve (Fig. 53 og S. 148), eller Laget er aaret og klattet, forsætlig mønstret saaledes, og atter fra det allergroveste (se Fig. 28) til en fint forgrenet Marmorering (Fig. 55). Alt dette findes næsten udelukkende paa Bopladskarrene og kan da ikke betragtes som egentlig Kunst. Fremdeles sees det kun paa

[1] Kongsted, Gjesing, Bastrup, Eltang.

store Kar, men ikke alene paa Kogekarrene, ogsaa paa de allerstørste Forraadskar. Hensigten med denne Belægning var da ikke alene at gjøre Karret modstandsdygtigt mod Ild; oftest træffes den vel paa Underdelen, ikke sjælden dog

Fig. 52. 2/3.

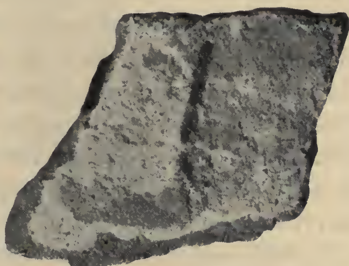

Fig. 53. 2/3.

Fig. 54. 2/3.

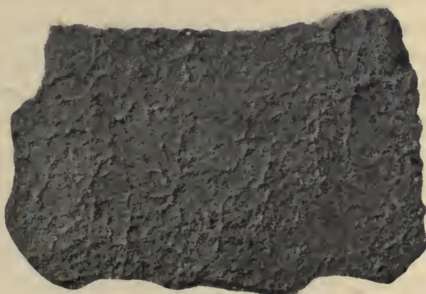

Fig. 55. 2/3.

helt op mod Mundingen, hvor Ilden ikke virker. Det var da vel en vedtægtmæssig Maner, der tilsigtede at styrke Karret. Yderlaget skulde tage af mod Slid og Stød; net og pynteligt kunde det gjøres; men det henhørte kun til det grove Pottemageris Technik.

Alt dette kunde nu synes at være underordnet. Det er dog ikke taget frem, blot fordi det ikke tidligere har været behandlet; heller ikke alene fordi det hænger sammen med de grovere Husholdningskar, som her ere Gjenstand for Un-

dersøgelse; meget mere fordi det nøiere beseet har en særdeles stor Interesse og fører saa dybt ind og saa vidt omkring, at der herom paa denne Plads kun kan gjøres nogle Antydninger.

De anførte Træk fra det lave Pottemageri, særlig Fingerbaandene, Kamstribningen og Yderbelægningen, vare ikke blot i Norden langt ældre end disse Fund, idet de træffes allerede i Bronzealderen. Ogsaa sydpaa, i Mellemeuropa og i Italien høre disse Træk sammen med den tidligste Bronzealder. Hvad der var gammel Arv sank altsaa i Jernalderen ned til den lave Industri. Derimod vare Tidens finere Lervarer i Danmark prægede af det Opsving i Udlandet, som udgik fra Grækenland i Begyndelsen af Aartusindet f. Chr.; særlig staa de i Forhold til Udlandets Technik, Former og Ornamenter under den saakaldte La Tène-Tid, de sidste Aarhundreder f. Chr. I Danmarks romerske Periode, de første Aarhundreder efter Chr., kom dette til at mødes med Overleveringer fra det ældgamle Pottemageri, der i Italien tilhørte d. 2. Aartusinde f. Chr. Hertil er der endnu føiet andre Træk af forskjellig Oprindelse og Tid. Lervarerne i Danmark ere paa det nøieste sammenknyttede med Keramiken i det øvrige Europa og yde et vigtigt Stof til Forstaaelsen af Landets hele Kulturstilling.

Andre Sager og almindelige Forhold.

Den store Mængde af Lerkarskaar i Bopladsfundene kunde vel fremkalde Formodningen om, at det var enten Pottemagerværksteder eller mulig Offerpladser, som vare trufne paa disse Steder. Men Fundenes Charakter er tydelig udtalt, som det foran er seet. Ogsaa er det et velbekjendt Forhold, at Skaar af Oldtidens skøre Lerkar ere meget fremtrædende paa Bopladserne, og særlig de nordiske Lervarer med deres ufuldkomne Forarbeidning maatte være stærkt udsatte for at søndres. Fremdeles give talrige Kværn-

sten og Knusesten ligesom ogsaa de saakaldte Ildbukke et vigtigt Bidrag til Opfattelsen af Fundene; foran ere disse Sager kun af og til blevne nævnte, idet de ville blive særskilt behandlede i et senere Arbeide. Endelig indeholde dog to af Fundene endel andre Sager, ogsaa af Metal (S. 150, 175).

Imidlertid træder det da kun saameget stærkere frem, at der i alle de øvrige Fund med deres Tusinder af Potteskaar kun er et eneste Metalstykke, en Jernkniv i Nortvig Fundet. Af andre Smaasager kan der kun nævnes en net forarbeidet Ske af Ler i Næsbjerg Fundet, en Bidselstang af Hjortetak i Strands Fundet[1] og dernæst en Række af de tidligere kun usikkert kjendte runde Lerbrikker, dannede af et Potteskaar[2]. Vel er kun et eneste Stykke net og regelmæssig tildannet, saa at det ganske har Form af en flad Tensten[3]. Kun faa ere glat afslebne om Kanten; oftest ere de uregelmæssig afbrudte rundtom, og Formen er ikke kredsrund. Dog har sandsynligvis Bestemmelsen for dem alle været, at de skulde tjene som Tenstene. Adskillige maa da opfattes som Forarbeider, idet de ere uden Hul, og andre have en kun paabegyndt Gjennemboring. Størrelsen er oftest 5—7 Cm., men kan naa 17 Cm.; det helt udborede Hul er ½—1 Cm. bredt. Sikkert nok er dette tarvelige Tenstene at se paa, men ligesaa tjenlige som de mere pyntelige, der jo dog ogsaa forekommer, se S. 150. Desuden var man samtidig paa romersk Grund ikke mere fordringsfuld, idet man ogsaa der gjorde Tenstene af det første det bedste Potteskaar[4].

---

[1] Afbildet i Ordning af Danmarks Oldsager, II, 445.

[2] Ordning af Danmarks Oldsager, II, 306. Kongsted: 4 Stykker; Næsbjerg: 3 St.; Gjesing: 3 St.; Brorstrupgaard: 1 St.; Gjerlev: 3 St.; Veileby: 8 St.; fremdeles i Fundet fra Fiskbæk, Mus. Nr. C 4421.

[3] Som anf. St., II, 140.

[4] Veröffentlichungen d. Karlsruher Alterthumsvereins, 1899, S. 79. Der obergerm.-raetische limes, Heidelberg, Lief. 10, Kastell Böckingen, Pl. III, Fig. 22. I.-G. Bulliot, Fouilles du mont Beuvray, Autun 1879, Pl. 57. I. Déchelette, Mont Beuvray, Paris 1904, S. 41, Pl. XX. Mittheilungen aus Bosnien u. d. Herzegovina, V, Pl. 24, Fig. 130—31.

Men denne Overensstemmelse kan ikke sønderlig høine Fundenes yderst fattige Indhold. En Sammenligning med de ganske tilsvarende og omtrent samtidige Fund fra det galliske Bibracte eller fra de romerske Grænsekasteller lader Ringheden af de danske Bopladsfund træde ret tydelig frem. Af Gravene sees det, at der her i Landet havdes baade Vaaben, Smykker, Værktøi og Metalkar ligesaa gode og smukke, man kunde næsten fristes til at tilføie: ligesaa almindelig som i de halvt og helt romerske Lande. Men i Affaldsdyngerne kom der intet; ikke en Stump Glas er der i alle disse Fund, medens der ellers fra den ældre Jernalder foreligger c. 50 Glaskar. Alle de ubrugelige Stumper og kasserede Stykker af fine, kunstfærdige og værdifulde Sager, der optages i Kulturlagene paa romersk Grund, mangle i vore Fund. Det maa vel være, fordi Kulturforholdene her dog vare saa vidt forskjellige og ringere, at alle Stumperne havde Interesse. Man har til det yderste passet paa, at ikke det mindste gik tabt. Hvormeget end Gravene indeholde af værdifulde Sager; hvor civiliseret end Livet var, som det sees af Lervarerne, der tilvirkedes af det Materiale, der laa for Fode, saa maa det dog have været yderlig knappe Forhold for de fleste.

Særlig maa det undre, at Jernsager mangle, da Materialet hertil, det hjemlige Myremalm, ogsaa var let tilgjængeligt og virkelig blev benyttet; tidligere kunde dette vel formodes, men først nu fremgaaer det tydelig af de her omhandlede Fund. Ved Nortvig (S. 188) fandtes Slagger eller udsmeltet Jern i stor Mængde, og meget var tidligere opbrudt og bortført. Ofte saaes Smeltemassen at være flydt ud over Sandjorden, der rødbrændt dækkede den ene Side af Kagen. Kun paa et enkelt Sted, i en Fordybning og ovenpaa selve Undergrunden, dannede Slaggerne et sammenhængende Lag, c. 1 M. bredt og 10—15 Cm. tykt; over dette laa gjennemglødet Jord, atter i en Tykkelse af 10—15 Cm., og derover nogle Sten. Ellers fandtes Slaggerne brudte i større

og mindre Klumper saa at sige overalt paa Pladsen, baade i de større og mindre Gruber og i Kulturlaget omkring dem; fra selve Smeltestederne ere de blevne tilfældig spredte omkring. Ganske saaledes fandtes der ved Brørup (S. 153) dels Klumper af Myremalm, dels Slagger baade i de store, foran omtalte Affaldslag og mellem Gravenes Fyld af Sten og Jord. En ringe Mængde blev seet paa 3 andre Pladser, men en betydelig Masse ved Rørbæk Hovgaard, opløst i Klumper og indblandet i Fylden ved Gruber af sædvanlig Art[1]. Anvendelsen af Myremalm til Jernfabrikation kan da ikke have været ualmindelig, skjøndt forarbeidet Jern næsten ganske mangler i Fundene.

Ikke umuligt er det dog, at Leiringsforholdene nær under den ofte dyrkede Overflade og i den løse Sandjord i Jylland, hvorfra saa mange af Fundene hidrøre, kunne idetmindste for en Del være Skyld heri. Det kunde da være gaaet paa samme Maade med forarbeidede Sager af Dyreknogler og Takker, som ogsaa mangle, hvad der er nok saa paafaldende. Og en vis Bekræftelse faaer dette deraf, at de to eneste Fundsteder, hvor der var et godt Dæklag, nemlig ved Veileby og Borgbjerg, have ydet baade Metal- og Bensager og dertil Knogler af de spiste Dyr i meget betydelig Mængde, medens disse sidste fandtes særdeles sparsomt paa alle de øvrige Pladser.

Disse store Fund af Knogler ere af betydelig Vigtighed, idet de med al Klarhed vise, at Befolkningen levede af Kvægavl og ikke af Jagt. Herom skal dog kun ganske oversigtlig meddeles, efter Herluf Winge[2]. Mellem de mere end 30,000 Knogler i Veileby Fundet (S. 153) fandtes Oxens

---

[1] De her andetsteds omtalte Fund fra Nedergaard, Torup og Gjerlev (S. 199, 200), samt et yngre Fund fra Rørbæk Hovgaard, Rørbæk Sogn, Gislum Hd., Mus. Nr. C 8806.

[2] »Om jordfundne Fugle fra Danmark«, og »Om jordfundne Pattedyr fra Danmark«, i Vidensk. Meddel. fra den naturh. Foren. i Kbhvn. 1903, S. 73 og 1904, S. 212. Fremdeles godhedsfulde Meddelelser til Nationalmuseet.

Knogler i langt overveiende Antal, men af Heste, Faar og Svin dog ogsaa en stor Mængde. Sjælden forekom Knogler af Ged, Hund og Høne, og ligeledes faa af And og Gaas, der vistnok ogsaa vare Tamdyr. Af jagede Dyr fandtes kun ubetydeligt, Krondyr, Raadyr og Ræv, samt forskjellige Fugle. Hestens Knogler vare baade af unge og gamle Dyr og sønderslagne ligesom de øvrige Ben; den har da vel ogsaa været spist. Mellem et Antal af over 20,000 Knogler fra Borgbjerg (S. 170) ere Husdyrene fremherskende i lignende Forhold. Her findes ogsaa Høne og Ræv, men ikke Krondyr og Raa. Geden er mere fremtrædende, medens Hunden mangler; dog spores dens Bid navnlig paa Faareknoglerne. Endvidere findes, som det kunde ventes her ude ved Havet, et dog kun lille Antal Knogler af Sæler, Spækhugger og Marsvin, samt af adskillige Strandfugle og nogle Ben af Torsk. Med det fyldige Indhold af disse to Fund stemmer, hvad der er optaget paa en Del af de øvrige Pladser, hvor der overalt, under de mindre gunstige Leiringsforhold, kun er optaget et ganske ringe Antal Knogler. Flest var der i Skalmassen ved Eltang Vig, c. 50 St. Som foran nævnt (S. 180) sporer man ved de her forekommende Dyrearter ligesom paa Seierø, at Stranden var nær. Men ellers er der paa 11 Pladser[1] udelukkende truffet Knogler af Husdyr: Oxe, Hest, Svin, Faar eller Ged — ingen af Jagtdyr.

For Kvæget var Skovens Nærhed sikkert en nødvendig Betingelse, og dette vel ikke mindre for Befolkningen selv. Der maa have været Skov i den nærmere Egn omkring Bopladsen. Saaledes vil der ved Hjælp af nedenstaaende Fundliste kunne eftervises kjendelige Forskjelle fra vore Dage i Forekomsten af Skov nordligst og vestligst i Jylland. Og samme Forskjel sees med Hensyn til Skovbestanden, hvorom Trækullet oplyser, der dog gjennemgaaende kun fandtes som Smuld og sjælden i større Mængde. Hvad der heraf har kunnet be-

[1] Gjesing, Nortvig, Giver, Strands, Kvissel, Skreirup, Lille Vildmose, Skjellerup, Brørup, Kongsted, Kregome.

stemmes fra 8 Pladser[1], viser, at der overalt har været Eg og navnlig Hæssel, samt oftest andet Løvtræ, der hører sammen med Egeskoven, eller som har været her i Landet til alle Tider[2]. Paa to Steder, ved Flade og Gjesing, var der Fyr, men kun i ganske ringe Mængde. Bøgen er ikke paavist paa nogen Plads. Dette synes at give meget klare Forhold. Men baade med Hensyn hertil og overhovedet for Vurderingen af den her forelagte oversigtlige Opgjørelse maa det erindres, at Hovedmængden af de hidtil kjendte Fund er fra Jylland. I det enkelte sees dette af den efterfølgende Fundliste:

Hjørring Amt.

Flade, Matr. Nr. 2, Flade S., Horns H. Undersøgt 1905 efter Meddelelse af Forfatter Johan Skjoldborg. Se S. 167, 181.

Kvissel Høiskoles Have, Aasted S., Horns H. Opgravet 1879 af Høiskoleforstander Viborg. Mus. Nr. C 3583. Se S. 187.

Aalborg Amt.

Lille Vildmose, Mov S., Fleskum H. Undersøgelser af Forpagter Brønnum, Gudumlund. Mus. Nr. C 6540. Se S. 187.

Nedergaard, Matr. Nr. 2 af Giver S., Aars H. Undersøgt 1898—99, ifølge Meddelelse fra Proprietær C. Bøgh, Nedergaard. Mus. Nr. C 9478. Se S. 199.

Brorstrupgaard, Brorstrup S., Aars H. Undersøgt 1891 af Kaptain Daniel Bruun. Mus. Nr. C 6681. Se S. 201.

St. Rørbæk, Matr. Nr. 6, Rørbæk S., Gislum H. Ifølge Meddelelse af Propr. H. Bay, Rosbjerggaard, undersøgt 1898. Mus. Nr. C 9474. Se S. 187.

Rørbæk Hovgaard, Matr. Nr. 13 af Rørbæk S., Gislum H. Ifølge Meddelelse fra Proprietær Døcker undersøgt 1900. Mus. Nr. C 10184. Se S. 200, 219.

Randers Amt.

Skjellerup, Matr. Nr. 5a, Skjellerup S., Onsild H. Undersøgelse 1897 ifølge Meddelelse fra Gaardeier Anders Nielsen, Skjellerup. Mus. Nr. C 9150. Se S. 181.

Høimark, Matr. Nr. 13 af Helsted, Borup S., Nørhald H. Meddelelse gjennem Randers historiske Museum; Undersøgelse 1902. Mus. Nr. C 11587. Se S. 192.

---

[1] Bestemmelserne ere udførte af Museumsassistent G. Sarauw.

[2] Fundene fra Flade, Løvel, Nortvig, Gjesing, Brokjær; ved Brørup kun Hæssel ved Strands Pil eller Bævreasp, ved Hornborg Ask og Birk eller Hæssel.

Gjerlev, Matr. Nr. 25a, Gjerlev S. og H. Undersøgelse 1901 ifølge Meddelelse fra Randers historiske Museum. Mus. Nr. C 10898. Se S. 194, 201.

Skreirup, Matr. Nr. 3a, Thorsager S., Østerlisbjerg H. Opgravet 1899 af Lærer S. Andersen. Mus. Nr. C 8906. Se S. 181.

Strands, Matr. Nr. 10, Vistofte S., Mols H. Fundet ved Museets Arbeider 1878. Mus. Nr. C 3354. Se S. 181, 188.

Viborg Amt.

Løvel, Matr. Nr. 12a, Løvel S., Nørlyng H. Undersøgt 1902 ifølge Meddelelse fra Student O. J. Dyrehauge. Mus. Nr. C 11328. Se S. 187.

Aarhus Amt.

Slet Teglværk, Tranbjerg S., Ning H. Undersøgelse 1900 ifølge Meddelelse fra Aarhus Museum. Mus. Nr. C 10175. Se S. 189.

Hornborg, Matr. Nr. 19a, Hornborg S., Nim H. Undersøgt 1897 ifølge Meddelelse fra Lærer Frode Kristensen, Tørring. Mus. Nr. C 9163. Se S. 107.

Møgelkjærgaard, Matr. Nr. 4 af Vrold, Skanderup S., Hjelmslev H. Undersøgelse 1897. Mus. Nr. C 8978. Se S. 188.

Gjesing, Matr. Nr. 3c, Fruering S., Hjelmslev H. Meddelelse fra Høiskoleforstander E. Bojsen, Lethenborg, hvorefter Undersøgelse 1901. Mus. Nr. C 10801. Se S. 110, 184, 201, 203.

Nortvig, Matr. Nr. 5a, Nørre Snede S., Vrads H. Undersøgelse 1896. Mus. Nr. C 8808. Se S. 183, 188, 218.

Stougaard, Matr. Nr. 7e, Tørring S., Vrads H. Fremgravet 1898 af Lærer Frode Kristensen, Tørring. Mus. Nr. C 9551. Se S. 189.

Veile Amt.

Kongsted, Matr. Nr. 2, Bredstrup S., Elbo H. Undersøgelse 1897 ifølge Meddelelse fra Amtsveiinspektør G. Schmith. Mus. Nr. C 9164. Se S. 105.

Nebel, Matr. Nr. 4, Raarup S., Bjerge H. Opgravet af Forpagter Ravn, Møgelkjær. Meddelt 1902 af prakt. Læge M. Lund, Kjøbenhavn. Mus. Nr. C 11376. Se S. 189.

Eltang Vig, Matr. Nr. 8d af Nørre Bjært, Eltang S., Kolding H. Undersøgt 1898 og 1899 ifølge Indberetning fra Museet paa Koldinghus. Mus. Nr. C 9167. Se S. 178, 220.

Ringkjøbing Amt.

Brørup, Matr. Nr. 4k, Bøvling S., Skodborg H. Indberetning af Husmand Nikolai Nielsen; Undersøgelsen foretoges 1902. Mus. Nr. C 10942. Se S. 152, 194, 196, 219.

Bovbjerg, Matr. Nr. 9, Ferring S., Vandfuld H. Undersøgt 1902 efter Indberetning fra Andreas Nielsen, Bovbjerg. Mus. Nr. C 11628. Se S. 184.

Villemoesgaard, Hjerm S. og H. Opdaget ved Nationalmuseets Arbeider, undersøgt 1901. Mus. Nr. C 10734. Se S. 182, 184, 190.

Ribe Amt.

Næsbjerg, Matr. Nr. 4, Næsbjerg S., Skads H. Indberetning fra Politifuldmægtig E. Thorsen, Varde. Undersøgelse foretagen 1898 og 1901. Mus. Nr. C 9711 og 10856. Se S. 181, 183, 189.

Bastrup, Matr. Nr. 2ø, Vamdrup S., Anst H. Undersøgt af Museet paa Koldinghus 1901. Se S. 170.

Brokjær, Matr. Nr. 2, Hjortlund S., Ribe H. Undersøgt 1877. Mus. Nr. C 3191. Se S. 194, 198.

Egebæk Huse, Vester Vedsted S., Ribe H. Indsendelse 1905 fra Sergent J. J. Aller, Egebæk. Se S. 189.

Odense Amt.

Skrillinge, Matr. Nr. 9e, Kavslunde S., Vends H. Opdaget ved Museets Arbeider, undersøgt 1880. Mus. Nr. C 3724. Se S. 194.

Svendborg Amt.

Saaderup, Matr. Nr. 40, Kullerup S., Vinding H. Opdaget ved Museets Arbeider 1878. Mus. Nr. C 3232. Se S. 193.

Holbæk Amt.

Borgbjerg ved Seierby, Seierø, Skippinge H. Undersøgelse 1897—98, ifølge Indberetning fra Sognefoged Anders Petersen. Mus. Nr. C 9097. Se S. 170, 181, 220.

Frederiksborg Amt.

Kregome, Strø H. Indsendt 1902 af Inspektør Carl Christensen, Frederiksværk. Mus. Nr. C 11378. Se S. 189.

Maribo Amt.

Veileby, Fuglse H. Indberetning fra Gaardeier Jens Mortensen gjennem Stiftsmuseet i Maribo. Undersøgelsen foretagen 1897—99. Mus. Nr. C 9165. Se S. 124, 206, 220.

Radbjerg, Matr. Nr. 10, Veggerløse S., Falsters Sønder H. Undersøgt 1894. Mus. Nr. C 7686. Se S. 169.

Ved en nærmere Sammenligning af denne Fortegnelse med Kortet vil det skjønnes, at Havfiskeri ikke har havt synderlig Betydning som Livserhverv. Hovedmængden af Bopladserne ligger nemlig fjærnt fra Kysten. Kun paa en enkelt Plads er det seet, at Havets Skaldyr spillede en større Rolle som Fødemiddel (S. 180).

Agerdyrkning var sikkert det andet Hovederhverv for denne fast bosatte Befolkning. Herom oplyse allerede Kværnstenene, men mere direkte de mange Aftryk af Korn og

Avner eller selve Kornene, som findes i Lerkarskaarene[1]. Dette er truffet i 11 af de her omhandlede Fund, fra Jylland, Fyen og Laaland[2]. Byg findes overalt, noget sjældnere Hvede, Havre og Rug. Det sees da, at Brødkornet var almindeligt. Men at der overalt blev drevet Agerbrug i samme Omfang, er dermed ikke afgjort. Handelen havde meget at sige i Oldtiden. Heller ikke om Lerkarrene er det givet, at de altid ere gjorte paa Findestedet. Navnlig de bedste af Lerkarrene med paalagt Fingerbaand (S. 208) vise en saa detailleret Ensartethed, at et fælles Fabrikationsomraade er sandsynligt. Dette maatte da søges i Randers eller Aarhus Amt; men endnu er det ikke lykkedes at paavise nogen Arbeidsplads for den rige og fortræffelige Lerkarindustri.

Denne er det, som har givet Fundene deres Indhold, og om Lerkarrene maatte da Undersøgelsen dreie sig til Forstaaelse af Forholdene. De have været Gjenstand for meget Arbeide; men et saare rigt Stof gjemme de endnu, der vil vise sig ved en fornyet Behandling. Hvilke videre og vigtige Forhold den her omhandlede Fundkreds fra den ældre Jernalder oplyser om, vil ogsaa først komme frem, naar den i en følgende Undersøgelse bliver sammenstillet med de tilsvarende Fund fra forudgaaende og følgende Tider.

---

[1] Vor Oldtid, S. 411.

[2] Lille Vildmose, Nortvig, Nedergaard, Thorsager, Stougaard, Kongsted, Eltang Vig, Skrillinge, Borgbjerg, Veileby, Radbjerg. Efter det i Nationalmuseet opstillede Materiale, der er behandlet og bestemt af G. Sarauw.

OM UROXEN FRA VIG,

SAARET OG DRÆBT MED FLINTVAABEN.

AF

N. HARTZ og HERLUF WINGE.

D. 17. Maj 1905 meddelte Parcellist Jens Peter Jensen i Jyderup (ved Vig Station, Odsherred) Zoologisk Museum, at han ved Gravning i sin Tørvemose havde fundet »en meget stor Oxe«. Professor H. Jungersen anmodede mig om at rejse op til Jyderup, se på Forholdene og grave Oxen ud, hvis den da ikke allerede var optaget[1].

Da jeg d. 20. Maj kom til Jyderup, viste det sig desværre, at Oxen var optaget; dens Skeletdele henlå, i vasket Tilstand, på Boelsstedets Logulv; der var derfor intet andet at gøre for mig end at anmode Hr. Jensen om at indsende Skelettet, tilbørligt indpakket, til Zoologisk Museum. Oxen viste sig at være en Uroxe.

I den opkastede Tørvedynge påviste Hr. Jensen den Tørvemasse, hvori Benene var fundne; den indeholdt talrige Rester af Skovfyr, foruden Rodstokke af den hvide Åkande m. m. Oxens Leje angaves at være c. 3½ Alen under Tørvens Overflade. Tørvegraven var nu fyldt med Vand og utilgængelig.

Efter Hr. Jensens Angivelse lå Dyret på Siden; den ene Stejle pegede opad, den anden vendte lige nedad. Som

[1] Med Tilladelse fra »Kommissionen for Danmarks geologiske Undersøgelse« blev denne Undersøgelse foretaget, og med Kommissionens Tilladelse publiceres Resultaterne af mit Arbejde først i dette Tidsskrift.

det næsten altid er Tilfældet, var Hornskederne ganske forsvundne, kun Benstejlerne bevarede af Hornene[1].

Optagningen af Skelettet var åbenbart foretaget med stor Omhu og Dygtighed, idet mange små Knogler var pillede ud af Tørvemassen; Hr. Jensen beklagede meget, at han ikke havde kunnet finde den ene Underkæbegren og et Par Klovled, skjønt han omhyggeligt havde søgt efter dem.

En særlig Interesse får dette Uroxe-Fund derved, at Hr. Jensen »omkring Brystpartiet« af Dyret fandt tre små, tydeligt af Menneskehånd formede Flintflækker, som jeg strax tydede som Pilespidser[2]. Disse sidste afgav jeg ved min Hjemkomst til København til Nationalmuseets 1ste Afdeling[3].

Jeg rejste samme Dag tilbage til København; nogle Dage senere, d. 26de, da der skulde graves en ny Tørvegrav lige op til den, hvori Uroxen var fundet, var jeg atter på Pladsen og overværede Gravningen. Uroxen var i Mellemtiden bleven sendt ind til Zoologisk Museum, som senere, på Grund af Fundets arkæologiske Betydning, overlod dette til Nationalmuseet.

Ved min Ankomst til Jyderup d. 26de blev jeg modtaget med den glædelige Efterretning, at den hidtil savnede

---

[1] Mig bekendt existerer der kun én eneste Hornskede af Uroxe; den blev funden i Tørv ved Treten, Kreis Rummelsburg, Provinz Pommern; dette enestående Stykke blev i 1899 skænket Landwirthschaftliche Hochschule i Berlin og omtalt af A. Nehring (Sitz.-Ber. d. Ges. naturforsch. Freunde zu Berlin, 1900, Nr. 1. Jfr. W. Deecke: Saügethiere aus dem Diluvium und Alluvium der Provinz Pommern, Sep. Abdr. a. d. Mittheil. d. naturwiss. Vereines für Neu-Vorpommern und Rügen zu Greifswald. 36. Jahrg. 1904. S. 13).

[2] Ved en sagkyndig Udgravning kunde man vel have gjort sig Håb om at finde selve de Træskafter, hvori Pilespidserne var skæftede. Det kan ikke kraftigt nok indskærpes, at Udgravning af Dyre-Skeletter bør udføres af Sagkyndige.

[3] Allerede i 1848 omtaler Jap. Steenstrup en Benøxe, forarbejdet af Uroxens Mellemfodsben, som det første afgørende Bevis for, at Uroxen har levet samtidig med Danmarks ældste Beboere. Overs. o. d. K. Danske Vid. Selsk. Forhdl. i Året 1848, Kbh. S. 74; jfr. ibid. 1851, S. 31.

Underkæbegren imidlertid var bleven fundet i en nærliggende Tørvegrav (naturligvis i samme Mose), c. 10 Alen fra Uroxens øvrige Hoved; i samme Grav var desuden fundet et Tåled.

Dette Forhold kunde tyde på, at Dyret en Tid lang har drevet om i Søen, sandsynligvis med stærkt opspilet Bug, og i halvrådden Tilstand, inden den gik til Bunds, har tabt forskellige Dele af Lemmerne samt den ene Underkæbegren. Ifølge Meddelelse af Viceinspektør H. Winge er det ofte Tilfældet, at døde, rådne Dyr, der driver om i Vandet med opspilet Bug, taber Dele af Extremiteterne; et Forhold, som jeg også selv mindes oftere at have set.

Jyderup ligger i et udpræget og karakteristisk Endemoræne(Randmoræne)-Landskab med høje, stejle, langstrakte Bakkedrag, der danner parallele Volde bag hinanden[1]. Hist og her ses endnu Småpletter besåede med store Flytblokke; de vældige Stengærder rundt om Markerne taler højt om de store Mængder af Blokke, der oprindelig har været strøede omkring på Bakkerne, før Menneskekulturen fjærnede dem fra Markerne. Det nærliggende Stenbjærg minder ved sit Navn om hin Tid.

I de dybe Lavninger mellem Bakkerne ligger talrige små Skovmoser, ofte med regelmæssig cirkelformet Omkreds, indeholdende en Mængde Rester af fordums rig Skovvegetation, Fyr og Eg. I Tørvegravningstiden ses Stammerne opstablede ved Moseranden.

Den undersøgte Mose ligger på Generalstabens Målebordsblad f 9. Hønsinge. Det er en lille, men meget dyb Skovmose, omgiven af høje, stejle Bakker. I Tidernes Løb er ved Nedskylning, Pløjning og anden Jordbehandling en ikke ringe Mængde Sandmuld bleven ført ud over Mosens

---

[1] De topografiske og geologiske Forhold er skildrede af V. Milthers i K. Rørdam og V. Milthers: Beskrivelse til Geologisk Kort over Danmark. Kortbladene Sejrø, Nykjøbing, Kalundborg og Holbæk, Danmarks geologiske Undersøgelse, I R. Nr. 8, Kbh. 1900 (S. 69 ff.).

Randpartier; dér, hvor Uroxen fandtes, nemlig i Mosens østlige Rand, tæt op mod Hr. Jensens Have, lå således 0,75—1,50 M. stenblandet Muld over Tørven.

75—90 Cm.	Fyld (Muld)	A
65 Cm.	„Sort Tørv“	B
90 Cm.	„Svampe-Tørv“ (Sphagnum-Tørv)	C
65 Cm.	„Brun Tørv“ (Gytje) ×	D
10 Cm.	Sand	E
20 Cm.	Brun Gytje	F
40 Cm.	Sort Gytje	G
10 Cm.	Brun, sandet Gytje	H

× betegner Uroxens Plads i Mosens Lagserie.

Fig. 1.

I den d. 26. 5. 05 gravede Grav sås hosstående Profil:

Efter at Muldlaget (A) var afgravet, kom man til den s. k. »Sorte Tørv« (B), et c. 65 Cm. tykt, sort Tørvelag. Heri sås talrige Ellestammer og Ellerødder samt en Del Egestammer. Omtrent midt i Laget stod en kraftig Ellestub på Roden — in situ —, let kendelig bl. a. på talrige, store, korallignende Udvæxter på Rødderne (*Plasmodiophora Alni*). Under Stubben, inde mellem Rodgrenene, lå Hundreder af Hasselnødder, sågodtsom alle gnavede af Mus (Skovmus?) og åbenbart samlede sammen og lagte i Depot af dem.

I den nederste Del af den sorte Tørv fandtes endelig en Del Rester af Skovfyr, både Kogler, Grene og Nåle; de højestliggende Fyrrerester iagttoges 60 Cm. under Tørvelagets Overkant.

Denne »sorte Tørv« må opfattes som en Sumptørv, således som den også i Nutiden dannes i fugtige Ellekrat ved Sø- og Åbredder.

Under den sorte Tørv lå et anseligt Lag, næsten 1 M. tykt, af lys s. k. »Svampetørv« (C), dannet af Tørvemos (*Sphagnum*).

I frisk Tilstand var denne Tørvemasse lys, gullig; men den iltede sig hurtigt i Luften og antog en mørkere, brunlig eller helt sort Farve. De fine, bladbærende Stængler af Tranebær (*Oxycoccus palustris*) lå i Mængde i den svampede Mostørv. Hist og her, men sjældent, sås Rester af Skovfyr, der har voxet ude paa den våde, »svuppende« Mose. Af Hedelyngen fandt jeg ingen Rester, af Kæruld (*Eriophorum vaginatum*) kun ganske få. Af Dyrerester fandtes i dette Lag en Del velbevarede Biller.

Derunder fulgte et Lag »brun Tørv« (D), c. 65 Cm. tykt, en fed, gytjeagtig Masse, hvis øverste Del var dannet i en tæt Rørsump og ganske gennemvævet af Tagrørets (*Phragmites communis*) brede, båndformede, lyse Rodstokke og utallige Rødder. I den nederste Del af Laget var disse Rodstokke langt færre; Laget var her en blød, fed, i åbent Vand aflejret Gytje med talrige Rester af Vandplanter: Hvid og gul Åkande (*Nymphæa alba* og *Nuphar luteum*), Vandax (*Potamogeton natans*), Bukkeblad (*Menyanthes trifoliata*); særlig iøjnefaldende var de store, karakteristiske, fladtrykte Rodstokke af *Nymphæa alba*, som viser en overfladisk Lighed med Sigillarier.

I dette Lag — den brune Tørv — blev Resterne af Skovfyr færre og færre, jo længere man gravede ned igennem det., medens Resterne af Birk (*Betula odorata*) og Bævreasp (*Populus tremula*) blev hyppigere og hyppigere, både Stammer, Grene, Blade og Frugter.

I den nederste Del af den »brune Tørv«, i ren Gytje, c. 2,20 M. under Tørvens Overkant, lå Uroxen, delvis hvilende på det underliggende Sand (E); enkelte Knogler lå dog helt nede i dette (efter Angivelse af Hr. Jensen).

Der graves almindeligvis ikke Tørv dybere end til Sandlagets Overkant; dette Sandlag (E) giver derfor en udmærket Bestemmelse af Uroxens Plads i Mosens Lagserie.

Sandlaget (E) havde en Tykkelse af c. 10 Cm.; det var lagdelt, brunfarvet, humøst og indeholdt en Del Plantestof.

Derunder kom atter c. 20 Cm. brun Gytje (F) med talrige smukke Blade af Bævreasp og få Rester af Skovfyr; derunder 40 Cm. sort Gytje (G), hvori talrige, hvide *Characé*-Lag af knap 0,5 Mm. Tykkelse, en Mængde Skaller af Ærtemuslinger (*Pisidium*) og enkelte andre Mollusker, men ingen Rester af Fyr, Birk eller Bævreasp.

Sandlaget (E) var meget vandførende; det var derfor kun med Besvær, at jeg kunde få en mindre Prøve optaget af den under G liggende brune, sandede Gytje (H), men denne lille Prøve indeholdt dog en Del Polarplanter:

Batrachium cfr. confervoides, 1 Frugt.

Betula nana, et Grenstykke og enkelte Frugter.

Dryas octopetala, 7 små, smalle Blade og nogle Frugter.

Empetrum nigrum, 1 (gnavet) Frugtsten.

Potamogeton sp., 1 lille Frugtsten.

Salix polaris?, 1 lille Gren.

Vi nåede altså dybt nok til at kunne konstatere hele den af Japetus Steenstrup fastslåede Rækkefølge af Vegetationer og til med Sikkerhed at bestemme Uroxens Plads i denne Række.

Uroxen lå i Overgangslaget mellem Bævreaspe-Zonen og Fyrre-Zonen; denne Dyreart må altså være indvandret her til Landet allerede i Begyndelsen af Fyrretiden.

Hr. Jensens Angivelse af Dyrets Leje var så bestemt, at der ingen Tvivl kan eller bør være om den; og den Grav, hvis Udgravning jeg fulgte, lå umiddelbart op til det Sted, hvor Uroxen fandtes og bekræftede ganske Finderens Udsagn.

At Dyret skulde være sunket noget af Betydning ned gennem Tørvelagene, anser jeg for ganske udelukket; et tæt, tykt og sejgt Væv af Tagrør-Rodstokke lader sig ikke gennembryde af et Uroxe-Kadaver, ligesålidt som der er Mulighed for, at en død Uroxe kan »synke igennem« en *Sphagnum*-Masse (*Sphagnum*-Mosset kan derimod naturligvis voxe op over og omkring en Genstand). Alle Fund-Omstændigheder viser, at Uroxen har endt sit Liv i en Skovsø; det omtalte

Filt af Tagrør-Rodstokke over Uroxen er således først dannet, efter at Dyret er sunket til Bunds; langt senere er Søen »groet til«.

Da Uroxen, såret og forfulgt, fandt sin Grav her ved Jyderup, var den nuværende Mose altså en stille Skovsø, kranset af Fyr, Birk og Bævreasp; i Søen vuggede Åkandernes skønne hvide Blomster, Vandaxets Blade dækkede Vandskorpen og ved Søbredden dannede Bukkeblad tætte Bræmmer.

Lidt efter lidt groede Mosen op; i sit Indre gemte den trofast Resterne af den sårede Oxe, der nu giver os et interessant Indblik i Stenalderfolkets Jagt. *N. Hartz.*

Skelettet af Uroxen fra Vig er ret fuldstændigt. Brystbenet, flere Halehvirvler, det meste af begge Hænder, nogle Fodrodsknogler og næsten alle Taaled af venstre Fod mangle. Hovedskallen er ved Optagningen brudt i mange Stykker, der dog have ladet sig samle igjen. Ellers er Skelettet i god Stand. Knoglerne ere vel bevarede, faste, dog med Tilbøjelighed til Afskalning af det yderste Benlag. Knoglernes Farve er mørkebrun.

I Form og Størrelse er der intet ejendommeligt. Skelettet er af en velvoxen, midaldrende Uroxe, sikkert en Tyr, at dømme efter Bækkenet, næsten ganske som Skelettet fra Store Damme, der er opstillet i Zoologisk Museum og afbildet i Vidensk. Medd. for 1904, Tavle XII. Nogle af de vigtigste Maal ere følgende:

Hovedskallens Længde, fra Nakkeledknude til Mellemkjæbens Spids	610 Millim.
Ansigtets Længde, fra Nakkevold til Næsebenets Spids	580
Hornenes Spændvidde	910
Øvre Kindtænders Række	180
Nedre Kindtænders Række	177
Længden af bageste nedre Kindtand......	$48^1/_2$

Skulderbladets Længde	515 Millim.
Overarmens Længde, fra Ledhoved	372
Spolebenets Længde..................	395
Bækkenets største Længde	600
Laarbenets Længde, fra Ledhoved......	475
Skinnebenets Længde.................	455
Mellemfodens Længde, langs Yderrand ..	287
Spolebenets Brede paa Midten.........	$68^1/_2$
Mellemfodens Brede paa Midten........	44

Sit særlige Værd har Skelettet fra Vig ved at bære to Saar frembragte af Flintpile, et Saar, der ved Dyrets Død har været ganske frisk, og et andet, der dengang forlængst har været lægt.

Det friske Saar (Pl. I, 1, 2) findes nederst paa 7de højre Ribben, omtrent 130 Millim. fra Knoglens nedre Ende, 4 Millim. fra Bagranden af Knoglen, der her er 60 Millim. bred. Flintpilen er kommen næsten lige fra Siden; den har med sin Spids gjennemboret Knoglen, der paa dette Sted er 4 Millim. tyk og dannet af næsten marvløst, fast Ben; Spidsen er afbrækket og sidder endnu i Saaret, i splintret Tilstand; en større Flint-Flis, der selv er spaltet, sidder i Midten af Saarets Aabning; en mindre Flis er urokkelig indkilet i Saarets forreste Hjørne. Paa Ribbenets Yderside (Pl. I, 2) viser Saaret sig som en skraatstillet Spalte, hvis forreste Hjørne ligger højest; paa Midten er Spalten lidt udvidet; dens Længde er 13 Millim., dens største Brede er $2^1/_2$; Randene ere mest skarpe, kun paa et Par Steder indbøjede; Hjørnerne ere meget spidse. Paa Knoglens Inderside (Pl. I, 1) ere Saarspaltens Rande mere opflossede, løsnede og pegende indefter mod Brysthulen, og Flager af Knoglens Indervæg ere bortsprængte omkring Spalten, skjønt den Flintspids, der nu sidder i Saaret, kun ganske lidt rager frem over Knoglens Inderflade.

Det lægte Saar (Pl. I, 3) findes øverst paa Ydersiden af 9de højre Ribben, omtrent 160 Millim. fra Knoglens Hoved, næsten midt paa dens Flade. Det viser sig som en kredsformet Plet af noget svampet Ben, omtrent 16—18 Millim. i

Tværmaal, hvorfra tre skarpe Flintfliser rage frem, ret vidt skilte; Flisernes synlige Dele ere paa Størrelse med Sandkorn. Knoglen er paa dette Sted 19 Millim. tyk; Pilen har ikke naaet Knoglens Indervæg; den splintrede Pilespids er afbrudt og bleven siddende i Saaret uden at volde større Skade, og Knoglen har saa godt som ganske omvoxet Splinterne.

11te og 12te højre Ribben have været syge; nær den

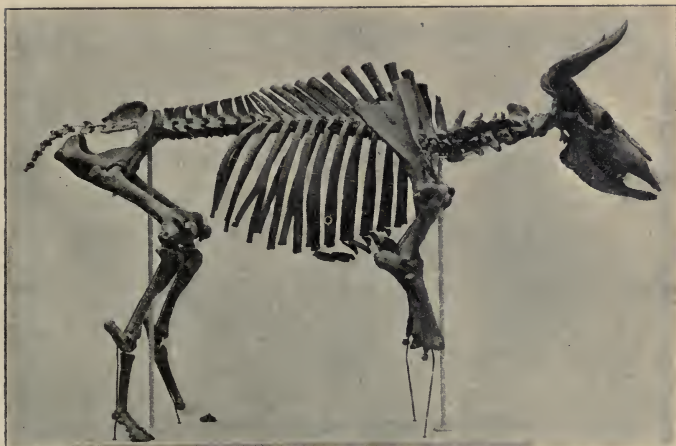

Fig. 2. Skelettet af Uroxen fra Vig. De saarede Steder paa 7de og 9de Ribben ere mærkede med hvide Ringe.

nedre Ende ere de begge opsvulmede og svampede. Hvad der har fremkaldt Sygdommen, kan ikke siges.

Det friske Saar gjennen Uroxens 7de Ribben maa sikkert have tilføjet Lungen Skade; sammen med andre Saar, der ere frembragte af de hele Pilespidser, der fandtes ved Oxens Brystkasse, har det sikkert været Skyld i Dyrets Død. Sine Forfølgere er Oxen undsluppen; men som syg, med Pilene i Legemet, har den for at lindres søgt til den lille Sø, hvor den er død. Som Aadsel har den vist flydt en Tid paa Vandet og tabt en Del af sine Knogler udenfor den Plet, hvor den har fundet sin endelige Grav.

Levninger af Uroxen ere almindelige nok i Danmark, og ofte nok har der foreligget Vidnesbyrd her om Uroxens Samtidighed med Stenalderens Folk; man se kun Oversigten over vore Fund, i Vidensk. Medd. for 1904. Men et saa talende, uimodsigeligt Vidne om selve Jagten og dens vexlende Skjebne, et Vidne af lignende Art, som Iap. Steenstrup har paavist for Krondyrets og Vildsvinets Vedkommende (Overs. Vidensk. Selsk. Forhandl. for 1870 og 1880), var ikke hidtil kommet for Dagen.

Om Flintstykkerne har Dr. Sophus Müller meddelt følgende.

»De tre Flintblade, der som oven nævnt bleve optagne ved Uroxens Brystparti, ere afbildede i omstaaende Figur a—c; samtidig fandtes et omtrent 0,05 Cm. stort, uregelmæssig afsprængt Flintstykke, om hvilket intet kan siges. De afbildede Stykker ville derimod sees at være gode Spaaner, fremkomne ved regulær Afspaltning; de ere tynde, med skarpe Kanter, a og b kun svagt buede efter Længden, c ganske lige. Paa de i Afbildningen viste Flader sees Længdear efter tidligere Afspaltninger; de modstaaende, ikke synlige Flader ere ganske glatte, idet de fremkom ved Spaanernes Adskillelse fra Blokken. Forneden ere de meget tynde og ikke tildannede; de tre smaa Brud ved Fig. a forneden tilvenstre ere tilfældig fremkomne i den her ganske tynde og skrøbelige Kant. Opefter ere Spaanerne noget tykkere; det sees, at Slaget, hvorved de løsnedes, er faldet fra denne Ende.

Stykkerne a og b ere spidst tildannede i den øverste Ende. Tilhøire er Spaanens Kant uforandret. Tilvenstre have begge Stykker et temmelig stort Ar yderst ved Spidsen; der er her med stor Nøiagtighed foretaget en skraa Afhugning af Spaanens Kant, hvorved den fine Spids dannedes. Nedenfor og fortsættende den skraa Linie sees flere fine, men ikke sønderlig nøiagtig liggende Ar, der ere fremkomne ved Afbrydning af Flintmassen. Alle disse Ar ere ret tydelige;

men det er ikke lykkedes at faa dem frem i det photographiske Billede. Bortseet fra, at Odden ikke ligger i Midtlinien, og fra Uregelmæssigheden ved den modsatte Ende, skulde disse tynde og lette, nogenlunde lige og spidse Flintblade antages at have været vel egnede til at danne Od paa Pile.

Det tredie Stykke c ligner ganske de andre, men foroven er det afknækket tværs over. Har det været tildannet som de andre, er hele Spidsen afbrudt. Bladets Bredde

Fig. 3, a—c. Flintblade, fundne ved Skelettet af Uroxen, gjengivne i fuld Størrelse.

svarer ganske til Gjennemboringen i Ribbenet, og Hullet er, som det maatte blive, naar et Flintblad som dette, der var tilspidset med Od, blev skudt gjennem Benet. Hvis nu blot Bruddet passede til de Flintstykker, der, som foran omtalt, sidde i Hullet; men dette er ikke Tilfældet. Den større Splint, der træder tydelig frem i Afbildningen Pl. I 1—2, løsnede sig og faldt ud, da Benmassen tørrede sammen; det kunde da konstateres, at Bruddene ikke passe sammen. En mindre Flis sidder som ovenfor nævnt endnu fastkilet, som da Skelettet blev fundet; det lader sig da ikke undersøge, om den passer til Flintbladet; desuden er den for ubetydelig til at kunne vise noget i saa Henseende. Godtgjøres kan det da ikke, at just dette Flintblad har dannet Hullet; men en Pilod som

de foreliggende maa det dog vistnok have været; det viser Hullets Størrelse og Form.

Hvad angaaer deres Tidsstilling indenfor Stenalderen, da skulde det vanskelig kunne benægtes, at de jo nok kunde være gjorte i hvilkensomhelst Del af den lange Periode, da Pilspidser brugtes af Flint. I Hast og Nødsfald har man naturligvis godt kunnet bruge en flygtig tilknækket Flintod, gjort af en tilfældig Spaan. Men her er der tre Stykker, der ere ens; det giver ret stor Tiltro til, at de ere gjorte efter en bestemt Norm, som man nu vilde og kunde det til en vis Tid. Gaaer man ud herfra, bliver det af Betydning, at saadanne Pilspidser hidtil ikke kjendes som en egen Klasse. De maatte kjendes, dersom de hidrørte fra et af de Tidsafsnit, der ere vel oplyste ved Fund, og hvorfra der ogsaa haves Pilspidser i stor Mængde. Saaledes først de senere Afsnit af Stenalderen, fra hvilke der haves Grave. Det var da Regel, at Pilspidsens Skaftende var tildannet paa den ene eller den anden Maade for at slutte nøie til Stagen; man vilde næppe have ladet det ene Stykke efter det andet være ganske utildannet. Fra det forudliggende Tidsrum, Skaldyngernes Tid, er der fremkommet saadanne Mængder af allehaande Smaaredskaber af Flint ligesom ogsaa Tusinder af tværæggede Pile, at det vilde være høist paafaldende, om der ogsaa dannedes Pilspidser af den her omhandlede Art, der hidtil ikke kjendtes, saafremt de da som alt bemærket ikke ere gjorte for Nødsfald. Et og andet enkelt Stykke kan der vel udpeges mellem de lange Rækker af saakaldte Flækkebor, der har en Del Lighed med Pilene fra Vig; de have mulig ogsaa været Pile og ikke Bor. Men saa sjælden som saadanne Stykker fremkomme, kunne de sikkert ikke støtte Henførelsen af de tre ensdannede Pile til den vel oplyste Skaldyngernes Tid. Man synes da at maatte sætte dem endnu længere tilbage, til den lidet kjendte ældste Stenalder, hvad der jo ganske stemmer med de geologiske Angivelser om Fundet.

Herluf Winge.

1

3

2

Frisk og lægt Saar i Ribben af et Uroxe-Skelet,
fra Vig, Sjælland.

Phototypi Pacht & Crone

236a

BIDRAG TIL DANMARKS FORHISTORISKE BEFOLKNINGS — SÆRLIGT STENALDERSFOLKETS — ANTHROPOLOGI.

Af Prof. Dr. H. A. NIELSEN.

De mange tusinder af gravhøje[1], som spredte eller i klynge give store strækninger af vort land det ejendommelige, minderige præg, bringe os bud om, at landet i forrige tider har været beboet og endda ret tæt. Nationalmusæets tidligere og nuværende archæologer have gjennem deres fortrinlige undersøgelser af mange af disse fortidsgrave og gjennem studiet af de der samt på mark og i mose fundne våben, redskaber og smykker af enhver Art ikke blot bekræftet, at der fra før vor histories begyndelse og langt, langt tilbage har levet mennesker her, de have også lært os at kjende disse vore forhistoriske landsmænds kultur i de forskjellige tidsrum.

Lige fra vort lands fastlandsperiode[2], da Sjælland var landfast med Jylland og Sverrig og lå omkring ved 100 fod højere over havet end nu, og gjennem sænkningsperioden, da det lå indtil 20—30 fod lavere end nu, og indtil stenalderens sidste periode kunne vi følge landets tidligste beboere og erkjende den mægtige kulturforskjel, der viser sig mellem fastlands- og sænkningstiden på den ene side, med en befolkning, der hovedsageligt har levet af jagt

---

[1] Alene de fredede oldtidsgrave udgjorde i 1902 3860, deraf 540 stenaldersgrave, og af disse ere 118 jættestuer.

[2] Sarauw, Årb. f. nord. Oldk. og Hist. 1903; Pg. 148.

og fiskeri, og som af husdyr kun har kjendt hunden, en befolkning, som i tilværelseskampen kun har havt små, råt tilhugne flintredskaber og benredskaber, og som vistnok først i sænkningsperioden, den ældre kjøkkenmøddingetid, har gjort de første forsøg på at brænde lerkar, og så på den anden side dysse- og jættestuetidens befolkning med deres store, smukt forarbejdede og slebne redskaber af flint og andre stenarter, deres agerdyrkning og husdyravl, deres imponerende stenbygninger til de døde, altsammen noget som sikkert tyder på en ret højt kultiveret, agerdyrkende og derfor fast bosiddende befolkning.

Ikke mindre tydeligt tegne vore archæologer os de to efterfølgende kulturperioder, bronce- og jernalderen, vise ikke blot, hvorledes kjendskabet til metallerne og de nye gravskikke udvikler og omformer beboernes kultur og levesæt, men eftervise også alt da påvirkning fra sydlige og bedre både archæologisk og litterært kjendte kultursamfund.

Archæologisk set antager man, synes det mig, at overgangene mellem de tre store kulturstadier ikke ere skarpe, at de tværtimod, som endda ret længe varende mellemperioder, må tydes som tegn på en kulturpåvirkning ved berøring, der modsætter sig antagelsen af en med hver periode gjentagen invasion af den nye kulturs bærere og en fortrængen af den gamles.

For vort lands vedkommende have archæologernes forskninger ikke kunnet understøttes af litterære og kunstneriske fremstillinger af bærerne for de forskjellige, specielt de to sidste kulturperioder; end ikke landets beboere i de første 6—7 hundrede år efter K. haves der nogen samtidig beskrivelse af, således som Cæsar og Tacitus skildrer os Galler og Germaner med deres ejendommelige kultur og levesæt, og som samtidige græske og romerske billedhuggere fremstille os dem. Langt mindre har man da nogen skildring af stenalderens mennesker — når man ikke med Maspero, Topinard og flere andre vil se Sydeuropas stenaldersfolk i

Libyernes Kampfæller, »de høje, lyse folk fra nord med dyreskind over de bemalede kroppe«, som Amosis i tiden omkring 15—1600 år f. K. drev tilbage fra deltaegnene. Om de manuelle færdigheder og befolkningens kulturelle indhold har archæologien givet fyldige oplysninger, langt sikrere og fyldigere, end de oplysninger om legemlig habitus, om bygning og race kunne blive, som det må være anthropologiens sag at give, om den kan.

I de fleste lande, særligt da i Frankrig, have anthropologerne i de sidste 20—30 år med stor iver studeret de menneskelige skeletdele, hovedsageligt da kranierne, som archæologernes undersøgelser have bragt frem for lyset, og søgt at finde rede på menneskenes meget indviklede raceforhold, forskninger som utvivlsomt må have stor interesse ikke blot i forhold til fortidens men ogsaa til nutidens kulturstadier og folkeracer.

Bronce- og jernalderens ligbål have næsten helt afskåret os fra at komme til kundskab om de to perioders menneskétyper, ialtfald her i landet.

Derfor udgjøre også skeletdelene fra stenalderen hovedmængden af det bevarede materiale ikke blot her hjemme men også i andre lande.

Frankrig og Belgien have leveret ikke blot de fleste skeletdele fra stenalderen, men, hvad der har den største betydning, også de ældste. Spy-skeletterne fra Belgien gå sikkert tilbage til mamuth- eller mellemkvartærtiden, og Laugerie Basse og Chancellade skeletterne høre sikkert til rensdyrtiden, kvartærtidens sidste periode.

Her fra landet kjendes der intet spor til menneskeliv i Frankrigs rensdyrperiode; da var vort land sikkert endnu dækket af is. Men hellerikke fra den ældre stenalder eller fra den egentlige dyssetid er der bevaret nogen sikker menneskeknokkel, når undtages et skinneben fra en af de ældre dysser (Ølstykke[1]). Det er først fra den yngre stenalders

[1] Nord. Fortidsminder, pg. 157.

sidste periode, fra jættestuerne og stenkister, at vi have sikre fund af skeletter og dele af sådanne.

Fra broncealderen er der kun meget få knokler, og de stamme alle fra den allerførste tid, fra egekister og stenkister. Jernaldersskeletdelene stamme alle fra de første 4—5 århundreder e. K., fra den romerske og folkevandringstiden. I begge de to kulturperioder var jo ligbrand ellers almindeligt fremherskende.

Når jeg nu her skal give en beskrivelse af de bevarede forhistoriske skeletdele, hovedsageligt stenalderens, og søge at drage slutninger af mine undersøgelser angaaende racen, så er jeg mig fuldt bevidst, at de resultater, som kunne vindes, må blive ret usikre og det af flere grunde. Dels give skeletmålinger jo kun underretning om en enkelt om end forholdsvis sikker side af bygnings- og raceejendommeligheder; dels er det forhåndenværende materiale af forhistoriske skeletdele, som naturligt er, ikke ret stort og derfor mere eller mindre gjenstand for tilfældighedernes spil, aldeles afset fra den defekte tilstand, hvori det for det meste forekommer. Dertil kommer så for stenaldersmaterialets vedkommende, der som det fyldigste naturligt bliver hovedgjenstanden for dette arbejde, at jættestuebefolkningen vel nok må betragtes som en agerdyrkende, besiddende overklasse, hvis bygning og typeejendommeligheder næppe uden videre kan tages som gjældende for de øvrige befolkningslag, som vi intet kjende til.

Men selv om materialet kvantitativt og kvalitativt taget er ufuldkomment, fortjener det dog, som det er — og forgængeligt, som det er — at beskrives. Og set i forhold til både før- og samtidige skeletdele i nabolandene, lader der sig dog også drage rimelige slutninger angående raceforholdet.

I nationalmusæet findes 112 stenalderskranier eller dele af sådanne, som ere brugbare til måling; desuden er der en del lemmeknokler, dels henhørende til bestemte kranier, dels alene henførte til bestemte stenaldersgrave. Fra broncealderen findes der 8 hoveder med enkelte lemmeknokler; og fra

jernalderen 27 kranier; til over halvdelen af de sidste findes der ret fuldstændige skelet- og lemmeknokler.

I kirurgisk akademis anthropologiske samling findes der 8 stenalders og 9 jernalders hoveder.

Jeg skylder nationalmusæet en særlig tak for den beredvillighed, hvormed det har understøttet denne undersøgelse; ligeså min tak til hr. prof. anatomiæ Hansen for hans bidrag.

Nogle af hovederne ere i 1869 undersøgte af Virchow[1], hvis mål gjennemgående ere noget større end mine.

Kranier og lemmeknokler fra stenalderen.

1. Børglum. Mosefund. Nat. Mus. 21297.

Kraniet noget defekt. Ungt individ. Visdomstænder ikke fremme, alle sømmene åbne. Øjenbrynsbuerne ikke fremtrædende. Panden høj. Fin typ. D.[2]

2. Hellested, Stevns. Jættestuefund. Nat. Mus. 893.

Kalot, ringe defekt på højre side fortil. Panden stejl, lav. Nakken fremstående. D. Hertil et skinneben 389 mm. Legemshøjde: 1700 mm. (beregnet, hvor ikke andet er angivet)[3].

---

[1] Archiv f. Anthropologie, Bd. IV.

[2] Forkortelser brugte i afhandlingen:

D = dolichocephal.	OaI = overansigtsindex.
Br = brachycephal.	I $\frac{NB}{NH}$ = index $\frac{\text{næsebrede}}{\text{næsehøjde}}$
L = hovedets største længde.	
B = do. do. brede.	I $\frac{ØH}{ØB}$ = index $\frac{\text{øjenhøjde}}{\text{øjenbrede}}$
H = do. højde.	
Hz = do. omfang.	f = lårben.
OaH = overansigtshøjde.	t = skinneben.
OaB = overansigtsbrede.	h = overarmsben.
BI = bredeindex.	mm = millimeter.
HI = højdeindex.	♂, ♀ = mand, kvinde.

[3] Maglehøj jættestue, Hellested. Antiqv. Anal. IV.: Skeletter både i kammer og gang. 3 kranier. Gravgods: 2 kiler, 2 spydblade, 6 flækker, alt af flint, urneskår.

3. Hellested, Stevns. Enkeltgrav f. Nat. Mus. A 18185-89.

Kraniet lidt skjævt i tindingeegnen. 4 ikke slidte visdomstænder. Øjenbrynsbuen ikke fremtrædende. Pande høj. Fin typ. D. Hertil et smukt kvindeligt bækken; 2 lårben (f) 457 mm.; 1 skinneben (t) 357 mm.; 1 overarm (h) 347 mm. Legemshøjde 1660 mm. ♀ ca. 30 år.

4. Hellested, Stevns. Enkeltgrav e. Nat. Mus. A 18185-89.

Kalot med underkjæbe. Øjenbrynsbuen svagt fremtrædende. Pande høj. Visdomstænder noget slidte. ♂? c. 40 år. Br. Hertil 1 f 463 mm.; 1 t 380 mm.; 1 h 327 mm. Legemsh. 1680[1].

5. Hammer, Præstø amt. Jættestuefund. Nat. Mus. 21137.

Kalot meget tykvægget; store pacciniske gruber. Grov typ. Br.

6. Hammer. Jættestuefund. Nat. Mus. 21139.

Kraniet mangler ansigtsben, ellers komplet; skallen tynd; Øjenbrynsbuen ikke fremtrædende. Pande høj. Næsen smal. Kronsømmen tildels udslettet. Fin typ. D.[2]

7. Frederiksgave. Assens. Gravhøj. Nat. Mus. 19576.

Kalot med fremstående nakke, chignon. Sømmene delvis udslettede. D. I samme grav 1 kvindeligt bækken og 5 underkjæber.

8. Baggesvogn, Hjørring a. Grav med flintredskaber. Nat. Mus. 19178.

Kalot med fremstående øjenbrynsbuer. Pande lav, ikke vigende. Næseroden bred. Grov typ. D.

---

[1] 3 og 4 fra 4 enkeltgrave, rammegrave ved Hellested. Nord. Fortidsminder pg. 141. I den ene grav 2 individer, det ene med 2, det andet med 1 flintspydblad af ældre form; til det første skelet 1 f, A 18183-84 507 mm. En anden grav indeholdt et skelet med et flintspyd. De to resterende rammegrave hver et skelet, det ene med en bennål med øje.

[2] Hammer jættestue bygget i den ene ende af en langdysse. 5 m. lang, 2 m. bred. Gangen 1,6 m. l. Spor af brand i stuen. Mængde ubrændte ben i uordentlige dynger. Gravgods: 6 tyknakkede kiler, 9 flade kiler, 7 smalmejsler, 1 øxehammer, 2 spyd, 1 trekantet pil, 56 tildels tildannede flækker; en mængde ravperler, 4 af hammerform. En mængde urneskår med aftryk af hvedekorn, 2 hele. Anal. f. nord. Oldk. 1862.

9. Skaarup, Svendborg a. Mosefund. Nat. Mus. 19806.

Kraniet komplet. Visdomstænder i kjæben. Store molar noget slidt, de to mælkekindtænder stærkt slidte. Fin typ. 12—14 år. Br.

10. Flinterupgård, Holbæk a. Jættestuefund. Nat. Mus. 17324.

Kalot. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande ret høj, ikke vigende. Alle sømmene tydelige. Fin typ. D.

10 a. Flinterupgård jættestue. Overansigt, pande- og isseben. Udtalt D. Fin typ. Nat. Mus. 17320[1].

11. Listrup, Ørslev, Falster. Jættestuefund. Nat. Mus. 7980.

Kalot med en del af basis cranii. Øjenbrynsbuen svag. Panden høj, stejl. D.[2]

12. Skals, Viborg a. Jættestuefund. Nat. Mus. 9496.

Kraniet defekt. Alle sømme åbne. Store molar i højre side fremme, ikke slidt; venstre i kjæben. Ungt individ, c. 7 år. Br.[3]

13. Merløsegård, Holbæk a. Nat. Mus. 9277.

Kraniet mangler ansigtsben og sqvama occipital. på den ene side. Nakken fremstående, stor nakketorn. Fin typ. D.

14. Ølby, Højelse, Kjøbenhavns a. Nat. Mus. 14295.

Kalot til foramen magnum. Øjenbrynsbuen ikke fremtrædende. Pande høj. Fin typ. Br.

15. Havnsø, Falster. Jættestuefund. Nat. Mus. 13148.

Kalot. D.[4]

16. Brønhøj, Enslev, Randers a. Jættestuefund. Nat. Mus. A 5160.

---

[1] 10 og 10 a fra Flinterupgård jættestue; i kamret, bygget af 7 sidesten, fandtes ubrændte skeletdele sammen med flintredskaber. Skeletterne lå i 4 lag adskilte ved horizontale lag af flade sten. Cit. Anal. f. n. Oldk. 1862, pag. 16.

[2] I Listrup jættestuekammer og gang c. 35 skeletter, 3 kranier; en *Kalot 11 a,* som ikke tilsteder måling, har stærkt fremtrædende øjenbrynsbuer og vigende pande. Af gravgods fandtes flintkiler og »knive« samt en flintdolk og ravperler; intet metal. Musæums protokol.

[3] Skals jættestue 3,1 m. lang, 2 m. br. Mus. protokol.

[4] Havnsø jættestue indeholdt en mængde skeletter og stensager.

Kraniet I komplet med underkjæbe. Tænder stærkt slidte. Visdomstænder i underkjæben. Næsen smal, krum, prominent. Øjenbrynsbuerne fremtrædende. Panden svagt vigende, lav. Nakken steilt affaldende. Smal, høj gane. Grov typ. ♂ c. 50 år. Br.

17. Brønhøj jættestue. Nat. Mus. A 5160.

Kraniet III mangler underkjæbe, ellers komplet. Øjenbrynsbuer svagt fremtrædende. Pande ikke vigende. Ansigt meget smalt. Norma verticalis meget langoval. Næsen smal, ikke prominent. Gane ret bred. Nakken fremstaaende, rundet. Store molar slidt, de andre tænder næsten ikke. Fin typ. ♀ c. 30 år D.

18. Brønhøj jættestue. Nat. Mus. A 5160.

Kraniet II med underkjæbe. Øjenbrynsbuer fremtrædende. Pande vigende, noget lav. Nakke fremstående med chignon. Alle tænder slidte. Visdomstænder fremme, faldne ud efter døden. Alle sømme åbne. Ganen høj og smal. Næsen smal, ikke fremstående. Fin typ. ♂? 40—50 år. D.

19. Brønhøj jættestue. Nat. Mus. A 5160.

Kalot. D.[1]

20. Flyng, Sømme herred, Sjælland. Stenkistefund. Nat. Mus. A 5205.

Kalot, venstre fjeldben mangler; den halve underkjæbe tilstede. Øjenbrynsbuerne noget fremtrædende. Panden høj. Tænder stærkt slidte.[2]

[1] 16, 17, 18 og 19 (samt 4 pg 266) fra Brønhøj jættestue 4,4 m. l., 1,6—2,2 m. br., 1 m. h.; gangen 2 m. l., bygningen mindre omhyggelig end vanligt, fyldt til dækstenene. I gangen 7 skeletter. Lige under dækstenene et kvindeligt skelet, målt at være 5′ langt, med en guldperle ved halsen samt en broncenål. Derefter fast pakning af 6″ tykkelse. Under den skeletter i største uorden; efter kraniernes antal 30. I dette lag kun flint og benredskaber samt ravperler. Ingen kiler, mejsler eller øxehamre. Kun en flintdolk med firkantet håndtag 8½″ lang og en fiskehaleformet dolk 6½″ l.; lange flintflækker; bennåle med perforerede hoveder, 6 ravperler (hammerform) og urneskår med stregornamenter. Aarb. f. n. Oldk. 1866.

[2] Flyngkisten, 3,5 m. lang, 0,6 m. bred, indeholdt 4 skeletter, 3 flintdolke og 2 urner. A. P. Madsen: Gravhøje og gravfund I.

21. Falshøj, Fladbjerg, Mariager landsogn. Jættestuefund. Nat. Mus. A 4193.

Kraniet mangler højre kindbue og overkjæbe, ellers komplet. Øjenbrynsbuerne fremtrædende. Panden lav, ikke vigende. Nakken fremstående med chignon. Næsen prominent. Øjenhulerne små. Alle sømme åbne. N. verticalis langoval. Fin typ. ♂? D.

22. Falshøj jættestue. Nat. Mus. A 4193.

Kraniet komplet, højre os temporis løst. Smukt, fint, ret stort hoved. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj. Store rundagtige øjenhuler. Gane smal, høj. Nakke fremstående. N. verticalis langoval. Alle sømme åbne. Alle blivende tænder tilstede. Visdomstænder slidte på de indre høje. Store molar stærkt slidt. Fin typ. ♀ c. 40 år. D.

23. Falshøj jættestue. Nat. Mus. A 4193.

Kraniet komplet. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj. Nakken fremstående, chignon. N. verticalis smuk langoval. Sømme begyndt udsletning. Øjenhuler store, flade. Gane smal, flad. Store molar stærkt, visdomstænder noget slidte. Fin typ. ♂ c. 40—50 år. D.

24. Falshøj jættestue. Nat. Mus. A 4193.

Kraniet komplet. Øjenbrynsbuer stærkt fremtrædende. Pande lav, ikke vigende. Ansigt bredt. I det hele et svært bygget hoved. Øjenhuler store, flade, skråtstillede. Gane flad, smal. Fremspringende kindbue. Alle sømme åbne. Visdomstænderne ikke fremme; de andre blivende molarer med afslidte høje. Grov typ. ♂ c. 25 år. Br.[1]

25. Toftehøj, Gjedesby, Falster. Jættestuefund. Nat. Mus. A 1605-21.

Kalot, mangler venstre sqvama temporal. Sømmene omtrent udslettede. Skallen tyk. Grov typ. D.[2]

---

[1] Falshøj jættestue, 2,5 m. l., 1,6—2,3 m. br., indeholdt en mængde skeletdele i største uorden; der taltes 11 kranier. Gravgods: 1 flintdolk, 8″ l., og 1 lerkar. Nat. Mus. protokol.

[2] Toftehøj jættestue, 9,4 m. l., 2,2 m. br., 1,25 m. h., var helt fyldt;

26. Bidstrup, Fodby s., Ø. Flakkebjerg h. Jættestuefund. Nat. Mus. A 1231.

Kraniet VI mangler næseben. Øjenbrynsbuerne fremtrædende. Pande ikke vigende. Ansigt bredt. Øjenhuler lave. Gane bred. Grov typ. ♂? Br.

27. Bidstrup jættestue. Nat. Mus. A 1186.

Kraniet I mangler underkjæbe ellers komplet (samlet). Øjenbrynsbuer ikke synlige. Pande stejl, meget høj. Store øjenhuler. Meget fint bygget, langagtigt harmonisk kranium. Visdomstænder ikke fremme. Store molar noget slidt, 4de og 1ste lille molar med uslidte høje. Fin typ. ♀ 16—18 år. D.

28. Bidstrup jættestue. Nat. Mus. A 1186.

Kraniet III mangler underkjæbe. Øjenbrynsbuer fremtrædende. Panden noget vigende. Fint, dog kraftigt bygget hoved. Alle fortænder slidte til korte stumper. Proces. alveolaris atrofieret. Suturer delsvis udslettede. Kraftig fin typ. ♂ c. 60 år. D.

29. Bidstrup jættestue. Nat. Mus. A 1231.

Kranium VI komplet med underkjæbe. Øjenbrynsbuen fremtrædende. Pande ikke vigende, høj. Øjenhuler lave. Næsen bredladen. Ansigt tilsyneladende noget lavt. Visdomstænder i underkjæben, lidet slidte. Overkjæbens ikke fremme. Fin typ. ♂ 25—30 år. D.

Hertil et t 394 mm. og 1 h 338 mm. Legemsh. 1720 mm.

øverst muld med kun få skeletrester, derunder ler. I nederste lag, 1½' tykt, en mængde skeletdele og flintsager; de fleste skeletdele i dynger ved sidestenene, færre i midten af kammeret. I kammerets nordende var afgrænset ved 1' høje, kantstillede sten et særligt parti med et tykt lag ildskørnet flint på gulvet; her særligt mange skeletdele, 3 kranier. I det hele spor af bål, mange ben sværtede og svedne. Ben af får, svin og Kronhjort. Af gravgods fandtes i benlaget en dolk, mejsler og flækker af flint, ravperler og urneskår. En fod over stuens gulv ved sidevæggen fandtes en ring af snoet broncetråd, og i gangen et lerkar med broncesager. Mus. protokol. Af skeletdele herfra haves pande og overkjæbepartiet af et kranium samt 1 højre f 430 mm.; 1 højre f 425 mm.; venstre t 360 mm.; højre t 348 mm.; højre h 343 mm.; venstre h 318 mm.; venstre h 269 mm.

30. Bidstrup jættestue. Nat. Mus. A 1186.

Kranium II komplet med underkjæbe. Øjenbrynsbuer svage. Pande høj. Nakken rundagtigt fremstående. Næsen smal. Ansigt noget lavt. Alle 4 visdomstænder stærk slidte. Ret stort, kraftigt hoved. Fin typ. ♂ c. 60 år. D.

31. Bidstrup jættestue. Nat. Mus. A 1230.

Kranium IV mangler underkjæbe. Øjenbrynsbuer fremtrædende. Pande lav, noget vigende; flad, lang, skalleform. Nakken afrundet fremstående. Kraftig, men fintbygget hoved. Alle tænder stærkt slidte, den højre visdomstand også. Fin typ. (kraftig). ♂ 50—60 år. D.

Hertil 2 f 483 mm.; højre t 395 mm.; højre h 336 mm. Legemsh. 1720 mm.

32. Bidstrup jættestue. Nat. Mus. A 1177.

Kalot. Øjenbrynsbuerne stærkt fremtrædende. Panden vigende. Grov typ. ♂? Br.[1]

33. Hovbølle, Humble, Langeland. Jættestuefund. Nat. Mus. A 8219.

Kalot. Øjenbrynsbuer stærke. Pande vigende. Sømme tildels udslettede. Grov typ. ♂? D.

34. Kulby, Finderup s., Holbæk a. Jættestuefund. Nat. Mus. A 8367.

Kraniet mangler underkjæbe og højre kindben, har desuden et postmortelt hul i venstre issetindingeegn. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj. Fin typ. ♀. D.

---

[1] 26—32 fra jættestuen ved Bistrup, 8 m. l., 2 m. br.; 2 parallele gange 3 og 4 m. lange; tildels forstyrret nordlig halvdel med flere skeletter, 2 kranier; af gravgods 2 dolke, 2 spyd og flække af flint; ravperler. I uforstyrret sydlige del 6 voxne, 2 børn foruden en mængde splittede skeletdele i et 1' højt bundlag. Gravgods 3 flintmejsler, 7 flintpile, 68 ravperler, en benmejsel, skår af 22 urner, 3 hele. I den nordlige gang 5 kranier og flere i stykker; spor af bål; 1 flad kile, 1 tværpil, benpren, ravperler og urneskår. I den sydlige gang 13 kranier og dele af sådanne foruden en mængde ben, hvoriblandt f A 1176 445 mm. Af gravgods 1 flintmejsel, 1 tværpil, flækker og ravperler. På kamrets bund spor af bål. A. P: Madsen: Gravhøje og Gravfund. Stenalderen I. Ialt mindst 40 skeletter.

Hertil f 398; t 341 mm. Legemsh. 1550 mm.

35. Kulby jættestue. Nat. Mus. A 8367.

Kraniet søndret, kan samles fuldstændigt; fint, smukt bygget hoved. Øjenbrynsbuer svage. Panden høj. Fin typ. ♀. Br.[1]

36. Toftum, Sørind s., Aarhus a. Mosefund med Stensager. Nat. Mus. A 8392.

Kranium komplet med underkjæbe. Øjenbrynsbuer stærke. Pande let vigende. Nakken stejlt affaldende. Åbne sømme. Tænder meget slidte. Fin typ. ♂ c. 50 år. D.

Hertil 2 f 447 mm.; 2 t 373 mm.; 1 h 308 mm. Legemsh. 1660 mm.

37. Toftum mose. Nat. Mus. A 8392.

Kraniet komplet med underkjæbe. Øjenbrynsbuer svage. Pande høj. Visdomstænder endnu i kjæberne. Store molar noget slidt. Ungt individ. 15—20 år. ♀? Fin typ. Br.

Hertil 1 t 328; 1 h 300. Legemsh. 1550 mm.

38. Toftum mose. Nat. Mus. A 8392.

Kraniet mangler underkjæbe. Af blivende tænder kun store molar fremme, ikke slidt. Nakken fremstående. Ungt individ, c. 7 år. Br.[2]

39. Fannerup, Randers nørre h. Kjøkkenmøddding. Nat. Mus. A 8786.

Kraniet søndret, kan samles. Ansigtsben mangle. Underkj. tilstede. Alle tænder, også visdomstænder, stærkt slidte. Hagen prominerende. Fin typ. ♀. D.

---

[1] Kulby jættestue 8,4 m. l., 2,2 m. br., bygget i sydenden af en langdysse, i hvis nordende forud var ryddet en jættestue, 6 m. l., 3 m. br. Den 8,4 m. lange sydlige stue halvt ryddet; i resten 30 skeletter spredte i største uorden. Kun et ♀ skelet med ravperler og et ♂ med et flintspyd og 2 kiler samlede. I gangen flere skeletter; 1 sammenbøjet og derved 1 flintmejsel og flækker. Af bevarede knokler fra sydstuen: 1 f 470 mm.; 1 h 319 mm.; 1 h 309 mm. En stor mængde flintredskaber fra begge kamre: 73 kiler; 11 spydblade; en pil; 150 flækker; 80 ravperler; 1 benmejsel; masse urneskår. A. P. Madsen gravhøje og gravfund stenalderen I og Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1892.

[2] 36, 37 og 38 ere fundne i Toftum mose sammen med flintredskaber.

40. Ormshøj, Aarby, Arts h. Jættestuefund. Nat. Mus. A 3834.

Kalot. Øjenbrynsbuer fremtrædende; pande ikke vigende. D.

41. Ormshøj jættestue. Nat. Mus. A 3834.

Kalot en del forvitret og plettet. Øjenbrynsbuer svage. Pande høj. Fin typ. ♀? D.[1]

42. Tjæreby, Tårnby s., Slagelse h. Jættestuefund. Nat. Mus. A 10887.

Kalot. Ungt individ. Meget tynd skal (Hydrocephali?). Br.

43. Tjæreby jættestue. Nat. Mus. 10942.

Kraniet II komplet med underkjæbe (35 mm. høj). Stort grovt hoved. Øjenbrynsbuer noget fremtrædende. Pande smal, ret høj. Antydning af issekam. Pandesøm åben. Nakke lidet fremstående med lille chignon. Alle tænder tilstede. De 4 visdomstænder lidet slidte. ♂ c. 30 år. Grov typ. D.

Hertil et stort kraftigt bækken og et f 491 mm. Legemsh. 1750 mm.

44. Tjæreby jættestue. Nat. Mus. A 10945.

Kraniet III komplet med underkjæbe (25 mm. høj). Lille spinkelt kranium. Øjenbrynsbuer svage. Pande høj. Nakken lidet fremstående. Øjenhuler store, runde. Ligner

---

[1] 40 og 41 fra dobbelt jættestue i Ormshøj. NØ. kammer 4,1 m. l., 2,3 m. br., 1,7 m. h. Gang 4 m. l. Dæksten mangle. Øverst 0,8 m. fyld. Derunder skeletdele mod kammerets bund i stort antal, kun et samlet skelet. Øverst i fylden en hob brændte ben med en broncekniv og pincet og brudstykke af en broncedolk. På kammerets bund spor af bål. I gangen 4—6 skeletter. I kammerets benlag kun stenredskaber: 1 øxehammer; 3 kiler; 3 mejsler; 2 spydblade; 1 pil; 56 flække af flint; 11 benmejsler og prene; 2 slagstokke af hjortetak med bærehul; 79 ravperler; 11 urner, deraf 3 hele. — SV. kammeret 5 m. l., 2,3 m. br.; gangen 5 m. l. Strax for oven skeletdele; ved et en broncenål. I 2 fods dybde under et flintlag menneskeben med flintsager. Spor af bål: sodede ben og ildsprængte flintredskaber. Antal af skeletter ubestemmeligt. I øverste lag fandtes af flintsager 7 mejsler, 11 tværpile, 78 flækker, 1 benmejsel; 21 urner i skår. Under flintlaget 1 øxehammer, 2 tyknakkede, 1 flad kile, 4 mejsler, flække og benprene. I gangen 2 skeletter. A. P. Madsen, Gravhøje og Fund I.

ikke så lidt i profil-udseendet 43. 3 visdomstænder fremme, ikke slidte. Store molar slidt. Fin typ. ♀ c. 30 år D.

Hertil et lille kvindeligt bækken og 2 f 395 mm. Legemsh. 1500 mm.

45. Tjæreby jættestue. Nat. Mus. A 10908.

Kraniet komplet. Store molar lige skiftet, 2 fortænder i kjæben. Øjenbrynsbuer ikke synlige. Pande høj. Under 8 år. D.[1]

46. Egby, Rye s., Voldborg h. Jættestuefund. Nat. Mus. A 1053-61.

Kalot. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj. D.[2]

47. Udby mark, Stege landsogn, Møen. Jættestuefund. Nat. Mus. 1469.

Kraniet mangler ansigtsben. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj, stejl. Nakke stejlt affaldende. ♀? Fin typ. Br.

48. Udby jættestue. Nat. Mus. 1469.

Kraniet mangler ansigtsben. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj, stejl. Nakke svagt fremstående. Fin typ. ♂. Br.

49. Udby jættestue. Nat. Mus. 1469.

Kraniet mangler ansigtsben samt forreste parti af tindingeregionen. Øjenbrynsbuer noget fremtrædende. Pande

---

[1] Tjæreby jættestue 4 m. l. 4 skeletter i naturligt leje. 2 voxne, 2 børn; ved den voxne mand 2 flintdolke. Under et lag af flint og fast ler en mængde skeletrester, deriblandt bevarede 1 t A 10956 383 mm.; 1 h A 10943 343 mm. Af gravgods et betydeligt antal flintkiler, 1 bennål med øje, et stort lerkar og en mængde rigt ornamenterede skår. Musæumsetiketter.

[2] Egby jættestue 8 m. l., 2.2 m. br.; gang 7 m. l. Under et dække af håndsten og flint fandtes et bundlag med rester af mindst 15 individer. Gravgods: 5 kiler, 6 mejsler, 9 spydblade, 1 dolk, 15 tværpile, 6 trekantede pile, 46 flækker, 2 skrabere af flint, 1 benpren, 1 hængesmykke af ben, 30 ravperler (17 af hammerform), 17 urner. — I gangen 5—6 individer med gravgods af flint: 1 kile, 3 mejsler, 3 flækker; af ben: 1 mejsel, 2 prene; 4 ravperler (2 hammerform), 1 urne. Årb. 1881.

høj, smal. Nakken fremstående. Norma vertical. langoval. Fin typ. ♀? D.

50. Udby jættestue. Nat. Mus. 1469.

Kraniet IV mangler underkjæbe. Ungt individ. En række ossa Wormiana i sut. lambdoidea, et 4 cm. i diameter. Øjenbrynsbuen sees næsten ikke. Panden høj. Nakken fremstående, chignon. Højre store molar ganske frisk. Fin typ. 7—8 år. D.

51. Udby jættestue. Nat. Mus. 1469.

Kranium V mangler venstre ansigts hælvte. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj. Nakke fremstående, chignon. Ingen visdomstænder fremme. Store molar slidt. 4de molar ikke slidt. Fin typ. Yngling 14—16 år. D.

52. Udby jættestue. Nat. Mus. 1469.

Kraniet II mangler underkjæbe og fjældbenet. Øjenbrynsbuen fremtrædende. Pande ikke vigende. Nakken affaldende med udtalt chignon. Visdomstænder fremme. Alle tænder stærkt slidte. Grov typ. ♂ 50—60 år. Br.

53. Udby jættestue. Nat. Mus. 1469.

Kraniet III mangler underkjæbe. Øjenbrynsbuer ringe spor. Pande høj, stejl. Nakken stejlt affaldende. Visdomstænder dybt i kjæben. Store molar kun lidet slidt. Smukt formet hoved. Fin typ. ♀ 15—16 år. D.

54. Udby jættestue. Nat. Mus. 1469.

Kranium I komplet med underkjæbe (34 mm. høj). Øjenbrynsbuen lidet fremstående. Pande stejl. Nakken afrundet fremstående. Kindbuen fremstående. Stærke muskelspor på nakke og kjæbe. Visdomstænder fremme, i underkjæben ret stærkt slidte. Grov typ. ♂ c. 50 år. D.[1]

---

[1] Udby jættestuekammer dækket af »en 7,5 m. l. dæksten«; der fandtes i kammeret »netop 20 skeletter« »som det synes af mandspersoner«. Indsendt til oldsagkommissionen 10 kranier, 2 f 470 mm. og af gravgods 10 flintkiler, 4 mejsler, 19 flække og 1 hundekranium. Antiqv. anal. IV., pg. 538.

55. Stege mark. Jættestuefund. Anatomisk Samling (A. S.).

Kranium, A. S. 1, mangler underkjæbe, ellers helt. Øjenbrynsbuer fremstående. Pande smal, høj. Lille, rundt hoved, som påfaldende ligner 52 Udby. Næsen smal, dybt indsænket ved roden, fremstående. Nakken affaldende. Kindbuen udstående. Gane bred, flad. Øjenhuler flade. Stærke nakkemuskelspor. Visdomstænder slidte. Fin typ. (kraftig). ♂ c. 40 år. D. God afbilding i »Dansk Folkeblad« 15/9 1837.

56. Stege mark.

Kranium, A. S. 2, mangler underkjæbe og venstre proces. zygomat. af tindingebenet. Øjenbrynsbuerne noget fremtrædende. Pande høj. Nakken noget udstående, stærke muskelspor. Næseroden bred. Ganen bred. Øjenhuler flade. Samme runde typ. som 55 og 52, visende umiskjendelig lighed med dem, noget kraftigere. Visdomstænderne stærkt slidte. Grov typ. ♂ 50—60 år. Br.

57. Stege mark.

Kranium, A. S. 3, mangler underkjæbe. Mere fint bygget. Øjenbrynsbuer svage. Pande høj. Nakke fremstående, chignon. Norma verticalis langoval. Stærke muskelspor. Ansigt smalt. Gane smal, høj. Øjenhuler runde. Alle sømme åbne. Højre visdomstand endel slidt. Smukt hoved. Fin typ. ♂? 40—50 år. D.

58. Stege mark.

Kranium, A. S. 4, komplet. Stort hoved med stærkt fremtrædende tubera frontalia og parietalia. Øjenbrynsbuer noget fremtrædende. Panden lav, ikke vigende. Nakken stor, rundagtigt fremstående, lille chignon. Ansigt og næserod smal. Hovedet noget fladt og viser lighed med 54 Udby. Alle tænder stærkt slidte. Visdomstænder udfaldne efter døden. Grov typ. ♂ c. 60 år. D.

59. Stege mark.

Kranium, A. S. 5, mangler underkjæbe og det meste af basis, samt lidt af højre pande-, tindinge- og isseben. Ansigt helt. Fint bygget, lille, rundagtigt hoved. Øjenbrynsbuer

noget fremtrædende. Pande smal, vigende. Nakken brat affaldende. Øjenhuler runde. Gane høj, smal. Muskelspor svage. Alle sømme åbne. Visdomstænder ikke slidte. Fin typ. ♀ 25—30 år. Br.[1]

60. Fuldby mark, Sorø. Gravhøjfund.

Kranium, A. S. 13, mangler venstre overkjæbe samt næsebenene. Øjenbrynsbuer svagt tilstede. Panden smal, noget vigende. Nakken stejlt affaldende; ret stærke muskelspor. Øjenhuler runde. Tubera frontal. og parietal. tydelige. Ganen høj. Visdomstænderne næsten ikke slidte. Fin typ. ♀ c. 30 år. Br.

61. Rørby, Kallundborg. Jættestuefund (?).

Kraniet, A. S. A. B.3 109, mangler underkjæbe og ansigtsben. Øienbrynsbuer svage. Pande stejl, smal, lav. Nakken fremstående, chignon. Muskelspor svage. N. vertical. langoval med fremtrædende tubera parietalia. Kronesømmen med begyndt udsletning. Fin typ. ♀(?) 40—50 år. D.

62. Rørby, Kallundborg. Jættestuefund (?)

Kalot, A. S. A. B.4 109. Øjenbrynsbuen svagt fremtrædende. Pande stejl, lav, smal. Norma vertical. langoval med fremtrædende tubera parietal. Nakken fremstående med chignon. Ret stærke muskelspor. Ligner i ikke ringe grad i ydre 61. Fin typ. ♂? D.

63. Næs, Aastrup, Falster. Jættestuefund. Nat. Mus. 4630.

Kalot meget fin og smukt bygget. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. N. verticalis langoval. Fin typ. ♀? D.

64. Næs jættestue. Nat. Mus. 4630.

Kalot. Øjenbrynsbuer fremtrædende. Pande vigende. Antydning af issekam. ♂? D.

---

[1] 55—59 fra en jættestue på Stegemark, 10 m. l., 3 m. br., 1,6 m. h.; gang 6 m.; den indeholdt »9—10 skeletter og våben og værktøj som i den anden jættestue ved siden af (28' l., 7' br., 5' h.)«. Begge udgravede 1836 af kjøbmand Hage i Stege. Det samlede gravfund fra de to jættestuer er: mange flintøxer, mejsler og flækker, flintdolke, øxehamre, hængekar, en smuk skål og en usædvanlig stor hammerformet ravperle. Dansk folkeblad 15/9 1837. — Musæums etiketter.

65. Næs jættestue. Nat. Mus. 4630.

Kranium I mangler underkjæbe. I isseegnen en helet trepanations defekt på 5 × 4,5 cm. (S. Müller, Vor Oldtid, pg. 155). Øjenbrynsb. svagt fremtrædende. Pande høj, ikke vigende. Nakken fremstående med chignon, N. vertical. langoval. Smukt bygget, fint kranium. Visdomstænder tilstede, højre noget slidt. Andre tænder stærkt slidte. Fin typ. ♂ c. 50 år. D.

66. Næs jættestue. Nat. Mus. 4630.

Kranium II mangler underkjæbe. Øjenbrynsb. noget fremstående. Pande høj. Nakken affaldende. N. vertical. kortoval. Begyndt udsletning af sømme. Alle tænder stærkt slidte. Fin typ. ♂ c. 60 år. D.

67. Næs jættestue. Nat. Mus. 4630.

Kraniet mangler underkjæbe samt højre overkjæbe og øjenparti. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. Nakken rundagtigt fremstående. N. vertical. rundoval. Fin typ. ♂? Br.[1]

68. Frelsvig, Tullebølle, Langeland. Stenaldersgrav. Nat. Mus. 6272.

Kalot. Øjenbrynsb. fremst. Pande vigende. Nakke fremstående. N. verticalis meget langoval. Smukt formet skalle. Fin typ. ♂? D. Hertil f 440 mm. Legemsh. 1640 mm.

68 a. Frelsvig jættestuefund. Nat. Mus. 6267.

1) *Kalot.* Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande stejl. N. verticalis langoval. Største længde L 182 mm. D.

2) *Kalot.* Øjenbrynsbuen fremstående. Pande lav, vigende. N. verticalis langoval. ♂. L 184 mm. D.

68 b. Frelsvig jættestuefund. Nat. Mus. 6276.

Kalot. Øjenbrynsb. ikke fremstående. Pande stejl, høj. Nakken rundagtigt fremstående. L 187 mm.[2]

---

[1] I Næs jættestue fandtes hængekar, låg til en urne og kun stensager: stenknive, kiler, flækker og flere skeletter. Mus. protokol. Af skeletdele opbevares fra Næs jættestue 5 f 465, 453, 452, 448, 426 mm.; 5 t 347, 351, 371, 338, 336 mm.; 1 h 326 mm.

[2] 68 fandtes i en dysse og 68 a og 68 b i en i nærheden værende

69. Breininge mark, Horbeløv, Falster. Jættestuefund. Nat. Mus. 18594.

Kraniet mangler underkjæbe. Øjenbrynsb. stærkt fremtrædende. Pande lav, ikke vigende. Nakken stejlt affaldende med lille chignon. Kronsøm begyndt udsletning. Alle tænder, også visdomstænder, stærkt slidte. ♂ c. 60 år. D.

70. Borreby, V. Flakkebjerg h. Jættestuefund. Nat. Mus. 18519.

Kalot, Borreby XXVIII. Basis og ansigtsben mangle. Øjenbrynsb. ikke fremst. Pande høj. Nakke fremst. chignon. Fin typ. ♀? D.

71. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XI med underkjæbe, knust og samlet igjen. Øjenbrynsbuer svage. Pande høj. Nakke stejlt affaldende. Fin typ. ♀ c. 20 år. Br.

72. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XVIII sveden, øjenhuler fyldte med ler og trækul. Underkjæbe mangler. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande stejl, høj. Nakken affaldende. Smukt, harmonisk bygget hoved. Visdomstænder fremme, udfaldne. 2de molar stærkt slidt. Fin typ. ♀ c. 40 år. Br.

73. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXI mangler underkjæbe. Øjenbrynsb. ikke fremstående. Pande høj. Nakke fremstående. Store molar stærkt slidt; smukt, fint bygget hoved. Fin typ. Voxen ♀. D.

74. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XX mangler underkjæbe, har flere små defekter. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. Nakke fremst. chignon. Visdomstænder lige i brud. Andre tænder lidet slidte. Fin typ. ♀ c. 20 år. D.

---

langdysse med 2 mindre jættestuer, begge 3 m. l., 1,9 m. br. og gang 1,4 m. lang. Sammen med 68 fandtes i dyssen 1 kile og 4 mejsler af flint samt en urne. Med 68 a og 68 b en mængde flintredskaber og flækker samt urneskär, deriblandt 3 kiler, 3 dolke, 1 spyd af flint og en urne som et »ølglas«. Antiq. Anal. 1840—41.

75. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXVI mangler ansigtsben. Øjenbrynsb. fremtrædende. Pande ikke vigende. Nakke fremstående, chignon. Voxen ♂? D.

76. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXIII mangler venstre pande-tindingeparti. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. Nakke fremstående. Alle tænder i overkjæben. Visdomstænder ikke slidte. Fin typ. ♀ c. 30 år. D.

77. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXX en del defekt. Mål dog nøje. Øjenbrynsbuer ikke fremtrædende. Pande høj. Nakke affaldende. Fin typ. ♀? Br.

78. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kalot XXXI. Øjenbrynsb. fremtrædende. Pande ikke vigende. Nakke fremstående, chignon. ♂? D.

79. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXIX mangler ansigtsben, venstre tindingeregion og forreste del af basis. Nakken fremstående. Fin typ. D.

80. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXV mangler ansigtsben og øjenbrynspartiet. Pande høj. Nakken affaldende. Tyk, svær skal. Voxent individ. Grov typ. Br.

81. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XV komplet med underkjæbe (30 mm. høj). Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. Nakke fremst. med chignon. Svært hoved. Visdomstænder fremme, underkjæbens slidte. Grov typ. Voxen ♀? D.

82. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium V komplet med underkjæbe (31 mm. høj). Stort svært hoved. Øjenbrynsbuer meget stærkt fremtrædende. Panden lav, smal, stærkt vigende (Neanderthaloid typ). Nakken stejlt affaldende. Stærke muskelspor. Udstående kindbue. Svære tænder. 4 visdomstænder tilstede, kun lidet

slidte. Store molar endel, 4de molar lidet slidt. Grov typ. ♂ 30—40 år. Br.

83. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium IV komplet med underkjæbe (32 mm. høj). Øjenbrynsbuer noget fremtrædende. Pande ikke vigende, ret høj. Nakken fremstående med stor chignon. Antydning af issekam. Stærke muskelspor. Stort, kraftigt, velproportioneret hoved. N. verticalis langoval. Visdomstand i højre overkjæbe fremme, kun lidet slidt. Underkjæbens ikke fremme. De andre tænder uforholdsmæssigt meget slidte. Grov typ. ♂ c. 30 år. D.

84. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium I komplet med underkjæbe, højt, velbygget, let prognat. Antydning af issekam. Øjenbrynsbuer lidet fremtrædende. Pande høj, smal. Nakken fremstående, chignon. Stærke muskelspor. Visdomstænder endel slidte; tænderne velbevarede. Gane høj, smal. Fin typ. ♂ c. 50 år. D.

85. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium VII komplet med underkj.; let sveden på h. side. Smukt formet, harmonisk, kraftigt hoved. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande ikke vigende. Antydning af issekam. Nakken fremst., lille chignon. Gane høj, smal. Visdomstænder stærkt slidte. Grov typ. ♂ 50—60 år. D.

86. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XVII komplet med underkj., kun venstre kindben mangler. Øjenbrynsb. svag. Pande høj. Nakke brat affaldende, men har chignon. Noget spinkelt, fint bygget hoved. Visdomstænder i overkjæben fremme, ikke i underkjæben. Store molar stærkt slidt. Fin typ. ♀? c. 30 år. Br.

87. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XIX komplet med underkj.; ledender mangle. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakke fremstående, stor chignon. Alle visdomstænder i kjæberne. Store molar lidet slidt. Ringe prognatisme. Ansigt lavt. Fin typ. ♀? 15—20 år. Br.

88. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium II komplet med underkj. (36 mm. høj). Stort, kraftigt hoved. Øjenbrynsb. fremtrædende. Pande ikke vigende. Nakken rundagtigt fremstående, lille chignon. Svag antydning af issekam. Visdomstænder i overkjæben noget, de andre tænder stærkt slidte. Grov typ. ♂ c. 50 år. D.

89. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium IX komplet med underkj. (35 mm. høj), hvis venstre opstigende gren mangler. Velformet, kraftigt hoved. Øjenbrynsb. noget fremtrædende. Pande noget vigende. Nakken stejlt affaldende. Stærke muskelspor. Sømmene tildels udslettede; hovedet let svedet. Ganen høj, smal. Alle visdomstænder stærkt slidte. Grov typ. ♂ c. 60 år. D.

90. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXIV mangler underkj., endel af basis og os temporis. Mål af brede og højde ikke nøjagtige. Højt, velformet, smalt ansigt, fin bygning. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. Gane høj, smal. Kun en visdomstand fremme. Store molar stærkt slidt. Fin typ. ♀ c. 25 år. D.

91. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium VIII komplet med underkj. (34 mm. høj). Øjenbrynsb. stærkt fremtrædende. Pande lav, smal, vigende. Nakken stejlt affaldende. Stærke muskelspor. Kindbuen udstående. Spor af issekam. Stort kraftigt hoved. Gane bred, flad. 4 næsten friske visdomstænder. Store molar stærkt slidt. Grov typ. ♂ c. 30 år. Br.

92. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium III komplet m. underkj. (31 mm. høj). Øjenbrynsb. stærkt fremtrædende. Pande noget vigende. Nakke affaldende, men med chignon. Gane bred. Visdomstænder i overkjæben stærkt slidte. Grov typ. ♂ 50—60 år. Br.

93. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXVIII mangler basis. Nakken fremst. med chignon. Barn 3—4 år. D.

94. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium VI komplet med underkj. Store molar lige brudt frem. 2den fortand ikke fremme. Øjenbrynsbuer ikke synlige. Pande høj. Nakke stejl. Barn 7—8 år. Br.

95. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium X med underkj. (34 mm. høj). Begge kindben og tindingebensplader mangle. Stort kraftigt hoved. Øjenbrynsb. lidet fremtr. Pande høj. Nakken stejlt affaldende. Stærke muskelspor. Kjæbevinklerne udstående. Ringe prognatisme. Alle 4 visdomstænder slidte. Grov typ. ♂ 50—60 år. Br.

Hertil 1 f 455 mm.; 1 t 392 mm. Legemsh. 1670 mm.

96. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XII mangler underkjæbe. Øjenbrynsb. fremtr. Pande høj. Smukt harmonisk hoved af fin bygning. Nakken fremstående med chignon. Kindbuer udstående. Ret stærke Muskelspor. Alle tænder, også visdomstænder, stærkt slidte. Fin typ. ♂ c. 50 år. D.

97. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XIV; underkj. og kindbue mangle. Processus alveolaris atrofieret. Øjenbrynsb. fremtr. Pande noget vigende. Nakke afrundet, fremst. Spinkel bygning. En stærkt slidt visdomstand. Fin typ. ♂ 60—70 år. D.

98. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XVI komplet med underkj. (33 mm. høj). Fint bygget hoved. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Nakken fremstående med chignon. Nogen prognatisme. Gane høj, smal. 4 visdomstænder stærkt slidte. Fin typ. ♀ 50—60 år. Br.

99. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XXII mangler underkj. Fint bygget hoved. Øjenbrynsb. svagt fremtr. Pande høj. Nakke fremst. Stor chignon. Visdomstænder fremme, tabte i live. Store og 4de molar meget slidte. Fin typ. ♂ 50—60 år. D.

100. Borreby jættestue. Nat. Mus. 18519.

Kranium XIII mangler underkj. Øjenbrynsb. svagt fremtr.

Pande høj. Nakke rundagtigt fremst., lille chignon. Næsen skjæv efter et helet brud. Visdomstænder fremme. 4de molar lidet slidt. Fin typ. ♀ c. 40 år. D.[1]

101. Bispebjerg mølle, Brønshøj. Stenkistefund. Nat. Mus. A 6987.

Kraniet mangler underkj. og noget af højre overkj. Øjenbrynsb. stærkt fremtr. Pande vigende. Nakken fremstående. Visdomstænder tilstede. Stærkt slid af alle molarer. Fin typ. ♂ c. 55 år. D.[2]

102. Borre, Møen. Jættestuefund. Nat. Mus. 4901.

Kraniet mangler højre bageste isseregion. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande ikke vigende. Fin typ. ♂. D.

Hertil 2 f 490 mm.; 1 t 409 mm.; 1 h 348 mm. Legemsh. 1750 mm.

103. Borre jættestue. Nat. Mus. 4902.

Kalot. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande stejl, høj. Nakke fremstående. Norma verticalis langoval. D.[3]

104. Skovgaard, Falster. Jættestuefund. Nat. Mus. 17306.

Kranium II mangler underkjæbe. Kraftigt bygget, af fin typ. Øjenbrynsb. svagt fremtrædende. Pande høj. Nakke

---

[1] Borreby jættestue, 5 m. l., 2 m. br., 1,4 m. h ; oval form. Gang 5,6 m. l. Kammer og gang fyldt med skeletdele af 60—70 individer. Stærke brandspor. Flere kranier og skeletdele svedne og sværtede. Gravgods: 10 bennåle med gjennemboring, 3 hængeplader og 1 perle af ben; 1 kile, 1 mejsel og flækker af flint. 3 urner. Foruden f og t til 95 er bevaret fra jættestuen 1 f 559 mm.; 1 f 446; 1 f 432 mm.; 1 ♀ f 414 mm.; 1 h 295 (ungt individ). A. P. Madsen, Gravhøje og Gravfund I.

[2] Rektangulær stenkiste på bunden af en høj, i hvis øverste parti fandtes en broncealdersgrav. Stenkisten c. 4 m. l. dækket af 5—6 dæksten; den midterste dæksten havde på sin mod graven vendte side 44 skålformede fordybninger. I kisten 11 skeletter, 6 udstrakte, resten i uordnede dynger. Af gravgods 2 dolke af flint (den ene fiskehaleformet) og 1 lerkar. Årb. f. nord. Oldk. 92, 205.

[3] Borre jættestue, 5,6 m. l., 2—3 m. bred. I gangen 2 skeletter og 1 kranium; det ene skelet havde ved h. hånd en flintdolk, 12½" l. Mellem skeletterne en anden flintdolk, 6" l.; 3 kiler; 1 trekantet pil og et hængekar. Anal. f. nord. Oldk. 1838—39.

afrundet fremstående. Gane smal, høj. Visdomstænder slidte. Fin typ. ♂ c. 50 år. D.

105. Skovgaard jættestue. Nat. Mus. 17306.

Kranium I mangler underkj. Smukt bygget, kraftigt formet hoved. Øjenbrynsb. noget fremtrædende. Pande høj. Nakke stejlt affaldende, men med chignon. Process. alveolaris atrofisk. Visdomstænder udfaldne i live. Fin typ. ♂ 60—70 år. D.

106. Skovgaard jættestue. Nat. Mus. 17306.

Kranium III komplet med underkj. (34 mm. høj). Stort, kraftigt bygget, dog fint hoved. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Nakke fremstående, lille chignon. Stærke muskelspor. Kjæbevinkel fremstående. Næseroden meget bred og flad. Visdomstænder i underkj. slidte stærkt. Fin typ (kraftig). ♂ c. 60 år. D.[1]

107. Uggerslev mark, Skam h., Fyen. Jættestuefund. Nat. Mus. A 11193.

Kranium komplet med underkj. Smuk form, fin bygning. Øjenbrynsb. noget fremtrædende. Pande høj. Nakken fremstående, afrundet. Visdomstænder i underkjæben (30 mm. høj), endel slidte. Stærke muskelspor. Gane flad. Fin typ. ♂ 40—50 år. D.

108. Uggerslev jættestue. Nat. Mus. A 11193.

Kranium komplet med underkj. Smuk form, fin bygning. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Nakke fremst., chignon. Gane høj, smal. Visdomstænder i underkj. ubetydeligt slidte. Overkjæbens ikke fremme. Fin typ. ♀? 30—35 år. D.[2]

---

[1] Skovgaard jættestue indeholdt 30 hele kranier og en mængde fragmenter af kranier; i det hele skjønnedes der højlagt omtr. 100 individer. Alt lå i et nederste benlag af c. 0,5 m. tykkelse; derover muld med yderst få ben. I kammerets ene ende på en flad sten 3 urner med brændte ben og broncesager. I benlaget spor af brand; og af stensager: 2 kiler, 3 mejsler, 3 dolke og spyd, flækker og benredskaber. Mus. protokol.

[2] 107 og 108 fra jættestue A 11193 Uggerslev mark, 8 m. l., 2,3 m. br., 1,5 m. h.; gang 3 m. l. Kammerets østlige halvdel fuld pakket

109. Hasmark, Norup s., Skam h. Jættestuefund. Nat. Mus. A 8491-99.

Kalot utvivlsom dolichocephal med ansigtsben, pande og isseparti samt underkj. med udstående vinkler. Alle tænder stærkt slidte. D.[1]

Hertil 1 f 447 mm. Legemsh. 1650.

110. Strandholmen, Rødby landsogn. Jættestuefund. Nat. Mus. A 11123.

Kalot med endel af basis, mangler lidt af højre pande og tindingeegn. Øjenbrynsb. fremstående. Pande høj, stejl. N. verticalis langoval. Fin typ. D.

111. Rødby jættestue. Nat. Mus. A 11122.

Kalot omtr. som 110. Øjenbrynsb. lidt fremst. Pande høj, stejl. N. verticalis langoval. Fin typ. D.[2]

112. Steenstrup, Jungshoved s., Baarse h. Jættestuefund. Nat. Mus. A 11557.

Kranium 1 mangler underkj. Øjenbrynsb. svagt fremst. Pande høj. Nakke fremstående. N. verticalis langoval. Smukt formet, fint bygget hoved, fyldt med jord og ler. Visdomtænder slidte. Fin typ. ♀? c. 40 år. D.

113. Steenstrup jættestue. Nat. Mus. A 11557.

Kranium II mangler underkj. Øjenbrynsb. svagt frem-

---

med skeletter i 2 lag, adskilte med et lag flade sten; 3 lig syntes siddende hensatte. I vestlige halvdel skeletter på 2 steder. Overalt i stor uorden. Ialt fandtes c. 80 skeletter. Gravgods: 35 benmejsler, 11 kiler og mejsler af flint, 150 flækker; 22 benprene; Vildsvine- og hundetænder; 10 slagstokke af krondyrtak; 2 hele og 12 brudte urner. Af lemmeknokler ere bevarede: mærkede A 11197 1 f 446 mm. og 1 t 363 mm.; desuden 1 ♀ f 370 mm.

[1] Hasmark jættestue, 3,1 m. l.; 1,5—2,2 m. br., pæreformet. Gulvet brolagt, dækket af et 31 cm. tykt lag af skeletdele, mindst 10 individer i største uorden. Øverst 2 samlede skeletter. Gravgods: ingen kiler, 1 dolk, 3 hele spydblade, det ene 10″ l.; 3 spyd i brudstykker; et brudstykke af et kastespyd, alt af flint; 1 urne. Årb. f. nord. Oldk. 1892.

[2] Rødby jættestue, 6 m. l.; gang 6 m. l. Under et lerlag lå på stuens bund et 0,15 m. tykt lag af skeletdele, tildels svedne. Af gravgods 1 øxehammer, benmejsler og prene, en bendolk, urneskår. Mus. etiketter.

trædende. Pande høj. Nakke fremstående. Gane bred. Visdomstænder fremme, noget slidte. Fin typ. ♂? c. 40 år. Br.

114. Steenstrup jættestue. Nat. Mus. 11557.

Kranium III underkj. mangler; defekt i pande-tindinge-egnen. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Antydning af isse-kam. Nakken stærkt fremstående. N. verticalis langoval. Ret stort, kraftigt hoved. Voxen ♂. Fin typ. D.[1]

Hertil t 390 mm. Legemsh. 1700 mm.

115. Klemensker, Bornholm. Nat. Mus. A 13817.

Kraniet mangler ansigtsben; underkj. defekt. Store molar lidet slidt. 4de molar i kjæben. 2den mælkekindtand ikke skiftet. Ungt individ, 8—10 år. D.

116. Holbæk ladegård, Merløse s. Stenkistefund. Nat. Mus. A 15372.

Kranium A 15372 g kompl. med brudt underkj. Øjenbrynsbuer fremtrædende. Pande lav, vigende. Nakken afrundet fremstående, lille chignon. Stærke muskelspor. Gane smal. Højre overkjæbes visdomstand slidt. Store molar stærkt slidt. Fin typ. ♂ c. 50 år. D.

117. Holbæk ladegård. Stenkistefund. Nat. Mus. 15372.

Kranium A 15372 h mangler underkjæbe. Pandeben og overkjæbe løse tilstede. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Fin typ. ♀? D.[2]

---

[1] Stenstrup jættestue, c. 8 m. l., c. 1,5 m. h. Gang c 5 m. l. På bunden c. 0,30 m. tykt lag af skeletdele af voxne og enkelte børn, uden orden; kun 1 skelet samlet i siddende stilling. I dette lag fandtes 10 tykn. kiler, 4 mejsler, 67 flækker, 14 pile, alt af flint; 12 mejsler, 2 nåle af ben; 40 ravperler, mange urneskår. Over dette bundlag lå et lag af tynde fliser, og derover atter et lag på c. 0,30 m. med skeletdele og mellem disse 6 dolkblade og flækker af flint. Gangen var fyldt af ben, her fandtes 1 dolk, 1 mejsel, 1 sklveskraber og 2 flækker af flint samt 1 mejsel og 1 nål af ben. Ialt skjønnes højlagt mindst 80 individer. Nord. Fortidsminder.

[2] Holbæk ladegård. I en høj en stenkiste, 2,6 m. l., 0,8 m. br., 0,8 m. h. Øverst et ♂ skelet med en flintpil; derunder skilt ved et jordlag 2 skeletter og under dem atter et skelet med en flintdolk og en bennål, fra kisten opbevares A 15372 i en h 335 mm.

118. Kjærby, Rørby s., Arts h. Enkeltgrav. Nat. Mus. Z 733-34.

Kraniet mangler højre tindingeben. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakke stejlt affaldende. Gane høj, smal. Langt smalt ansigt. N. verticalis rundoval. Kraftigt, velformet hoved. Underkj. har visdomstænder, ikke slidte. Overkjæbens i brud. 4de molar lidet slidt, store molar stærkt. Fin typ. ♂ c. 30 år. Br.

118 fandtes i en bundgrav med stenramme i en broncealdershøj, ved skelettet en flintdolk.

119. Forsinge, Udby s., Arts h. Jættestuefund. Nat. Mus. Z 1396.

Kranium komplet med underkj., mærkeligt velbevaret. Øjenbrynsbuer ikke fremst. Pande høj. Nakke stejlt affaldende. Højskallet, kraftigt hoved. Visdomstænder i underkj. ikke slidte. Gane bred. Fin typ. ♂ c. 30 år. D.

120. Forsinge jættestue. Nat. Mus. Z 1397.

Kranium [underkjæben fra 119 passer på tandslidet og det hele nøje til 120 og hører utvivlsomt dertil, ikke til 119]. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakken stejlt affaldende. Højskallet hoved med langt, smalt ansigt. N. verticalis rundoval. Gane bred. Ingen visdomstænder fremme endnu. 4de molar lidet slidt. Fin typ. ♂ 18—20 år. Br.

Appendix. Lemmeknokler fra stenaldersgrave, hvorfra kranier ikke ere bevarede.

1. Jættestue på Uggerslev mark, 5 m. l., 2,5 m. br., Gang 4,4 m. l. Nat. Mus. A 611 1 f 550 mm.; 1 h 272 mm.
2. Stenaldersgrav. Møen. Nat. Mus. A 9884 1 ♀ f 360 mm.; 1 t 285 mm.
3. Langdyssekammer. Ølstykke. Nat. Mus. A 9680-81. Et højre t 343 mm. platyknæmisk (index 65) (Nord. Fortidsminder).
4. Jættestue, Horslunde, Maribo a., 5,6 m. l., 2 m. br., 1,4 m. h. Gang 2 m. l. Nat. Mus. A 16721. 1 t 331 mm.;

1 h 330 mm. [Der fandtes i kammeret og gangen mindst 5 Skeletter; ingen kiler eller spydblade; kun flækker, ravperler og urneskår.]

5. Jættestue Aneshøj, Hjortegårdene, Draaby, Horns h. Nat. Mus. A 5382-87. 2 t (højre og venstre) 368 mm. [Der fandtes i gang og kammer mindst rester af 10 skeletter. Kammeret i det hele næsten tomt. Af gravgods fandtes kun en benpren, nogle ravperler og nogle gjennemborede tænder.] (A. P. Madsen, Gravhøje og Fund I.)

Kranier fra broncealderen.

1. Borum, Eshøj, Århus a. Egekistefund. Nat. Mus. B 679.

Kraniet komplet med underkj., dog overkjæbepartiet lidt deformeret. Øjenbrynsb. noget fremtr. Pande stejl, høj, smal. Nakken fremstående med stor chignon. Tubera frontalia tydeligt fremtrædende. Alle tænder udfaldne. Visdomstænder fremme. Noget prognat (måske på grund af deformering, hidrørende fra væde og påvirkning af egetræets garvesyre). Ansigt tilsyneladende bredt; øjenhuler lave. Ganen flad, bred. Håret meget lysblond (Årb. f. nord. Oldk. 1891). Sikkert kvindehoved (dragt og udstyr). Fin typ. ♀ c. 50 år. D.

2. Borum, Eshøj. Egekistefund. Nat. Mus. B 1396-1403.

Kranium komplet med underkj. Øjenbrynets hår og enkelte nakkehår tilstede på hovedet. Svagt fremtrædende øjenbrynsb. Pande høj. Nakken affaldende med lille chignon. Muskelspor ret svage. Næsen smal, krum, prominent. En visdomstand i underkj. fremme; de andre endnu i kjæberne. Smukt, fint bygget hoved. Håret utvivlsomt blond (dog mørkere end hos 1). Fin typ. ♂ c. 25 år. Br.

3. Borum, Eshøj. Egekistefund. Nat. Mus. B 1404-1416.

Kranium komplet i forbindelse med hele skelettet, hvis knokler ere endel deformerede og krummede, særligt da lårbenene; skelettet er spinkelt; lemmeknoklerne ere fine og spinkle med ikke ret stærke muskelspor. Hovedets øjenbrynsb. ere ret stærkt fremtrædende. Panden høj. Bygningen noget

kraftigere, men dog visende ikke ringe lighed med 2. Nakken affaldende med lille chignon. Kjæbevinklerne fremstående. Rigelig hårbeklædning på baghovedet (håret synes ikke undersøgt; men foruden håret fra 1 og 2 er undersøgt 4 andre hårprøver fra egekistefund; alle 6 havde de blond hår). Fødderne små og spinkle. Højden kan i det højeste sættes til 168 cm.; det stærkt krummede f maaler nu 440 mm. (forkortet c. 20 mm.). Fin typ. Ældre ♂. D. Legemshøjde 1670 mm.

4. Brønhøj, Enslev s., Randers a. Jættestuefund. Nat. Mus. B 1—3.

Kraniet mangler højre orbitalvæg, kindben samt underkjæbehælvte. Øjenbrynsb. noget fremtrædende. Pande noget vigende, lav. Nakken fremst. med lille chignon. Lille spinkelt hoved. Gane høj, smal. Visdomstænderne slidte. Fin typ. ♀ c. 50 år. D. Legemsh. 1595 mm.[1]

5. Thinghøj, Udby mark, Arts h. Rammegrav. Nat. Mus. B 3421-46.

Kalot b samlet efter brud. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. Nakken rundagtigt fremstående. Begyndt udsletning af sømme. Fin typ. ♀ 40—50 år. D.

6. Thinghøj. Stenkistefund. Nat. Mus. B 3421-46.

Kraniet b fra stenkiste mangler noget af venstre tindinge- og isseregion. Øjenbrynsb. noget fremtr. Pande høj. Nakken afrundet fremstående. Stærke muskelspor. Tykvægget, kraftigt kranium. Visdomstænder ikke slidte. Sømme åbne. Et kvindeligt bækken; f 440 mm.; t 378; h 322 mm. tilstede. Grov typ. ♀ c. 30 år. D. Legemsh. 1610 mm.[2]

---

[1] Fandtes øverst under dækstenene i Brønhøj jættestue [se under 19] med guldperle og broncesager; måltes at være 5' høj. 1575 mm. 4 har en påfaldende familielighed med 18 fra samme jættestues stenalderslag.

[2] 5 og 6 fundne i en høj med en mængde broncealdersgrave; 6 b i en stenkiste sammen med 3 andre skeletter; 5 b i en »rammegrav«; ved fødderne et c. 2 års barn.

7. Gjerdrup, Kjøbenhavns a. Stenkistefund. Nat. Mus. 11463.

Kranium II mangler underkj. samt basis. Øjenbrynsb. lidt fremst. Pande høj, ikke vigende. Nakken afrundet fremstående med ret stor chignon. Kraniet har en smukt buet isseprofil og er fint, harmonisk bygget. Gane smal. Visdomstænder stærkt slidte. Fin typ. ♀ 50—60 år. D.

8. Gjerdrup stenkiste. Nat. Mus. 11463.

Kranium I mangler underkj., højre kindbue og tindingeparti. Øjenbrynsb. noget fremtr. Panden noget vigende, men ret høj. Nakken afrundet fremstående med udtalt chignon. Muskelspor tydelige. Alveolarprocessen atrofieret. Gane smal. Fin typ (kraftig). ♀ c. 60 år. D.[1]

Kranier og lemmeknokler fra jernalderen.

1. Varpelev I, Stevns. Gravplads. Nat. Mus. 19683.

Kranium med underkj., defekt i venstre tindinge- og øjeregion. Øjenbrynsb. fremtrædende. Pande vigende. Nakke afrundet fremstående med stor spina. Stærke muskelspor. Stort, kraftigt bygget hoved. Visdomstænder i underkjæben endel slidte. Grov typ. ♂ 40—50 år. D. Legemsh. 1810 mm.

Hertil 2 f 516 mm.; 2 t 422 mm.; 1 h. 358 mm.[2]

2. Heininge, Slagelse. Nat. Mus. C 5375.

Kraniet komplet med underkj. Øjenbrynsb. svage. Pande lav, ikke vigende. Nakke fremst. med chignon. Hovedet fladskallet. Pandesøm åben. Ret stærke muskelspor. Visdomstænder i underkj. ikke slidte. 4de molar noget slidt. Fin typ. ♂ 30—40 år. D.

---

[1] 7 og 8 fundne i en 2,5 m. lang stenkiste med et broncediadem, en rund dop, en pincet og dobbeltknap af bronce, 2 hammerformede ravperler og gjennemborede dyretænder.

[2] Grav i naturlig grusbanke. Gravgods: Guldfingerring; broncekasserolle med si; broncebeslag til en spand. Glaskar med paamaling, fugle og bogstaverne DVBP; spillebrikker. Anal. f. nord. Oldk. 1861.

3. Vester Egesborg, Næstved. Gravplads. Nat. Mus. 20869.

Kraniet komplet, fint bygget, stærkt prognat. Øjenbrynsb. svage. Pande høj, smal. Nakken afrundet fremst. Gane høj, smal. Alle tænder, også visdomstænder, stærkt slidte. Fin typ. ♂ 50—60 år. D. Legemsh. 1680 mm.

Tilhørende 2 f 465 mm.; 1 t 362 mm.; 1 h 320 mm.

4. Vester Egesborg. Gravplads. Nat. Mus. C 1543.

Kraniet mangler underkj. Øjenbrynsb. noget fremtrædende. Pande ikke vigende. Nakken fremstående, lille chignon. Tænder meget slidte. Fin typ. ♂ c. 60 år. D. Legemsh. 1730 mm.

Tilhørende: 2 f 485 mm.; 2 t 411 mm.; 1 h 348,5 mm.

5. Vester Egesborg. Gravplads. Nat. Mus. C 6216.

Kraniet komplet med underkj. Øjenbrynsb. fremtrædende. Pande udtalt vigende, lav, meget smal. Nakke afrundet fremst., lille chignon. Stort, kraftigt hoved. Ret stærke muskelspor. Kjæbevinklerne fremstående. Alle tænder stærkt slidte, visdomstænder mindre. Fin typ. ♂ c. 50 år. D.[1]

Tilhørende 1 f 495 mm.; 1 h 363 mm. Legemshøjde 1750 mm.

[6. Vimose, Allesø, Fyen. Mosefund. Nat. Mus. C 1078 a.

Kalot betydeligt *deformeret* af fugtighed. Mål ikke pålidelige. Pande høj. Ungt individ. Br.]

7. Sanderumgård, Davinde, Fyen. Gravplads. Nat. Mus. 537.

Kraniet mangler det meste af højre parietal og temporalegn. Øjenbrynsb. fremst. Pande vigende, lav. Nakken stærkt udstående med chignon. Stærkt udviklet nakkekam og stærke muskelspor i det hele. Endskjønt noget fladtrykt fra side til anden har det særdeles kraftigt byggede kranium

---

[1] På V. Egesborg gravplads er til forskj. tider fundet mindst 11 skeletter i 0,30—0,60 m. dybde, 0,60—2 m. fra hinanden, med lerkar og jernkniv. Årb. f. nord. Oldk. 1877, pg. 368.

dog en extrem stor længde. Legemsh. 1910 mm. Grov typ. ♂ c. 50 år. D.[1]

Hertil 1 f 540 mm.; 1 t 428, 1 h 352 mm.

8. Hedeliskjær, Skjødstrup s., Ø. Lisbjerg h. Mosefund. Nat. Mus. C 5757.

Kraniet komplet, lille, smukt formet og fint bygget. Øjenbrynsb. ikke fremst. Pande høj. Nakke fremstående med chignon. Visdomstænder ikke fremme. Store molar noget, 2den og 4de ikke slidt. Fin typ. ♀ c. 18 år. D.

9. Dueåsen, Bornholm. Nat. Mus. 10257.

Kraniet mangler underkj., basis og h. tindingeegn. Smukt formet, kraftigt, fint hoved. Øjenbrynsb. svagt fremtrædende. Pande høj. Nakke afrundet, fremstående. Visdomstænder fremme, men udfaldne som de andre tænder. Fin typ. ♂ c. 40 år. D.

10. Skafterup, Sorø a.. Nat. Mus. 20457.

Kraniet mangler underkj. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj. Nakke fremst., chignon. Ingen visdomstænder fremme. Store molar stærkt, 4de molar lidet slidt. Fin typ. ♂? 20 år. D.

Hertil 2 f 450; 2 t 368; 1 h 330. Legemsh. 1660 mm.

11. Nordrup, Ringsted. Gravplads. Nat. Mus. C 1587.

Kraniet mangler basis. Underkj., uden ledender tilstede. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakke fremstående, med chignon. Visdomstænder tilstede, ikke slidte. Store molar slidt. Legemshøjden bestemt af prof. F. Th. Schmidt til c. 175 cm. Sikker ♀ 30—35 år. D.[2]

---

[1] Sanderumgård gravplads har gjemt flere skeletter. 7 lå med hovedet i sv.; af gravgods: broncesi, metalspand, 2 spiralringe af guld, sølvspænde, glasskål. En fortrinlig afbildning af hovedet i træsnit findes i »Dansk Folkeblad« d. $^{15}/_{9}$ 1837. Antiqv. anal. IV. Sammesteds er senere fundet et kvindeligt skelet med prægtigt gravudstyr. Årb. f. nord. Oldk. 1877, pg. 372.

[2] Nordrup gravplads i en grusbakke. I 1873 fandtes 11; (tidligere fundet 3—4 skeletter) med gravgods: broncespand, kasserolle, glasbæger med påmaling, prægtigt sølvsmykke, sølvfibula, perler, salveæske af

12. Kjeldby, Møen. Nat. Mus. C 1097.

Kraniet mangler underkj. og ansigtsben. Øjenbrynsbuer svage. Pande høj. Sømmen ikke helt lukket. Ung. Fin typ. D.

13. Illemose, Kjølstrup. Bjerge h. Mosefund. Nat. Mus. C 7202.

Kraniet mangler underkj., h. tindingeparti samt ansigtsben på h. side. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Tænder lidet slidte. Fin typ. ♂? 20—25 år. D.

Hertil 2 h 353 mm. Legemsh. 1740 mm.

14. Illemose, Kjølstrup. Nat. Mus. C 7202.

Kalot, mangler det ene tindingeben. Øjenbrynsb. fremtrædende. Pande ikke vigende, høj. Spor af issekam. Fin typ. ♂.

Hertil 1 f 482 mm. Legemsh. 1720 mm.[1]

15. Nørre Tranders, Fleskum h. Mosefund. Nat. Mus. C 7648.

Kranium komplet med underkj. Øjenbrynsb. fremstående. Pande ikke vigende. Nakken fremstående, chignon. En visdomstand i underkj. lige i frembrud, de andre ikke synlige. Store molar noget slidt, de andre ikke. Fin typ. ♂ 20—25 år. D.

16. Forlev, Vemmelev s., Slagelse h. Gravplads. Nat. Mus. C 7827.

Kranium, grav 8. Underkj. mangler. Smukt formet, fint hoved. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Nakke fremst., stor chignon. Process. alveolaris atrofieret. Fin typ. Gammel ♀? D.

Hertil 1 h 325 mm. Legemsh. 1620 mm.

---

bronce, hængeprydelser, benkam, en sølvmønt fra Antonius Pius † 161. I 1881 fandtes 100' derfra flere skeletgrave med rigt og tarveligt gravgods. Se Nord. Fortidsminder. 1 ♂ bestemt af prof. Chievitz til en højde af 1780 mm. og 1 ♀ til højde af 1750 mm.

[1] 5 kranier fundne i Illemose sammen med 3 spydspidser af jern; desuden sammesteds sværd, skjoldbugler af jern og bronce, håndtag og flere spydspidser af jern. Aarb. f. nord. Oldk. 1892, pg. 309

17. Forlev. Nat. Mus. C 7792-7826.

Kranium m. underkj., stærkt forvitret, afskallende. Øjenbrynsbuer fremtrædende. Pande stærkt vigende. Nakke fremstående med chignon. Gane høj, smal. Visdomstænder lidet slidte. Fin typ. ♀ 30—40 år. D.

18. Forlev. Nat. Mus. C 7843-46.

Kranium, grav 36 (a) mangler underkjæbe; smukt formet noget lille, fint hoved. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakke afrundet, fremst. lille chignon. Ret stærke muskelspor. Gane bred. Visdomstand i venstre overkj. fremme; 4de molar endel slidt. Fin typ. ♂ c. 30 år. D.

19. Forlev. Nat. Mus. C 7862.

Kranium, grav 36 (b). Ret kraftig, smuk, fin form. Mangler underkj. og ansigtsben. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakke fremstående, chignon. ♂? Fin typ. D.

Hertil 1 t 344 mm. Legemsh. 1610 mm.

20. Egebjerg, Skallerup, Udby s., Baarse h. Nat. Mus. C 7888-92.

Kranium komplet med underkj. Overfladen meget forvitret. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakke fremstående med chignon. Gane høj, smal. 4 visdomstænder lidet slidte. Fin typ. ♀ c. 40 år. D.

Hertil 2 kvindelige f 468, et t 384,5 mm. Legemsh. 1670 mm.

21. Egebjerg. Nat. Mus. C 7901-21.

Kranium komplet med underkj. Fin, dog kraftig bygning. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakke fremstående, lille chignon. Visdomstand i højre overkj. fremme, de andre ikke. 4de molar stærkt slidt. Fin typ. ♂ c. 30 år. D.

Hertil 2 f 440 mm.; 2 t 363 mm. Legemsh. 1640 mm.

22. Hørby skov, Holbæk a. Nat. Mus. C 9289.

Kraniet mangler basis og venstre tindingeparti. Underkjæben brudt, har visdomstænder fremme. Øjenbrynsb. noget fremtrædende. Pande høj, Nakken afrundet, fremstående. Smuk harmonisk form. Fin typ c. 30 år. D.

23. Errindlev, Fuglse h., Maribo a. Nat. Mus. C 8302-21.

Kalot. Øjenbrynsb. svage. Pande høj. Nakke afrundet, fremstående. Fin typ. D.

24. Lisbjerg, V. Lisbjerg s. og h. Nat. Mus. C 9950-55.

Kraniet kan samles. Særdeles smukt formet og fint bygget hoved. Øjenbrynsb. ikke fremtr. Pande høj. Nakken afrundet fremstående. N. verticales langoval. Gane høj, smal. Ingen visdomstænder fremme. Store molar stærkt slidt. Fin typ. ♀ c. 20 år. D.

25. Varpelev II. Gravplads. (25-33 i anthropol. saml. kirurg. akademi).

Kranium, A. B. 87-1, med underkj., lidt restaureret, forvitret. Ret stort hoved med smuk, lang, oval N. vertical. Øjenbrynsb. noget fremtrædende. Panden noget vigende, dog ret høj. Nakken fremstående. Ret stærke muskelspor. Alle tænder, også visdomstænder, stærkt slidte. Fin typ. ♂ c. 60 år. D.

26. Varpelev II. Gravplads.

Kraniet, A. B. 87—2, med underkj., enkelte defekter restaurerede. Næseben mangle. Fin harmonisk bygning. Øjenbrynsbuer stærkt fremst. Pande vigende. Nakke fremst. Stærke muskelspor, stor spina mentalis. Process. alveol. atrofieret. Visdomstænder i underkj. stærkt slidte. Fin typ. ♂ c. 60 år. D.

27. Varpelev II. Gravplads.

Kranium, A. B. 87-3, mangler underkj., fladskallet, tykt, grovere bygning. Øjenbrynsb. stærkt fremtr. Pande noget vigende. Nakken fremstående med chignon. N. verticalis meget langoval, bagtil spids. Næseroden bred. Process. alveol. helt atrofieret. Grov typ. ♂ gammel. D.

28. Varpelev II. Gravplads.

Kranium, A. B. 87-4, med underkj.; noget uharmonisk, fint bygget. Øjenbrynsb. svage. Pande stejl, lav, bred med stærke tubera frontal.; også tubera parietalia ere fremtrædende. Occiput fremstående, chignon. Ansigt noget bredt.

Øjenhuler runde. Næseben krummede. Svage muskelspor. Visdomstænder stærkt slidte. Ganen middel. Fin typ. ♀ 50—60 år. D.

29. Varpelev II. Gravplads.

Kranium, A. B. 87-5, komplet, venstre underkjæbegren defekt. Stort, kraftigt hoved af fin typ. Betydelig prognatisme. I venstre tindinge-panderegion er der foretaget en trepanationsudsavning af en trekant med topvinklen i venstre sut. coronal.; grundlinien i v. issebens forparti fortsætter sig bagtil og nedad i et brud, forreste øverste rand, c. 2½″, fortsætter sig nedad i et hug (sværd) ind i process. orbital. af pandebenet; bagerste rand er c. 2″. Det hele er en trepanation efter et hug med brud af hjerneskallen. Døden er indtrådt meget snart efter (Årb. f. nord. Oldk. 1877, afbildet). Øjenbrynsb. noget fremtræd. Pande ikke vigende, smal, høj. Antydning af issekam. Nakken fremst. med lille chignon. N. vertical. smuk langoval. Langt, smalt, noget prognat ansigt. Stærke muskelspor. Visdomstænder i underkj. ikke slidte. Gane høj, smal. Fin typ. ♂ 30—35 år. D.

30. Varpelev II. Gravplads.

Kranium, A. B. 87-6, mangler venstre kindben og venstre overkjæbe; fint, harmonisk bygget hoved. Øjenbrynsb. ikke fremtrædende. Pande høj, smal. Nakke fremstående, chignon. Svage muskelspor. Kjæben lille, spinkel. Gane smal, flad. Visdomstænder stærkt slidte. Fin typ. ♀ c. 60 år. D.

31. Varpelev II. Gravplads.

Kranium, A. B. 87-7, komplet med underkj.; forvitret. Øjenbrynsb. svagt fremtr. Pande lidt vigende. Nakke fremstående, lille chignon. Tænder i overkj. stærkt slidte, en visdomstand næsten frisk. Underkjæbens tænder stærkt slidte. Antydning af issekam. Muskelspor svage. Fin typ. ♀ 30—50 år. D.

32. Varpelev II. Gravplads.

Kalot, A. B. 87-8, mangler ansigtsben og en del af basis. Øjenbrynsb. svage. Pande stejl, smal, lav. N. verticalis

rundagtig. Tubera parietal. fremtrædende. Ret stærke muskelspor. En stump af kjæben med en stor slidt visdomstand er tilstede. 50—60 år. Br.

33. Varpelev II. Gravplads.

Kranium, A. B. 87-9, komplet med underkj.; kraftigt, højt hoved af fin bygning. Øjenbrynsb. ret stærkt fremtrædende. Pande ikke vigende, høj, smal. Nakken rundagtigt fremstående. Næsen bred. Stærkt udviklede process. zygomat. osses frontis. N. verticalis smuk, langoval. Gane bred, høj. Ret stærke muskelspor. Alle tænder, også visdomstænder, stærkt slidte. Fin typ. ♂ 50—60 år. D. — Årb. f. nord. Old. 1877, pg. 349.

34. Fraugde, Fyen. Gravplads. Nat. Mus. C 8448-52.

Kranium, grav 22, mangler ansigtsben og højre isseben. Øjenbrynsb. ikke tilstede. Pande høj. Nakke fremst. med stor chignon. Gane høj, smal. Fin typ. Voxen ♀. D.

35. Fraugde gravplads. Nat. Mus. C 8389-91.

Kranium, grav 5, mangler ansigtsben og det meste af skallens venstre side. Nakken fremst. med chignon. Lille, fint bygget, kvindeligt hoved. Fin typ. ♀ voxen. D.

Hertil 2 f 393; 2 h 279 mm. Legemsh. 1500 mm.

36. Fraugde gravplads. Nat. Mus. C 8376-88.

Kalot, grav 16, med fremtrædende øjenbrynsbuer. Pande lav, vigende. Mål kunne ikke med nogen nøjagtighed tages, men hovedet er udtalt dolichocephal. ♂. D.

Hertil 1 f 460 mm.; et t 372 mm. Legemsh. 1670 mm.

Appendix. Opbevarede, målelige lemmeknokler fra jernalders grave.

1. Strandby, Horns h. 1 h 322 mm. Legemsh. 1640. Nat. Mus. C 6372.
2. Himlingøje, Bjeverskov h. 1 f 488; 1 f 492 mm. Legemsh. 1740. Legemsh. 1750. Nat. Mus. C 7672-84.
3. Bilidt, Udesundby. 1 t 361 (ungt individ). Legemsh. 1640.

4. Greve, Tune h. 1 f 500 mm. Legemsh. 1760 mm. Nat. Mus. C 9492.

De enkelte mål af hjerneskallen, ansigtet, øjenhulerne og næseåbningen ere opførte i følgende tabeller; målene ere angivne i millimeter og tagne efter Frankfurtermethoden, idet dog, som det sees, kun nogle af målene, nemlig kun de, der efter mit skjøn har størst betydning for type- eller race-bestemmelsen, ere medtagne. De forskjellige indices ere udregnede på vanlig vis, angivende de korte måls procentiske størrelse i forhold til de lange.

Når jeg nu først og hovedsageligt for stenalders materialets vedkommende skal søge at finde den eller de røde tråde, som gå igjennem enkelthedernes og måltallenes mangfoldighed, må hovedskallens form, om lang- eller kortskallet — dolicho- eller brachycephal —, dette gamle og almindeligt anerkjendte type- eller racemærke, blive den sondrende bygningsejendommelighed, hvorom de andre gruppere sig. Hovedets bredeindex er det, som sætter skel mellem de to skalleformer.

Men intet sted i den levende natur gives der jo absolute grænser, og således da — som et flygtigt blik på tabellerne viser — heller ikke her. Grænsen sættes vilkårligt, nu til dags for det meste ved en brede-index på 80, således at hovederne med BI under 80 kaldes dolichocephale, de med index over 80 brachycephale.

På lignende vis regnes hovedet for fladskallet, når dets højde-længde index er under 70, for ret- og højskallet over 70 og 75. Er overansigtets højde-brede index under 50, regnes det for at være bredt og lavt, over 50 for højt og smalt. Er øjenhulens højde-brede index under 80, siges øjenhulerne at være lave; og er næsens brede-højde index under 47—51, kaldes den smal og middel, over 51 bred.

Stenalderskranierne vise sig da — de 119 — efter en summarisk optælling som overvejende langskallede. 70 % ere

Nr.	Findested	Næsens I $\frac{NB}{NH}$	Øjets I $\frac{ØH}{ØB}$	Hovedets				Overansigtets		Indices		
				L	B	H	Hz	OaH	OaB	BI	HI	OaI
1	Børglum......	-	-	183	133	-	-	-	-	72	-	-
2	Hellested	-	-	190	148	-	-	-	-	78	-	-
3	Hellested	-	-	181	140	-	521	-	-	77	-	-
4	Hellested	-	-	180	150	-	530	-	-	83	-	-
5	Hammer......	-	-	182	146	-	-	-	-	80	-	-
6	Hammer......	-	-	182	133	132	508	-	-	73	72	-
7	Frederiksgave .	-	-	190	141	-	-	-	-	74	-	-
8	Baggesvogn ...	-	-	186	138	-	-	-	-	74	-	-
9	Skaarup	53 $\frac{22}{41}$	91 $\frac{31}{34}$	170	137	137	487	60	86	80	80	69
10	Flinterup	-	-	189	139	-	-	-	-	73	-	-
10a	Flinterup	59 $\frac{25}{42}$	75 $\frac{30}{40}$	-	-	-	-	64	98	-	-	65
11	Listrup.......	-	-	180	133	126	509	-	-	73	70	-
12	Skals	-	-	165	140	-	-	-	-	84	-	-
13	Merløsegård...	-	-	184	143	-	-	-	-	77	-	-
14	Ølby	-	-	172	149	-	-	-	-	85	-	-
15	Havnsø.......	-	-	184	135	-	-	-	-	73	-	-
16	Brønhøj I.....	50 $\frac{20}{40}$	79 $\frac{34}{43}$	182	151	135	530	67	96	83	74	69
17	Brønhøj III ...	47 $\frac{24}{51}$	75 $\frac{31}{41}$	189	140	139	527	71	97	73	73	73
18	Brønhøj II	52 $\frac{25}{49}$	84 $\frac{31}{37}$	187	137	138	518	75	97	73	73	77
19	Brønhøj	-	-	182	140	-	-	-	-	77	-	-
20	Flyng	-	-	176	144	-	-	-	-	81	-	-
21	Falshøj.......	-	83 $\frac{30}{36}$	189	144	143	536	-	-	76	76	-
22	Falshøj.......	-	94 $\frac{36}{38}$	180	141	-	515	74	105	78	-	70
23	Falshøj.......	63 $\frac{29}{46}$	84 $\frac{31}{37}$	173	129	132	492	63	90	74	76	70
24	Falshøj.......	57 $\frac{25}{44}$	75 $\frac{32}{42}$	183	151	-	536	63	104	82	-	60
25	Toftehøj	-	-	183	144	-	-	-	-	78	-	-
26	Bidstrup VI ...	47 $\frac{24}{51}$	74 $\frac{31}{42}$	173	140	133	503	62	104	80	77	59
27	Bidstrup I	50 $\frac{24}{49}$	84 $\frac{33}{39}$	183	128	135	500	66	87	70	73	76
28	Bidstrup III...	48 $\frac{25}{52}$	74 $\frac{31}{42}$	195	140	137	536	69	101	71	70	68
29	Bidstrup VI ...	54 $\frac{22}{40}$	71 $\frac{26}{36}$	173	137	139	497	62	90	79	80	69
30	Bidstrup II ...	46 $\frac{22}{48}$	77 $\frac{31}{41}$	185	140	139	523	67	96	75	75	69
31	Bidstrup IV ...	49 $\frac{23}{47}$	75 $\frac{30}{40}$	183	140	138	517	69	97	76	75	71

Nr.	Findested	Næsens	Øjets	Hovedets				Overansigtets		Indices		
		I $\frac{NB}{NH}$	I $\frac{ØH}{ØB}$	L	B	H	Hz	OaH	OaB	BI	HI	OaI
32	Bidstrup......	-	-	179	147	-	-	-	-	82	-	-
33	Hovbølle	-	-	191	134	-	-	-	-	70	-	-
34	Kulby........	48 $\frac{24}{50}$	81 $\frac{31}{38}$	180	140	141	520	68	105	78	78	67
35	Kulby........	48 $\frac{24}{50}$	81 $\frac{31}{38}$	170	136	132	-	-	98	80	78	-
36	Toftum.......	50 $\frac{25}{50}$	81 $\frac{31}{38}$	174	139	132	530	73	95	79	75	76
37	Toftum.......	46 $\frac{20}{43}$	84 $\frac{28}{34}$	171	137	123	486	58	90	80	71	64
38	Toftum.......	47 $\frac{19}{40}$	74 $\frac{27}{37}$	167	137	125	481	52	86	82	74	60
39	Fannerup.....	-	-	184	140	145	515	-	-	76	79	-
40	Aarby........	-	-	184	127	-	-	-	-	70	-	-
41	Aarby........	-	-	185	139	-	-	-	-	75	-	-
42	Tjæreby	-	-	181	155	-	-	-	-	85	-	-
43	Tjæreby	49 $\frac{27}{55}$	78 $\frac{33}{42}$	194	150	148	559	74	98	77	76	75
44	Tjæreby	52 $\frac{22}{42}$	82 $\frac{31}{38}$	170	133	124	487	59	89	78	73	66
45	Tjæreby	54 $\frac{20}{37}$	84 $\frac{31}{37}$	172	130	128	480	52	80	75	74	65
46	Egby.........	-	-	184	140	-	-	-	-	76	-	-
47	Udby.........	-	-	168	140	133	495	-	-	83	78	-
48	Udby.........	-	-	170	140	-	500	-	-	82	-	-
49	Udby IV......	-	-	177	130	-	490	-	-	73	-	-
50	Udby.........	58 $\frac{21}{36}$	86 $\frac{29}{36}$	177	137	135	492	52	79	77	76	65
51	Udby V.......	-	80 $\frac{31}{39}$	181	136	138	511	61	100	75	76	61
52	Udby II	45 $\frac{22}{49}$	72 $\frac{29}{40}$	177	142	140	495	69	101	80	80	68
53	Udby III......	47 $\frac{22}{46}$	75 $\frac{30}{40}$	168	130	134	495	63	87	77	79	72
54	Udby I.......	45 $\frac{22}{49}$	72 $\frac{29}{40}$	185	139	142	526	67	96	75	76	70
55	Stege 1	49 $\frac{22}{45}$	70 $\frac{26}{37}$	169	130	132	480	62	90	76	78	69
56	Stege 2	60 $\frac{26}{43}$	77 $\frac{30}{39}$	169	138	134	493	58	95	81	79	61
57	Stege 3	47 $\frac{25}{53}$	80 $\frac{32}{40}$	182	141	133	520	70	89	77	73	78
58	Stege 4	48 $\frac{25}{52}$	82 $\frac{32}{39}$	197	150	131	550	68	96	76	66	71
59	Stege 5	47 $\frac{23}{49}$	78 $\frac{32}{41}$	170	143	-	498	65	93	84	-	70
60	Fuldby 13	50 $\frac{24}{48}$	82 $\frac{33}{40}$	171	141	138	502	69	94	82	80	73

Nr.	Findested	Næsens	Øjets	Hovedets				Overansigtets		Indices		
		I $\frac{NB}{NH}$	I $\frac{ØH}{ØB}$	L	B	H	Hz	OaH	OaB	BI	HI	OaI
61	Rørby........	-	-	185	140	130	524	-	-	75	70	-
62	Rørby........	-	-	187	137	-	520	-	-	73	-	-
63	Næs	-	-	183	125	-	502	-	-	70	-	-
64	Næs	-	-	183	143	-	530	-	-	78	-	-
65	Næs I........	46 $\frac{25}{54}$	74 $\frac{31}{41}$	194	139	140	540	73	90	71	72	88
66	Næs II	50 $\frac{26}{51}$	78 $\frac{32}{41}$	174	138	134	505	69	100	79	77	69
67	Næs	-	76 $\frac{32}{42}$	174	148	144	515	-	-	85	82	-
68	Frelsvig	-	-	201	135	-	-	-	-	67	-	-
69	Breininge.....	57 $\frac{26}{46}$	72 $\frac{29}{40}$	167	132	138	485	65	105	79	82	62
70	Borreby XXVII.	-	-	174	135	-	505	-	-	77	-	-
71	Borreby XI ...	51 $\frac{24}{47}$	88 $\frac{35}{40}$	173	146	130	511	65	100	84	75	65
72	Borreby XVIII.	51 $\frac{25}{49}$	77 $\frac{30}{39}$	174	143	136	507	66	98	82	78	67
73	Borreby XXI ..	53 $\frac{22}{42}$	79 $\frac{31}{39}$	178	132	139	498	60	91	74	78	66
74	Borreby XX ..	56 $\frac{25}{44}$	80 $\frac{30}{38}$	179	142	134	500	62	94	79	74	66
75	Borreby XXVI.	-	-	182	138	138	520	-	-	75	75	-
76	Borreby XXIII.	63 $\frac{29}{46}$	86 $\frac{31}{36}$	175	136	134	505	67	89	77	76	75
77	Borreby XXX..	-	89 $\frac{32}{36}$	181	145	138	517	-	-	80	76	-
78	Borreby XXXI.	-	-	184	140	-	520	-	-	76	-	-
79	Borreby XXIX.	-	-	171	132	139	483	-	-	72	82	-
80	Borreby XXV..	-	-	172	146	147	510	-	-	84	85	-
81	Borreby XV...	55 $\frac{25}{45}$	72 $\frac{29}{40}$	184	140	140	516	64	95	76	76	68
82	Borreby V	46 $\frac{25}{52}$	80 $\frac{33}{41}$	181	145	145	531	71	98	80	80	72
83	Borreby IV ...	49 $\frac{24}{40}$	75 $\frac{30}{40}$	191	149	145	544	62	94	77	75	66
84	Borreby I.....	52 $\frac{26}{50}$	75 $\frac{31}{41}$	177	139	142	516	71	98	78	80	72
85	Borreby VII...	48 $\frac{22}{47}$	70 $\frac{29}{42}$	184	141	145	518	70	91	76	78	77
86	Borreby XVII .	45 $\frac{23}{51}$	84 $\frac{33}{39}$	169	144	127	500	68	96	85	75	70
87	Borreby XIX ..	57 $\frac{23}{40}$	79 $\frac{30}{38}$	173	141	127	494	57	90	81	73	63
88	Borreby II ...	47 $\frac{25}{53}$	87 $\frac{35}{40}$	187	149	150	535	76	106	79	80	71
89	Borreby IX ...	47 $\frac{25}{53}$	82 $\frac{36}{44}$	179	142	136	511	72	95	79	76	75

Nr.	Findested	Næsens	Øjets	Hovedets				Overansigtets		Indices		
		$I\frac{NB}{NH}$	$I\frac{ØH}{ØB}$	L	B	H	Hz	OaH	OaB	BI	HI	OaI
90	Borreby XXIV .	49 $\frac{22}{45}$	85 $\frac{34}{40}$	176	132	131	-	71	96	75	75	74
91	Borreby VIII ..	44 $\frac{24}{54}$	86 $\frac{33}{39}$	180	150	151	530	72	102	83	83	70
92	Borreby III ...	49 $\frac{27}{55}$	81 $\frac{35}{43}$	188	152	138	540	77	102	80	73	76
93	Borreby XXVIII	-	-	169	130	-	475	-	-	76	-	-
94	Borreby VI ...	50 $\frac{21}{42}$	84 $\frac{31}{37}$	172	139	134	495	57	88	80	77	64
95	Borreby X	48 $\frac{23}{48}$	-	188	154	147	550	72	98	82	78	73
96	Borreby XII...	49 $\frac{26}{53}$	80 $\frac{32}{40}$	182	141	138	520	66	97	77	75	68
97	Borreby XIV ..	50 $\frac{24}{48}$	76 $\frac{33}{43}$	182	139	143	518	66	101	76	78	65
98	Borreby XVI ..	63 $\frac{27}{43}$	71 $\frac{30}{42}$	170	137	130	488	60	102	80	76	58
99	Borreby XXII .	60 $\frac{26}{43}$	74 $\frac{32}{43}$	194	141	140	544	62	95	72	72	65
100	Borreby XIII ..	46 $\frac{25}{54}$	85 $\frac{36}{42}$	179	138	137	506	72	101	77	76	71
101	Bispebjerg	-	71 $\frac{30}{42}$	177	139	138	511	66	98	78	78	67
102	Borre	50 $\frac{26}{52}$	79 $\frac{32}{41}$	186	140	139	527	68	101	75	74	61
103	Borre	-	-	188	140	-	-	-	-	74	-	-
104	Skovgård II...	41 $\frac{22}{53}$	83 $\frac{33}{40}$	190	149	143	541	67	91	78	75	73
105	Skovgård I ...	51 $\frac{25}{48}$	75 $\frac{30}{40}$	191	139	130	531	67	100	73	68	67
106	Skovgård III ..	52 $\frac{24}{46}$	78 $\frac{32}{41}$	185	143	142	527	68	102	77	76	67
107	Uggerslev.....	51 $\frac{24}{47}$	75 $\frac{30}{40}$	181	142	132	516	64	99	78	73	64
108	Uggerslev.....	46 $\frac{23}{50}$	78 $\frac{33}{39}$	178	140	134	510	61	90	78	75	68
109	Hasmark	45 $\frac{23}{51}$	77 $\frac{31}{40}$	-	-	-	-	69	101	-	-	68
110	Rødby........	-	-	186	142	-	520	-	-	76	-	-
111	Rødby........	-	-	186	140	-	-	-	-	75	-	-
112	Steenstrup I ..	51 $\frac{24}{47}$	86 $\frac{31}{36}$	179	130	130	500	70	90	72	72	77
113	Steenstrup II .	45 $\frac{24}{54}$	90 $\frac{36}{40}$	177	143	137	517	68	101	80	77	67
114	Steenstrup III.	-	80 $\frac{34}{43}$	190	143	134	537	70	98	75	70	71
115	Klemensker ...	-	-	176	132	126	495	-	-	75	72	-
116	Holbæk.......	47 $\frac{23}{49}$	73 $\frac{32}{43}$	183	134	144	510	74	94	73	78	78

Nr.	Findested	Næsens	Øjets	Hovedets				Overansigtets		Indices		
		$I\frac{NB}{NH}$	$I\frac{ØH}{ØB}$	L	B	H	Hz	OaH	OaB	BI	HI	OaI
117	Holbæk.......	-	$81\frac{30}{37}$	182	135	134	507	-	-	74	73	-
118	Kjærby	$46\frac{24}{52}$	$82\frac{33}{40}$	170	144	145	510	77	98	84	85	70
119	Forsinge	$50\frac{23}{46}$	$80\frac{32}{40}$	173	137	131	497	61	92	79	75	66
120	Forsinge	$38\frac{21}{55}$	$83\frac{34}{41}$	171	144	143	504	72	95	84	83	75

Anm. I Viborg stifts musæum findes et stenalderskranium fra en grav i Vorde sogn; graven indeholdt foruden et skelet 2 flintkiler; yderligere oplysninger foreligger ikke. (Enkeltgrav??).

Kraniet, endel defekt, hidrører fra et ældre, rimeligvis mandligt individ; har et kun svagt udtalt supercilium, stejl, lav, smal pande (70 mm.). L 187, B 145 (BI 77,5); OaH 75, OaB c. 118 (OaI 63.5). Hz 500. Kraniets højde er 142 (HI 75,9).

Broncealderskranier.

Nr.	Findested	Næsens	Øjets	Hovedets				Overansigtets		Indices		
		$I\frac{NB}{NH}$	$I\frac{ØH}{ØB}$	L	B	H	Hz	OaH	OaB	BI	HI	OaI
1	Borum Eshøj..	$57\frac{26}{46}$	$72\frac{29}{40}$	174	139	132	485	66	93	79	75	71
2	Borum Eshøj..	$45\frac{22}{48}$	$79\frac{31}{39}$	170	138	137	493	64	94	81	80	68
3	Borum Eshøj..	$47\frac{23}{49}$	$78\frac{31}{39}$	178	142	-	520	67	91	79	-	74
4	Brønhøj	$56\frac{26}{46}$	$82\frac{33}{40}$	176	140	132	505	73	94	79	75	77
5	Thinghøj	-	-	176	137	-	498	-	-	77	-	-
6	Thinghøj	-	$84\frac{32}{38}$	180	138	137	515	-	-	77	76	
7	Gjerdrup	$58\frac{27}{46}$	$79\frac{30}{38}$	180	129	132	495	66	90	71	73	73
8	Gjerdrup	$49\frac{24}{49}$	$90\frac{35}{39}$	179	127	-	493	67	80	70	-	75

Jernalderskranier.

Nr.	Findested	Næsens	Øjets	Hovedets				Overansigtets		Indices		
		I $\frac{NB}{NH}$	I $\frac{ØH}{ØB}$	L	B	H	Hz	OaH	OaB	BI	HI	OaI
1	Varpelev I....	49 $\frac{27}{55}$	80 $\frac{35}{44}$	187	145	134	535	68	96	77	72	71
2	Heininge	42 $\frac{23}{55}$	83 $\frac{33}{40}$	186	138	131	522	70	99	74	70	70
3	V. Egesborg...	51 $\frac{23}{45}$	86 $\frac{34}{40}$	184	138	132	518	68	93	75	72	73
4	V. Egesborg...	48 $\frac{24}{50}$	82 $\frac{32}{39}$	185	134	134	512	68	95	72	72	71
5	V. Egesborg...	48 $\frac{26}{53}$	76 $\frac{33}{43}$	184	135	137	514	74	101	73	74	73
6	Vimose.......	-	-	174	149	-	510	-	-	(85)	-	-
7	Sanderum	43 $\frac{24}{55}$	77 $\frac{32}{40}$	225	-	-	-	75	94	-	-	80
8	Hedeliskjær ...	50 $\frac{23}{45}$	85 $\frac{31}{37}$	170	121	119	470	61	91	71	70	67
9	Dueaasen.....	51 $\frac{27}{54}$	75 $\frac{30}{40}$	191	143	-	531	69	101	74	-	68
10	Skafterup.....	43 $\frac{22}{50}$	85 $\frac{35}{41}$	179	137	135	505	71	87	76	75	81
11	Nordrup......	45 $\frac{23}{51}$	81 $\frac{34}{42}$	182	126	-	505	70	91	69	-	77
12	Kjeldby.......	-	-	171	136	122	491	-	-	79	72	-
13	Illemose......	45 $\frac{23}{51}$	84 $\frac{33}{39}$	180	129	137	501	70	100	71	76	70
14	Illemose	-	-	192	143	-	539	-	-	74	-	-
15	N. Tranders ...	50 $\frac{23}{51}$	83 $\frac{32}{38}$	192	141	136	532	71	96	73	70	74
16	Forlev........	50 $\frac{25}{49}$	89 $\frac{32}{36}$	187	137	134	518	64	94	73	71	68
17	Forlev........	44 $\frac{21}{49}$	86 $\frac{32}{37}$	180	130	128	495	69	85	72	71	81
18	Forlev........	48 $\frac{23}{48}$	83 $\frac{31}{37}$	168	130	125	495	63	90	77	74	70
19	Forlev........	-	-	183	142	135	525	-	-	77	73	-
20	Egebjerg......	53 $\frac{26}{48}$	85 $\frac{34}{40}$	186	134	131	510	69	86	72	70	80
21	Egebjerg......	45 $\frac{24}{52}$	90 $\frac{37}{41}$	188	139	133	522	70	89	73	70	78
22	Hørbyskov	-	-	185	138	-	521	-	-	74	-	-
23	Errindlev.....	-	-	194	144	-	-	-	-	74	-	-
24	Lisbjerg	51 $\frac{24}{47}$	82 $\frac{33}{40}$	178	124	134	493	66	88	69	75	75
25	Varpelev II ...	47 $\frac{23}{49}$	94 $\frac{36}{38}$	185	125	124	501	68	94	67	67	72
26	Varpelev II ...	45 $\frac{23}{51}$	79 $\frac{30}{38}$	177	133	136	500	65	89	75	77	73

Nr.	Findested	Næsens $I\frac{NB}{NH}$	Øjets $I\frac{ØH}{ØB}$	Hovedets L	Hovedets B	Hovedets H	Hovedets Hz	Overansigtets OaH	Overansigtets OaB	Indices BI	Indices HI	Indices OaI
27	Varpelev II ...	$44\frac{22}{50}$	$87\frac{33}{38}$	196	131	125	537	60	90	67	64	66
28	Varpelev II ...	$45\frac{24}{53}$	$84\frac{32}{38}$	184	141	125	526	68	94	76	68	72
29	Varpelev II ...	$40\frac{22}{54}$	$73\frac{30}{41}$	192	133	143	527	75	97	69	75	77
30	Varpelev II ...	$44\frac{22}{50}$	$85\frac{35}{41}$	181	131	130	499	67	100	72	72	67
31	Varpelev II ...	$45\frac{22}{49}$	$89\frac{34}{38}$	185	127	-	502	61	91	68	-	67
32	Varpelev II ...	-	-	170	138	-	490	-	-	81	-	-
33	Varpelev II ...	$57\frac{24}{42}$	$83\frac{35}{42}$	186	131	139	515	62	-	70	74	-
34	Fraugde	-	-	184	137	-	-	-	-	74	-	-
35	Fraugde	-	-	167	133	-	-	-	-	79	-	-
36	Fraugde	-	-	-	-	-	-	udtalt dolichocephal				

Legemshøjder

efter lemmeknokler fra bronce- og jernalderen.

Nr.	Findested	Højde	Nr.	Findested	Højde
	Broncealderen:	mm.		*Jernalderen:*	mm.
3	Borum Eshøj	1670	16♀	Forlev	1620
4♀	Brønhøj............	1575	19	Forlev	1610
6♀	Thinghøj...........	1610	20♀	Egebjerg	1670
	Jernalderen:		21	Egebjerg	1640
1	Varpelev I	1810	35♀	Fraugde............	1500
3	V. Egesborg	1680	36	Fraugde............	1670
4	V. Egesborg	1730	1	Strandby...........	1640
5	V. Egesborg	1750	2	Himlingøje	1740
7	Sanderum	1910		do.	1750
10	Skafterup	1660	3	Bilidt..............	1640
11♀	Nordrup	1750	4	Greve..............	1760
13	Illemose	1740		Gjennemsnit for ♂........	1720
14	Illemose	1720		Gjennemsnit for ♀........	1630

Anm. På Nordrup gravplads bestemte prof. Chievitz i 1881 legemshøjden hos en mand til c. 1780 mm. og hos en kvinde til c. 1750 mm.

dolicho- og 30 % brachycephale. Gjennemsnitsindex for samtlige 119 hoveder bliver 77; og det sidste tal karakteriserer jættestuebefolkningen som en i det hele langskallet race.

Af de 119 hoveder ere 83 langskallede, og disses gjennemsnitsindex viser sig at være 75, hvad der tyder på, at det i numerisk henseende største element i denne befolkning er af *udtalt* langskallet race.

De 36 kortskaller give, tagne for sig, en bredeindex i gjennemsnit på 82, hvilket er et par enheder lavere, end de rene kortskallede racer i alt fald nu til dags udvise.

Men et fyldigere og mere detailleret billede af index fordelingen giver omstående serieopstilling. Som man ser, har af de 83 dolichocephale over 77 % indices på under 77; og 47 % indices på og under 75, medens kun knap 23 % have deres index over 77. Endeligt er det karakteristisk for det langskallede element, at der falder 2 index maxima, et på 73 og et på 77, som ikke ere væsentligt forskjellige i størrelse; samt at de 3 indices 75, 76 og 77 samle nært op til halvdelen af de 83 dolichocephale hoveder.

I modsætning dertil vise de brachycephale hoveder et udtalt, stort maximum på 80, brachycephaliens laveste indextal; 1/3 af de kortskallede hoveder stå på den laveste index, medens så til gjengæld omtrent halvparten falder på indices 82, 83 og 84 og hævde derigjennem den særlige kortskallede race i blandingen.

Når derfor ovenfor dolichocephaliens hyppighed er udtrykt ved 70 %, så rammer dette tal ikke det rette forhold, ti tendensen går i virkeligheden i betydelig højere grad i retningen af dolichocephali, *hvad maximum på brachycephaliens laveste grad tydeligt viser.*

I det hele tyde de jævne overgange, det betydelige antal hoveder, hvis indices falde på 78 og 79 samt på 80 og 81, på en blanding og utvivlsomt en gammel blanding mellem de to anthropologiske elementer, det dolicho- og det brachycephale, som jættestuebefolkningen utvivlsomt indeholder.

Stenalderskranier.

BI	Hele Landet 119	Fra Sjælland, Møen, Lolland og Falster				Fra Jylland, Fyen og Langeland 21
		Samlet 98	deraf fra Borreby 31	Udby & Stege 13	Bidstrup 7	
67	1	-	-	-	-	1
68	-	-	-	-	-	-
69	-	-	-	-	-	-
70	4	3	-	-	1	1
71	2	2	-	-	1	-
72	4	3	2	-	-	1
73	10	8	-	1	-	2
74	6	3	1	-	-	3
75	12	12	2	2	1	-
76	12	10	5	2	1	2
77	13	12	5	3	-	1
78	11	8	1	-	-	3
79	8	7	3	-	1	1
80	12	10	5	1	1	2
81	3	3	1	1	-	-
82	7	5	2	1	1	2
83	5	3	1	1	-	1
84	5	5	2	1	-	1
85	4	4	1	-	-	-

At denne blanding mellem de to typer eller racer ikke er, hvad man kunde kalde en mekanisk, hidrørende fra en fælles benyttelse af de store gravkamre af 2 forskjellige, jævnsides levende racer, herrer og slaver, men tværtimod resultatet af en gjennem lange tider fortsat krydsning, tror jeg at kunne læse ud af serieopstillingen alene; en nærmere betragtning af bygningsenkeltheder og sammenligning med andre landes ældre og samtidige stenalders kranier, mener jeg, bekræfter denne antagelse.

Ikke blot de ret store tal over og under grænsen, men også grupperingen om 75, 76, 77 indices på den ene side og 82, 83, 84 indices på den anden side ere vel udtryk for en krydsning, som har bredt langskalle-maximumet fra 75 til 77 og kortskalle-maximumet fra 84 til 82; ihvorvel de to maximas hoveder må i det væsentlige betragtes som racerene. Og det er næppe heller tilfældigt, at det dolichocephale 75—77 maximum tæller 37 hoveder, medens det tilsvarende brachycephale tæller 17; denne fordeling er dog vistnok et udtryk for det numeriske forhold, hvormed de to typer indgåer i blandingen. Det samme viser også en nærmere betragtning af de egentlige blandingsformer, som falder på indices 78, 79 og 80, 81, idet det viser sig, at overgangs-index hovederne udgjøre af de langskallede omtr. 23%, men af de kortskallede omtr. 42%; også her træffe vi forholdet 2 til 1 afspejlet; jeg bruger med forsæt dette udtryk, fordi billedet her selvfølgelig må blive omvendt, idet kortskallerne må have dobbelt så stor sandsynlighed for at afgive langskalle-krydsninger som omvendt.

Men også gjennem en betragtning af de andre bygnings-ejendommeligheder kommer jeg til et bekræftende resultat i retning af en udtalt krydsning.

Som rene dolichocephale typer kunne blandt de mange fremhæves nr. 83 Borreby IV, nr. 96 Borreby XII og nr. 28 Bidstrup III. Se fig. 1 a og 1 b samt 2 a og 2 b.[1]

Hovedmængden af de to elementers hoveder er som serieopstillingen viser i det væsentlige raceren.

Som rene brachycephale typer fremhæves særligt nr. 72 Borreby XVIII, nr. 120 Forsinge Z 1397 og nr. 71 Borreby XI. Se fig. 3 a og 3 b samt 4 a og 4 b.

Af blandingstyper kan fremhæves nr. 82 Borreby V, nr. 91 Borreby VIII, nr. 52 Udby II, nr. 104 Skovgaard II og nr. 107 Uggerslev. Se fig. 5 a og 5 b, 6 a og 6 b, 7 a og 7 b, 8 a og 8 b.

Ejendommmeligt for det langskallede hoved er foruden

[1] Samtlige afbildinger ere i 1/8 størrelse.

en bredeindex på og under 77 den fremstående nakke ofte forsynet med en chignonlignende udposning af sqvama oss. occipitis; dertil kommer så en mere eller mindre stærkt udtalt fremtræden af øjenbrynsbuerne, superciliet, og dermed følgende dyb placering af næseroden samt en mindre stejl, hyppigt vigende, smal og lav pande og ofte lave øjenhuler.

Fig. 1 a. Nr. 83.

I modsætning dertil har det brachycephale hoved foruden den højere bredeindex mellem 82 og 84 en stejlt affaldende nakke, en høj, stejlt opstigende pande og svagt udtalt supercilium; skallen er i det hele højere, har en større højde-længdeindex, hvormed også følger høje øjenhuler, smalt, højt ansigt og smal næse.

Fig. 1 b. Nr. 83.

Af de 36 brachycephale hoveder optræde de 12 som blandingstyper med fremtrædende øjenbrynsbuer og af disse de 8 med vigende pande

Fig. 2 a. Nr. 96.

og de 7 med fremstående nakke, nogle endog med en lille chignon.

5 af de kortskallede hoveder med fremstående øjenbrynsbuer vise denne bygningsejendommelighed i særlig høj grad, nemlig nr. 24 (Falshøj), 32 (Bidstrup) og 82, 91 og 92 (Borreby V, VIII og III). Borreby V er særligt mærkeligt ved den stærkt vigende pande, som i høj grad minder om Neanderthal og Spy I hovederne. Nr. 91 Borreby VIII viser den samme ejendommelighed knapt så udpræget, og minder stærkt om Spy II hovedet; for begges vedkommende gjælder ligheden kun pande- og øjenbrynspartiet, ti Spy hovederne ere udtalt dolichocephale (se Mortillet: Le prehistorique III edit. 1900, pg. 287).

Fig. 2 b. Nr. 96.

Derimod have omtrent halvdelen (41 af 83) af de dolichocephale hoveder fremstående øjenbrynsbuer og mere eller mindre lav og vigende pande, og 48 eller 57 % have stærkt fremstående nakkeparti. En stejlt affaldende nakke noteres 7 gange blandt de 83 langskaller.

Indenfor begge skalleformerne træffes fine og grove typer med tykvæggede og stortformede hoveder.

Fig. 3 a. Nr. 72.

Den grove typ, der kunde synes mest ejendommelig for det kortskallede hoved, eller måske rettere udtrykt synes at være et særligt blandingselement i den kortskallede typ, optræder vel kun relativt hyppigere blandt de kortskallede hoveder. Af de 83 dolichocephaler ere 12 eller omtrent 1/7, medens blandt de 36 brachycephaler også 12 eller omtrent 1/3 ere af grov bygning, og blandt de 12 kortskaller af grov typ træffes halvdelen med stærke øjenbrynsbuer og lav, vigende pande. I det hele træffer man hyppigere de dolichocephale mærker indplantede i det brachycephale hoved end omvendt, hvilket naturligt forklares ved det dolichocephale elements numeriske overvægt samt ved de dolichocephale bygningsejendommeligheders mere iøjnefaldende, fremtrædende karakter. Det er værd at lægge mærke til, at, ligesom omtalt for blandings indices

Fig. 3 b. Nr. 72.

Fig. 4 a. Nr. 120.

vedkommende, således afspejles også her det numeriske forhold, hvormed de enkelte bygningselementerdeltage i krydsningen.

For 79 af hovedskallernes vedkommende kan højden bestemmes. Det viser sig, at kun 4 ere fladskallede, chamæcephale, med en højdelængdeindex under 70. Og disse 4 ere alle dolichocephale.

På den anden side ere 80% af de brachycephale hoveder højskallede, hypsicephale,højdeindex over 75, medens kun 40% af dolichocephalerne ere højskallede. Således ere så at sige alle jættestuekranierne middel- og højskallede; og i sammenhæng dermed have de *alle uden undtagelse* et højt, smalt overansigt, ere leptoprosope. (Overansigtsindex over 50).

Fig. 4 b. Nr. 120.

Det højskallede hoved med det høje, smalle ansigt hos det kortskallede element i denne stenalderens blandingsrace er det vel

værd at lægge mærke til, ti dette forhold kjendetegner vore stenalders kortskaller som forskjellige fra den lappiske og mongoloide typ i det hele, og henfører dem snarere til den typ, som nutidens Tadjiker i Pamiregnene repræsentere, således som Ujfalvy, Topinard[1] og flere anthropologer antage.

Fig. 5 a. Nr. 82.

Øjenhulerne hos denne vor jættestuebefolkning danne et noget hyppigt uharmonisk element i ansigtets bygning, idet af 72 øjenhulemål de 38 eller over halvdelen give en index under 80, ere chamæconche, have flade øjenhuller, til trods for at alle hovederne ere leptoprosope, have højt, smalt ansigt.

Men denne disharmoni er noget, som er ejendommeligt for det dolichocephale stenalders hoved

Fig. 5 b. Nr. 82.

[1] Topinard: Elements d'Anthropologie.

Fig. 6 a. Nr. 91.

overalt og da særligt for Baumes-Chaudes-Cro Magnon typen, som vi om lidt skulle omtale.

Af de 72 mulige øjenmål gjælde 48 dolicho- og 24 brachycephale skaller; og blandt de første træffes 28, blandt de sidste 10 lave øjenhuler.

På lignende vis og i omtrent samme forhold for langskallernes vedkommende optræder platyrhinien, brednæsethed. På 65 af hovederne lader næsemålene sig om end ikke overalt nøjagtigt bestemme; af 41 langskallede vise de 14 brede næser eller c. 34 %; af 24 kortskaller have de 4, eller c. 17 %, brede næser. Den mærkbare hyppighed, hvormed den lave øjenhule og brede næse forekommer, og det som en disharmoni i det dolichocephale, leptoprosope hoved fra stenalderen, findes og fremhæves ligeledes særligt for

Fig. 6 b. Nr. 91.

andre landes stenalders hoveders vedkommende og opfattes, sikkert også med rette, som et typemærke for det udtalt dolichocephale element. Men des interessantere er også disse typemærkers indplantning i det brachycephale, leptoprosope ansigt, hvor disharmonien er endnu større, og hvor jeg mener at kunne betragte denne disharmonis ret hyppige optræden som et tegn på en intens krydsning.

Fig. 7 a. Nr. 52.

Det langt overvejende antal af de 119 kranier stamme, som det hurtigt viser sig, fra det østlige af landet, Sjælland, Møen, Loland og Falster (og Bornholm), nemlig 98, medens kun 21 stamme fra Jylland, Fyen og Langeland. Og af kranierne fra det østlige Danmark hidrører næsten $^1/_3$ fra den bekjendte jættestue ved Borreby, der er almindeligt bekjendt for sine så stærkt mod brachycephalien tenderende hoveder. Men som foranstående (pg. 276) serieopstilling viser, ere Borrebyhovedernes serie i det hele og væsentlige conform både med den østdanske og med den for hele landet. Lige-

Fig. 7 b. Nr. 52.

som det også viser sig, at det samme er tilfældet med Udby og Stegemark jættestuernes kranier. De få vestdanske kranier afvige lidt fra de østdanske, idet der viser sig dér en noget stærkere tendens til brachycephali; men alligevel er ensartetheden opretholdt og præget derved, at såvel det dolichocephale som det brachycephale maximum falder på de samme indextal; at det dolichocephale maximum er rykket op til 74, modsiger ikke dette. Men i det hele er antallet så lille fra Jylland—Fyen, at tilfældighederne let få for stor betydning. I hovedsagen må de to landsgruppers stenalders kranier siges i anthropologisk henseende at forholde sig ens, og det gælder ikke blot hovedskallens bredeindex, men også de andre fremhævede typemærker.

Fig. 8 a. Nr. 104.

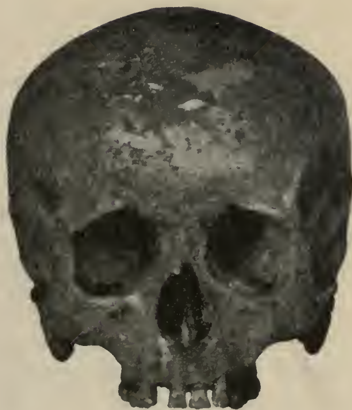

Fig. 8 b. Nr. 104.

Legemshøjden har som bekjendt en meget stor betydning som racemærke og for bestemmelsen af legemsbygningen i det hele. Der findes i nationalmusæets danske samling op-

bevaret et ikke ringe antal lemmeknokler fra stenalderen, dels sådanne, som ere henførte til bestemte af de behandlede kranier — 15 sæt eller enkelte ben, dels sådanne, som ere henførte til bestemte stenaldersgrave, hovedsageligt de samme, som have ydet de beskrevne kranier; af sidste gruppe er der 39 særskilte ben.

Efter Orfilas, Humphrys, Topinards[1] og Manouvriers[2] og andres undersøgelser, som gaa ud på at bestemme forholdet mellem de enkelte lemmeknoklers længde og legemshøjden for mænds og kvinders vedkommende, er det muligt nogenlunde sikkert at bestemme legemshøjden, når man kjender længden af lårbenet og kjønet. Dette sidste spiller her en betydelig rolle, idet forholdstallet for mænd og kvinder ikke er det samme. Hvor bækkenet er tilstede, eller hvor gravgodset bestemt tyder på et kvindeligt skelet, er kjønsbestemmelsen pålidelig; men ellers må såvel for kraniets (55 ♂ og 34 ♀) som for lemmeknoklernes vedkommende kjønsangivelserne overalt her kun tages som et mere eller mindre pålideligt skjøn.

Som anført giver lårbenet (f) det sikreste resultat; dette ben giver også nogenlunde sikre kjønsbestemmelser. De andre lemmeknoklers resultater ere brugbare, men mindre pålidelige; bedst ere resultaterne selvfølgeligt, når de nogenlunde stemme med lårbenets.

Men ringe og noget usikkert, som det her foreliggende materiale er, har det dog den største betydning som det eneste målobjekt, der er at få på legemshøjden i den tid, hvortil de 120 kranier høre.

Til den følgende beregning af de 54 legemshøjder fra jættestuetiden er benyttet Manouvriers tabeller, hvis tal for det meste ere lidt mindre end f. ex. Topinards.

Regner man alene efter samtlige, ret sikkert mandlige lår-

---

[1] Topinard: Elem. d'Anthropologie.

[2] Manouvrier: Mem. Societ. d.'Anthropol. Serie 2, IV 1891.

Legemshøjder

hørende til bestemte kranier fra de anførte stenalders grave.

Nr.	Findested og gravart	Højde	Nr.	Findested og gravart	Højde
		mm.			mm.
2	Hellested jættestue . .	1700	44	Tjæreby jættestue ♀ .	1500
3	Hellested enkeltgrav .	1660	68	Frelsvig jættestue . . .	1640
4	— — .	1680	95	Borreby — . . .	1670
29	Bidstrup jættestue . . .	1720	102	Borre — . . .	1750
31	— — . . .	1720	109	Hasmark — . . .	1650
34	Kulby jættestue ♀ . . .	1530	114	Steenstrup — . . .	1700
36	Toftum mose	1660			
37	— — ♀	1560		Gjennemsnitshøjde for ♂ . .	1690
43	Tjæreby jættestue . . .	1750		Gjennemsnitshøjde for ♀ . .	1530

Legemshøjder

hørende til ikke til kranier henførte lemmeknokler fra anførte stenaldersgrave.

Nr.	Findested og gravart	Højde	Nr.	Findested og gravart	Højde
		mm.			mm.
4	Hellested enkeltgrav .	1780		Næs jættestue	1590
25	Toftehøj jættestue . . .	1620		— —	1580
	— — . . .	1620		— —	1650
	— — . . .	1640	100	Borreby jættestue . . .	1980
	— — . . .	1620		— — . . .	1650
	— — . . .	1700		— — . . .	1630
	— — . . .	1630		— — ♀ . . .	1540
32	Bidstrup jættestue . . .	1650	108	Uggerslev jættestue . .	1650
35	Kulby jættestue	1690		— — ♀ . .	1420
	— —	1630	117	Holbæk ladeg. stenk.	1670
	— —	1610	Appendix		
45	Tjæreby jættestue . . .	1690	120		
	— — . . .	1700	1	Uggerslevjættest. A611	1940
54	Udby jættestue	1690		— — ♀	1450
67	Næs jættestue	1680	2	Møen A 9884 ♀	1400
	— —	1660	3	Ølstykke langdysse	1600
	— —	1660	4	Horslunde jættestue .	1660
	— —	1650		— — ♀	1540
	— —	1620	5	Dråby Aneshøj jættest.	1650
	— —	1610			
	— —	1620		Middelhøjde for ♂	1670
	— —	1660		Middelhøjde for ♀	1470

ben, da findes der af disse 26, og de til dem svarende højder, der variere fra 1610 til 1980 mm., give en gjennemsnitshøjde af 1700 mm. De således fundne legemshøjders gjennemsnit ligge så nær ved hinanden, at det nok ret sikkert kan siges, at jættestuebefolkningens middelhøjde var 169—170 centimeter for mænds vedkommende. Kvindernes middelhøjde lader sig ikke bestemme af de få tilstedeværende sikre kvindelige knokler; enkelte hidrøre vistnok endda fra ikke udvoxne individer.

Variationerne indenfor de antagne mandshøjder ville bedst oplyses gjennem nedenstående serieopstilling; idet dog den usikre kjønsbestemmelse medfører, at flere af de lave højder sandsynligvis ere kvindelegemshøjder.

Højde i mm.	Antal ♂	Højde i mm.	Antal ♂	Højde i mm.	Antal ♂
1580....	1	1640....	2	1700....	4
1590....	1	1650....	7	1720....	2
1600....	1	1660....	6	1750....	2
1610....	2	1670....	2	1780....	1
1620....	5	1680....	2	1940....	1
1630....	3	1690....	3	1980....	1

Nu vilde det være af ikke ringe anthropologisk interesse, om det lod sig påvise, at de smaa legemshøjder faldt sammen med brachycephalien, således som tilfældet er med nutidens brachycephale befolkningselement i Europa, den alpine race (Kelterne). Men der er kun 3 af de bestemte højder, der kan henføres til brachycephale hoveder. 2 mænd, nemlig nr. 4 Hellested med legemsh. 1680 og nr. 95 Borreby X med legemsh. 1670 mm.; begge ere rene brachycephaler. Desuden 1 kvinde, nr. 37 Toftum mose, med højden 1560 mm. Ingen af disse 3 have smaa legemshøjder[1].

---

[1] Det i den ældre stenalders kjøkkenmødding ved Aamølle fundne skelet, som lå i en rammegrav, målte fra isse til hæl 1800 mm. (Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark. 1900).

Efter det anførte kan det dog vel nok ret sikkert sluttes, at jættestuebefolkningen har været lidt over middelhøjde, mellem 169 og 170 cm. (nutidens unge mænd i værnepligtsalderen udvise for årene 1900—1904 en middelhøjde på 1682 mm.), af kraftig bygning og overvejende langskallet med smalt ansigt og næse, men hyppigt flade øjenhuler, ligesom også det fremstående bryn og den stærkt fremstående nakke træffes hos over halvdelen af hovederne.

Men, som alt berørt, der er umiskjendelige tegn på tilstedeværelsen også af et kortskallet befolkningselement, hvormed den dolichocephale race har krydset sig og dannet blandingstyper. Det skal udtrykkeligt fremhæves, at de dragne slutninger kun gjælde jættestue- og stenkistebefolkningen, der som en agerdyrkende og med faste boliger[1] og betydelig kultur udstyret befolkning socialt betragtet vel må have udgjort en overklasse.

Ved siden af denne overklasse har der vel nok levet en betydeligt større, mindre bemidlet, arbejdende befolkning; men den kjender vi ikke noget som helst til, dens grave ere ikke bevarede.

Hvornår, og om denne antagne krydsning er foregået her i landet, og hvilken af de to påviselige typer der da har været den oprindelige og primære, ere vi aldeles afskårne fra at kunne vide noget bestemt om, da der for vort lands vedkommende ikke foreligger noget skeletmateriale, der går længere tilbage end det her behandlede fra jættestuetiden.

---

[1] H. Winge har som bekjendt påvist, at de i jættestuerne og på de samtidige bopladser fundne benredskaber og ben hidrøre fra tamme dyr, af oxe, får, ged og svin. Og gjennem G F. L. Sarauws omfattende undersøgelser af lerkar og skår fra de samme findesteder, deriblandt fra 8 af de her nævnte jættestuer (Bidstrup, Uggerslev, Tjæreby, Kulby, Steenstrup, Hammer, Egby, Årby) er det påvist gjennem aftryk og indbrændte korn, at hvede (og byg?) i jættestuetiden dyrkedes almindeligt her til lands ligesom også i Sverrig. Årb. 1888 — Affaldsdynger fra Stenalderen 1900 — Forh. 15de skandinav. Naturforskerm. Stockholm, 1898, 293.

Bredeindex	Stenalder								
	Frankrig (Belgien) grottes sepulchrales			Frankrig	England				Danm…
	ældre		yngre	Dolmens & Allées couv.	Long Barrows	Round Barrows	Round Barrows	Round Barrows	Jættest… og Stenki…
	Baumes-chandes	Homme mort				Sikkert sten	Sand-synl. sten	Sten & bronce	
	54		292	291	39	27	21	74	11
64	1	-	1	1	-	-	-	-	-
65	-	-	1	1	-	1	-	-	-
66	1	-	3	1	-	-	-	-	-
67	1	-	-	2	1	-	1	1	1
68	1	1	1	5	5	-	-	-	-
69	3	-	3	8	-	-	-	1	-
70	3	2	9	13	6	1	1	1	4
71	4	3	14	16	4	1	1	1	2
72	5	3	15	21	6	2	-	1	4
73	5	4	32	22	4	2	1	2	10
74	7	3	24	31	8	2	1	3	6
75	3	-	21	25	3	3	1	7	12
76	1	1	31	21	-	-	-	4	12
77	-	-	30	21	-	1	4	8	13
78	-	2	15	26	-	1	2	7	11
79	-	-	19	18	1	1	2	2	8
80	-	-	16	12	1	1	1	5	12
81	-	-	13	12	-	2	2	6	3
82	-	-	9	12	-	2	3	5	7
83	-	-	10	5	-	2	1	8	5
84	-	-	6	6	-	-	-	4	5
85	-	-	3	4	-	2	-	3	4
86	-	-	5	3	-	2	-	-	-
87	-	-	3	-	-	-	-	4	-
88	-	-	2	3	-	-	-	1	-
89	-	-	-	2	-	1	-	-	-
90	-	-	-	-	-	-	-	-	-
91	-	-	2	-	-	-	-	-	-
92	-	-	2	-	-	-	-	-	-
93	-	-	-	-	-	-	-	-	-
94	-	-	2	-	-	-	-	-	-

	Broncealder		Jernalder				Nutids-befolkning på Øland og Gjøl reduceret BI
					Baden og Würtemberg		
Tyskland Enkelt-grave	Danmark	Sverrig	Danmark	Sverrig	Række-grave	Højgrave før romerske	
12	8	21	35	52	108	38	260
-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	1	-	-
-	-	-	2	-	2	-	1
-	-	2	1	-	2	2	1
-	-	1	3	4	3	-	1
-	1	2	2	3	6	4	2
1	1	1	2	6	14	1	1
3	-	3	4	9	8	4	10
2	-	5	4	8	13	6	14
3	-	-	5	3	14	3	24
1	-	1	2	4	12	3	26
-	-	1	3	5	10	2	23
-	2	1	3	2	8	1	34
1	-	-	-	4	5	4	27
-	3	1	2	-	-	1	19
-	-	2	-	3	2	1	25
-	1	-	1	1	4	-	22
1	-	1	-	-	3	-	10
-	-	-	-	-	-	-	7
-	-	-	-	-	1	1	4
-	-	-	-	-	-	3	4
-	-	-	-	-	-	-	1
-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	1	2
-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	1
-	-	-	-	-	-	-	-

Det samme gjælder Sverrigs stenalders befolkning fra den samme tid. Efter Gustav Retzius[1] pragtværk viser det sig, at ihvorvel langskalletheden er mere dominerende, er dog grupperingen, såvel som typeejendommelighederne, omtrent congruente med de danske kraniers.

En oprindelig brachycephal befolkning her i landet som også i Sverrig, der skulde være trængt tilbage af en senere indvandret dolichocephal, taler det foreliggende materiale ikke for. Langt snarere taler det numeriske forhold, hvori de to elementer optræde i jættestuebefolkningen, for, at kortskallerne ere trængte ind og optagne i en tilstedeværende dolichocephal befolkning, idet en indvandrende race såvel i for- som i nutid af nær liggende grunde ikke iværksætter sin omskabende invasion ved overlegenhed i antal, men i kultur. Og forholdene i Vesteuropa vise, at dér er ialtfald sagen gået således for sig. Sandsynligst er det måske nok, at den danske stenalders befolkning først efter blandingen med det brachycephale element er kommen ind i landet. Antagelsen om, at vort land har modtaget sin tidligste befolkning syd og vest fra — og en sådan antagelse taler foruden archæologiske også anthropologiske iagttagelser for, peger nærmest i den retning.

Fra Frankrig, Belgien, Schweiz (E. Pitard, L'Anthropologie 1998) og Norditalien foreligger der nemlig et langt større og langt ældre anthropologisk materiale fra den tidligste kulturperiode, som utvivlsomt viser, *at den langskallede race var den første*, samt at den *kortskallede først kom til i den neolithiske tid.* Og til forståelsen af vore egne stenalders beboeres ethniske forhold vil det derfor være nødvendigt i korte træk at fremdrage, hvad navnligt franske archæologer og anthropologer på dette område mene at have fastslået. Også Englands ejendommelige befolknings forhold i stenalderens sidste periode kan kaste lys over dette

---

[1] C. Retzius, Crania Suecica Antiqva. Stockholm 1900.

ligeså interessante som archæologisk og ethnografisk vigtige spørgsmål.

Efterat de allerfleste af tidligere tiders palæolithiske skeletdele have måttet vige for en skarpere kritik[1], er der nu til dags som anerkjendt sikre kun nogle få, for vort mål brugbare skeletdele tilbage, som utvivlsomt må regnes som repræsentanter for Vesteuropas allerældste, kjendte, mellem og senkvartære, palæolithiske befolkning.

Foruden de karakteristiske underkjæber fra la Naulette, Malarnaud og Arçy, der ligesom Spy I, hvorom senere, kjendetegnes til forskel fra alle senere tiders underkjæber derved, at hagen er tilbagevigende, samt nogle for største delen stærkt molesterede kraniedele fra Eguisheim, Denise, Marcilly, Brechamp, Tilbury og Burg-St.-Edmunds, der *alle* have stærkt fremtrædende øjenbrynsbuer og stærkt vigende, smal pande samt udtalt dolichocephali — foruden disse sikre palæolithiske skeletdele er der som brugbare til målinger kun de to Spy[2] kranier og Neanderthalkaloten, alle 3 fra mellemkvartær-(mamuth)tiden, samt de to, Laugerie Basse[3] og Chancellade[3], kranier fra senkvartær (rensdyr)tiden. Spy I hovedet har bredeindex 70; Spy II 74 og Neanderthalkaloten 72. Alle 3 udmærke sig ved det særligt stærke øjenbrynsfremspring og den stærkt vigende, smalle pande og fremstående nakke. Underkjæben til Spy I er bevaret og viser den stærkt tilbagevigende hage. Legemshøjden var under middelh. (Spy I 1615 efter f 430 og Neanderthal 1625 mm. efter f 438); meget robust og kraftig var bygningen.

De to senkvartære hoveder ere af en noget anden bygning og ligne i alt væsentligt det neolithiske hoved.

Laugerie Basse kraniet har en bredeindex på 73, og

---

[1] Mortillet: Le prehistorique, cap. III, pg. 260 ff. 3. udgave 1900.

[2] Fraipont & Lohest: La race humaine de Neanderthal en Belgique. Samt Fraipont: Les cavernes et leurs habitants, 1896; Baillière fis, Paris 1887.

[3] Mortillet: Le prehistorique 1900.

det fra Chancellade på 72. Legemshøjden var hos Laugerie-manden 1650 efter f 451 og h 332 mm. og hos Chancellade-individet 1590 mm. efter f 408 mm.

Begge have ret høj hvælvet pande med kun svagt fremtrædende øjenbrynsbuer og en fremstående nakke med lille chignon; kraftig legemsbygning. Fra Laugerie Basse haves fremstilling af en mand, som jager en oxe, og af en gravid kvinde, skårne i ben; hos begge antydes en meget stærk hårvæxt på kroppen.

Disse 5 palæolithiske mennesker ere altså udtalt langskallede og under middelhøjde (1650 mm.); de 4 ere fundne i de respektive kulturlag, tilfældigt dræbte ved nedstyrtning af klippeblokke fra hulernes loft og under forhold, som sikkert henføre dem til de nævnte tider. (Der er hidtil ikke fundet nogen tilsigtet begravelse fra palæolithtiden).

Fra den efterfølgende neolithiske tid har man fra Belgien, Schweiz[1], Norditalien og Frankrig navnlig et stort antal skeletrester, som tilsteder anthropologisk behandling og ere undersøgte af de respektive landes fremragende anthropologer.

Efter Philipe Salmons[2] sammenfattende oversigt gives foranstående, differentierede serieopstilling af disse i forbindelse med Englands, Sverrigs, Tysklands og vore stenaldes hoveder, hvortil så er knyttet bronce- og jernalders samt nogle nutidsmål. De engelske ere tagne efter Davis og Thurnam[3], Sverrigs efter Retzius[4] og de få tyske samlede af den mig tilgængelige litteratur.

Tavlens første 2 grupper af neolith. hoveder regnes af Quatrefage, Cartailhac, Topinard og flere såvel af archæologiske som af anthropologiske grunde for at være de ældste, hørende til en neolithisk tid, som er fulgt umiddel-

[1] Studer & Bannwarth: Cran. Helvet. antiqv. cit. Hervé: Revue de l'ècole d'Anthropologie V, 137.

[2] Philipe Salmon: Denombrement et typs des cranes neolithiques de la Gaule. Revue mens. de l'ecole d'anthropologie. Année V.

[3] Davis & Thurnam: Crania Britannica.

[4] Retzius: Cran. Suecica antiqua.

bart efter rensdyrtiden, således at disse Baumes-Chaudes og Homme mort mennesker af de nævnte forskere ansees for at være direkte descendenter af Laugerie-Basse og Chancellade mændene.

Disse ældre grotters — »præneolithiske« — hoveder ere *alle* udtalt dolichocephale med gjennemsnitsindex på 72, kun 2 hoveder have bredeindex 78, og kun 5 hoveder falde på 75 og 76; maxima falde på index 73 og 74 for alle de 54 skaller. Denne Baumes-Chaudes race var endnu under middelhøjde; 1610 mm. for Baumes-Chaudes (efter 15 lårben) og 1625 mm. for Homme morte (efter 12 lårben). Typen er for kraniets vedkommende identisk med den så bekjendte, måske noget senere Cro Magnon typ; panden er ikke vigende, øjenbrynsbuerne ikke særligt stærkt udprægede; nakken fremstående, ofte med chignon, øjenhulerne lave, ansigtet smalt.

Denne rene dolichocephale typ mene franske anthropologer nu i de yngre begravelsesgrotter, særligt i Seine-Marne gebetet, at finde stærkt opblandet med en brachycephal race (Orrouy-Furfooz typen), som optræder tidligt i den neolithiske tid. Resultatet af denne kortskallede races tilkomst ses tydeligt i den tredie gruppe af serierne, dels i det betydelige antal indices mellem 78 og 82 og dels i den række af meget høje indices fra 86—94, som afslutter serien. Dog præges den overvejende dolichocephali ved maxima på indices 73 og 76—77; 75 % ere dolichocephale. Men i disse yngre gravgrotter er legemshøjden endnu under middel. Efter 20 lårben fra disse yngre grotter bliver legemshøjden 1615—1620 mm.

Den sidste neolithiske periode, Dolmens og Allée Couverte tiden, som ialtfald i kultur svarer til vor jættestuetid, giver os en blandingsrace, som i hovedsagen er conform med den foregående fra de yngre grottes sepulchrales, hvad hovedets bygning angåer; dog viser dolichocephalien sig en del mere fremtrædende, idet 79,7 % ere langskallede med indexmaxima på 74 og 78, medens de høje brachycephale indices

mangle, og 40% af kortskalleindices falde på de laveste: 80 og 81. Franske archæologer og anthropologer fremhæve denne forskjel og mene at kunne tilskrive den indvandringen af en egen neolithisk dolichocephal typ (Avigny typen), der da skulde være bæreren for den neolithiske tids højkultur med agerdyrkning, kvægavl og de fuldkomne flintredskaber, og skulde være trængt ind gjennem de nordlige egne af landet, kommende øst og nord fra.

Legemshøjden er i denne sidste periode stegen ret betydeligt. Efter 13 lårben fra Dolmens er den i gjennemsnit 1665—1670 mm.

Og endeligt i den neolithiske tids allersidste periode, på overgangen til broncealderen, mener man både i Frankrig og Schweiz at kunne konstatere en meget stærk brachycephal invasion, som da skulde have givet nutidens befolkning i Mellemfrankrig, Schweiz, Mellemtyskland, Norditalien og dele af England, Skotland og andre egne (Færøerne, Norges Jæder?) det nuværende præg som hørende til den alpine (keltiske) race.

Englands stenalders befolkning viser efter Davis & Thurnam hen på noget sådant, idet kranierne fra long barrows, der vel ere samtidige med vor jættestue og dyssetids, ere omtrent udelukkende langskallede og ere af overvejende Baumes-Chaudes-Cro Magnon typ, men med en middelhøjde på 1670 mm. (efter 10 lårben).

Men med de forandrede gravskikke fra round barrows, hvis grave synes at svare til vore enkeltgrave, og som efter Davis & Thurnam at dømme, dels ere grave alene med stensager og urner, ofte af den svaiede form, dels grave, som indeholde både flint- og broncesager, kommer der i England et betydeligt kortskallet element tilstede, således som tavlens serieopstilling viser. Og samtidigt går legemshøjden op til 1690 mm. (efter 31 lårben). Efter disse fund seer det da ud, som om den engelske stenaldersbefolkning først ved overgangen til den efterfølgende kultur har nået den samme

blanding, som vor jættestuebefolkning og den franske fra Dolmens og de yngre gravgrotter på et utvivlsomt langt tidligere stadium viste[1].

På den anden side vise de få stenalders hoveder fra Tyskland, som jeg råder over, i nogen anden retning; de stamme nemlig på 1 nær alle fra enkeltgrave ved Worms[2] (Dr. Koehl: Neue præhist. Funde aus Worms u. Umgebung), Hinkelstein[3], Ober- og Niederingelheim utvivlsomt fra stenalderens slutningstid. Som serieopstillingen viser, ere de overvejende og udtalt dolichocephale.

Hvorom nu alting er, så synes der ikke at kunne tvivles om, at Frankrig, Schweiz og Belgien (Houzé efter Fraipont: Les Cavérnes) har havt en tidlig neolithisk, ren og udtalt langskallet befolkning med legemshøjde under middelhøjde af den oftere nævnte Baumes-Chaudes-Cro Magnon typ; og at der så på et senere tidspunkt, i de yngre gravgrotter samt i dolmens og allées couvertes, træffes en befolkning, som er stærkt krydset med et brachycephalt element[4] og i dolmenstiden af legemshøjde over middel. Og denne krydsning kan konstateres på et meget tidligt tidspunkt, inden endnu den egentlige neolithiske kultur var kommen til landet, vel om-

---

[1] Disse engelske round barrows grave lede tanken hen på de over 400 jyske enkeltgrave fra stenalderen, som i de senere år ere fremdragne (A. P. Madsen: Aarb. 91; S. Müller: Aarb. 98 og 1904), og som skulle kunne følges gjennem Holsten syd på (Worms, C. Koehl). Men desværre vise skeletterne sig stedse så opløste, at intet ben er bevaret. Vestjyllands sandede jord egner sig åbenbart ikke så godt som Stevns kalkblandede lerjord til at bevare benene; ti Hellestedgravene høre dog vist til samme gruppe. Jydernes bygning kjende vi derfor intet til. Hellestedmanden havde en BI på 84 og legemshøjden 168 cm.; kvinden havde BI 77 og højde 166 cm.; en anden Hellestedmand målte 178 cm., bygningsforhold, som nok kunde rimes med dem fra round barrows, men også med jættestuernes.

[2] Virchow: Zeitschr. f. Ethnologie Bd. 29.

[3] Ecker: Archiv f. Anthropologie Bd. III.

[4] Trou de Jean Mourtin (Dinant Belgien) efter Dr. Houzé cit. Fraipont: Les caverues et leurs habitants.

trent til en tid, som nok kunde svare til vor ældste skaldyngetid. Der resulterer således i den franske dolmenstid en blanding af de to typer, men dog ikke anderledes end at såvel Baumes-Chaudes som Orrouy typen tydeligt skjelnes både som ren tilstede og i blandinger, samtidigt med at bygningsejendommeligheder fra endnu ældre typer — Spy — ret hyppigt vel nok atavistisk gjøre sig gjældende.

Men nu vil et blik på sammenstillingen af serierækkerne fra de forskjellige lande i forbindelse med, hvad foran er udviklet om vore kranier, vise, at i det hele og store ere Danmarks jættestuekranier fordelte i serien aldeles som de franske dolmens og allées couvertes hoveder; og dertil kommer så desuden, at legemshøjden er omtrent den samme, og betydeligt større end den, vi træffe i de *yngre* gravgrotter, hvor ellers *kranierne* vise det samme forhold som i dolmens og vore jættestuer.

Men ikke blot i serietallene er der overensstemmelser. De samme typer, som opstilles for Frankrigs hoveder, findes tydeligt igien i vore. Baumes-Chaudes-Cro Magnon typen have vi i nr. 83 Borreby IV, nr. 96 Borreby XII. Orrouy-Furfooz typen i nr. 72 Borreby XVIII, nr. 120 Z 1397 Forsinge og den franske neolithiske langskalle typ i nr. 104 Skovgaard II, alle afbildede.

Så sandt både archæologiske og anthropologiske undersøgelser pege hen på, at vort land har modtaget sin stenalders befolkning hovedsageligt syd og vest fra, må det siges, at muligheden også foreligger for, at den racekrydsning, som vore jættestuefolk udviser, godt kan have været fuldbyrdet, inden de kom her til landet.

Hverken fastlands- eller sænkningstidens folk her i landet kjende vi ganske vist noget til; og den ret hyppige forekomst af den lave, vigende pande og de stærke bryn kunde jo nok bringe tanken hen på en tidligere befolkning af endog meget gammel oprindelse; men disse samme særmærker findes jo også på de franske kranier, så de kunde

da lige så godt være indførte derfra med den krydsede race[1].

Nærmere end til at vise, at den samme krydsede raceblanding findes i hele det vestlige og sydlige Europa alt fra en meget tidlig »præneolithisk« tid, lader dette spørgsmål sig for tiden ikke oplyse.

Som før fremhævet må den jættestuebefolkning, som her for vort lands vedkommende alene har været gjenstand for denne undersøgelse, utvivlsomt kun betragtes som en forholdsvis ringe del af den folkemængde, som i stenalderens sidste periode beboede vort land.

Hvor talrig[2] denne »overklasse« har været, savne vi desværre ethvert middel til at dømme om; en mangel, som selvfølgeligt forringer såvel værdien af det skeletmateriale, som foreligger fra den tid, som også de almindelige slutninger, som deraf ere dragne.

Ligesålidt kan det antal af jættestuer, som ved periodens afslutning fandtes, og heller ikke længden af det tidsrum, hvori de vare i brug, oplyses.

De antikvariske herredsundersøgelser over Sjælland, Loland og Falster (1 herred på Sjælland og 1 på Falster er ikke undersøgt) give oplysning om et ikke ringe antal af ryddede samt mere eller mindre forstyrrede og bevarede stenaldersgrave, nemlig c. 2275 dysser og 454 jættestuer. For noget over 30 jættestuer har jeg fundet skjønsvise angivelser af det fundne antal skeletter, varierende fra 10 til 100. Sætter man for disse som middeltal 20 (optællingen giver 26), og vilde man lade dette gjælde for de 454 jættestuer, optalte i det østlige Danmark, udkommer der altså 9000

---

[1] Endnu den dag i dag træffer man ret hyppigt denne hovedform. Kaj Lykke viste den omtrent som Borreby V.

[2] Det korte referat af fundbeskrivelserne har til hensigt, dels at dokumentere berettigelsen til at henføre skeletdelene til den bestemte tid, dels tillige muligen igjennem det angivne antal skeletter og mængden af gravgods at få et tilnærmelsesvis skjøn over antallet af de højlagte individer.

jættestuebegravede, et tal, som sikkert må fordobles måske flere gange. Måske ere lige så mange hundrede jættestuer ryddede i tidligere tider. Det skulde være mærkeligt, om den tid, der byggede de mange romanske granitkvaderstens kirker ikke i endog højere grad end vor tid, der foruden stenene fra andre stenaldersgrave også har hugget Vammen jættestuens sten i kvader til Viborg domkirke, havde fundet vej til de smukke og let tilgængelige store stene; og hundreder gjemmes måske endnu ukjendte i landets gravhøje.

Anm. Derfor må også enhver beregning af, hvormange levende, der for exempel i periodens sidste år vilde svare til det fundne antal skeletter i en bestemt slægts- eller bostedsgrav af jættestuernes art, kun blive en vilkårlig leg med tal. Men vilde man f. ex. sætte jættestuens benyttelsestid til 150 år, den årlige mortalitets kvotient til 3 % og det årlige fødselsoverskud til 0,5 %, så kan man ved annuitetsberegning let finde, hvor mange levende der i det sidste år, gravkammeret brugtes, svarer til det samlede antal skeletter fra hele brugsperioden. Under foran angivne forudsætning er det sidste års levende omtrent 0,3 gange samtlige i hele perioden døde.

Broncealders kranierne,

der alle hidrøre fra denne periodes første tid, udsige ikke ret meget på grund af deres ringe antal. Men, som foranstående serieopstilling viser, hvis der lader sig noget slutte af de 8 kraniers indices, så gåer det da nærmest i retning af, at de ere af samme anthropologiske beskaffenhed som jættestuehovederne. Ganske vist er der en større tendens mod brachycephalien, idet 3 af hovederne have index 79; men på den anden side har det eneste brachycephale hoved, den unge Borum Eshøjmand nr. 26 index 81. Men også hovedernes øvrige bygning, det smalle ansigt, den fremstående nakke samt de lave øjenhuler hos over halvdelen, tyde på, at det er det samme folk, som det vi traf i jættestuerne. Også legemshøjden (se tabellen pg. 282) peger mere tilbage end fremad mod de af jernalderens skeletdele,

som have undgået ligbålet[1]. Nr. 4, kvindehovedet fra Brønhøj, fandtes, som under stenaldershovederne nr. 19 anført, øverst i en stenalders grav, en jættestue, som under et 6″ tykt, adskillende lag gjemte c. 30 stenaldersskeletter. Jeg kan ikke undlade at gjøre opmærksom på den slående familielighed, som profilen af nr. 4 har med det længere nede i jættestuen fundne stenalders hoved nr. 18. Se fig. 9 a & 9 b, 10 a & 10 b samt 11 a & 11 b.

Iøvrigt tale vel også de archæologiske undersøgelser for, at det ikke er gjennem en fremmed invasion, at broncealderskulturen førtes her til landet. De ret hyppigt fundne broncealders begravelser i jættestuer, særligt da de fra den ældste periode (f. ex. Brønhøj og Vellerup[2]) lade sig næppe forstå, hvis man antager, at den nye kultur er hidført gjennem en den tidligere stenalders kulturfolk besejrende invasion af et fremmed folk. Amtmand Vedel (Bornholms oldtidsminder, Aarb. 1870, 72, 78) og L. Zinck (Aarb. 1871) udtale sig fra et archæologisk standpunkt i samme retning; og ligeledes prof. Montelius. Noget mere reserveret er musæumsdirektør dr. Müller (Vor Oldtid; Aarb. 1876), som ikke mener helt at kunne afvise antagelsen af en kulturbærende invasion af muligen beslægtede stammer.

De svenske broncealders hoveder, som Retzius[3] beskriver og afbilder, ere i hovedsagen conforme med de danske og tyde i samme retning; ligesom også fundforholdene, den hyppige forekomst af fællesbenyttelse af den sene stenalders periodes gravkister af sten, tale for et slægtsfælledsskab mellem de to kulturperioders bærere. Den snart følgende ligbrand udsletter de følgende slægters spor. Men selv det samlede antal af danske og svenske broncealders hoveder er, som serieopstillingen viser, så lille, at nogen pålidelig

---

[1] Håret var hos nr. 1 og 2 samt hos 4 andre egekistelig fra broncealderen blond.

[2] Bahnson, Aarb. 1892.

[3] Op. cit.

anthropologisk slutning deraf ikke kan drages; kun kan det siges, at de stå meget nærmere ved stenalderens end ved de jernalders hoveder, som jeg nu skal gå over til kort at omtale lidt nærmere.

Fig. 9 a. Nr. 2.

Jernalders kranierne som i et antal af 34 ere bevarede således, at måling er mulig, vise derimod en meget betydelig forskjel fra jættestue hovederne.

For det første er over 97% dolichocephale, og, hvad der vejer endnu mere, dolichocephalien er her skudt stærkt opad mod de lave indices, således at gjennemsnitsindexen er 73. Dertil kommer så, at det eneste kortskallede hoved har index 81. Kaloten nr. 61 fra Vimose er så deform, hørende til et ungt individ, at dens mål aldeles ikke kan medregnes.

Fig. 9 b. Nr. 2.

En anden ejendommelighed er den store legemshøjde, som for 17 mandlige individer udgjør i gjennemsnit 1720 mm., for 5 kvindelige er den 1660 mm. Vistnok er

Fig. 10 a. Nr. 1.

17 ♂ og 5 ♀ kun et ringe antal at slutte noget fra; men den omstændighed, at mandens og kvindens legemshøjder følges så godt ad, og kjønsbestemmelserne ere her sikre, give disse små tal en betydeligt forøget værdi. Se foranstående sammenstilling af jernaldersløgemshøjderne. På den anden side er ansigtstypen og hovedets bygning den samme, som vi finde som en af hovedtyperne i stenaldershovederne, nemlig den dolichocephale ofte omtalte Baumes-Chaudes-Cro Magnon typ; og typen er den samme, som findes i tyske rækkegrave. Alle have de fremstående nakkeparti, de fleste med chignon. Påfaldende hyppigt og udpræget finder man det stærke supercilium og lav, smal, vigende pande. Som sådanne hoveder skal fremhæves nr. 1, 5, 7, 17, 26, 27. Kun er legemshøjden betydeligt større end hos Baumes-Chaudes-Cro Magnon typen; men hertil skal dog bemærkes, at Cro Magnonmanden målte 1740 mm.

Fig. 10 b. Nr. 1.

Ganske vist er 34 hoveder kun et ringe tal, som næppe tillader nogen pålidelig slutning, men det er dog stort nok til at kunne berettige til at sige, at disse jernalders hoveder tilhøre en langt renere dolichocephal og mere højstammet race end den befolkning, som i jættestuetiden (og i broncealderen) gik forud for den; og det samme gjælder i sammenligning med nutidens beboere af vort land. Denne mellem fortid og nutid indskudte ejendommelige, rene typ er meget mærkelig fra et anthropologisk standpunkt. Og jeg skjønner ikke, at dette forhold kan forklares på anden måde, end at disse mennesker, som vore archæologer gjennem deres omhyggelige og mønsterværdige undersøgelser have tidsbestemt så nøje, således at man ret sikkert kan henføre dem alle til tiden mellem Kristi fødsel og omtr. 500 efter, må siges ikke at kunne betragtes som repræsentanter for landets egentlige, hjemmefødte befolkning, den vi på grund af den fra broncealderen nedarvede og almindeligt udbredte ligbrænding, hvad legemsbygning angåer, rigtignok ikke kjende noget til.

Fig. 11 a. Nr. 4.

Disse jernalders skeletgrave have vist sig at gjemme en egen typ af mennesker, men de have også, synes det mig, vist os, at disse mennesker have stået i et nært, jeg kunde fristes til at sige, personligt forhold til Romerne og deres

kultur. Deres gravgods består, som de citerede undersøgelser vise, af en påfaldende mængde gjenstande af romersk arbejde og ikke få romerske mønter til forskjel fra den førromerske periodes ligbrændende jernalder med de hjemmegjorte, om end påviseligt af klassisk kultur påvirkede smykker og våben. H. Petersen (Årb. 1890) og særligt Engelhardt (Årb. 1873 og 77) ser også i disse graves mænd »en indvandret nybygd med fremmede sæder og skikke fra 3—4 årh. e. K.«

Fig. 11 b. Nr. 18.

Men det er ikke alene vore jernaldersgravpladser, som har bevaret til nutiden denne ejendommelige jernalders typ. De mange tyske rækkegrave (v. Hölder og Ecker[1]), de franske Galler- og Merovingergrave (Topinard)[2] vise den samme race af høje, udtalt dolichocephale mennesker med den samme bygning af hovedet; og vise vel at mærke den samme kontrast i sammenligning med fortidens og nutidens befolkning i de respektive lande. Svenske (Retzius) og norske[3] jernaldershoveder vise den samme rækkegravstype.

Den tanke ligger da nær i vore og de tilsvarende jern-

[1] v. Hölder (Würtemberg): Arch. f. Anthrop. II. Ecker (Baden): Crania Germaniæ.

[2] Topinard: Elements d'anthropologie.

[3] Justus Barth: Norrønaskallen.

alders folk fra de andre lande at se skarer af disse høje, blonde »Kelter«, Galler, Gother, Germaner, Franker-, Allemanner og, hvad alle disse folkevandringshorder kaldes af de klassiske og efterklassiske forfattere, og som i 7—8 hundrede år vendte op og ned på Europas politiske og kulturelle tilstand, og hvis spor har sat sig i deres nye gravskikke.

Fig. 12 a. Nr. 5.

Det er naturhistorisk betragtet ganske usandsynligt, at befolkningstypen fra stenalderens slutning og i løbet af et til halvandet tusinde år kunde have forandret sin anthropologiske typ i den grad, så sandt jættestue- og broncealders folket var en stor og tæt over hele landet udbredt, agerdyrkende og gjennem årtusinder akklimatiseret befolkning med faste boliger. En sådan stedfødt befolkning forandres ikke anthropologisk

Fig. 12 b. Nr. 5.

Fig. 13 a. Nr. 21.

ved selv store invasioner med højere kultur. Nationalitet, sprog, tro, sæder og skikke, levesæt og kultur kunne under slige forhold ændres i kortere tid end 2—3 hundrede år; men den anthropologiske typ holder sig gjennem årtusinder under de nye klæder.

Dette har man flere historiske erfaringer for; og stenaldersfolket udviser jo som anført det samme. Selv betydelige og gjennem lange årrækker fortsatte invasioner assimileres af den hjemmefødte, akklimatiserede befolkning — kun den højere kultur bliver tilbage som minde. Et udtalt exempel herpå er Nordafrikas Berberbefolkning, som iøvrigt er stærkt blandet med den franske stenalders typ fra Baumes-Chaudes-Cro Magnon. Trods en gjennem 2—3 tusinde år fortsat invasion af Fønikere, Romere, Vandaler, Arabere, Tyrker, Franske og

Fig. 13 b. Nr. 21.

Spanske i det frugtbare nordvestlige Afrika, så udǵjør dog endnu den dag i dag Berbertypen 75 % af indbyggerne.

Og den samme skjæbne have folkevandringsmændene havt i Frankrig, Mellemtyskland og Italien, de ere forsvundne, på enkelte atavistiske reminiscenser nær, i den hjemmefødte befolkning.

Således er det, jeg antager, at det også er gået vore jernaldersmænd fra skeletgravene.

Hvorfra de da ere komne, disse høje, rene dolichocephale mænd af Baumes-Ch.-Cro Magnon typen, hvor og hvorledes det er gået til, at de have holdt racen ren og uden blanding med brachycephaler, ja det må jeg blive svaret skÿldig på. Se fig. 12 a & 12 b samt 13 a & 13 b.

En sådan mindre invasion af en fremmed om end nær beslægtet trop af mænd og kvinder, som havde været i nær berøring med Roms kultur, vil jo heller ikke på nogen måde være i strid med, hvad der gjennem en række undersøgelser [amtmand Vedels undersøgelser over Bornholm, C. Neergaards[1], A. P. Madsens og Neergaards (Aarb. 94) og flere andres over andre dele af landet] nu vel kan betragtes som archæologisk godtgjort, at jernalderens kultur også er kommen herind i landet gjennem en længe fortsat påvirkning.

Men heller ikke den omstændighed, at nutidens befolkning her i landet er langt mere blandet, mindre dolichocephal, af mindre legemshøjde, end disse mænd og kvinder fra skeletgravene, strider imod en antagelse om en assimileret invasion; ti, som foran fremhævet, en sådan flok måtte sikkert forsvinde i mængden af den hjemlige befolkning.

Og tænker man sig omvendt, at landets befolkning ved tiden omkring det 2det—5te århundrede e. K. har været af den beskrevne jernalderstyp, så vilde sikkert de 14—1700 år, som siden da ere forløbne, ikke have ændret folketypen i nogen væsentlig grad, så sandt klimatiske og ethnologiske

[1] Årb. 92, 207.

forhold ikke have forandret sig. Hvis vi havde noget kjendskab til den store masse af jernalderens befolkning, den som vistnok var efterkommere af bronce- og stenalderens, så vilde man utvivlsomt finde den, ligesom stenalderens, langt mere blandet og mere lig med nutidens.

Vort lands nuværende befolkning er endnu ikke anthropologisk undersøgt i nogen nævneværdig udstrækning. Den kommite, som med regjerings og rigsdags understøttelse har taget denne sag op, vil utvivlsomt i løbet af de nærmeste år bøde på dette savn.

Til sammenligning og som afslutning skal her anføres i kort uddrag resultaterne af en undersøgelse, som jeg i sommeren 1905 foretog på Øland og Gjøl i Limfjorden.

De to øer valgtes, fordi jeg der ventede at finde en landbrugs- og fiskerbefolkning, som var i ringe grad påvirket af de sidste decenniers folkeforskydninger, og antagelsen viste sig rigtig. Af 260 undersøgte, i flæng valgte mænd og kvinder, vare de 194's forfædre gjennem mindst tre generationer fødte og boende på øen, og mange af dem vare af 4de, ikke få af 5te grund- og husejende generation. Beboerne vare derfor også i mærkelig høj grad indbyrdes beslægtede og typen ikke lidt blandet. Der optræder 2 let skjelnelige typer: den ene blond, lysøjet og af slank og høj statur; den anden mørkhåret, *lysøjet* og af tæt bygning samt for det meste af mindre højde. Der var blandt de 260 kun 19 mørkøjede og af dem var 16 kvinder. Antallet af mænd og kvinder er det samme (132—128). Som serietavlen viser, vare 71 % dolichocephale og 29 % brachycephale, og forholdet er ens for mænd og kvinder. Middelindex for samtlige er 77 og for de dolichocephale 75, for de brachycephale 81. Der er knapt lige mange mørke og blonde (114—146), af de mørke er 68 % dolichocephale, af de lyse 73 %. Legemshøjden er i gjennemsnit for mænd 1685 og for kvinder 1580 mm.

Efter alt at dømme er denne befolknings (det undersøgte antal udgjør $^1/_8$ af personerne over 20 år) to typer

blandede meget energisk gjennem lange tiders krydsning. Men hvad hovedets bygning, seriefordelingen af indices og legemshøjde angåer, er forskjellen fra stenaldersbefolkningen yderst ringe, fra jernalderens betydelig.

Hvorledes de fremtidige anthropologiske undersøgelser af et stort antal individer over hele landet vil tegne nutidstypen, kan naturligvis ikke siges sikkert; men efter et rimeligt skjøn troer jeg ikke, den vil blive væsentlig forskjellig fra Øland-Gjøltypen.

Når da archæologien mener at kunne udelukke fremmedinvasioner med hver af de nye kulturperioder, så skjønner jeg ikke rettere end, at anthropologien støtter denne antagelse, således at det — særligt når man tager Sverrigs store anthropologiske undersøgelse (Retzius og Fürst) af nutidens mandlige befolkning i betragtning — kan siges, at jættestuefolket og nutidens befolkning høre til samme blandede race og ligne hinanden såmeget i statur og hovedform, at en direkte afstamning fra den stenaldersbefolkning, som for omkring 4000 år siden levede i landet, heller ikke anthropologisk set er usandsynlig, ja kan vistnok endog siges at være ret sandsynlig.

RETTELSE.

Pg. 280 smal pande (70 mm.) skal være (90 mm.).

VORDINGBORG SLOTSKIRKE.

VED

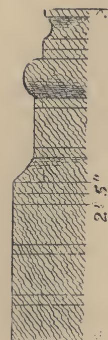
J. B. LØFFLER.

Blandt de Bygningsminder, jeg omkring Midten af Halvfemserne tildels i Forening med afd. Dr. Henry Petersen fremgravede paa Vordingborg Slotsbanke, hører bl. a. ogsaa Stedets ældste Kirke. Efter Resens meget uklare Tegning havde den ligget paa den nordøstre Del af Terrænet, og ved at gjennemgrave dette i forskjellige Retninger stødte vi efterhaanden paa Bygningen, af hvilken ingen Del hævede sig op over Jordsmonnet.

Kirken, der maa henføres til Slutningen af Valdemar den Stores Tid, har i sin ældste Skikkelse dannet en 57 Al. 6 T. lang Bygning, som bestod af et enkelt Skib med Taarn i Vest samt Kor og halvrund Apsis. Materialet havde været den store, røde og delvis riflede Tegl, men denne stod i det væsentlige kun tilbage i Kirkens østre Del; Resten lod sig blot følge i Kampstens-Fundamenterne.

Ved nøjere at gaa denne Bygningstomt igjennem fremkom forskjellige ret ejendommelige Forhold, der mere i det enkelte tillod at kunne rekonstruere Kirken samt følge dens Skjæbne gjennem Tiderne (se Planen S. 321). Det vestre Fundament viste sig at være betydeligt sværere end Substruktionerne under Sidemurene, og dette i Forbindelse med, at der midt i Skibets vestlige Del ved A fandtes betydelige Levninger af et cirkelrundt Fundament, der ved Vægpiller havde haft Tilslutning med Længdesiderne, pegede bestemt hen paa, at Kirken fra første Færd havde baaret et med Gavl i Nord og Syd udstyret Taarn, som aabnede sig ind til Skibet ved to halvrunde

Arkader. Ved Nordsiden af Byens nuværende, langt yngre Kirke henligger en meget gammel, rund Søjlefod af Kamp, der er ornamenteret paa ganske tilsvarende Maade som de to Søjlebaser i Vestenden af Fjenneslevlille Kirke og Døbefonten i Kalundborg Kirke[1]), og det er næppe for dristig en Gisning at henføre denne Fod til Søjlen, som fra først af afgav Støtte for den østre Taarnmur i Slotskirken. Kirkens Tilstand tillod forøvrigt ikke at fremdrage Enkeltheder, og kun paa et enkelt Sted — paa Nordsiden af Koret — iagttoges Rester af den oprindelige Sokkel, der var syv Skifter høj og havde en Profilering som hosstaaende Figur antyder.

Ned gjennem Tiden og, som det synes, navnlig i Løbet af den yngre Middelalder er Kirken bleven omdannet paa forskjellig Vis. Levninger af et ret betydeligt Fundament, man stødte paa i Skibets Længdeaxe og omtrent midtvejs mellem det runde Fundament og den østre Mur, paa Planen mærket B, ledte Tanken hen paa, at Skibet i sin Tid var blevet overdækket med to Rækker Krydshvælvinger, saaledes som vi f. Ex. kjende det fra Søborg, Udby, Skibby og Egeslevmagle[2], Apsiden var bleven nedbrudt og Koret forlænget ca. 4 Al., regnet fra det yderste Punkt i Korrundingen, og ved Korets Nordside havde man rejst et lille Sakristi, som for neden viste utvivlsomme Spor af at have været dækket med to Fag Krydshvælvinger.

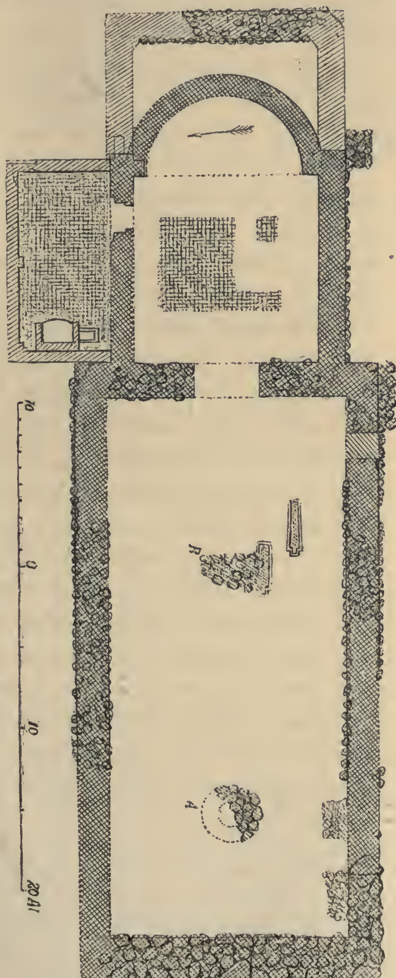
I Aarhundredernes Løb høre vi kun sjældent Tale om Slotskirken. I den var det f. Ex., at Kong Kristoffer d. 2.

---

[1] J. B. Løffler: Sorø Akademis Landsbykirker S. 16 og N. L. Høyen: Kalundborg Kirke, Danske Mindesm. I; S. 4.

[2] Disse Kirkers Hvælvinger, der alle ere senere indbyggede, har man anlagt paa denne højst ubekvemme Maade, fordi man frygtede for at spænde dem fra Mur til Mur. Den indvendige Bredde i Vordingborg Kirke er ca. 15 Al., og i de ovenfor nævnte viser den sig henholdsvis at være ca. 15 Al. 10 T., ca. 13 Al., ca. 13 Al. 2 T. og ca. 13 Al. 6 T.

tilligemed sin til Efterfølger udvalgte Søn, Erik, kronedes af Ærkebiskop Esger 1324, og samme Aar holdt Kongens Datter, Margrete, Bryllup med den unge Markgreve Ludvig af Brandenburg i Vordingborg. Først saa langt ned i Tiden som hos Resen finde vi Kirken uklart angivet paa Slotsbanken, og endnu noget senere, nemlig i en Synsforretning af 13 Maj 1710, erfare vi, at den ikke længer benyttes i sit oprindelige Øjemed, men omtales som »et gammelt, grundmuret Hus, som staar med Fløilene udi Vester og Øster, og bebos af Husfogeden«[1]. Syv Aar senere, da Rytterdistrikterne indrettes, træffe vi atter Bygningen nævnet, men det siges da om den, at »Husfogedens Hus er ganske forfaldent og Overdelen af et Stykke indfaldent«, men man drister sig ikke til at reparere den, førend hans kongelige Majestæts Hensigt med den forelig-

[1] Kommissionsforretning vedkommende Vordingborg Amt i Henhold til kgl. Befaling. Rigsarkivet.

ger[1]. Det følgende Aar — under 23. Juni 1718 — udtaler Kong Frederik IV, at »disse 2 gamle Stenbygninger, hvori Husfogeden har bot, kunne indtil nærmere Ordrer indløber blive staaende«, samt oplyser om, at han allernaadigst har beordret saavel Generalbygmester, Justitsraad Ernst som Kammerraad Lautrup at tage til Vordingborg for at bringe i Erfaring, hvor meget Mandskab og hvor mange Heste af det 4de Kompagni, der kan anbringes hos Borgerne i Byen. Sluttelig tilføjer Kongen, at han antager, man kan bygge en ny Barakke til Soldaterne for en billigere Pris, naar man dertil benytter Stenene og Træet, som findes i de gamle Huse, hvori Husfogeden bode[2]. — Aaret efter, i Dagene 13.—17. April 1719[3], afholdes paa Slottet Syn over de til Rytterdistrikt indrettede Bygninger, og her nævnes følgende: [1]) Det gamle Slot, [2]) Beriderhuset, [3]) Hollænderhuset, [4]) Ridehuset, [5]) den gule Hoppestald, [6]) den graa Hoppestald, [7]) Folestalden, [8]) den lange Kostald, [9]) den øverste Lade og [10]) den nederste Lade. Sluttelig udtaler Synet: »Dernæst er efterset de 2de nye Barakker, som af gamle Tømmermaterialier og en Del gamle Murmaterialier er opbygget og indrettet«, og i disse tvende Huse have vi da formentlig de Bygninger, der ere blevne opførte af Husfogedens Hus. Senere hen finde vi, saa vidt mig bekjendt, ikke Kirketomten omtalt. Da Fremgravningen og Undersøgelsen af den havde fundet Sted, blev Terrænet atter tilkastet, efterat Kirkens Grundplan var bleven markeret og dens Beliggenhed omhyggeligt afsat paa et Kort, der blev optaget over samtlige paa Slotsbanken fremdragne Bygninger.

[1] Rentekammerets Relations- og Resolutions-Protokol 1717.
[2] Rentekammerets Relations- og Resolutions-Protokol 1718.
[3] Resolutionen af 23. Maj nævnte Aar.

EN TRIFORIE-UNDERSTOK FRA HØRNING KIRKE.

AF

ARCHITEKT JENS Z. M. KIELLAND.

I de norske treskibede stavekirker findes et konstructionsled, der i saa høi grad ligner det i Aarbøgerne for 1894, S. 377, publicerede plankestykke fra Hørning kirke, at en nærmere redegjørelse heraf muligens kan bringe en anden forklaring af dettes oprindelige bestemmelse.

I de *treskibede* stavekirker bæres saaledes triforievæggene af to fladhuggede stokke, der ligger fra søjle til søjle. Den underste bærer pulttagenes spær, den øvre har i overkanten en større renne eller nut, hvori væggenes planker — thiler — er nedsatte. Stokkens fremside skraaner udad, saaat der i dens underkant dannes en overhængende renne, der som en vandnæse danner overgangen fra den rette vægflade til det skraa tag.

Vendes Hørningplanken med den store nut opad, kan den meget godt have været en saadan understok i en treskibet stavekirke.

I ovenanførte afhandling antages det, at den store nut har vendt nedad, og at stokken har været den øverste horisontale planke over alle vægthilerne i en *enskibet* bygning. Den fint udformede »vandnæse« menes at have tjent til at opfange et bræt under tagskjægget. Denne forklaring forekommer mig mindre tilfredsstillende saavel i konstructiv som esthetisk henseende. En saadan planke og konstruction under tagskjægget vilde være uden sidestykke i de norske kirker og dens praktiske nytte meget tvivlsom; hertil kommer,

at ornamentiken i saa fald synes mindre heldig afpasset og vanskelig at forklare.

Betragter man plankestykket med nuten vendende opad, viser det sig, at denne er dybere og bredere end almindelig i de norske kirker, men dog ikke større end, at den godt kan have passet til noget tykkere vægthiler. Et par runde huller igjennem nuten tyder paa, at thilerne ved nagler har været befæstet til understokken, noget der ikke er almindeligt i norske kirker. Hulkilen i vandnæsen er meget smal, dog kan en sutag planke som de hos os almindelige godt have været anbragt her, da de i overkanten kun er 8—10 mm. tykke. I den del af planken, der har været tappet ind i hjørnesøilen findes nogle naglehuller, der imidlertid sidder saa tæt ved tappens indre kant, at man kunde fristes til at betvivle, at der i en rund hjørnesøile vilde være nok fæste for en trænagle. En svag ansats samt et hak, som findes paa plankens bagside, er mig uforklarlige, men kan skyldes tilfældigheder.

Det paa plankens fremside udskaarne ornament — en baandagtig drage med aflangt smalt øie — bærer den saakaldte »irske« periodes stilpræg, men linieføringen synes lidet karakteristisk, naar den store nut vendes nedad, specielt synes hovedets bøining nedad intetsigende og flaut. Vendes planken derimod som foreslaaet, bliver hovedets reisning og ornamentets linieføring forøvrigt livfuld. Samtidig bliver ogsaa bagsidens malede ornament lettere forstaaeligt, idet det som rundbuer forklarede frismotiv bliver en vel afpasset æggestaf. Det synes saaledes, som om der hverken i konstructiv eller estethisk henseende kan være noget til hinder for at forklare den eiendommelige planke som en triforieunderstok. I saafald maa Danmark have havt treskibede stavekirker paa den tid, da kristendommen indførtes i Norge.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1907.

II. RÆKKE.

22. BIND.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1907.

I Texten findes indsat følgende Afbildninger:

Samtlige Figurer ere Zinkætsninger ved Pacht & Crone, de fleste efter Photographi ved Samme. Figuren S. 76 er tegnet af Prof. Magnus Petersen.

NORSKE FORHOLD I DET 13. ÅRHUNDREDE EFTER EN SAMTIDIG FRANSK KILDE.

AF

KR. NYROP.

I den oldfranske digtning optræder hyppig fremmede nationer, ligesom scenen hyppig henlægges til fjærne egne og lande. Om noget forsøg på at karakterisere de forskellige nationer eller skildre de fremmede lande er der dog i almindelighed ikke tale, — en sådan bevidst stræben efter hvad man nu kalder »lokalfarve«, lå ganske udenfor hine tiders naive digtning; den tilhører en langt senere tid. I epopeerne om Karl den store handler og optræder f. ex. Sarasenerne aldeles på samme måde som de franske baroner; de taler og tænker ganske som deres kristne modstandere[1], og det eneste, hvormed digterne forsøger at vise, at der dog er nogen forskel på de kæmpende parter, er, at de hist og her, når talen er om en sarasenisk høvding, indfletter en arabisk glose eller tillægger ham en arabisk titel, aldeles ligesom de, når Tyskere og Englændere optræder, viser deres lærdom ved at anføre nogle tyske eller engelske ord. I digtet om Guillaume de Dole[2] skildres en turnering, til hvilken mange fremmede nationaliteter møder frem, og der tilføjes:

Vos i oïssiez dire tant:
Wilecome! et Godehere!
(V. 2585—2586.)

---

[1] Se nærmere herom min *Epopea francese del medio evo.* Firenze, 1886. S. 353 ff.

[2] *Le Roman de la Rose ou de Guillaume de Dole*, publié par G. Servois. Paris, 1893.

På lignende måde stiller forholdene sig i de talrige digte, hvor handlingen foregår udenfor Frankrig. Enten vi befinder os i England, Tyskland, Italien, Spanien, Grækenland, eller hvor nu de gæve helte når hen på deres flakkende færd, kommer vi i virkeligheden så godt som aldrig udenfor Frankrig; det er overalt franske sæder og skikke, franske byer og borge, der skildres, — hvis da ikke forfatteren pludselig lader os gøre et spring ind i en æventyrlig verden og fører os til et fuldstændigt fantasiland, som han efter behag kalder med et opdigtet eller virkeligt navn.

Ved at lade fortællingen foregå udenfor Frankrigs grænser, søger digterne ligesom at give den større interesse, og ved sceneforlæggelsen vil jo også de mange rent æventyrlige episoder vinde i troværdighed for det lyttende eller læsende publikum. Fantasien bevæger vingerne med større frihed udenfor de gammelkendte egne. Medens Huon de Bordeaux dårligt kunde møde fekongen Auberon udenfor Paris eller Bordeaux, er der intet i vejen for, at den franske ridder træffer den troldkyndige dværg i nærheden af Babylon. Som sagt, de mange navne på fremmede lande tjener i almindelighed kun til pynt; noget kendskab til de pågældende lande kan man ikke forudsætte hos digterne[1].

En interessant undtagelse synes dog digtet om Sone de Nansai at danne[2]. Det er en »roman d'aventure«, skrevet i det 13de årh., rimeligvis i Brabant, af en ukendt

[1] Nærmere undersøgelser af de geografiske og etnografiske forhold i den oldfranske digtning mangler ganske. Hos C. Th. Müller (*Zur Geographie der älteren chansons de geste.* Göttingen, 1885) og W. Schober (*Die Geographie der altfranzösischen Chansons de geste.* Marburg, 1902) findes nærmest kun nogle forsøg på at identificere forskellige stednavne.

[2] Det er udgivet, under den fejlagtige titel *Sone von Nausay*, af Moritz Goldschmidt (Tübingen 1899) i »Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart« (nr. CCXVI). Analyser af digtet findes, foruden i Goldschmidts udgave, hos G. Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, II, 1, s. 784—785, og hos Ch.-V. Langlois, *La société française au XIIIe siècle.* 2e éd. Paris, 1904, s. 271—310.

forfatter. Digtets omfang er ret imponerende — 21,321 vers —, men desværre står ikke dets indre værdi i noget rimeligt forhold til större1sen. Det er dårlig komponeret, langtrukkent og ret kedeligt; dertil skrevet i et gennemgaaende kejtet og tungt sprog. Kun ganske enkelte steder kommer der liv i fremstillingen, således i de afsnit, hvor Sones forhold til den kokette Ide eller den naive Odée skildres.

Har digtet således ringe værdi i rent æstetisk henseende, frembyder det adskillig interesse i sproglig, og ganske særlig i kulturhistorisk henseende. Det indeholder bl. a. en række meget detaljerede og livfulde beskrivelser af turneringer og de dermed forbundne folkelige fester. Desuden bringer det skildringer af forholdene i flere af de fremmede lande, hvor helten færdes, Italien, Tyskland, England, Skotland, Norge, og disse skildringer synes ikke alle at være det rene fantasteri; at enkelte af dem antagelig må hvile på selvsyn, skal jeg i det følgende søge at godtgøre, idet jeg dog udelukkende holder mig til hvad der meddeles om Norge.

Digtets helt, Sone, er på en hånlig måde blevet afvist af sin hjærtensdame Ide. For at dulme sin smærte forlader han Frankrig og søger glemsel i lange rejser, der foreløbig fører ham til Skotland, Irland og Norge. Han er meget misfornøjet med den modtagelse, der bliver ham til del i Skotland; han finder desuden, at man spiser dårligt i det land (v. 3013 ff.), og at man drikker for meget øl der. Han forlader derfor hurtig Skotland og går ombord på et skib, der sejler ham til Norge.

Den norske konge er for nylig blevet udfordret til kamp af kongen af Irland. Da han hører, at en fremmed ridder befinder sig ombord på skibet, går han selv ned til stranden, hilser høfligt på Sone og indbyder ham til strax at deltage i et gilde. Sone følger med til kongsgården; her træffer han kongens to sønner og en mængde riddere. Gildet skildres på følgende måde (v. 3265—3302):

»Der skulde I se, hvor mange retter man bar frem;

— det var, som øste man dem op af havet. — Øl og vin var der overalt, — ti således bød skik og brug. — Man sad længe tilbords, — så at den nok kunde kede sig, — der ikke var vant til det. — Og de drak så meget, — at enhver fortalte [begyndte at fortælle] sin historie; — men ingen hørte på den undtagen han selv. — Så ivrige er de efter at tale, — at ingen kunde høre det alt sammen. — En tredjedel af dagen gik med til at spise. — Alle var de klædt i brynje, — skjoldet bar de om halsen og sværdet i hånden. — Hele Irland blev viet til døden, — og således sagde de alle, — at om den skotske konge kom der, — skulde han blive dræbt først. — »Hans broder, som sidder fangen i fængslet, — skal ikke kunne komme ud deraf, — sålænge gud bevarer min højre arm.« — Således kæmpede de allevegne [i tankerne], — og derpå greb de om bægeret. — Sone, som ikke var vant dertil, — betragtede dem med undren. — Langt hellere vilde han ride (egl. se) sin hest, — end de vilde sætte bægret fra sig. — Deres bæger gik stadig [rundt] — og gav anledning til dyst og kamp. — Kongens sønner beder Sone indstændigt, — at han endelig ikke må blive fortrydelig derover. — »Således vil de tilbringe tiden med at drikke, spise og tale. — Ved at true dem, der ikke er tilstede, — følger de deres lands skik, — og hvis du rejser dig først, — vil du blive hånet og dadlet af dem«.«

Det forekommer mig meget sandsynligt, at hvad der her skildres er en *heitstrenging*. Krigen står for døren, den skotske og irske hær nærmer sig truende, og inden kampen samler kongen sine krigere til gilde. De møder i fuld rustning med skjoldet om halsen[1]. Der drikkes tæt, og da øllet stiger dem til hovedet, begynder de at aflægge pralende løfter om drabelige bedrifter, de vil udføre, og det går naturligvis hårdt ud over de fjendtlige hære og over den skotske konge og hans broder.

[1] Således var sæd og skik i Frankrig (se L. Gautier, *La Chevalerie*, s. 715); jeg ved ikke, om forholdene var ens i Norge.

Vi ved, at den højtidelige løfteaflæggelse var en almindelig skik i den tidlige middelalder, og vi har i sagaerne talrige beretninger om den[1]. Ingen af disse beretninger går dog synderlig ud over vikingetiden. *Heitstrenging* var her i Norden med hele sit ceremoniel nøje knyttet til det hedenske liv. Af beretningerne om Jomsvikingernes løfter ved Svend Tveskægs gravøl ser vi imidlertid, at man havde forsøgt at omforme skikken og give den et kristent præg, men vi har hidtil intet vidst om, hvorlænge den holdt sig under de nye kulturforhold, der begyndte med kristendommens indførelse. Det synes, som om vi i »Sone de Nansai« har et bevis for, at skikken, omend i en noget udvisket form, endnu var levende i det 13de århundrede.

Det afgørende med hensyn til stedets beviskraft bliver spørsmålet, om forfatteren til digtet har været i Norge. Af forskellige steder, jeg nedenfor skal fremdrage og gennemgå, synes man at turde drage den slutning, at forfatteren virkelig har været der, og at hans meddelelser hviler på selvsyn; man tør vel derfor også antage som sandsynligt eller muligt, at han personlig har overværet den skildrede scene. Som fremmed har han kun fået et temmelig forvirret indtryk af den; hans kortfattede fremstilling kan jo heller ikke siges at udmærke sig ved klarhed. Når han ikke med et ord omtaler nogen af de gamle ceremonier, som vi véd oprindelig var knyttet til løfteaflæggelsen, tør man måske heraf slutte, at de var gået af brug i det 13de århundrede. Bemærkningen om, at bægeret gik rundt og gav anledning til dyst og kamp, (*Leur hanas tout adies aloit — Jouste et bataille fournissoit*) tyder på, at det var ved det fyldte bæger, at løftet blev aflagt.

Hvis forfatteren ikke personligt havde overværet en *heitstringing*, er det vanskeligt at se, hvorledes han skulde have fået kendskab til denne skik. Der står udtrykkelig i digtet: »Sone, som ikke var vant dertil, betragtede kæmperne

---

[1]) Se herom min afhandling i *Nordisk tidskrift*, 1889, s. 312—332.

med undren«, det er altså ikke en skik, han kendte fra sit eget land[1], og der er vel overhovedet ingen mulighed for, at den på den tid kan have existeret i noget andet land i Europa end netop Norge. Når man ved, i hvor høj grad middelalderens digtere låner fra hinanden, hvorledes de tit flikker deres værker sammen af brudstykker hentede allevegne fra, ligger den formodning nær, at den hele scene blot kunde være en litterær reminiscens; men der kan ikke eftervises nogen mulig direkte eller indirekte kilde til den; den er så ganske forskellig fra de scener i andre oldfranske digte, hvor ridderne morer sig med at *gaber*[2].

Man kunde endelig også tænke sig den mulighed, at forfatterens skildring var bygget på en mundtlig meddelelse. Jeg er dog ikke meget tilbøjelig til at tro på nogen mundtlig kilde; flere småtræk i skildringen, således Sones gentagne forbavselse over, hvor længe gildet varer, og hvor meget der spises og drikkes, og især slutningsverset om, at det hele keder hr. Sone i høj grad, synes mig at tyde på noget selvoplevet. Og det samme indtryk får man også af en anden mærkelig scene, som forefalder under gildet, og som skildres på følgende måde (v. 3303—3344):

»Medens de således underholdt sig — og talte om mange ting, — kom kongens datter hen til dem. — Et stort bæger holdt hun i hånden. — Hun knælede ned foran dem — og sagde, at hun ikke vilde rejse sig, — før de havde drukket al vinen — og tømt stoben. — Selv drak hun først af den, — derpå rakte hun den til Sone — og sagde: »Ædle herre, drik nu — ved den tro (hyldest), som I skylder mig.« — Sone kendte ikke landets skik og brug — og sagde, at han ikke vilde drikke, — så længe hun knælede ned; — han kendte intet til sådan høviskhed. — Kongens søn sagde:

[1] Løfteaflæggelsen var i det 13de århundrede forlængst gået af brug i Frankrig; se nærmere min tidligere anførte afhandling.

[2] *Gaber* (smlg. oldn. *gabba*) er et oldfransk ord, der i betydning omtrent svarer til *strengja heit*.

»Således må I gøre, — ellers vil I blive dadlet af alle. — Efter vor skik hylder hun jer; — tag nu bægeret og gør ingen vanskeligheder. — I må vel vide, at hun er kongens datter, — og vi er bægge hendes brødre«. — Da Sone hører om denne skik, — synes den ham fuld af tåbelighed. — Han tog dog bægeret fra jomfruen; — en drik fandtes deri, som lidet behagede ham, — men han sagde ikke alt, hvad han tænkte derom. — Han hylede med ulvene, — og da han havde drukket, rakte han bægeret — til den, med hvem han havde spist. — Denne drak og rakte det til sin broder; — denne tømte derpå kruset[1], — og gav det tilbage til jomfruen. — Så først rejste hun sig op, — og hun sagde: »I herrer! hav tak — for den høviske måde, I har drukket på.« — Derpå gik hun tilbage til sit værelse, — og hun glemte ikke de tre unge mænd. — Tre blanke sværd tog hun — og dertil tre landser med skarpe odde. — Dem overrakte hun til de unge mænd, — som hun havde givet at drikke.«

Den her skildrede skik er ganske sikkert ikke fransk. Som det klart fremgår af texten, går den ud på, at en af husets kvinder — i det foreliggende tilfælde kongens datter — drikker hædersgæsten til og knælende overrækker ham bægeret, der går videre til enkelte andre. Som minde om hyldningsdrikken modtager hver af deltagerne et kostbart våben som gave.

Den franske ridder har ikke fundet behag i denne fremmede skik; det har forekommet ham upassende, at en kvinde knælede for en mand; det stred for meget mod hans begreber om ridderlig høviskhed, og det kunde dårligt forenes med hans opfattelse af *l'amour courtois*. Som galant franskmand, der er forfaren i *ars honeste amandi*, protesterer han først, men efter de oplysninger, prinsen giver ham, bøjer han sig belevent for landets skik og brug; han hyler, som det

[1] Den trykte text er her meningsløs. Verset lyder: *Et chilz tint la coupe meda* (v. 3334). Efter en konjektur af G. Paris (*Romania*, XXXI, s. 121) bør det utvivlsomt læses: *Et chily tost la coupe vuida.*

mindre høfligt siges, med de ulve, han er imellem, og drikker pligtskyldigst af bægeret uden at gøre grimasser, skønt drikken smagte ham ilde. Det er den slags småtræk, som taler for, at der til grund for skildringen ligger personlige oplevelser.

Når skikken ikke er fransk, ledes man naturligt til den formodning, at den må være norsk, og denne formodning synes mig meget antagelig, selv om skikken, så vidt jeg ved, ikke ellers kendes fra oldnordiske sagaer og krøniker. Der er intet i den, som kan siges at stride mod nordisk sæd. At dens hovedmomenter utvivlsomt hører hjemme i germanske lande, synes at fremgå af en gammel fortælling, der er knyttet til Hengists datter Rowena, og i hvilken det berettes, hvorledes hun i sin faders hus bøjede knæ for hædersgæsten og drak ham til af et bæger, som hun rakte ham; derimod mangler i denne fortælling det moment, at bægeret går videre, ligesom våbengaven heller ikke forekommer.

For sammenligningens skyld skal jeg anføre det pågældende afsnit af fortællingen, som findes hos Galfrid af Monmouth i hans »Historia Regum Britanniæ« (bog VI, kap. 12)[1], der er forfattet mellem 1130 og 1135.

Det berettes her, at britterkongen Vortigern besøgte sin forbundsfælle den saxiske høvding Hengist og deltog i et gilde i hans nye borg. Efter gæstebudet trådte Rowena, som overgik alle andre i skønhed, ind i salen. Hun gik hen til kongen, bøjede knæ for ham og sagde: »*Laverd King, wacht heil*,« det vil sige: »Herre konge, hil være dig!« Men da kongen så pigen, blev han greben af beundring over hendes skønhed og følte sig mægtig betagen. Så spurgte han tolken om, hvad pigen havde sagt, og hvad han skulde svare hende. Tolken sagde: »Hun kaldte dig herre konge og hædrede dig med en hilsen. Hvad du skal svare, er: *Drink heil!*« Så svarede Vortigern: »*Drink heil!*« og sagde, at pigen skulde drikke. Derpå tog han bægeret af hendes hånd og kyssede

---

[1] Jeg oversætter efter San-Marte's udgave (Halle, 1854).

hende og drak. Fra den tid og til den dag i dag har den skik holdt sig i Britannien, at enhver, som i gæstebud drikker en anden til, siger til ham: »*Wacht heil*,« og den, som får drikken, svarer: »*Drink heil.*«[1]

Efter gildet forhandlede den norske konge med Sone og tilbød ham stor løn, hvis han vilde træde i hans tjeneste, være ven med hans sønner og hjælpe ham med at forsvare riget mod den sig nærmende irske og skotske hær. Sone modtager kongens tilbud. Snart efter sammenkalder kongen alle sine mænd i byen Trase, for sammen med dem at forberede landets forsvar. Der sendes spejdere ud. En af dem vender tilbage og beretter, at de fjender næppe kan være farlige; de går omtrent helt nøgne både på krop og ben og vil næppe kunne klare sig mod de norske sværd; men de har mange spidse pile og kastespyd[2]. Dog vil de næppe kunne stå sig imod vore væbnede krigere.

Næste dag begynder slaget. Nordmændene overvinder Irerne, hvis anfører nedlægges af Sone. På norsk side falder bægge kongesønnerne. For at undgå yderligere blodsudgydelse foreslår den skotske konge, hvis hær endnu er uovervundet, at striden skal afgøres ved en tvekamp mellem de to ypperste mænd i bægge hære. Forslaget modtages, og der sluttes en våbenhvile på 20 dage (v. 4269). Nordmændene vælger Sone som deres repræsentant, og for at sikre ham sejren bestemmes det, at han før kampen skal foretage en valfart til et abbedi, som kaldes Galoche, hvor benene af Norges skytshelgen Josef fra Arimathæa opbevares. Sammen med kongen og et stort følge drager han afsted. Rejsen skildres på følgende måde (v. 4283—4306):

---

[1] Om denne episode og om kærlighedsforholdet mellem Vortigern og Rowena se nærmere Moltke Moe, *Eventyrlige sagn i den ældre historie.* Kristiania, 1906, S. 637, ff.

[2] Har vi ikke også her et virkelighedsbillede? Noget videre kendskab til Skotter og skotske forhold havde man sikkert ikke i Frankrig det 13de århundrede; den oldfranske digters skildring af de barbenede »Wild Scottis« synes at måtte hvile paa selvsyn.

»De drager gennem Norge, — og mange forskellige steder rejser de forbi. — De kommer til et bjærg, som er højt, — og dér ser de en falkerede; — der findes ingen anden i kristenheden [!]. — De drager til et andet bjærg, — og dér ser de dyr, som man kalder *hele;* — og jeg skal fortælle jer, at de er således, — som jeg nu skal forklare. — Man finder ingen andre dyr, — der er så høje; de er meget slanke, — men deres krop er altfor lille; — jeg kan ikke sammenligne — deres ydre uden med den løbende kamels. — Nærmere kan jeg ikke skildre dem, — men jeg skal fortælle jer om andre dyr. — Der var ulve på bjærget; — de har så langt hår, at det slæber efter dem; — og de syntes overordentlig store; — men de var meget tunge — på grund af håret, der slæbte efter dem — og tog fat i buskene. — Kong Alain viste dem det alt sammen — og forklarede det for dem«.

Det første af de her omtalte dyr må uden tvivl være elgen. Det fremgår så vel af beskrivelsen, der i al sin kejtede kortfattethed næppe vil kunne passe på noget andet dyr, som af navnet hele, der må antages at være en fransk omformning af *elg*.

Foruden i vort digt forekommer ordet, såvidt vides, kun et eneste sted til i den franske litteratur, næmlig i det 15de årh. hos Philippe de Commynes[1]. Den gamle historieskriver fortæller om Louis XI, at han i slutningen af sin levetid havde fået mani for at indkøbe sjældne og kostbare dyr fra lande i og udenfor Europa; fra Spanien lod han således hente store hunde, fra Sicilien muldyr, fra Afrika en slags små løver, osv. Det hedder derefter: »Fra Danmark og Sverrig hentede han to slags dyr. Den ene slags kaldtes *helle;* de har en krop som hjorten, er så store som bøfler

[1] Godefroy anfører i sin oldfranske ordbog (IV, 447) de to steder; han oversætter tvivlende »sorte d'animal, l'élan?« Prof. A. Tobler i Berlin, den største nulevende kender af oldfransk, har velvilligst meddelt mig, at han ikke har truffet ordet i andre texter.

og har korte tykke horn. Den anden slags kaldes *rangier* (rensdyr);[1] de er af samme bygning og farve som dådyr, men de har langt større horn; jeg har set en *rangier* bære fire og halvtredsinstyve horn[2].«

Af dette sted fremgår det med al fornøden sikkerhed, at *helle* må betegne elgen[3]. Commynes har i sin beskrivelse fået de karakteristiske skuflede horn med, som Sones forfatter mærkelig nok ikke omtaler[4].

Det er iøvrigt værd at lægge mærke til, at ingen af de to franske forfattere omtaler nogen af de forskellige overtroiske meninger, som helt op i det 17de århundrede var knyttet til elsdyret, og som ellers altid anføres og drøftes, hvor som helst det nævnes. Man tør måske deraf drage den slutning, at ingen af dem har deres kendskab til dyret ad indirekte, litterær vej, eller gennem sagn og overleveringer; de har direkte kendskab til det, kender det af selvsyn[5] og har hørt, hvorledes det benævnes i de nordlige lande, hvorfra det kom[6].

---

[1] *Rangier* er vanskeligt at forklare; prof. Vilh. Thomsen antager, at ordet er lånt fra nedert. *rendier*, og dette forekommer mig meget sandsynligt. I moderne fransk benævnes dyret *renne;* og dette ord er lånt direkte fra svensk-norsk.

[2] *Mémoires de* Philippe de Commynes p. p. R. Chantelauze. (Paris, 1881). S. 464 (livre VI, chap. 7).

[3] På moderne fransk kaldes dyret *élan*, dette ord er lånt fra tysk *elen* (nu *elenthier*), som atter kommer fra littauisk *elnis*.

[4] Er det af glemsomhed, af hensyn til den bundne form, eller skulde han kun have set hunelge?

[5] Hvad Philippe de Commynes angår, meddeler han blot, at han har set rensdyr, men oplyser ikke, om han også har set elsdyr; hans beskrivelse er imidlertid så træffende, at hvis han ikke selv har set dem, må han have talt med folk, der har set dem.

[6] Når Ph. de Commynes siger, at elsdyrene og rensdyrene hentedes fra Danmark og Sverrig, må man ikke lægge nogen vægt herpå; i historisk tid har der jo ikke levet elsdyr i Danmark. Dyrene er vel blevet ført igennem landet, og dette har været tilstrækkeligt til, at Danmark også er blevet nævnt som deres hjemland; Franskmændene havde naturligvis i middelalderen endnu ringere kendskab til Skandinavien end i vore dage.

Tilbage står endnu at bestemme de store ulve, hvis hår er så langt, at det slæber efter dem og tager fat i buskene. Det kan ikke være den almindelige ulv, her tales om; dels passer beskrivelsen ikke, dels vilde forfatteren vel næppe have omtalt et så almindeligt dyr, som han jo godt kendte fra sit eget land. Det må være et for Norge (Skandinavien) ejendommeligt dyr, og så vel prof. H. Júngersen som inspector Winge er enige om, at det er jærven, som den franske forfatter har sét og skildret; på den passer beskrivelsen af det tunge og det langhårede godt, selv om dyrets hår er gjort adskillig længere, end det i virkeligheden er. —

Fra bjærgene drager de ned på sletten og ud til vandet for at nå til klosteret, men det er vanskeligt at finde. Kun kongen kender vejen, og han fører dem til en dyb dal, der ligger ved en fjord mellem to klipper. Vandet var dybt, og det var ikke muligt at komme længere frem. Men kongen stødte så i sit horn, og lidt efter kom to munke roende i en båd; de råbte de fremmede vredt an og spurgte dem, hvem de var (v. 4350). Da de hørte, det var kongen, blev de meget glade, og de førte ham og hans følge ud til klosteret, der lå på en klippe midt i vandet. Forfatteren giver herefter en fantastisk skildring af klosterets bygninger og deres udstyrelse. Han fortæller udførligt, at bordet dækkes i en åben gård, der rummer mange vidunderlige ting. Fra gården havde man udsigt til havet og store skove. De sidste skildres på følgende måde (v. 4468—4488):

»De er fulde af hvidpopler og cypresser, — af figentræer og axelbær, — af mandel- og oliventræer. — Flere andre herlige trævæxter — findes i skoven ved vandet. — Der ser man hjorte springe — og dådyr løbe frem og tilbage, — svaner, påfugle og elgsdyr — og *galices*, som har vinger — men ikke kan flyve langt. — Fersk vand behager dem og havet. — Om deres bygning skal jeg fortælle jer — som den, der har set dem. — Saa vidt jeg kunde skønne, — er de så store som en grævling; — jeg tror ikke, de er

mindre. — De ser ud som flagermus, — og deres vinger er af skind; — de har langt hår og en spids snude, — og så stor larm frembringer de, — at hele skoven giver genlyd deraf.«

Jeg skal ikke dvæle ved skildringen af den norske flora; cypresserne kan man roligt reducere til fyrretræer, og de andre sydlandske væxter er rimeligvis rene fantasifostre[1]. Hvad de omtalte dyr angår, har det jo ganske sikkert sin rigtighed med hjortene og elgsdyrene, og der er vel intet umuligt i, at der ved et kloster kan have været både svaner og påfugle; derimod må det betragtes som tvivlsomt, om der var dådyr i Norge i det 13de århundrede[2]. Men hvad er *galices* for nogle dyr?

Beskrivelsen af dem gør et meget fantastisk indtryk, og man tror strax at stå overfor et af disse sælsomme æventyrlige væsener, hvoraf middelalderens bestiarier vrimlede. Der er da heller ingen, der endnu har forsøgt for alvor at identificere dem. Digtets udgiver bemærker kort i en note (s. 624), at det efter beskrivelsen må være et slags flagermus; men denne tydning er ganske uantagelig. Dels siger jo digteren blot, at de ligner flagermus, dels kender man hverken i Norge eller andre steder til flagermus på størrelse med grævlinge, og som kan leve både i fersk og salt vand!

Hr. inspector H. Winge, hvem jeg har forelagt texten i oversættelse, har udtalt, at han ikke er i tvivl om, at beskrivelsen og de øvrige omstændigheder med betydelig sik-

---

[1] Jeg skal dog minde om, at man i Danmark i det 16de århundrede forsøgte at dyrke både figen- og mandeltræer på fri land (Troels-Lund, *Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede*, III, 107). Tiisvarende forsøg er gjort samtidigt i Norge; vi ved således, at der i klosterhaverne omkring Bergen dyrkedes kastanjer, korinther, figener og laurbær (C. A. Lange, *De norske Klostres Historie i Middelalderen.* 2den udgave. Kristiania, 1856; S. 155,) Det var vel ikke umuligt, at man kunde have vovet lignende forsøg allerede i det 13de århundrede.

[2] Se herom R. Collett, *Bemærkninger til Norges pattedyrfauna.* Kristiania 1876. Særtryk af »Nyt Magazin for Naturvidenskab«.

kerhed peger på, at *galice* er den store is-lom (*colymbus glacialis*). Lad os sammenholde hvad man i vore dage ved om dette dyr med den gamle franske beskrivelse.

Is-lommen fælder i sommertiden sine svingfjer, og dens vinger kan da fortræffelig se ud, som om de var af skind. Den basker med dem som en ro-lom, rejsende sig op i vandet, og sammenligningen med en flagermus er derfor ikke helt unaturlig. Når det hedder: »fersk vand behager den og havet,« passer dette udmærket, idet is-lommen om sommeren i yngletiden netop søger til fersk vand. Den er endelig, som Sones forfatter skriver, omtrent »så stor som en grævling«, og dens stemme er overordentlig gennemtrængende og kan høres umådelig langt. Næsten alle de forfattere, der har beskrevet eller iagttaget lommen, dvæler ved dens ejendommelige skrig. Allerede Arrøbo var opmærksom derpå; i hans »Hexaëmeron«[1] findes følgende vers:

»Du skriiger, Lommen, højt, ej bedre kandst du siunge.«

Leem[2] siger, at den har »en sterk og derhos selsom Røst«, osv. Prof. H. Jungersen skriver til mig: »Jeg er i Syd-Grønland, inde på Amnalikfjorden, blevet aldeles imponeret af dens stemme; jeg véd ikke af, at jeg har hørt nogen fuglestemme, der har gjort et tilsvarende indtryk på mig.«

Således synes alt — eller næsten alt[3] — i det franske digt at passe så godt på is-lommen, at der næppe kan være nogen tvivl om, at det virkeligt er den, som ligger til grund. Den fabelagtige *galice* viser sig ved nærmere prøvelse at være et virkeligt og velkendt dyr, men et dyr, som en Franskmand i middelalderen aldrig havde hørt om, end sige sét, og tilmed et dyr af en så ejendommelig art, at Franskmandens beskrivelse fik et helt æventyrligt præg.

---

[1] *Hexaëmeron.* København, 1661. S. 209.

[2] *Beskrivelse over Finmarkens Lapper.* København, 1767. S. 270. Smlg. også Biörn Haldorsons islandske lexikon under *Barlómr.*

[3] Det er nødvendigt at undtage, hvad der siges om dyrets lange hår; det passer ganske sikkert ikke.

Tilbage står endnu at tyde navnet *galice.* Det kendes ikke fra nogen anden text, og Godefroy har ikke optaget det i sin ordbog. Selv har jeg ingen forklaring at foreslå,[1] og hverken H. Schuchardt eller A. Tobler, til hvem jeg har henvendt mig, har sét sig i stand til at tyde ordet. Det synes ikke at kunne sættes i forbindelse med noget i middelalderen kendt dyrenavn.

Jeg skal dog tilføje, at hr. H. Winge har gjort mig opmærksom på et stort folioværk med håndtegnede og farvede billeder af islandske fugle, som ejes af Zoologisk Museum i København; det er samlet af stiftamtmand Moltke[2]. Af text findes der ikke andet end en række navne vedføjede hver art; først nævnes arten på dansk, derefter som oftest også på latin, fransk, islandsk, tysk. Indskriften ved billedet af den rødstrubede lom lyder således: *Lom: Galønske. — Colymbus rufigularis. — Plongeon à gorgerouge. — Lómr. — Rothkehliger Taucher.*

Med undtagelse af *galønske* er alle benævnelserne velkendte. Der er jo en mulighed for, at der kunde være en forbindelse mellem dette ord og det oldfranske navn; men desværre synes *galønske* at være lige så gådefuldt som *galice.* Alle forsøg på at få opklaret, hvorfra Moltke har navnet, er hidtil glippet for mig, ligesom alle forsøg på at opspore ordets oprindelse. Dansk kan det jo ikke være; det er heller ikke norsk efter hvad bestyreren af Zoologisk Musæum i Kristiania, prof. R. Collett, meddeler mig, og hverken Færinger eller Islændere synes at kende det. Skulde ordet kunne være lappisk? Efter Leem (anf. sted) kalder Lapperne lommen *gakkor* eller *gakatte.* Men hvor er den bro, der fører fra disse navne til *galønske* eller *galice?* Professor Vilh. Thomsen henleder min opmærksomhed paa et andet lappisk ord: *goalsse*, der bruges som betegnelse for skalleslugeren (fiskeanden),

[1] En forbindelse med *galifre* er meget usandsynlig.

[2] Værket blev skænket til museet af grevinde W. Moltke (vistnok i 1864) til minde om hendes afdøde mand og hans gærning på Island.

men han er dog ikke tilbøjelig til at antage en lappisk oprindelse som sandsynlig. Snarere vilde han i *galice* se en omformning af det gamle ord *gagl*, der har været udbredt over hele norden. Betydningen er forskellig, idet *gagl* betegner en særegen gåseart, men herpå bør man vel ikke lægge for stor vægt; der er jo intet i vejen for, at den franske digter kan have hørt og sammenblandet forskellige fuglenavne. Forbindelsen mellem *gagl* og *galice* maa dog foreløbig henstå som usikker. Til slut skal jeg gøre opmærksom paa, at der til trods for den store lydlighed næppe findes nogen forbindelse mellem *galice* og det bornholmske navn på dykanden: *gaddiz*. Dette sidste ord, som vi ikke kan følge ret langt tilbage i tiden, synes udelukkende at tilhøre den bornholmske dialekt; noget spor af det i Norge er hidtil ikke påvist. Selv om nu navnet *galice* er en gåde for os, rokker det jo intet ved identificeringen med is-lommen. Er den rigtig, stiger sandsynligheden for, at den franske forfatter virkelig har været i Norge, i høj grad. I middelalderen var det vel næppe muligt at gøre bekendtskab med dette dyr udenfor Skandinavien, og forfatteren siger jo udtrykkelig, at han selv har set det. Jeg mener, at vi ikke har grund til at tvivle om hans ord.

Tilbage står endnu at omtale de navne, forfatteren giver steder og personer i Norge. De kan imidlertid ikke yde os nogen som helst hjælp eller oplysning med hensyn til vort spørsmål, da der øjensynligt intet norsk er ved dem: det er dels almindelige latinske, dels opdigtede navne. Landets hovedstad kaldes *Trase*, havnebyen *Saint-Joseph* (opkaldt efter Josef fra Arimathæa) og klosteret, som der valfartes til, *Galoche*[1].

[1] Dette navn synes så fantastisk, at man kunde være tilbøjelig til at antage det for en forvanskning af et dårligt opfattet og halvglemt norsk stednavn. Men hvilket? Blandt de ældste norske klostere kunde man tænke på *Helgesæter* (*Elseter*) eller måske bedre *Kastala-klaustr*; dog springet til *Galoche* synes for stort.

Kongen hedder *Alain*, hans datter *Odée*, hans sønner *Houdiant* (*Odian*) og *Thumas*. *Odée* kan minde svagt om *Audr*, *Houdiant* om *Halvdan*, men sikre holdepunkter findes her ikke.

Hvad forfatteren iøvrigt fortæller om Norge — udenfor de fire afsnit, vi nu har gennemgået — er det rene fantasteri. Han gør således Josef fra Arimathæa til Norges skytshelgen og fortæller vidtløftig, hvorledes han kom til landet, medbringende den hellige graal, det hellige kors og den hellige lanse[1]; disse kostbare relikvier opbevaredes senere i abbediet Galoche, der derfor blev et anset valfartssted.

I det résumé af »Sone de Nansay«, som Ch. V. Langlois har givet i sin ovenfor anførte bog om livet i Frankrig i det 13de århundrede, fremsætter han det spørsmål, om digtets forfatter har været i de lande, han beskriver; men han lader det henstå ubesvaret. Gustav Gröber derimod hævder bestemt, at forfatteren aldrig har sét de fremmede lande, han skildrer[2]. Digtets udgiver berører slet ikke spørsmålet.

I henhold til den foregående undersøgelse mener jeg at turde udtale, at der er en ikke ringe sandsynlighed for, at den trouvère, der har skildret Sones ophold i Norge, selv har været i det land, og at således hans beretninger om norske forhold grunder sig på selvsyn, eller rettere, at han

---

[1] Ifølge en almindelig antagelse i middelalderen opsamlede Josef fra Arimathæa det blod, der randt af den korsfæstedes sår, i en skäl, som kaldtes graalen, og som ved det hellige blod mentes at være kommet i besiddelse af vidunderlige egenskaber og en overnaturlig kraft. Den blev derved målet for kong Arturs ridderes ivrige eftersøgen. Er det i og for sig urimeligere at overflytte sagnene om Josef til Norge end f. ex. at lade apostelen Jakob, der blev halshugget i Jerusalem, blive begravet i Spanien og knytte legenderne om ham til et antikt gravmæle i Galicia?

[2] »Kenntnis des Schifferwesens befähigte den Verfasser allerdings, Helden-Seereisen zu erzählen, Stürme zu schildern u. dgl. Aber Land und Leute hat er so wenig gesehen wie die italienischen Städte und Landschaften, von denen er redet. Sein Wissen floss auch nicht aus Büchern«. (*Grundriss der romanischen Philologie*, II, 1, s. 785).

til sin digteriske behandling af disse forhold har benyttet rejseminder og personlige oplevelser. Han har været til gilde med krigsfolk og sét nogle mærkelige skikke, som han kun dårligt forstod; han har gjort en rejse nord på i landet til et gammelt kloster ved en fjord og sét nogle mærkelige dyrearter, af hvilke den ene ganske utvivlsomt er elgen, de to andre efter al sandsynlighed jærven og is-lommen; de er alle tre ejendommelige for den nordeuropæiske, specielt den skandinaviske fauna. Og hvilket andet sted end i Norge eller i Sverrig kunde han have lejlighed til at sé dem alle tre?

At en Franskmand drog på langfærd til skandinavien i det 13de århundrede er i og for sig ikke så overraskende, når man husker, at på Håkon Håkonsons tid var der en livlig litterær forbindelse mellem Frankrig og Norge.

RUNEINDSKRIFTEN PAA EN GULDBRAKTEAT FRA OVERHORNBÆK (STEPHENS Nr. 28).

VED

MAGNUS OLSEN.

Af brakteaten Stephens nr. 28 (fra Overhornbæk, nær Randers, Jylland) har professor Sophus Bugge meddelt en tegning i »Aarbøger« 1905 s. 242, og i sin tolkning af indskriften paa denne brakteat (s. 241 ff.) gjør han udførlig rede for de enkelte runers former[1].

Runerne, der er anbragte i et baand langs med brakteatens rand, er fuldstændig tydelige. De vender toppene dels udad, dels indad, og de er snart vendte mod høire, snart mod venstre. Det er derfor noget tvilsomt, hvorledes de to enestaaende runer r. 8 og r. 18 skal opfattes. Jeg formoder snarest, at de er skrevne paa samme maade som de fleste af indskriftens runer, d. v. s. at de skal læses fra venstre mod høire med toppene vendte udad. I det følgende gjengiver jeg indskriften saaledes, at runerne skal læses fra venstre mod høire, og saaledes at der istedenfor stupruner og venderuner indsættes almindelige runer[2].

5 10 15 20 25

ᚫᚢᚦᚨᚦᛁᛏᚾᛁᚺᛚᛁᚽᚨᚽᛞᛉᚾᚢᛁᚢᚢᛜᛉᚹᚫ

R. 5 har en kantet sidestav, som gaar ud fra hovedstaven et godt stykke nedenfor dennes top. Den stemmer

[1] Til denne prof. Bugges afhandling henvises i det følgende ved forkortningen »Bugge«.

[2] Paa r. 1 og r. 26 skraaner kvistene ikke saa sterkt som i denne gjengivelse.

altsaa heri overens med r. 3, som paa grund af form og af sproglige grunde sikkert er þ, og det synes mig derfor rigtigst ved r. 5 at forsøge med lydværdien þ. Foreløbig kan jeg se bort fra den lille horisontale streg, som er ved hovedstavens midte.

R. 8 er i form ikke meget forskjellig fra r. 18. Begge runer bestaar af en lodret stav, fra hvilken der noget nedenfor toppen skraaner en kvist nedad mod venstre, og fra hvilken der et stykke ovenfor basis skraaner en kvist opad mod høire. Men paa r. 8 er disse kviste (i modsætning til forholdet ved r. 18) fortsatte helt op til i linje med stavens top og helt ned til i linje med stavens basis, og øvre (ydre) kvist er paa r. 8 svagt buet. Da r. 8 og r. 18 temmelig stærkt afviger fra den sædvanlige form af ᛇ, maa det synes berettiget at opfatte dem som en fra ᛇ forskjellig rune. Ellers haves ingen sikre eksempler paa, at kvistene paa ᛇ gaar ud fra staven langt nedenfor dennes top og langt ovenfor dennes basis[1].

R. 1 og r. 26 tør man vistnok med Bugge opfatte som ᚨ-runer, der har faaet en kvist tilføiet nedenfor de to sædvanlige kviste, ligesom ᛏ-runen to gange i denne indskrift (r. 17 og r. 24) er skreven med to kviste paa hver side af staven. I Aarbøger 1905 s. 251 har jeg udtalt en formodning om, hvorfor det netop er runerne for **t** og **a**, som har faaet flere kviste, end disse runer sædvanlig har (jfr. ogsaa i det følgende).

R. 11 har jeg, som det vil sees af ovenstaaende gjengivelse af indskriftens runer, opfattet som en stuprune af **u**. Anderledes Bugge s. 245.

Betydningen af r. 23 skal jeg senere søge at bestemme.

Indskriften paa br. 28 transskriberer jeg saaledes (ved

[1] Jeg tager nemlig her intet hensyn til rune 1 paa Amle-stenen (Norg. Indskr. s. 580 ff.), hvis læsning er overmaade usikker. Heller ikke til r. 5 paa den lille sten (amulet?) fra Valby (Wimmer, Runenschrift s. 77 anm.), hvis indskrift ikke er sikkert tolket (jfr. Bugge smst. s. 130 ff.).

x og *y* betegner jeg de runer, hvis lydværdi endnu ikke er funden):

5 10 15 20 25

auþaþit*x*ihuilaldt*x*uiuu*y*twa

I opfatningen af flere runetegn afviger jeg saaledes fra prof. Bugge, og den tolkning, som jeg i det følgende skal forsøge af indskriften, kommer derfor naturlig til at fjerne sig sterkt fra den af prof. Bugge (anf. st.) givne. Men jeg erkjender med taknemmelighed, at jeg ikke vilde være naaet til en ny tolkning af indskriften paa br. 28 uden prof. Bugges forudgaaende behandling, som jeg paa flere vigtige punkter følger (saaledes ved forklaringen af r. 1—4, ved antagelsen af ordadskillelse efter r. 16 og ved læsningen af flere af de eiendommelige og saagodtsom enestaaende runer i denne indskrift).

Ved tolkningen af r. 1—4 følger jeg, som allerede nævnt, prof. Bugge (s. 243): **auþa**, d. e. *Auða*, mandsnavn i nominativ.

Derpaa udskiller jeg som et ord r. 5—7 **þit**, paapegende pronomen i intetkjøn ental akkus. »dette«. **þit** har vistnok været udtalt *þit* og synes at være samme ord som oldsaks. *thit*, oht. *diz* »dette«. Derimod gjengiver det i yngre svenske runeindskrifter forekommende *þit* ifølge Noreen (Altschwed. Gramm. s. 394 § 508 anm. 3) udtalen *þæt* eller *þet*.

Fra flere urnordiske indskrifter kjender vi et andet paapegende pronomen for intetkjøn ental akkus., nemlig **þat** By-stenen, **þAt** Bjørketorp-stenen og br. 55 (Bugge, Norg. Indskr. s. 172, 192, Aarb. 1905 s. 198). Til urnord. **þat** svarer i oldsaksisk *that*, i oldhøitysk *daz* »det« (paapegende pronomen og artikel).

Vi har ikke midler til nærmere at bestemme betydningsforskjellen mellem **þit** og **þat** i urnordisk. Rimeligvis har disse to pronomener ogsaa i betydning forholdt sig til hinanden omtrent som gammeltysk *thit*, *diz* til *that*, *daz*.

I den følgende del af indskriften falder det naturligt at antage ordadskillelse mellem de to sammenstødende konso-

nanttegn r. 16 **d** og r. 17 **t**. Indskriften indeholder da et ord, som ender paa **-ald**, hvilket er en i nordisk velkjendt afledningsendelse. Se om dette suffiks Bugge s. 247.

Jeg udskiller som et ord r. 11—16 **uilald**. Stammen i dette ord er **uil-**, som vi kjender fra Lindholm-indskriftens **wilagaʀ** adj., hvilket ifølge Bugge og Th. v. Grienberger (til hvem Noreen, Altisl. Gramm.[3] s. 339 har sluttet sig) betyder »kunstfærdig«. Til stammen *wil-* henfører Bugge (s. 156 f.) ogsaa **wiliʀ** paa Vimose-høvelen, hvilket han oversætter ved »kunstfærdig arbeider«.

uilald er, ligesom de oldnorske afledninger paa *-alda-* (*kerald* af *ker*, *hrúgald* af *hrúga*, *folald* af *foli*, o. s. v.), et intetkjønsord. Det er efter formen enten nominativ eller akkusativ. Om bortfaldet af det udlydende *-a* i den trestavelses stamme **uilald** jfr. Bugge s. 247 f., samt i det følgende.

Baade **uilald** og **wilagaʀ** er afledninger af det til oldn. *vél* f. »list, kneb« svarende ord. Jeg skal senere komme tilbage til betydningen af disse to urnordiske ord. Her bemerker jeg kun, at **uilald** sandsynlig betegner enten selve brakteaten eller noget ved dens udstyr (runeindskrift), og at det vistnok foreløbig tør gjengives ved: »noget som staar i forbindelse med (er forsynet med eller middel for) *vél*, list, kneb«.

Nominativen **auþa** maa være subjekt i sætningen, og **þit** har da enten alene udgjort objektet (jfr. **saʀ þAt bArutʀ** Bjørketorp »den som bryder dette (nemlig: mindesmærke)«), eller det har attributivt været føiet til **uilald** (jfr. **þat aʀina** paa By-stenen). I begge tilfælde er sætningens prædikat sandsynlig at søge mellem **þit** og **uilald** i r. 8—10, som jeg foreløbig har gjengivet ved *x*ih.

Efter hvad vi ved om udtryksmaaden i de urnordiske indskrifter paa løse gjenstande, navnlig smykker, kan verbet her kun være »eier« eller »forarbeidede« (jfr. **Aih** br. 55, **aih** Fonnaas; **wrta** Etelhem). Det kan da ikke være tvilsomt, hvilken lydværdi vi maa indsætte ved *x*. R. 8

maa være tegn for en *a*-lyd, da vi ved denne læsning i r. 8—10 faar frem den velkjendte verbalform **Aih** »eier« (1ste eller 3dje person). Da ᚩ-runen ellers forekommer paa br. 28, maa r. 8 være en form af *ár*-runen. Herimod synes, som jeg i det følgende skal søge at vise, heller ikke runens form at tale.

At der er tillagt r. 8 **A** den rette lydværdi, viser den runegruppe, r. 17—21 **tæuiu**, som følger efter **uilald**. Læser vi her r. 18 som **A**, fremkommer den smukke sprogform **tAuiu**[1]. Dette er præsens indik. 1ste person ental af **taujan* (got. *taujan* »gjøre, *ποιεῖν, πράττειν*«). Præteritum af dette verbum forekommer paa guldhornet i formen **tawido** (1ste person ental)[2].

tAuiu viser den samme endelse, som vi kjender fra **wiju** paa Kragehul-spydskaftet, hvilket med overveiende sandsynlighed er tolket som »(jeg) vier«. En yngre præsensform i 1ste person ental af et *ja*-verbum er **fahi** »(jeg) skriver« paa Fyrunga-stenen. Se om disse former Bugge, Arkiv f. nord. fil. XV s. 144 og Norg. Indskr. s. 362.

Verbet *taujan* »gjøre, *ποιεῖν, πράττειν*« forekommer i den gotiske bibeloversættelse aldrig med betegnelsen for en haandgribelig gjenstand som objekt, men bruges kun i udtryk som: gjøre én til noget, foretage sig en handling, udføre, gjøre noget (*waurstw*, *taui*, *taikn*, *maurþr* og lign.), og i mange dermed beslægtede vendinger, der mere eller mindre udgjør ét begreb, som *gawairþi taujan* = *εἰρηνεύειν* »holde fred«, o. s. v.

I andre germanske sprog har det til got. *taujan* svarende

---

[1] Mellem r. 19 og r. 20 er et noget bredere tomt rum end ellers mellem to runer. Jeg finder det dog ikke derfor nødvendigt at antage, at et ord ender med r. 19. Anderledes Bugge s. 245.

[2] En præsensform **tojeka**, af **tauju-eka*, præs. indik. 1ste person ental med tilføiet pers. pron., har Brate og Bugge formodet paa Fyrunga-stenen; se Brate, Arkiv f. nord. fil. XIV s. 334 ff., Bugge smst. XXII s. 5. Til denne tolkning behøver jeg her ikke at tage standpunkt.

verbum betydningen »tilberede, bearbeide (et stof)« eller »sætte en forhaandenværende gjenstand i færdig, brugbar stand, parare, subigere, instruere«. Saaledes er oht. *zouuitun* gjengivelse af det latinske *exercebant (ferrum Cyclopes)*. I oldhøitysk kan dette verbum bruges i betydningen »farve«, i middelhøitysk om at gjøre et skib seilfærdigt.

Derimod kan i urnordisk **taujan* forekomme med betegnelsen for en gjenstand som objekt, saaledes som guldhorn-indskriftens **horna tawido** viser. Paa guldhornet kan dette verbum, saaledes som Vilh. Thomsen (Arkiv XV s. 193 ff.) først med styrke har fremholdt, ikke ligefrem betyde »gjøre, forarbeide, facere«, hvilket udtrykkes ved **workjan*, men det har vistnok, naar det forekom med et haandgribeligt objekt, havt en speciellere betydning »istandbringe, udstyre, instruere, parare«. Man maa derfor ikke oversætte **horna tawido** ligefrem ved »cornu feci«, men snarere ved »cornu paravi« eller »instruxi« (istandbragte, udstyrede hornet)[1].

Det gjælder nu om at bestemme, hvad **tʌuiu** paa br. 28 betyder. Har dette verbum her den mere ubestemte og almindelige betydning »gjøre, foretage en handling«, som vi kjender fra gotisk, eller bør det, ligesom **tawido** paa guldhornet, gjengives ved »udstyre, istandbringe«? Besvarelsen af dette spørgsmaal afhænger af, om objektet for **tʌuiu** er et abstrakt substantiv, som udtrykker en handling, eller om det er en betegnelse for en haandgribelig gjenstand. I sidste tilfælde kan **uilald** være objekt for **tʌuiu**, idet der da med **uilald** begynder en ny sætning. I første tilfælde maa objektet for **tʌuiu** søges i indskriftens 5 sidste runer (r. 22—26), som endnu ikke er tolkede.

I runegruppen r. 22—26, som jeg har gjengivet ved **u*y*twa**, er der et tegn (r. 23), hvis læsning endnu ikke er funden.

R. 23 har ikke nogen regelret runeform. Naar man

[1] Jfr. Wimmer, Sønderj. runemind. s. 21 og Bugge, Arkiv XXII s. 5 f.

kun tager hensyn til tegnets form, kunde man sammenstille r. 23 med de former, som runerne **j** (**A**) og **ŋ** har paa Vadstena-brakteaten: ᛄ og ◊. Men læsningen **j** eller **A** er udelukket, naar man opfatter r. 8 og r. 18 som *ár*-runen (**A**), og læsningen **ŋ** synes mig utilstedelig, fordi en runeforbindelse **uŋtwa**, saavidt jeg ser, ikke giver sproglig mening. R. 23 synes da at maatte være **o**. I brakteatindskrifter kan **o**-runens ben undertiden være fortsatte kun et ganske kort stykke nedenfor benenes skjæringspunkt (jfr. r. A 14 paa br. 56, Bugge s. 274 f.); jfr. ogsaa den helt aabne form, som **o**-runen synes at have paa Eidsvaag-stenen (Norg. Indskr. s. 452 f.). Jeg ser ikke tilstrækkelig grund til at opfatte r. 23 som det latinske O (jfr. Bugge s. 248).

Da r. 26 vistnok er rigtig læst af Bugge som **a**, synes runegruppen r. 22—26 at indeholde et ord **uotwa**, som paa grund af sin endelse enten er akkus. ental hankjøn eller intetkjøn af en (tostavelses) *a*-stamme og objekt for **tAuiu** eller nomin. ental hankjøn af en *an*-stamme og subjekt for **tAuiu**.

Hvis **uotwa** er akkusativ af en *a*-stamme, bør vi undersøge, om der i germanske sprog findes et ord af en stamme paa *-twa-*, der kan være objekt for verbet got. *taujan*.

I germansk er ord, som ender paa *-twa-*, yderst sjeldne; i gotisk findes kun ét ord med dette suffiks. Det eneste appellativ paa *-twa-*, som her kunde give en brugbar mening, er det til got. *waurstw* n. „gjerning, *ἔϱγον, ἐνέϱγεια*“ svarende ord. Hvis dette ord skulde læses til slutning paa br. 28, maatte i **uotwa** (udtalt **worstwa*) de to runer **rs** være udeladte, hvilket neppe kunde hindre forstaaelsen synderlig, da **worstwa* vistnok var det eneste i sproget almindelig brugte ord, som havde den karakteristiske endelse *-twa*. Udeladelsen af to runer kunde her i slutningen af indskriften skyldes mangel paa rum. Br. 28 staar med hensyn til udførelse og runeformer meget nær br. 30, som ogsaa er funden ved Overhornbæk (jfr. Bugge s. 252, som antager, at br. 28 og br. 30 er forarbeidede af samme mand). Paa br. 30 er forkortet skrivemaade, som det synes, sikkert anvendt i indskriftens to første ord, hvilke Bugge (s. 253 ff.) vistnok rigtig har læst **wrt gwu** „forarbeidede gaven“.

Mindre sandsynligt vilde det være at antage, at urnordisk

havde havt en dannelse uden *-s-* **wortwa* (af **worhtwa*, jfr. **wurte** Tjørkø ved siden af **worahto** Tune), som forholdt sig til got. *waurstw*, ligesom f. eks. oldn. *galdr*, ags. *gealdor* til oht. *galstar*. I saa fald behøvede man dog i **uo(r)twa** kun at forudsætte udeladelsen af én rune (jfr. udeladelsen af l foran en dental i **hagustadaR** Strand).

Ligesom **uo(rs)twa** paa br. 28 maatte opfattes som objekt for **tAuiu**, saaledes forekommer i gotisk *waurstw* (sædvanlig i flertal) ofte som objekt for *(ga)taujan*. Got. *(ga)taujan waurstw(a)* gjengiver det græske *ἔργα* (*ἔργον*) *ποιεῖν* „gjøre gjerninger"; f. eks. *atta . . . sa taujiþ þo waurstwa ὁ πατὴρ . . ποιεῖ τὰ ἔργα* Joh. 14,10, *ain waurstw gatawida ἓν ἔργον ἐποίησα* Joh. 7,21, jfr. Joh. 10,25. 37. 38 o. fl. st. Samme betydning har *taujan toja*.

Hvis der paa br. 28 skulde læses **tAuiu uo(rs)twa**, maatte dette forstaaes som „(jeg) gjør gjerningen", d. e. „(jeg) udfører arbeidet", hvilket oversat til gotisk sprogform vilde lyde *tauja waurstw*. **uo(rs)twa** vilde være nomen actionis til verbet got. *waurkjan* „forarbeide, facere". Derved maatte sigtes til forarbeidelsen af brakteaten, heri indbefattet udskjæringen af runerne; jfr. **orte** „gjorde" paa By-stenen med **aRina** som objekt (Norg. Indskr. s. 102 ff.), og **wurte** paa Tjørkø-brakteaten, som til objekt har **runoR** „runer".

Men hele den opfatning af indskriften paa br. 28, hvortil tolkningen af **uotwa** som akkus. nødvendig synes at maatte føre, er i flere henseender meget betænkelig.

I de ikke faa urnordiske indskrifter, som omtaler, hvem der har forarbeidet gjenstanden eller udført indridsningen af runerne, er herom stadig brugt det enkle verbum **workjan*, aldrig det mere abundante udtryk **taujan* **worstwa*, hvilket desuden maatte synes paafaldende i den forholdsvis kortfattede indskrift paa br. 28. Man fjerner ikke denne indvending ved en formodning om, at det fyldigere udtryk **tAuiu uo(rs)twa** skulde sigte til, at **auþa** selv havde udført brakteaten og ikke ladet den udføre ved en anden.

Men videre maa merkes følgende. Hvis **uotwa** var objekt for **tAuiu**, maatte **uilald** forbindes med **þit** og sammen med dette ord udgjøre objektet for **Aih**[1]. Den hele indskrift maatte da oversættes: „(Jeg) Auda eier dette **uilald**, (jeg) udfører

---

[1] Med ordstillingen **þit Aih uilald** kunde sammenlignes *þau karþi (i) þiauþu ui* »gjorde dette viede mindesmerke (*þau . . . ui*) i Ty« paa Vordingborg-stenen (efter Wimmer's læsning, Runemind. II s. 403). Wimmer anser Vordingborg-indskriften for ikke versificeret. Jfr. videre Liljegren nr. 895 og Bugge, Norg. Indskr. s. 111.

arbeidet". At de to prædikater her ikke var forbundne ved et bindeord, vilde være mindre stødende. Vigtigere er den indvending, som kan gjøres mod indskriftens indhold. Et besynderligt, for ikke at sige urimeligt, udtryk vilde det være, om indskriften først udsagde, at Auda var gjenstandens eier, og derpaa ved et sideordnet verbum af samme tidstrin som **Aih** fortalte, at han tillige udførte brakteaten.

Hvor tiltalende det end i enkelte henseender kunde være at tolke **tAuiu uotwa** som = got. *tauja waurstw*, tør jeg derfor ikke anbefale denne opfatning. Og da jeg, under forudsætning af, at **uotwa** er akkus. og objekt for **tAuiu**, ikke kan give nogen sandsynligere forklaring af indskriftens sidste ord[1], bliver jeg tvungen til at antage, at **uotwa** er nominativ ental af en hankjønsstamme paa *-an* og efter al sandsynlighed navnet paa brakteatens forfærdiger. Til en saadan antagelse synes ogsaa en rent ydre betragtning af indskriften at henvise.

Af indskriftens 6 ord begynder 1ste og 3dje med samme vokal (*a*), og 4de og 6te ord begynder begge med **u** (d. e. *w*). Her foreligger maaske tilsigtet allitteration. Videre lægger man merke til, at paa begge steder de mulig allittererende led er adskilte fra hinanden ved et ord, som efter sin betydning ikke behøver at have sterkt eftertryk (pronomenet **þit** og det finite verbum **tAuiu**). Selvfølgelig er dette ikke tilstrækkeligt til at erklære indskriften for metrisk i egentlig forstand. Men det ligger dog nær at formode, at allitteration og rythme her med flid er valgt. Hvis dette er tilfældet, falder det naturligt at antage, at de ved allitteration og rythme forbundne ord ogsaa efter meningen hører sammen, saaledes at ordgrupperne **auþa þit Aih** og **uilald tAuiu uotwa** hver udgjør en sætning for sig.

---

[1] Det vilde være meget dristigt ved **uotwa** at tænke paa et laanord fra latinsk *vōtīvum*, substantiveret adjektiv med betydning »indviet, lovet til en gud«. Denne opfatning vilde desuden (forudsat, at **uotwa** i betydning ikke havde fjernet sig altfor meget fra det latinske ord) af den grund være utilstedelig, at brakteaten ifølge indskriften er Auda's eiendom (**auþa** ... **Aih**) og følgelig ikke paa samme tid kan tilhøre et votivoffer til en gud.

Et mandsnavn **uotwa** kan jeg ikke med sikkerhed identificere med noget ellers kjendt germansk navn. Heller ikke er jeg istand til at give en fuldt overbevisende etymologisk forklaring af et saadant navn.

Jeg forbigaar de usikre muligheder, at **uotwa** skulde være den ældre (eller fuldt udskrevne) form for **ota** paa br. 33 og br. 34 eller at **uotwa** kunde være at sammenstille med det angelsaksiske mandsnavn *Wota*, som Förstemann[2] sp. 1630 identificerer med oht. *Wozo*. Heller ikke tør jeg forklare **uotwa** som kortnavn til et sammensat navn, der for første leds vedkommende var at sammenstille med ags. *Uhtbrand*, *Uhtred* og oht. *Uhtrit* (i stedsnavnet *Uhtritesheim*).

Mindre formelle vanskeligheder gjør følgende forklaring.

Da *n* i runeskrift sædvanlig ikke udtrykkes foran dental (jfr. f. eks. **kunimudiu** Tjørkø, d. e. *Kunimundiu*), kan **uotwa** gjengive en udtaleform **Wontwa*. Et nøiagtig tilsvarende mandsnavn kan ikke ellers paavises, men mulig kan der gives en tilfredsstillende etymologisk forklaring af **Wontwa-* (stamme **Wontwan-*). Efter formen synes dette at være en *-an*-afledning af en *u*-stamme. Nu findes der i germansk intet substantiv **wontu-z*. Derimod var det tænkeligt, at **o** (d. v. s. et aabent *o*) i **uo(n)twa** var opstaaet ved *w*-omlyd af *a*, fordi der umiddelbart foran *a* gik *w* og fordi *w* tillige fulgte i den næste stavelse. **uo(n)twa** kunde da være en afledning af det til oldn. *vǫttr* m. „vott, hanske" svarende ord, urnord. **wantuR*. En anden afledning af stammen **wantu-* synes vi at have i *Vǫttr* i Yngl. saga kap. 27 (Heimskr., Jónssons udg., I 52, 54). Dette navn er i Ynglingatal i genetiv skrevet *vǫtz* Kringla, *uautz* Jöfraskinna 1ste afskrift, *vatz* Cod. Fris., hvilket henviser til en genetiv *Vǫtts*, af nomin. *Vǫttr*, stamme **Wantwa-*[1]. I flere fornaldarsögur forekommer et navn *Vǫttr* (se Fas. register). Videre kan nævnes *Dunvattus* (d. e. **Dún-vǫttr*) hos Saxo som navn paa en af Ragnar lodbroks sønner.

Mandsnavnet **uotwa** maatte vel efter den nævnte forklaring antages oprindelig at have været et tilnavn („han med votterne").

Skjønt jeg saaledes ikke er istand til med sikkerhed at forklare det sidste ord paa br. 28, tør jeg dog tro, at den tolkning af den hele indskrift, som i det foregaaende er meddelt, mulig vil vise sig at være i hovedsagen rigtig.

---

[1] Wisén (Carmina Norrœna) skriver *Vǫtts* (gen.). Derimod opfatter F. Jónsson (anf. st. I 54) navnet som *Váts*.

Endnu har jeg ikke gjort nærmere rede for betydningen af indskriftens tredje ord **uilald**, som jeg har sammenstillet med adjektivet **wilagaʀ** paa Lindholm-benstykket. Det vil her være nødvendigt at gaa ind paa forskjellige spørgsmaal vedkommende **Lindholm**-indskriften og andre runeindskrifter, der i indhold synes at være nær beslægtede med denne.

Baade **uilald** og **wilagaʀ** er afledninger af det til oldn. *vél* f. »list, kneb« svarende ord. Det oldnorske verbum *véla*, som ogsaa er dannet af *vél*, har kun betydningen »besnære, overliste«, og det kan ikke være tvilsomt, at den oprindelige betydning af oldn. *vél* har været »kneb, list hvorved man besnærer en«. I denne betydning, som er den sædvanlige i oldnorsk, forekommer ogsaa *vél* oftere i Edda-digtene, medens de væsentlig fra den yngre prosalitteratur kjendte sjeldnere betydninger »maskine, kunstig indretning hvorved man søger at opnaa eller udrette noget« (jfr. *veiðivél*) »kunst« (f. eks. om skiløbning i Kongespeilet) sikkert tør antages at være mindre oprindelige. Oldn. *vél* f. og *véla* har altsaa efter al sandsynlighed oprindelig havt en bibetydning af noget snedigt eller ondskabsfuldt listigt. Ags. *wil* n. »wile, trick« har kun nedsættende betydning. Det samme er tilfældet med de fra germansk laante ord gammelfransk *guile*, prov. *guila* »bedrageri, spot«, glfransk *guiler*, prov. *guilar* »besnære, narre«.

At den rod, hvortil oldn. *vél* og *véla* hører, har havt grundbetydningen »besnære, narre ved list«, fremgaar ogsaa af beslægtede ord i litauisk og lettisk. Her møder vi nemlig betydningerne »list, bedrageri« (litau. *wylius*) og »bedrage, forføre« (litau. *wilióti*, lett. *wilu*, *wilt* og *wilat*). Se om oldn. *véla* og beslægtede ord Bugge, Arkiv II s. 352 ff.[1]

[1] Her gjøres der ogsaa rede for oprindelsen til det fra *véla* »besnære« etymologisk forskjellige verbum oldn. *véla (um)* »sysle med«.

Efter hvad der her er oplyst om oldn. *vél* og beslægtede ord, finder jeg det sandsynligt, at **sa wilagaR** i Lindholm-indskriften bør oversættes ikke ved »den kunstfærdige«, men ved »den listige, snedige«. Denne opfatning afviser Th. v. Grienberger (Zeitschrift f. deutsche philol. XXXII s. 291) uden nærmere begrundelse, idet han siger: »**sa wilagaR** ist in unserer inschrift wol nach der guten seite hin betont, also eher »der kunstfertige« als »der listige, ränkekundige« und es lässt sich annehmen, dass sich in dem satze **ek erilaR sa wilagaR hateka** »ich Erl der kunstfertige bin ich genannt« der verfertiger der runeninschrift sowol als des klingenartigen beingerätes genannt habe.« Da jeg i modsætning hertil foreslaar at gjengive **sa wilagaR** ved »den listige«, skylder jeg at gjøre rede for, hvortil dette udtryk sigter.

Naar en runerister kalder sig selv »den listige (han som forstaar sig paa *vélar*)«, ligger det nær at formode, at dette udtryk har hensyn til de runer, han har indridset. Nu har allerede Bugge og Lyngby (Aarbøger 1871 s. 185 f.) forlængst godtgjort, at Lindholm-indskriften indeholder en lang række af magiske runer. Til disse er det efter min mening runeristeren Eril hentyder ved at kalde sig ved sit tilnavn **wilagaR**, d. e. han som forstaar sig paa *vélar*.

Paa den ene af Lindholm-benstykkets sider, som til slutning indeholder det magiske ord **alu** (sandsynlig med betydningen »værn«), er først skrevet 8 gange ᚨ **a**, derpaa 3 gange ᛉ **R**, 2 gange ᚾ **n**, ᛒᛗᚢ **bmu** (én gang hver), 3 gange ᛏ **t**, hvorpaa **alu** følger. Da ᚨ i urnordisk har havt navnet **ansuR*, d. e. *áss* »gud«, er det en rimelig formodning af Lyngby (anf. st.), at det 8 gange gjentagne ᚨ er ment som ordet **ansuR* gjentaget 8 gange i magisk hensigt. Lyngby minder om den islandske *kvennagaldur*, som anføres af J. Árnason i Íslenzkar þjóðsögur I s. 449:

Risti eg þér
Ása átta,
Nauðir níu.

Ligesom der i den nævnte *kvennagaldur* forekommer *nauðir niu*, d. e. 9 **n**-runer, saaledes findes ogsaa i Lindholm-indskriften skrevet (to) **n**-runer med sandsynlig magisk betydning; navnet paa **n**-runen, *nauðr*, betegner denne som den tvingende, klemmende.

Med de 3 ᛉ-runer paa Lindholm-benstykket sammenligner Bugge, at der paa en af pilene fra Nydam-mose er skrevet ᛉ alene. Denne rune kan her ikke have sproglig betydning, da den i den længere række ikke kan begynde noget ord, men er sandsynlig ment som tryllerune[1]. Jeg tror ogsaa at kunne paavise grunden til denne magiske brug af ᛉ-runen.

Sandsynlig har ᛉ i urnordisk havt navnet **algiʀ*, d. e. den ældre form for oldn. *elgr* m. »elg«; jfr. Wimmer, Runenschrift s. 133, Bugge, Norg. Indskr. Indl. s. 82. Men i urnordisk har der vistnok ogsaa eksisteret et andet **ălgiʀ* af forskjellig oprindelse og med forskjellig betydning. Et hunkjønsord **algiʀ* (en *iō*-stamme, som i oldnorsk form vilde lyde nom. **elgr*, gen. **elgjar*, dat. akk. **elgi*, sammensætningsform **elgi-*) tror jeg nemlig at turde slutte af norske stedsnavne, der som første sammensætningsled indeholder *Elgjar-* eller *Elgi-*. Dette navneled tør, som O. Rygh (Norske Gaardnavne I s. 113 og flere steder) har fremholdt, ikke forklares af dyrenavnet *elgr*, bl. a. fordi dette i genetiv har *elgs* og i sammensætningsform *elg-*.

Elgjar- eller *Elgi-* antages almindelig at danne første led i følgende sammensatte norske gaardnavne: *Elgjartun*, som forekommer paa 9 steder, *Elgjarnes* (4 gange), *Elgjaráss* (1 gang), *Elgisetr* (3 gange). Alle disse gaardnavne er fra det østlige Norge; sammensætningen *Elgisetr* kjendes kun fra det trondhjemske[2]. Jeg formoder, hvad jeg her

[1] Paa »amuletten« fra Valby (Wimmer, Runenschrift s. 77 anm.) forekommer ⅄ skrevet i en linje for sig, skjønt der vilde være god plads til denne rune i den foregaaende linje. Denne ⅄-rune har mulig ogsaa magisk betydning. Jfr. dog Bugge, Norg. Indskr. s. 130 ff.

[2] For disse stedsnavne kan henvises til O. Rygh, Norske Gaardnavne, registrene til bd. I, II, III, IV, 2, XIV, XV.

ikke udførligere skal begrunde, at det urnordiske ord, som de anførte gaardnavne forudsætter, **algiʀ* f., er nær beslægtet med got. *alhs* f. »helligdom«, hvilket ogsaa kan paavises i norske stedsnavne (se Aarbøger 1905 s. 179 ff.), samt med urnord. **alu**, d. e. »værn, amulet«, efter Bugges sandsynlige forklaring, hvortil ogsaa Wimmer (Sønderj. runemind. s. 25 f.) har sluttet sig. Urnord. **algiʀ* har *g*, som oprindelig har vekslet med *h*, ligesom ags. *ealgian* »to defend«. Jeg skal i anledning af de nævnte norske gaardnavne her kun tilføie, at der ogsaa ellers i Norden kjendes sammensatte stedsnavne paa *-tún*, *-nes*, *-áss* og *-setr*, hvis første led henviser til gammel gudsdyrkelse, og at ikke faa af de norske gaarde, hvis navne er sammensatte med *Elgjar-* og *Elgi-*, enten er nabogaarde til eller ligger ganske nær ved steder, som kan paavises at have været sæder for hedensk gudsdyrkelse.

Det urnord. ord **algiʀ* (stamme **algiō-*), som forudsættes af en mængde norske stedsnavne, har sandsynlig betydet »helligdom, værn« (jfr. got. *alhs*, ags. *ealgian*). Urnord. **algiʀ* maa saaledes paa grund af sin betydning godt have kunnet bruges med magisk kraft, ligesom det beslægtede **alu**. I virkeligheden tror jeg, at det er dette urnordiske ord **algiʀ*, som oprindelig har givet anledning til den magiske brug af runen ᛉ. Derved, at ᛉ-runens navn i nominativ **algiʀ* ikke blot kunde forstaaes som »elg« (stamme **algi-*), men ogsaa som »helligdom, værn« (stamme **algiō-*), har runen ᛉ, hvis navn oprindelig var det samme som dyrenavnet »elg«, kunnet faa den tryllekraftige anvendelse, som vi kjender fra Lindholm-indskriften og fra en af Nydam-pilene.

Efter de 3 ᛉ-runer og de to ᚾ-runer paa Lindholm-benstykket følger ᛒᛗᚢ **bmu**. At ogsaa disse runer har magisk betydning, støtter Bugge ved en henvisning til Buslubœn (Fas. III 206), hvor der efter de 3 runer ᚱᚨᚦ (kanske at opfatte som *ráð* imperativ) og foran de 6 gange gjentagne runer staar de 3 enkelte ᚴᛉᚢ *kmu*.

Endelig følger 3 gange ᛏ-runen, hvis navn har været samme ord som gudenavnet *Týr*. Denne runes magiske brug kjender vi fra Sigrdrífumál 6: *nefna tysvar Tý*.

Min antagelse, at **wilagaʀ** i Lindholm-indskriften betyder »den listige, snedige«, finder saaledes — foruden ved beslægtede ord i nordisk og i andre sprog — ogsaa en god støtte i selve indskriften, hvis væsentlige bestemmelse synes at have været den, at virke beskyttende eller fordærvende ved kraftige trylleruner[1]. Denne opfatning bestyrkes ved en sammenligning med flere andre runeindskrifter paa løse gjenstande, som i udtryk og runeformer viser eiendommelige overensstemmelser med indskriften paa Lindholm-benstykket.

Først nævner jeg **br. 57 (Sjælland)**, der indeholder den samme formel som Lindholm-indskriften: **hariuha haitika** . . . »Hariuha heder jeg . . .« Det derpaa følgende ord har jeg (Aarbøger 1905 s. 285) læst **farauisa** (ikke **faua-**) og formodet, at det vilde svare til et oldn. adjektiv (*enn*) **fárvísi* »han som forstaar sig paa *fár*, ulykke«, altsaa med omtrent samme betydning som oldn. *enn bǫlvísi*. Derimod oversætter Bugge (s. 285, 322) **farauisa** ved »han som forstaar at reise«. Men da nu br. 57 har den samme eiendommelige formel som Lindholm-indskriften (»jeg heder« med navn og tilnavn), synes dette snarest at tale for, at **farauisa** har havt en lignende betydning som **sa wilagaʀ** »den snedige«. Det bør videre undersøges, om der er endnu flere lighedspunkter mellem Lindholm-indskriften og indskriften paa br. 57.

Da br. 57 i udtryk stemmer overens med Lindholm-indskriften og da efter min mening **farauisa** har havt en lignende betydning som Lindholm-indskriftens **wilagaʀ**, ligger det nær at formode, at **farauisa**, ligesom **wilagaʀ**, har hensyn til trylleruner eller et tryllekraftigt ønske (jfr. **alu** Lindholm),

[1] Om trylleruneme paa Lindholm-benstykkets ene side udtaler v. Grienberger s. 292, at de »eher den eindruck einer versteckschrift machen, obwol ich einen schlüssel zu derselben nicht anzugeben wüsste«.

som følger senere i indskriften. En magisk rune synes br. 57 sikkert at have i tegnet ᛏ, som er skrevet for sig ved indskriftens slutning. I Aarbøger 1905 s. 286 har jeg antaget, at dette tegn, som bør sammenstilles med den 3 gange gjentagne magiske ᛏ-rune paa Lindholm-benstykket, skal antyde en 3 gange gjentagen paakaldelse af guden Ty. Ogsaa i den del af indskriften paa br. 57, som staar mellem **farauisa** og den nævnte **t**-rune med 3 par kviste, tør man maaske finde ord med tryllekraftig betydning.

De ord, som følger efter **farauisa**, læser jeg **gibu auja**, idet jeg (Aarbøger 1905 s. 286) opfatter tredje rune i sidste ord ᚼ (med horisontal tverstreg) som j (ikke **n**). **gibu** er sandsynlig med Bugge (s. 285) at tolke som »(jeg) giver«. **auja** har jeg identificeret med **auja** paa **br. 67 fra Skodborg**.

Bugge (anf. st.) oversætter **gibu auja** snarest ved »(jeg) giver klenodiet«, idet han forklarer **auja** som et substantiv i intetkjøn ental akkus. med betydningen »godt, god eiendel, klenodie«, beslægtet med got. *awi-* i *awiliuþ* »tak«. Et nær beslægtet ord med samme betydning formoder han i **au** i flere brakteat-indskrifter (s. 313), samt i **o** (af **awi*) paa den gotiske ring fra Pietroassa (s. 189). Ogsaa paa br. 67 tolker han **auja** som »klenodie«. Men tolkningen af alle de indskrifter, i hvilke et ord **au** »klenodie« formodes, er meget usikker, saa at disse indskrifter ikke kan yde nogen støtte for Bugges forklaring af **auja** paa br. 57 og br. 67, og **o** paa Pietroassa-ringen er, hvis det rigtig er forklaret som opstaaet af **awi*, ikke nøiagtig samme ord som **auja**, idet dette er en *ja*-stamme, hint derimod en *i*-stamme. Pietroassaringens **o** kan derfor ikke være ligefrem bevisende for, at **auja** betyder »god eiendel, klenodie«.

Derimod synes selve indskrifterne paa br. 57 og br. 67 ved sit indhold at vise os, hvordan **auja** bør opfattes.

Uafhængig af Bugge har Th. v. Grienberger (Göttingische gelehrte Anzeigen 1903 nr. 9 s. 708 f.) forklaret **auja** paa br. 67 af den stamme, som danner første led i

got. *awiliuþ* »tak« og hvormed udenfor germansk bl. a. lat. *avēre* og ønske- eller tiltaleordet *avē* er beslægtet. Th. v. Grienberger ser i **auja** snarest et substantiv i akkus. ental intetkjøn, og han oversætter det ved *χάριν*, idet han formoder, at det er styret af et udeladt (ønske)verbum. Denne v. Grienbergers forklaring har stor indre sandsynlighed for sig, idet **auja** forekommer i en indskrift, der ellers, som det synes, kun indeholder de to substantiver i tiltaleform **alawin** og **alawid** forbundne ved »og«, det første ligesom **auja** 3 gange gjentaget. Det ligger nær at tænke sig, at man har tillagt den 3 gange gjentagne tiltale magisk kraft, ligesom flere af de magiske runer paa Lindholm-benstykket er gjentagne 3 gange, og ligesom ᛏ-runens kviste paa br. 57 er skrevne tredobbelt.

Det kan derfor synes at være en meget rimelig forklaring, om man med v. Grienberger oversætter **auja alawin j(a) alawid** paa br. 67 ved: »(jeg ønsker) til lykke, Alavin og Alavid!«, og om man formoder, at der har været tillagt denne 3 gange gjentagne og med runer skrevne tiltale en sterk magisk kraft.

Med v. Grienberger antager jeg, at akkusativen **auja** (egtl. »godt, gunst, lykke«) er styret af et underforstaaet verbum. Til **auja** underforstaar jeg dog ikke med v. Grienberger verbet »ønsker«, men snarere »giver«. Til denne opfatning er jeg bleven ført ved udtrykket **gibu auja** paa br. 57, hvor Bugge i **gibu** har fundet en verbalform = oldn. (*ek*) *gef*. I **gibu auja** tør man saaledes finde det fuldstændige udtryk, som paa br. 67 med underforstaaet verbum heder **auja**. Det synes rimeligt at formode, at det er den magiske ᛏ-rune til slutning paa br. 57 (der vel angiver en 3 gange gjentagen nævnelse af guden Tys navn), som lægger kraft i ordene **gibu auja**, d. e. »jeg lader (ved de tryllekraftige runer) lykke blive (dig) tildel«.

Ligesom **sa wilagaʀ**, d. e. »den snedige, han som har *vélar* i sin magt«, paa Lindholm-benstykket henviser til de

følgende magiske runer og til det tryllekraftige, mod ondt beskyttende ord **alu**, saaledes finder, som jeg tror, **farauisa** (d. e. *enn bǫlvísi*) paa br. 57 sin forklaring i den følgende indskrift **gibu auja** og den magiske **t**-rune til slutning. Hariuha med tilnavnet *enn *fárvísi* har *bǫlstafir* i sin magt, og ved dem kan han volde alle de fiendtlige magters undergang, som truer hans eller hans venners velfærd.

Der er ogsaa en tredje urnordisk indskrift, som begynder med den eiendommelige vending »jeg heder . . .«, nemlig runeindskriften paa **spydstagen fra Kragehul** mose. Denne indskrift fortjener derfor at betragtes nærmere i sammenhæng med indskrifterne paa br. 57 og paa Lindholmbenstykket, saa meget mere, som Kragehul-indskriften og Lindholm-indskriften, der begge er skrevne af en mand af navnet **erilaʀ**, ogsaa i runeformer og runernes indridsning viser saa eiendommelige indbyrdes overensstemmelser, at man endog har antaget dem for at hidrøre fra samme mand (Bugge s. 323). Det maa ogsaa merkes, at de nævnte 3 indskrifter har en form for **k** med vinkelens aabning nedad, som ellers kun kjendes fra br. 18 og br. 19[1]. Vi venter nu ogsaa paa Kragehul-spydstagen at finde tryllekraftige runer eller ord med magisk kraft.

Desværre er Kragehul-indskriften ikke i sin helhed bevaret. Men dens slutning har dog Bugge med sandsynlighed kunnet tolke **wiju bi** »(jeg) vier ved . . .« Efter første sætning **ek erilaʀ asugisalas muha haite** »jeg heder Eril, Asugisal's . . .« (hvor **muha** ikke er sikkert forklaret) følger 3 runer, som bestaar af en X-rune, hvortil oppe til høire er føiet ᚨ-runens kviste. Med udtrykket »(jeg) vier« passer det godt, saaledes som Bugge (Norg. Indskr. s. 9 anm. 2 og Indl. s. 20 f.) gjør, at opfatte disse 3 binderuner som magiske runer[2].

[1] En anden overensstemmelse (i en binderune for **g͡a**) mellem br. 19 og Kragehul-indskriften vil blive nævnt i det følgende.

[2] Anderledes Noreen, Altisl. Gramm.[3] s. 339.

Disse 3 binderuner **g͡a g͡a g͡a** oplyses efter min mening ved den baade i sprogligt udtryk og i runeformer nær beslægtede indskrift paa br. 57. Det er vel neppe tilfældigt, at binderunerne **g͡a** indeholder netop begyndelsesrunerne i de to ord **gibu auja**, som efter min formodning skal læses paa br. 57. Jeg vover derfor at forklare **g͡a** (3 gange) paa Kragehul-spydstagen som **gibu auja**, og en støtte for denne forklaring finder jeg deri, at **g͡a** er skrevet 3 gange, ligesom **auja**, der synes at være det samme udtryk som **gibu auja**, paa br. 67 er gjentaget 3 gange. Ligesom **gibu auja** paa br. 57 følger umiddelbart efter sætningen med »jeg heder«, saaledes staar paa Kragehul-spydstagen **g͡a**, d. e. **gibu auja**, umiddelbart efter første sætning, der ender med **haite** »(jeg) heder«. Den forkortede skrivemaade **g͡a** for **gibu auja** maa i denne almindelige formel have været saa meget lettere forstaaelig, som runen for **g** i urnordisk sandsynlig havde navnet **gibu* (Bugge, Norg. Indskr. Indl. s. 58 f.)[1].

Det fortjener at nævnes, at de 3 indskrifter, som indeholder formelen »jeg heder«, alle er fundne i østlige egne af det gamle Danmark. Lindholm-benstykket opgives at være fremkommet i Skaane, br. 57 er fra Sjælland og Kragehul-spydstagen fra Fyn.

Hvis jeg har ret i mine bemerkninger til indskrifterne paa Lindholm-benstykket, br. 57 og Kragehul-spydstagen, da fremgaar heraf, at den formel, hvormed disse indskrifter begynder (»jeg heder . . .«) er fast knyttet netop til magiske indskrifter. I visse arter af denslags indskrifter synes det altsaa at være regel, at runeristeren begynder med saa at sige at forestille sig for de overnaturlige magter, som han vender sig til, idet han i en formelmæssig vending nævner sit navn. Men desuden føier han hertil et tilnavn, der an-

---

[1] Det er uden tvil tilfældigt, naar binderunen for **g͡a** (X med ᚨ-runens kviste anbragte oppe til høire) paa en maade kan siges at indeholde alle runetræk i ordet ᚨᚢᛃᚨ **auja**.

giver hans store tryllekyndighed og kanske har til hensigt at imponere de overnaturlige væsener, som runerne skal bringe i hans magt.

Paa Kragehul-spydstagen har Bugge ogsaa læst et andet udtryk, som maa sigte til tryllekraftige runer, nemlig **ginu**, som følger umiddelbart efter de 3 binderuner for **ga** og efter hvilket der atter læses en lignende binderune. Dette **ginu** er samme ord som **gino-** paa Stentofta-stenen og maa sammenstilles med **ginA-** paa Bjørketorp-stenen; jfr. det oldn. forsterkende *ginn-* i *ginnregin*, *ginnheilagr*. Paa Bjørketorp-stenen danner **ginA-** første led i en sammensætning med ordet for »runer« (**ginArunAR**).

I Bjørketorp-stenens »forbandelse« siges det i første sætning, at den, som bryder mindesmerket, vil rammes af **welAdAude**, d. e. **vél-dauði* »rænkefuld død«. Han vil nemlig, som det udtales i den følgende sætning, blive udsat for »de ramme, forheksende runer« (**ginArunAR ArAgeu**), som er indhugne paa stenen, og til disse runer er det, at **welA-** i **welAdAude** sigter. Her har vi altsaa et sikkert eksempel paa, at ordet *vél* har været brugt om de ramme trylleruner.

Dermed er vi fra en gjennemgaaelse af de runeindskrifter, som i sprogligt udtryk (og i runeformer) viser nær overensstemmelse med Lindholm-indskriften, vendt tilbage til de to ord, som dannede udgangspunktet for denne undersøgelse, **wilagaR** paa Lindholm-benstykket og **uilald** paa br. 28. Som den foregaaende udvikling har lært os, taler sterke grunde for, at stammeordet i disse to ord, oldn. *vél*, her bør tages i den ældre og almindeligere betydning »list, snedighed« (ikke »kunstfærdighed«). Navnlig lægger jeg vægt paa Bjørketorp-indskriftens vidnesbyrd, der, som nævnt, utvetydig godtgjør, at **welA-** i det gamle runesprog har været anvendt om runer, som tillagdes overnaturlig kraft.

Vi har seet, at **sa wilagaR** i Lindholm-indskriften sandsynlig betyder »den listige, snedige« og at dette tilnavn

finder sin forklaring i den lange række af magiske runer, som er anbragte paa benstykkets ene side. **uilald** paa br. 28, som er afledet af samme stammeord som **wilagaR**, synes derfor snarere at betegne »noget med snedighed forarbeidet« end ret og slet »kunstgjenstand«. Paa forhaand er det sandsynligt, at **uilald**, ligesom **wilagaR** paa Lindholm-benstykket, sigter til tryllekraftige runer.

Her maa da fremhæves de eiendommelige former, som runerne **a** og **t** har paa br. 28. R. 1 og r. 26 er ᚨ, men skrevet med 3 kviste, og r. 17 og r. 24 er ᛏ med to par kviste. Det er her, saaledes som allerede nævnt i Aarbøger 1905 s. 251, ikke tilfældigt, at det netop er runerne for **a** og **t**, som er fremhævede ved at skrives med flere kviste end sædvanligt. Disse to runer forekommer i den magiske indskrift paa Lindholm-benstykket (**a** gjentaget 8 gange, **t** 3 gange), og paa br. 57 har vi lært at kjende en tryllekraftig *Tý*-rune med 3 par kviste. **t**-runen med to par kviste paa br. 28 har da vistnok, samtidig med at den stod med lydværdien **t** i en indskrift med sproglig mening, tillige havt en overnaturlig, magisk kraft, og det samme synes at have været tilfældet med den **a**-rune (med 3 kviste), som begynder og slutter indskriften. Med **t**-runen med to par kviste kan da sammenlignes udtrykket i Sigrdrífumál: *nefna tysvar Tý*. Ogsaa br. 30, som efter Bugges formodning er forarbeidet af samme mand som br. 28, har én gang sikkert en **t**-rune med to par parallele kviste (r. 14)[1].

Ligeledes har Ødemotland-indskriften én gang **t** med to par parallele kviste (r. b 3) og én gang **t** med 3 par parallele kviste (b 16). Efter b 16 følger **ia**, hvor **a** er skrevet med

---

[1] Ligesom de her nævnte runer for **a** og **t** paa br. 28 maa tænkes foruden sin lydværdi tillige at have havt en hellig, magisk betydning, saaledes kan mulig det samme være tilfældet med binderunen for **g͡a** paa br. 19 (hvor ogsaa ordet **alu** forekommer). Denne binderune findes nemlig ellers kun paa Kragehul-spydstagen, hvor den efter min mening betegner den tryllekraftige formel **gibu auja**.

7 parallele kviste. Med runerne **tia** paa Ødemotland-benstykket begynder, som det synes, et nyt afsnit, idet der foran **t** gaar en liden lodret streg oppe i linjen (sandsynlig et skilletegn). Runerne foran **tia** har Bugge (Norg. Indskr. s. 254 f.) vistnok rigtig tolket **fþi** »(han) skrev«. Jeg formoder, at ogsaa **tia** paa Ødemotland-benstykket er magiske runer, som staar udenfor den egentlige indskrift. Dette finder jeg bestyrket i de runer, som følger efter **tia**, idet hine runer ifølge den tolkning, som jeg i det følgende skal foreslaa, neppe kan tilhøre samme sætning som **tia**. **tia** kommer da til at danne et afsnit for sig i indskriften og forklares da bedst som magiske runer (**ti** mulig at opfatte som de to første runer i guden Ty's navn, **a** som ordet **ansuʀ*?).

Runerne efter **tia** paa Ødemotland-benstykket gjengiver jeg i det væsentlige overensstemmende med Bugges første læsning (Norg. Indskr. s. 245 f.): **rdrnuu**. Jeg formoder, at dette er forkortet skrevet for **r(a)d r(u)nuu**, d. e. *rāð runō* »raad runerne«! I Ødemotland-indskriften forekommer ikke runen ᛟ, saa at det lange *ō* i denne indskrift kan være udtrykt ved **uu**; jfr. **þinuu** i samme indskrift, hvor **uu** vistnok er tegn for en enkelt vokal. Med **rnuu** maa for endelsen sammenlignes **runo raginakudo** Fyrunga. Udtrykket »raad runerne« har analogi i mange indskrifter med de yngre runer. I Ødemotland-indskriften kunde dette udtryk kanske snarest sigte til de umiddelbart forudgaaende hemmelighedsfulde trylleruner.

Ved forskjellige overveielser synes saaledes den mening at kunne støttes, at **uilald** paa br. 28 har særligt hensyn til tryllekraftige runer i indskriften. Snarest skulde jeg heri ville finde en betegnelse for brakteaten og oversætte det ved »tryllemiddel« eller mere specielt »tryllekraftig runebrakteat«, egentlig »noget med list, snedighed udført (med snedige runer udstyret).«

Efter det foregaaende kan den hele indskrift paa br. 28 gjengives saaledes:

auþa þit Aih uilald tAuiu uotwa

Dette oversætter jeg: »Auda eier dette. (Jeg) **uotwa** udstyrer den med snedighed udførte (eller: den tryllekraftige) runebrakteat.«

At allitteration og rythme mulig er valgt med hensigt, har jeg s. 27 antydet.

Efter den givne forklaring er her brugt præsens **tAuiu** og ikke præteritum, saaledes som man kunde vente paa grund af udtrykket i guldhorn-indskriften (**tawido**) og i de ikke faa runeindskrifter, som indeholder præteritum af **workjan* »forarbeide« (**worahto** Tune, **wurte** Tjørkø, **wrta** Etelhem, **orte** By). Det maa dog her fremhæves, at **uilald tAuiu** paa br. 28 ikke ligefrem kan sammenlignes med guldhornets **horna tawido** »cornu paravi«, idet udtrykket **uilald tAuiu** ikke blot synes at sigte til selve den handling at udstyre brakteaten med de snedige runer, men ogsaa til den udøvelse af trolddom, som var forbundet med udskjæringen af runerne i brakteat-stemplet. Dette udtryk staar saaledes efter min mening i betydning meget nær **wiju** »(jeg) indvier« paa Kragehul-spydstagen, hvor ogsaa præsensformen er brugt; jfr. ogsaa **uIu rnR** »(jeg) indvier (disse) runer« paa br. 7 efter Bugges tiltalende forklaring (Norg. Indskr. s. 127). Videre kan merkes **runo fahi raginakudo** »(jeg) skriver runer, som stammer fra de raadende magter« paa Fyrunga-stenen. Fremdeles indskrifterne fra Vatn og Åsum (br. 96) efter Bugges tolkninger Norg. Indskr. s. 362, 123, samt udtryk med præsens (»rister runer«, »lader reise sten«) i svenske indskrifter med de yngre runer; jfr. Bugge smst. s. 335.

Hvad indskriftens sprogformer angaar, stemmer disse paa en enkelt undtagelse nær overens med det ældste kjendte urnordiske runesprog. Tvelyden *ai* er saaledes endnu bevaret foran *h* i **Aih**, og **tAuiu** opviser den ældre endelse for præs. indik. 1ste person ental *-ju* (senere *-i*). Derimod

er i **uilald** stammens udlydende *-a* faldt bort i akkus. ental intetkjøn. Dette bortfald synes at have fundet sted tidligere i trestavelses stammer med lang anden stavelse end i tostavelses stammer (jfr. Bugge s. 247 f.). Den yngre form **uilald** ved siden af de gamle sprogformer **Aih** og **tAuiu** kan derfor neppe gjøre min hele tolkning af denne indskrift usandsynlig.

I lydbetegnelse og i runeformer afviger indskriften paa flere punkter fra den ældste kjendte runeskrift.

Runen **jāra* (*ár*) har som r. 8 og r. 18 ikke sin oprindelige lydværdi j, men er brugt som tegn for en *a*-lyd (**A**), idet runens navn paa indskriftens tid ved bortfald af *j* i fremlyd var blevet **āra*. Vi lægger merke til, at **A** kun forekommer som første rune i tvelydene **Ai** og **Au**, hvor *a* (sikkert ialfald i **tAuiu**) har været kort. I indskriften synes **āra*-runen og ᚨ at være brugte om hinanden, da ogsaa *óss*-runen paa br. 28 sikkert betegner kort *a* i **auþa** og **uilald**. Naar **A** paa br. 28 forekommer som første vokal i en tvelyd, kan hermed sammenlignes **Aih** paa br. 55 (Bugge s. 198). Paa br. 55 og paa Stentofta-stenen anvendes, ligesom paa br. 28, baade **āra*-runen og *óss*-runen som tegn for det korte *a*.

Då saaledes et eget tegn for j paa indskriftens tid har manglet, er **i**-runen anvendt til betegnelse af halvvokalen *j* i ordet **tAuiu** (jfr. **iah** Varnum).

Paa lignende maade er, som ofte i forholdsvis senere runeskrift (jfr. Bugge s. 234), *w* udtrykt ved **u**-runen i ordet **uilald** og sandsynlig ogsaa i det ikke sikkert tolkede **uotwa**. Denne lydbetegnelse er i indskriften regel, hvor *w* staar i begyndelsen af et ord; derimod er, som det synes, **w**-runen anvendt efter konsonant inde i et ord i **uotwa**.

Indskriften paa br. 28 er, som **auþa**, d. e. *Auða*, viser, fra en tid, da man var begyndt at anvende **þ**-runen som tegn ogsaa for den stemte spirant *ð* (jfr. f. eks. **wAþ[i]** Sølvesborg, Bugge s. 234). Hvor derimod **þ** i denne indskrift skal udtrykke den ustemte spirant **þ**, har runens form under-

gaaet en liden modifikation, idet der midt paa staven til høire er anbragt en horisontal streg, som sikkert ikke er tilfældig. Denne horisontalstreg synes at have den betydning at adskille tegnet for *þ* fra ᚦ, som var tegn for *ð*. Ogsaa **d**-runen forekommer paa br. 28, men kun som tegn for den stemte eksplosivlyd *d* (i **uilald**). Heri viser indskriften paa br. 28 hen til et ældre trin i runeskriftens udvikling end det, som repræsenteres af Vatn-indskriften (ifølge Bugge og Wimmer fra begyndelsen af 8de aarh.) og den noget senere Sølvesborg-indskrift, hvor *d* udtrykkes ved **t**-runen i ordene henholdsvis **rhoAltR** og **asmut**.

Betegnelsen af tandlydene paa br. 28 lader os formode, at der i en enkelt kreds (mulig henimod eller ved aar 600) har gjort sig bestræbelser gjældende for at skaffe de 4 tandlyd (*t*, *d*, *þ*, *ð*) hver sit særegne runetegn, nemlig ᛏ, ᛞ, ᚦ med horisontal streg paa midten (r. 5) og ᚦ. Disse bestræbelser har dog ikke trængt igjennem, idet udviklingen, som bekjendt, kom til at gaa i den retning, at runeskriften kun fik to tegn for de 4 tandlyd; jfr. Wimmer, Runenschrift s. 223 ff.

Foruden **þ**-runen r. 5 lærer vi af indskriften paa br. 28 ogsaa at kjende et enestaaende tegn for **A** (r. 8 og r. 18). Denne **A**-rune, som bestaar af 3 streger, af hvilke én er lodret, synes snarest at være en forenkling af den oftere forekommende og sikkert ældre rune for j eller **A**, ᛄ ᛄ, som ogsaa bestaar af 3 streger, men hvoraf de to er lodrette.[1] Tænker vi os runen ᛄ dreiet nedad mod høire, indtil forbindelsesstregen mellem de to parallele stave bliver lodret, fremkommer en form ᛄ, og heraf er maaske ᛄ paa br. 28 opstaaet derved, at den ved dreiningen fremkomne lodrette stav fik samme høide som de øvrige runestave.[2]

[1] Om forekomsten af ᛄ og de andre runeformer for j (**A**) se Bugge, Norg. Indskr. Indl. s. 17.

[2] Hvis r. 8 og r. 18 i min gjengivelse af indskriften s. 19 er galt opfattede, idet de er stillede paa hovedet, maa de forklares i k k e af ᛄ, som skulde være dreiet nedad mod høire, men af ᛄ, dreiet paa den beskrevne maade nedad mod venstre.

For bestemmelsen af indskriftens alder har vi flere holdepunkter. Paa grund af den oprindelige j-runes brug i betydningen **A** kan br. 28 ikke være ældre end 6te aarh. Formen **uilald** (for ældre ***wilalda**) synes dog at tyde paa, at den vanskelig kan være fra 1ste halvdel af dette aarh. Efter et skjøn vilde jeg (naar jeg kun tog hensyn til runeformer og sprogformer og ikke samtidig til de arkæologiske forhold) snarest sætte den til tiden henimod aar 600. Meget yngre end aar 600 kan indskriften paa grund af den gamle verbalform **tAuiu** i ethvert fald ikke være.

TILLÆG

til Aarbøger for 1905 side 206 linje 4 f. n.

„Brakteat 90 og Brakteat 91, som nu er i Kiels Museum, er ifølge velvillig Meddelelse fra Prof. Ludv. Wimmer, hvem Kjøberen foreviste Brakteaterne straks efterat de var komne i hans Besiddelse, fundne i 1876 ved Gaarden Gelstoft (tidligere Landsby) i Gram Sogn i Slesvig, og hverken i Geltorf i Haddeby Sogn eller i Gettoft i Eckernførde Amt.“

Sophus Bugge.

MIDDELALDERLIGE KIRKELIGE MONUMENTER,

MINDRE MEDDELELSER,

AF

M. MACKEPRANG.

Tveje-Merløse — Fjenneslev.

Mellem vore mere udviklede romanske landsbykirker står få hinanden så nær som disse. Oprindelig har det dog ikke været så. Thi medens Tveje-Merløses dobbelttårne er i én støbning med den øvrige bygning, har Fjenneslev fra første færd været kullet, og nogen tid er gået, inden de sagnrige tårne rejste sig. Men dog er det netop disse tårne og fremforalt den måde, hvorpå deres første stokværk ved et galleri er sat i forbindelse med skibet, der vidner om det nøjeste slægtskab mellem de to kirker. Da de begge er behandlede så ofte i litteraturen og gjorte tilgængelige ved opmåling[1], er en nærmere beskrivelse af de pågældende bygningsdele unødvendig; det er tilstrækkeligt at sige, at ligheden er så stor, at den ikke kan forklares ved, at den samme opgave naturlig må løses på den samme måde. Der må have fundet en direkte påvirkning sted, og dette er så meget mere forståeligt, som de begge har tilhørt samme slægt, Hvidernes. Beviset herfor har længe været offentliggjort, men er mærkværdig nok ikke tidligere bleven påagtet. Det berettes nemlig i Sorø

---

[1] Se Løffler, Romanske Kirkebygninger S. 145 og 227 og den der anførte litteratur; Sorø Akademis Landsbykirker S. 14 ff. Tveje-Merløse kirke er gengivet i opmåling af professor Storck i Tegn. af ældre nord. Architektur 2. S. 4. R. Bl. 4—8. Jfr. tegning af kirkens indre efter restaurationen i 3. udg. af Trap.

klosters gavebog, at Absalon 1199 skænkede klostret 4 gårde »af sit fædrenegods« med alt deres tilliggende, blandt hvilket nævnes landsbyen Merløse (Metheløse), der hørte under Holbækgård[1]. Tveje-Merløse har altså været ejet af Asger Ryg, Fjenneslev kirkes bygherre. Muligvis har han også bygget kirken dér, og i ethvert tilfælde bliver det meget forståeligt, at hans hustru eller søn netop har taget den til mønster, da de rejste de berømte tårne. Thi at disse er yngre end Tveje-Merløses, forekommer mig hævet over al tvivl. Anlægget er langt slankere. De svære firkantede frådstenspiller er bleven afløste af omhyggelig slebne granitsøjler, de noget kluntede frådstenssmåsøjler i Tveje-Merløses galleri er erstattede med sirlige søjler af brændt ler, og først og fremmest er hele partiet af tegl, af hvilket materiale der ikke findes den mindste stump i Tveje-Merløse.

Ousted kirkes aquamanile.

Til de mangfoldige genstande, den katolske messe krævede, hørte også lavatoriet eller aquamanilen, en vandkande, der anvendtes ved de liturgiske vaskninger[2]. Som oftest havde de dyreform, og fra museerne er de velkendte, ikke mindst fra Nationalmuseet, der besidder en af de rigeste samlinger af denne art, der overhovedet findes, ialt 29. Efter reformationen mistede de naturligvis deres betydning og fandt jævnlig en med deres oprindelige bestemmelse lidet passende anvendelse. Adskillige forandredes til lysestager, ja et par af museets exemplarer degraderedes endog til kakelovnsfødder! Fra kirkerne forsvandt de mere og mere, og også i privatbesiddelse blev de yderlig sjældne. Endnu så sent som i 1874 kunde museet dog modtage en løvekande som gave fra Lundø kirke (Fjends hr., Viborg a.), og i 1881

[1] Qvatuor mansiones seu curias de patrimonialibus suis assignavit monasterio .... videlicet curiam Holbek cum ..... Metheløse .... Script. Rer. Danic. IV. 473.

[2] Jfr. Mittheil. d. K. K. Centralkommis. XII. S. XXIX ff.

erhvervedes den sidste fra en privatmand. Da ingen er bleven funden ved de siden 1873 foretagne systematiske undersøgelser af kirkerne, kunde man med nogen ret gå ud fra, at alt derfra var samlet i museet, og min overraskelse var derfor stor, da jeg ved en undersøgelse af døbefonten i Ousted kirke (Vor hr., Århus a.) i sommeren 1904 så en smuk og velbevaret aquamanile stående i en vægnische ved siden af fonten.

1/4 st.

I lighed med de fleste andre er den formet som en stående løve; vandet hældes ind gennem et med låg dækket lille firkantet hul oven i hovedet, og som tud tjener et fra munden udgående rør. Hanken dannes af en langbenet, vingeløs drage, der siddende på løvens ryg bider den i nakken. Fra ørespids til fod måler den 26,5 cm., og dens største længde er 32 cm. Den er støbt af lys malm over en lerkærne, løven for sig og dragen for sig; efter støbningen er manken ciseleret, ligesom de talrige småstreger på hovedet, benene og halen, der

skal forestille hårlaget, skyldes efterarbejdning. Det er vanskeligt at give nogen sikker datering, da metalstøbningen ikke mindst af hensyn til formene er et såre konservativt håndværk; nærmere end til 13. måske endog 14. århundrede kan man næppe komme. Som fabrikationssted for disse kander anføres i regelen Dinant i Belgien, men ved de mindre fint udførte ligger det dog nær at tænke på en hjemlig industri, og ret ejendommeligt er det, at af de 9 danske aquamaniler i museet, hvis hjemsted sikkert kendes, stammer to fra samme egn som Ousted[1].

Aquamanilen i Ousted, som det forhåbentligvis for lange tider vil lykkes at bevare på sin plads i kirken, anvendes den dag i dag som dåbskande, og det samme vides at have været tilfældet med en aquamanile fra Indslev kirke på Fyen (nr. DXXIV). Vedrørende de andre, der fra kirkerne er gået direkte over i museet, foreligger der derimod intet om deres brug efter reformationen; sandsynligvis har de stået der »uden hensyn og nytte«, som det hedder i en præsteindberetning fra 1809 til oldsagskommissionen om en nu desværre forsvunden aquamanile i Svenstrup kirke (Hornum hr., Ålborg a.)[2]. Den stod på alteret og skildres som en 9″ lang hest med en rÿtter, af hvem det øverste »er borte efter Brystet«. Et på hestens bringe indloddet lille, firkantet malmstykke, der dækkede det hul, gennem hvilket lerkærnen er bleven fjærnet efter støbningen, bringer præsten på en ret pudsig idé. »Hesten, mener han, har været Giemmested for Asken af den paa Hesten siddende Mand, og indbragt da Figuren var hul igiennem det fiirkantede og igien tilloddede Hul, hvilket endmere bestyrkes af det hellige Sted, hvorpaa den er hensat.« »Nu«, tilføjer han dog, »findes intet Aske.«

[1] Den ene (nr. 18247) er fra Ørritslev k. i samme herred, den anden (nr. D. 1081) fra Rudstrup i Them sogn (Tyrsting hr.). Nogen afgørende lighed er dog ikke tilstede.

[2] Foruden denne omtales i disse indberetninger kun aquamanilerne i Indslev og Valløby, der nu begge findes i museet.

Afvigende krucifixformer.

Hjemme som ude hørte fremstillinger af Kristus på korset til de mest almindelige æmner i middelalderens kirkelige kunst. De fandtes i hver eneste landsbykirke, og da krucifixet ikke som dets farligste konkurrent: Jomfru Mariabilledet kunde være anstødeligt selv for den krasseste lutherske orthodoxi, er de i overordentlig stort tal bleven bevarede til vore dage. Forlængst har kunsthistorien derfor i de store træk kunnet give dets udviklingshistorie, der indenfor den romersk-katholske verden og da navnlig på nordisk-germansk grund overalt så nogenlunde har fulgt de samme baner.

Bortset fra de forskellige perioders forskellige behandling af det menneskelige legeme, er det særkendet for det romanske krucifix, at Kristus fremstilles som levende, snarere stående end hængende på korset, til hvilket fødderne, der ofte hviler på et brædt eller en klods, er fæstede med én nagle gennem hver fod. Jævnlig fører påvirkning af den angelsaksiske opfattelse af Kristus som »den mægtige konning, himmerigs høvding« til, at frelseren bærer en kongekrone. I løbet af det 13. århundrede ændres opfattelsen og dermed fremstillingen. Det er den døde ikke den levende Kristus, menigheden nu har for øje; kongekronen forsvinder, og ved midten af århundredet begynder tornekronen at vise sig[1]. Medens lændeklædet endnu ligesom i den foregående tid er ret stort, skørtlignende og gærne ophæftet i den ene side, er fødderne nu samlede, liggende over hinanden og med én nagle drevne fast til korset. Lidt efter lidt udvikler sig heraf den så vel kendte sengotiske type, og med større eller mindre virtuositet søger kunstneren her at gengive selve lidelsen, der endnu havde været den ældre gotiske tid fjærn.

Ligesom der findes talrige mellemled mellem de mest og

---

[1] Tidligst herhjemme vistnok i den ejendommelige træskårne passionsscene fra Hyrup kirke i Sønderjylland, der af Hertzsprung henføres til midten af 13. årh. (Aarbøger 1901, S. 3—4).

mindst udviklede arter inden for samme botaniske eller zoologiske familie, forekommer der naturligvis også her en række overgangsformer. Gode exempler herpå er egetræskrucifixerne i Strø (Strø hr., Frederiksborg a.) og Ugilt (Vennebjerg hr., Hjørring a.). På det første bærer Kristus en kongekrone af senromansk form, men har samlede fødder; på det andet er fødderne adskilte, men til gengæld har Kristus en tornekrone, der minder om et snoet reb[1]. Nærmest abnormt må det derimod siges at være at møde et krucifix fra tiden 1500, der opfylder de tre hovedfordringer, systematiken stiller til et regulært romansk krucifix: De åbne øjne, kongekronen og de adskilte fødder.

Krucifixet, der er gengivet i fig. 1, findes i Rislev kirke (Tybjerg hr., Præstø a.) en halv mils vej nord for Næstved. Det har i fordums tid utvivlsomt været anbragt over korbuen, men er nu ophængt højt oppe på korets nordvæg. Det er skåret i eg, men de farver, der oprindelig dækkede det, er ved en restaurering bleven fuldstændig afskrabede, og istedet for er træet behandlet med en bejtse, der giver det et mørkebrunt, næsten sortladent udseende. Kristusfiguren, hvis højde er c. 90 cm., bærer en krone, der foroven ender i liljeblomster og nedadtil afsluttes af en skarp snoet ring, en kroneform til hvilken der haves en overflod af paraleller fra slutn. af det 15. og beg. af det 16. årh.[2]. Øjnene er åbne, det lange hår ordnet i sirlige proptrækkerkrøller, af hvilke en falder ud over højre skulder, skægget tvedelt og omhyggelig behandlet. Hovedet er bøjet svagt til siden og udtrykket lidende. Kroppen hænger lige, benene er krummede med fremskudte knæer, og gennem hver fod er drevet en nagle.

---

[1] Jfr. det dog vist noget yngre krucifix i Nr. Haksted kirke i Sønderjylland (Aarbøger 1901, S. 16) samt et krucifix i Gislinge (Tudse hr., Holbæk a.), hvor kronen dog er skåret af fyr og altså ikke oprindelig. — Af krucifixet i Ugilt findes en tegning i museets arkiv.

[2] For blot at nævne en enkelt dateret skal jeg henvise til Faaborgaltertavlen fra 1511 i Nationalmuseet, hvor gudfader i midtfeltets treenighedsgruppe er fremstillet med en ganske lignende krone.

En mere detailleret beskrivelse er forøvrig i denne sammenhæng overflødig. Thi naturligvis er det kun »skemaet«, der er romansk, medens selve formsproget er udpræget

Fig. 1.

gotisk, og bortset fra de nævnte anakronismer adskiller krucifixet sig ikke væsentlig fra andre samtidige, af hvilke der netop findes bevaret overordentlig mange i Syd- og Sydvestsjælland. Med et af dem — i Fiurendal kirke (Ø. Flakke-

bjerg hr., Sorø a.) — er ligheden endog så stor, at de sandsynligvis er skårne af samme mand. Forskellen ligger navnlig i behandlingen af hovedet og overkroppen, hvor Fiurendalkrucifixets muskulatur og benbygning er langt mere fremtrædende, hvad der muligvis blot skyldes, at billedskæreren her har villet fremstille den døde Kristus. Til gengæld er de to kors næsten fuldstændig ens. Begge har langs kanten det samme meget simple gotiske bladværk, begge har firkantede inddybede rammer til evangelistsymbolerne og en firkantet plade ved korsskæringen bag figurens hoved, hvor der ellers oftest er anbragt en rund glorieskive.

Krucifixet i Rislev og dets slægtning er sikkert skårne af en stedlig mester, der vel har haft til huse i Næstved, og det samme hjemlige præg hviler over det som fig. 2 gengivne krucifix fra L. Nustrup kirke (Gram hr., Haderslev Vesteramt), uagtet dette i endnu højere grad falder udenfor vore sædvanlige typer[1]. Også her er Kristus fremstillet som levende, hængende eller rettere stående på et kors nogenlunde af samme form som de ovenfor beskrevne, således at fødderne hviler på en med dem i ét skåren, gotisk profileret konsol. Men medens frelseren ellers altid fremstilles nøgen på lændeklædet nær, er han her iført en fodsid kjortel, der om livet holdes sammen af et smalt bælte, og hvis ærmer er så vide og lange, at de vilde gå ud over hænderne, hvis de ikke var smøgede op over håndleddene. På hovedet bærer han en krone af almindelig sengotisk form, hvis liljeprydelser dog er afbrækkede. Skægget og det lange hår, der falder ned over skuldrene, er opløst i proptrækkeragtige krøller. Såvel på hænderne som på fødderne er naglegabene viste, uden at naglerne selv findes. Kjortlen er nu brunmalet med sorte mønstre og gulbrunt underfor og bælte, kronen gul med rød kant, skæg og hår sorte, ansigt, hænder og

[1] Tegning i Haupt, Bau u. Kunstdenkm. d. Prov. Schleswig-Holstein I, 412.

fødder kødfarvede; selve korset er egemalet med rød bund i evangelistsymbolernes rammer. Hele denne udsmykning er malet i nyere tid med oljefarver, og det har ikke været mig muligt under dem at finde ældre farver. At dømme efter en forlængelse af den lodrette korsarm ud over evangelistrammen

Fig. 2.

har krucifixet tidligere stået på en bjælke over triumfbuen; for tiden er det ophængt under ret uheldige lysforhold[1] på skibets sydvæg.

Krucifixet i Nustrup hører til de i den yngre middelalder meget sjældent forekommende såkaldte beklædte krucifixer, som synes at stå i en vis mystisk forbindelse med, for

ikke at sige nedstamme fra et berømt andagtsbillede i Lucca, Volto santo, et tidlig-middelalderligt, beklædt og kronet krucifix, der opbevares i byens domkirke S. Martino[1]. At de virkelig forestiller Kristus og ikke en helgen, er hævet over al tvivl, da der på flere af dem er malet indskriften: Salvator mundi. Men for folkebevidstheden blev ganske vist St. Salvator, St. Hjælper eller plattysk Sünte Hülper næsten en selvstændig helgen, der på en besynderlig måde sammenblandedes med den mystiske helgeninde Wilgefortis, Liberata eller Entcomera (Kummernuss), en kongedatter der led døden på korset, hvor hun på sin bøn forvandledes til en skægget mand. I Danmark er denne legende ikke kendt, derimod findes i St. Nikolajkirke i Rostock så at sige alle dens elementer: Et senromansk (?), fritstående, beklædt krucifix, et kalkmaleri fra midten af 15. årh., der alene ved sin underskrift »dat cruce . . . in Wallande« godtgør sin oprindelse fra Santo Volto, og endelig et andet samtidigt kalkmaleri, forestillende »Sta Vnkummer des konighes dochter van Portegal« stående på sit kors[2].

Også i Danmark var St. Hjælper vel kendt, og ejendommelig nok er hans navn særlig knyttet til en anden nordslesvigsk kirke, Kliplev (Lundtoft hr., Åbenrå a.), der i middelalderen var en berømt valfartskirke[3]. Endnu den 1808

---

[1] Bl. a. gengivet i Anzeiger f. schweizerische Alterthumskd. N. F. II, 118, 121, hvor der ligeledes findes afbildning af et af det stærkt påvirket Kristusbillede — kalkmaleri — fra beg. af 15. årh. i Stein ved Rhinen. Et romansk beklædt krucifix (processionskors) sikkert af fremmed arbejde (Limoges?) fra en kirke i Småland i Hildebrand, Sveriges medeltid III, 674. — Ligheden mellem de to krucifixer fra Nustrup og Rislev er trods alt så stor, at man kunde tænke sig sidstnævnte ved højtidelige lejligheder iført en tøjkjortel. Et belgisk exempel på et »beklædt« krucifix af denne art er mig meddelt af museumsassistent Chr. A. Jensen.

[2] Afbildede i Kunst u. Geschichtsdenkmäler Mecklenburgs I, 156 ff., jfr. s. 163, anm. 3, hvor der gøres rede for legenden. Jfr. Stockbauer, Kunstgesch. d. Kreuzes S. 265 ff. og Journal of the archæological Association N. S. III, 8—30.

[3] Muligvis under påvirkning herfra fandtes der i Flensborg et St. Hjælpers kapel »vppe dem kerkhove S. Nicolaweses«, hvor hertug Adolf

til oldsagskommissionen indsendte præsteberetning omtaler hans billede som liggende på kirkens hvælvinger, men her som andetsteds har disse vist sig at være et såre dårligt gemmested[1]. Det er nu forlængst forsvundet og kendes kun af en beskrivelse, den nordfrisiske krønikeskriver Heimreich 1683 har givet af det. Han fortæller, at årlig på de to korsdage (3. maj og 14. septbr.) er St. Hjælper (S. Hullfer) bleven æret ved store valfarter; »i et særligt kapel mod nord har hans billede med gylden krone, gyldne handsker og sko hængt på korset«. Man så det gennem et tilgitret vindu, foran hvilket stod en offerblok. Så velbevaret har Heimreich dog sikkert ikke set billedet, thi den flensborgske rådmand Jonas Hoyer, der ligeledes beretter om de store valfarter til St. Hjælper (Helper), som »var en stor klods dannet som en mand«, fortsætter: »Endnu i vor tid (skrevet 1627) har folk skænket ham allehånde gaver, og da overtroen gik i svang hos dem, mente de, at den arme klods kunde hjælpe både dem og deres syge bæster og kvæg, da dog den stakkels St. Hjælper ej engang kan hjælpe sig selv, men står der den dag i dag som en afmægtig gud uden arme og ben«[2]. En slags gengivelse af billedet er dog på en måde bevaret til vore dage. I nabokirken Kværs hænger nemlig en i Kliplev 1472 støbt klokke, på hvilken der ved indskriftens begyndelse ses en lille, 5,6 cm. høj figur helt påklædt, med udstrakte arme og glorieskive om hovedet. Det må betragtes som givet, at såvel dette relief som en lignende, 4,6 cm. høj figur på klokken i Jørl (Flensborg a.) er afstøbninger af pillegrimstegn fra St. Hjælper i Kliplev. Relieffet fra Jørl har ligeledes ud-

1440 stiftede et vikarie til ære for den hellige trefoldighed og det hellige kors (Sejdelin, Diplom. Flensborg. I, 504). — C. 1477 stiftes et St. Hjælpers gilde i Svendborg (Nyrop, Gildeskraaer I, 219, medd. mig af frk. cand. mag. Ellen Jørgensen).

[1] Selve indberetningen synes at være forsvunden, men kendes fra en gl. registrant eller journal i museets arkiv.

[2] Begge citaterne hos Jensen, Versuch einer kirchlichen Statistik d. Herzogth. Schleswig S. 1440.

strakte arme og bærer en sid kjortel, men er kronet; ligesom klokken selv stammer det vel fra 15. årh., omend både den ringe størrelse og slette udførelse her som ved det førstnævnte vanskeliggør enhver nærmere datering og beskrivelse[1].

På anden vis har mindet om den undergørende St. Hjælper holdt sig i det marked, der sluttede sig til en af hans valfartsdage, korsmesse om høsten. Det har til den seneste tid bevaret sit gamle ry, og var endnu for en snes år tilbage egnens store årlige begivenhed, det faste punkt, efter hvilket man regnede.

Endnu et tredje beklædt krucifix findes på gammel dansk grund, nemlig i Ø. Vrams kirke (Gärds hr.) ved Kristianstad. Desværre er det mig kun bekendt af en beskrivelse[2]. Kristus er her iført en rigt forgyldt dragt, han bærer kongekrone og har adskilte fødder; korset afsluttes af de fire evangelistsymboler og er prydet med gotiske blade.

---

[1] De to relieffer er gengivne hos Uldall, Danmarks middelalderlige Kirkeklokker S. 94 og 299. Sstds. findes S. 200 et med Jørlrelieffet beslægtet, men langt finere udført pillegrimstegn på en opr. til Ømkloster støbt, men nu i Hesselager hængende klokke, som det ligger nær også at henføre til St. Hjælper i Kliplev. Det bør også nævnes, at selve denne kirkes, 1638 støbte tårnklokke ved sine relieffer af en pillegrim og et brystbillede af Kristus minder om valfarterne (Haupt I, 39).

[2] Indberetning om kirker i Skåne af arkitekt Uldall 2. H. S. 7. (Nationalmuseet). Jfr. Brunius, Skånes Konsthistoria. S. 553.

KUNG HANS OCH »DROTTNING KRISTINE«.

TVÅ BILDSTENAR FRÅN KJÖBENHAVNS SLOTT.

AF

OTTO RYDBECK.

I portgången till Prinsens Palais i Kjöbenhavn äro tvenne höga, kraftigt profilerade kalkstenshällar anbragta. Å den ena framställes i relief bilden af en konung, å den andra en drottning, sittande under rikt sirade baldakiner (fig. 1). Dessa stenhällar, som ursprungligen haft sin plats å Kjöbenhavns slott, finnas afbildade i Danmarks Riges Historie III, 1, pp. 6, 10 och uppfattas där som monument öfver konung Hans och hans gemål drottning Kristine. Så kallas de äfven i Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden, IV pp. 17, 68 samt C. C. Andersen: Kjøbenhavns Slot, pl. XV[1], och ända så långt tillbaka i tiden som år 1760 (Pontoppidan, Origines Hafnienses, p. 136) och 1654 (Wolf, Encomion Regni Daniæ, p. 147), ha de gått under samma namn. På intet af dessa ställen står emellertid angifvet, hvem mästaren kunde vara, som huggit de båda bilderna. Tiden för utförandet är bestämd hvad bilden af konung Hans beträffar, ty å en sköld ofvanför hans hufvud läses årtalet 1503. Enär porträttet af drottningen — ty som porträtt måste bilderna uppfattas — stort sedt är utfördt med samma arkitektoniska omramning, så har man antagit, att det vore från

[1] Å p. 24 i sistnämnda arbete kallas drottningen för Dorothea, men detta måste bero på en misskrifning, ty under bilden å planch XV står namnet Christine, och drottning Dorothea dog 1495, alltså åtta år innan reliefens förebild porträttet af konung Hans utfördes.

samma tid, och att det således skulle föreställa konung Hans' drottning, Kristine af Sachsen. Spörjsmålet om hvem mästaren varit har väl diskuterats muntligen mellan fackmän, men, så vidt förf. känner, endast en eller, om man så vill, två gånger och då i förbigående behandlats i tryck[1]. Att man ej förr kommit till något riktigt resultat är mindre underligt, då man tagit för gifvet, att de båda bilderna voro pendanter, utförda af samma mästare.

De undersökningar, som förf. under de senare åren företagit för utforskandet af byggmästaren och bildhuggaren Adam van Dürens (Durens) historia, ha kommit att beröra äfven dessa båda reliefer. Mäster Adam var tvifvelsutan den slutande medeltidens märkligaste konstnärsbegåfning i Norden och hans verksamhet sammanfaller ungefär med 1500-talets första tredjedel.

---

[1] Förf. till denna uppsats har först i Fataburen 1906 p. 171 antydt, att Adam van Düren arbetat i Kjöbenhavn samt därefter i ett föredrag i Lund d. 21 sept. s. å. påvisat, att han utfört monumentet öfver konung Hans, medan drottningbilden huggits af en annan.

Arkivarien Weibull har i ett särtryck ur »Studier i Lunds domkyrkas historia», kalladt Adam van Düren och utdeladt samma dag som ofvannämnda föredrag hölls, behandlat konstnärens verksamhet i Lund och därvid i förbigående sökt utreda, hvem som huggit de båda hällarne i Kjöbenhavn. W. säger där, att »näppeligen är därför även bilden av 1503 (konung Hans) och dess motstycke framställande drottning Kristine, trots ett flertal jämförelsepunkter, huggen av Adam van Düren — »själva uppfattningssättet och hela den skulpturella behandlingen av materialet äro icke hans. Skulle man i Lunds domkyrka söka samma mejsel som å dessa bilder, skulle det snarast vara å den gravsten, som en gång täckte Jens Brostrups stoft.»

Då skriften i sin helhet utkom en månads tid efteråt, hade ofvan citerade, allt igenom felaktiga uppfattning modifierats. Dock är äfven detta W:s sammanjämkningsförslag fullkomligt oriktigt. Han säger nu, att »det är därför icke sagt, att även bilden af 1503 och dess motstycke framställande drottning Kristine, trots ett flertal jämförelsepunkter, huggits av Adam van Düren — den skulpturella behandlingen af materialet synes näppeligen hans. Troligt är emellertid att båda dessa bilder utgått ur hans skola.»

Enär relieferna i Kjöbenhavn i mycket erinra om denne mäster Adams arbeten och den ena bär årtalet 1503, har förf. underkastat dem en noggrann undersökning. Det har

Fig. 1. Kung Hans och »drottning Kristine«.

då visat sig, att, fastän den arkitektoniska omramningen stort sedt är den samma på båda stenhällarne, så vittna ej blott själfva figurernas hållning och ansikten, utan äfven den rent tekniska behandlingen af stoffet om två vidt skilda konstnärs-

temperament. Då härtill kommer, att reliefen af drottningen företer yngre detaljer och ej ens är fullbordad, så finner man snart, att de båda skulpturverken utförts af olika mästare.

Sedan man frigjort sig från den traditionella uppfattningen, att bilderna blifvit utförda omedelbart efter hvarandra af samme konstnär, går det lättare att utreda, hvem de föreställa och hvem mästaren varit.

Den mest i ögonen fallande af de båda stenbilderna är porträttet af konungen. Iförd en fotsid rock med krona på hufvudet, spira i den högra handen och äpple i den vänstra, tronar han under en rikt profilerad, gotisk baldakin. Uppfattningen och utförandet af reliefen vittnar om en robust och storvulen konstnärsbegåfning, som tyvärr icke kunnat tillfredsställande öfvervinna de tekniska svårigheter, som materialet erbjudit. Det är en yttring af den början de renässansen, ännu bunden vid medeltidens stelnade former.

En sköld öfver konungens hufvud bär årtalet 1503 och under fötterna är en större sådan placerad med konungavapnet. Det är alltså intet tvifvel om hvem bilden föreställer, helst som en viss likhet kan spåras — särskildt i den karaktäristiska framskjutna munnen — mellan densamma och konung Hans' drag å altartaflan från Nyköbing samt grafstenen och altartaflan i Odense.

Bildstenen är ganska väl bibehållen, dock saknas afslutningen upptill, hvarjämte konungens näsa är afslagen och ersatt med en af cement. Denna senare har, som man lätt finner, fått en kraftigare krökning vid näsroten än originalet haft.

Det återstår nu att uppsöka konstnären. — Förf. har, såsom förut nämnts, dels i Fataburen 1906, p. 171 påpekat, att Adam van Düren, hitkallad från Tyskland (antagligen Westphalen), arbetat i Kjöbenhavn och dels i ett föredrag hållet vid »Selskabets for Danmarks Kirkehistorie« möte i Lund d. 21 Sept. 1906 närmare preciserat, att konung

Hans' monument utförts af ofvannämnde mästare[1]. Huru omfattande hans verksamhet varit i Kjöbenhavn är ej godt att säga. Han träffas på Glimmingehus 1499 till c. 1506 antagligen dock med undantag af den tid, då konung Hans' bild utfördes år 1503. Från Glimminge kom han till Lund och var där verksam vid domkyrkan till år 1520, troligen med något afbrott för uppbyggandet af ärkebiskop Börjes torn vid Borgeby i Skåne. Tidigt år 1521 eller troligen i slutet af 1520 började han uppföra ett kapell invid Storkyrkan i Stockholm och återvände sedan till Lund, hvarest han på olika ställen i kyrkan inhuggit årtalen 1524, 1525 och 1527. Det är sannolikt han, som år 1532 får ett pass af konungen för att resa till Tyskland »oc hiid tiilbaghe«, och sedermera tyckes han ha påbörjat återuppförandet af Malmöhus' slott.

Mindre troligt är måhända, att Adam van Düren skulle vara identisk med den »Adam murmester«, som år 1490 hyrde en gård vid Vandmöllestræde i Kjöbenhavn, och som tyckes ha varit en betydande man, enär hans namn ännu 1549 var i så godt minne, att en gård benämndes liggande »norden vedt then gord mester Adam otthe«[2]. I så fall skulle mästarens lif ha varit lika långt som verksamt.

Måhända var det just slottsbyggnaden i Kjöbenhavn, som föranledde hans inkallande från Tyskland.

Enligt en teckning af år 1707 äro ofvan beskrifna bildstenar anbragta vid trappan till riddarsalen. Då den ena af dessa, monumentet öfver konung Hans, såsom längre fram skall visas, huggits af mäster Adam, så ligger det antagandet ganska nära till hands, att denne skicklige byggmästare haft mera att skaffa med själfva riddarsalsflygeln.

Pontoppidan säger också i Origines hafnienses p. 135, att »Christian I ... i et M. S. S. siges at have begyndt, og

---

[1] Föredraget är tryckt i Kirkehist. Samlinger 5 R. III, p. 625.

[2] Kjøbenhavns Diplomatarium II, p. 277 och IV, p. 213.

hans Søn Kong Hans fuldendet den lange Bygning mot Norden, til en Ridder-Sahl . . . Ao. 1503.«

Wolf däremot nämner i Encomion endast Kristian I såsom upphofsmannen, och denna åsikt har, såsom han själf antyder, säkerligen sin grund i det krönta namnchiffer C, som förekom å gafveln »ud til Staden Kiöbenhaffn«[1].

Troligt är emellertid, att om Kristian I insatt sitt namn å gafveln på byggnaden, så har denna blifvit färdig före mäster Adams tid, ty det dröjde minst 10 eller 15 år efter nämnde konungs död, innan konstnären inkallades till Norden. Det är däremot möjligt, att han utfört »det ny Hus«, som omtalas 1493 och måhända är identiskt med prinsessflygeln, som Mejborg anser vara tillkommen i kung Hans' tid.

Redan stenhällens kraftiga, något plumpa kontur å konung Hans' monument öfverensstämmer väl med denne konstnärs skapelser; vidare den breda hålkälen, som medelst ett treblad öfvergår i skarpt hörn, och hvartill motsvarigheter finnas såväl å brunnskaret i Lunds domkyrkas krypta som å en dörromfattning på Glimmingehus. Det kraftiga stafverket å baldakinen är prydt med korsblommor och krabbor, som erinra om mästarens utsirningar i Glimmingehus samt å ärkebiskop Birgers grafmonument i Lunds domkyrka. På detta senare återfinnes äfven den veckade ros, som bildar slutstenen ofvanför konungens hufvud samt den däröfver befintliga brutna skölden. Siffrornas form är den för mästaren karaktäristiska, som förekommer såväl på Glimmingehus — å korsfästelsereliefen bredvid mästarens signatur — som i Lund — på brunnskaret — likaså den ruggigt huggna ytan å fonden bakom konungen. Andra detaljer jämte likheter i

[1] Det föreligger ingen anledning till misstanke, att detta Kristian I:s namnchiffer förväxlats med Kristian IV:s, då under denne konungs tid en ny gafvel uppsattes, »der dog skal være som för uden huggne Steen«, helst som den nya gafveln troligen var den, som hörde till rådstuflygeln.

dräkten såsom den breda rockkragen, den uppvikta ärmen och spirans form återfinnas f. ö. karrikerade å kungabilden på brunnskarets östra gafvelfält i Lunds domkyrkas krypta, hvarjämte den väldiga skölden nedtill har sin motsvarighet å bilderna af S. Laurentius, jungfru Maria och Knut d. helige, som fordom prydde Lunds domkyrkas sydöstra sträfpelare (fig. 2). Draperiet i fonden på bildstenen i Kjöbenhavn är

Fig. 2. S. Laurentius, jungfru Maria och Knut d. helige, reliefbilder från Lunds domkyrka.

fästadt med kraftiga spikhufvuden. På samma sätt fasthålles det täcke, som döljer bilden af en störtad åsna, hvilken mästaren uthuggit å en kolonnbas i domkyrkans midtskepp. Här är spikhufvudenas form rundad, men på en spisel i Glimmingehus ha fyrkantiga sådana användts i liknande syfte. Slutligen visar dräktens tunga, rundade veck — huggna ej efter sammet och brokad, som så ofta under 1500-talet, utan med ylle som förebild — och framför allt de karaktäristiska dragen kring ögonen och munnen samt monumentets hela totalverkan, att vi här ha att göra med ett arbete af den

eljest vid Glimmingehus sysselsatte konstnären. Något tvifvel härom finnes icke.

Ytterligare en detalj bör emellertid framhållas. På hvar sin sida om baldakinens hvalfstöd är ett lejon uthugget. Det till vänster om konungagestalten befintliga, från åskådaren räknadt, påminner i hög grad om det vid fotändan af ärkebiskop Birgers grafmonument hvilande. Ett annat motstycke återfinnes, tyvärr något skadadt, å sockeln till en af pelarne i Stockholms Storkyrka, där mästaren uthuggit en ål, som söker slingra sig undan ett lejons och en lejoninnas klor[1]. Detta lejon, hvars mera nedsänkta hufvud betingas af ålens närvaro, är med sin rakt kammade man en afbild af det vänstra å konung Hans' relief befintliga. Det högra lejonet å monumentet är mindre och smidigare, så att man nästan frågar sig, om det kan vara utfördt som pendant till det vänstra, och dess hufvud är icke gjort af van Düren, utan senare påsatt, såsom skarfven tvärs öfver halsen visar. Om man jämför detta hufvud med de å den bredvid stående drottningstenen befintliga lejonens, så finner man, att dessa äro utförda af samma hand. Man skulle därför tro, att hufvudet af någon olyckshändelse afslagits och sedan blifvit ersatt, då det yngre monumentet kom till. Betraktar man emellertid det hoplappade lejonet närmare, så finner man, att manen å detta är begränsad till det efteråt påsatta hufvudet. På samtliga de öfriga tre lejonen sträcker sig manen däremot ett godt stycke bakom frambenen. Om man tillägger, att det skarfvade lejonet är betydligt klenare och smäckrare byggdt, och härmed sammanställer det förhållandet, att på skulpturen i Stockholm afbildas ett lejon och en lejoninna, så får man förklaringen på, hvarför det högra lejonet är så mycket mindre och saknar man på halsen. Det är nämligen icke två lejon, som konstnären velat framställa, utan det är ett lejon och en lejoninna. Antingen har

[1] Otto Rydbeck: Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka. Fataburen 1906, p. 171.

hufvudet af en olyckshändelse afslagits — hvilket dock torde vara minst troligt — hvarvid den, som utfört det yngre bildverket, okunnig om dess ursprungliga utseende påsatt ett manprydt sådant; eller också ha de båda monumenten stått i sådant förhållande till hvarandra, att figurerna för symmetriens skull ansetts böra vara ensartade, hvarför man afsiktligt ändrat lejoninnans hufvud. Att samhörighet fanns mellan bildstenarne visas ju redan däraf, att den ena kopierats efter den andra.

Hvad hällen med drottningens bild beträffar, så visar den i sin byggnad ganska stora olikheter mot den förra. Väl är stenens kontur densamma, men stafverket företer flera afvikelser, och figuren är ej placerad som om den skulle tjena som pendant till konung Hans' monument. De viktigaste afvikelserna äro följande: stafverkets dimensioner äro ej desamma; baldakinen uppbäres af två rundbågar ej spetsbågar, och den som slutsten anbragta rosen är olikartad. Lejonen, som hvila på raka, ej insvängda konsoler, äro af fullkomligt annan typ. Likaså krabborna och de smäckra fialerna. Af dessa senare är den mellersta betydligt längre än de öfriga, medan de på konung Hans' monument äro alldeles lika långa sinsemellan och ha annan afslutning samt äro hälften tjockare. Fonden bakom drottningen saknar draperi och krabbor och har i stället ett par fönster i låg relief.

Hvad själfva bilden af drottningen beträffar, så är denna placerad i halfprofil, ej en face som konung Hans, och fotställningen når mycket högre upp, hvarigenom hufvudet kommit tätt under slutstenen. Kronan är dessutom af fullkomligt afvikande konstruktion liksom spiran. Dräkten faller i skarpt brutna veck, vidt skilda från van Dürens äldre, tyngre dräktbehandling. Dessutom är ansiktets form mjukare och uttrycket mildare. Slutligen är den ofullbordade vapenskölden placerad högre upp än sin motsvarighet, hvarjämte

den omgifves af ett flätverk, hvars spiralvridning och hängprydnad tyder på en något senare tid än mäster Adams verk.

Konung Hans' monument är f. ö. till hela sin hållning så mycket kraftigare, allvarligare och mera medeltidsartadt, att man, äfven efter en mindre detaljerad undersökning, blir öfvertygad om, att det ej kan ha samme konstnär till upphofsman som det förra. Allt tyder på, att drottningstenen är utförd med konung Hans' monument till förebild, men ej som direkt pendant till detsamma och antagligen något längre fram i tiden.

Fig. 3. Grafsten öfver kung Hans och drottning Kristine i Odense.

Granskar man vidare drottningens ansikte och gestalt, så finner man, att hon ej har den ringaste likhet med konung Hans' gemål, sådan som denna framställes på grafstenen i Odense (fig. 3) eller på Claus Bergs altarverk. Ej heller åldern stämmer öfverens.

Äfven om bilden hade utförts omedelbart efter år 1503, så skulle drottning Kristine ha varit ett par och fyrtio år gammal, medan bilden å stenhällen snarare kan anses vara omkring tjugo, i betraktande af den späda gestalten och ansiktets mjuka linjer. Om man ytterligare skärskådar det visserligen fula men ej obehagliga ansiktet, så upptäcker man, att underläppen är ovanligt stor. Så vanställande, att man skulle tänka på karrikatyr, om icke dragen i öfrigt svure emot, och om porträttet icke föreställde en drottning i full ornat. Man kommer afgjordt att tänka på, icke Kristine af Sachsen, kung Hans' drottning, utan Elisabet, Kristian II:s gemål. Det är den habsburgiska underläppen, som vanställer det eljest tilltalande ansiktet.

Fig. 4. Drottning Elisabet. Efter original i Hampton Court.

Om man jämför denna bild med de båda knäböjande drottningarne å Claus Bergs altarskåp i Odense, så tvekar man ej i valet om hvem densamma skall föreställa. Och dock finnes det flera andra porträtt, där likheten är mera i ögonen fallande. Om man t. ex. ser på det här återgifna porträttet (fig. 4), så finner man, att likheten är så slående, att man nästan skulle tro skulpturen vara utförd efter porträttet. Det samma gäller om ett miniatyrporträtt i Bryssel (afbildadt i Danmarks Riges Historie III. 1. p. 151) och om bilden å altartaflan från Helsingör (nu i Nationalmuseum).

A alla dessa tre porträtt visar det sig, att dräkten är ungefär den samma med upptill trånga, nedtill vida, hängande ärmar samt fyrkantig urringning och kedja kring halsen. Äfven hufvudbetäckningen är likartad och ansiktsformen svarar alldeles emot bildens å stenreliefen, något långsträckt och afsmalnande nedtill. Hakan är spetsig, underläppen öfverdrifvet fyllig[1] samt tilltryckt och näsan lång. Ögon och ögonbryn å reliefbilden ha samma teckning, som å alla porträtten och håret är likaledes benadt i midten. Härtill kommer alldeles samma vändning på hufvudet och delvis armarna, hvarjämte gestalten är slank och smärt.

Det kan därför knappast betviflas, att bilden föreställer drottning Elisabet och ej konung Hans' gemål. Härmed öfverensstämma också de skiljaktigheter mellan bildstenarne, som visa sig såväl i framställningen af de tronande gestalterna som i uppfattningen af lejonfigurerna. Det »spiralrullade« flätverket kring skölden nedtill passar bättre för 1520-talet än för år 1503, och blomman i drottningens hand varslar om den gryende renässansen.

Härmed får man också en tillfredsställande förklaring på, hvarför monumentet aldrig blef färdigt. Det blef troligen utfördt så sent, att konungaparets flykt år 1523 gjorde dess fullbordan öfverflödig.

Men hvem var mästaren, som huggit drottningstenen, och hur ha bilderna ursprungligen varit placerade? Det är

---

[1] Det kan nästan synas egendomligt, att underläppen är så öfverdrifvet markerad, men härvid torde anmärkas, att habsburgarne voro stolta öfver detta familjedrag och säkerligen därför gärna sågo, att det framhäfdes i bild.

Att drottning Elisabet egt detta familjedrag i hög grad visa ej endast alla porträtten, utan äfven — enligt meddelande af proff. Kornerup och Magnus-Petersen, som närvoro — den undersökning af kranlet, som egde rum, då hennes kvarlefvor förts till Danmark från St. Petri kyrka i Gent, där de förut hvilade. Det visade sig då, att hon haft »underbett« — d. v. s. den nedre tandraden stod utanför den öfre — samt en ganska lång haka.

ej lätt att svara på någon af frågorna. Det första konstnärsnamn, som man ofrivilligt kommer att tänka på, är Claus Berg. Han var som bekant mycket omhuldad af drottning Kristine och har säkerligen gifvit utkastet till grafstenen öfver henne och hennes gemål[1]. Dessutom har han utfört det stora altarverket i Odense med bilder af konung Hans och Kristian II jämte gemåler och barn. Detta altarverk, som säkerligen blef färdigt o. 1520, lämnar således jämte grafstenen tillfälle till jämförelse. Förf., som tyvärr endast varit i tillfälle att se dessa skulpturverk i reproduktion, måste emellertid medge, att särskildt behandlingen af klädedräkten med dess pösande veckfall och oroliga drapering knappast tyder på samme mästare som monumentet öfver drottning Elisabet. Å grafstenen är veckbehandlingen likväl betydligt modifierad, det hårda materialet har något bundit konstnären, särskildt märkes detta å drottningens dräkt. Det kan också hända, att på drottning Elisabets bild i Prinsens Palais den sista retuschen å dräkten aldrig blifvit gjord, liksom vapenskölden nedtill är ofullbordad och halskedjan ej utarbetad. Måhända tyda de hårda vecken med sina skarpa kanter på, att konstnären icke hunnit fördjupa reliefen och göra dräktens fall så mjukt, som han önskade.

Om således dräktbehandlingen i sin helhet knappast tyder på Claus Berg, så återfinnas till gengäld ett par detaljer, som påminna om honom. Sålunda förekommer den på en vriden ring hvilande — så äfven på den ofullbordade kronan å vapenskölden nedtill — genombrutna kronan på hennes hufvud å bl. a. Odense-altartaflan liksom det fransprydda hyende, på hvilket hon sitter. Spiran i hennes hand erinrar något om drottning Kristines å grafstenen, medan flätverket kring vapenskölden med sin ofullbordade hängprydnad påminner om de flata, vridna halskedjor med häng-

[1] Beckett: Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark, p. 29.

smycken, som förekomma å konungafamiljernas dräkter på Odensetaflan samt på prins Frans å grafstenen (fig. 3).

Man måste dock precisera, att det finnes minst lika stor skilnad mellan utförandet af drottning Elisabets monument och grafstenen i Odense, som mellan denna och altarverket. Med ofvanstående vill förf. därför endast hafva sagt, att det är möjligt, att stenen utgått från Claus Bergs verkstad. Måhända har mästaren själf gifvit ett utkast, och någon annan huggit bilden. Säkra bevis föreligga dock icke.

Det finnes emellertid flera namn, som skulle kunna knytas till utförandet af bildstenen. Så nämnes i Kjöbenhavns Diplomatarium, II. p. 203, en »David Stenhugger«, som den 12 aug. år 1515 »fiick eiege doms breff paa en iord oc bygning hoss Gamble torget«.

En annan mera bekant konstnär skulle också kunna komma ifråga. Vid den öfverenskommelse, som afslutades i dec. 1523 angående Kjöbenhavns kapitulation, omnämndes särskildt, att Morten Stenhugger skulle blifva vid sin gård, som han bebodde, och den skulle icke tagas ifrån honom[1]. Han är troligen den Morten Bussart, som sedermera omtalas såsom konungens byggmästare. Att han var en ansedd man visas af ofvannämnda undantagsställning, äfvensom att han egde gård och bodde i Kjöbenhavn just vid denna tid.

Mäster Mortens befintlighet i Kjöbenhavn år 1523 skulle således tala för, att han utfört monumentet ifråga. Men om man jämför detsamma med de arbeten — grafstenar — som med någon sannolikhet kunna tillskrifvas honom, så blir man nästan öfvertygad om motsatsen. Beckett omnämner[2] tre sådana grafstenar: Bille-stenen i Magleby, Rosenkrantz-stenen i Tistrup och Krafse-stenen i Tjæreby och säger bl. a. om dessa, att figurernas händer äro »skabelonmæssig henskrevne, svage och kraftløse«, en karaktäristik, som knappast kan tillämpas på drottning Elisabets bild.

---

[1] O. Nielsen, Kjöbenhavns Diplomatarium. I, 328.

[2] Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark, p. 79—80.

Genom tillmötesgående af en kännare på detta område, Magister C. A. Jensen, har förf. blifvit satt i tillfälle att se fotografier dels af Maglebystenen, dels af två grafstenar, som visa så stor likhet med Tistrup- och Tjærebystenarne, att de af Jensen anses vara utförda af samme mästare. Det är stenen öfver Olav Daa och hans hustru i Herlufmagle kyrka på Sjælland samt stenen öfver Jörgen Marsvin och hans hustru i Odense Vårfrukyrka.

Samtliga dessa stenar måste emellertid betraktas såsom konstnärligt underlägsna drottningreliefen. Olikheten är så stor, att denna omöjligt kan vara utförd af samme man, som huggit grafstenarne, ej heller finnes det något, som tyder på, att ens teckningen till dessa skulpturer härröra från samma hand.

Återstår så frågan om den plats, som bildstenarne en gång haft inbördes.

Det har förut antagits, att de alltid stått som pendanter å den stora, brutna trappa, som fört upp till riddarsalen å Kjöbenhavns slott. Detta antagande grundar sig på de planer och teckningar af slottet, som utfördes år 1707 och äro reproducerade i C. C. Andersen, Kjöbenhavns Slot. Å pl. IX synes den stora trappan, med en bildsten placerad på hvar sin sida om uppgången. Monumentet till höger (från åskådaren räknadt) skall tydligen föreställa kung Hans, det andra tyckes äfven det afbilda en manlig figur. Äfven om den sistnämnde skulle tänkas vara feltecknad för drottningen, hvilket kanske ej är omöjligt — figuren är åtminstone vänd åt samma håll som denna — så är det ej troligt, att konung Hans skulle ha drottningen till höger om sig, då det den tiden var sed, att mannen hade sin plats till höger om hustrun. Redan detta talar för, att placeringen ej är ursprunglig, såvidt man öfverhufvudtaget får anse teckningarne korrekta i denna detalj.

Om själfva trappan är alldeles samtidig med riddarsalsbyggnaden, och om denna är samtidig med eller

yngre eller äldre (troligast) än rådstuflygeln är väl knappast tillfullo utredt[1]. Det förefaller emellertid ganska antagligt, att bilden af konung Hans utförts med drottning Kristine till pendant och att dessa fått sin plats på hvar sin sida om denna trappa. Vidare, att konung Kristian låtit en annan konstnär hugga sin och drottning Elisabets bilder, som motsvarigheter till de förra. Huruvida alla fyra stått vid samma ingång, eller om de varit placerade vid eller utanför hvar sin dörröppning får lämnas därhän. Det förra vore tänkbart om trappan varit symmetrisk och haft en andra uppgång åt det håll, där rådstuflygeln — om den vore yngre — sedermera tillbyggts. I så fall skulle den placering, som återges i teckningarne af 1707 kunna vara riktig och bilden af konung Hans alltid ha stått i sitt ursprungliga läge vid ena trappuppgången, motsvarad af drottning Kristine vid den andra, medan relieferna af Kristian II och Elisabet längre fram i tiden placerats som pendanter till de förra vid uppgångarnes yttre fästen. Måhända kan också det ursprungliga läget af stenhällarne utanför det nu nedrifna, s. k. kung Hans' hus i Aarhus — om det är kändt — gifva någon ytterligare ledning.

[1] Redan förut har förf. påpekat, att Adam van Düren knappast kunnat utföra riddarsalsflygeln. Visserligen omtalas år 1493 fönster, kalk och bly till »det ny Hus paa Slottet« — huruvida byggnadsarbetet äfven omfattat kapellet, hvars ena klocka bar årtalet 1491, får lemnas därhän — (O. Nielsen, Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse I, p. 259), och det är möjligt att mäster Adam var byggmästaren. Men detta »Hus« var troligen icke riddarsalsflygeln, utan snarare den angränsande s. k. prinsessflygeln. Däremot är det möjligt, att han i sammanhang härmed uppfört den förut omtalade, med bildstenarne prydda, monumentala trappa, som ledde upp till riddarsalens öfversta våning. Huruvida den för rådstu- och riddarsalsflyglarna gemensamma mursträckan (jmfr. grundplanerna från år 1707) ursprungligen tillhört den ena eller andra byggnaden är ej lätt att afgöra. Den är emellertid tecknad som fortsättning af den till riddarsalsflygeln hörande, inre sträckmuren. Det ser således ut, som om den verkligen hörde dit. Det är möjligt, att rådstuflygeln förkortats och dess gafvel nedrifvits, då riddarsalen tillbyggdes, såvida icke rådstuflygeln är yngre, hvilket gaflarne och orneringen tyda på.

Hvarför endast två af bildstenarne finnas kvar är ej heller lätt att säga. En omplacering låter tänka sig vid uppbyggandet af rådstuflygeln — förutsatt att denna i sitt 1707 varande skick vore yngre än riddarsalen — då den supponerade norra delen af trappan måst rifvas. Det är också möjligt, att Kristian II:s bild förstördes af efterträdaren, och att drottning Kristines utaf en olyckshändelse sönderslagits — dessa kolossala hällar äro ganska bräckliga, hvilket framgår af lappningarne på dem, som äro i behåll — hvarpå de båda återstående sammanparats.

Huru härmed än må förhålla sig, så anser förf. det vara oomtvistligt, att Adam van Düren utfört bilden af konung Hans, liksom att drottningsstenen föreställer, ej drottning Kristine, utan Kristian II:s gemål, drottning Elisabet. Härigenom förklaras också på ett tillfredsställande sätt, att den senare bilden blifvit ofullbordad. Hvem som utfört den samma är svårt att med säkerhet afgöra, men det är möjligt att Claus Berg är upphofsmannen.

Monumentet öfver konung Hans verkar ganska imponerande; det ger intryck af samlad kraft likväl parad med en viss råhet i utförandet. Om den andra bildstenen är svårare att fälla ett fullgiltigt omdöme på grund af dess kopierade omramning. Den är mera sirligt och tamt utförd, fastän behandlingen af själfva figuren vittnar om större teknisk fullkomning och mera utbildadt formsinne.

De båda monumenten beteckna i ett hänseende ett stort framsteg inom porträttkonsten. Det är medeltid i utförandet, men renässans i uppfattningen. De båda furstegestalterna afbildas ej som donators- eller grafstensfigurer, utan som verkliga, frigjorda personligheter. De äro framställda ej i kyrkan eller bundna vid kyrkliga förhållanden, utan i konungaborgen, lämnande vittnesbörd om den värdsliga maktens välde, oberoende af den andliga.

Det är ej första gången mäster Adam visat prof på denna uppfattning af porträttet. Så har han ofvanför in-

gången till Glimmingehus afbildat Jens Holgersen med dennes båda hustrur. Ett kraftigare betonande af personligheten än den i samma hus befintliga, ungefär samtida bilden af Jens Holgersen med inskriften: »jak er en kämpe stark og stor« etc. kan man knappast tänka sig. I konstnärlig uppfattning och monumental karaktär stå likväl dessa bilder långt efter det imponerande porträttet af konung Hans.

NYE FUND OG IAGTTAGELSER FRA STEN-, BRONZE- OG JERNALDEREN.

AF

SOPHUS MÜLLER.

Stenalderen.

Et Vognhjul.

Det vil sees af Afbildningen Fig. 1, at det er et mærkelig formet Hjul, som i 1904 blev indsendt fra Dystrup Mose i Ørum Sogn, Randers Nørre Herred. Tre svære Stykker El have dannet en tyk, rund Skive med Aabning i Midten for Axen og til begge Sider en halvmaaneformet Udskjæring. Dog ere kun Midtstykket og eet af Sidestykkerne bevarede; det andet kunde ikke findes, skjøndt der strax blev søgt og der senere foretoges en Gravning omkring Findestedet for at skaffe det tilveie. Hjulet laa forneden i Tørvejorden, der var noget over 1 M. dyb og omsluttede Træstød; det har altsaa været et fugtigt eller sumpet Sted, men ikke en Sø.

Hjulskiven holdes sammen ved to Baand af Egetræ, der ere indfalsede, eet paa hver Side, og desuden ved firkantede Træstykker, der ere indsatte i udskaarne Fordybninger yderst ved Kanten. Hjulet er meget stærkt afslidt, ind over de firkantede Tapper; de have da løsnet sig, og Hjulet er faldet fra hinanden.

Paa den i Afbildningen fremadvendende Side er Hjulet fladt; til den anden Side hæver Midten sig frem — se Tværsnittet forneden; men Tykkelsen er for ringe til, at Hjulet ikke skulde stille sig skraat paa Axen. Dette forhindredes ved det lange, rørformede Nav — se Afbildningen, foroven —,

der dog har det mærkelige, at det ikke er fast forbundet med Hjulskiven; tilmed er der et ret stort Mellemrum, saaledes at det slutter ganske løst — se den punkterede Linie paa Tværsnittet. Der maa have været noget, som udfyldte

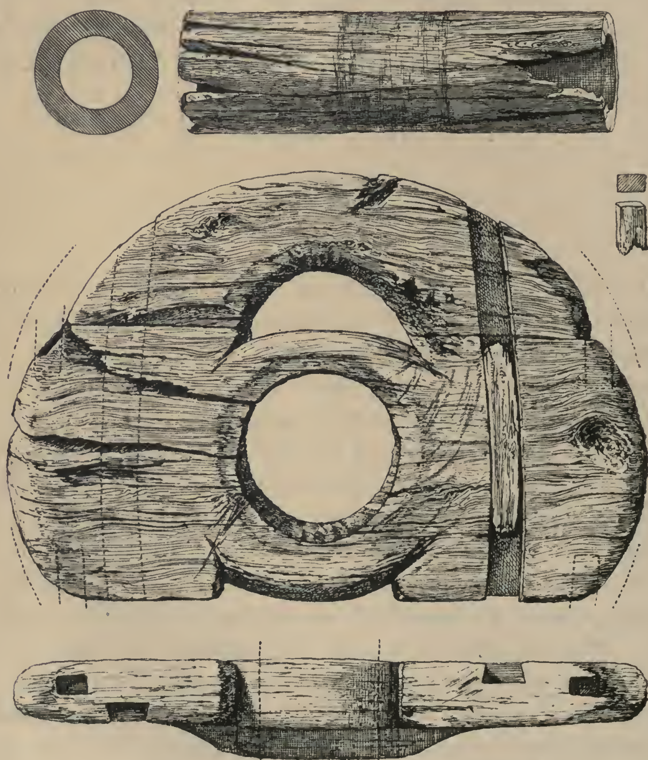

Fig. 1. $^1/_6$.

Mellemrummet, saaledes at de to Elementer, Skiven og Navet, bleve kilede fast sammen. Hertil tjente utvivlsomt en Haandfuld fingertykke, for største Delen flækkede og ved Enderne skraat afskaarne Kviste og Pinde, der have en Længde af høist 20 Cm. De fandtes samlede i Tørvemassen just foran Navet

og kunne vel antages at være gledne ud fra deres Plads, da Navet løsnede sig. Det vækker ikke blot Forundring, men noget nær Beundring, at Arbeideren, som staaer og skjærer Tørvene ud med sin Spade, lægger Mærke til disse Pinde, førend Hjulet er fundet, og uden at noget andet har vakt hans Opmærksomhed, og at han fremdeles opsamler dem og betænksom lægger dem til Side vel dækkede. Ligesaa meget maa man anerkjende den Forstaaelse og Interesse, som førte Hr. P. Sørensen i Nimtofte til at tage ud og se paa Hjulet, efterat Finderen havde fortalt ham om det, og til derefter at underrette Nationalmuseet. Det at vor Oldforskning har disse mange udmærkede Medarbeidere omkring i Landet, skylder den for en meget væsentlig Del sine Fremskridt.

Noget saadant Hjul eller overhovedet noget Parti af en Vogn, der har en lignende Ælde, er tidligere ikke fundet i Danmark. Om Tidsættelsen kan der nemlig ikke være stor Tvivl. Der blev for 40 Aar siden i Resterne af en Pælebygning ved Mercurago, sydligst ved Lago Majore[1], fremdraget et ganske tilsvarende Hjul. Skiven er atter her samlet af tre Stykker, forbundne ved indfældede, buede Baand og med de to halvmaaneformede Gjennembrydninger; Størrelsen er omtrent den samme som ved vort Hjul, c. 60 Cm. Ligheden er saadan, at man kunde fristes til at sige, at Dystrup-Hjulet har rullet en Vogn fra Italien op til Jylland, om dette da ikke var ganske urimeligt. Derimod giver den store Overensstemmelse et nyt og stærkt Vidnesbyrd om, at Danmark i de fjærneste Tider fik sin gode Andel i Sydens Kultur. Det var nemlig Sager fra Stenalderens Slutning og fra den første Bronzealder, som fandtes ved Mercurago. Hvad der fra denne Kreds blev tilført Norden ved Kulturmeddelelse, har sikkert nok truffet Stenalders Tilstande. Usandsynligt er det ogsaa, at Hjulet fra Dystrup Mose skulde have tilhørt Bronzealderen, idet de 4 Eger sees i

[1] Gastaldi, Nuovi Cenni, Torino 1862.

Hjulene paa saamange Vogne i de svenske Helleristninger fra denne Periode. Kjedelvognen fra Skallerup og Solvognen fra Trundholm vise fremdeles, at Vognen i Danmarks Bronzealder havde Eger og fast Nav, medens Bygningen af Dystrup-Hjulet peger tilbage til ældre Tider, før disse Forbedringer vare indførte. Det kan da antages, at Dystrup-Vognen har kjørt paa de jævne og gode Veie, som den yngre Stenalders Folk allerede havde udseet sig[1].

I Nordtydskland, nær Grænsen mellem Oldenburg og Hannover, er der fundet et Hjul af ganske tilsvarende Art[2]. Det er ligeledes gjort af tre særskilte Træplader, der ere samlede ved et Tværbaand paa hver Side og ved 4 Tapper, der dog her sidde ret langt indenfor Omkredsen; de to halvrunde Udskjæringer, Tværbredden af Midtbrædtet og Dimensionerne i Axeleiet ere som ved de andre Hjul. Men Diametren er her 92 Cm.; ikke usandsynligt har Dystrup-Hjulet oprindelig havt samme Størrelse, saaledes at næsten en Trediedel skulde være afslidt. Ogsaa i Hannover opgravedes Hjulet dybt i en Mose og uden Forbindelse med andre Sager. Den foreliggende Afbildning er temmelig ringe. Det italienske Hjul blev ikke bevaret; der haves kun en Afstøbning af det i Museet i Turin og en ofte gjentagen Afbildning[3].

Hjulet fra Dystrup Mose èr derimod paa en Maade godt bevaret. Træet var ved Optagelsen ret fast og haardt; i Overfladen saaes tydelige Mærker efter de mange, flade Øxehug, hvormed det er formet, og den runde Afslidning af Kanten var meget kjendelig. Men Træet har senere kastet sig noget; det har trukket sig sammen, og det er furet af dybe Revner. Navet har delt sig efter Længden i flere

[1] Se: Om Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen, i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1904.

[2] Die Denkmalpflege, III, 1901, S. 108. Mag. Chr. A. Jensen har godhedsfuldt gjort opmærksom paa denne Publikation.

[3] Senest i Oscar Montelius, L'Italie, I, Pl. 1.

Stykker; dog sees ikke rettere end, at det har været et sammenhængende Rør, der maa være udboret fra Enderne. Udvendig sees over Midten tydelige Mærker af Trykket imod Hjulet. Af Tværbaandene er saameget bevaret, at det kan iagttages, hvorledes de udvide sig indadtil for saaledes at passe i den Rende, hvori de ere anbragte, der ogsaa er bredere i Bunden. Stængerne maa da være skudte ind fra Hjulets Rand; da Renderne ere buede, have de elastiske Egetræs Stokke spændt Hjulskivens 3 Dele fast sammen. Yderligere Fasthed gave de ved Randen indstukne Træstykker; Enden af en af disse Forbindelser fandtes siddende i sit Hul — se Afbildningen, foroven tilhøire. Hjulets hele Bygning er saaledes ingenlunde simpel, men tværtimod kompliceret og gjennemført med megen Beregning og under Anvendelse af et stort Arbeide.

Sværd af Flint og Træ.

I 1899 undersøgtes for Nationalmuseet en ubetydelig Høirest paa det høie Land nord for Kongeaaens Dal, lige ovenover Byen Aatte i Føvling Sogn, Malt Herred. Der var kun bevaret en smal Strimmel af Høien, 20 M. lang og 5 M. bred, medens hele Resten var nedpløiet, og Midten viste desuden en c. 5 M. bred, kjedelformet Fordybning, fremkommen ved en tidligere Nedgravning. Ved den nu foretagne Undersøgelse fandtes denne Gravning at have strakt sig næsten indtil Bunden af en stor, hvælvet Stendynge, der i Midten har havt en Tykkelse af omtrent 1 M. Nogle Bronzealders Sager og brændte Ben fandtes i forstyrret Leie mellem Stenene forneden om Hullet; høiere oppe, udenfor Hullet, fandtes Bronzealders Urner med brændte Ben.

Nederst mellem Stenene i den store Dynge og, som det opfattedes ved Undersøgelsen, i noget forstyrret Stilling paa Grund af denne Dynges Anlæg ovenover en ældre, stenlagt Grav fandtes følgende Flintstykker:

1. Et Flintblad (Fig. 2 nederst), der, efter hvad der hidtil vidstes, skulde antages for en Kastespyd-Spids. Formen er optagen under Nr. 183 i »Ordning af Danmarks Oldsager«; Fligene bagtil ere dog her meget brede og Udskjæringen mellem dem usædvanlig dyb. Der findes i Museet kun et Par ganske tilsvarende Stykker, men flere nærstaaende. Som udtalt i »Ordning« 1888, er Formen altsaa fremdeles temmelig sjælden. Ved det her omhandlede Stykke sees ligesom ved flere andre et lille Indsnit i begge Ægge omtrent midt imellem Odden og den brede Ende, utvivlsomt bestemt til at støtte et Baand, som fastholdt Skæftningen.

Fig. 2. 1/3.

2—3. To ensdannede, lige Flintblade (se Fig. 2), 13 1/2 Cm. lange og 1 1/2 Cm. brede, dog ubetydelig smallere i den ene Ende (nedadvendende i Figuren). De ere ens paa begge Sider, meget tynde og særdeles jævnt og fint tildannede, dog noget mindre ved begge de lige afskaarne Ender og ligeledes mindre ved den ene Langside end ved den anden, der er paa det allerombyggeligste æghugget. Det ene af disse Flintblade fandtes overbrudt i 3, det andet i 2 Stykker; men Bruddene passe sammen, og de to Flintblade ere saaledes fuldstændige.

4—5. To lignende Stykker (se Fig. 2) af samme Bredde og i Et og Alt behandlede som de sidst beskrevne, men noget kortere, 11 Cm. lange, og ved den ene Ende noget bøiede. Den indbuede Kant er tilhuggen som Æg. Et af disse Blade er overbrudt; men Stykkerne passe nøiagtig sammen; ved det andet er et Hjørne afbrudt.

6. Et Stykke af hidtil ukjendt Form (Fig. 2 øverst), 0,095 M. langt, ved Enderne 0,022 og

0,025 M. bredt, paa ensartet Maade fladt tilhugget paa Siderne, og gjennem største Delen af Længden omtrent af samme Tykkelse som Spidsen 1, men tykkere ved den bredeste Ende, der er kjendelig afslidt og afstødt ved Brugen. I den smallere Ende findes en rund Udskjæring, og Længdesiderne ere svagt indbuede.

De fire lange og smalle Stykker med den fine Æg kunde antages for Savblade; men lignende kjendes ikke, og det vilde være usædvanligt at finde Save i en Grav. Da de desuden ere fundne sammen, og da de ved deres Form give sig tilkjende som sammenhørende, ligesom de ere af ensartet, graa Flint, hvad der iøvrigt gjælder om alle de 6 Stykker, ligger det nærmest at antage, at de have hørt til een og samme Gjenstand. Men en Sav med de fire Blade anbragte i en Træskæftning i Række efter hinanden vilde give en Æg af ½ M.s Længde, et Redskab, der med al Sikkerhed kan siges at være ganske umuligt.

Fastholdes nu, at de fire Stykker have hørt til samme Gjenstand, og fæstes dernæst Opmærksomheden paa, at de to og to ere ganske ensdannede, ville de under Hensyntagen til, at Æggene maa vende udad, ikke kunne sammenstilles anderledes, end det er vist i Fig. 2. Der opstaaer da strax den Formodning, at disse 4 Stykker have dannet Æggene paa et Blad af Træ — det vilde ligne en Dolk- eller Sværdklinge.

Men til denne slutter sig naturlig den først omtalte Spydspids som Odden paa Klingen. De lige afskaarne Flige passe til Enderne af de aflange Blade 2 og 3. Træet, der dannede Klingens Midtparti, har været udskaaret i Enden, saaledes at Flintbladet sluttede ind i det, og Træet har fortsat sig ud imod Spidsen, idetmindste saa langt, at det har kunnet fastholdes af det Baand, der laa i Udskjæringerne ved Bladets Ægge. Saaledes kan Odden have været tilstrækkelig fast anbragt. Ved Optagelsen iagttoges det, at

der var Levninger af organisk Stof, som det syntes Træ, mellem den dybe Udskjæring og Udsnittene i Æggene.

Der mangler nu kun et Fæste til dette Sværd; men det usædvanlig formede Stykke 6 har en ikke ringe Lighed med Grebet paa en Flintdolk. I den halvrunde Udskjæring kan der have siddet en Træpløk, som hjalp til at fæstne Flintgrebet i det Parti af Træet, der forbandt Klingen og Grebet, og desuden var vel det midterste, frisk udseende Stykke af Grebet dækket af Baand, medens den slidte Endeknop var fri.

Men ved denne Sammenstilling af Stykkerne er der fremkommet et Vaaben, der ganske minder om Sværdene fra den ældre Bronzealder; Klingens Ægge danne nøie den samme buede Linie som paa de prægtige Sværd og Dolke fra denne Tid. Træpløken i Grebets Udskjæring svarer til Metalnaglerne i Bronzegrebet. Men dette er saa overraskende, at der vel maa spørges, om dog denne Sammenstilling af Stykkerne er ganske sikker. Der er imidlertid for mange Træk, som passe sammen og føie sig ind i den sluttelig fundne Helhed, til at Sammenhænget paa nogen Maade kunde antages at have været et andet. Alle de fremdragne Stykker indgaa i Helheden; der er intet tilovers, og der mangler intet.

Men at der intet mangler ved denne Gjenstand, der er samlet af forskjellige, tildels itubrudte Stykker, dette skyldes den udmærkede Undersøger Docent G. V. Blom, Museets erfarne Medarbeider gjennem en lang Aarrække, og meget væsentlig bekræftes Sammenstillingen af Beretningen om, hvorledes de 6 Flintstykker laa i Høien. De fandtes alle ved en lille Sten af 0,10 M.s Tværsnit. Paa den ene Side af Stenen laa Flintbladet 1, i skraa Stilling, med Spidsen nedad, saaledes at dens Plan dannede en Vinkel paa omtr. 60° med vandret Plan. I Høide med »Modhagerne« laa to Brudstykker af Flintæggene 2—5, men ikke de buede Stykker. Disse laa tilligemed de øvrige smalle Stykker og med Grebet paa den anden Side af Stenen. Stykkernes

Leie stemmer saaledes ganske med det her fremstillede Sammenhæng. Sværdet har ligget hen over Stenen og er ved Trykket ovenfra blevet overbrudt, saaledes at den mindre, nedre Del er gleden ned paa den ene Side af Stenen, den større, øvre Del paa den anden Side.

Ganske nær ved Sværdet, men ligesom det mulig ikke i oprindeligt Leie paa Grund af Forstyrrelser ved Anlæget af den store Bronzealdersdynge ovenover, fandtes en Grønstensøxe med Skafthul af Hovedform som »Ordning«, Stenalderen, 88, men af ringe Arbeide og kun 11½ Cm. lang. Ganske tilsvarende Øxer kjendes fra »Dolkgravene« (se Nord. Fortidsminder I, S. 130 flg.), der høre hjemme i Stenalderens Slutningsafsnit. Fra omtrent samme Tid maa ogsaa det flint-udstyrede Træsværd være, eller snarere fra Overgangstiden mellem de to Hovedperioder; thi Materialet er Stenalderens, men Formen er Bronzealderens, og endog ikke fra Metalperiodens første Begyndelse, men fra den ældste Sværdtid. Man har da i Mangel af Metal fremstillet et langt Stikvaaben, som man nu kjendte det, i det gamle, let tilgjængelige Stof, Flinten.

Meget stærkt veier dette Stykke til i de Beviser, der nylig ere fremførte for, at Overgangen fra Sten- til Bronzealderen maa opfattes paa ganske anden Maade, end det hidtil er skeet (se Verdenskulturen I, S. 41). Naar det er fremsat, at Indholdet af den fremmede Bronzealder optoges i den nordiske Stenalder, uden at Bronzen viste sig, og uden at Stenen blev fortrængt — at den senere Stenalders Former for en stor Del ere overførte fra Bronzen — at den sildige nordiske Stenalder er for en væsentlig Del en Bronzealder omklædt i Sten — da afgiver det her beskrevne Stykke et tydeligt Vidnesbyrd om Rigtigheden heraf.

Miniatur-Dolke.

Et Flintstykke af hidtil ukjendt Art er vist i Fig. 3, formet ganske som de store Flintdolke med et Greb, der afsluttes i stærkt fremtrædende og spidst tilløbende Hjørner.

Men den her omhandlede Dolk er ganske lille; den er afbildet i fuld Størrelse. Arbeidet er nydeligt, Tilhugningen meget fin og Formen regelmæssig. At det ene af Hjørnerne ved Grebet er ubetydelig kortere end det andet, beroer kun paa, at der her er afbrudt et lille Stykke. Dette eiendommelige Flintarbeide modtoges fra fuldt paalidelig Haand, fra Lærer S. Andersen i Vester Alling, Nationalmuseets gode Hjælper gjennem mange Aar. Han havde det direkte fra Finderen i Halling Sogn, Randers Amt, der havde optaget det i Overfladen af Pløiejord, Ægtheden er saaledes uomtvistelig.

Fig. 3. 1/1.

Anderledes stod det til en Begyndelse med et lignende Stykke, Fig. 4. Skjøndt selve Flintarbeidet ikke kunde vække Tvivl, er der visse Misforhold og, som det kunde synes, noget urigtigt i Formen. Hertil kom, at Stykket ikke indsendtes fra Finderen selv, og endvidere sees oftere lignende Stykker, der ere halvt falske, idet de ere gjorte af en afbrudt Spids af et Dolk- eller Spydblad. Før Kjøbet foranledigedes derfor en Politiundersøgelse, der foretoges saa indgaaende og med saa megen Interesse for Sagen, at det efter de mange fremkomne Oplysninger blev ganske klart, at der ikke kan være ringeste Tvivl om Ægtheden. Stykket er fundet af en Arbeidsmand i Vester Gjerndrup, Ribe Amt; det laa lige ovenpaa Jorden, og Finderens Opmærksomhed vaktes ved det eiendommelig formede Greb.

Fig. 4. 1/1.

At der foreligger to saadanne Stykker fra forskjellige Steder, har Interesse. Det skyldes da ikke et Indfald af

Enkeltmand, at der er formet en saadan Miniatur-Dolk; thi saaledes maa sikkert disse Stykker benævnes. Pilespidser synes de ikke at kunne være. Vanskeligere bliver det at afgjøre, i hvilken Hensigt disse smaa Dolke ere dannede. Det kunde vel tænkes, at man allerede i Stenalderen var kommen ind paa at medgive den Døde en Efterligning istedetfor det virkelige Vaaben, som han egentlig skulde have med sig i Graven. I den klassiske Oldtid er dette Forhold almindeligt; men i Norden træffes det kun i Bronzealderen og tilmed kun med en stærk Begrænsning[1]. Det var sikkert først under mere udviklede Tilstande, at man førtes hertil, og at det skulde være skeet allerede i Nordens Stenalder, er ikke sandsynligt. Snarere maa Stenalderens Miniatur-Øxer kunne give et Vink; de ere af ganske tilsvarende Art. Fuldstændig sikkert er det, at smaa Efterligninger af Øxer spillede en Rolle i Nordens Stenalder som hellige Objekter eller Symboler[2]. Det ligger nær at antage, at de smaa Dolke have havt samme Bestemmelse.

Fiskekrog af Flint.

Efterat Prof. Sven Nilsson for over 60 Aar siden havde afbildet nogle buede Flintkroge, om hvilke han fremsatte den idetmindste høist tvivlsomme Forklaring, at de vare Fiskekroge fra Stenalderen, har der været ivrig Efterspørgsel blandt Samlere efter Fiskekroge af Flint. Der fremkom da naturligvis efterhaanden en Del lignende, buede Flintstykker, men af ikke mindre tvivlsom Art, og Falsknerier vare ikke sjældne. Fiskekrogen af Flint vedblev at være Gjenstand for en Interesse, som det egentlig er vanskeligt at forklare. Det skulde da være det tilsyneladende urimelige i at gjøre en buet og tynd Krog af

Fig. 5. 1/1.

[1] Se herom: Vor Oldtid, S. 376 flg.
[2] Anf. St. S. 154.

saa gjenstridigt et Materiale som Flint — det mærkelige i, at man her i Norden skulde have benyttet Stenen, men ellers over hele Jorden forskjelligt, til saadanne Gjenstande mere tjenligt Materiale, Ben, Træ eller Muslingeskal, — mest maaske det, at det bestandig var saa vanskeligt at fremskaffe Flintstykker, der kunde gjælde for Fiskekroge, og det, at den hele Række af Forskere ikke kunde bringe andet frem af denne Art end netop de to for saa lang Tid siden omtalte Stykker (se bekjendte Skrifter af John Evans, Charles Rau og G. de Mortillet). Til Nationalmuseet indkom der i Løbet af 100 Aar ikke noget Flintstykke, der kunde anerkjendes som en ægte Fiskekrog.

Der er imidlertid nu fremkommet et saadant Stykke, hvis Bestemmelse ikke lader Tvivl tilbage. Fra to af vore store Privatsamlere modtoges for flere Aar siden Meddelelse om, at de forgjæves havde foretaget Reiser til en Provindsby, hvor dette Stykke fandtes i en lille Oldsagsamling. Ikke større Held havde Museet, som strax forsøgte gjennem Forhandling paa Stedet at erhverve det. Nu er det imidlertid blevet tilstillet Museet med en kjøn Udtalelse om, at det nok skjønnedes at være rettere, at dette mærkelige Stykke opbevares i Nationalmuseet; der fordredes den samme Godtgjørelse, som tidligere forgjæves var budt.

Disse Enkeltheder anføres af Hensyn til, at der ganske naturlig reiser sig Tvivl om dette ganske enestaaende Stykkes Ægthed. Af den tidligere Eier kan der kun oplyses, at han for flere Aar siden har kjøbt Stykket af en Arbeider fra Omegnen af Middelfart. Men en Betragtning af selve Fiskekrogen maa give fuld Sikkerhed. Den er overordentlig fint tildannet, helt over og paa begge Sider visende meget smaa Ar. Regelmæssig formet, nøiagtig og tyndt tilspidset, med en glat, rund Udvidelse til Fastholdelse af Snoren og endelig fremstillet paa Stenalderens Maner, ved Afspaltning fra modstaaende Kanter, saaledes at Tværsnittet er nogenlunde firkantet, vilde dette Arbeide sikkert ikke kunne ud-

føres af en Falskner, eller hvis nogen kunde gjøre det, vilde han gjøre det oftere. Men dette Stykke er det eneste, saavidt vides, Jorden over[1].

Hvad der nu har gjort, at dette ene Stykke blev til, er ikke let at sige. Skulde det vedblive at være det eneste, maa det vel opfattes som et lille Kunstværk udført af en Mand, der vilde vise, hvor fuldendt han beherskede Flintarbeidet. At særdeles meget i Stenalderens Behandling af Flinten er rentud Kunstarbeide har allerede oftere været fremhævet.

Ravboring med Flint.

Paa et Stenleie i Bunden af en Høi nær Sønderjyllands Grænse optoges i 1899 et af de sædvanlige Fund fra de jydske Enkeltgrave, men med de ældste og bedste Former og alle Sagerne af fortrinlig Art. Der var en prægtig Stridsøxe, som Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1898, S. 175, med nedadtil forlænget Æg og med en fremspringende Liste baade opad og nedad; dertil en svær, tyknakket Retøxe af Flint, som »Ordning af Danmarks Oldsager«, 59, og to store, gjennemborede Ravskiver, som Aarbøger anf. St. S. 217. Som Reglen er, laa de i Graven med en indbyrdes Afstand af ca. 1 Alen.

De to Ravskiver ere ensdannede, 0,09 M. brede, og ere paa sædvanlig Maade gjennemborede i Midten. Men paa det ene af Stykkerne sees ved Siden af Gjennemboringen (tilhøire i Fig. 6), to andre Borehuller (tilvenstre), der ere førte dybt ind, men ikke helt igjennem Ravstykket. Det er Forsøg paa en Gjennemboring, som dog er blevet opgiven, vel fordi der var noget iveien med Ravet paa disse Steder. Et Vid-

---

[1] Af Alt, hvad der har kunnet undersøges af saakaldte Fiskekroge af Flint i mange offentlige og private Samlinger, er der ingen af lignende Form som den her omhandlede, der seer ud til at være ægte. Derimod kjendes der et Par dobbelte Fiskekroge, med to buede Spidser udgaaende fra et Midtparti, som man indtil videre vilde betænke sig paa at erklære for uægte.

nesbyrd herom er det sikkert, at Boret, hvormed der arbeidedes, knækkede ved Spidsen; og det er saa heldigt, at Arbeideren har ladet det afbrudte Stykke sidde i Hullet (se Fig. 6, nederst), enten det nu var, at det havde arbeidet sig fast, eller at Manden ikke brød sig om at pille Stykket ud. Et Held ogsaa, at den Husmand, som nu gravede Ravskiven frem, baade fik Øie paa Flintstykket og lod det urørt.

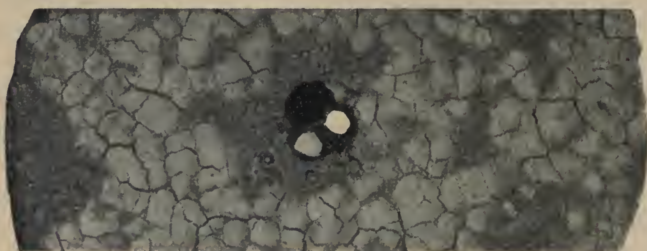

Fig. 6. 1/1.

Det sidder nu løst i Borehullet, efterat de omgivende Jordpartikler ere tørrede, og det sees, at det er en velformet, men ret solid Flintspids.

Dette er ret et af disse heldige Fund, der yde det ganske uformodede. Der syntes aldrig at skulle kunne fremkomme afgjørende Bevis for, hvorledes Ravboringen udførtes i Stenalderen.

Køllesten.

Der findes nogle eiendommelige Stenalders Former, som endnu ikke have været nærmere behandlede, skjøndt de bestandig have været kjendte, ofte omtalte og ikke sjælden afbildede[1]. Først kaldte man dem »Meisler med Haandtag«,

---

[1] C. J. Thomsen, Ledetraad, 1836, S. 37. Sven Nilsson, Nordens Urinvånare, Stenåldern, 2. Opl. 1866, S. 69. I. I. A. Worsaae, Afbildninger, 1854, Fig. 22. A. P. Madsen, Stenalderen, I, 1868, Pl. 41. F. Sehested, Fortidsminder, 1878, S. 60. Sophus Müller, Ordning, 1888, 172—73. Samme, Vor Oldtid, 1897, S. 135.

hvad de faa Stykker, som dengang havdes, virkelig nok kunde ligne. Senere, da Materialet forøgedes og de vexlende Former med nye Enkeltheder fremkom, taltes der hellere om »meiselformede Gjenstande«, eller de betegnedes som »Stensager af ukjendt Bestemmelse«. Atter senere blev det vel seet, at de vare Vaaben, og at de for en Del vare indrettede til Anbringelse ved et Skaft; men noget nærmere kunde endnu ikke siges herom.

Først den mere fuldstændige Indsamling i Løbet af den senere Aarrække har bragt en saa stor Forøgelse, at en Behandling nu maa kunne forsøges. Til de tidligere 37 Stykker i Nationalmuseet er der i de sidste 20 Aar føiet ligesaa mange andre; men hvad dette Museum besidder, er dog tydelig nok ikke tilstrækkeligt. Museerne udenfor Hovedstaden og flere Eiere af Oldsagsamlinger[1] have da vist den store Velvillie at indsende til Nationalmuseet Alt, hvad de besidde af den paagjældende Art, for at det kunde inddrages i Undersøgelsen. Føies hertil en Del Stykker, der kjendes gjennem Afbildning, bliver Tallet ialt 130 Stykker.

Det skulde da antages, at der nu foreligger saa meget, at man ikke blot maatte kunne paavise Stykkernes Anvendelse, men ogsaa Formernes Oprindelse og Udvikling. Men med Hensyn til det sidste er der den Vanskelighed, at alle de mange Stykker egentlig kun kunne betragtes som enkeltvis fundne. Nogle siges vel at være fra en Høi eller at være optagne sammen med andre Stensager; men af de videre Beretninger vindes ingen brugelig Oplysning. Om mange andre vides det kun, at de ere fundne i Jordfladen eller i Mose, ved Stranden eller udenfor paa lavt Vand; men for

[1] Museerne i Hjørring, Aalborg, Aarhus, Viborg, Kolding, Ribe, Odense, Maribo, Distriktslæge W. Dreyer, praktiserende Læge Lindemann, Apotheker Chr. Mikkelsen, Etatsraad C. A. Næser, Kjøbmand C. A. Ollendorff, Konsul F. Ollendorff. For stor Imødekommen i den Sag bringes herved en erkjendlig Taksigelse.

flere kjender man kun Findestedet og for mange ikke engang dette.

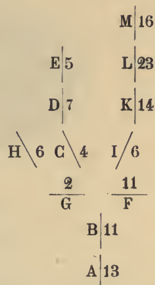
Man er saaledes nødsaget til at holde sig til Formerne selv. Af deres Enkeltheder og af disses Lighed og Ulighed indbyrdes og med andre Former maa det udfindes ikke blot, hvad Redskabets Bestemmelse har været, men ogsaa, hvorledes det er fremkommet, udviklet og forandret gjennem Tid og Rum. Kunde der blot paa et og andet Punkt findes en sikker Tilknytning til forud kjendte Tids- eller Stedsgrupper, vilde der kunne ventes Resultater, der maatte betragtes som beviste; uden dette kan der ikke opnaas andet end en Sandsynlighed. Der er for mange Muligheder til, at de alle kunne antages udfundne og paa rette Maade afveiede; der er flere hinanden krydsende Traade i vor yngre Stenalders rige og langt rækkende Kultur end, at man kan være sikker paa, at de alle ere rigtig udredede. Det her forelagte Resultat melder sig da kun som sandsynligvis rigtigt.

Men til at fremføre det er der dog god Grund. Det viser i Virkeligheden noget særdeles mærkeligt og tiltrækkende i Retning af Formudvikling og Omdannelse til noget helt andet og fra Udgangspunktet meget fjærnt liggende. Desuden danne disse Former jo en fremtrædende Gruppe, der maa forklares, og hertil kommer, at de frembyde den Mærkelighed at være udelukkende danske. De findes fra Sønderjylland over alle Landsdele indtil Falster og Møen. Fra Sverige kjendes kun 1 Stykke, fundet i Bohuslen; i hele Nordtydskland og i det øvrige Europa vides intet fundet af denne Art[1]. Det maa da antages, at de omhandlede Former

[1] Nylige, godhedsfulde Meddelelser, for hvilke herved bringes al Taksigelse, fra Prof. Oscar Montelius, Dr. Otto Rydbeck, Prof. I. Mestorf, Dr. R. Beltz, Dr. A. Gøtze, have skaffet ret stor Sikkerhed for dette Forhold. Prof. Montelius skyldes Oplysningen om det eneste svenske Stykke, i Göteborg Museum. Af 3 slesvigske Stykker har Prof. I. Mestorf venlig tilsendt Afbildninger; 3 andre findes i Nationalmuseet, 1 i Berlin.

ere fra første Færd af fremkomne og have levet deres Tid ud paa dansk Grund[1].

De synes alle at være dannede af de samme Bjergarter, af hvilke den yngre Stenalders Stridsøxer og Kølle-Hoveder ere gjorte; Materialet var Sten fra Mark og Strandbred. Mest er det Grønsten; et og andet seer ud til at være Granit; af og til træffes kvartsitlignende Sten. Der er ingen Forskjel i Materialet efter de forskjellige Former. Disse sees strax at falde i forskjellige Rækker, som tidligere ikke have været adskilte. Indenfor Rækken kunne atter de enkelte Stykker ordnes mellem Yderled, der nærme sig til andre Rækker, og undertiden er man i Tvivl, om visse Stykker høre til den ene eller den anden Række; de ere virkelige Mellemformer. Det hele ordner sig i et stort Sammenhæng, hvori der ikke synes at kunne foretages nogen Forandring. Man skulde sige, at det er een Slægt, hvis Stamtræ kan optegnes som vist i hosstaaende Figur. Hvert Bogstav angiver en ensartet Række eller Familie, der er anbragt paa sin rette Plads i Træets Forgreninger. Det vedføiede Tal siger, hvormange Stykker der for Tiden kjendes, eller hvormange Medlemmer Familien tæller. Hertil komme dog endnu en Del Særformer eller Individer, der træde ud af Rækken, enten ved udmærkende Egenskaber eller som vanartede; enkelte synes ogsaa fremkomne ved Krydsning med en fremmed Slægt. Det vilde føre for vidt at behandle alle disse Særformer; men de skulle dog blive nævnte. Der kan her kun gjøres rede for Familierne i deres indbyrdes Forbindelser, og desværre vil der for hver af dem kun kunde bringes eet

[1] Saavidt der overhovedet kan sluttes fra de mangelfulde Fundoplysninger, maa man antage, at Formen først er opkommen i Nørre- eller Sønderjylland, og at den videre Udvikling ogsaa er foregaaet i de samme Landsdele. Den ældste Form A kjendes endnu kun herfra, og i det hele er det langt overveiende Antal fra Jylland. Først de yngste Former L og M foreligge i betydeligt Antal fra Øerne.

Billede. Ogsaa ville kun Familietrækkene blive omtalte; af Individernes Smaaeiendommeligheder maa det meste forbigaaes.

A, Fig. 7. Til den ene Side et kort, bredt og tykt Blad, fortil afsluttet i en udbøiet, skarp Kant eller Æg, der fortsætter sig i skarpe eller smalle Kanter. Til den anden Side en noget smallere og tyndere Tap. En mere eller mindre dyb Fals rundt om eller blot Indskjæringerne fra Sidekanterne skille Blad og Tap. I denne findes oftest et boret Hul til Fastbinding eller undertiden en kun paabegyndt Gjennemboring, hvad der her ligesom ved de følgende Former navnlig sees ved kvartsitagtige Sten, der have vist sig at være for haarde til at bores. Ved 3 Stykker findes der i Stedet for

Fig. 7. Form A. 1/2. Museet i Aarhus.

Hullet et Indsnit i en af Tappens Sidekanter ligesom ved Form C og følgende. Der kjendes 13 saadanne Stykker. To af dem ere særlig smukt tildannede og have en bred, ophøiet Linie hen gjennem Bladet. Desuden foreligge 3 Stykker, der baade ere afvigende i Formen og udstyrede med brede ophøiede Linier paa Bladet; et af dem er afbildet i Fig. 20. Tre andre afvige ved raa Behandling.

Disse Sten maa have været anbragte i et Træskaft; de dannede Slagpartiet paa en Kølle. Tappen gik igjennem Træet, saaledes at Gjennemboringen netop kom udenfor. Enden af Tappen ragede frem, og gjennem Hullet gik en Snor til at fastbinde Stenen. Da Afstanden mellem Fals og Hul sædvanlig er 3—5 Cm., maa Skafthovedet have havt denne Tykkelse. Ved flere Stykker ligger Falsen kjendelig

skraat, hvad der mere eller mindre fremtrædende gjenfindes ved alle de i det følgende omtalte Former. Stenbladet fik ved dette skraa Anlæg en tilsvarende skraa Stilling i Skaftet, med Slagpunktet pegende nedad, som dette er praktisk, som det ofte gjenfindes ved alle Tiders Øxer, og som det vides at have været idetmindste ved nogle af Stenalderens almindelige Øxeformer ligesom ogsaa ved mange Stridsøxer[1].

Formen A maa være den ældste af hele Slægten, og dens Fremkomst er let forstaaelig. Køller med et Slagparti af Sten eller med et Fremspring vare anvendte i Nordens Stenalder[2], og Enkelthederne ved de her undersøgte Former

Fig. 8. Form B. $^1/_2$. Tandlæge Vilh. Thomsens Samling, Skive.

stemme med, hvad der ellers forekommer. Øxebladene vare jo indsatte i et Hul i Træskaftet. Ialfald ved de tyndnakkede Øxer ragede den bageste Ende ud, og her havde de mindre Grønstensøxer ganske almindelig et Hul til Fastbinding[3]. En fordybet Fals eller et Fremspring til at forhindre, at Bladet ved Slaget skød sig for langt tilbage i Skaftet og sprængte dette, kan træffes ved et og andet Øxeblad, og et Anlæg til Fastbinding findes ved visse Former[4]. Denne Fals er et vigtigt Træk, som ikke svigter ned gjennem hele Slægten, og som viser, at Anvendelsen bestandig er den samme, hvormeget end Formen forandrer sig.

B, Fig. 8. Lignende foregaaende, men Bladet er uden

[1] Aarb. f. nord. Oldk. 1898, S. 125 flg. fl. St.

[2] Anf. St. 1896, S. 305, 343. Ordning af Danmarks Oldsager, 118 flg.

[3] Aarb. f. nord. Oldk. 1898, S. 138. Ordning o. s. v. 56 flg.

[4] Sidst anf. St. 70 flg.

Kant eller Æg. Fortil sees i Stedet herfor næsten altid en lille Flade, øiensynlig indrettet, for at Bladet heri kunde have et egentligt Slagparti. Ved A er Kanten fortil ofte ved Brug afslaaet til en lignende Flade. Bladet er trindt helt om, enten fladere paa Bredsiderne og saaledes af nogenlunde ovalt Gjennemsnit, eller det er næsten kredsrundt. Hul til Fastbinding som ved A. Ogsaa ved de øvrige Enkeltheder

Fig. 9. Form C. 1/2. Stiftsmuseet i Odense.

stiller denne Form sig som Mellemled mellem A og C. Ialt 11 Stykker.

C, Fig. 9. Blad som ved foregaaende, men kun ganske trindt, uden Sideflader. Tappen er udviklet til et bredt,

Fig. 10. Form D. 1/2. Nationalmuseet.

meiselformet Parti, nøiagtig udarbeidet, med svagt hvælvede Bredsider, der løbe sammen mod en stump Æg eller en ganske smal Endeflade. Smalle, lige Sidekanter. Ikke Hul til Fastbinding, men i Stedet herfor et dybt Indsnit i en af Sidekanterne til Fastholdelse af Tilbindingen. Som ved de nærmest følgende Former er dette Indsnit anbragt 2—4 Cm. fra Falsen, hvad der altsaa var Tykkelsen af Skaftet, der her fattede om Stenen. Kun 4 Stykker.

Der er paa dette Punkt af Udviklingen indført det nye, som bevares i det følgende, at Tappen er bleven omdannet til et Blad med Slagæg. Saaledes fremkom en Dobbeltkølle.

D, Fig. 10. I det Hele som foregaaende; men mellem Endefladen og Falsen løbe fordybede Linier eller Striber, saaledes at Bladet er rundtom riflet. Flere have Indsnit i Sidekanten til Fastbindingen. Ialt 7 Stykker.

Fig. 11. Form E. 1/2. Nationalmuseet.

E, Fig. 11. Bladet har foran Falsen en Indsnøring rundt om, saaledes at det har Form af et Skaft paa en Kniv eller Meisel. Det er riflet som ved foregaaende eller glat, med Flade ved Enden eller afrundet. Skafttappen er kjendelig

Fig. 12. Form F. 1/2. Nationalmuseet.

smallere end ved C og D og afsluttes for Enden i en smal Flade, ikke i en stump Æg. Et Stykke har Indsnit til Fastbinding; Gjennemboring træffes ikke. Kun 5 Stykker.

Formerne A—E danne øiensynlig et sammenhængende Forløb med jævne Overgange. Intet af Leddene kan udtages, og ligesaa lidt kan noget af dem knyttes til en af de nedenfor omtalte Rækker. De sidste Former er saaledes sammenknyttede med de første, at de maa antages at have havt

samme Bestemmelse som dem, nemlig at danne Slagpartiet ved Hovedet af et Træskaft. Udviklingsrækken A—E synes at være saa paalidelig og overbevisende, at man trygt kan tage den til Udgangspunkt ved Bedømmelsen af de øvrige Former.

F, Fig. 12. Bladet er kort og har Form af en overalt afrundet Klump, snart med fladere, modstaaende Sider, saa-

Fig. 13. Form G. 1/2. Museet i Aarhus.

ledes at Gjennemsnittet nærmer sig til Ovalen, snart næsten kredsrundt. Tappen har ofte Hul til Fastbinding i 3—6 Cm.s Afstand fra Falsen; denne er jævnlig ret udglattet. Ialt 11 Stykker.

Denne Form slutter sig nær til B og kan antages at være udgaaet fra den. Jævnlig træffes ringe og udartede

Fig. 14. Form H. 1/2. Museet i Aarhus.

Stykker. Øiensynlig er denne Familie sunken ned; den forplantede sig ikke som de øvrige.

G, Fig. 13. Som Formen B, men med smalt, trindt Blad. Fortil en lille Flade, og Gjennemboring i Tappen. Kun 2 Stykker.

Øiensynlig en Sideform udgaaet fra B og førende over til den følgende Form.

H, Fig. 14. Lignende foregaaende; men Bladet er for-

længet og enten spidst afsluttet, eller but, hvorved det faaer nogen Lighed med et Haandgreb til en Kniv eller Meisel. Tappen er omdannet til et regelmæssigt Blad ganske som ved E, men snart afsluttet i en stump Æg, snart ved en smal Flade. Ved nogle et Indsnit i en af Tappens Sidekanter til Fastbinding. Ialt 6 Stykker, mellem hvilke findes det længste af alle; Bladet maaler 12, Tappen 13 Cm. En mærkelig Særform er afbildet nedenfor i Fig. 21. Bladet har lindseformet Gjennemsnit, og henad de svagt hvælvede Sideflader løbe tætstillede, fordybede Linier; Tappen er afbrudt.

Fig. 15—16. Form I. 1/2. Nationalmuseet.

Formerne B—G—H vise et Sammenhæng, der nøie svarer til Rækken B—E. Begge Steder mangler Gjennemboringen ved de yngre Former; tillige er Skafttappen ved disse ganske overensstemmende, og Bladet ligner et Haandgreb.

I, Fig. 15—16. Bladet har samme Tykkelse helt igjennem, med ovalt eller kredsrundt Gjennemsnit. Det afsluttes i en Flade, hvis Omkreds kun rager ubetydelig frem over Bladets Sider. Skaftenden er usikkert tildannet paa forskjellig Maade. Ialt 6 Stykker, af hvilke 3 have Hul til Fastbinding.

Der findes her ikke en nøie Tilknytning til Formen B. Væsentlig er det Forholdet til den følgende Form K og

Analogien med Udviklingen indenfor de andre Rækker, som anviser denne Form sin Plads.

K, Fig. 17. Bladet bøier fortil udad, saaledes at der dannes en bredere, hvælvet Endeflade. Det faaer herved Lighed med et Haandgreb. Oftest har det dog ikke Haandsbredde; den mindste Afstand fra Fals til Yderkant er 5 Cm. Tappen er oftest bredere end ved de følgende Former og

Fig. 17. Form K. 1/2. Distriktslæge W. Dreyers Samling, Ringsted.

svarer i det hele til C; eet Stykke har Hul til Fastbinding, et andet Indsnit i Sidekanten. Enkelthederne ere meget afvexlende og Formen i det hele vaklende. 14 Stykker.

Fig. 18. Form L. 1/2. Museet i Aarhus.

L, Fig 18. Bladet har Form af et Haandgreb, afsluttet i en bred, hvælvet Endeknap og noget udvidet mod den skarpt afsatte Fals. Mellem Knap og Fals maales 5 1/2—7 Cm. Skafttappen er ganske som ved E, med en Længde af indtil 11 1/2 Cm., og ligner da en Meisel, der er indsat i det tilsyneladende Haandgreb; men ved den lige afskaarne Ende findes en c. 1/2 Cm. bred Flade, kun ved et enkelt Stykke en stump Æg. Intet Stykke har Gjennemboring,

nogle enkelte derimod 2—3 Cm. fra Falsen et Indsnit til Fastbinding. Ialt 23 Stykker.

Til denne eller til den foregaaende Form høre 7 Brudstykker. De 4 have det korte Blad, med kun $4^1/_2$ Cm. mellem Knap og Fals; men Tappen er smal. Ved to af dem findes en Gjennemboring i Tappen.

M, Fig. 19. Som foregaaende; men ved flere af dem er Knappen fladere og træder kun lidt frem fra Bladets Side, hvorhos Falsen er mere eller mindre udjævnet, saaledes at Bladet bøier jævnt ned mod Tappen. Ved et enkelt Stykke (Odense Museum) er Falsen ganske forsvunden, saaledes at Bladet har lige Sider fra Knappen indtil den modsatte Ende. Der foreligger et Antal af 16.

Fig. 19. Form M. $^1/_2$. Apotheker Chr. Mikkelsens Samling, Odense.

Ved to eiendommelige Stykker er Falsen paa samme Maade udjævnet; men som en Rest af den findes der paa dens Plads og i Stykkets Midtlinie et lille, buttoppet Fremspring. Det har skullet gjøre samme Nytte som Falsen. Paa enkelte Øxeblade af Form: »Ordning« o. s. v. 57 findes et tilsvarende Element, ligeledes anbragt som Stopper for Bladet.

Den sidste Form M, ved hvilken de i L bestemt udformede Enkeltheder ere udviskede og affladede, synes at være den senest afledte Form. Derimod er L en Hovedform, bestemt og bevidst udarbeidet og foreliggende i talrige og smukke Exemplarer. At denne Form er fremkommen gjennem Rækken B, I, K, L, M, derfor taler først Analogien med Udviklingen indenfor de andre Rækker. Fremdeles

maa man fæste Opmærksomheden ved Falsens lidt skraa Stilling, der er nedarvet fra de ældste Former. Endelig findes der baade ved Stykker af Form L—M og af de øvrige Former ikke sjælden Spor af, at de have været skæftede paa een og samme Maade i Træ, der smalt har omfattet Tappen nedenfor Falsen. Der kan nemlig her være et ringe Slid, eller Fladen er mere frisk end ellers; ogsaa kan der være afhugget lidt af Kanterne eller af Falsen for saaledes at danne en nøiere Tilpasning til Skafthullet. Fastholdes maa det jo, at Falsen ikke kan have anden Mening end at skulle stoppe, naar der ved Slaget faldt et stærkt Tryk mod Bladets Endeparti.

Man kan dog vanskelig modstaa at kalde Bladet paa L og M for et Skaft. Det seer virkelig saaledes ud, og for Stenalderens Mand maa det have faldet lige saa naturligt at tage om det med Haanden som for Nutidens Mennesker. Fire Stykker af Form L ere tilmed udstyrede saaledes, at Ligheden med et Haandgreb bliver end mere iøinefaldende. Der er nemlig indskaaret Linier mellem Knap og Fals; man skulde sige, at de have et riflet Haandtag. Fremdeles er dette Parti ved et enkelt Stykke ottekantet, med ophøiede Linier paa to modstaaende Kanter, saaledes at det nærmer sig til det mærkelige Brudstykke, der er afbildet i Fig. 22. Bladet her er fladt ottekantet og prydet med fremtrædende Lister; det meste af Tappen er afbrudt. Enhver vilde sige, at dette er et Blad med Haandgreb. Og dog kan dette, efter hvad der her er udviklet, ikke være Tilfældet; det er Slagpartiet til en Kølle med den Tap, der gik igjennem Træet. Det er en yngste Form, hvortil man har arbeidet sig frem gjennem en lang Udvikling, ikke en Begyndelsesform, ved hvilken man i Sten har efterlignet et udskaaret Træskaft. Skulde man dog, tværtimod det her fremsatte, tro paa Muligheden af en saadan Efterligning, saa maa det betænkes, at Stenblade af sammeForm som Skæftningstapperne, med lignende stump eller flad Ende, ikke foreligge, og at overhovedet meiseldannede Redskaber af Grønsten og lignende

Stenarter ere næsten ukjendte. De maatte dog forekomme, dersom de her behandlede Former skulde være Efterligninger af saadanne Blade med deres Skaft.

Men hermed skal det ikke være sagt, at Formudviklingen har været uafhængig af enhver Indflydelse. Det er

Fig. 20. Nationalmuseet. Fig. 21. Stiftsmuseet i Viborg. Fig. 22. Vendsyssels hist. Museum, Hjørring. $^1/_2$.

jo muligt, at velbekjendte Former fra Knivskafterne bleve overførte paa Køllestenene, der forud havde faaet en vis Lighed med disse Haandgreb. Man skulde tro, at det er gaaet saaledes. Maaske vilde man hellere antage, at visse Stridsøxer af Grønsten og lignende Stenarter, navnlig de, hvis bageste Ende er afsluttet i en Knap, ere blevne efterlignede

i Køllestenene; dette maatte jo ligge nær, da Øxens Bane havde ganske samme Opgave som Køllens Sten. Men kun for Slutningsformerne L—M kunde dette gjælde, ikke for H og E, idet der ikke findes Stridsøxer med Bane, der svarer til disses Blad.

Et Mellemværende er der dog øiensynlig mellem disse Stridsøxer og Køllernes yngste Former. Et Stykke af Form L er nederst i Bladet, ved Falsen, gjennemboret med et stort Hul, som paa en Stridsøxe, og ved to andre Stykker er der en paabegyndt Gjennemboring. I Stedet for at indsætte dem i Skaftet, har man, som det skete ved Stridsøxerne, villet give dem et Skafthul. Fremdeles foreligger der (i Nationalmuseet) et høist eiendommeligt Stykke[1], der i den hele Form og i Enkelthederne frembyder en saadan Sammenblanding af Træk, dels fra Stridsøxerne, dels fra Køllestenene, at det maa lades ganske uafgjort, til hvilken af disse to Arter det skal henføres. Det er en ganske enestaaende Blandingsform, der ligesom de enkelte Køllesten med Skafthul antyder en nær Forbindelse med Stridsøxerne, hvad der meget anbefaler den Anvendelse og den Skæftningsmaade, som nu gjøres gjældende for de her omhandlede Former.

Hvad disse frembyde i Retning af Formudvikling og Omdannelse, er nok saa mærkeligt som noget andet i Danmarks Stenalder, og da navnlig naar man ikke alene holder sig til de Stykker, der have det sædvanlige Familiepræg og blive korrekt ved Traditionen, men ogsaa kaster et Blik paa de enkelte, der ere gaaede udenfor Grænsen og have faaet fremragende Eiendommeligheder. Her kan kun gjengives tre, Fig. 20—22, der alle ere nærmere omtalte foran under A, H og L. I al deres Forskjellighed maa de antages at være udgaaede fra samme Grundform; de ere Udløbere fra forskjellige Led af samme fortsatte Udvikling, og de maa have havt samme Bestemmelse som de almindelige Former.

[1] Mus. Nr. A 4021.

De største Stridsøxer.

Der er efterhaanden i Løbet af en længere Aarrække blevet givet Meddelelse om de største Flintsager af forskjellig Art, Spyd og Øxer, som fremkom i vort Land, og noget af større Maal er senere ikke blevet fundet[1]. Nu har der ogsaa vist sig et Par Stridsøxer, vistnok af Grønsten, som overgaa Alt, hvad der hidtil kjendtes; ogsaa disse, skulde man tro, ville fremtidig staa som det ypperste af denne Art. Dette ikke just fordi en hundredaarig Indsamling udelukker videre Muligheder — netop de to nyfremdragne Stykker modsige

Fig. 23—24. 1/3.

dette; men selve disse Øxer fremstille sig tydelig nok som saa yderlig sildige Led i længe fortsatte Udviklinger, at man fristes til at antage, at de virkelig ere det yderste og høieste, hvortil man sluttelig har arbeidet sig op.

Det er klart, at den overordentlige Størrelse har en vis Forbindelse med Tilblivelsestiden. De to Stridsøxer henhøre under ganske forskjellige Grundformer; men baade den ene og den anden af disse maa betragtes som meget sildig. Alle de ældre Former ere ganske moderate i Størrelse; et vist — man skulde næsten sige vedtaget Maal overskrides ikke.

---

[1] Aarb. f. nord. Oldkynd. 1886, S. 220; 1896, S. 377, 379. Nordiske Fortidsminder, I, S. 127.

Derimod findes der imellem Øxerne af de samme sildige Former, til hvilke de to her omhandlede henhøre, ganske enkelte meget store, de længste, der tidligere kjendtes. Det synes, at man ned igjennem Tiden bestandig har sat Maalet op, indtil det yderste, som der overhovedet var Mening i; thi Stridsøxen vil jo være uhandelig, naar den bliver for stor og tung. Men at ogsaa de allerstørste have været virkelige Kampvaaben, derom kan der ikke være Tvivl, naar ganske den samme Form med alle dens Enkeltheder kan følges ned gjennem aftagende Størrelser indtil det almindelig forekommende.

Den øverst afbildede Øxe, Fig. 23, maaler 32½ Cm. Kun et enkelt tidligere foreliggende Stykke af samme Hovedform, men noget afvigende, nærmer sig hertil, idet Længden er 29½ Cm. Den sædvanlige Størrelse for disse Øxer er c. ⅓ ringere og derefter aftagende indtil under 10 Cm.

Øxen gjengiver en velbekjendt Form, »Ordning«, 114, men med en gjennemgaaende Forandring, der tydelig angiver en videre og yderlig Udvikling. Alt det fremtrædende i den oprindelige Form er trængt tilbage: Bredden over Midten er indskrænket til det mindst mulige, de fremskydende Sidekanter ere forsvundne, baade Æg og Nakke ere blevne ganske smalle, i Stedet for de tidligere ophøiede Linier findes kun en svagt fordybet Fure hen gjennem Siden, delende sig imod Æggen for at indramme en lidt forsænket Flade. Øxen er bleven et langt og spinkelt, fuldstændig trindt Legeme, hvori der kun er ringe Masse og Styrke. Den ældre Form er saa at sige afslidt under den fortsatte Gjenfremstilling; men samtidig er der fremkommet en stigende Fordring om iøinefaldende Længde.

De herhen hørende Øxer ere ikke almindelige i Danmark, men have dog vist sig i alle Landsdele; oftere paa Bornholm og Sjælland end i Jylland; flere dog ogsaa her. Et smukt Stykke er optaget i en jydsk Enkeltgrav af almindelig Art. I Sverige ere disse saakaldte »båtformiga« Øxer langt

almindeligere; de have været ganske anderledes fast indarbeidede end hos os[1]. Fremdeles findes der syd for Østersøen indtil Karpatherne og i det vestlige Rusland af og til lignende Former[2]. Vistnok ad sydøstlig Vei er den her omhandlede Form paa et sent Tidspunkt blevet overført til Nordens Stenalder; senest og mest begrænset var Udbredelsen vestpaa. Ved Overførelsen til Norden undergik Formen en gjennemgribende Forandring, der betegner et stort Fremskridt i Skjønhed: et nyt Exempel til de mange paa, at vel den første skabende Evne ikke fandtes hos Nordboerne, men til Gjengjæld et mærkelig rigt Anlæg til at føre det modtagne høit op over det udenfra givne Grundlag.

Paa ganske lignende Maade staaer den anden Øxe, Fig. 24. Den maaler 29 Cm. Af de tidligere foreliggende naa enkelte en Længde af c. 25 Cm., medens Hovedmassen viser aftagende Størrelser indtil c. 10 Cm. Netop samme Form, »Ordning« 78—79, er ganske almindelig i Danmark, mulig dog kun i Jylland og Slesvig; den er oftere truffen i de jydske Enkeltgrave. Ligesom flere nærstaaende er den udpræget dansk, og det skulde antages, at den er fremkommen her ved en Afledning fra de ældre Øxer, der gjengive Metalformer fra Landene mod sydvest, saaledes som dette tidligere er fremsat[3]. Omdannelsen og Udviklingen er da foregaaet i ganske samme Retning som ved de først omtalte Øxer. Kanterne ere udglattede, fremtrædende Partier ere sunkne tilbage, Afrundingen er gjennemført overalt, Æg og Nakke ere svundne ind og blevne ganske ens, Skafthullet er flyttet hen til Midten. I Stedet for den oprindelige korte og kraftige Form,

---

[1] Kongres-Beretning, Stockholm 1874, I, S. 334. Oscar Montelius, Svenska fornsaker, 1872, Fig. 96, 97, jvfr. 132. Hans Hildebrand, De förhistoriska folken, 1880, S. 387.

[2] Jvfr. Oscar Montelius, i Kongres-Beretning, Budapest, S. 207.

[3] Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, S. 177. Oscar Montelius, i Archiv f. Anthropologie, Braunschweig, XXVI, 1, S. 493.

med bredt og forskjellig dannet For- og Bagparti, fik man en langstrakt og trind mod begge Ender tilspidset Øxe.

Samme Smag for det lange, slanke og afrundede sees at have været ledende ved den sidste Udvikling af den vestlige som af den østlige Form. De to Øxer give saaledes en tiltrækkende fin og nøiagtig Oplysning om Bevægelsen i Kunstfølelsen, og det paa et Omraade, hvor denne bedst kunde ytre sig, nemlig i Vaabenfabrikationen, hvor der bestandig produceredes meget og ydedes det bedste, man formaaede.

Det sidst omtalte Stykke er kommet til Nationalmuseet fra en jydsk Privatsamling og angives fundet ved Hørning, Aarhus Amt. Det første skyldes Stiftsmuseet i Odense, som havde det fra en Handelsmand dersteds, men uden Angivelse af Findested; der er dog al Sandsynlighed for, at det er fra Fyen.

Bronzealderen.

Solbilledet fra Ryegaard.

Den her afbildede Sten, Fig. 25, hører til de Monumenter, der have deres Betydning ikke just ved, at de lære noget egentlig nyt, men ved at udtale det allerede bekjendte paa en egen tydelig Maade, saa at de sidste Tvivl fjærnes. At det er Solbilledet, som er udhugget paa Stenens Forside, men ikke et Hjul fra Solens Vogn, og at dernæst Kredsen med Radier udgaaende fra Midtpunktet er selve den tilbedte Guddoms Billede, fra en tidlig Del af Bronzealderen, førend Tanken om personlige Guder var fremkommen, dette turde i det Hele være klart, efter hvad der nylig er fremsat i »Nordiske Fortidsminder«[1] om Bronzebilledet af Solen fra Trundholm, og hvad der sammesteds ytredes om de paa Sten- og Klippeflader udhuggede Solbilleder. Nogen Usikkerhed kan der dog mulig endnu være ved Figurerne i Sten. Det er da

[1] Nord. Fortidsminder, I, 309 flg.

af Betydning, at der fremkommer et saa talende og umiddelbart overtydende Monument som intet andet hidtil fundet, i alt Fald fra vort eget Land.

Stenen er meget anseelig, 1,20 M. høi og 0,90 M. bred over Midten, med en Tykkelse af 0,50 M. Det er, hvad man kunde

Fig. 25.

kalde en smuk Sten, af en lys, rødlig Masse, regelmæssig og glat, og dertil er den afkløvet for at blive endnu mere velformet og for at kunne opstilles. Afkløvningen forneden har ganske skarpe Brud; der skabtes herved et fladt Parti, hvorpaa Stenen hvilede sikkert, med Tykkelsen nedad og i lige Stilling, saaledes som den her er afbildet. Den i Billedet fremadvendende Smalside er ogsaa tilkløvet; der er afslaaet flere store Skaller, hvorved denne Side er bragt

mere i Overensstemmelse med den modstaaende. Men Bruddene ere her for en Del ikke saa friske som forneden og synes at være noget overarbeidede for at give en mere jævn og glat Overflade som ellers paa Stenen. Endelig viser Toppen nogle afkløvede Steder, medens det øvrige er naturlig afglattet. Det seer ud, som om man har villet danne en større, jævn Topflade, hvorpaa noget kunde henlægges. Ved Iagttagelsen af hele denne Tildannelse føres man nær hen til Forestillingen om, at Stenen er et Alter for den Guddom, hvis Billede udfylder den større, glatte Forside paa Stenen.

Linierne heri ere udførte paa samme egne Maade som andre Udhugninger i Stene fra Bronzealderen. De ere brede og have fladt indbuet Bund; Bredden er c. 0,02 M. og Dybden omkring 0,003 M. Figuren staaer saaledes meget tydelig, som dette fremgaaer af Afbildningen, der uden nogen Efterhjælpning gjengiver et Photographi, taget paa Stenens nuværende Plads i Museet, hvor den har Sidelys. Udhugningen er sikker og regelmæssig. Flere af Diagonalerne ere snorlige; kun een af dem har en kjendelig Bøining. Kredsen er indvendig 0,60 M. bred og saa noget nær cirkelformet; Afvigelserne ere ikke større end den udhuggede Linies Bredde. Man skulde da tro, at der er arbeidet efter en paa Stenen anbragt Farvetegning, idet Cirklen er slaaet om den runde, skaalformede Fordybning, der danner Midtpunktet i Figuren. Mindst een, mulig ialt fire lignende, men langt fladere og svagere fremtrædende Fordybninger ere uregelmæssig anbragte ovenover Billedet, mellem dette og Toppen.

Det Hele, baade selve Stenen og Figuren, minder særdeles meget om den bekjendte Sten fra Snoldelev, hvorpaa der senere er anbragt en Runeindskrift[1]. Men det Solbillede, der paa Snoldelev-Stenen kun netop skimtes, og som paa de andre tidligere fremdragne Sten er uanseeligt, viser sig paa Ryegaard-Stenen med en Størrelse og en Tydelighed,

---

[1] Afbildet i Ludv. F. A. Wimmer, Runemindesmærker, II. Bind.

der umiddelbart siger, at det engang har havt en stor Betydning.

Det var ved Herregaarden Ryegaard, nær Roskilde, at Stenen blev funden i 1902; den opgravedes paa en af Markerne. Med sin store Interesse for Bevaringen af Oldtidsminderne bragte Greve F. C. R. Scheel først Stenen i Behold ved at opstille den foran Hovedbygningen og lod den derefter overføre til Nationalmuseet, hvor den nu er opstillet i Forhallen. Den har her en Plads, der svarer til den Stilling, den i Fremtiden sikkert bestandig vil indtage, forrest blandt vore mærkeligste Oldtidsminder.

Husurner fra Bronzealderen.

Under den næsten fuldstændige Mangel paa Kundskab om Husformen og Bygningsmaaden i Danmark under Bronzealderen har det i Fig. 26 afbildede Lerkar en stor Betydning. Det forestiller et Hus, og Enkelthederne ere tydelig angivne. Det maa sikkert antages, at Huset var rundt som dette Kar. Der var en stor, firkantet Dør, anbragt ved Jorden, svarende til Aabningen paa Karret, hvori der slutter en Plade med Fals. Noget Vindue paa Siden findes ikke angivet; flere tilsvarende, husformede Lerkar fra Italien fra en endnu ældre Tid have derimod Vindue[1]. Under Tagskjæget, nederst ved Foden af Huset og omkring selve Døraabningen findes Baand, dannede af indskaarne Streger. De ere vistnok at opfatte som virkelige Baand, som saadanne sees paa de samme Steder ved talrige Huse paa Marcus Aurelius-Søilen i Rom, hvis Relieffer fremstille Seirene over Barbarer nord for Donauen i sidste Halvdel af 2. Aarh. f. Chr. Det her afbildede Kar viser fremdeles, at Taget var konisk, og at det sprang frem over Husvæggen; de skraatliggende Spær ere gjengivne ved Linier. Et særskilt Parti

---

[1] G. A. Colini, La necropoli di Villa Cavalletti, i Notizie degli Scavi, 1902.

udgjorde selve Midten eller Toppen af Taget, som dette er angivet ved en indridset Cirkel, 3 Cm. bred. Dette Parti kunde, som det maa antages, løftes eller skydes tilside for at give Vei for Røgen.

Alt dette stemmer fuldstændig med, hvad der fra forskjellig Side kunde sammenstilles af Oplysninger om de omtrent samtidige Huse i omliggende Lande; vigtigt er navnlig et Lerkar fra Skaane[1]. Ogsaa haves der fra Danmark to andre Lerkar, der baade i det væsentlige bekræfte, hvad der ovenfor er fremsat, og ogsaa noget udvide det.

Fig. 26. 1/4.

Det ene, der findes afbildet i: A. P. Madsen, Bronzealderen, I, 41, frembyder det vigtige Træk, at der er et rundt Hul midt i Taget, svarende til Midtcirklen paa det først omtalte Kar. I dette Punkt er altsaa Husformen nøiagtigere gjengiven; sikkert nok har der over denne Aabning været et lille Dæksel af Ler, der er gaaet tabt, da Karret blev fremgravet; ogsaa mangler Dørpladen.

---

[1] Oscar Montelius, Temps préhistoriques, 1895, S. 131. Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealder, 269. Zeitschr. d. Harz-Vereins f. Gesch. u. Alterthumsk. 1891, Jahrg. 24; 1892, 25; 1896, 29. Lissauer, Hausurnenfund, 1894. Jvfr. Notizie degli Scavi 1886, Pl. 3. Bull. corresp. hellén. 1892, 295.

Det andet Lerkar er afbildet hosstaaende, Fig. 27. Urnen er mere tilspidset opefter, og Taget er ganske lille. I den firkantede Aabning mangler atter her den Plade, som forestillede Døren. Ved intet af de tre Kar findes nogen Angivelse af, at Døren var fast anbragt og indrettet til at dreie. Usandsynligt er det dog, at den blev løftet helt fra, naar der skulde aabnes. Døren gik vistnok i Tapper; Hængsler har der ikke været. Ved Oldsager fra Norden træffes en Ledforbindelse som Hængslet ikke i Bronzealderen, men først i den ældste Jernalder.

Fig. 27. 1/4.

At man havde et fast Lukke for Døren ved et stort Tværtræ eller en Bom, der kunde skydes frem og tilbage under fremspringende Bøiler, kan sluttes af to andre Lerkar fra Danmark, det ene afbildet i »Ordning«, Bronzealderen, Fig. 269. De have en firkantet Aabning paa Siden, hvori en Plade, øiensynlig forestillende Døren, der er fastholdt paa denne Maade. Iøvrigt minde disse to Lerkar kun fjærnt om et Hus.

En vigtig Oplysning give de i Fig. 27 og i: A. P. Madsen, Bronzealderen, afbildede Lerkar, nemlig at Huset var udvendig kalket; dette angives utvivlsomt af den hvidgraa Belægning, som delvis er bevaret paa begge Kar. Intet andet Lerkar fra Bronzealderen vides at være saaledes dækket; det maa da sikkert staa i Forbindelse med, at disse to Kar forestillede Huse. Det eneste forud kjendte Lerkar med

Rester af Bemaling, det ovenfor anførte fra Skaane, er ogsaa netop en Husurne.

Under Tagskjæget paa Karret Fig. 27 gaaer der et paalagt, hvidligt Baand næsten helt rundt, meget tydelig afgrænset baade opad og nedadtil. Derunder følger et Baand af omtrent samme Bredde uden Belægning og med Lerets Farve; vistnok svarer denne Stribe til det indridsede Baand paa Karret Fig. 26. Den hvide Belægning, som følger nedadtil, begynder med en bestemt afgrænset Linie, men opløser sig derefter i større, uregelmæssige Pletter nedover Siden, indtil omtrent i Høide med Dørens Underkant. Belægningen er altsaa kun delvis bevaret, men paa sine Steder ligger den ret tykt; utvivlsomt er det Kalk. Ogsaa paa Oversiden af Taget findes der nogle Rester, der — dog kun meget usikkert — spores i opadløbende Striber og i en Kreds foroven, altsaa mindende om Indridsningerne paa Karret Fig. 26.

Paa det i: Madsen, Bronzealderen, I, 41, afbildede Kar er Belægningen langt mere fremtrædende, idet den danner et pletvis tykt og grynet Lag, dog ogsaa kun delvis bevaret. Paa Taget sees mindst, og kun usikkert samle Farvesporene sig i konvergerende Linier, svarende til de indridsede Spær-Linier paa Karret Fig. 26. Snart nedenfor begynder derimod Belægningen i en bestemt afgrænset Linie og fortsættes nedefter, dog mange Steder afskallet, indtil omtrent ved Døraabningens Underkant. Men ovenpaa dette Kalklag sees der flere Steder Rester af rødbrun Farve, dog kun sparsomt og pletvis, og omend synlige for det blotte Øie, saa dog først stærkt fremtrædende under en Lup. Der har været røde Malninger paa Kalken, og de virkelige Huse maa have været udstyrede paa samme Maade. Efter hvad der vides om Boligen hos de barbariske Folk sydpaa i en endnu fjærnere Tid, har dette intet paafaldende[1].

[1] A. Schliz, Grossgartach, Stuttgart, 1901.

Alle de her fremførte Enkeltheder ere blevne iagttagne ganske overensstemmende af tre af Nationalmuseets Mænd. Saaledes ogsaa de følgende mærkelige Enkeltheder ved det sidst omtalte Kar. Under Bunden findes der en lang, tykt paalagt Stribe af Bronzealderens Harpixmasse. Indvendig sees det, at Karret her har en ret bred Revne; det er den, som er tilkittet. Men desuden har Karret en anden Revne, der er stærkt fremtrædende paa begge Sider af Døren, omtrent ved dens Midte, og derfra strækker den sig smallere rundt om Karret uden dog at gaa sammen; indvendig er Bruddet ikke meget iøinefaldende. Utvivlsomt ere baade den første og den sidst omtalte Revne fremkomne under Brændingen. Men Feilen er paa det sidste Sted bleven udbedret ikke ved Hjælp af den vel bekjendte Harpixmasse, men ved en hidtil ikke iagttagen, voxgul Masse, der meget kjendelig er lagt paa i flydende Tilstand; nærmest Døraabningen er den strøget bredt ud over Siden, men smallere, hvor Revnen bagtil er mindre fremtrædende. Alt dette har tidligere ikke tiltrukket sig Opmærksomheden ved dette Kar, der er indgaaet i Nationalmuseet for en Del Aar siden fra en Privatsamling.

Alle de tre her omtalte Lerkar ere jydske, fundne ved Bramminge, Ribe Amt, og ved Gullev og Tollestrup i Viborg Amt. De ere fremdeles alle fundne i Gravhøie og indeholdt brændte Ben, ved hvilke der var eet eller to smaa Bronzestykker, nemlig: Ragekniv og Syl — Niptang — et lille Bronzebaand, Alt af den yngre Bronzealders Art. Men det at give Gravkarret Form af et Hus har været mere almindeligt, end det kunde sluttes af disse faa Fund; dette fremgaaer af, at der haves adskillige Kar og fra forskjellige Landsdele, der gjengive Huset i mere udvisket Form[1].

---

[1] Se herom Madsen anf. St. og »Ordning« anf. St.

Bronzealders Vaaben af Ben.

Fig. 28.
Længden:
0,33 M.

Naturligt nok har man ikke til enhver Tid i Norden og paa alle Steder kunnet skaffe sig Bronzevaaben; man greb da til hjemligt Materiale, men bearbeidede det efter Metal-Forbillede. Endnu sent hen i Perioden kunde der være Mangel paa Bronze, det viser Ben-Dolken Fig. 28; thi i Eet og Alt svarer den til de smalle Bronzeklinger med Grebspids, der havde hjemme i den yngre Bronzealder[1].

Man kunde i Stedet for tænke, at dette Stykke var en Model, hvorover der blev formet til Støbning; eller det kunde være et Votivstykke, idet der til saadanne ofte brugtes et ringere Materiale end det, der egentlig skulde være anvendt; eller Dolken kunde være gjort til Børneleg eller skrive sig fra et tilfældigt Indfald. Men imod enhver af disse Forklaringer kan der anføres gode Grunde, hentede fra Stykkets Enkeltheder og fra Fundforholdene.

Dolken er forarbeidet med største Omhu. Æggene ere nøiagtig formede og saa skarpe, som det overhovedet var muligt at gjøre dem i Ben. Overfladen er, som Afbildningen angiver, fuldstændig glat afskrabet, saaledes at Mærkerne heraf næsten ikke kjendes gjennem hele Midten. Naar der nu er Ujævnheder henimod Spidsen, da hidrører dette fra en Forvitring, der ogsaa har medtaget selve Dolkbladets Od. Den Side af Bladet, der ikke vender fremad i Afbildningen, er noget anderledes, idet Knoglens indre, porøse Masse her træder frem. Ved den Tunge, der dækkedes af Grebet, ere Mærkerne af Forarbeidningen synlige, dels lange, smalle Flader, der ere fremkomne ved Snit, dels tydelige

[1] Se om denne Form: »Ordning«, Bronzealderen, 177.

Ridser efter Skrabning eller anden Afrivning af Overfladen. Dolkbladet har været forsynet med Greb; dette vise Levningerne af en Beg-agtig Masse, der navnlig danne en lige Linie tværsover foroven; Grebet paa de tilsvarende Bronzesværd var ligeledes afsluttet mod Klingen i en lige Linie. Dolken er funden i Randers Fjord ved at stange Aal; den sad fast paa Lysteren, og om Grebspidsen sad der ved Optagelsen noget, der mentes at være Træ. Den Knogle, hvoraf Dolken er gjort, synes ifølge Inspector Herluf Winge at have været et Spole- eller Mellemfodsben af Hest. Ved saa lang en Knogle kunde der ellers kun tænkes paa Elsdyr eller stor Oxe; men disse Dyreformer ere udelukkede, da Fundet skriver sig fra Bronzealderen.

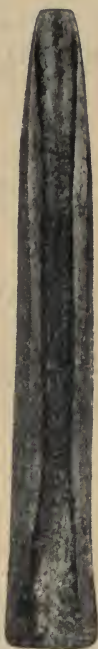

Fig. 29. 1/2.

Hvad der er fremført for Opfattelsen af Dolken, gjælder ligesaa fuldt det i Fig. 29 afbildede Stykke. Det er et Øxeblad, forarbeidet af en Dyreknogle, men ganske af Form som visse Bronzeøxer fra den ældre Bronzealders tidligere Del; de have senest været behandlede i Nordiske Fortidsminder, I, S. 71. Ligesom Bronzebladene har ogsaa Benøxen været et Vaaben og ikke et Arbeidsredskab; dette angives af de ornamentale Tværlinier ved Æggen, der strax maatte afslides under Arbeidsbrug. Fremdeles findes der ligesom ved Bronzeøxerne Ornamenter paa Sidekanterne, dels Tvær-, dels Længdebaand, dannede af indridsede Linier. Ret flygtige ere disse Tegninger; men iøvrigt er Stykket omhyggelig og regelmæssig tildannet, glat og kun med svage Spor af Forarbeidningen ved Kniv og Skrabning. Det skyldes Tiden, at Bladet har trukket sig skjævt og ud af oprindelig Form. Oxen har tjent som Gravgods, som dette er angivet i »Ordning«, Bronzealderen, hvor den er opført under Nr. 40 a. Den fandtes som det eneste Udstyr for et ubrændt Lig i

Bunden af en stor Høi, 3,50 M. høi, paa Vridsløsemagle Mark i Sengeløse Sogn, Kbh.'s Amt.

Man kunde dog tænke, at det beroede paa et enkelt Indfald, mulig paa et Slags Bedrag mod den Døde, at han blev udstyret ikke med et virkeligt Bronzevaaben, men med en Efterligning af Ben. Men dette kan ikke være saa; der er nemlig saa fjærnt som i Schweiz blevet fremdraget et ganske

Fig. 30. 3/4.

tilsvarende Stykke[1]. Dette peger i Retning af et almindeligt Forhold. Men Vaaben af Dyreknogle som den her omhandlede Dolk og Øxe maa altid blive sjældne, idet de kun under undtagelsesvis heldige Forhold ville findes bevarede.

Den ældre Bronzealders Bæltekrog.

En svær Krog eller Hægte af Bronze, oftest afsluttet i en rund, ornamenteret Plade, hører til det faste Udstyr i den ældre Bronzealders Mandsgrave og foreligger i talrige Fund[2]. Efter hvad der tidligere var iagttaget, stod det klart, at Bronzestykket paa en eller anden Maade hørte sammen med Bæltet; men noget nærmere om Anbringelsen kunde ikke oplyses, og da Krogen saa ofte var forekommen sammen med et Sværd, laa det nær at formode, at den dannede Forbindelsen mellem dette og Bæltet. Et heldigt Fund har nu gjort Ende paa Usikkerheden og vist, at Sagen forholdt sig anderledes.

I en Grav er der fundet en saadan Krog af sædvanlig Form, den ene Ende afsluttet i en rund Skive, den anden

[1] Victor Gross, Les Protohelvètes, Berlin 1883, Pl. 8, 18.

[2] Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealderen, 36, 37; Vor Oldtid, S. 224.

løbende ud i en Torn, der ved Siderne har to fremskydende Flige til at fastholde Metalstykket i den Læderrem, hvorved det var anbragt. Om denne Krog laa en lang Bøile af Bronze med ombøiede Ender. Det hele fandtes liggende paatværs af Ligets Længderetning, ved Bæltestedet og saaledes, at Krogen laa 20 Cm. indenfor Resterne af et af Hoftebenene. Alt blev afdækket og photographeret i oprindeligt Leie, som

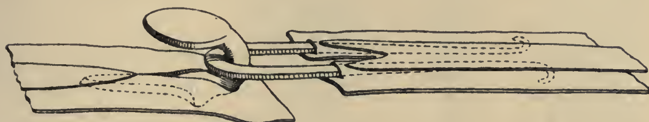

Fig. 31. Rekonstruktion af Bronzestykket Fig. 30.

det er gjengivet i Fig. 30. Metallet er stærkt medtaget; i den ene af Bøilens Arme er et lille Stykke hensmuldret.

Der kan nu ikke være Tvivl om, at det omhandlede Stykke med Rette kan betegnes som en Bæltekrog. Med Sværdet eller dets Skede har det intet at gjøre. Sædvanlig har Krogen grebet ind i en Strop eller en Udskjæring i Læderet. Kun ved det ene her gjengivne Fund er ogsaa dette Element i Bæltelukket af Metal, dannende en særskilt Bøile. Forbindelsen er som ved Hægten og Mallen.

Umiddelbart ved Bøilen fandtes en lang, gjennem hele Midten 2 Cm. bred Skinne af meget tyndt udhamret Bronze. Den er noget buet efter Længden, og paa Ydersiden sees hen gjennem Midten to Rækker smaa, ophøiede Kredse eller Buler, til hvilke der slutter sig fine, indpunslede Buer. Under Hoftebenet saaes Rester af samme Skinne, og det skjønnedes, at den havde bøiet sig om den Gravlagtes Krop. Der er heraf kun bevaret et c. 16 Cm. langt Stykke. Fjærnest fra Bæltelukket løb Skinnen ud i en Spids; ved Bøilen, hvor den er ret vel bevaret, deler den sig i to Flige, øiensynlig efter den Aabning, der her var i Bæltet for at lade Krogen passere ind og ud. En ganske tilsvarende Bronzeskinne laa til den

anden Side, udfor Bæltekrogen, dog gleden noget ud af Leie. Det bevarede Stykke er 20 Cm. langt, noget tilspidset mod Enderne, og kun lidet synes at mangle. Disse to lange og smalle, tynde og buede Metalskinner, der fandtes i Forlængelse af Bæltelukket med Krog og Bøile, hver til sin Side, maa have dannet en Yderbeklædning paa et Læderbælte; Fig. 31 viser, hvorledes det hele omtrent maa have seet ud. Dette er et nyt Exempel paa det smukke og komplicerede Arbeide, som udførtes i den ældre Bronzealder.

Under Bæltets Bronzebelægning og paatværs af det laa ved Ligets venstre Side en ganske kort Dolk, kun 11½ Cm. lang, med Rester af Træskeden og med to Nagler til Fastholdelse af Grebet, der har været af Træ[1]. Den Døde har altsaa havt Dolken stukken under Bæltet. Af Skelettet fandtes kun ubetydelige Rester, saaledes at Kjønnet ikke derefter kan angives. Dolken oplyser heller intet herom; men Bæltekrogen er hidtil alene truffen ved Mandssager.

Graven afdækkedes i Bunden af »Baunehøi«, der laa paa det høieste Punkt af Havneterrainet i Esbjerg, hvor der i 1896 skulde opføres et Vandtaarn. Da Høien derfor skulde sløifes, hvorom godhedsfuld Meddelelse indkom fra nuværende Direktør V. Westergaard, blev den forud undersøgt af Docent V. Blom. Sammenskredne Sten, indtil 50 Cm. store, dannede en 4,30 M. lang Dynge med Retning Øst-Vest; Bredden 1,60 M., Høiden 0,70 M. Under Stenene fandtes mod Vest en lille Rest af den Gravlagtes Hovedskal og 0,75 M. øst herfor det ovenomtalte Stykke af høire Hofteben. Bæltet laa i Nord-Syd og Dolken atter paatværs heraf med Spidsen mod Øst. Alle de iagttagne Enkeltheder stemme ganske med, hvad selve Bronzestykkerne angive om Bæltets Indretning.

Votiv-Øxer.

Høist mærkelige Stykker foreligge i et bornholmsk Fund fra Aaret 1904. De ere formede som Øxeblade fra Bronze-

[1] Dolken hører til de gamle Former 21—23 i »Ordning« o. s. v.

alderen, som dette sees af Fig. 32 og 34, der vise de to Hovedformer, som forekomme i Fundet. Bredest mod den nedadvendende Ende, hvor Æggen maa søges, trækker Bladet sig opefter sammen for atter at udvide sig mod Nakken. Her er der fremspringende Flige til at fastholde Skaftet, og disse fortsætte sig ned imod Æggen i en svagt fremtrædende Kant.

Fig. 32—34. 3/4.

Men Bladet er saa yderlig skrøbeligt, kun 1—2 Mm. tykt, og stort sværere ere heller ikke Skaftfligene. Det synes at være umiddelbart givet, at dette ikke er Redskaber til virkelig Brug. Bronzen er sprød; det tynde Metal vilde vistnok springe, selvom det kun var blødt Træ, hvori der arbeidedes. Og at disse Bronzeblade skulde have været Vaabenøxer, derpaa kan der sikkert ligesaa lidt tænkes.

Dog, det kunde jo antages, at Øxens Form er overført paa et Redskab af helt anden Art, bestemt til rent bløde Stoffer. Men Opmærksomheden maa da fæstes ved, at disse Blade ere overmaade slet støbte. De to fra Bredsiden afbildede Stykker have begge et Hul i Bladet, der hidrører fra Støbningen; af de øvrige, ikke afbildede, have 3 et lignende Hul, og paa flere ere Skaftfligene kun delvis udformede. Der-

næst bemærkes det, at alle Stykkerne ere nyforfærdigede; langs ned ad Smalsiderne sees Støbesømmen, der er fremkommen mellem Formens to Halvdele; øverst er Støbeknolden raat og uregelmæssig afbrudt, uden at Bruddet er rettet eller afpudset, og Æggene ere ujævne og tykke, uden at være det mindste eftergaaede eller skærpede. Af de afbildede Stykker har det første og andet fra venstre en ganske uskadt Æg, medens der ved det tredie er bortsmuldret en ringe Del — i 1—2 Mm.'s Bredde — over største Delen af det afrundede Ægparti.

De omhandlede Stykker ere da ubrugelige til det, hvortil de efter deres Art skulde antages at være bestemte, dels paa Grund af Metallets Skrøbelighed, dels formedelst daarlig og tillige ufuldstændig Forarbeidning. Det maa da antages, at det heller ikke har været Meningen, at de skulde bruges. Det er ikke virkelige Øxeblade; de forestille kun Øxer, og man føres ligesom ved andre Sager, der have samme Præg og Væsen, til at betragte dem som Votiv-Stykker. De vare bestemte til, ved et Offer eller ved Indfrielsen af et Løfte til Guden, at træde i Stedet for virkelige Øxer, som en saadan rent formel Afgjørelse af Sagen stemmende med hedensk Tankegang, hvorom nærmere er talt i Aarb. 1886, S. 248.

Fundet indeholder ialt 10 Stykker som Fig. 32—34, der have havt omtrent samme Længde, c. 11 Cm. De 5 ere saa at sige fuldstændig bevarede; ved 3 er Ægpartiet afbrudt; af 2 foreligger kun det øverste Parti med Skaftfligene. To have den rundt afskaarne Æg som ved Fig. 34; de øvrige, ved hvilke Bladets Form kan bestemmes, ere som Fig. 32—33.

Næsten alle have de nu maattet sammenføies af større og mindre Brudstykker, hvad der væsentlig beroer paa Metallets store Skrøbelighed og paa, at det er i høi Grad medtaget af Tiden; for en Del hidrøre dog ogsaa Beskadigelserne fra uagtsom Optagelse. Findestedet var paa Ladegaards Mark i Bornholms Klemensker Sogn, ved Kanten af en Mose, der tid-

ligere stod under Vand. Alt laa tæt sammen ved Siden af en stor Sten, der skulde sprænges.

Tilligemed de omtalte Stykker og efter Sigende paa samme Sted optoges 3 temmelig stærkt medtagne Bronzeredskaber af mere almindelig Art, en Meisel som »Ordning« 144, en Celt med Øsken og med tre fordybede Striber paa Siden som anf. St. 341, og en anden Celt uden Øsken, i Form og Størrelse omtrent som anf. St. 380. Man vil dog vanskelig kunne antage, at disse Sager, der hidrøre fra senere Afsnit af Bronzealderen, kunne være nedlagte sammen med Votiv-Øxerne, der øiensynlig ere fra en tidlig Del af Perioden.

Jernalderen.

Offerfund fra Hedelisker.

Sjælden træffes noget, der er saa tydelig præget af at være ofret til Guderne, som det i Fig. 35 afbildede Stykke, der fremkom i 1901. Det er en Siskaal af Bronze, som saadanne kjendes fra talrige Fund i Danmark og Udlandet. Sammen med det Øsekar af tilsvarende Form, hvori Sien sluttede, og sammen med hvilket den hos Romerne brugtes ved Tilberedning af Vinen, foreligger Sien i c. 40 Fund fra Danmark, hvorom se »Ordning«, Jernalderen, 193 og 323. Det her omhandlede Stykke var da et ret almindelig anvendt Huskar; men det er forsaavidt ukomplet, som Underskaalen mangler, og det hidrører ikke fra en af de Grave, hvori Øse-karret og Sien, som det kjendes fra saamange Fund, tilligemed andre Mad- og Drikkekar dannede det staaende Udstyr for den Døde, men fra en lille Mose, »Hedelisker«, under Præstegaarden i Skjødstrup Sogn, Øster Lisbjerg Herred.

Sien stod opret, paa sin Bund, c. 1 Al. under Mosens Overflade, og indeni den sad en haandstor, ubearbeidet Granitsten, saa bred, at den omtrent udfyldte det Indre af Karret. Stenens Stilling var nøiagtig som angivet i Afbildningen, idet Provst J. Brix i Skjødstrup, hvem Fundets Be-

varing og Indsendelse skyldes, og som maa takkes for, at det foreligger saa vel oplyst, med stor Betænksomhed strax mærkede Stenen i dens Stilling. Saaledes anbragt passer den nøie under Haandgrebet, der fra sin rette Form, lige udstaaende i Plan med Skaalens Munding, er bøiet ind- og nedover Stenen, som for at fastholde den.

Fig. 35. 1/2.

Fremdeles er der det mærkelige Forhold, at der indenfra, med et ganske spidst, men ovenfor Spidsen bredere og fladt Redskab — som dette tydelig kan iagttages —, altsaa vistnok et spidst Knivsblad, er udført gjentagne Stik mod Karrets Side og Bund. Der er stukket saaledes mindst 33 Gange. Hvor Knivspidsen har rammet i Rækkerne af Sihuller, er den gaaet helt igjennem med et større eller mindre Hul og saaledes, at det nærmeste Parti af Bronzen er bøiet udad. Flere Steder har Kniven dog truffet den sammenhængende Flade mellem Sihullerne, og her, hvor Metallet har gjort mere Modstand, er Gjennembrydningen sjældnere; nogle Steder er der kun frembragt en lille, spids Bule paa Udsiden. Det bemærkes, at Bronzen vel er tynd, men dog saa stærk, at Grebet ialfald kun med Besvær har kunnet bøies med Fingrene, og at Gjennembrydningen ved Stik maa være foretagen med Anvendelse af en Del Kraft. Saaledes ogsaa med 5 større Buler, som Karret fremviser udvendig; de

maa være udførte med ret stærke Slag, f. Ex. ved Hjælp af en Sten som den, der sidder i Karret. De kunde vist ikke dannes ved Tryk med Fingrene; ved Brugen af Karret kunne de ikke være fremkomne, og den omsorgsfulde Behandling af Fundet efter dets Optagelse af Mosen ligesom Provstens bestemte Erklæring borger for, at ingen af Beskadigelserne er ny. Karret er altsaa gjentagende blevet gjennemboret, en Sten er lagt i det, Haandtaget er bøiet ind over den, og sluttelig blev Karsiden slaaet ind som for at klemme sammen om Stenen.

Fig. 36. 1/2.

Her er da et Stykke, der er hensat paa eller i en Moseflade, efterat det med Forsæt er blevet stærkt beskadiget og gjort ubrugeligt. Dette stemmer fuldstændig med den Behandlingsmaade, som Sagerne have været undergivne i de store Mosefund fra Folkevandringstiden, og som kjendes fra en Række af de vigtigste og værdifuldeste Fund i Danmark. Sidste Gang har den forsætlige Ødelæggelse været omtalt i Anledning af Solbilledet fra Trundholm, og der er blevet mindet om, hvorledes dette staaer i Forbindelse med Offeret til Guderne. Siskaalen maa være en Offergave, hvor paafaldende end et Offer af et saadant, tilmed ukomplet Stykke Husgeraad maa falde.

Men tæt ved, i en Afstand af nogle Alen, fandtes liggende i samme Dybde et Stykke, som man har lettere ved at betragte som et Offer, nemlig et smukt udstyret Sværd,

Fig. 36. Den hele Længde fra Knap til Od er 0,94 M. Deraf udgjør selve Klingen 0,74 M., med delvis ganske uforvitret Overflade, og smaa, paasiddende Rester af Træ vise, at Sværdet har været nedlagt i Skeden. Denne har ogsaa efterladt kjendelige Mærker paa den nedadvendende Side af det store, halvrunde Parti, der afslutter Grebet nedadtil. Det er dannet af tyndt Bronzeblik i to Halvdele, der sammenholdes ved profilerede Baand af en anden Bronze-Legering. Af samme Arbeide er det trinde Midtparti og den store, fladt kugleformede Knap. Hulheden i disse Partier har været udfyldt med Træ, af hvilket store Stykker ere bevarede i god, fast Tilstand; den mikroskopiske Undersøgelse har vist, at det dels er Hæssel, dels Pil eller Bævreasp[1]. Heri sluttede Sværdklingens firkantede Grebspids, øverst endende i en spinkel Stift, der rager ud af det kugleformede Parti; der var her en lille Knap, som nu mangler. At det bronzebeslagne Greb er nordisk Arbeide, dette turde være utvivlsomt efter dets Enkeltheder og Arbeidsmaaden. Klingen er derimod fremmed; den bærer paa den ene Side øverst ved Grebet et indslaget, romersk Fabrikantstempel, der dog ikke er fuldt læseligt.

Ogsaa dette Stykke er beskadiget, eller rettere gjort ganske ubrugeligt. Klingen er noget bøiet i sit nederste Parti og overbrudt 0,23 M. fra Spidsen. Bruddene ere gamle og kunne ikke hidrøre fra Optagelsen. Metallet er meget solidt; Sværdet blev trukket frem ved Grebet, som først blev seet; men derefter menes det bemærket, at det afbrudte Stykke laa i rette Stilling i Forlængelse af Hovedpartiet. Føies hertil, at Sværdet har været nedlagt i Skede, kan det næppe være andet end, at Klingen med paasiddende Skede er bleven bøiet, indtil den knækkede, og at Sværdet saaledes halvt sammenhængende blev henlagt paa Mosen. Dertil

---

[1] Disse Bestemmelser ligesom ogsaa de nedenfor anførte Bestemmelser af Kul ere givne af Museumsassistent Georg F. L. Sarauw.

kommer, at Grebets runde Knap viser Mærker efter to Hug, der, saaledes som de sidde, ikke skulde antages at være komne i en Kamp. Der er eet paa hver Side, det ene kun som en dyb Fure, der ikke gaaer igjennem Metallet (se Fig. 36), det andet skjærende langt ind og fortsættende sig i en Revne.

At ogsaa Sværdet maa være en Ofring, derfor taler dets nære Forhold til Siskaalen og end mere det, at »Hedelisker« er den c. 1 Td. Land store Mose, liggende nedsænket mellem høie Bakker, hvori der gjentagende, fra Begyndelsen af Fyrrerne i forrige Aarhundrede, er fremdraget Fund. For største Delen er det Vaaben, derimellem Sværd, der ere omtrent samtidige med og behandlede paa lignende Maade som det sidst fremkomne.

De ældre Fund, der snart bleve indførte i Literaturen[1], forøgedes i 1886 ved en Undersøgelse, foretagen af Museet paa Foranledning af Provst Brix, der dengang havde ladet Mosen tørlægge, saaledes at en Gravning let kunde iværksættes, og der tilførtes herved Fundene nye Træk af Betydning[2].

Over hele det afdækkede Stykke, nær det tidligere Findested, fremkom der mange Potteskaar, derimellem af et stort Kogekar med Madskorpe indvendig, etsteds et helt Lerkar, en Del Stykker af Spydstager, et velbevaret, omhyggelig tilskaaret Træstykke, der vistnok har hørt til Stavtøiet for en Kjørehest, hvortil kom flere Sten, der vare ombundne med Reb; men navnlig blev der afdækket en større Baalplads, og der fremdroges mange Skeletter af Hunde.

Blandt Knoglerne findes 10 Hovedskaller, alle af voxne Dyr af stor Race. At de ere fra samme Tid som Oldsagerne, fremgaaer af, at Alt fandtes i samme Lag. Desuden udtaler

---

[1] Aarsberetning f. 1842, S. 19; Antiquarisk Tidsskrift 1849—51, S. 44; Annaler f. nord. Oldkynd. 1860, S. 57; Engelhardt, Thorsbjerg Mosefund, 1863, S. 65.

[2] Mus. Nr. C 5747.

Inspector Herluf Winge, hvem den zoologiske Bestemmelse skyldes, at baade Hundeskeletterne og flere Knogler af Hest, Svin og Faar, som ogsaa fremkom ved Gravningen, bedst stemme med Jernalderens Husdyr. De fleste af Hundene, fire af dem tæt samlede, fandtes i Nærheden af Baalresterne, der dannede et over 10 Cm. tykt Lag, med en Udstrækning af henved 2 M. Den langt overveiende Mængde af Kullene og tillige de største Stykker vare af Eg; en Del var dernæst af Hæssel, medens et mindre Antal smaa Kulstykker var af Birk og El. Mange forbrændte Knogler af Menneske og nogle af Faar laa imellem Kullene, hvorhos Brudstykker af mindst 3 Lerkar og af 2 Jernknive.

Hvor der har været Baal, kan der ikke have staaet Vand. Alt er sikkert nok afleiret paa fast Grund, og Hundene maa være ofrede ligesom det øvrige. Hvorledes dog alle de fremdragne Enkeltheder skulle indføres i den Handling, som her er foregaaet, kan efter det foreliggende ikke oplyses — og heller ikke, hvortil Stenene og Rebene have tjent. Ligesaalidt, hvorfor der blev lagt en Sten indeni Bronzesien; i hvert Fald skete det ikke for at bringe Metalkarret til at synke i Vand — dertil behøvedes ingen Sten.

Baalpladsen i Hedelisker Mose afgiver et af de bedste blandt de iøvrigt efterhaanden talrige Beviser paa, at Offergaver, som Indholdet af de store Mosefund fra Folkevandringstiden og saamange andre Sager, ikke bleve nedlagte i Sø eller Sump, men paa fast og betrædelig Flade, som dette først er fremsat i »Vor Oldtid«, 1897, og siden gjentagende er paavist. Tørvelaget er senere dannet ovenover ved Tilgroning under større eller mindre Fugtighed. I Hedelisker laa Sagerne iøvrigt ikke i Mosejorden. Ved en Eftergravning i Anledning af Fundet fra 1901, hvorved der dog ikke fandtes andet end nogle tilspidsede Stokke, som lignende ogsaa fandtes 1886, bleve Forholdene sete ganske som de tidligere ere skildrede. Øverst i Mosen findes et Lag Tørvejord, der har en vexlende Tykkelse af 30—60 Cm., vistnok

beroende paa den gjennem lange Tider uregelmæssig drevne Tørveskjæring. Derunder følger et graat, leret Lag, og paa eller øverst i dette var det, at samtlige Sager fremdroges baade i 1886 og i 1901. Underneden følger atter Mosejord.

De sidst fundne Sager laa nær Mosens østlige Rand, saavidt det skjønnedes 2—3 M. fra fast Grund og ialfald i nogen Afstand fra de tidligere Findesteder, der laa sydøstlig i Mosen. Mulig har da Alt ikke dannet en samlet Nedlægning, ligesom Oldsagerne maaske ikke ere ganske samtidige. Nogle af dem tyde snarest paa, at Fundet strækker sig over et hundrede Aar, nærmest d. 4. Aarh. Men at Alt det fremdragne har en indre Forbindelse, og at det er Ofringer, som ere fremdragne i Hedelisker Mose, derom vil der ikke kunne reises Tvivl.

Saakaldte Ildbukke, Altre af Ler.

Paa mange af de Bopladser fra Jernalderen, der ere omtalte i disse Aarbøger for 1906[1], og her undertiden i større Antal, fandtes de mærkelige Gjenstande af Ler, i hvilke Arthur I. Evans[2] og efter ham Andre have erkjendt et Kultusobjekt, en Gjenstand af religiøs Betydning eller til hellig Brug, knyttet til Altret. Under mange forskjellige Former og i talrig Mængde ere Stykker af denne Art vidt udbredte i Tid og Rum. De findes i Grækenland og paa Kreta, i Italien og gjennem Mellemeuropa fra Ungarn til Frankrig. I Grækenland naa de langt tilbage i d. 2. Aartusinde f. Chr.; i Frankrig række de ned til Chr. F.s Tid[3].

---

[1] Alle de i dette og i de følgende Afsnit omtalte Fund ere behandlede i Afhandlingen om Jernalderens Bopladser af 1906, hvor det nærmere om de enkelte Fund kan findes gjennem Registret ved Slutningen af Afhandlingen.

[2] The mycenaean tree and pillar cult, London 1901.

[3] Se den sidste Behandling, hvori Literaturhenvisninger findes: Bulletino di paletnologia Italiana, 1904, XXX, S. 304; jvfr. Bull. 1901, XXVII, S. 134. I det gallo-romerske Bibracte, se Bulliot, Album, Pl. 43, Fig. 32. Fra Italien c. 1000 f. Chr., se Bulletino, 1887, XIII, S. 167.

Fra Danmark kjendtes tidligere ialt kun 6 Exemplarer, alle fundne i Moser nord for Limfjorden[1]. Gjennem Undersøgelserne paa Bopladserne ere Ildbukkene ved mange Fund blevne knyttede til den romerske Periode og nærmest tilgrænsende Tider, hvortil kommer 1 Stykke fra den tidlige Bronzealder. Og virkelig synes det at fremgaa af disse Fund, at den oprindelige Anvendelse i det religiøse Liv er fastholdt for disse Gjenstande i Norden, mere end 2000 Aar senere end i Grækenland. Skulde man mellem de Betegnelser, der staa til Raadighed, vælge det Ord, der nærmest maatte svare til deres Anvendelse, vilde det vel blive: Altre, Opsatser til at bære, hvad der skulde brændes som Offer[2].

Fig. 37. Brørup-Fundet. 1/4.

I Grækenlands Mykenætid sees de staaende paa et Fodstykke, de ere anbragte i store, architektoniske Opbygninger, forskjellige Gjenstande reise sig fra deres Midtparti, Figurer i tilbedende Stilling staa foran dem[3]. I de danske Bopladsfund sees ihvertfald alle de større og grovere Stykker af almindelig forekommende Form, som Fig. 37, at være mærkede af Ild eller stærkt forbrændte, hvad der væsentlig har bidraget til, at de alle ere faldne i Stykker. Nogle have kunnet sammensættes mere eller mindre fuldstændig; men Hovedmassen er kun delvis bevaret.

L. Ussing, i Videnskabernes Selsk. Oversigter, 1900, S. 271. Fremdeles har Dr. Chr. Blinkenberg godhedsfuldt gjort opmærksom paa Mittheil. d. deutschen archæol. Instituts, Athen 1886, XI, Beilage 2, C Fig. 4.

[1] Aarb. f. nord. Oldkynd. 1892, S. 283. Fremdeles eet Stykke fra Børglum Hd. (Mus. Nr. C 10188).

[2] Om smaa Altre af brændte Ler fra 2.–3. Aarh. i Italien, se Annali dell' Instituto, 1879, S. 253. Smaa Altre fra Gallien, se Revue archéol. 1880, XL, S. 17.

[3] Arthur I. Evans, anf. St.

Ved flere sees det, at Underfladen og det nederste af Foden er mindre forbrændt end Siden, idet Ilden forneden ikke kom til at virke saa stærkt. Saaledes heller ikke foroven og navnlig over den smalle, opadvendende Kant og ved de afsluttende Hjørner. Disse øverste Partier ere oftere sorte, som har der ligget noget, der er trængt ind i Lermassen. Overhovedet giver hele Formen, at Gjenstanden var bestemt til, at noget skulde hvile paa Overkanten; men det maa have været noget meget let og, da Kanten er smal, noget, der hængte over den, ned ad Siderne. Skulde det forsøges efter alle foreliggende Enkeltheder at angive noget nærmere om Anvendelsen, da maatte det vel blive, at Ildbukken har staaet omgiven af en mindre Ild, og at det, som ofredes, Kjødstykker, blev lagt over Overkanten, hvor det blev langsomt opbrændt. Paa en Ildbuk fra Kreta er der i Leret udformet to aflange Stykker, der hænge buet ned over Kanten, og ved andre er det i Farve angivet, at der ligger noget over Midtpartiet[1].

Imod denne og enhver anden Benyttelse til hellig Brug kunde det dog anføres, at Ildbukkene findes i Kulturlag, der ikke indeholdt andet end Affald fra det daglige Liv. Men Arnen og Offeret vare oprindelig i Oldtiden nøie knyttede til hinanden, og i Norden kan dette Forhold have været bevaret, saaledes at de forbrændte Leraltre meget vel paa Jernalderens Bopladser kunne ligge mellem Skaarene af Kogekarrene. Ogsaa maa det jo siges, at fordi Alt er saaledes sammenblandet i Affaldsgruberne, kunde det godt have været anvendt paa forskjellige Steder. Naar der ganske undtagelsesvis paa enkelte Pladser, navnlig ved Brørup, er fremdraget en Mængde Ildbukke, kunde der jo her have været en Offerplads. Gjennemgaaende forekomme de dog enkeltvis og ganske spredt, hvad der tyder paa, at de benyttedes ved Husarnen.

Vilde man dog lægge særlig Vægt paa, at Ildbukkene foreligge mellem Husaffaldet, og vilde man deraf drage den

[1] Anf. St. S. 38 og Planchen.

Slutning, at de have været til praktisk Brug, og opretholde den Tydning som »Ildbukke«, der i nogle Aar har været gængse[1], saa maatte dertil siges, at det er særdeles vanskeligt at udfinde, hvorledes de have kunnet bruges paa denne Maade. Egentlige »Ildbukke« til at lægge Vedet op over, som de havdes af Metal i Italien allerede ved Midten af Aartusindet f. Chr.[2], og som de ved en uafbrudt Tradition endnu anvendes i vore Dages Luxuskamin, kunne de umulig have været. De Smaapinde, som kunde støttes af denne væltenemme Buk, skulde ikke varme nogen Gryde. I saa Henseende maa det bemærkes, at det runde Hul gjennem det tykkeste Parti (se Fig. 37) sikkert ikke har været bestemt til en Stang eller en udløbende Fod, hvad der sikkert nok vilde give dem en fuldkommen Lighed med Renaissancetidens Ildbukke af Jern. Hullet er nemlig utvivlsomt alene anbragt, fordi dette var fordelagtigt ved et Stykke, der skulde staa paa Ild. Ved allehaande Lervarer, baade fra klassisk og fra barbarisk Grund, der skulde være i umiddelbar Berøring med Ilden, findes der i Foden lignende Udskjæringer. Naar Ildbukkene ikke ere massive, men hule, er der ofte anbragt flere smaa, runde Aabninger paa forskjellige Steder; fremdeles er det store, runde Hul særlig en nordisk Eiendommelighed, der gjennemgaaende ikke hæfter ved de talrige Stykker, som ere fremkomne i Mellem- og Sydeuropa; det kan da ikke have noget væsentligt at sige.

Hullet kan saaledes heller ikke antages at være bestemt til at optage en Stang, der forenede Ildbukkene parvis til en samlet Opstilling. Iøvrigt ligger det ret nær at tænke herpaa, og dette saameget mere som der i Brørup-Fundet, hvorom strax

---

[1] Først fremsat i Mittheil. d. anthropolog. Gesellschaft, Wien, 1891, XXI, S. 144.

[2] Moriz Hoernes, i Mittheil. d. prähist. Commission, Wien, 1. Band, 1893, S. 115. Korrespondenz-Blatt d. Gesellsch. f. Anthropologie, Ethnologie u. Urgeschichte, 37. Jahrg., 1906, S. 128. For den klassiske Oldtid se Daremberg et Saglio, »craticulum«.

nedenfor, synes at være flere Par, to og to ensdannede. Men samlet i en Mose er der optaget to, som ikke ere ensdannede[1]; det sees heraf, at der godt kan have været anvendt to Stykker, uden at disse just vare forenede med hinanden. I Fremstillingerne fra Mykenækredsen sees oftere 2 af disse smaa Altre opstillede ved Siden af eller bagved hinanden, eller flere paa Række. Af mange andre Forhold fremgaaer det tydelig, at Ønsket om en vis Rigelighed førte til en Fordobling, eller at det enkelte Stykke krævede sin »Pendant«: intet er almindeligere baade i Gravene og ved Offringerne end 2 ganske ensartede Gjenstande, Lurer, Drikkehorn, Pragtøxer eller Skaale. Saaledes kan det have været Skik at opstille to ensartede Leraltre.

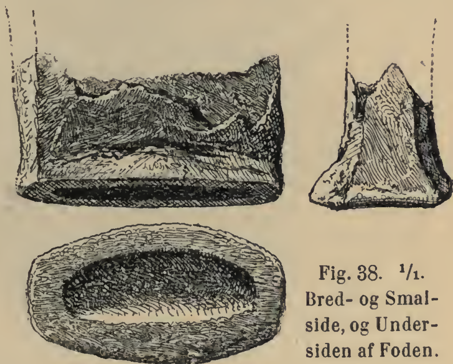

Fig. 38. $^1/_1$. Bred- og Smalside, og Undersiden af Foden.

Men om ikke »Ildbukke« i egentlig Forstand, kunde man jo nok tænke sig en Anvendelse ved Husarnen: de kunde f. Ex. have baaret et Spid med Kjødstykker til Stegning, idet simpelthen Enderne af Træspiddet hvilede paa to saadanne Lerbukke, der vare anbragte paa hver sin Side af Ilden. Eller, da dette ganske vist maatte findes lidet praktisk, kunde det siges, at de meget vel kunne være anvendte til Kjøkkenbrug, uden at det er Nutiden muligt nærmere at angive Maaden, hvorpaa dette skete.

Dette er ganske berettiget, og at der reiser sig Tvivl om den religiøse Bestemmelse, er naturligt. Men det er da

[1] Se S. 128 Anm. 1.

af Betydning, at der er fremkommet en Række Stykker, der utvivlsomt henhøre til den samme Klasse som de omtalte, men som paa forskjellig Maade tydelig ere prægede af ikke at høre hjemme i det daglige og praktiske Liv. Deres Forarbeidning, Indretning og Størrelse henvise dem til en anden Kreds; de maa næsten nødvendig sættes i Forbindelse med

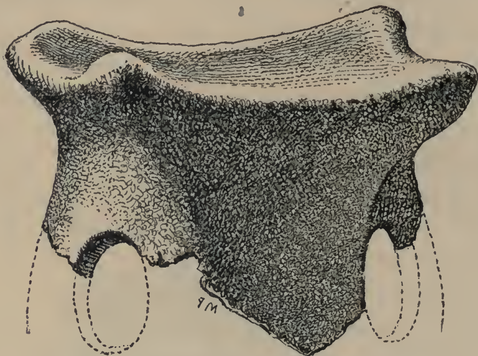

Fig. 39. ½. Restaureret og noget suppleret.

det religiøse, og hermed synes ogsaa de andre, grovere og større Stykker at være bestemte.

I det store og righoldige Kulturlag ved Brørup optoges et Miniatur-Stykke, der omstaaende er afbildet i fuld Størrelse, Fig. 38. Desværre er kun den nederste Halvdel bevaret; men at det er en »Ildbuk« eller et Alter, ganske svarende til de sammesteds fremdragne store Stykker, derom er der ikke mindste Tvivl efter alle Enkeltheder i Formen; ogsaa findes der under Foden den sædvanlige, flade Indhuling. Et andet Stykke af samme Størrelse, men endnu mere beskadiget, foreligger i Fundet fra Flade. Saadanne Miniatur-Stykker maa henhøre til det religiøses Omraade.

Til Bastrup-Fundet (se S. 142) hører en Del eiendommelige Brudstykker, der ikke kjendes andetstedsfra. De ere af en lys og fin Lermasse, med omhyggelig glattet Udside. Deraf har der kunnet sammensættes det i Fig. 39 gjengivne Parti af en

firsidet, indvendig hul og meget tykvægget Gjenstand. Foroven findes en svagt indbuet Flade, der afsluttes i noget fremspringende, afrundede Hjørner; øverst i Siderne sees Dele af de ved Lerbukkene almindelig forekommende, kredsrunde Udskjæringer. Hele Underdelen mangler. De øvrige Brudstykker synes at have hørt til 3 andre Gjenstande af samme Form.

Fig. 40. 1/2.

Den opadvendende Flade var øiensynlig bestemt til Anbringelse af noget: Offeret. Slægtskabet med »Ildbukkene« er umiskjendeligt; det har været Altre.

Fig. 40 er fra Veileby. Det er, saavidt det skjønnes, omtrent Halvdelen af en aflang Ildbuk, med et svært og massivt, nogenlunde firsidet Midtparti og to Fødder ved hver Ende, hvorover der har været høit fremtrædende Partier, der nu mangle. Fødderne have deres oprindelige Høide; paa Midtpartiet findes opadtil 3 ret dybe Længdefurer af Fingerbredde; Formningen er omhyggelig, og det hele er glat overarbeidet. Dette Stykke optoges ved Bunden af en Grube, sydøstligst i Felt I (se Planen i Aarb. 1906, S. 128), i en Dybde af 2 M. under Jordfladen.

Ogsaa et andet Stykke, Fig. 41, i Bronzealders-Fundet fra Stigtehave paa Langeland[1], skiller sig fra de øvrige i Dan-

[1] Endnu ikke publiceret. Mus. Nr. C 9168.

mark forekommende Former ved at have Fødder; dette træffes derimod ikke sjælden ved Ildbukkene fra Ungarn. Det afbildede Stykke er kun et enkelt, stærkt udglødet Fragment af adskillige lignende, som dog ikke have kunnet sammensættes; vistnok høre de til flere forskjellige Ildbukke, der have været aflange, med et svært, firkantet Midtparti og en bred, ganske lav Fod ved hver Ende. Formningen er særdeles omhyggelig; udvendig findes et glat afstrøget Lag, og paa den ene Side er der indskaarne Linier. Det har været smaa, pyntelige Gjenstande, der ligesaalidt som de andre her særskilt omtalte Stykker kunne tænkes anvendte enten ved Madlavningen eller ved Husilden.

Fig. 41. 1/2.

Om de større og grovere, hyppigst forekommende Stykker af samme Art og Indretning som Fig. 37 giver Brørup-Fundet gode Oplysninger. Der fandtes i det Aarb. 1906, S. 164 omtalte, nordligere Lag Dele af 11 forskjellige Ildbukke, og dertil 110 større og mindre Brudstykker, der enten høre til de 11 større Partier eller mulig til andre. Fra det sydligere Lag, anf. St. S. 154, foreligge Dele af 10 forskjellige Ildbukke, samt 135 Brudstykker af de samme eller andre.

Saavidt det lader sig bedømme af de foreliggende, mere eller mindre ufuldstændige Stykker, der alle med megen Besvær ere samlede af mindre Dele, ere samtlige Stykker i det væsentlige ensartede og formede som det i Fig. 37 gjengivne eneste fuldstændige Exemplar. Hvor Høiden lader sig maale, vexler den mellem 17 og 23 Cm., medens Bredden er 14—15 Cm. Tykkelsen er ret forskjellig, 2½—5 Cm. Foden er flad eller noget udhulet. Gjennemboringen ved Midten er 2½—3 Cm. bred og er anbragt fra 7—13 Cm. over Grundfladen. Overkanten er ved alle noget indbuet som ved det afbildede Stykke. De ere alle af en grov Lermasse, og Overfladen er ru og ujævn;

men Formningen er ved de fleste ret omhyggelig. Ved 7 er Overfladen kun jævnt afstrøgen; af de øvrige ere 13 helt over dækkede, undertiden ogsaa paa Overkanten, med spredt stillede Indtryk af Fingrene. Een har store, flade Fordybninger, vistnok frembragte ved Tryk med hele det yderste Fingerled; flere vise dybere, runde Mærker dannede af Fingerspidsen, andre endnu dybere Mærker, hvori ogsaa Neglen er aftrykt. En enkelt har i Stedet herfor store, spredtstillede Vinkel-Indtryk, frembragte ved et skarpt tilskaaret Hjørne. Som alt nævnt er kun 1 fuldstændig; 5 ere i det væsentlige bevarede, eller dog mere end Halvdelen; af de øvrige foreligge kun mindre Partier. De ere alle stærkt medtagne af Ild, hvad der er Aarsagen til, at de kun foreligge i Brudstykker, idet de ere sprungne baade i Overfladen og indvendig i Massen. Mindst beskadiget er det øverste med de fremtrædende Hjørner og ved flere Underfladen og det nederste af Foden.

De fandtes ikke blot saaledes revnede og skilte i Smaastykker, men ogsaa spredt gjennem Lagene. Til nærmere Angivelse heraf anføres følgende Enkeltheder under Henvisning til Planen i Aarb. 1906, S. 155. Over omtrent en Fjerdedel af Gruben B 6 fandtes 3 Stykker; ved to af dem er der indføiet mindre Dele fra de tilstødende Rum B 7 og C 6. To af disse Ildbukke ligne hinanden særdeles meget, som havde de udgjort et Par. Fra D 8 ere atter to Stykker, der ligne hinanden meget; til den ene af dem er føiet Dele fra D 7 og D 9. Een er fra Gruben i C 4. Atter to andre, der kunne antages at høre sammen, ere fra C 6, og til den ene af dem er føiet Stykker fra C 7 og D 7. Een er fra D 9, een fra Østgrænsen af Kulturlaget.

Der er altsaa 6, som synes at høre sammen to og to, og de fandtes saaledes parvis paa 3 Steder. Ogsaa fra det nordlige Kulturlag er der to, der ligne hinanden særdeles meget. Dimensionerne ere næsten de samme, Hullerne sidde i samme Høide, og Behandlingen er ensartet. Man skulde da tro, at Ildbukkene brugtes parvis. Men det er ikke der paa Stedet,

at de ere brugte. De laa søndrede og Delene spredte; de fandtes ikke blot parvis, men ogsaa 3 sammen og alene een; de fleste laa vel i og ved Gruberne, men udenfor fandtes de ogsaa.

Af samme Art som de her omtalte ere Lerbukkene i Flade- og Nortvig-Fundene, alle fra Fordybninger med Fyld af Potteskaar o. A. af sædvanlig Art. Fremdeles fandtes et stort Brudstykke paa Pladsen ved Gjesing.

De øvrige have været af lignende Størrelse, men mulig ret afvigende i Form; kun saa smaa Partier ere bevarede, at intet af Stykkerne kan opkonstrueres, ligesom der heller ikke, hverken fra Ind- eller Udland foreligger noget, hvorefter de kunne suppleres. Det sees dog, at de forneden have havt oval Omkreds, med lige opstaaende eller svagt udadskraanende Side, hvori foroven flere kredsrunde Udskjæringer, c. 4 Cm. store; fremdeles vare de hule og aabne nedenfra. Nogle have glat Udside; men flere vise Indtryk af Finger eller Negl, eller de ere tæt dækkede af smaa, runde Indtryk. Af saadanne fandtes ved Kongsted adskillige Brudstykker af mindst 6; ved Næsbjerg to Fragmenter; ved Gjesing, i den Aarb. 1906, S. 114 omtalte, store Grube, flere sammenhørende Brudstykker.

Liggende Kværnstene med Løber.

Allerede i den fjærne Stenalder i Ægypten malede man Kornet mellem to flade Sten, en større og sværere, der laa fast, »Liggeren«, og en mindre og lettere, der med Hænderne førtes frem og tilbage over den anden, »Løberen«. Ogsaa omkring i Europa var dette et almindelig anvendt Redskab til Kornets Knusning, indtil den omdreiende Kværnsten sent ned i Tiden vandt Udbredelse. Sammen med Indførelsen af Kornavlen maa Kværnstenen med Ligger og Løber være kommen i Brug, idet disse Sten i de fleste Lande foreligge i Fund fra den yngre Stenalder[1].

---

[1] Se de ndfr. S. 154 anf. Skrifter. Fremdeles: Benneth a. Elton, History of corn milling, London 1898, I. I. de Morgan, Origines de

Ganske uforstaaeligt var det da hidtil, at disse Kværnstene ikke vilde vise sig i Danmark, hvor Agerdyrkningen vidstes at være udbredt fra de ældre slebne Flintøxers Tid. Stenene fandtes ikke i Museerne, og i Literaturen maatte man hjælpe sig med et andet Redskab for at forklare, hvorledes Kornet blev malet, den runde Stenkugle, der skal omtales i et følgende Afsnit, S. 148.

Det sees nu, at Kværnstenene hidtil alene have manglet, fordi Kulturlagene paa Bopladserne ikke vare undersøgte. De ere nu fremkomne i Mængde, men rigtignok udelukkende paa Jernalders Pladser, hvad der dog sikkert kun beroer paa, at det er faa og lidet udstrakte Lag, der hidtil kendes fra de ældre Perioder. I Indramningen om en Stenalders Enkeltgrav i Tyregod Sogn er der fundet en typisk Kværnsten af denne Art; den er altsaa enten samtidig med eller ældre end Graven[1].

Beviset for, at disse Sten virkelig have været anvendte til Maling af Kornet maa i sidste Instans hentes fra ægyptiske Statuetter, der vise en Kvinde liggende bøiet med Hænderne paa Løberen, skydende den frem over den paa Jorden liggende Sten. Dernæst have Kværnstenene egne Træk, der skille dem fra Stenalderens Slibestene, som de iøvrigt ligne. Afgjørende er det endelig, at disse Sten fremdrages paa Jernalderens Bopladser, hvor der ingen Stenredskaber var at slibe. Der kunde mulig tænkes paa en Anvendelse ved Jernfabrikation, navnlig ved Forarbeidningen af Myremalm; men Stenene træffes ogsaa, hvor der hverken findes Myremalm eller Slagger.

Baade Liggeren og Løberen kunne i Danmark, som overalt ellers, have en ganske egen Form, der øiensynlig er, som man helst vilde have Stenene: begge ere aflange og smalle,

---

l'Egypte, Paris 1897, S. 100, fra det forhistoriske Ægypten. Dörpfeld, Troja und Ilion, Athen 1902, I, S. 387. Archæological Journal, London 1870, XXVII, Pl. 3. C. Koehl, Neue prähistorische Funde aus Worms u. Umgebung, Worms 1896, S. 35.

[1] Mus. Nr. A 18882.

Liggeren stor og tung for at hvile fast paa Jorden, Løberen lille, med hvælvet Ryg, der var bekvem at tage paa, og omtrent lige saa lang, som Liggeren var bred. Ere saadanne Sten meget benyttede og stærkt afslidte, da faa de en saa eiendommelig Form, at de ikke kunne forvexles med Stenalderens Slibestene. Til Exempel afbildes hosstaaende to Lig-

Fig. 42. 1/6.

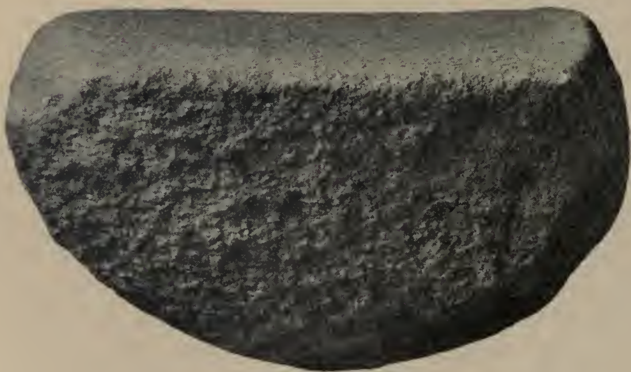

Fig. 43. 1/8.

gere og to Løbere. Fig. 42 er en ualmindelig stor og velformet Ligger, stærkt udslidt; Slidfladen er 56 Cm. lang og 27 Cm. bred. Den er fra en Boplads ved Torup, Rinds Herred. Fig. 43, fra Velgaarde, Vrads Herred, er kun fladt afslidt; Fladen har en Længde af 60 Cm., hvad der er det største, som hidtil er truffet. En stærkt udslidt Løber af sædvanlig Størrelse, fra Øster Linnet Sogn, Frøs-Kalslunds Herred, er afbildet i Fig. 44, medens Fig. 45 viser en lige-

ledes stærkt slidt, men ualmindelig stor Løber, funden paa Sjælland; Længden er 45 Cm., Bredden 14 Cm.

Men i saadan udpræget Form træffes Kværnstenene sjælden. Forskjellen mellem Længde og Bredde er ofte mindre fremtrædende eller bortfalder ganske; Slidfladen kan være rund og den hele Form ret tilfældig; Over- og Understen skille sig ikke meget fra hinanden i Størrelse. Det er ganske klart, at man ikke tog det saa nøie med Enkelthederne. Nogen Tilkløvning sees vel af og til, men aldrig en nærmere Tildannelse.

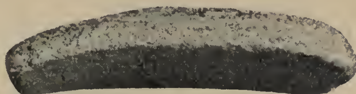

Fig. 44. 1/6.

Fig. 45. 1/6.

Der skal da heller ikke siges, at det i alle Tilfælde, og navnlig naar Stenen kun har været lidet benyttet, er muligt at adskille en Kværnsten fra en Stenalders Slibesten. Heller ikke efter Slidets Art; det er jo i begge Tilfælde Sten, der har gledet paa Sten. Materialet er for en Del det samme: en oftest grovkornet Granit, der maa have været bedst tjenlig baade for Kornets Maling og for den første, grove Afslibning af Flinten; derimod findes de fintkornede Kvarzitsten, der benyttedes til den videre Afslibning af Stensager, ikke anvendte som Kværnsten, hvortil de ikke have egnet sig. Det egentlige Særkjende for Kværnstenen, naar denne sammenholdes med Slibestenen, er det, at Slidfladen gaaer helt ud til Stenens Kanter, hvad der sikkert hænger sammen med, at

Melet skulde drysse ud mellem Stenene ligesom ved den roterende Kværn. Fremdeles er Slidbanen flad, kun ganske ubetydelig konkav eller konvex. For Adskillelsen mellem Kværnsten og Slibesten have disse Træk navnlig Betydning, naar Formen er udpræget aflang. Ved Kværnstenene gaaer da Slidfladen, baade ved Liggere og ved Løbere, helt ud til Længdekanterne, medens der ved Smalsiderne eller Enderne kan findes et noget opstaaende Parti. Slidet afgaves nemlig af en Løber, der, som nys bemærket, naaede helt over Liggerens Bredde; men Bevægelsen fortsattes ikke altid helt ud til Understenens Ender. Omvendt er der ved Slibestenene fra Stenalderen i Reglen noget opstaaende ved Langsiderne, men ikke ved Enderne. Der var ved Slibningen en Tilbøielighed til mest at benytte Midten af Stenen; men Bevægelsen gik helt ud til Enderne, hvor der ikke maatte være noget opstaaende, der kunde skade Flintøxens Æg og Nakke. Slibestenen blev saaledes hult afslidt, Kværnstenen fladt.

Et og andet vil fremgaa af en nøiere Betragtning af de enkelte Fund.

Ved Gjesing fandtes 22 Kværnstene. To ere typiske Liggere, c. 45 Cm. lange og c. 20 Cm. brede, med Fladen noget indbuet efter Længden. Ligeledes findes et Par regulære Løbere, c. 28 Cm. lange og 18 Cm. brede. Men iøvrigt vexle Form og Størrelse saaledes, at der ikke kan sikkert skjelnes mellem Over- og Understen, og dette saameget mindre, som Halvdelen af Stenene ere ufuldstændige, idet et større Stykke, indtil Halvdelen, er afslaaet, eller kun en Fjerdedel er levnet. Liggere ere dog vistnok de større og sværere, med en Bredde af indtil 30 Cm. og en Tykkelse indtil 15 Cm., medens de mindre og fladere ere Løbere. Intetsteds hverken her eller paa alle de øvrige Pladser fandtes der to Kværnstene i saadan umiddelbar Nærhed ved hinanden, at det deraf kan sluttes, at de have hørt sammen som Over- og Understen. I det hele kan der ved Gjesing ikke sluttes meget af selve Findestedet. Det er ikke givet, at Stenene fandtes

nøiagtig paa den Plads, hvor de efterlodes i Oldtiden, og heller ikke at alle Sten af denne Art vare tilstede, som engang brugtes paa denne Plads; Ploven har nemlig kunnet naa dem og har da kunnet flytte dem noget, eller den har bragt dem frem i Overfladen, hvorfra de kunne være fjærnede for at rense Marken. Kværnstenene laa nemlig for en stor Del i det første Udgravningslag paa 20 Cm., under Pløielaget, der ligeledes maalte omtrent 20 Cm. Ikke mindre end 8 laa i dette Lag, mellem 20 og 40 Cm. dybt; de øvrige i 2. eller 3. Lag. Medens store Dele af Pladsen slet ingen Kværnsten ydede, laa et forholdsvis stort Antal, nemlig 11 Stykker, ret samlet, over en Strækning af 8 M. i Længden og 5 M. i Bredden, og indenfor samme Omkreds eller nærved optoges endnu 4 Sten; her var det ogsaa, at Knusestenene — hvorom i et følgende Afsnit — fandtes hyppigst. Paa denne Strækning iagttoges flere mindre Gruber; Potteskaarene gik ned til 80 Cm. under Overfladen. Ogsaa 6 andre Steder paa denne Boplads fandtes Kværnsten ved eller i mindre Gruber, eller paa Steder, hvor der maa antages, at have været saadanne, idet Potteskaarene gik ned til en Dybde af c. 70 Cm. under Jordfladen. Kun 1 fandtes oveni eller ved Randen af en af de større Gruber.

Ved Nortvig optoges 15 fuldstændige Kværnsten og 6 større Brudstykker. Kun een er en regulær Løber, 27 Cm. lang, 15 Cm. bred og 6 Cm. tyk, med jævnt hvælvet Ryg. De øvrige have rund Omkreds, oftest med en Længde omkring 30 Cm. og en Bredde omkring 20 Cm. Tykkelsen er c. 10 Cm. Der er vel mellem dem baade Liggere og Løbere.

Ved Brørup fandtes der Kværnsten i 3 Grave, mellem de Sten, som dannede Ramme om eller dækkede Gravene, ialt 6 Stykker. De regnedes da ikke bedre end almindelige Sten, hvad der iøvrigt er paafaldende, da 4 af dem skulde synes at være fuldt brugelige. Med en Størrelse af 20—25 Cm. maa de antages at være Løbere. To andre ere overbrudte.

Andre Kværnstene foreligge fra Gjerlev og fra Torup i Simested Sogn[1], Rinds Herred, dels Liggere, dels Løbere.

Paafaldende er det, at Kværnstene langtfra foreligge fra alle de undersøgte Jernalders Pladser og heller ikke fra Veileby og Borgbjerg, hvor dog Udgravningerne havde et stort Omfang. Hvor almindelige de vare andetsteds, viser ret et Høifund fra Velgaarde i Vrads Herred. Høien, der hævede sig 1,35 M., indeholdt en stor Stendynge, der dækkede over Grave fra de første Aarhundreder efter Chr. F. Kun Midten af Dyngen blev optagen, 4 × 6 M. i Firkant; men mellem Stenene herfra taltes henved 100 Kværnsten, hele og itubrudte, sværere, som have været Liggere, indtil 45 Cm. store, og mindre Løbere, indtil 25 Cm. De maa sammen med de øvrige Sten være komne fra en nærliggende Boplads[2].

Omdreiende Kværne.

Der har hidtil ikke foreligget noget, der bestemt tydede paa, at Kornkværnen med roterende Sten var i Brug i Danmarks Oldtid. Meget svære og primitivt udseende Kværnstene med Omdreiningshul indkom vel efterhaanden i ikke ringe Antal til Museerne, men aldrig trufne sammen med andre Sager; der kunde da intet siges om deres Tid. De henlaa uden at være nøiere undersøgte og indførtes ikke i Literaturen[3].

En saadan Kværnsten af Granit fandtes 1901 i et Kulturlag paa Matr. Nr. 2^{b} af Bastrup, Vamdrup Sogn, Anst Herred. Undersøgelsen foretoges af Museet paa Koldinghus, som godhedsfuldt har tilladt Benyttelsen af Fundet og af den vedrørende Beretning.

At Kværnstenen virkelig hører til Fundet og er samtidig med de øvrige fremdragne Sager, kan ikke betvivles. Den laa inde i Midten af det undersøgte Stykke, paa en

---

[1] Mus. Nr. C 11311. [2] Mus. Nr. C 11314. [3] Annaler f. nord. Oldkynd. og Hist. 1861, S. 343.

dybtliggende Brolægning, over hvilken der fandtes spredt flere Tusinde Potteskaar. Disse ere, som sædvanlig i Affaldslagene ved Bopladserne, stærkt søndrede; mest ere de af større og grove Madkar, der ofte indvendig vise den tykke, sorte Madskorpe, medens andre ere forbrændte; færre have hørt til finere, tildels blankt sorte og net ornamenterede Kar. For den langt overveiende Del hidrøre Skaarene fra den romerske Periode, de første Aarhundreder efter Chr. F. Ved Krukker og Bægre er Mundingsranden udvendig fortykket og oftere facetteret; ved Fade og Skaale mangler Fortykkelsen. Det raa Kamornament fandtes paa mange Skaar; to vandret anbragte Ører ere af charakteristisk romersk Form. Kun to større Skaar have Folkevandringstidens Præg; om mulig nogle ere fra førromersk Tid, skal ikke afgjøres. I hvert Fald kan Kværnstenen saaledes henføres til den ældre Jernalder, forud for c. 500 efter Chr.

Den ligner paa det nærmeste i alle væsentlige Enkeltheder den øverste Sten, Løberen, i det her Fig. 46 afbildede Par sammenhørende Kværnsten. Men Slidfladen er stærkt medtagen, og et Stykke er afbrudt; det er en beskadiget og bortkastet Sten. Omkredsen er nogenlunde oval, Længden 43 Cm., Bredden 35 Cm. Stenen er rundt om og oventil ujævnt afrundet, for en Del tilhugget. Tykkelsen er 14 Cm. Hullet er anbragt i Midten og boret fra begge Sider; men Gjennemboringerne ligge noget skjævt for hinanden, saaledes at der, hvor de mødes, findes et uregelmæssigt, svagt Fremspring. Heller ikke ere Hullerne lige store, og de indsnævres indefter. Hullet fra oven har ved Mundingen en Bredde af 8—9 Cm., det andet af 5—6 Cm.; i Midten er Aabningen 3—4 Cm. vid.

Det maatte dog være tvivlsomt, hvorledes den anden Sten var indrettet, den fastliggende Understen, der virkede sammen med denne og de andre, iøvrigt faa Oversten, der forefindes i Museerne; een af dem har den betydelige Størrelse af 55 Cm., med en Tykkelse af 21 Cm. At Understenene

i disse Kværne dannedes af de langt hyppigere forekommende Kværnstene med et Taphul i Midten — ogsaa disse indtil en Størrelse af 60 Cm. — angaves først af et Fund i 1905. Der fremkom et sammenhørende Par Sten, Over- og Understen, liggende ovenpaa hinanden i rette Stilling, som de ere afbildede i Fig. 46. De fandtes ved Opbrydning af Sten,

Fig. 46. 1/6.

1/2 Fod under Jordfladen liggende i skraa Stilling (Vammen Sogn, Nørlyng Herred).

At de to Sten have hørt sammen og ere brugte sammen, fremgaaer ydermere af, at Slidfladerne passe ganske nøie til hinanden. Kun inderst ved Gjennemboringen, hvor Kornet skulde slippe ind mellem Fladerne, er der en ringe Aabning mellem Stenene. De ere her meget omhyggelig tildannede. Om Hullet i den nederste Sten hæver sig en glat afsleben Kant, og ved den øverste Sten er Randen om Hullet glat afskaaren for at give den nødvendige Aabning for Kornet. Udenfor ere Fladerne afslebne ved Brug; men den grovkornede Granit har mange Ridser og Gruber med skarpe Kanter, der maa have fremmet Sønderbrydningen af Kornene.

Hullet i Understenen er glat og regelmæssig udboret. Saaledes ogsaa i Overstenen, hvor der er boret fra begge Sider. bredere og dybere ovenfra, noget smallere og til en mindre Dybde nedenfra.

Indvendig i Hullet har der naturligvis været en Axe, hvorom en af Stenene roterede, og som holdt dem i rette Stilling til hinanden under Omdreiningen. Men hvorledes dette

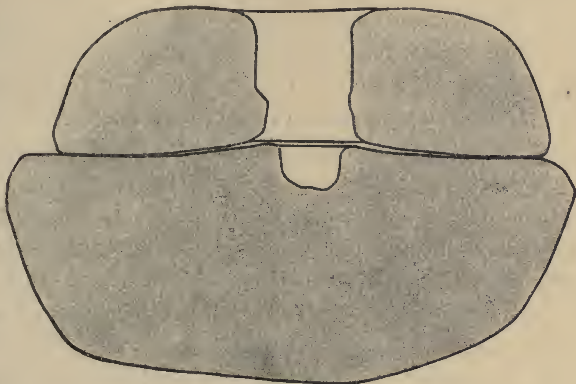

Fig. 47. Tværsnit af Kværnen Fig. 46. 1/6.

Element har været indrettet i det enkelte, kan være Tvivl underkastet. Hvad der kjendes til dette Parti paa andre gamle eller primitive Haandkværne, kan ikke uden videre overføres paa den nordiske Oldtidskværn, idet Afstanden i Tid og Kultur er for stor, til at det kan antages, at der ikke var Forskjelle. Heller ikke er det ret meget, man har at holde sig til, idet sædvanlig kun Stenene have været bevarede, men ikke Axeledet, der var af Metal eller Træ. En stor Kværn i Pompeii havde en Jernaxe fastgjort i Understenens Hul og en Jernring indvendig i Overstenen[1]. Meget almindelig havde den senere romerske Haandkværn et Jernbaand tværs over

[1] E. Mazois, Les ruines de Pompéi, Paris 1824, II, Pl. XVIII.

Hullet i Overstenen, med et Hul midt i Baandet til Axen, der ligeledes var fast anbragt i Understenen[1]. Det synes overhovedet at have været det almindelige baade ved de ældste og ved senere Haandkværne, at Axen sad fast i Understenen[2].

Saaledes har det vel ogsaa været ved den nordiske Kværn. Den omhyggelig tildannede, opstaaende Rand omkring Hullet i Understenen giver et godt Leie for en Fals omkring Axen. En Axe af Træ lader sig anbringe fast paa denne Maade; men at den var af Træ, kan antages med Sikkerhed, idet en saa tyk Jernstang vilde være ganske urimelig. Ved andre Kværne af lignende høi Ælde var Axen af Træ[3]. At Indretningen maa have været omtrent saaledes, fremgik ogsaa af de foretagne Forsøg: naar Axen blev fastgjort i Overstenens Gjennemboring og dreiede sig i Understenens Taphul, da lagde der sig hurtig Korn ned i Hullet og under Tappen, saaledes at den og Overstenen løftedes lidt op, hvad der medførte, at Stenenes Flader kom lidt fra hinanden og ikke virkede.

Det er dernæst rimeligt at antage, at Axen har gaaet op i den smallere Del af Gjennemboringen i Overstenen, sluttende saa løst i den, at Stenen let kan dreies rundt, og at tillige Kornet, som fyldes i den øvre, rummelige Aabning, kan glide ned omkring Axen. Men der maa her være ganske snævert, idet der ellers lægger sig for meget Korn mellem Fladerne, saaledes at de løftes fra hinanden og ikke male. Med denne Indretning har der været gjort Forsøg, hvorved

---

[1] Züricher Mittheil., XII, 7. H., Pl. 2. I. Déchelette, Les fouilles du mont Beuvray, Paris 1904, S 73.

[2] John Evans, Stone implements, London 1897, S. 258. Archæogical Journal, VII, 1850, S. 394. Meget mærkelige Kværne fra Finistère have et Omdreiningsparti af Sten. Det er øiensynlig Kværne, der ere gjorte efter Forbilleder fra den romerske Keisertid; L'Anthropologie, Paris, I, 1890, S. 410; jvfr. V. 1894, S. 471.

[3] Archæological Journal, V, 1848, S. 327.

det viste sig baade, at den øvre Sten kan dreies uden Besvær, og at Kornet findeles ret hurtig, hvorefter Melet drysser ud til alle Sider. Det hele er jo ogsaa en ganske simpel og naturlig Indretning.

Kværnstene af tilsvarende Art og fra nærmere liggende Tider ere vel ikke ganske ukjendte i Udlandet;[1] men lidet vides dog om disse primitivt indrettede Redskaber. Den øvre Sten dreiedes ved, at Hænderne lagdes umiddelbart paa den; noget Greb fandtes ikke som ved de senere Haandkværne. Dog maa det herved erindres, at det i den haarde Granit ikke var saa let at bore et dybt Hul til Anbringelsen af et Greb; det kunde jo undværes. I det hele have de i Fig. 46 gjengivne Sten deres naturlige Form; men noget tildannede ere de dog, og den øvre er paa tre Steder nogenlunde fladt afhugget ved Omkredsen, hvad der vistnok er gjort for at give Hold for Hænderne. Iøvrigt ere Stenene, som de nu foreligge, noget beskadigede langs Omkredsen, som om de ere medtagne eller revnede under Brugen.

Bedre kjendt er en noget finere Konstruktion, der, tillige under en omhyggeligere Udførelse, blev anvendt i England og Frankrig ved det romerske Herredømmes Tid, mulig ogsaa nærmest efter og før; det er ikke muligt bestemtere at angive Tiden, efter hvad der endnu foreligger. I den hele Form, med den svære og tykke Oversten, hvori et foroven bredt udboret Hul til Kornet og nedenfor smallere til Axen, der var fast anbragt i Understenen — men med Haandsving, ligne disse fremmede Kværne saameget de her omhandlede danske, at de vel kunne antages at have afgivet Forbilledet[2].

Fuldstændig kjendte ere dernæst de romerske Haandkværne med fladt hvælvet Understen, der i Keiserdømmets

---

[1] Revue archéologique, Paris, 1900, 36, S. 28.

[2] L'Anthropologie, Paris, XIV, 1903, S. 403. Archæological Journal, V, 1848, S. 329. Bulletin de la société d'Anthropologie, Paris, 1894, S. 264.

Tid bleve anvendte overalt i Riget[1]. Atter ved disse er Principet det samme; men Enkelthederne minde om Middelalderens Kværne, der jo ogsaa ere umiddelbart afledte af dem. Ogsaa vel kjendt er den store romerske Kværn, som er funden i Pompeii og omkring i Keiserriget; Indretningen er den samme, men Formen noget forskjellig[2].

Længere tilbage gaaer ikke Kjendskabet til den roterende Kværn[3]. Det er sandsynligt, at den først kom i Brug hos de klassiske Folk ned imod Chr. F.s Tid, og at den med den romerske Kultur blev udbredt over Landene. I Danmark har den, som foran seet, været anvendt før Midten af det første Aartusinde efter Chr., medens dog den primitive Kværn med Ligger og Løber endnu bestandig var i almindelig Brug, som dette sees af mange samtidige Fund. Haandkværnen er en af de Opfindelser, som skyldes den romerske Kultur, og kun lidet forandret benyttes den endnu i Kulturperiferien, i Asien og Afrika som paa afsides Steder i Skotland og paa Irland.

Knusesten og Stenkugler.

Der er paa Jernalderens Bopladser i stort Antal fundet tildannede eller afstødte, oftest haandstore Sten, mest runde, af vel bekjendt Art og i alle de Variationer, som forud forelaa i overvældende Mængde. Foruden c. 100 Stykker, der tidligere vare indgaaede til Nationalmuseet, modtoges med den Borrieske Samling fra Stevns endnu c. 600. Men hidtil vare Sten af denne Art kun trufne i Stenalders Fund[4]. At de

---

[1] Revue archéologique, sidst anf. St., S. 30.

[2] Blümner, Technologie u. Terminologie d. Gewerbe u. Künste, Leipzig 1875, S. 42. E. Mazois, Les ruines de Pompéi, II, Pl. XVIII, Paris 1824. Revue archéol. anf. St., S. 20. Notizie degli scavi, 1894, S. 357.

[3] John Evans, anf. St. Archæologia Cambrensis, 4. Ser., Vol. XII, Nr. 45, S. 35. Blümner, anf. St., S. 15. Revue archéolog. 1899, 30, S. 413.

[4] Aarb. f. nord. Oldkynd. 1881, S. 370, 379. Ordning af Danmarks Oldsager, I, 216.

nu sees ogsaa at tilhøre Jernalderen, er noget nyt; dog bliver den nærmere Bestemmelse af disse Redskaber ikke derved lettere. Det er rettest aabent at udtale, at det trods indgaaende Undersøgelse og gjentagne, lange Overveielser ikke er lykkedes at finde noget afgjørende. Der skal da heller ikke fremføres en fuldstændig og vidtløftig Redegjørelse for denne Sag, som endnu ikke kan bringes til Afslutning; men forbigaaes kunne dog ikke disse Sten, da de spille en overmaade stor Rolle i Fundene.

Paa Bopladsen ved Brørup optoges 190 Stykker, ved Nortvig 70, ved Gjesing 30 og nogle eller enkelte i mange andre af de i Aarbøgerne for 1906 omtalte Fund[1]. De høre da til de almindelige Efterladenskaber paa Bopladserne.

Fælles for dem alle er, at de ere af haarde Stenarter; den langt overveiende Del hører til de kvarzitagtige Sten, der ere saa almindelige i mange jydske Egne. Ikke ualmindelig ere de dog af Granit, men sjælden af Flint. I store Fund som fra Brørup og Nortvig synes denne Stenart at mangle. Vistnok blev Flinten i Almindelighed undgaaet, fordi den er mere sprød. Blødere Stenarter, som Sandsten og Grønsten, forekomme næppe. Men deraf kan vel ikke sluttes, at Stenene alene vare bestemte til Slag og Stød. Selv til at ælte Deig med vilde vel en Sten med haard og fast Overflade være at foretrække.

Men Stenene træffes særdeles ofte ituslaaede eller med Afspaltninger, der kun kunne være fremkomne ved haard Brug. Af 30 Stykker fra Gjesing ere 10 overslaaede; ved Brørup fandtes 42 mere eller mindre søndrede; ved mange fra Nortvig sees der at være afsprunget Skaller, eller Stenene ere endnu stærkere afslaaede, og adskillige ere kløvede ved Slaget. Mange af dem have altsaa været anvendte til haardt Arbeide, paa Sten eller Metal; men om dette gælder

[1] Kvissel, Brorstrupgaard, Borgbjerg, Skjellerup, Løvel, Flade, Stougaard, Giver, Slet Teglværk, Kongsted, Gjerlev, Skreirup.

dem alle og navnlig de smukkeste, næsten kugleformede Sten, er tvivlsomt.

Gjennemgaaende er Overfladen fint afstødt eller afknust, som den maatte blive ved lette Stød mod Sten, det være nu, at disse Stød fremkom ved Brugen, eller at de hidrøre fra en Tildannelse. Men Fladen kan ogsaa være meget jævn og pletvis næsten glat, som om der var gnedet og slidt med den. Stærkere afslidt er den dog aldrig, og Afknusningen er det fremherskende.

Det er Sten, som de almindelig findes i Jordfladen, naturlig afrundede og afslebne. Ofte nærme de sig mere eller mindre til Kugleformen; men hyppig ere de aflange eller flade, tykkere i den ene Ende eller paa den ene Led eller af skjæv og uregelmæssig Form. Gjennemgaaende falde de dog godt i Haanden, og herefter synes de at være valgte. Nogen Indretning til Skæftning findes ikke. Haanden maa umiddelbart have havt at gjøre med dem. Størrelsen er da ogsaa gjennemgaaende en saadan, at Stenen kan omfattes af den fulde Haand: omkring 10 Cm. Men enkelte ere saa store, at de synes at kræve begge Hænder, og nogle saa smaa, at de kun passe for Fingrene. Omtrent det samme møder i alle Fundene.

Ved Brørup gaa enkelte op til 14 eller ned til 7 Cm.; alle de øvrige falde mellem c. 8 og 10 Cm. Ved Nortvig ere de sædvanlig lidt over 10 Cm.; men to ere større, indtil 19 Cm., een kun 8 Cm. og dertil flad og let. Ved Gjesing ere de alle lidt over eller under 10 Cm.

Trods Forskjellen i Størrelsen og i Overfladen, Splintring, Afknusning og Afslidning fremstille alle disse Sten sig som en ensartet Gruppe, hvortil ogsaa Fundforholdene bidrage. De opsamles spredt over Bopladserne, som ganske almindelige og næsten værdiløse Gjenstande. Ved Brørup laa de baade i og udenfor de større og mindre Gruber og Kulturlag og dertil i Gravenes Fyld, i to af dem endog i et Antal af 40 Stykker. Ved Gjesing fandtes de baade i Gruberne

indtil en Dybde af 1 Meter under Overfladen og udenfor, i 1. og 2. Udgravningslag, altsaa indtil 60 Cm.s Dybde. Et forholdsvis stort Antal, 9 Stykker, optoges over en mindre Strækning, hvor ogsaa mindst Halvdelen af samtlige Kværnstene fandtes. Atter ved Nortvig laa de spredt i Jordlaget sammen med Potteskaar og Jernslagger, i Stenhobene og i Gruberne. Det synes næsten, som disse Sten overalt ikke have været regnede for bedre end almindelige Haandsten. Men under denne Ensartethed er det dog klart, at der skjuler sig visse Forskjelle, som det gjælder om at faa frem. Stenene samle sig øiensynlig under visse Kategorier, mellem hvilke Grænserne dog ere ganske flydende.

I. Fig. 48. De simpleste ere aflange og flade eller trinde, med Afstødning i den ene eller i begge Ender, ved de fladere tillige rundt om Kanten. Andre ere toppede i den ene Ende, hvor der findes Stødmærker, tykke til modsat Side, hvor Haanden tog. Atter andre ere ganske uregelmæssige, med Stødmærker paa Ender, Høininger og Kanter. Afstødningen sees snart paa et enkelt Sted, snart paa flere, kun pletvis eller over større Partier, gjennemgaaende saaledes som Stødene maatte falde, naar Stenen førtes i Haanden til Slag og dreiedes paa forskjellig Maade, for at Fremspringene kunde komme til at virke. De større Flader berørtes ikke af Slagene. Det skulde da antages at være Sten til at støde, slaa og hamre med. Men hvad der er blevet saaledes behandlet, er det vanskeligt at angive. De kunne være anvendte til at sønderdele Myremalm og overhovedet ved Jernfabrikation og vel ogsaa ved Smedearbeidet, — til at knuse det Stenpulver, der blev æltet sammen med den Lermasse, hvoraf Karrene bleve dannede, — til at bane Fladen paa Kværnstenene og vel til et og andet Kjøkken- og Husarbeide. Men til Kornknusning have disse Sten sikkert ikke været anvendte; dette fremgaaer simpelt deraf, at Stødmærkerne kun findes

Fig. 48.
Mus.Nr.C 10452.
1/3.

paa de smalle Ender og Kanter, og at de i det hele ere saa begrænsede. Dette er en af de gaadefulde Egenskaber ved disse Sten, at de gjennemgaaende ere saa lidt brugte. Større, plane Flader fremkom ikke ved Afstødningen. Naar et lille Parti var stødt fladt, blev Stenen dreiet, og der blev derefter slaaet med det tilstødende Parti. Saaledes kom der til at staa en Kant mellem de to Steder; atter denne kunde da stødes bort, saaledes at der fremkom en større, hvælvet Flade. Men meget synes der aldrig at være afstødt; Stenen sees i Reglen ikke at være bleven synderlig mindre ved Brugen, end den oprindelig var. Det synes næsten, som Benyttelsen er ophørt, naar Yderflade eller Ender vare afstødte. Det er ikke saa, at disse Sten vise os Redskabet paa et tidligt Trin af Tildannelse og Brug, medens de under de følgende Kategorier henregnede ere samme Redskaber paa et senere Trin, fuldt tildannede eller stærkt benyttede. Ved de her omhandlede Sten ere Stødmærkerne fremkomne ved Brugen, ikke for at danne en bestemt Form, og mange af dem vise sikkert Redskabet paa et sent Stadium af Benyttelse. De kunne passende kaldes Knusesten, naar der kun ikke herved tænkes paa Knusning af Korn.

Fig. 49.
Mus. Nr. C 11094. 1/8.

II. Fig. 49. Nærmest ved disse staa de mere eller mindre aflange og trinde Sten, der ere rundt afstødte over begge de to modstaaende Ender. Hvad der er anført om de første, gælder i det væsentlige ogsaa om disse Sten. Kun er Afstødningen her mere sammenhængende og har en videre Udstrækning, saaledes at der fremkommer større — ikke plane, men stadig lavt hvælvede Partier, der kun pletvis have berørt, hvad der skulde rammes.

III. Fig. 50. Derefter følge de runde Sten, der modstaaende have to naturlige Flader eller mere uregelmæssige Partier, som ikke ere afstødte, medens Stenene ellers ere mere eller

mindre sammenhængende afstødte rundtom. Mellem disse findes særdeles regelmæssig formede Sten, med to naturlige, ganske glat afslebne Flader, mellem hvilke den afstødte Side ligger jævnt rundet; eller i Stedet for at være rundet kan Siden være skraat afstødt mod begge Fladerne, saaledes at der i Midten ligger en Kant. Det er disse Sten, der betegnes som »osteformede«. Midt i Fladerne findes ofte en lille, svagt fordybet Grube, for hvilken der ikke kan findes anden Bestemmelse end, at den skulde afgive Leie for en enkelt Finger (se Fig. 50); ved de øvrige Former træffes meget sjælden disse Fordybninger, 1 eller 2 og 3 paa forskjellige Steder af Stenen.

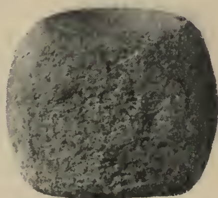

Fig. 50. Mus. Nr. K 7241. 1/3.

Fig. 51. Mus. Nr. C 10942. 1/3.

Man skulde nu rigtignok tro, at det med disse runde Sten forholder sig ganske anderledes end med Kategorierne I og II. Afstødningen her synes ikke at hidrøre fra Brug, men at skyldes en Tildannelse. Der er dannet en rund Sten, for at den kunde bruges under en omdreiende, trillende Bevægelse. De osteformede Sten trilles bekvemt med Haanden, naar de omfattes saaledes, at Fingrene naa ind til Midten. Men Korn bliver ikke knust under en saaledes rullende Sten. Der kan naturligvis stødes med dem; men de findes ikke fladt afstødte, og for en Benyttelse som Støder har den runde Form ingen Betydning. Disse Sten maa snarest antages at være rundt tildannede for at kunne trille, eller paa anden Maade bevæge sig sikkert under Omdreining.

IV. Fig. 51. I endnu høiere Grad gælder dette om de helt

runde Sten, der ere mere eller mindre fuldstændig afstødte, dog altid med Partier, der vise Stenens naturlige Flade. Her synes det ganske afgjort, at Afstødningen ikke er fremkommen ved Brug, men ved Tildannelse. Man har villet have en rund Kugle. Dertil udsøgtes en Sten, der nærmede sig Kugleformen saa meget som muligt; hvad der af Stenens Flader faldt sammen med den tilsigtede Form, blev bevaret uforandret; det øvrige blev stødt af. Virkningerne af Brugen har man vanskeligt ved at paavise.

V. Endelig er der de næsten kuglerunde, smukt forarbeidede Sten. Det er tildannede Stenkugler, og den regelmæssige Form er ikke, som man har ment, fremkommen ved, at Stenen brugtes til Slag og herunder bestandig dreiedes, for at et levnet høiere Parti kunde komme frem. De svage Facetter og Kanter, der sees baade ved disse og ved Stenene under IV, maa antages at hidrøre fra Tildannelsen.

Vanskeligheden ved at bestemme Brugen af de mere eller mindre runde Sten III—V, der ere fremdragne paa Jernalderens Bopladser, forøges ved, at ikke meget afvigende af Flint træffes allerede i Danmarks ældre Stenalder, og to smukke, ganske regelmæssige Kugler af Granit ere optagne i Jættestuer. I Udlandet er deres Udbredelse næsten ubegrænset. De træffes, for blot at nævne nogle Exempler[1], i

[1] Der henvises her kun til nogle vigtigere Steder: Bennet a. Elton History of corn milling, London 1898, I. I. de Morgan, Origines de l'Égypte, Paris 1897, S. 104, fra det forhistoriske Ægypten. F. Mook, Aegyptens vormetallische Zeit, Würzburg 1880, S. 29. Schliemann, Ilios, London 1880, S. 236, 442, fra Troja. Dørpfeld, Troja und Ilion, Athen 1902, I, S. 387. Wissensch. Mittheil. aus Bosnien u. d. Hercegovina, V, S. 48; IX, Pl, 24, Fig. 9. Keller, Pfahlbauten, I. Bericht, Pl. 3; III. Ber. Pl. 2; V. Ber. Pl. 9. Oskar Mertins, Urgeschichte Schlesiens, Breslau 1906, S. 37. I. Evans, Stone implements, London 1897, S. 243, 250. Proceed. soc. antiqu. Scotland, XIII, 1878-79, S. 208, »osteformede« Sten, S. 205, Knusesten; XXIII, 1888-1889, S. 214. Archæological Journal, London, XXV, 1868, S. 47; XXVI, 1869, S. 306; XXVII, 1870, S. 160, Pl. 2, kuglerunde. Robert Munro, Ancient scottish lakedwellings, Edinburg 1882, S. 102, 169: mange paa de skotske Bopladser i Søerne, fra Jernalderen. American Anthropologist, Washington. 1891, IV, S. 301.

Ægyptens udviklede Stenalder og i den første Metaltid; i stort Antal ere de optagne i de dybeste Lag af Troja, ligesom i Mængde paa Stenalders Pladsen ved Butmir og i Schweiz' ældre Pælebygninger, dertil paa talrige Bopladser og Hustomter i England og Skotland, der ere samtidige med og yngre end de her omhandlede, danske Fund; endelig findes de i romerske Soldaterleire ved Rhinen, hvor de antages at være Kastesten[1].

Dette synes virkelig at være den eneste Bestemmelse, der kunde dække over den vide Udbredelse i Tid og Rum; men herimod taler navnlig Forekomsten paa de fredelige Bopladser og Fingergruberne i nogle af Stenene. Andre hidtil fremkomne Tydninger: at de skulde være Tilhuggersten til Brug ved Formningen af Stenredskaber, Kugler til et Spil, Glødesten til Opvarmning af Vand, og hvad andet der er fremsat, vil der næppe være Anledning til at dvæle ved. Heller ikke kunne de have været Kornknusere. Til at male Mel havdes først de flade og senere de roterende Kværnsten. Men skulde det siges, at man godt kan have havt to Slags Redskaber, saa bliver dette mindre sandsynligt, naar det overveies, at de virke ganske forskjellig. Liggeren og Løberen ere beregnede paa, at Melet skal drysse ud imellem dem; men Stenkuglen maatte virke i en rund Fordybning, hvori Melet blev liggende.

Ganske vist ligger det dog nær at antage, at Stenkuglen med dens almindelige Forekomst paa Bopladserne var et dagligt anvendt Stykke Husgeraad; man kunde ogsaa herfor paaberaabe sig nogle ældre, men derfor vel temmelig tvivlsomme

---

[1] Mittheil. d. Altertumskommission für Westfalen, III, S. 98. Der obergerm. raetische limes, Heidelberg: Lief. VI, Oberscheidenthal, S. 12; VIII, Langenhain, S. 9; XII, Niederberg, S. 12; XIII, Wimpfen, S. 11; XIV, Pföring, S. 20; XVIII, Obernburg, S. 33; XIX, Echzell, S. 15; XIX, Heddesdorf, S. 15; XX, Gross-Krotzenburg, S. 29. Materialet er Tufsten, Kalk- og Sandsten; Størrelsen er oftest 8—10 Cm., for enkelte indtil 6 og indtil 21 Cm.

Beretninger fra England om, at Kuglerne ere fundne liggende i dybt udhulede Stentrug. Saaledes kunde man føres til den Formodning, at Stenene tjente, om ikke til at male Kornet, saa dog til at behandle det paa anden, særlig Maade, til at ælte det til Grød. Under denne Form blev Kornet i Oldtiden almindelig nydt i Syden, og da vel ogsaa paa andre Omraader.

Men vanskelig foreneligt synes dette rigtignok at være med den ringe Størrelse, hvorunder Kuglerne kunne optræde, og i absolut Modstrid staaer det med det forunderlige Phænomen, at der paa Pladsen ved Jablanica i Serbien fandtes Masser af Kugler af lignende Størrelse, som Stenene, men dannede af brændt Ler[1]. Dette peger i Retning af Kastekugler.

Mellem de to Bestemmelser: Kjøkkenredskab og Kastesten synes Afgjørelsen at maatte træffes; og vistnok maa det sidste være det rette. Kastekuglerne, førte i Haanden eller med Slynge, ikke blot af Metal, men ogsaa af Sten eller af brændt Ler, spillede en betydelig Rolle i hele den klassiske Oldtid[2]. Næsten med Nødvendighed maa der kunne paavises et primitivt Grundlag herfor, og tilsvarende Jagt- og Krigsvaaben maa kunne findes hos de øvrige Folk. Men hvor skulde de være at søge uden mellem disse Sten? Kastesten og Slynge blev i Norden anvendt endnu i Middelalderen[3].

Stene med Taphul til en Portstolpe.

Svære Sten som Fig. 52, med en flad Side, hvori der findes en bred, rund Fordybning, have allerede længe været kjendte i ret stort Antal. I Nationalmuseet findes 16, adskillige i andre Museer, og flere ere indmurede i Granitkirker. I Old-

---

[1] Miloje M. Vassits, Jablanica, S. 42, i Archiv f. Anthropol. XXVII.
[2] Se Daremberg og Saglio, Art. *funda* og *glans*.
[3] Lindenschmit, Handbuch der deutchen Altertumskunde, S. 149.

forskningens Barndom betegnedes de som »Kornknusere«[1]; men senere har man ikke beskæftiget sig med dem, og i det chronologisk ordnede Museum fandt de ikke nogen Plads. Man vidste ikke engang, om de hidrørte fra Oldtiden. Naar noget ytredes, var det, at Stenene mulig havde dannet Underlag med Omdreiningshul for en Ledstolpe, for Kværnaxen i en Mølle el. lign. fra senere Tider.

En saadan Sten er nu fremdragen i Kulturlaget fra den

Fig. 52. Mus. Nr. C 11326. 1/8.

ældre Jernalder ved Nortvig; den laa i rette Stilling: Fladen med Hullet vendte opad. To ere udgravede i en ikke fuldstændig undersøgt Gravhøi, hvorfra der haves et Bronzealders Fund; men om Høien delvis er opført i en senere Tid, vides ikke. En er fremkommen i den foran omtalte Jernalders Høi ved Velgaarde (S. 142). En har været Sidesten i en Grav fra den romerske Tid. Om de øvrige foreligger intet andet end, at de ere fremkomne ved Markarbeide, i Stendynger og paa lignende Maade. Men i hvert Fald hidrører denne Art Sten fra Oldtiden; nærmest Tilknytning have de til den ældre Jernalder; men det, at de flere Gange ere trufne i Høifyld

[1] Ledetraad til nord. Oldkynd. 1836, S. 40.

og paa andet sekundært Sted, kunde tyde paa, at de ogsaa ere ældre.

Til en vis Grad tidfæstede faa Stenene Interesse og kræve en Undersøgelse, om muligt en Bestemmelse. Denne kunde synes let funden: den runde Fordybning og den runde Stenkugle, som omtaltes i foregaaende Afsnit, tiltrække hinanden; desuden tales der ofte i Udlandets Archæologi og i Ethnographien om lignende Apparater til Knusning af Kornet[1]. Men hvorledes det end forholder sig hermed, er det temmelig givet, at denne Forklaring ikke passer for de her omhandlede Sten med et dybere Hul, indtil 17 Cm. vidt foroven og snævert i Bunden. En Stenkugle paa c. 10 Cm. synker saa langt ned, at den i al Fald ikke uden stor Besvær kan omdreies i Hullet eller føres op og ned med Haanden til Knusning. Sten og Hul passe ikke for hinanden, eller rettere: altfor godt; den runde Sten slutter saa nøie i det runde Hul, at Haanden ikke kan komme med i Sammenspillet mellem de to Elementer. Det vilde være en urimelig Mekanisme, og det maa jo erindres, at der havdes den fornuftige Kværn med Ligger og Løber.

Men desuden frembyde Stenene visse Træk, der ikke lade sig forene med Forklaringen som Mortere med enten de nævnte Sten eller andre, eller mulig en Trækølle som Støder. Hullet er, som anført, anbragt i en Flade, saaledes at Randen og Omgivelserne ligge omtrent i samme Plan; der er aldrig noget, som rager op. Dette kunde dog simpelt følge af Stenenes naturlige Form; det er runde eller aflange Rullesten, der kun undtagelsesvis ere noget afkløvede. Men Fladen er oftere for en Del afslidt eller afglattet. Der maa have været noget, som har sluttet nøie til Fladen og har slidt paa den. Men kun til en vis Del af Fladen, til det nærmeste Parti om Hullet og, som det tydelig bemærkes ved to af Stenene, kun til den ene Side, ikke til den anden. Ved een

---

[1] Se de foran S. 136 og 154 anf. Skrifter.

sees der tydelig en smal, glat Flade rundt om Hullet; udenom er Stenen noget afkløvet.

Dernæst Hullet. Ved 8 af de 16 Sten i Nationalmuseet er Hullet 3—4, høist 5 Cm. dybt og 13—16 Cm. bredt. Det seer ud, som er det hugget; formentlig er dette Hullets første Form, som det dannedes til Brug. Tre ere 7—9 Cm. dybe, med en Bredde af 14—16 Cm.; disse synes slidte ved Brug. Endelig ere 5 dybere udslidte, indtil 11—15 Cm., med en Bredde af 16—17 Cm. Tværsnittene i Fig. 53 vise disse forskjellige Trin.

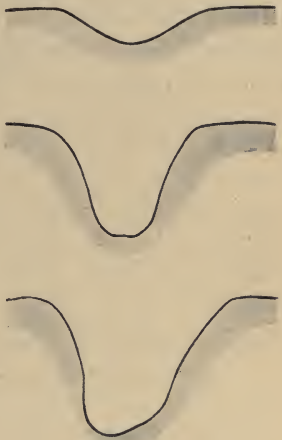

Fig. 53. 1/8.

Det bemærkes, hvorledes Bredden tiltager med den forøgede Dybde. Hullet er rundt udslidt og tilspidset nedad. Dette maa være fremkommet ved Omdreining af en Stang el. lign., der samtidig er bleven afslidt. Men navnlig skjønnes dette deraf, at det dybe Hul ofte er skjævt slidt, saaledes at Væggen til den ene Side er steilere end til den anden: Stangen og mulig Stenen maa under Brugen have stillet sig noget skraat. Der maa have været noget, som tvang Stokken til at trykke og slide mest til den ene Side.

Altsaa: Almindelig forekommende, meget svære Sten, med en Bredde indtil c. 60 Cm. og en Tykkelse indtil c. 40 Cm.; de skulde følgelig ligge fast og sikkert. En flad Overdel med et stort Hul, hvori en tyk Stolpe dreiede, til hvilken der var fastgjort noget tungt, der gled hen over og skurede paa Stenens Flade, og som tillige trykkede Stolpen over til den ene Side af Hullet. Dette fortsattes i lange Tider, saaledes at Stolpen kunde bore sig ned i Stenen.

Paa Grundlag heraf ligger det ganske nær at opfatte

Stenen som Underlag for en svær Dør- eller Portstolpe; den tunge Fløi har veiet ned til den ene Side, og tillige kan Stenen have forskudt sig. Saaledes kunne formentlig alle de eiendommelige Udslidninger være fremkomne. At der i Norden havdes saadanne Porte, kan egentlig ikke undre, da Stolpen i Taphullet er Oldtidens almindelige Døranordning ligefra det gamle Assyrien til Romertiden. Men selvfølgelig er den her fremsatte Tydning kun et Forsøg for dog engang at give disse Sten en Plads i Archæologien. Beviset vil alene kunne findes i en velbevaret, stensat Hustomt.

TILNAVNE I DEN ISLANDSKE OLDLITTERATUR

VED

FINNUR JÓNSSON.

I 1871 udkom i et skoleprogram fra Trondhjem K. Ryghs »Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen«. Dette var en dygtig og omhyggelig foretagen samling efter de daværende forhold. Nu må denne samling siges at trænge til foryngelse, dels fordi den kan forøges i en ret betydelig grad, dels fordi grundlaget nu er langt sikrere, end det var for over 30 år tilbage, idet der siden er kommet fortræffelige, kritiske udgaver af de fleste herhenhørende sagaværker.

Tilnavnene er en del af det samlede navneforråd og ingenlunde den mindst interessante eller vigtige. De indeholder en mængde kulturstof, foruden det rent sproglige, der i og for sig selv er betydeligt nok. At tage dem op til en ny behandling behøver tilvisse ingen nærmere begrundelse.

Hele samlingen viser, at tilnavne var overordenlig almindelige i oldtiden; de nu bevarede er sikkert kun en brøkdel af alle dem, der i virkeligheden har eksisteret. Da selve navnene var af den art, som de var, flere mænd af samme navn inden for samme slægt, dels i rækkefølge, dels samtidig (i slægtens forskellige grene), var det praktisk næsten nødvendigt at skelne dem fra hinanden ved et tilföjet navn. Herover var man i oldtiden klar, idet man kaldte sådanne tilnavne for *kenningarnǫfn*, der i almindelighed kun betegner 'særtegnende navne'. Ordet er neutralt og vidtomfattende. Når disse tilnavne var nedsættende eller spottende, kaldtes

de *aukanǫfn* eller *auknefni* (eksempler kan ses i Fritzners ordbog; deraf ses f. eks., at det betragtes som *áleitni* at give folk *auknefni*). Nu siger man på Island mest *uppnefni* (verb.: *að uppnefna*); *viðrnefni* er mindre sårende end *auknefni*. Ligesom spottevers straffedes, således bestemte loven også en straf (mindre fredløshed) for at give og udbrede øgenavne (Grágás Sth. c. 376, Kb. c. 237, 2. b. 182); men denne lovbestemmelse har vel aldrig virket på nævneværdig måde, og tilnavne har da også blomstret på Island lige ned til vore dage. I mine yngre år var der således en mand i Reykjavik, der gav sig til at opskrive alle de tilnavne, han kendte der i byen (og vel den nærmeste omegn); de løb op til flere hundrede; desværre er denne samling vistnok gåt tabt[1].

För end almindelige betragtninger göres om de enkelte grupper af tilnavne, er det hensigtsmæssigt at give en oversigt over dem alle. I så henseende kan bemærkes, at der ikke bliver taget hensyn til alle de mange eksempler på ord som *konungr*, *jarl*, *skáld*, der så at sige altid tilföjes, når en virkelig konge, jarl, skjald nævnes; de er ikke at betragte som egenlige tilnavne.

Rygh opstillede sin samling i alfabetisk orden. Dette har naturlig sin fordel. Ikke mindre fordelagtigt forekommer det mig at være, at ordne dem efter samhørighed og slægtskab i indhold (et alfabetisk register bliver derved naturligvis en nødvendighed). Jeg går da ud fra de menneskelige slægtskabsforhold, legeme o. s. v. Således får jeg 9 afdelinger, foruden en 10., der indeholder sådanne tilnavne, der dels ikke kunde anbringes i nogen af de andre, dels er lidet forståelige eller helt utolkelige. Enkelte tilnavne tilhører på grund af deres art to afdelinger.

Det bemærkes, at jeg har taget det danske stof med,

[1] Den samling af S. Hansen, der findes Ísl. bókm. fjel. 3 fol., er uden synderlig betydning. En alfabetisk fortegnelse af prof. K. Gislason findes i hans saml. 3; den har været mig til god nytte, især som kontrollerende.

der foreligger i Knytlingasaga og Jómsvíkingasaga. Det norske og islandske Diplomatarium har jeg i det hele med vilje ikke taget hensyn til. Dipl. Norv. har Rygh excerperet, såvidt det dengang var udkommet, ned til c. 1500.

Endelig bemærkes, at jeg ikke anfører varianter, der åbenbart kun er afskriverforvanskninger, når den rigtige form er utvivlsom, samt at jeg i enkelte tilfælde, hvor det måtte synes hensigtsmæssigt, er gåt til håndskrifterne selv.

Første afdeling.

Tilnavne, der beror på herkomst og slægtskab, aldersforhold og hjemstavn.

A. Herkomst og slægtskab.

1. *amma*, Runólfr Bisk. XIII—XIV[1]. 'Bedstemoder'.

skjálfarbóndi, Agni (en af Ynglingeslægten), Flat. forhist. 'Skjalfs mand'; tn. har en bitter biklang, idet Skjálf, hvis fader Agne havde dræbt, hævnede sin fader ved at lade Agne hænge; Yngl. k. 19, Hkr. I, 35—36.

smiðkona, Þorgríma Harð. X. 'Smedkone'. Tn. er tvetydigt; det kunde både betyde 'en kone, der er smed', jfr. *skáldkona*, og 'en smeds kone'; det naturligste er, at det er den sidste betydning, der foreligger. Sagaen giver ingen oplysning.

Hǫlgabrúðr, Þorgerðr Fas., SnE, Nj. ofl. (om de forskellige former for tn. se G. Storm Arkiv II). 'Hölges hustru'; ifg. Snorre var hun Hölges datter, men dette er sikkert urigtigt.

2. Fader, Moder. *faðir*, Klémet Hák. XIII. 'Fader'. Når det i Flat. III, 122 hedder ... Veseti litli Klemet faðir hans, Guthormr ..., er dette sikkert urigtigt, *hans* udelades i andre hdskrr., se Fms. IX, 459, v. l. 15, Eirsp. (Konungasögur 1873) 354.

drengjamóðir, Þóra Edd. forhist. 'Drenge [heltes] moder'; »ólusk í ætt þar œztir kappar«, hedder det, hvorpå der opregnes nogle navne. I Flat. I, 25 nævnes hun og 9 sönner

[1] Herved betegnes levetiden.

af hende (4 ved navn). Jfr. Ragnarssonaþ. Hendes mand var Dagr, og deres efterkommere var Döglingerne.

jarlamóðir, Ingibjǫrg Orkn. XI. 'Jarlemoder'; var gift med Torfin jarl (d. 1064) og moder til Páll jarl og Erlend jarl.

konungamóðir, Gunnhildr, Hkr. og fl. st. X. 'Kongers moder'; alle hendes og Erik blodøkses sönner kaldte sig konger, og faktisk herskede Harald gråfeld (og hans brødre) over Norge.

barna- -Kjallakr Eyrb. X; -Pétr Hák. XIII; -Þóroddr Ldn. XI. 'Börne-', på grund af mange börn. Om Kjallakr hedder det: hann átti marga sonu, og der opregnes 9 af hans börn i Ldn. (Stb. k. 111). — Barna-Þóroddr lyder navnet i Stb.; medens Hb. har ... f(oður) Bjarna f(oður) Þórodds.

barnlausi (hinn), Gormr Flat. forhist. 'Den barnløse'.

3. Enke. *gandvíkrekkja*, Geirríðr Fas.; uhist. 'Enken i (el. fra) Gandvík' (= det hvide hav); i virkeligheden en 'mensk' kvinde.

heiðarekkja, Þorgerðr Ldn. X—XI. 'Hedeenken', vistnok fordi hun har bot på en gård under en hede (i Myrasyssel, Island).

knappekkja, Guðrún Bárð., en jættekvinde. 'Enke efter Knappr'?

vaðlaekkja, Þórhildr Ljósv. XI. 'Vadleenken', så kaldt, fordi hun bode på gården Naust, ligeovenfor Øfjordselvens munding, de såkaldte *vaðlar*.

4. Sön. *biskupsson*, Munán Hák. XIII; Sigurðr sst. XIII. 'Bispesön'. Sigurðr var en sön af erkebiskop Pétr (Fms. IX, 458), d. 1226.

jarlsson, Hávarðr Sv., XII; Sigurðr sst. XII. 'Jarlesön'. Sigurðr var sön af Erling jarl skakke.

prestsson, Vígleikr Hák. XIII. 'Præstesön'.

prófastsson, Jón Hák., d. 1240. 'Provstesön'.

Disse fire navne er måske ikke at betragte som egenlige tilnavne; men de står dog på grænsen til dem.

arnarungi, Þorbjǫrn Sturl. XIII. Kan bet. 'Örns unge ɔ: sön', men falder sammen med *arnar-ungi* = örneunge.

karlsungi, Árón Sturl. XIII. 'Karlsunge', den gamles(?) sön.

ljótsungi, Þórarinn Sturl. XIII. 'Ljóts unge' (sön). Sikkert af mandsnavnet Ljótr, som jo bet. 'styg, hæslig'.

steinsungi, Eyjólfr Sturl. XIII. 'Stensunge', ɔ: sön af Sten (alm. mandsnavn).

bukksungi, se nedenfor IX, 7.

Mána-, -Ljótr Ldn., Eyrb., Sturl. X—XI. L. var en sön af Máni.

Pálna- -Tóki Jómsv. 'Palnis Toki', T. sön af P. I Jomsv. kaldes faderen *Pálnir* (ikke, som man ventede, *Pálni; Pálna* acc. forekommer dog i et brudst., Fms. XI, 44).

skútu- -Grímr Ann., Bisk. XIII—XIV. Fordi han var Skútu-sön. Kaldes også *Skurð-* s. d.

5. Broder. *Bárðarbróðir,* Hreiðólfr Bǫgl. XIII. 'Bårdsbroder'.

Finngeirsbróðir, Þórðr Sv., Bǫgl. c. 1200. 'Finngeirs broder'.

Hiðabróðir, Steinbjǫrn Bisk. XII—XIII. 'Hides broder'.

Hreiðarsbróðir, Níkulás Hák. XIII. 'Broder til Hreiðarr'; rimeligvis er Hreiðarr = Hr. sendimaðr (Rygh).

Ísáksbróðir, Bárðr Hák. XIII. 'Isaksbroder', men også kaldt bróðir (*son* i ét hdskr., sikkert ur.) Ísáks ór Bœ.

Jónsbróðir, Gunnbjǫrn Bǫgl., Hák. XIII. 'Jonsbroder', undert. men åbenbart ur. kaldt Jónsson; var en broder til Jón drótning (Fms. IX, 19).

Jǫrundarbróðir, Óláfr Bǫgl. (d. 1207). 'Jörunds broder'.

konungsbróðir, Kári Hkr. XII; Ormr Hkr. XII. 'Kongebroder'; Kári var en broder (halvbr.) til kong Olaf Magnússon (d. 1116), Ormr en halvbroder til kong Inge Haraldssön (d. 1161).

Lúkásbróðir, Pétr Sv. d. 1200. 'Lukas' broder'.

Ragabróðir, Þórarinn Ldn., Eg., Nj., Ld., Islb. X. 'Ragesbroder', broder til Ragi Óláfsson. Tn. er ironisk farvet, på grund af betydningen i *ragi,* der opr. er et tilnavn selv.

6. Søster. *allrasystir*, Yngvildr Ldn., Gl., Rd. X. 'Alles søster'; hører kun uegenlig hid; tn. er ironisk og mulig givet, fordi Y. har haft det for skik at kalde alle for søstre eller brødre.

7. Efter kvinde (moder, fostermoder). *Bǫgu-*Bósi Fas., uhist. 'Bagas-Bose', var sön af Brynhildr baga (s. d.).

Vǫlu- -Steinn Ldn., SnE. X. 'Spåkvindens Sten', var sön af Þuríðr sundafyllir, der kunde sejde.

Gufu- -Hallr Sturl. XII. 'Guvas', fordi H. var en sön af Þórðr gufa.

Gróslappi, Steinþórr Ld. X. 'Groas slappe [foster]sön'; da moderen hed noget helt andet, må Gróa have været fostermoder. *slappi* står sikkert i forbindelse med *slappr* (nyisl. = da. slap), no. slap 'arm, hjælpeløs', også 'efterladen, uvirksom' (Åsen), hvilken betydn. utvivlsomt passer her; sikkert identisk er st. i no. slamp 'en skødesløs person' (Åsen), jfr. isl. *að slampast* 'gå tungt og dovent'.

Hǫlluslappi (ur. v. l. *stalpi*), Þorgils Ld. XI. 'Hallas slappe sön', brugt én gang ironisk af Snorre gode om Torgils Hallas sön og måske ikke alml. som tilnavn. Betydn. se under foranstående tn.

8. Efter mand (fader) og åndstilstand. *Ingjaldsfifl,* Helgi Gisl. X. 'Ingjaldståben'; Helge Ingjalds sön var idiot.

Rennisfifl, Refr, Fas., sagnhist. 'Renneståben'; Ref sön af Renni opførte sig som idiot, opholdt sig i ildhuset; jfr. Hrafnistufifl.

9. Fætter. *systrungr*, Sǫlmundr Sv.; d. 1198; egl. N. N.s 'mostersön' ɔ: fætter.

10. Stefader. *gulli,* Ívarr, Sveinn, bægge v. 1300 i Dipl. Norv. Dette ord er uden tvivl identisk med *gulli* i Þórsdrápa v. 17, hvor det bruges om Tor som 'Ulls gulli'.

11. Stesön. *stjúpr*, Steingrímr Sturl. XIII. 'Stesön'.

Geirólfsstjúpr, Þorleifr Ldn. (Mb., medens Stb. har *Geirólfsson gnúpr* ur.) X—XI. 'Geirolfs stesön'.

Skaptastjúpr, Surtr enn hvíti Ldn. XI. 'Skaftes stesön'; Surt var en sön af Tora og hendes første mand, Sumarliði; anden gang blev hun gift med den bekendte lovsigemand.

ørrabeinsstjúpr (*ørra-* har forskellige former i hdskrr.), Þorgils Ldn., Fló. X—XI. 'Arbens stesön'; Torgils var sön af Torun og hendes første mand Tord; anden gang blev hun gift med Torgrim ørrabeinn (s. d.).

12. Fosterfader el. -sön. *fóstri*, Þorkell Hkr., Orkn. XI. 'Fosterfader', fordi han opfostrede Torfin jarl (Icel. s. I, 18). En anden yngre Þorkell med samme tn. findes også i Orkn. (XII); formodenlig er denne en efterkommer af den første.

Aðalsteinsfóstri, Hákon (d. gode), Hkr. og fl. st. X. 'Adelstens fostersön', opfostret af kong Adelsten i England.

Brǫnufóstri, Hálfdan Fas., uhist.; (jættekvinden) 'Branas fostersön'. Jfr. Gríðarfóstri.

Dofrafóstri, Haraldr (hårfagre) Flat. IX—X. 'Dofres fostersön', ifg. et ungt sagn.

Esjufóstri, Búi Kjaln. uhist. 'Esjas fostersön'; E. var en gammel kone.

Gjallandafóstri, Þorljótr Heið. X—XI. 'Gjallandes fostersön', en fostersön og dattersön af Sumarlide gjallande.

Gríðarfóstri, Illugi Fas., uhist.; (jættekvinden) 'Grids fostersön'. Jfr. Brǫnufóstri.

Hrómundarfóstri, Þorleifr Ldn. X. 'Hromunds fostersön'; Torleif var en fostersön og sönnesön af Hromund halte.

Kolofóstri, Skáldasaga, Hb. IX. Dette må være et tilnavn og bet. 'Kolas fostersön', men noget egl. navn findes ikke.

konungsfóstri, Skúli Hkr., Fsk. XI. 'Konge-fostersön'; Skule var en fostersön af kong Olaf kyrre.

Markúsfóstri, Sigurðr Ann., d. 1163. 'Markus' fostersön', Sigurd var opfostret hos hövdingen Markús á Skógi (Hkr. III, 446).

Starkaðarfóstri, Ingjaldr Fas, sagnh. 'Starkads fostersön'.

Sverrisfóstri, Jón Sturl. Denne Jón, også kaldt smyrill, var biskop i Grönland (d. 1209). Det er fristende at sætte tn. i forbindelse med kong Sverre (Rygh); det passer udmærket til tiden.

Torfafóstri, Sigurðr Harð. X. 'Torfis fostersön'; S. var en fostersön af og en slægtning til Torfi Valbrandsson.

Þórisfóstri, Hákon Flat., Ágr; *Steigarþórisfóstri* Fsk. 389, d. 1094. 'Tores fostersön'; H. var opfostret af Steigar-Tore (Hkr. III, 223).

Som det fremgår af disse 'fostre'-navne, er det klart, at *fóstri* i forbindelse med et mandsnavn altid betyder 'fostersön'.

13. Frænde (Slægtning). *frændi* Smjǫrkára (Kong Filip) Bǫgl. XIII. Smör-kåres 'Frænde', slægtning. Mulig foreligger der her ikke et egl. tn.

byskupsfrændi, Árni Sv. d. 1201; Ǫnundr Sturl. XIII. 'Bispe-frænde'; Arne var uden tvivl en slægtning af baglerbispen Nikulas, Ǫ. måske en slægtning af biskop Sigvard i Skålholt, hos hvem han var.

jarlsfrændi, Ásólfr Hák. XIII. 'Jarlefrænde'; Á. var en broder til Skule jarl; han kaldes i øvrigt også *konungsfrændi* 'kongefrænde' (Fms. IX, 288, 304). Kong Inge var A.s broder.

konungsfrændi, Ásólfr Hák. (se næstforegående); Gunnarr Hák. XIII; Hróarr Bǫgl., Fsk. XIII; Marteinn Hák. XIII; Sigurðr Bǫgl. omkr. 1200. 'Kongefrænde'; Gunnarr var en slægtning af kong Hakon, Marteinn uden tvivl ligeledes, Hróarr derimod vistnok slægtning af kong Sverre, Sigurðr siges (Fms. IX, 2) at have været en dattersön af kong Sigurd (mund, altså Sverres søstersön).

14. Måg. *Andréás-mágr*, Einarr Hkr. XII; 'Andresmåg' ɔ: svigersön; E. var gift med præsten Andreas' datter (Hkr. III, 329).

jarlsmágr, Jón fótr Orkn. (Flat. II, 475) XII; Óláfr Sv. d. 1194; Sigurðr Orkn. XII. 'Jarlemåg'; J. var gift med Rögnvald jarls søster, S. var gift med Tora, Magnus d. hel-

liges og Erling jarls moder, O. kaldes 'måg' til Harald jarl Maddadssön, vistnok gift med en af hans døtre.

konungsmágr, Árni Hkr. XII; Einarr prestr Sv. omkr. 1200. 'Konge-måg'; A. var gift med Ingrid, Harald gilles enke; E. med en søster til kong Hakon Sverressön (en datter af kong Sverre).

prest(s)mágr, Eyvindr Sv., Bǫgl., omkr. 1200. 'Præste-måg'.

Tómásmágr, Stefán Hák. XIII. 'Thomas-måg'.

vandræðamágr, Ǫgmundr Sturl. XIII. 'En vanskelig måg'; jfr. *vandræðaskáld*.

mág- -Snorri Ldn. X. 'Måg-Snorre', var gift med Hallbera Snorresdatter; Melab. har, sikkert ur.: er átti Magnús, Snorri átti osv. *Mág-* er her misforstået og gjort til Magnús.

mágsefni, Hǫskuldr Draumav. 'Stof til en måg'; mulig en ironisk hentydning til, at hans hustru blev forført af en Torstein (hvis 'måg' han således blev).

Det fremgår heraf, at *mágr* har betydet forskellige svogerskabsforhold (svoger, svigersön osv.), såvidt ses kan.

15. Hertil skal endnu föjes nogle tilnavne, udgörende første led i en sammensætning og bestående af kvindenavne, uden at det altid kan ses, hvad art forbindelse der har været mellem kvinden og manden.

Ásu-, *Gullásu-* -Þórðr Sex sǫg., Skt; XII. 'Åsas, Guldåsas -Tord'; Tord var en islænder, der kom til Norge og blev der først den rige Åsas forvalter og senere hendes mand. Tiln. stammer uden tvivl fra det første tidsrum.

Bangar- -Oddr Sturl. XIII. Jeg opfatter det første led som gen. af et *Bǫng*, der måske atter var et tilnavn (jfr. det følg.).

Gefnar- -Oddr Heið. X. 'Gefns-Odd', fordi O. var forvalter hos Þórdís gefn (s. d.).

Helgu- -Steinarr Ldn., Gullþ., Fbr. omkr. 1000. 'Helgas-Steinar', uvist hvorfor; hans moder hed Þorgerðr.

Hǫllu-Bjǫrn se Hella-Bj. (nedenfor).

Trǫllu- -Herjolfr, uhist. Ætt. Betydn. uvis.

Brigðar (Brigiðar) skalli, Árni Hkr., d. 1161. 'Brigids ɔ: Birgittes skalle', synes at måtte betegne A. som en Birgittes mand.

16. Til herkomst og slægtforbindelse sigter uden tvivl følgende lille gruppe tilnavne, som her anbringes samlet.

árborna (hin), Ástríðr Fsk. XI. 'Tidlig født' d. v. s. »den som kunde tælle sine fri forfædre tilbage i tiden« (Hertzberg, Glossar), særlig om den fribårne bonde. Astrid var en datter af Erling på Sole.

ása- -Þórr SnE., Edd. 'Ase-Tor', d. v. s. Tor, som er en af aserne og særlig knyttet til dem og virkende for dem.

finn- -Álfr Flat., uhist. 'Finn (lap) -Alv'. Alf var Raums sön, men blev opfostret af sin morbroder Bergfinnr. Jfr. *gamli*.

jǫtun- -Bjǫrn Ldn., Vd., Flat. 'Jætte'-Bjǫrn, en broder til foregående; »han var hos sin moder og blev kaldt J.« Der betegnes herved sikkert en finlappisk afstamning.

hálftrǫll, Hallbjǫrn Ldn., Eg., Ld., Nj., Fas., forhist.; Hergrímr Fas. uhist. 'Halvtrold', hvorved vedk. betegnes som halvt (på fædrene el. mødrene side) stammende fra 'trolde' (ɔ: finlapper; jfr. de to foregående). Jfr. Herv. beg. Hergrímr var en sön af risen Hergrim og Áma fra Ymisland, men i dette, der ifg. samme kilde var beliggende mellem det af riser befolkede Jǫtunheimar i Finmarken og Hálogaland, tænktes virkelige mennesker, ɔ: nordboer, at bo.

Háreksblesi, Hallvarðr Hkr., Skt. XI. 'Håreksblese' (se nærmere under *blesi*). Dette tn. antyder nærmest en slægtforbindelse mellem Hallvarðr og en ellers ukendt Hárekr.

Hertil kan et tn. endnu föjes:

Hattargriði, Bǫðvarr bjarki Fas., sagnh. 'Hǫtts husbonde', ironisk givet B. af hirdmændene, fordi han beskyttede Hǫttr. Eller bet. det: Hǫtts klient? i så fald bliver tn. endnu mere bidende.

Om ord på *-kappi* se nedenfor IV, 7.

B. Alder og aldersforhold.

alli (hinn), Hlífólfr Flat. XII. At antage, at dette tn. er den svage form af *allr* 'al', der ellers ikke eksisterer, er så at sige utænkeligt. Jeg ser deri den svage form af **allr*, positiven til *ellri, elztr*, (ty. *alt*) = *gamall*; som navn forekommer ordet på Glavendrup-st. og andre steder, se Wimmer: døbef. i Åkirkebyk. s. 10.

barn, Hákon Orkn. omkr. 1100. 'Barn'. Hakon var en dattersön af Hakon Ivarsson og er vel kaldt således til modsætning. Jfr. nedenfor *karl* V.

ellri (hinn), Véþormr Ldn. X. 'Den ældre'; det er dog måske tvivlsomt, hvorvidt der her foreligger et tn., da det står foran navnet.

forni, Eyjólfr Sturl. XIII. 'Den gamle el. gammeldags (?)'.

gamli- -Knútr = Knútr enn gamli.

gamli (hinn), gamla (hin) — Álfr Edd. (bis), Fas; Aun (Áni) Hkr; Ármóðr Ldn. X; Bragi Hkr., Ldn. IX; Brynjólfr úlfaldi Hkr. XI; Brynjólfr Ldn.; Erlingr Ágr. X; Eyfrøðr Ldn.; Freysteinn Flat. forhist.; Gormr Ldn., Jómsv.; Guðmundr ríki Svarf., X—XI; Gunnólfr Ldn. IX; Gyða Hkr. XI; Hákon Hkr., X; Hákon Grjótgarðsson Flat. IX; Hákon Hák. XIII; Hálfdan Ldn. forhist.; Hildir Nj. X; Hlenni Ldn., Nj., Gl. X; Hrólfr Edd.; Ingimundr Ldn., Vd. IX—X; Kárr Gr. X; Ketilbjǫrn Ldn., Nj. IX; Kjallakr Ldn., Eyrb., Ld. IX—X; Kjarvalr Austf. IX; Kleppjárn Ldn., Eyrb. X; Kolgrímr Ldn., Harð. IX—X; Loðmundr Ldn. IX—X; Loptr Ldn. IX—X (= Eyra-Loptr nedenfor); Nereiðr sínki Hkr., Ldn. forhist.; Ormr Ldn. IX—X; Refr Ldn., Harð. X; Skíði Ldn., Nj. IX; Snjár, Snær Hkr., Fas. forhist., også kaldt Snæúlfr Nj. X; Starkaðr Fas. forhist.; Steinunn Ldn. IX—X; Steinvǫr (Gr.); Sturla Ldn. XII; Valþjófr Ldn., Harð. IX—X; Valdimarr Knytl. XIII; Vilhjálmr Ann. XII; Véleifr Ldn. X; Vémundr Ldn. omkr. 900; Þiðrandi Austf. X; Þorbjǫrn NgL omkr. 1000; Þorgeirr Ætt. XI; Þorgestr Eyrb. X; Þórhaddr Ldn. IX—X; Þorkatla Svarf. c. 900; Þormóðr Ldn. IX—X; Þrándr Ldn., Nj. forhist.;

Þrasi Þorlþ.; Ævarr Ldn. (bis), Hfr.; Ǫlmóðr Hkr., Fló. IX; Ørlygr Ldn. IX—X; Ǫrn Ldn. IX—X. 'Den gamle'; bruges dels om en bedaget mand, dels om en ældre (i reglen bedstefader) i modsætning til en yngre af samme navn, men hyppigst får vi ingen direkte oplysning om, hvorledes forholdet er. Sikkert gælder den første betydning, når talen er om Aun (jfr. Hkr., 200 år gammel), Gormr, Ingimundr, Ketilbjǫrn, Kjarvalr (konge i Irland, er þar ríkti lengi), Loðmundr, Snær (konge 300 år), Starkaðr, og vel flere. Den sidste betydning gælder sikkert om Bragi (modsætningen her er dog vistnok skjalden Bragi Hallsson fra 12. årh.), Hákon Grjótg. (i modsætn. til sönnesönnen Hakon jarl på Lade), Hákon Hákonarson (til adskillelse fra hans sön Hakon), Valdimarr, konge (d. 1241); Sturla i Hvam (én gang i Hauksb., Ldn. 1900 s. 24), åbenbart til adskillelse fra hans sönnesön historikeren Sturla. — Det er i øvrigt værd at lægge mærke til, at de allerfleste af disse gamle-navne tilhører personer, der enten er forhistoriske eller fra 9.—10. årh.; 17 er landnamsmænd (eller omtr. 1/3); dette kan næppe være tilfældigt.

ungi (hinn), unga (hin), Áslákr Hkr. XII; Bálki Hák. XIII (teksten i Fms har: Páll bálki, son unga kgs, men dette er urigtigt for de andre hdskrrs. Balki ungi, son Páls); Bárðr Sturl. XIII; Eilífr Ldn. X; Eiríkr Sturl. XIII; Eindriði Hkr., Orkn. XII; Erlendr Orkn. XII; Grímr Ann. c. 1300; Guðbrandr Sv. XII; Guðmundr Sturl. XIII; Hánefr Hák. XIII; Hákon Hák. XIII; Haraldr Ldn., Fsk. IX; Haraldr Flat. XII; Heinrekr Ann. XII (engelsk konge, II); Ívarr Hák. XIII; Játvarðr Ann. XIV; Kanga Hák. c. 1200; Kjallakr Ldn. X; Kolbeinn Sturl. XIII; Óttarr Edd., forhist.; Ottó Ann. X (ɔ: Otto III); Soldán Ann. XIII; Véseti Hák. XIII. 'Den unge'. I de fleste tilfælde betegner tn. sikkert en modsætning til en ældre navnefælle og da enten fader eller bedstefader; bevislig er det tilfældet med hensyn til Eilífr (Eilífsson), Hákon (Hákonarson d. 1157), Haraldr (en dattersön af Harald guldskæg), Kjallakr (sönne-

sön af Kj. gamle), Heinrekr (dattersön af Henrik I), Játvarðr (modsætning til Játvarðr I); Guðmundr synes at være en yngre broder til en (ældre) Guðmundr; Kolbeinn er vel kaldt således i modsætning til sin onkel Kolbeinn Tumason.

yngri, Hrólfr Ldn. X. 'Den yngre'; var en brodersön af Hrólfr auðgi.

ungidanz, Ǫgmundr Ann. Bisk. c. 1300. 'Ungedans', synes at måtte høre herhid. Se V D 3.

kirkjukerling, Guðrún Bisk. XII. 'Kirkekælling', fordi hun (var gammel og) blev »kend við kirkjuna« på Holar, og i øvrigt ikke var rigtig normal.

C. Tilnavne, der beror på hjemstavn eller territorial oprindelse.

1. *agði*, Garðr Flat., uhist. 'Agderen', er vel egl. en eponym til Agðir, uagtet det var en af hans sönner, der i arv fik denne del af Norge. Jfr. *egðski.*

Dani, Þorgils Bisk. XIII. 'Dansker', synes næppe at kunne betyde andet, uagtet den mand, der bærer det (en smed), er boende på Island.

gauti, Gjafvaldr Hák. XIII. 'Gøtlænderen'; jfr. *gauzki.*

hástaði, Þorgísl Frís. XI. 'Fra Hástaðir', en gård i Norge; således forklaret i Frís.

jamti, Ketill Hkr. IX. 'Jamter'; K. forlod Norge og begav sig til Jamtaland og befolkede dette land; deraf sikkert navnet, skönt Hkr. lader jamti være tilnavn til K., hvoraf Jæmtland har fåt sit navn. Om navnets formentlige betydning se Noreen Urg. Lautl. 52, 85.

rogi, Gunnvaldr Storðarjarl Fas., sagnh. 'Fra Rogaland'.

háleygr, Þorgeirr Sturl. XIII. 'Den håløgske, fra Hálogaland'.

hjaltr, Ǫndóttr Sturl. XIII. 'Hjaltlænder' (Shetlænder); Ǫ. var kong Hakons hirdmand. Jfr. *Hjaltlendingr.*

þrymr, Ketill Flat. sagnh. 'Fra Þruma'; jfr. »er bú átti í Þrumu«.

álfdœll, Sveinn Ann. XIV. 'Fra Alfadal', sikkert Álfadalr i Isefjordsyssel; se Kål. I, 579.

fagrdœll, Þorleifr Sturl. XIII. 'Fra Fagridalr', en gård i Dalesyssel, Isl.

naumdœll, Einarr Mgóð. (Fms.) XI. 'Fra Namdalen'.

seldœll, Auðun Sturl. XIII. 'Fra Selárdalr'; A. var sön af præsten Tomas, der bode på Selárdalr, Bardestrandsyssel.

Man lægge mærke til, hvorledes mellemstavelsen i det til grund liggende stedsnavn er udeladt i det afledede tilnavn. Dette er overhovedet en gennemgående regel med alle den slags af trestavelsesord dannede tilnavne.

austmaðr, Arnbjǫrn Flat. (Grœnlþ.) XII; Bjǫrn Ldn. X; Eyvindr Ldn., Nj., Eyrb., Ld., Gl., Gr., Islb. IX—X; Geiri Rd. X; Gunnarr Austf. omkr. 1000; Hrafn Ldn. X; Hrafn Austf. X; Kolli Austf. X; Sǫlmundr Sturl. XII—XIII; Sǫrli Ann. XIII; Þórðr Hák. XIII; Þorgils Bisk. omkr. 1200. 'Østmand', ɔ: nordmand, norsk. Det er muligt, at ordet i enkelte tilfælde ikke er at opfatte som egenligt tilnavn, men i de fleste er det at betragte således. Mærkeligt er det, at i et tilfælde bæres tilnavnet af en mand i Norge selv (Þórðr); egenlig skulde det kun kunne bruges i de norske kolonier. I Norge kunde det vel blive brugt om en mand fra det sydøstlige Norge (eller mulig fra Sverrig); jfr. *austkylfur* hos Torbjörn hornklofe. Om Eyvindr hedder det i Ldn., at han blev »derfor« kaldt 'østmand', fordi han stammede fra Gøtland, men hans fader havde berøring med Norge.

2. *austrœni (hinn)*, Arngeirr Ldn. X; Bjǫrn Ldn., Eg., Ld., Eyrb. IX—X. 'Den øströne', ɔ: den norske; om Bjǫrn hedder det (Eyrb. 7), at hans søskende gav ham tilnavnet, fordi han ikke vilde tage fast ophold i de vestlige lande og vilde bort derfra igen; i øvrigt må det bemærkes, at han blev opfostret i Jæmtland; mulig hidrører tn. derfra (jfr. Rygh).

norrœni (hinn), Flosi Ldn. IX—X; Hákon Knytl, Flat. XI—XII. 'Den norske' (= det foreg.); denne H. var en dattersön af Hakon Ivarsson og opholdt sig i Danmark (fader til Erik lam).

3. Tilnavne på *-ski*.

brezki (hinn), Bjǫrn Jómsv., Fsk. X. 'Den brittiske'; vistnok fordi han så længe opholdt sig i 'Bretland' (= Wales).

danski (hinn), Áki ÓTr (Oddr) X; Knútr = K. Danaást Fsk. (v. l.); Steinn Ldn. X; Uni Ldn. X; Ǫgmundr Fas. uhist. 'Den danske'; Á. siges udtrykkelig at have været dansk af herkomst; U. var en sön af Gardar svenske, der »også havde ejendomme i Danmark«; S. er derimod en sönnesön af en isl. landnamsmand; hans tn. må snarest antages at hidrøre fra et længere ophold i Danmark; jfr. det forang.

egðski (hinn). Álfr Ldn. IX; Haraldr Fas., uhist. 'Fra Agðir' (jfr. *agði*); A. flygtede for kong Harald *ór Ǫgðum*; H. var konge *á Ǫgðum*.

elfski, Vakr Hkr. X. 'Den elvske', ɔ: fra egnen mellem de to elve, Glommen og Götaelven, eller fra det gamle Alfheimar.

enski (hinn), *enska (hin)*, Bjǫrn Ldn. omkr. 1200; Gyða Hkr. X; Óláfr Flat. sagnhist., Ormr Fas., sagnhist. 'Den engelske'; i egenlig forstand var af disse kun G. engelsk, medens de øvrige snarest må have fåt tn. af et længere ophold der; O. var en jysk konge; B. var åbenbart en islænder og gift på Island.

ermski, Vakr ÓTr (Oddr); tn. svarer til *elfski* i andre kilder og er vel en fejl, opståt eller påvirket af *ermskr*, der hos Are bruges om fremmede (sydlandske, græske, egl. vel armeniske) præster. Ǫrn Fas. sagnh. 'Armenisk'.

friski (hinn), Ubbi Flat., sagnhist. 'Den frisiske'.

firzki, Fiðr Fas., sagnh. 'Fra Fjordene' (i Norge).

gauzki (hinn), Eilífr Hkr., Ann. XI; Gísli Bisk. (I, 239) XII; Hrani Hkr. IX. 'Den gøtske', jfr. *Gauti*; de er alle gøtlændere, E. var sysselmand ved den norske grænse, H. ligeledes; G. siges udtrykkelig at være *ór Gautlandi*.

gerzki (hinn), Geirr Gullþ. X; Gilli Ld. X; Guðleikr Hkr. XI; Sveinn Mork. XI. 'Den russiske', ɔ: fra Garðar el. Garðaríki; tn. hidrører visnok i alle tilfælde fra et mid-

lertidigt el. længere ophold i Garðar; om Guðl. siges dette udtrykkelig; dog er det muligt, at Geirr og især Sveinn er fødte der; den sidste fulgte med Harald hårdråde derfra.

gotneski, Einarr Ngl. XIII. 'Den gullandske', fra Gotland.

grenski (hinn), Haraldr Hkr. X. 'Fra Grenland'; fordi han blev opfostret af Hrói den hvide på Grenland.

háleygski (hinn), Grímr Ldn., Eg. IX—X; Karli XI. 'Fra Hálogaland'; bægge stammede derfra.

hǫrzki (hinn), Einarr Hkr. X; Ketill Ldn., Rd. IX—X; Þorgeirr Ldn. IX—X; Ǫzurr Flat. X. 'Fra Hǫrðaland'; K. var en sön af Þorsteinn, herse »på Hǫrðaland«, Þ. siges at være taget til Island fra Trondhjem, men han må dog antages at stamme fra Hǫrðaland; Ǫ. »ejede en gård på Hǫrðaland«.

írski (hinn), Brattr Fas., sagnhist.; Jauhan Islb. XI. 'Den irske'; B. må vel antages at have fået sit tn. af et længere ophold i Irland, J. var en præst, sikkert af irsk herkomst.

lífski, Dagr Fas., sagnhist. 'Fra Livland' (midlertidigt ophold?).

mœrski (hinn), Arnórr, Hkr. X; Karl Hkr. XI. 'Fra Möre'. Jfr. *Mœra-Karl.*

rygski (hinn), Ketill Hkr. X. 'Fra Rogaland'.

ryzki, Refr Skt. IX. J. Sigurðsson har i SnE. III forstået tn. som 'russisk' (= gerzki); det er dog ikke sandsynligt, at det ligefrem betyder det; snarere måtte det opfattes som 'fra Rōþr' (i Sverrig; se Thomsen: Ryska rik. grl. 85) og altså skrives *rýzki.* Åsen anfører et 'ryysk' i bet. 'skægløs'; hvis tn. er identisk hermed, hører det ikke hid.

sygnski (hinn), Arnfinnr Hkr. X. 'Fra Sogn'.

sœnski, Óláfr Hkr. og fl. st. XI. 'Den svenske', åbenbart således kaldt til adskillelse fra sin samtidige, den norske konge Olaf (d. hellige).

valskr, Þorfiðr Sturl. XIII. 'Den vælske', formodentlig på grund af et længere ophold i »Valland«. Her bruges den stærke form af adj.

vermski, Glúmr Fas., forhist. 'Fra Vermaland'; kaldes »vestan af Elfinni«.

vǫrski (hinn), Úlfr Ldn. IX—X. 'Fra Voss', = Vǫrsa-U. (s. d.).

þrœnzki, Eiríkr Sv. XIII; Kálfr Skt. IX; Þórir Hák., Ann XIII. 'Den tröndske'; Tore blev erkebiskop (d. 1230) og er vel bleven kaldt således til adskillelse fra en ældre, men samtidige erkebiskop af samme navn (d. 1214), Þórir hinn víkverski (s. d.).

Alle de her anførte tilnavne på *-ski* er dannede af navne på *-land* eller navne på större lande og landsdele, undt. *elfski*, *ryzki* (?), hvilket stemmer med adj. på *-skr* i almindelighed. Hertil slutter sig de følgende.

dœlski (hinn), Atti Hkr.; Ívarr Sturl. XII. 'Den dölske', ɔ: fra Dalr el. Dalir. A. er et fingeret navn og tilnavnet med beråd hu tvetydigt (kan også betyde 'den enfoldige'); I. har måske stammet fra Østerdalen el. Gudbrandsdalen.

breiðdœlski (hinn), Hallsteinn Austf. X; Ǫzurr Nj. X. 'Fra Breiðdalr', østl. Island.

haukdœlski (hinn), Skefill Ldn. X; Þorbjǫrn Ldn., Eir. X. 'Fra (I) Haukadalr', vestlige Island.

geitlenzki (hinn), Hrólfr Harð. X. 'Fra Geitland', sydl. Isl.

hjaltlenzki, Ormr Ann. XIV. 'Fra Hjaltland', ɔ: Shetland; jfr. *hjaltr*.

upplenzki (hinn), Áli Hkr., forhist. 'Fra Upplǫnd', vistnok U. i Sverrig (Bugge).

bar(r)eyska (hin), Ál- (Álf-, Ás-) dís Ldn., Ld., Gr. IX. 'Fra Barrø' [Ldn., Hb. skr. *baʀ-*], vistnok Barrey (nu: Barra), en af Shetlandsøerne.

fœreyski (hinn), Finnr Sv. XII; Naddaðr Nj. IX. 'Fra Færøerne'; F. var en af birkebenerne og uden tvivl født på Færøerne; om N. hedder det i Ldn.: menn skyldu fara ór Noregi til Færeyja; nefna sumir til Naddoð víking.

suðreyski (hinn), Gilli Gullþ. X; Óspakr Bǫgl, Hák.,

Ann., XIII; Sigurðr (v. l. *Suðreying*), Hák. XIII; Sæmundr Ldn., Vd., Nj. IX. 'Fra Syderøerne'. Jfr. *Suðreyingr*.

eyverski (hinn), *eyverska (hin)*, Eyvindr Ldn. X; Þórunn Ldn. IX—X. 'Fra øerne', det er snarest Orknøerne, der menes. Dog kunde *ey-* bringes i forbindelse med *Eyjar* ɔ: Landeyjar, der lokalt passer særdeles godt (mundtlig meddelt af B. M. Olsen).

gaulverski (hinn), Þorbjǫrn Ldn., Fló. IX—X. 'Fra Gaular', vestl. Norge.

hvinverski (hinn), Þjóðólfr Hkr., Skt. IX—X; Þorgeirr Ldn. 'Fra Hvinir', en fjord i det sydl. Norge. Jfr. O. Rygh, Sprogl. Stud. 37; rodvokalen er vel snarest lang; til grund ligger vel et *hvín* (elvenavnet) 'den hvinende'.

landverski (hinn), Sigurðr Ldn. X—XI. 'Fra Land', ɔ: herredet Land i det vestl. Rangárvallasyssel, Isl.; det er sikkert dette, der ligger til grund for tn.

víkverski (hinn), Arnfinnr Nj. X; Haraldr Hkr. Mork. XII; Þórir Ann. XII—XIII. 'Fra Viken'; om H. hedder det, at han ejede et hus i Bergen; det er vel her, han har fået sit tn.; Tore er erkebiskop T. (d. 1214), mulig kaldt således til adskillelse fra den senere erkebiskop Tore, den tröndske (se ovenfor).

Endelsen *-verskr* föjes mest til enstavelsesnavne (eller en forkortet tostavelses-stamme) på øer og landskaber; jfr. dog også *þýðverskr*.

vestfirzki, Auðun Mork. XI. 'Fra Vestfjordene'; den nordvestl. halvø på Island.

rauðsenzki (hinn), Hrólfr Ldn. X. 'Fra Rauðisandr', vestl. Isl. Hans bedstefader havde taget Rauðisandr i besiddelse.

4. Tilnavne på *-ingr (ingi)*.

æðeyingr, Óláfr Sturl. XIII. 'Fra Ædø' (Isafjord, Island).

grœnlendingr, Þorbjǫrn Sturl. XIII. 'Grönlænder', fra Grönland, enten født der, eller fordi han har opholdt sig der en tid.

hjaltlendingr, Einarr Ldn., Nj. XII. 'Hjaltlænder', fra Shetlandsøerne.

sælendingr, Þorbjǫrn Sturl. XIII; v. l. *seldœlingr*, ur. og *sellendingr*, som, hvis det var rigtigt, forudsætter Seljaland, der forekommer både i Bardastrandsyssel og i Isafjordsyssel (2 gange). 'Fra Sævarland'.

upplendingr, Þorsteinn Ldn. X. 'Fra Upplǫnd', sikkert Oplandene i Norge.

vinlendingr, Þórhallr Gr. X—XI. 'Vinlænderen', fordi han havde deltaget i rejsen til og opdagelsen af Vinland; ganske vist står der i sagaen *vind-* i de fleste hdskrr. (*vin-* i ét på første sted, det findes), og det henføres, sikkert ved misforståelse, til T.s fader Gamle (Boer s. 39).

suðreyingr, Alfgeirr Ldn. X; Bárðr Ldn. IX—X. 'Fra Syderøerne', Hebriderne. Jfr. *suðreyski*.

galtnesingr, Guðmundr Sturl. XIII. 'Fra Galtarnes', i Hunavatssyssel, Isl.

hitnesingr, Þórðr Sturl. XIII. 'Fra Hitárnes', en gård i Hnappadalssyssel, Isl.

hvalnesingr, Páll Sturl. XIII, = Páll af Hvalsnesi. 'Fra Hvalsnes' (i afledningen udelades genitiv *-s*), en gård i Gullbringusyssel, Isl.

austfirðingr, Þorsteinn Þorstþ. (Sex sǫguþ.) XI. 'Fra Østfjordene', Isl. Þ. var »austfirzkr at ætt«.

breiðfirðingr, Oddr Ldn. X. 'Fra Breiðafjǫrðr', ɔ: egnene ved Bredebugten, vestl. Isl.

isfirðingr, Hávarðr halti Háv. X—XI. 'Fra Isafjorden', vestl. Isl.; H. nedsatte sig i Svarfadardalen, og dér har han fåt sit tn.

króksfirðingr se nedenfor *Króksfjǫrðr*.

laufœsingr, Þórðr Sturl. XII. 'Fra Laufáss' (ved Øfjordens østl. side).

miðfirðingr, Marteinn Sturl. XIII. 'Fra Midfjorden', jfr. »en M. fór til Miðfjarðar«; nordl. Isl.

vatsfirðingr, Þorvaldr Ld. (v. l.), Sturl. XII—XIII. 'Fra Vatsfjorden', nordvestl. Isl.

húsvíkingr, Guðmundr Sturl., Bisk. XIII. 'Fra Húsavík', nordl. Isl., jfr. »hann kom í Húsavík til G. h.«

súðvíkingr, Sveinbjǫrn Bisk. XIII. 'Fra Súðavík', nordvestl. Isl.

saurbœingr, Þorgils Sturl. XIII. 'Fra Saurbœr' i Dalesyssel.

rauðœingr, Arnórr enn góði Ldn., Gl. X—XI; v. l. *rauðkinnr* (s. d.). 'Fra Rauðá'; i Øfjordsyssel (nordl. Isl.), hvor A.s hjemstavn var, findes kun Rauðilœkr (Øvre- og Nedre- i Glæsibæ-rep); det er muligt, at den ene først hed *Rauðá*; ellers findes kun Rauðá i Árnessyssel. A. ses at have bot i Øfjorden, på Uppsalir hedder det i Gl., men han kan have flyttet.

þverœingr, Einarr Ljósv., Orkn. Ættart. (Ldn.) X—XI. 'Fra (På) Þverá', Tværå i Øfjorden, jfr. Gl. k. 26.

eskhyltingr, Guðmundr Sturl. XIII. 'Fra Eskiholt', en gård på Myrar, Isl., jfr. ». . . í Eskiholt; þar bjó . . . Guðmundr«.

stafhyltingr, Einarr Ldn. X; Eyjólfr Bisk. XII. 'Fra Stafaholt', i Myrasyssel.

máhlíðingr, Þórarinn svarti SnE. X. 'Fra Mávahlíð'.

þverhlíðingr, Þórarinn Heið. X—XI. 'Fra Þverárhlíð', Myrasyssel.

bláfellingr, Bergþórr Bárð, myt., 'Fra (I) Bláfell', i Arnessyssel (?).

svínfellingr, Ormr Sturl., Austf. XIII. 'Fra Svínafell', Øster-Skaftafellssyssel.

mjóðœlingr, Hallr Ldn. X. 'Fra Mjóvadalr'; hans fader tog land »fra Stifla til Mjóvadalså«; Skagafjordsyssel.

álptmýringr, Jón Sturl. XIII. 'Fra Alftamýrr'; en gård med det navn findes i Isafjordsyssel.

auðkýlingr, Kolbeinn Sturl. (d. 1309). 'Fra Auðkúla', en gård i Hunavatssyssel.

svalberðingr, Eyjólfr Sturl. XII—XIII. 'Fra Svalbarð', en gård på østkysten af Øfjord.

breiðbœlingr, Ormr Sturl., Bisk. XII—XIII. 'Fra Breiðabólstaðr', en gård i Fljótshlíð.

nautbýlingr, Einarr Sturl. XII—XIII. 'Fra Nautabú', navn på to gårde i Skagafjordsyssel.

helsingr, Eiríkr, Fas., sagnh.; Þórir IX—X; Þórir Hkr. XII. 'Helsing', ɔ: en, der har bosat sig i Helsingland; jfr. fortællingen om Tore (1).

Endelig er der et svagt og fremmed *flæmingi*, Jón Bisk. XIII—XIV. 'Flamlænderen', J. var en flamsk præst.

5. Stedsnavne, uforandrede, som tilnavne.

Agðanes, Auðgrímr Hák. XIII. 'Agdenæs', på sydsiden af indløbet til Trondhjemsfjorden.

Austrátt, Kári Sig. Eyst. Ol. XI—XII; Sigurðr Hgill. XII. 'Østeråts-'. I Fms. (VII, 199) hedder det »Sigurðr (á) Austrætt«; *á* mangler altså i de her benyttede håndskrifter. I Mork. (174): »systir Kara avstraz«, »var þeira sonr Sigurðr avstratt«, i Frís. (292): »systir Kara avstraðz«, »þ. s. var Sigurþr avstraðz (sål.)«, og (321) »þeir Sigurðr á Avstrátt« (hans sön var atter Jón á Austrátt). Der er således ingen tvivl om, at der til grund ligger det bekendte sted Austrátt på Yrjar. Som sædvanlig bliver ordet böjet anderledes som tn. end som egenlig stedsnavn; gen. *-átts*; *-raðz* som nom. i Frís. er fejl.

Eikiland, Ǫgmundr Bǫgl. XIII. En gård i Hördaland.

Heimnes, Þorsteinn Bǫgl., Hák. XIII. 'Heimnæs', en gård i Rogaland og Raumafylki.

Arnafjǫrðr, Erlendr D. N. XIII—XIV. 'Arnefjord', en forgrening af Sognefjorden.

Króksfjǫrðr, Þórarinn Sturl. XII, også kaldt *króksfirðingr*. 'Kroksfjord', en fjord i Bardastrandsyssel.

Útvík, Ívarr Hák. XIII (ur. v. l. nogle steder *í* el. *ór vík*). 'Utvig', både i Eynafylki og i Firðafylki, rimeligvis det sidste.

Dalr, Snorri Ann. (d. 1343). 'Dal'.

Herjárdalr, Árni Hák. XII (XIII). 'Herjådal' (Herdal); således opfatter Munch (Norges beskr.) navnet (af *Herjá*).

Jónadalr, Gutthormr Hák. XIII. 'Jonadal', vistnok Jondalen i Hardanger.

Veradalr, Végarðr Hák. XIII (v. l. ór Veradal). 'Værdal', den bekendte dal i Tröndelag.

Austansjór, Auðun Hák. XIII. 'Østensjö', i nærheden af Oslo.

Bakki, Bjǫrn Hák. XIII (v. l. *barki, þakki, pakki*). 'Bakke'.

Ignarbakki, Eiríkr Hák. XIII (v. l. *ógnar-*). 'Ignebak' (Enebak), i Raumafylki.

Elda, Ívarr Sv. XII.; Óláfr Nj. X. 'Elda', en gård i Eynafylki; I. »bode på Syrstrand«. O. var sön af »Ketill ór Eldu«, og det er muligt, at der i ordene: »Óláfi eldu Ketilssyni« bör skrives *eldu-Ketilss*. I så fald hører tn. til den næste gruppe.

Hólmr, Ívarr Hák. XIII. 'Holm'. I det 14. årh. findes andre med dette tn.

Holt, Jón Ann. (v. 1302). 'Holt'.

Ljoxa, Eindriði Sv. XII (v. l. *ljaxa*, *laxa*, *baxa*, alt ur.). L. er en gård i Søndre Trondhjems amt, se O. Rygh XIV, 48.

Lygra, Einarr Sv. XII. Vistnok øen L.

Seltjǫrn, Sigurðr Bisk. XIII. 'Sæl-tjærn'; en lille sø med dette navn findes på det næs, Seltjarnarnes, hvor Reykjavík ligger, og det er vist denne, der menes.

Skógr, Brandr Ann. XIII—XIV. 'Skov', vistnok af den bekendte Skogaslægt (i Øfjældssveit).

Steig, Ívarr Sv. XII. 'Steig', flere gårde med det navn i Norge.

þruma, Þórir Eg. IX. Fordi han bode på øen Truma i det sydlige Norge.

Ǫngull, Loðinn Ldn. IX—X. 'Angel'. Om L. hedder det: han var opfødt *í Ǫngli* (*Aungley* v. l.) *á Hálogalandi*. Et par andre personer bærer samme tn., men her betyder det vistnok redskabet (se senere).

Alle disse tilnavne er mærkelige; først og fremmest er de fleste norske og, bortset fra det sidste og *elda*, temlig sene. Dette taler måske også for at læse *Eldu-Ketils*. Dalr og Holt er geografisk usikre; islandske er kun 3 (*Króksfjǫrðr, Seltjǫrn, Skógr*), hvoraf de 2 er forholdsvis meget unge. Disse tn. er uden tvivl forløbere og indledere af den senere i Norge så almindelige skik at opkalde folk efter deres gårde (med en tilföjet endelse -en). På Island blev det aldrig skik.

6. Stedsnavne som første sammensætningsled.

Akra- -Þórir Ljósv. X—XI. 'Agre'-; »hann bjó at Ǫkrum í Hǫrgárdal« (s. 258). Jfr. *Akrakarl*, *Akraskeggr*.

Bakka- -Loðinn Ann. XIII. 'Bakke-'; også og hyppigst kaldt Loðinn af Bakka. Mulig Bakki ved Trondhjem.

Berðlu- -Kári Eg., Ldn. IX. 'Berdle-', en gård på øen Brimanger i Firðafylki. Jfr. »fór Kári til bús síns í Berðlu«.

Berg- -Ǫnundr Eg. X. 'Bjærg'-; Ǫ. må vel antages at være kaldt så på grund af sit hjem, uagtet dette ikke siges.

Bifru (-a)- -Kári Ldn. forhist. (v. l.: Áslákr bifrukári, men sikkert ur.). På Nordmöre er Bifrufjǫrðr (Beverfjorden), og det hedder (Fms. III, 213), at Bifru-Kåres æt var i Hördaland og Nordmöre.

Bitru- -Keli Sturl. XIII; Oddi Ldn., Sturl., Eyrb. X—XI. 'Bitre', i Strandasyssel, Isl. K. hed egl. Þorkell (jfr. nedenfor VIII, C).

Breiðár- -Skeggi Ld. X. 'Bredå-'; hans sönner siges at være fra Fljótshlíð, men da der ingen *Breiðá* kendes her, må Skeggi være »indvandret«, og han har da vel stammet fra Breiðá i Østerskaftafellssyssel.

Brekku- -Kári Sturl. XIII, ur. v. l. for *Brennu-*.

Bœjar- -Hǫgni Sturl. XII. 'Bø-'; jfr. »Hǫgni prestr hinn auðgi bjó í Bœ«; der menes Bœr i Borgarfjordssyssel, Isl.

Dala- -Álfr Ldn., Ld. X; -Guðbrandr Hkr. X, XI; -Kollr Ldn., Ld., Nj. IX—X. 'Dale-'; i første og sidste tilfælde menes Bredefjordsdalene, Isl., i det andet Gudbrands-

dalen, Norge. A. kaldas også *A. i (ór) Dǫlum*. 'Dale-Gudbrand' er navnet på to personer, og da vel bedstefader og sönne (datter-) sön. Desuden nævnes en Gudbrand i Dalene i Harald hårfagres tid. Efter tiden er der intet i vejen for, at alle tre er historiske personer.

Dal- -Jón Sturl. XIII. 'Dal-', fra en gård Dalr.

Eggjar- -Kálfr Ágr. XI. 'Egge-'; kaldes i reglen *K. af Eggju*, ɔ: Egg (Eggen) i Sparbyggjafylki.

Ey- -Grímr Fas, forhist. 'Ø-', »han fik sig bolig i den ø på Hålogaland [rettere: i indsøen Bolmen i Sverrig], som hedder Bolm; han kaldtes Ø-Grim bolmr«.

Eyra- -Loptr Eyrb. IX—X (= Loptr enn gamli) 'Øre-', vistnok fordi han tog land i nærheden af Eyrar (nu Eyrarbakki, sydl. Isl.).

Eyrar- -Snorri Sturl. XIII. 'Øre-', måske af Eyrr i Arnarfjorden, jfr. fortællingen om ham.

Fells- -Snorri Sturl. XIII. 'Fell-', = Snorri undir Felli, en gård på Fellsstrǫnd i Dalesyssel, vistnok til adskillelse fra hans samtidige frænde Skard-Snorre (bægge var præster).

Fjalla- -Oddr Ljósv. X (?); -Teitr Heið. X. 'Fjæld'-, vistnok fordi O. har bot oppe ved 'fjælde', uvist hvilke. T. fik tn., fordi »han lå ude på fjælde« (en útilegumaðr).

Fljóta- -Bjǫrn Ann. XIII—XIV; Bǫðvarr Sturl. XIII. 'Fljot-'; Bǫðv. var »frá Bjarnargili ór Fljótum«, men Fljot er en egn i den nordl. Skagafjord. Om en Fljóta-Ketill se nedenfor V.

Garða- -Einarr Bisk. XIII; -Ketill Fms. V, X—XI; -Snorri Sturl. XII. 'Gård-'. Garðar forekommer flere steder på Isl.; i G.-Ketill bet. tn. sikkert Garderige.

Glaumbœjar- -Hrafn Ann. XIV. 'Glaumbø-', sikkert Glaumbœr i Skagafjordsyssel.

Gljúfra- -Geirr Bárð., myt., *gljúfr* bet. stejle, höje klippevægge på bægge sider af en elv.

Gnúpa- -Bárðr Ldn., Rd., Nj. IX—X. 'Gnupe-', bode på Gnúpar i Fljótshverfi (Vesterskaftafellssyssel).

Grafar- -Leifr Bisk. XIII—XIV. 'Grav-'; *Grǫf* er et oftere forekommende stedsnavn.

Grundar- -Ketill Sturl., Bisk. XII. 'Grund-'; flere gårde findes af det navn; måske her Grund i Øfjorden.

Guðdala- -Starri Ld. X—XI. 'Guddal-', en gård inderst i Skagafjordsyssel; her bode Starri, »han havde et jordhus i Guddal«.

Hafnar- -Ormr Ldn. IX—X. 'Havne-', O. bode »í Hǫfn« i Melahverfi, Borgarfjordsyssel.

Hallar- -Steinn SnE XII. 'Hal-', vistnok en gård i Tværålid i Myrasyssel.

Hamra- -Finnr Bisk. XII. 'Hamre-', mulig Hamrar i Arnessyssel.

Heiðar- -Gróa Sturl. XIII. 'Hede-'; G. var en datter af en bonde, der bode der, »hvor Fljot og Skagafjord mødes, (på en gård) som hedder á Heiði«.

Hella- -Bjǫrn Ldn. (v. l. *Hǫllu-* fra Mb, næppe rigtigt, men påvirket af, at han var sön af Herfinnr og Halla) = Skjalda-Bjǫrn (se nedenf.). IX—X. 'Helle-', vel af *hellir*.

Hellu- -Narfi Ldn., Ld., VLj. X—XI. 'Helle-'; gården Hella i Svarfadardalen; vistnok til adskillelse fra Hríseyjar-Narfi.

Herlu- -Bjarni Austf. X (v. l. *Hellu-*). 'Herle-', kan næppe være andet end navnet på øen *Herðla* i Hördafylki.

Heyjangrs- -Bjǫrn Ldn., Nj. IX. 'Høanger', en bifjord til Sogn.

Hlǫðu- -Kálfr Gl. X. 'Lade-', Hlaða = Stokkahlaða i Øfjorden. = »Kálfr frá Stokkahlǫðu«.

Hofgarða- -Refr Hkr., Skt. XI. 'Hovgarde-'; R. stammede fra gården Hofgarðar, Snæfellsnes.

Hólm- -Starri Ldn. X. 'Holm-', fordi han bode på Hólmr iðri på Akranes.

Holta- -Þórir Ldn., Nj. X—XI. 'Holte-', navnet hidrører fra gården Holt under Øfjældene, Rangárvallasyssel, hvor T. bode; *Holta* er plur., uagtet gårdsnavnet ellers står i sing.

Hruna- -Bjǫrn Sturl. XIII; Gunnarr Ann. XII. 'Hrune-', vistnok gården Hruni i Arnessyssel.

Hvamm- -Sturla Ldn. XII; Þórir Harð. X. 'Hvam-'; i første tilfælde menes den bekendte gård ved Hvammsfjorden, i det sidste vistnok Hvammr i Skorradals rep i Borgarfjordsyssel.

Hvannár- -Kálfr Skt. X. 'Hvannå', en sådan gård findes i Jökuldal i Nordre Mulesyssel.

Hǫfða- -Þórðr Ldn. IX—X. 'Höfde'; T. bode »på Höfde«, i Skagafjordsyssel.

Keldna- -Valgerðr Sturl. XII—XIII. 'Fra (På) Keldur', en gård i Rangárvallasyssel; V. kaldtes vel så til adskillelse fra andre samtidige af samme navn.

Klofa- -Bárðr Ann. XII. 'Klove-', hermed menes sikkert Klofi (Stóri-Kl.) i Rangárvallasyssel. I 14. årh. findes flere med samme tn.

Kollabœjar- -Bárðr Sturl. XIII. 'Fra Kollabœr'. Dette tn. synes at være forkortet til *Koll-*, som også findes.

Kritar- -Þórr Hb. 'Fra Creta', T. = Jupiter, sön af Saturnus på Creta.

Krók- -Alfr Ann. XIII—XIV. 'Krog-', = Alfr ór (af) Króki; K. var en gård i Sygnafylki.

Langaholts- -Þóra Ldn. X. 'Langeholts-'; L. var en gård i Snæfellsnessyssel.

Lauga- -Snorri Sturl. XII—XIII. 'Lauge-', der sigtes vistnok til gården Laugar i Sælingsdal, Dalesyssel.

Laugarbrekku- -Einarr Ldn. X. 'Laugarbrekke-'; E. kaldtes således til adskillelse fra sin samtidige Lón-E.; han bode på gården L. i Snæfellsnessyssel.

Lón- -Einarr Ldn. X. 'Lon-'; E. købte Lonland af Laugarbrekku-Einarr, se foranst.

Lundar- -Bjarni Sturl. XIII. 'Lunde', vistnok L. i Reykjardalr enn syðri (Lundarreykjadalr).

Mela- -Snorri Ldn. XIII. 'Melar', = Snorri á Melum, gården er i Melasveit i Borgarfjordsyssel.

Miðfjarðar- -Skeggi Ldn., Ld., Nj., Korm. osv. X. 'Midfjord-', havde hjemme på Reykir i Midfjorden, nordl. Isl.

Molda- -Gnúpr Ldn. IX—X. 'Molde-', fra *Moldatún* ɔ: Moldun i Nordmörafylke.

Mýra- -Knjúkr Ldn. X. 'Myre-', vistnok til adskillelse fra sin bedstefader Nesja-K. Mýrar er vistnok gården M. i Isafjordsyssel.

Mœra- -Karl Hkr. XI. 'Möre'; kaldes også »den mörske«; *Mœra* er her snarere gen. af *Mœrir*, pl. til *Mœrr*, end af *Mœrir* (folkenavnet).

Nesja- -Knjúkr Ldn. IX—X. 'Næsse-', »hann nam nes ǫll til Barðastrandar frá Kvígandafirði«. Jfr. *Mýra-Knjúkr.*

Reyni- -Bjǫrn Ldn. IX—X. 'Rön-', B. »bode at Reyni«, en gård i Vesterskaftafellssyssel.

Rípa- -Úlfr Knytl. XI. 'Ribe', i Danmark.

Sanda- -Bárðr Sturl. XIII. 'Sande-', der sigtes til gården Sandar i Dyrefjord, hvor B. bode.

Saura- -Sveinn Sturl. XIII. 'Saure', efter en gård Saurar, mulig den i Dalesyssel.

Síðu- -Hallr Ldn., Ld., Nj., Islb. osv. X—XI. 'Side-'; den bekendte hövding H. bode på Þváttá i Alptafjorden (Sønder-Mulesyssel). *Síða* er nu navn på en egn i Vesterskaftafellssyssel, og efter denne har H. sit tn., hvorledes det så end hænger sammen dermed.

Skarð- -Snorri Sturl. XIII. 'Skård-', der sigtes til gården Skarð på Skarðsstrǫnd i Dalesyssel. Jfr. ovf. *Fells-Snorri.* Sn. bode på Skarð.

Skóga- -Skeggi Sturl., Ann. XIII. 'Skov', = Skeggi í Skógum, en bekendt gård i Øfjældssveit.

Staðar- -Bjarni Hák. herð. XII; -Bǫðvarr Sturl. XIII; -Kolbeinn Sturl. XII—XIII. Bǫðvarr bode på Staðr (= Staðastaðr) i Snefjældsnessyssel, K. (kaldaljós) på Staðr i Skagafjordsyssel.

Steigar- -Þórir Hkr., Mork., Ann. XI—XII; 'Steg-', en gård på Hålogaland i Norge.

Svinhaga- -Bjǫrn Ldn. IX—X. 'Svinhage', B. »bode på Svinhage« i Rangárvallasyssel.

Sǫkku- -Guðmundr Sturl. XIII. 'Sakke-', vistnok gården Sakka i Svarfaðardalen i Øfjordsyssel.

Tungu- -Kári Ldn. IX—X; -Oddr Ldn., Eg., Gl., Ld., Hæns. X; -Steinn Ldn., Gr. c. 1000. 'Tunge'; K. »bode i Flatatunga og blev kaldt T.-K.«; O.s tn. hidrører fra 'tungen' mellem Hvítá og Reykjardalr (jfr. Hæns. slutn.). St. har vist fåt sit tn. af »tungan niðr frá Skálamýri« (Grett.) = Tungusveit i Skagafjorden.

*Torfár-*Kǫlla, Bárð., sagnh., en uvætte. 'Tørvå-'.

Uppsala- -Hrólfr Bisk, Ann. XIV. 'Upsala', Uppsalir en gård i Øfjordsyssel.

Valla- -Brandr Ldn., Sturl., Fló.; -Ljótr VLj. X—XI. 'Valle'; B.s tn. hidrører sikkert fra Vellir i Rangárvallasyssel, L.s fra Vellir i Svarfadardalen.

Vatn- -Ormr Hkr., Mork. XII. 'Vand-', hvis der her er tale om et virkeligt tn.

Yrja-, *Yrjar-* -Skeggi Flat., Jómsv., ÓTr (Fms.). 'Fra Yrjar (Ørlandet)'; *Yrja* (gen. pl.) i de fleste hdskrr. af ÓTr og Jómsv. er det rigtige; *Yrjar* i Flat. forvansket.

Ǫlnu- -Kári Sv. XII. 'Alne-', af en gård *Alna* (sål. Munch Nfh. IV, 198, der forkaster v. l. *ǫlru*).

Atleyjar- -Bárðr Eg. X. 'På Atlø', en ø udfor Fjalir i Norge; B. bode dér.

Bjarneyja- -Ketill Ldn. IX. 'Fra Björnøerne', i Sunnmörafylke.

Hriseyjar- -Narfi Ldn., Gl. X—XI. 'Risø-'; H. er den store ø i Øfjorden; jfr. *Hellu-Narfi.*

Straumseyjar- -Birna Fær. X. 'Fra Strömö', en af Færøerne.

Svineyjar- -Bjarni Fær. X—XI. 'Fra Svinø', en af Færøerne.

I de allerfleste af disse tn. er det første led et tostavelsesord og da i gen. Kun enkelte gange (*Berg-*, *Dal-*, *Ey-*, *Hvamm-*,

som dog måske blot står for *Hvamms*, *Krók-*, *Lón-*, *Reyni-*, *Skarð-*, *Vatn-*) findes alene stammen. Endvidere er de allerfleste af disse tn. islandske (c. 60 imod knap 20 norske, danske, færøske).

7. Tilnavne, i hvilke der findes et stedsnavn som første led, af forskellig art.

Geirstaðaálfr, Óláfr Flat., Hkr. (to forskellige). 'Gerstad-alv', efter Geirstaðir i Tjölling i Norge, hvor O. (den ældre) bode og blev höjlagt og dyrkedes som en guddom; O. (den yngre) var en sön af Harald hårfagre.

Snæfellsáss, Bárðr, Bárð. myt. 'Snefjælds-as' (vætte); Snefjæld på Snæfellsnes.

Brenneyjarfaxi, Bárekr Þórð. hreð., uhist. 'Brennø-manke', Brennøerne udenfor Götaelvens munding.

Hlíðarfaxi, Hallvarðr Bǫgl. XII—XIII. 'Liens manke', efter en *Hlíð* i Norge.

Dala-Freyr, Sturla Sturl. XIII. 'Dale-Frøy', fordi han opførte sig som en overmægtig hersker; måske aldrig et virkeligt tn.

Fljóðakollr, Ívarr Bǫgl. XIII. 'Den kullede fra Fljodar', en gård i Stjordœlafylki; I. var sikkert en sönne (datter-)sön af Ivarr af Fljóðum under Sigurd Jorsalfar.

Mjǫlukollr, Guthormr Orkn. XII (i Flat. og andre hdskrr. forvansket, men dette er den utvivlsomt rigtige form, se G. Vigf. i udg.). 'Den kullede på Mjǫla'; M. er en ø i Helgeland, Meløen.

Fitjaskalli, Áslákr Hkr. X—XI. 'Skallen fra Fitjar', på Stord.

Hamarskalli, Ásgeirr Sv. XII. 'Skallen fra Hamar', uvist hvilken. I øvrigt er tn. tvetydigt, da det også kan betyde 'hammer-nakke' (redskabstn.).

Hléseyjarskalli, Þórðr Fas., uhist. 'Skallen fra Læssø'.

Hólmskalli, Áslákr Hkr., Jóms., Fsk. X. 'Skallen fra Holm', ɔ: Bornholm.

Holtaskalli, Grímr Ldn. X—XI. 'Skallen fra Holt', vistnok den således kaldte egn i Rangárvallasyssel.

Lundarskalli, Þórðr Sturl. XII. 'Skallen på Lundr', uvist hvilken gård, mulig L. i (Lundar-) Reykjadalr.

Myrkárskalli, Ásbjǫrn Nj. X. 'Skallen på Myrká', sikkert M. i Øfjordsyssel.

Viggjarskalli, Loðinn Hkr. XI. 'Skallen på Vigg', ɔ: Viggen i Guldalen, el. i Orkadal.

Fitjumskeggi (v. l. *Fitja-*), Ulfr Ldn., Hæns. IX. 'Den skæggede på Fitjar (á Fitjum Hæns.)'.

Gǫtuskegg, Sigmundr Fær. X; Þorbjǫrn Fær. X. 'Gataskæg', Gata (nu Gøtu), en gård på Østerø, Færøerne.

Mostrarskegg; *-skeggi* (Ari), Þórólfr Ldn., Eyrb., Ld., Nj., Islb. IX—X; Þórólfr (yngre) Flat. (Har. harðr.) XI. 'Den skæggede på Mostr', en ø i Hördaland. »T. bode i Mostr; ti kaldtes han Mostrarskegg«; »T. havde meget skæg, ti kaldtes han M.«.

Akraskeggr se *Akrakarl* nedenfor.

Áludrengr, Starkaðr Fas. myt., 'Åledreng'; dette forudsætter et stedsnavn *Ála*, jfr. *Álufossar* (Ulefoss) i Grenland. eller skal der læses *Alu* ɔ: *ǫlu-*? Jfr. Munch Nfh I, 1, 257.

Eykindill, Oddný Bj. XI. 'Ø-fakkel', hun stammede fra Hjǫrsey, Myrasyssel.

Hamarljómi, Ásbjǫrn Skáld. (Hb.) IX. 'Hamar-stråle'; da A. siges at have været fra Hedemarken, må *Hamar-* sikkert hentyde til Hamarr = Hamarkaupangr.

Hliðarsól, Tófa Austf. X—XI. 'Liens sol', fordi hun havde hjemme på Torfastaðir i Jǫkulsárhlíð.

Danmarkarbót se nedenfor afd. VI.

Lundasól, Guðrún Hkr., Ágr. IX. 'Solen på Lundar', »hon var kvinna fríðust«.

Akrakarl, Þórir Ljósv. XI. 'Akrekarl', fordi han bode på Akrar i Hörgådalen (også *akraskeggr*).

Drangakarl, Þorsteinn Ldn. IX. 'Drangekarl', efter nogle *Drangar* (i Norge), fritstående klipper ved kysten.

Grœningarrjúpa (v. l. *Grœningja-*), Þórunn Ldn. IX. 'Grönninge-rype'; det første led forudsætter et fem. *Grœning*, jfr. sætren *Grœningr*, masc., som mulig er identisk med hint; efter den forbindelse, i hvilken Torun nævnes, kunde dette fra Olaf d. helliges saga velkendte sted passe. Derimod kan tn. næppe sættes i forbindelse med *Grœningja-sund*.

Háeyrartyrðill, Þorkell Nj. X. 'Höjøre-skarnbasse', af *Háeyrr*, en gård i Arnessyssel.

Blikafoli, Arni D. N. XIII. 'Folen på Blikar', en gård i Norge.

Hrísablundr, Þóroddr Ldn., Eg. X—XI. 'Hrise-blund' (ɔ: den missende), efter gården *Hrísar* (i Flokadal, Borgarfjordsyssel); T. siges at »være den første, der bode på Hr.«.

Mostrstǫng (*mor-* v. l.), Þóra Hkr., Fsk., Ágr. X. 'Mosterstang', ɔ: den höje, slanke fra Moster, jfr. ovf. *Mostrarskegg*.

Skerjablesi, Ásbjǫrn Ldn., Austf., Fas. IX. 'Den blissede fra Skærene', uvist til hvilke skær der sigtes. Jfr. nedenfor ang. *blesi*.

Urðarsteinn, Þorsteinn Sturl. XII—XIII. 'Sten fra Urd', el. snarere 'Urðir', måske Urðir i Svarfaðardalen.

Vágadrumbr, Jón Sv. XII. 'Klodsen fra Vágar' (i Lofoten). Jfr. Ryghs bemærkning.

Váganef, Þórólfr Ldn., Nj. VIII—IX. 'Våganæse', jfr. det foranst.

Vágapungr. Ǫgmundr Sv. XII (*vágadrumbr* v. l.). 'Vågapung'; jfr. de foranst.

Vágaskálm, Páll Hák., NgL (her: *-skálmi*) XIII. 'Sværdet fra Vågan', jfr. de foranst.

Bólmr se nedenfor.

Hamarskáld — *Barreyjarskáld* — *Rúfeyjarskáld*, se nedenfor IV.

Om ord på *-kappi* se nedenfor IV, 7, på *-jarl* V.

Undan fjalli, Gási Hák. XIII. 'Fra (en gård under) fjældet', uvist hvilket.

Hrafnistufífl, Ketill Fas., forhist., 'Ramstatåben', af

Hrafnista, den bekendte ø i Naumdølafylke. K. siges at have »lagt sig i ildhuset«.

Skuggafífl, Hrólfr Mág., sagnh. 'Skugge-tåben', efter gården S. i Norge. Hr. lå i ildhuset og var »ógrligr glópr«.

8. Hertil slutter sig nogle få tilnavne, som indeholder folke- eller stammenavne.

Engla- -Knútr = K. ríki Ólh. (185̧3). 'Englænder-'.

Hǫrða- -Kári Hkr., Eyrb., Islb., Ldn. IX. 'Hörde-', fordi han var fra Hǫrðaland. Når K. også kaldes *Ketill hǫrðakári* (Ldn. 257) [dog også Ketill Hǫrðakárason], beror dette uden tvivl på misforståelse.

Hǫrða- -Knútr (den ældre) Fas., forhist., (den yngre = Hardeknud) XI. 'Harde-', af *Hǫrðar*, indbyggerne i Hǫrð i Jylland.

Vǫrsa- -Ulfr Ldn. IX—X. 'Vosse-', efter Voss i Norge; også kaldt *enn vǫrski* (s. d.).

Vǫrsakrákr, Einarr Orkn. XI—XII. 'Vosseravn'; E. har vel stammet fra Voss.

Grýtingaliði, Gizurr Fas., sagnh. 'Grytingernes fælle (kriger)'.

Sygnakjúka se nedenfor afdel. X.

Sygnatrausti se nedenfor afdel. VI.

Danaást ligeledes.

Danabót ligeledes.

Anden afdeling.

Tilnavne, der står i forbindelse med legemet og dets enkelte dele, samt med legemlige egenskaber.

1. Hoved. *hǫfuð*, Benedikt Sv. XII. 'Hoved', findes kun i Flatøbogen. Dette tn. fører også Roðbert, konge i Frankrig (d. 1031), den hellige, i Ann.

hǫfuðmikli (hinn), Herbrandr Fas., sagnhist. 'Den med det store hoved'.

ballhǫfuð, Jón Hák. (Flat.) XIII. 'Med kugle(rundt) hoved'; sikkert af *bǫllr*.

hǫfði, Þorsteinn Ldn., Rd. IX—X. 'Med stort (? eller ejendommeligt?) hoved'.

breiðhǫfði, Eyjólfr Svarf. X. 'Med bredt hoved'.

hesthǫfði, Þórðr Ldn., Islb., Eir. X—XI. 'Med et hestehoved', et hoved, der ligner en hests.

karlhǫfði eller *kárhǫfði*, Guðmundr Sturl., Bisk. XII. 'Mandehoved' eller 'Krushoved'.

karlhǫfði, Þórólfr Ldn. X. 'Mandehoved'; jfr. det foranstående. Tn. er dog ikke her helt sikkert.

klakkhǫfði, Kolbeinn Ldn. IX—X. 'Med spidst hoved'; *klakkr* bet. en pind i en kløvsaddel, hvorpå byrden hænges, eller en spids klippe (jfr. Dímonarklakkar). Et andet *klakkr* haves også = no. *klakk* 'liden klat eller klump' (Aasen); også denne betydning kunde komme i betragtning, jfr. *ballhǫfuð*.

langhǫfði, Þorgeirr Ldn., Sturl. XI. 'Med langt hoved'.

loðinhǫfði, Ásbjǫrn Ldn., Austf., Bisk. X—XI. 'Med loddent hoved', ɔ: hvis hoved er ligesom kun bevokset med dun.

stakarhǫfði, Þorgeirr Flat. X. Betydning uvis. I senere kilder (Rímur af Þorgeirr s.) skrives der altid *stjakar-*, hvilket er lige så uforklarligt; af *stjaki* kan det jo ikke komme. Mulig bet. tn. 'stød-hoved', til *stak-* i *staka*. Mulig sammentrukket for *stakaðar* (jfr. *bautaðar: bautar* og lign.).

svinhǫfði, Sigurðr Ldn. (v. l. *svíni*) IX; Sigurðr Nj. X, mulig en efterkommer af den første. 'Med svinehoved'.

breiðhauss, Jón D. N. XIV. 'Bredskalle'.

bunhauss, Helgi Ldn. IX—X; v. l. *bunu-* og sikkert er *bun-* forkortet af *bunu-*; dette må igen komme af *buna* (se nedenf.). Bet. af tn. er tvivlsom: 'en skalle med en ejendommelig (ben-) form'? No. har også et vb. *buna* 'arbejde stærkt', især 'arbejde . . . med kraftspilde'; hvis tn. står i forb. med stammen i dette ord, bet. det vel noget lignende som *œðikollr* (stundesløs).

hálmhauss, Ívarr Hák. XIII (v. l. er *hjálmhauss*, *hjálmhús*). 'Halm-skalle', d. v. s. hoved med et hår, der ligner halmstrå; dette er vel den rigtige form (Eirsp.); 'hjælm-

hoved' kunde også være et tn., derimod lyder 'hjælmhus' höjst urimelig.

hrafnhauss, Eyjólfr Sturl. XIII. 'Ravnehoved', sikkert på grund af hårets ravnsorte farve.

járnhauss, Bjǫrn Gl. X; Haraldr Fær. X; Hárekr Fas., sagnhist. 'Jærnhoved' ɔ: et hoved hårdt som jærn; »hauss hans var svá harðr sem stál«.

kollr, Auðun Sturl., Bisk. XIII; Einarr Sturl. XIII; Hávarðr Hák. XIII (Hallvarðr Frís.); Jón Sv. XII; Þorbjǫrn Ldn., Harð. X; Þorsteinn Sturl. XIII. *Kollr* bet. egl. en afrundet oval-formet overflade og kan således bruges om den øverste del af hovedet; i og for sig indeholder ordet intet om, hvorvidt der er hår på eller ej, men der må gås ud fra, at når der er hår på, falder dette blødt ned, så at hovedets runde form tydelig kommer til syne; derfor taler man endnu på Island om *koll* på småbörn med blødt og glat hår, og *kollur* bruges som kælenavn for smådrenge. Hvad de anførte tilfælde angår, findes ingen oplysning om vedkommende personer og tn.s grund.

koll- -Bárðr Sturl. XIII (v. l. *Kollbrandr*), -Gríss Heið. X—XI; -Oddr Sturl. XI; -Þórðr Sturl. XIII. Om betydningen se foranstående.

afráðskollr se nedenfor, VII. afdel.

blákollr, Eilífr D. N. 'Sorthoved'.

fljóðakollr, Ívarr Hák. XIII. Se ovf.

hrafnakollr, Óláfr Ldn., se *jafnakollr*.

hvítakollr, hvítkollr, Þorsteinn Sturl. XIII; Sigurðr Ann. XIV. 'Hvidhoved', med hvidt hår.

hærukollr, Ásmundr Eyrb. X; Þorgrímr Ldn., Ld., Gr. X. 'Hoved med gråt hår'. A. kaldes ellers *hærulangr*.

jafnakollr, Óláfr Ldn. (v. l. *hrafnakollr*) X. *jafna-* er næppe af *jafn* 'lige' men plantenavnet *jafni*, som hovedet med håret er blevet sammenlignet med og om hvis form det har mindet; *jafni* = Lycopodium alpinum.

Mjǫlukollr se ovf.

rafakollr, Ǫgmundr Sturl., Bisk. XII. *rafa* er vistnok samme ord som *rafa* i *rafabelti* af *rafr* 'den yderste fede strimmel af helleflynderen på bægge sider'; tn. har Ǫ. formentlig fåt, fordi han holdt af den mad.

safakǫllr, Þorgeirr Orkn. XII (v. l. *skotakollr*). Af *safi* 'plantesaft', fordi T. formentlig holdt af at suge denne.

skeiðkollr, Oddr Sturl., Bisk. XIII. 'Skehoved' (*skeið* fem.; eller af *skeið* ntr. 'løb'?).

skotakollr, Þórðr Hkr. XI; Þorkell Ldn., Bisk. X. Hvad *skota-* her betyder, er tvivlsomt, mulig 'rystende, stødende', el. et hoved, hvormed man er tilböjelig til at slå (sml. slå skaller). Næppe af *skot* ntr. 'skud'. Jfr. slagakollr.

slagakollr, Ǫzurr Ldn. IX—X. Mulig = *skotakollr* (til *slá* 'at slå'), eller er *slaga* identisk med *slaga* (i *slagasauðr*), fordi han beskæftigede sig med slagtning?

smjǫrkollr se nedenf. afdel. V.

snækollr, Óttarr Hák. XIII. 'Snehoved', = med snehvidt hår (jfr. *hærukollr*), men det er tvivlsomt, om der her foreligger noget tn. overhovedet; Ó. kaldes enstemmig første gang han nævnes *Snækollsson*; senere kunde dette, der da rimeligvis var forkortet, blive misforstået og gjort til et tn.

svartakollr, Illugi Sturl. XIII. 'Sorthoved'.

œðikollr se nedenf. afdel. IV, 6.

kolla, Þuríðr Ldn. XIII (?). Fem. svarende til *kollr*.

friðkolla se nedenf. afdel. VI.

geitskǫr, Grímr Islb. X. 'Gede-hoved' (hvis hovedhår har samme farve som en geds). Tn.s form er dog tvivlsom, idet hdskrr. har *-scor*, der både kan læses som *skǫr* og som *skór*; *geitskór* er navnet på en på Island meget almindelig plante (*epilobium*) (i flere arter[1]); på kapslerne findes tætte mug-grå dunhår; mulig bestyrker dette, at tiln. er *geitskór*, men det tager da vel også sigte på håret.

gnitaskǫr, Guðlaugr Sv. XII. 'Rokkehoved'; G. havde

[1] Se St. Stefánsson, Flóra Íslands 144 ff.

fåt et svært sår »hvor halsen og nakken mødes«, »Birkebenerne kaldte ham siden G. g.«. Da G. første gang mødte sine stalbrødre efter at være bleven såret, har vel hans hoved »rokket« lidt, og derfor har de i spøg givet ham tn.

krúna, Eilífr Hák. XIII (v. l. *kennir*). 'Kronraget' (?), fordi han var munkeviet (?).

hvirfill, Halldórr Sturl. XII. 'Hvirvel, isse'.

2. Hår. *hárfagri (hinn)*, Haraldr Hkr. osv. IX—X. 'Den hårfagre', se fortællingen Hkr. I, 130, »hann hafði hár bæði mikit ok fagrt«.

hárprúða (hin), Helga en siðláta Fsk. IX. 'Den hårskönne'.

kárhǫfði se ovf. 1.

gullkárr, Þorkell Ldn., Fló. X. 'Den guldhårede', med gyldent hår, hvis hår har guldets farve (jfr. en sætning som »var gullslitr á hverju hári«); *kárr* bet. egl. krushåret, men om det bet. mere end '-håret' i sammensætninger er vistnok tvivlsomt; jfr. det følgende.

þunnkárr, Auðun Ldn. IX (v. l. *þur-* Hb., men sikkert ur.). 'Tyndhåret'.

hærulangr, Ásmundr Ldn., Gr., Fbr., Band. X—XI. 'Med lange grå hår'; jfr. *hærukollr*. I øvrigt findes en anden form *hærulagðr* (*lagðr* = tot): »Hann hafði snemma hærur í hǫfði; því var hann kallaðr hærulangr eða hærulagðr«. Mulig er de to sidste ord en yngre tilföjelse; de findes ikke i Boers udg.; den der givne forklaring af *hærur* er urigtig.

svartmǫnungr, Glámr Sturl. XIII. 'Sortmanke', af *mǫn*.

faxi, Einarr Sturl. XIII; Þórir Hkr. IX; Þorkell Sturl. XIII. 'Den mankede', med svært hår, af *fax*, der i oldsproget oftest bruges om hestens manke.

Brenneyjarfaxi se ovf.

Hliðarfaxi se ovf.

skinnfaxi, Þórarinn Bisk. XII (v. l. *scrifari* ?). 'Skindmanke'; *skinn-* i denne sammensætning er uforståelig; tn. lyder sikkert *skinfaxi* 'lysmanke' jfr. det myt. egennavn *Skinfaxi*.

flóki, Ǫgmundr Fas., sagnhist., Nj. X. 'Med filtet hår'; om den første hedder det, at »hekk flóki ofan fyrir augun, þat er topprinn skyldi heita«.

lúfa, Haraldr [hárfagri] Hkr., Eg., Ágr. IX—X; Sigurðr Hkr. XII (v. l. *hjúpa*). 'Tykt sammenfiltret hår'; om H. hedder det, at han blev kaldt *lúfa* i det tidsrum, han ikke lod sit hår skære eller kæmme. Jfr. *luven*, 'tykhåret' (Aasen); isl. *lubbi*, der sikkert er afledet af *lúfa*, bet. 'tæt og uredet hår'. S.s tn. er tvivlsomt (*lupa*, *lufa*, men *hjúpa* er vistnok det rigtige, se nedenf.).

lokkr, Bergþórr Hák. XIII (v. l. *sókn*); Þórðr Sv. XII (v. l. *loki*). 'Lok', enten fordi hele håret faldt i lokker, eller på grund af en enkelt ejendommelig lok, jfr. *toppr*. Mulig er *loki*, der findes i Eirsp., rigtigere end *lokkr* og hører da ikke herhen.

skakalokkr, Ǫndóttr Hák. XIII; Þórðr D. N. XIV. 'Rystelok', om en enkelt lok, der bevæger sig i modsætning til det øvrige hår.

aptrkemba, Álfr Finb. X. 'Med tilbagekæmmet hår'.

toppr, Eiríkr Hák. XIII. 'Top'; ordet bruges særlig om en pandelok, især om det hår, der falder ned på hestens pande mellem ørene.

rotinn, Auðun Ldn., Gl., Nj. X. 'Rådden', ɔ: skallet.

skalla- -Grímr Ldn., Eg. IX—X. 'Skalle', den skallede; G. var allerede som ung skallet.

skalli, Eyvindr Sturl. XIII; Jón Ann. XIV; Hlífólfr Orkn. XII; Sveinn Ann. XIV; Þorkell Ld. X; Þormóðr Ldn. X; Ǫlvir Skáldh. XI. 'Skallet'.

bjóðaskalli, Eiríkr Hkr., Fsk. X; Sigurðr Ldn. X. 'Bord-skalle'; *bjóða-* må vel være gen. pl. af *bjóð* ntr., men hvorledes det skal forstås i denne forbindelse, er uklart (»med rundt hoved« Rygh, men det er vel usandsynligt, at man har haft runde borde).

blǫðruskalli, Bǫðvarr Ldn. IX; Þórólfr Ldn., Eyrb., Ld. IX. 'Blæreskalle', vel på grund af en blære eller blærelignende udvækst.

Brigðarskalli se ovf.
Fitjaskalli se ovf.
Hamarskalli se ovf.
Hléseyjarskalli se ovf.
Hólmskalli se ovf.
Holtaskalli se ovf.
Lundarskalli se ovf.
Myrkárskalli se ovf.
Viggjarskalli se ovf.

skaufuskalli, Þorljótr Hkr. (v. l. *savrpu-*, *skorpu* ur.); *skaufu-* må sættes i forbindelse med *skauf* ntr. 'kvast, dusk', »især om rævens hårrige, buskede hale«. Tn. synes at antyde et skallet hoved med duske på siderne.

skǫllótti (hinn), Karl Ann. Kejser Karl 'den skallede'.

burst, Ámundi Sv. XII. 'Börste', om börstet hår, eller mulig 'börsterne' i næsen, og hører i så fald ikke hid; men jfr. fortællingen i Nj. k. 119₅₃ (*burstakollr*).

bursti, Auðun Bisk. XIII. 'Börstet hår', se foranst.

3. Pande. *fylsenni*, Þórarinn Ldn., Ld., Gr. X. 'Føl-pande'; anden betydning kan *fyls* ikke antages at have; mulig ligger der ingen karakteristik af T.s pande i tn.

blesi, Gunnólfr Fas., sagnhist.; Þorbjǫrn Ldn. IX—X. *Blesa* bet. 'en blis', ɔ: en langstrakt hvid hårstrimmel på en hests forhoved (en rund plet i panden hedder derimod *stjarna*); masc. hertil er *blesi*; men hvorledes det er at forstå i forbindelse med det menneskelige ansigt, er ikke klart. Dog kan næsen på enkelte mennesker have en mærkelig lys farve i forhold til omgivelserne, og dette kunde have givet anledning til tn. Ordet er beslægtet med ty. *blass*, oht. mht. *blas*, grundbet. 'lys'; jfr. Kluge.

Háreksblesi, Hallvarðr Hkr., Skt. XI. 'Håreksblis'; H. var mulig en fostersön af en Hárekr.

skerjablesi, Ásbjǫrn se ovf.

Bryn. *brún*, Þórunn Ldn. X. 'Bryn', på grund af et

eller andet karakteristisk ved brynene, snarest noget fremstående ved dem. Næppe adj. *brúnn.*

kolbrún, Þorbjǫrg Ldn., Fbr. X—XI. 'Med kulsorte öjenbryn', T. havde »svart hár ok brýnn«.

snúinbrúni (brýni), Runólfr Sturl. XII—XIII. 'Med snode öjenbryn', skulde nærmest betyde, at hårene drejede sig på en eller anden måde. Men det er tvivlsomt, hvorvidt noget sådant indeholdes i tn.; der fortælles om denne R., at han gav (eller vilde give) nogle heste til to (eller tre) mænd omtrent samtidig, »og R. blev kaldt sn.«; tn. synes således at være ment som 'vankelmodig' el. lign. (»en, som betænker sig«, »vendekåbe«); noget ejendommeligt må der dog vel have været ved R.s öjenbryn.

tvennumbrúni, Óláfr Ldn., Fló. IX—X. 'Med tvende bryn'; synes at være opståt af udtrykket *með tvennum brúnum* (jfr. *Fitjumskeggi* og lign.), »med dobbelt bryn«, hvor hårene så ud som de udgjorde to rækker over hvert bryn (?).

4. Öje, syn. *auga*, Hámundr Sturl. XIII; Þorgils Ldn. X. 'Öje', af en eller anden ejendommelighed ved öjnene (eller det ene öje) eller beskadigelse.

hrakauga, Þorsteinn Sturl. XIII. 'Med beskadiget öje' (?), *hrak-* = *hrakit?* jfr. *hrakmágr.*

járnauga, Hjalti Sturl. XIII. 'Jærnöje', på grund af det hvasse blik, eller fordi H. havde fåt »jærn« ind i öjet?

kringluauga, Kálfr Hkr., Fsk., Mork. (her ved skrivefejl: *klingru-*) XII. 'Kringleöje', ɔ: hvis öjne er særlig rundagtige.

krókauga, Ásbjǫrn Orkn. XII; Þorkell Orkn.; G. Vigf. har trot, at der her var tale om en og samme mand (Icel. s. I, 155 anm. 7), men det synes dog næppe at være tilfældet. 'Krogöje', måske fordi han havde fåt en krog op i öjet (?).

ormr-í-auga, Sigurðr Hkr. osv. IX. 'Orm-i-öje', »en á þeim sveini mun vera þat mark, at svá mun þykkja, sem ormr liggi um auga sveininum«; dette skulde jo betyde et minde om bedstefaderen Sigurd fáfnisbanes første bedrift.

silkiauga, Sigurðr Hák. XIII. ‘Silkeöje’, et blødt, tilsløret öje?

slikisteinsauga, Hallbjǫrn Ld. X (v. l. *slikiu-*). ‘Polerstens-öje’; no. *slikjestein* = »en fin sten til samme brug« som *slikjebein* »et ben til at glatte eller stryge med« (Aasen) jfr. vb. *slikja* »glatte, polere, stryge« (sst.). Mulig er her tale om en kuglerund (poleret) sten, som öjet let kunde sammenlignes med.

smáttauga, Páll Sv. XII. ‘Småtöje’ ɔ: med plirende öjne.

skyggni (hinn), Óláfr Hkr., forhist. ‘Med skarpt syn’.

skyggna, Hallvarðr Sv. XII. ‘Med spejdende öjne’, ɔ: en, der tit ser sig om til siderne som for at spejde. Jfr. *at skyggnask um.*

skyggnir, Úlfr Hák. XIII. Samme betydning som foreg.

snarskyggna, Gróa Ldn. (v. l. *skyggna*) IX—X. ‘Med raske öjekast’.

sjóni, Ǫnundr Ldn., Eg., Korm. X. ‘Med et godt syn’(?); ordet er dannet af *sjón*.

skjálgr, Eilífr Bisk. XIII; Þórólfr Hkr., Flat. X. ‘Skelende’.

skjálgi (hinn), Arnmóðr Ldn. X; Egill Fas., sagnhist.; Finnr Ldn., Eg. IX—X; Gyrðr Bǫgl. XII; Hrói Hkr. XI; Ívarr Sv. XII; Sigurðr Sv., Bǫgl. XII—XIII; Úlfr Ldn., Ld., Nj., Gullþ. Gr. IX—X; Þorsteinn Ldn. X; Þrándr Hkr. X. ‘Den skelende’.

skúma, Þorbjǫrn Ldn. IX—X; Þorleifr Jómsv. X. ‘Den, der ser til siden’; jfr. vb. *skúma*, »skúmir augum« (et vers i Hemþ.); jfr. no. *skumla* »skule, slå öjnene ned« (Aasen).

eineygi, Ari Fas., sagnhist. ‘Den enöjede’.

færeygill, Helgi Sturl. XIII. ‘Med öjne som et fårs’, ɔ: med stive glasöjne.

blindi (hinn), Ámundi Nj. X—XI; Arnviðr Hkr. XI; Ásbjǫrn Sturl. XIII; Eiríkr Sv. XII; Gestr (Gestumblindi) Fas., sagnhist.; Hǫskuldr Skt. (v. l. *liði*) XIII; Magnús Hkr. XII; Stúfr Hkr., Skt. XI; Þórarinn Ldn. X—XI; Þorgrímr

Austf. (v. l. *tindi*) XI; Þorfiðr Sv. XII. 'Den blinde'. *Gestumblindi* anses (A. Kock) at være ligt med *Gestr úblindi*; *liði*, (Hǫskuldr) kunde betyde 'kammerat'; uvist hvilket er rigtigst; *tindi* (Þorgrímr) måtte være svag form til *tindr* 'tak', men er vistnok en forvanskning.

blindingr, Þorsteinn Rd. X. 'Den halvblinde' (?); jfr. no. *blinding* »en, som er blind, oftest om en, som ikke vogter sig eller ser sig for« (Aasen); der findes dog også et *blindingr* »clavus cæcus v. sine capite« (Bj. H.) = no.; endelig har no. et *bl.* = blindklæg (tabanus; Aasen), men tn. er rimeligvis et af de to første ord.

Blund- -Ketill Ldn., Ld., Islb., Eg., Hæns. X. 'Blund-', d. v. s. blinkende (med öjnene) (= nyisl. *sem drepur titlinga*). Også kaldt *blundr*; K. var en sönnesön af Ketill blundr, se følg.

blundr, Ketill Ldn., Eg., Hæns. IX; Þorgeirr Ldn., Eg. X, den førstes sönnesön. 'Blund', ɔ: den blinkende, se foranst.

Hrísablundr, Þóroddr se ovf.

Endelig hører hertil følgende to:

gullbrá, i *gullbrárskáld*, Bjarni, Gizurr Hkr., Orkn., Skt., XI. 'Guldbrå', ɔ: hvis öjenvipper er lyse som guld, jfr. *gullkárr* ovf. I hdskrr. findes forskellige læsemåder, f. eks. *gullbrá* alene som tn.

hvarmr, Þorlákr Ann. XIV. 'Öjelåg'.

5. Næse. *nef*, Brynjólfr Bǫgl. XIII; Eyjólfr Nj. XI; Haldórr Sturl. XIII; Ívarr NgL., Sv., Hák. XII—XIII; Þórarinn Flat. X; Þorbjǫrn Sturl. XIII; Þorgrímr Gísl. X. 'Næse', ɔ: en ejendommelig (snarest stor) næse.

brikarnef, Bjǫrn Sturl., Bisk. XII. 'Fjælnæse', snarest 'næse, der har en skarp kant som en *rúmbrik*'.

dúfunef, Þórir Ldn. IX—X. 'Duenæb'.

heikilnef el. *-nefr (?)*, Hálfdan hvítbeinn Ágr. X. »Vel: braknæse, jfr. heikja trykke ned (Hald.)« Rygh. Mulig rigtigt.

kerlingarnef, Arnórr Ldn., Gl., Ld., Rd. X—XI 'Kærlingenæse' (en stor, styg næse?).

klokkunef, Styrbjǫrn Sturl., Bisk. XIII (v. l.: Þorbjǫrn

kúlunef). 'Klokkenæse', ɔ: med oval næse? el. 'kuglenæse', med en knude på næsen.

krákunef, Þórðr Ldn., Sturl. XI?, Þorvarðr Austf. XI; Þorvarðr Mork. XI (de to sidste er vel identiske). 'Kragenæse', jfr. *dúfunef* ovf.

kyllinef, Þórarinn Orkn. XII. 'Sæknæse', vistnok af *kyllir* 'sæk', altså en opsvulmet næse.

mǫrnef se nedenf. afdel. V.

skeiðarnef, Gils Ldn., Gullþ. IX—X. 'Skenæse'; mulig har tn. intet med mandens næse at göre; skenæse = den ene ende af skeen (?).

trjúgnef(r), Þorsteinn Ætt. X; for *þrúg-* 'med nedtrykt næse'?

Váganef, Þórólfr se ovf.

brauðnefr, Þormóðr Sturl. XIII. 'Brødnæse', tn. vel givet på grund af en tilfældig begivenhed (næsen tilfældig fyldt med brød?).

flatnefr, Ketill Ldn., Ld., Eyrb., Islb. IX; Ketill Rd. X; Þórir Rd. X. 'Fladnæse'.

gránefr, Sigurðr D. N. XIV. 'Grånæse'.

grautnefr, Þórarinn Sturl. XIII. 'Grødnæse'; jfr. hvad der er bemærket ved *brauðnefr*.

hauknefr, Þórir Ldn. IX (el. *-nef?*). 'Høgenæse'.

hýnefr, Arnórr Ldn., Gr. X. 'Dunnæse', ɔ: hvis næse er bevokset med fine hår.

langnefr (v. l. *laugar-*), Þóroddr Sturl. XII. 'Langnæse'.

mjónefr, Hrani Hkr., forhist. 'Smalnæse'.

rauðnefr, Þórólfr Ld. X; Þorsteinn Ldn. IX—X. 'Rødnæse'.

strýnefr (v. l. *strá-*), Kolbeinn Sv., Bǫgl. XII—XIII. 'Blårnæse', hvis næse er bevokset med stride hår.

nefja, Einarr Bisk. XII; Hrólfr Hkr., Ldn. IX; Víkingr Sv. XII (v. l. *vefja*, *væfni*); Þorkell Hkr. X—XI; Þrándr (Br-) Ldn. IX. 'Næse', = *nef*, hvoraf det er afledet. Mulig er *vefja* (Víkingr) rigtigere på grund af bogstavrimet; det hører da ikke hid (= væv, eller 'noget, som vikles om noget').

nebbi, Ásbjǫrn Hák. (Icel. s.) XIII. 'Næse'; tn. er et slags diminutivum til *nef* (jfr. *rebbi: refr*).

flatnasi, Sigurðr Ann. XIV. 'Fladnæse' = *flatnefr.*

hreggnasi, Þorsteinn Eyrb. X. 'Stormnæse', ɔ: prustende næse.

selnasi, Þorgeirr Sturl. XIII. 'Sælnæse', hvis næse ligner en sæls.

nefglita, Hrólfr Svarf. X (v. l. *-glitja*). 'Skinnende næse'.

Endelig bör mulig her anføres følgende to tn.:

súgandi, Hallvarðr Ldn., Gr. IX—X. 'Sugende', ɔ: den, der (altid) trækker vejret gennem næsen (?); jfr. nyisl. að sjúga upp í nefið 'at snøfte'.

hnúfa, Ǫlvir Eg., Gullþ., Skt. IX. 'Med afskåren (afhugget) næse' (?), jfr. skal skera af henni (en trælkvinde) nef, þá heitir hon stúfa ok núfa; af samme st. som *hnafa, hnóf,* hvis *núfa* er = isl. *hnúfa.*

6. Kind. *blákinn,* Þórunn Ldn. X. 'Blåkind', hun har på kinden haft »lungeslag«.

blómakinn, Þórdís Bisk. XIV. 'Blomkind', ɔ: med rosenrøde kinder.

drikkinn, Þuríðr Gullþ. X. 'Skarnkind'; sikkert for *dritkinn.*

fǫgrkinn, Yngvildr Svarf., Flat. X. 'Fagerkind', jfr. *blómakinn.* Også kaldt *rauðkinn.*

galdrakinn, se nedenfor IV.

hallinkinn, Þuríðr Ætt. XI. 'Hældende, skæv (?) kind'.

rauðkinn, -kinnr, Arnórr Gl. X (også *-kinnr*); Yngvildr X (jfr. *fǫgrkinn*). 'Rødkind'.

skeiðarkinn, Þorgríma Ldn. X. 'Skekind', uvist hvorfor.

hǫggvinkinni, -kinna, Haki Fas., sagnhist.; Þorbergr Ldn., Rd. X; Þorgeirr Ldn. X; Þorgerðr Ldn. (Mb) X. Om Þorbergr hedder det: »Þ. hjó framan í andlit Þorbergi ok var af því hann kallaðr h.«, om Þorgeirr: »hann fekk á Fitjum [961] kinnarsár«. Hvad Þorgerðr angår, beror hendes tn. vistnok på en fejltagelse, jfr. Ldn. s. 101 anm.

loðinkinni, Grímr Ldn., Eg., Fas. IX. 'Loddenkind';

herom hedder det: »því var hann l. kallaðr, at kinn hans ǫnnur var vaxin með dǫkt hár« (jfr. forklaringen i Ǫrv-Oddss.).

kinnrifa, Eyvindr Hkr. X. 'Kindrift'.

kjálki, Geirsteinn Ldn. IX—X; Þorbjǫrn Eyrb., Heið. X. 'Kæbe, kæbeben'.

7. Øre, hørelse. [*Eyrna-* -Bǫ̨rkr Sturl. XIII er ur. læsemåde f. *Eyxna-*].

daufi (hinn), Andréás Hkr. XI; Ásbjǫrn Sturl. XI—XII; Freyviðr Hkr. XI; Karl Hák. XII—XIII; Þórðr Sturl. XIII. 'Den døve'.

8. Mund. *munnr (muðr)*, Sigurðr Hkr., Sturl. XII; Þorfinnr Hkr., Skt. XI; Þórir Sturl. XIII; Ǫlvir Ldn. X. 'Mund', vel snarest af en stor mund, m. h. t. til Tore måske = grådig, jfr. *magi* nedenfor.

fjaransmuðr, Þorsteinn hǫldr Orkn. XII. 'Skrækkelig(?) mund'; *fjarans* ser nærmest ud som gen. af et ntr. *fjaran*, som kunde stå i forbindelse med st. *fir-* i *firr*, *fjarri* osv.; *fjaran* altså 'noget fjærnt, uhørt', sml. *firn*. Om en mand, der er stortalende eller paradoks, kunde et sådant tn. passe.

gapamunnr, Erlendr, Mork. XII. 'Med gabende mund', eller mulig 'uforsigtig talende mund'.

gullmunnr, Haraldr Fas., sagnhist. 'Guldmund' (på grund af skæggets farve?).

holmunnr, Þorsteinn Ldn. X; Þorsteinn Ldn., Nj. XI; den sidste er efterkommer af den første. 'Hvis øvre gane er spaltet', så at talen bliver utydelig = *holgómr*.

kaldmunnr, Oddr Ldn. X. 'Koldmund', ɔ: fjendtlig (?) mund.

miklimunnr, Ǫlvir Hkr. XII. 'Med stor mund'.

rangmunnr, Einarr Hkr., Orkn. X. 'Skævmund'.

hvápta- -Kolr Sturl. XIII. 'Kæft-'; mulig af en stor eller fremstående mund.

keptr, Andrés Hák. XIII; Þóraldi Hkr. XII. 'Kæft'.

harðkjǫptr, Einarr Orkn. XI. 'Hårdkæft'.

óðarkeptr se nedenfor IV.

múli, Jón Ann. XIV; Sigurðr Harð. X. 'Mule' = *munnr*, el. med lang, fremstående overlæbe, 'snude'.

bannamúli, Bergþórr D. N. 'Bandende kæft'.

gráfeldarmúli, Grímr Ldn. IX. 'Snuden i gråfelden'.

keilismúli, Þórir Ldn. X. *Keilis* er vel gen. af ntr. *keili* (el. masc. *keilir*, jfr. Fritzner), en del af et skib; 'med mund som et keili' (fremstående mund?). Jfr. Hertzbergs Glossar.

kiðlingsmúli, *-munnr*, Óláfr Hák. XIII. 'Kid-mund', med mund som et gedekid (sortsmudset?, eller mimrende?).

kornamúli, Þorbergr Ldn. IX—X; Þorkell Ldn. X, fader og sön. 'Korn-mund', af *korn* ntr., på grund af korn-føde?

vámúli, Þorgils Ldn. X. 'Skade-kæft'.

drekaskoltr, Þórðr Orkn. XII. 'Dragesnude'; kunde stå i forbindelse med et drageskib.

gullrani, Hrómundr Skáld. (Hb.) IX. 'Guldsnude', jfr. *gullmunnr*.

snoppulangr, Óttarr Sturl. XIII. 'Snudelang'.

gapa, Þórðr Svarfd. X (*gapi* v. l.). 'Den gabende', jfr. *gapamunnr*.

ginandi, Ulfr Edd., forhist. 'Den gabende'.

slefa, Sigurðr Hkr., Fsk. X. 'Den savlende'; *slefa* fem. = savl.

brosa, Birgir Hkr., Knytl., Ann. XII; Birgir (konge) Ann. XIII—XIV. 'Den smilende'; *brosa* f. smil (også *bros* ntr.).

skœla, Andréas Hák. XIII. Vb. *skœla* bet. i isl. at bevæge munden i grædefærdig tilstand (og deraf at græde); subst. pl. *skœlur* 'gråd'; Bj. H. har et *skœll* 'valgum'. Grundbet. er skæv. Som tn. bet. ordet vel noget lign. som *rangmunnr*.

loftunga se nedenfor IV.

skarði, Eiríkr Sturl. XIII; Þorgautr Hkr. XI; Þorgils Korm. X; Þorgils Hák., Sturl., Ann. XIII; Þorgrímr Sturl. XII—XIII (v. l. *skarti*). 'Med et skår'; om Torgils (XIII) hedder det udtrykkelig, at han havde et 'skår' i overlæben. Men der kan også være tale om et 'skår', en fordybning, i hagen

(skarð i hǫku, hǫkuskarð), og der menes mulig i enkelte tilfælde dette sidste.

9. Tand. *tǫnn*, Melbrigði Hkr. IX; Þórðr Hák. XIII. 'Tand'; om den første hedder det, at han havde en tand, der »skagði ór hǫfðinu«, altså en lang fremstående tand *(skǫgultǫnn)*; om T. har noget lign. været tilfældet.

tanni, Bergþórr Hák. XIII (v. l. *rámr*, *tamr*). 'Tandet', med stærke tænder (?); denne form er vistnok den rigtige og ikke *rámr* = hæs eller *tamr* = tam.

tannr, Oddr Bǫgl. XIII (v. l. *tanni*, *ranr*, *runnr* sikkert ur.) = det foreg.

blátǫnn, Bjǫrn Fas., sagnh.; Bjǫrn Ldn. IX; Haraldr Hkr., Knytl. X. 'Blåtand', ɔ: med en sort tand; jfr. hvad der fortælles om den første B., at han havde en lang tand, »blå« af farve, der ragede 1½ alen ud af munden. Jfr. *blátannarskegg* nedenfor.

gulltǫnn, Hálfdan Hkr. IX. 'Guldtand', med en tand med guldfarve.

hilditǫnn (-tannr), Haraldr Ldn., Nj., Edd., Fas., sagnhist. 'Kamptand', betydning uvis. Hvis tn. blot bet. 'den krigerske' (Rygh), hører det kun uegenlig herhen.

harðjaxl, Þóroddr Rd. X. 'Med en hård kindtand', kan også bruges i overført betydning, »en hård, umedgörlig person«.

tanngnjóstr, Þorkell Korm. X. 'Med knirkende tænder', »en, som (hyppig) skærer tænder«. Mulig står tn. i forbindelse med navnet på Tors ene buk eller er påvirket deraf. *gnjóstr* er vel egl. subst. ntr.

10. Hage. *haka*, Þrándr Hkr. X. 'Hage', med en lang hage = *haklangr*.

haklangr, Þórir Hkr., Ldn., Eg., Vd., Gr. IX. 'Hagelang', med en lang, spids hage. Som egennavn forekommer tn. i Rolv krakes saga.

skarði se ovf.

11. Skæg. *skegg*, Ármóðr Eg. X; Grímr Sturl. XIII;

Nikulás Hák. herð. XII; Þórir Hkr. X. 'Skæg' ɔ: med fyldig skægvækst.

skegg- -Ávaldi Vd., Ldn. X; -Bjálfi Gísl. X; -Broddi Band., Ljósv., Ldn. XI; -Þórir Eg. X. 'Skæg' = det foreg.

skeggbarn, Jón Sturl. XIII. 'Skægbarn', fordi han tidlig blev skægget (?).

blátannarskegg, Bǫrkr Ldn., Nj. X (v. l. *bláskeggr*). 'Blåtandsskæg' ɔ: med fyldigt skæg og en sort tand. Jfr. *blátǫnn*.

flǫskuskegg, Þorsteinn Ldn. X. 'Flaskeskæg', af *flaska*, vistnok i bet. et trækar med store bunde og korte staver (se Aasen). Skægget har måske haft en el. anden lighed med dette.

gǫtuskegg se ovf.

heljarskegg, Þórólfr Vd. X. 'Helskæg', d. v. s. mörkt skæg, men istedenfor findes også *heljarskinn*, og det er vistnok rigtigere.

lafskegg, Ófeigr Ldn. IX; Ǫzurr tóti Fsk. IX (står i gen., kunde altså også være *-skeggr*). 'Med nedhængende skæg'.

lúsarskegg, Þórólfr Hkr., Ágr. X (v. l. *lúsa-* og *loðskeggi*, »sumir loðskeggi« Ágr.). 'Luseskæg' (el. loddent skæg).

moðskegg, Þorvaldr Finb. X. 'Med høaffald i skægget'.

Mostrarskegg se ovf.

refskegg, Þórir Ldn. X (v. l. *rof-*). 'Ræveskæg', med skæg som rævehår (farven?).

silkiskegg, Sigtryggr Gunnl., Flat. X—XI. 'Silkeskæg', blødt og fint skæg.

tjúguskegg, Sveinn Hkr., Knytl. osv. X—XI. 'Med skæg, kløftet som en høtyv' *(tjúga)*.

tréskegg, Þórir Hkr., Orkn. X. 'Træskæg', med træet, härdt skæg (?).

skeggja, Þórdís Hkr. XII (v. l. *skeggjadóttir*, næppe rigt., i Fris.). 'Med skæg'.

skeggi, Þórðr Ldn., Sturl., Nj. IX—X. 'Med megen skægvækst' = *skegg*.

Fitjumskeggi se ovf.

gullnálskeggi, Sigurðr Ætt. XI. 'Guldnålskæg', fordi han har haft en guldnål i sit skæg (?).

gyrðilskeggi, Þorgeirr Harð. X. 'Bælteskæg', fordi hans skæg nåde til bæltet (?).

kroppinskeggi, Þórir, Þorvaldr Islb. IX—X (den første var den sidstes bedstefader); Þorvaldr Nj. X—XI (måske den andens datter- el. sönnesön). 'Med kruset skæg'.

ǫrðigskeggi, Eiríkr Ldn., Nj. IX; Geirmundr Gr. IX. 'Med stejlt el. opadstående skæg'.

bláskeggr, Bárðr se ovf. *blátannarskegg*; Þorvaldr Harð. X. 'Blåskæg', med sorteblåt skæg.

breiðskeggr, Þorleifr Sv., Ann. XII; Ǫnundr Ldn., Hæns. IX—X. 'Bredskæg'.

geitskeggr, Þórir Rd. X (v. l. *-belgr*, *-bógr*, *-bergr* og fl., men sikkert ur.). 'Gedeskæg', med skæg som en gedebuk.

gullskeggr, Árni Sturl. XIII; Haraldr Hkr., Ldn., Fsk. IX. 'Guldskæg', med et lysegult skæg.

kolskeggr, Þorsteinn Ldn. IX—X. 'Kulskæg', med kulsort skæg.

rauðskeggr, Árni Sturl., Bisk. XII; Hrólfr Ldn. IX—X; Þórir Gr. X—XI. 'Rødskæg'.

þunnskeggr, Ófeigr Ldn., Gr. X. 'Med tyndt skæg'.

barð, Bǫðvarr Ann. XIV. 'Skæg', hvis da ikke *b.* er en gårds navn.

grábarði, *-barðr*, Gutthormr Hkr., Fsk. XII. 'Gråskæg'.

grǫn, Kolbeinn Hák., Sturl. XIII. 'Overlæbeskæg'.

grani, Þorbjǫrn Sturl. XIII. = *grǫn*.

granrauði (hinn), Haraldr Hkr., forhist. 'Med rødt overskæg'.

kampi, Bárðr Sturl. XIII; Bǫðvarr Sturl. XIII; Þorbjǫrn Sturl. XIII; Þorgrímr Ldn., Fló. X. 'Læbeskæg', med skæg på læberne, måske snarest overlæben.

kampa- -Grímr Ldn. IX—X. 'Skæg-', se foranst.

kamphundr, Þorvarðr Sturl. XII. 'Skæghund'.

tóti, Ǫzurr lafskegg Hkr., Fsk., Eg. IX. Hverken ordets vokal *(o?)* eller betydning er sikker. Det er muligt, at det er ensbetydende med det andet tn., Ǫ. har.

skegglauss, Ásmundr Ldn., Gr. X. 'Skægløs'.

12. Tilnavne vedrørende det almindelige udseende af hovedet og talen.

bleiki (hinn), Ljótr Eg. X; Ljótr Svarf. IX. 'Den blege', kan både bet. ansigtets hvide farve og håret (jfr. *bleikt hár*, *bleikhárr*) samt skægget (jfr. ok hafði bleikt skegg).

hvíti (hinn) findes som tn. til 58 personer: Ámundi Nj. XI; Án Ld. X; Andrés Hák. XIII; Bárðr Eg. IX; Bárðr Hkr. X—XI; Bersi Finb. X; Bersi Sturl. XIII; Bjǫrn Nj. X—XI; Bjǫrn Austf. XI; Brúni Ldn. IX—X; Bǫðvarr Ldn. IX—X; Dagviðr Nj. XI; Eiríkr Hák. XIII; Eysteinn Sturl., Bisk. XIII; Gizurr Hkr., Ldn., Nj. X—XI; Gizurr Fsk. IX; Grímr Hák. XIII; Guðbrandr Hkr., Jóms. X; Guðmundr Sturl. XIII; Hálfdan Hkr. IX; Hallbjǫrn Nj. X; Halli Ldn., Gl., Sturl. X—XI; Hallvarðr Nj. X; Helgi Fas., forh.; Helgi Fbr. XI (Flat. har *hvítr*); Herjólfr Nj. X; Hólmsteinn Fas., forh.; Hringr Skáld. (Hb.) X; Hróðgeirr Ldn., Austf., Nj. IX—X; Hrói Hkr. X; Hrókr Fas., sagnhist.; Hǫgni Ldn., Gullþ., Fbr., Nj. IX; Hǫskuldr Nj. X—XI; Ívarr Hkr. XI; Ívarr Hkr. XI; Óláfr Ldn., Hkr., Eyrb., Ld. IX; Óleifr Ldn. IX; Óláfr Hák. XIII; Ormr Sturl. XIII; Sigurðr Ldn. XI; Sigurðr Gísl. X; Sigmundr Nj. X; Skagi Sturl. XIII; Skeggi Sturl. XIII; Surtr Ldn. XI; Þóraldi Hák. XIII; Þorkell Sturl. XIII; Þorleifr Óleg. XI; Þorsteinn Hkr. X; Þorsteinn Ldn., Austf., Nj. IX—X; Þorsteinn Ldn. X; Þorsteinn Fló. X; Þorsteinn Gr. XI; Þorvaldr Ldn. X; Þrándr Hkr. XI; Ǫgmundr Jóms. X; Ǫlvir Ldn., Austf. IX; Ǫzurr Ldn., Fló. IX—X. 'Den hvide'; ganske sikkert sigter dette tn. i de fleste tilfælde til hårets farve (og vel også til skæggets og lys teint tillige); jfr. Fbr. (AM. 132 og Flat.) om Helgi: »han havde det kendingsnavn, at han kaldtes H. den hvide, ti han var statelig mand med smukt hår, hvid af hårfarve«. I nogle tilfælde har tn. måske været ironisk farvet, jfr. brugen af *hvíti* om Þorsteinn Egilsson (han beskrives i Egilss. som »hvítr á hár ok bjartr álitum« s. 293) i Egilss. 312: »rennr þú nú Þ. hvíti«, og Fritzners træffende bemærkninger II, 144.

hvítaleðr, Stigr Hkr., Fsk., Knytl. XII (v. l. *hrúta-* er sikkert ur.). 'Hvideskind', på grund af ansigtets lyse lød. Jfr. tn. som *heljarskinn*.

hvítaskáld, Óláfr Hák., Skt. XIII. 'Hvideskjald', af det hvide hår, modsat *svartaskáld*, se nedenfor.

ígrár, Eilífr Ldn. X. 'Noget grå', om håret (?).

svanhvít, Hlaðguðr Edd., sagnh. 'Svanehvid', sikkert om ansigt og hals.

rauðbekri, Helgi Ldn. 'Rødevædder'.

rauð- -Úlfr Flat. XI. 'Røde-', jfr. det følg.

rauðr, *rauði (hinn)* findes meget ofte, omtr. 40 gange, som tn.; *rauðr*: Ásgauti Ætt. XII; Eiríkr Bisk. XIV; Eysteinn Bisk. XIV; Grímr Sturl. XII; Hákon Hák. XIII (v. l. *rǫnd*); Hallvarðr Hák. XIII; Jón Ann. c. 1300; Þorbergr Bisk. XIV (en broder til Eysteinn); Þorsteinn Ldn., Hkr., Islb., Eyrb., Nj., Gr. X (også *rauði*); Þórðr Sturl., Bisk. XII; Þorgeirr Ldn. X. — *rauði*: Ármóðr Ldn. IX—X; Atli Ldn., Gullþ., Gr. X; Auðun Hkr., Mork., Orkn. XII; Auðun Bisk., Ann. XIV; Auðun Ldn. IX—X; Egill Ldn., Austf. X; Eilífr Sv. XII; Eiríkr Ldn., Eyrb., Eir., Fló., Islb. IX—X; Erlendr Sturl. XII; Geirfinnr Nj. IX—X; Gautr Hkr., Fær. X—XI; Grímr Nj. XI; Halli Nj. XI; Hallr Sturl. XII; Helgi Hák. XIII; Hrafn Nj. XI; Hróaldr Nj. X; Illugi Ldn., Harð., Heið., Eyrb. X; Jón Ann. XIII; Karl Ldn., VLj., Svarf. X; Kolbjǫrn, Bǫgl., Hák. XIII; Óláfr Eg. X; Ótta Knytl. X; Refr Ldn., Austf. IX—X; Sigvatr Ldn., Eg., Nj. IX—X; Svanr Edd., sagnh.; Úlfr Hkr. X; Vilhjálmr Ann. XI. 'Den røde', nærmest om hår og skæg, men sikkert ofte med en bibetydning af 'falsk, upålidelig', ligesom *Rauðr* i de isl. folkesagn altid er navnet på den falske rådgiver; jfr. Olafs udtalelse om Ulv den røde under Svolderslaget, hvor han kaldte ham »både rød og ræd«.

blakkr, *blǫkk*; *blakki (hinn)*, Árni Hák. XIII; Ása Hák. XIII (v. l. *blóþ*, men ur.); Guðólfr Hák. XIII; — Bjǫrn Gísl.

IX. 'Den mörkladne, mörkebrune' vilde tn. bet. efter nutidsisl.; efter nynorsk derimod 'den blege'; at det er den første betydn., der her må antages, bliver sandsynligst ved skjaldenes brug af adj. *blakkr* om ulvenes og skibssidernes farve. Det bemærkes, at Guðólfr var fra Blakkastaðir og har måske derfra hæntet sit tn., han var tilmed ilde lidt, — samt at Ása var hans frille.

heljarskinn, Geirmundr, Hámundr (brødre) Ldn., Sturl. IX; Þórólfr Ldn., Vd. X (jfr. *heljarskegg* ovf.). 'Hel-skind', ɔ: mörk hud, mörk af hudfarve (Hel var sort på den ene side af hovedet); brødrene G. og H. fik tn., fordi de var »svartir mjǫk«; deres fader sagde, at han aldrig havde set sådanne heljarskinn.

kámr, kámi, Ketill NgL XIII; Óláfr Sturl. XIII (v. l. *korni*). 'Den mörke, sortsmudsede'; isl. *kámugur* 'sort af *kám*, smuds'; no. *kåm* 'dunkel, mörkladen' (Aasen).

sámr, Gunnarr Hák. XIII. 'Mörkladen', sml. *sámleitr*, no. *såm* 'mörkladen, sortagtig' (Aasen).

sorti, Guðmundr Sturl. XIII. 'Den sorte'; *sorti* er subst. 'mörke, dunkelhed, mörk strækning', f. eks. på himlen.

surtr, Þorsteinn Ldn., Ld., Eyrb., Gullþ., Islb. X. 'Den sorte'; subst. til *svartr;* næppe = *Surtr* i mytologien.

svarti (hinn), Aðils Fsk. IX; Án Ld. X—XI; Atli Jóms. X; Bárðr Ldn., Hkr., Sturl. XI; Bárðr Nj. X; Bárðr Skt. XI; Gizurr Hkr. (= G. gullbrá) XI; Grímr (i et hdskr. at Nj. f. Þorgrímr skrauti); Guðrøðr Hák. XIII; Hálfdan Hkr., Fsk., Ldn., IX; Hálfdan Hkr., Fsk. X; Hallvarðr Árónss. XIII; Helgi Ldn. XI; Hrókr Sturl., Fas., sagnh.; Illugi Ldn., Eg., Eyrb., Ld., Heið. X—XI; Jón Hák. XIII; Jón Bisk. XII; Kári Ldn. XI; Karl NgL XIII; Ketill Sturl. (v. l. *sútari*, vel ur.) XIII; Kolbeinn Sturl. XIII; Kolbeinn Nj. XI; Ljótr Nj. X; Óláfr Hák. XIII; Óttarr Hkr., Skt. XI; Pétr Sv. XII; Plógr Knytl. XII; Sveinungr Hák. XIII; Úlfr Sv., Bǫgl. XII; Þjóstarr Sv. XII; Þórarinn Ldn., Eyrb. X; Þorbjǫrn

Ldn. IX—X; Þorbjǫrn Orkn. XII; Þorbrandr Hák. XIII; Þorfinnr Hkr. XII; Þórir Ldn. IX; Þorkell Ldn., Rd., Nj. X; Þorkell Hák. (Flat.) XIII; Þorsteinn Ld. XI; Ǫngull Ldn. X (en sön af Þorkell svarti). 'Den sorte', ɔ: med sort hår og sort skæg. Det bemærkes, at flertallet af disse 'sorte' er ikke-Islændere, Nordmænd og Danske.

svartameistari, Ríkarðr Sv. XII. 'Den sorte mester', sikkert på grund af hans sorte hår.

svartaskáld, Óláfr Sturl. XIII; Þorkell Austf. X—XI. 'Den sorte skjald', ɔ: med sort hår og skæg; modsat *hvítaskáld*, se ovf.

svartakjappi, Jón Sturl. XIII. 'Sortebuk', vel på grund af sort hår og skæg.

svartiþurs, Þráinn Ldn. IX. 'Sorteturs', af sort hår og skæg og uhyggeligt udseende.

flekkr, Bárðr Hák. XIII; Þorgeirr Hkr. XI. 'Plet', vistnok en rødblå plet i ansigtet; jfr. ovf. *blákinn*.

valbráð, Bersi Sturl. XII. 'Sort plet, lungeslag' (nu altid *valbrá*), »því ǫnnur hans kinn var kolblá«; jfr. *flekkr* og *blákinn*.

uppsjá, Hallvarðr Jóms. (Flat.) X; Ǫnundr Fas., sagnh. 'Seen opad', fordi han har knejst meget med hovedet.

13. Tale, stemme. *rǫdd*, Jón Hák. XIII; Þórir Sturl. XIII. 'Stemme', höj stemme.

hreimr, Þorleifr Sturl. XIII; Þorvarðr Skáldhr. XI. 'Stemmeklang', omtr. = *rǫdd*.

smámælti (hinn), Oddr Sturl. XIII. 'Talende med spæd og ligesom lidt læspende stemme'.

orðlokarr, Vémundr Ldn., Nj. IX; Þórólfr Ldn. IX (dette er blot en variant til hint). 'Ordhövl', en veltalende mand (jfr. *mærðar timbr* hos Egill).

sléttmáli (hinn), Haraldr Orkn. XII; Ketill Nj. IX—X (v. l. *málgi* ur.). 'Den glat talende, veltalende', hvis tale løber jævnt og flydende.

málga (hin), Þórhalla Ld. X. 'Den snaksomme, sladrevorne'.

skraf- -Oddr Sturl. XIII. 'Den meget talende'.

skraf, Haldórr Sturl. XIII. Det samme som foreg. *Skraf* er subst. og bet. 'en let, ligefrem samtale'.

skvaldri, Haldórr Hkr., Skt. XII; Jón Ætt. XI. 'Den altid talende'. H. digtede mange kvad om forskellige fyrster.

tǫlu- -Frosti Fas., sagnh. 'Tale-'; det er ikke ganske sikkert, om hdskr.s skrivemåde er at opfatte således (el. som *Tólu,* af et kvindenavn?).

tǫlusveinn, Magnús Sturl., Bisk. XIII. 'Talesvend', ironisk; M. »var munkr ok eigi merkr, en miðlungi réttorðr«.

langtala, Hróaldr Hkr. XII. 'En, der taler længe'; H. var præst, »hann var maðr málnsjallr«.

tafsi, Sigurðr Ann. XIII. 'Den hurtig talende'; isl. *tafsa* 'at fremsige hurtig og remsemæssig'. Denne betydning kunde her passe godt; mindre sandsynligt er det at forbinde tn. med no. *tafse* 'en liden klud, pjalt' og dermed sammenhørende ord.

sǫng- -Bjarni Bisk. XII. 'Sang-'.

gjallandi, Sumarliði Heið. X; Þórarinn Ldn. X; Þorgils Ldn. IX—X; Þorgils Eg. IX. 'Med gjaldende, höj gennemtrængende stemme'.

glǫmmuðr (glammaðr), Grímr Ldn., Fló., Sturl., Bisk. X—XI. 'Den glammende', omtr. = *gjallandi.*

skrækr, Duggáll Hák. XIII. 'Skrig', den skrigende.

rámr, rámi (hinn), Bergþórr Hák. XIII (v. l. til *tanni* se ovf.). 'Med rusten stemme'.

stamr, stami, Ingjaldr Sturl. XIII; Ketill Ann. XIII; Þorsteinn Sturl. XIII; Þorviðr Hkr. XI. 'Den stammende'.

þegjandi, Þórir Hkr., Ldn., Orkn., Nj. IX. 'Den tavse, lidet talende'.

ómálgi (hinn), Askr Ldn., Nj. IX; Páll Orkn. XII. 'Den lidet snakkende' (eller = stum?).

ómáli, Karl Svarf. X—XI. 'Den stumme'; jfr. sagaen.

14. Hals. *háls,* Hallvarðr Flat. IX; Jǫrundr Ldn., Vd.,

IX—X. 'Hals'; H. fik sit tn., fordi han havde fåt et stort sår i halsen bagved øret, så at han siden bar hovedet skævt.

gullháls, Glœðir D. N. XIII. 'Guldhals', med guldring om halsen, jfr. brugen af *gullhálsar* i Sv. og oftere.

langháls, Ketill Nj. IX—X (ur. v. l. for *langr*); Melkólfr Orkn. XI; Óleifr Ldn., Austf. X. 'Langhals'.

leðrháls, Þórir Ldn., Rd. X. 'Læderhals', fordi han i Fitjaslaget havde skåret et hul i en oksehud og benyttet den som værn (han har stukket hovedet igennem hullet og ladet huden hænge ned for og bag).

mosháls, Þóra Ldn. X. 'Moshals', med hår på halsen(?), eller fordi hun har brugt mos som lægemiddel mod et halsonde? Jfr. Steinars vers, Korm. 38 (s. 27).

skammháls, Erlingr Bǫgl. XIII. 'Korthals'.

sviri, Þórðr Þ. hreð. 'Nakke'.

barki, Bjǫrn Hák. (v. l. *bakki*, *þakki*, *pakki*) XIII. 'Den forreste del af halsen, luftrøret, strube'.

holbarki, Þorvaldr Ldn. X; Þorvaldr Ldn. X; der antydes intet slægtskab mellem disse to. 'Med hul på halsen (luftrøret)?'.

barkabassi, Árón Sturl. XIII (v. l. *kjúka-*). Hvis *barka-* er rigt., må tn. vel bet.: 'Den svære mand med den svære hals(?)'; *bassi* egl. = 'björn', jfr. no. *basse* »et stort og triveligt dyr; også en stor og stærk karl« (Aasen), men *barka-* kunde også komme af *barki* 'et skib'. Hvad *kjúka* skulde bet., er uklart.

15. Skulder. *herðibreiðr*, Hákon Hkr. XII. 'Hærdebred', med brede skuldre.

Overkrop. *kroppr*, Þorsteinn Skt. XII. 'Krop'; kunde også være stedsnavnet *Kroppr*.

járnbúkr, Jón Sturl. XIII. 'Jærnkrop'.

16. Barm, bryst. *barmr*, Haldórr Sturl. XIII. 'Barm'; heri kunde også ligge et stedsnavn.

bringa, Þorkatla Flat. IX. 'Bringe', ɔ: med fyldig barm.

knarrarbringa, Ásný Sturl. XII; Þorbjǫrg Gullþ., Eir.,

Flat. X. 'Knarrebringe', med bryst som en skibstavn ɔ: höjbarmet.

bringr, Helgi Sv. XII. 'Med svært bryst'; masc. til *bringa*. Jfr. *kringr*.

ǫngt-i-brjósti, Ávaldr Ldn. IX. 'Trangt-i-bryst', ɔ: astmatisk.

17. Mave. *magi*, Erlendr Sturl. XIII; Hákon Hkr., Mork. XII. 'Mave', enten med en stor mave eller = grådig; m. h. t. E. synes den sidste bet. at være at foretrække; han sammenstilles med Tore 'mund', der var hans madfælle.

maga- -Bjǫrn Sturl., Bisk. XIII. 'Mave-', ɔ: med en stor mave.

breiðmagi, Þórarinn Orkn. XI—XII; Þorsteinn Nj. X—XI. 'Bredmave'.

harðmagi, Heðinn Hkr., Fsk. XII. 'Hårdmave', uvist hvorfor; mulig: den der lider af forstoppelse. Jfr. isl. *harðlífi* 'forstoppelse'.

hrísmagi, Án svarti Ld. X—XI. 'Rismave', efter en dröm, han havde (Ld. 185); en kvinde kom til ham og sprættede hans mave op, tog indvoldene ud og fyldte mavehulen igen med ris.

hvalmagi, Bjǫrn Ldn. X. 'Hvalmave', enten med en mave så stor som en hvals eller fordi B. holdt af hvalkød.

ístrumagi, Þórðr Hkr. XI. 'Istervom'.

smjǫrmagi se nedenf. afdel. V.

byggvǫmb, Helgi Sv. XII. 'Bygvom', vel fordi H. holdt af byggrød el. lign.

þǫmb, Jósteinn Hák. XIII; Þórir Gr. XI. 'Udspilet, udbuet mave'. Der har været et adj. *þambr*, hvoraf vi finder fem. i et vers af Bjǫrn hitdœlakappi (varð aum [Tords moder] í vǫmb | ok heldr til þǫmb ɔ: tyk på grund af frugtsommelighed), isl. *þemba* og *þembast upp* 'at blive fyldt, af vind el. ved en sygelighed' om maven (*uppþembdr* 'udspilet', *þembingr* 'vattersot'), jfr. no. *temba* 'fylde, stoppe' (Aasen). Jeg tvivler ikke om, at *þǫmb* i *þambarskelfir* (Einarr) er identisk med

det her behandlede; det tn. har Einar fåt i sin ældre alder på grund af sin førlighed; et *þǫmb* i bet. 'bue' el. 'buestræng', er i oldsproget ellers ukendt og blot antaget for at forklare Einars tn. Det findes først i rimer fra o. 1400.

beli, Eysteinn Fas., Skt., sagnh. 'Bug'; denne betydning er velbekendt på Island (*beli*, gen. *bela*).

18. Ryg. *hryggr*, Haraldr Fas., sagnh.; Hróaldr Ldn. IX; Hróaldr Hkr. IX (også, men ur., *hrókr*); Hróðlaugr Nj., identisk med Hróaldr I; Þorsteinn Bisk. XIII; Þorvaldr Eir., er atter identisk med Hróaldr I. 'Ryg', med svær, bred ryg.

járnhryggr, Jǫkull Fas., sagnh. 'Jærnryg'.

kettuhryggr, Kolbeinn Hák., Bisk. XIII. 'Hunkatteryg', ɔ: med en svær, buet ryg, der kunde sammenlignes med en kats, der »skyder ryg«; *kettu-* (ikke *kattar*) gör tn. mere ironisk.

bullibak, Þórarinn Fsk., forhist. Betydning usikker, medmindre *bulli-* står i forb. med st. i *bulla* 'at boble, syde' (»hvirvle som sydende vand«, Aasen, der også har subst. *bulla* = *bóla* 'en boble'). Mulig kunde det så bet.: 'krumryg' el. pukkelrygget. Jfr. *bullufótr*.

flǫskubak, *-bakr*, Þorgeirr Ldn., Gr. X. 'Flaskeryg' vilde man vel opfatte som 'rundrygget' (jfr. ovf. *flǫskuskegg*), hvis ikke sagaen gav os den oplysning, at T. engang blev hugget i ryggen, men til alt held havde han på den en 'læderflaske', d. v. s. et læderhylster med drik i; det var den, hugget ramte, og deraf fik T. sit tn.

grjónbak, *-bakr*, Gunnarr Sv., Bǫgl., Ann. XII—XIII. 'Grynryg', uvist hvorfor.

kúlubak (eller *-bakr?*; v. l. *kolu-*), Hallsteinn Sturl., Bisk. XIII. 'Kugleryg', ɔ: pukkelrygget.

lǫngubak, Ljótr Ldn. X. 'Lange-ryg', af *langa*, en torskeart (gadus molva).

tǫskubak, Ormr Ldn., Nj. X; Ǫnundr Ldn., Nj. X; Ǫrnólfr Gl., identisk med Ormr. 'Taskeryg', uvist hvorfor.

kroppinbakr, Kolr Fas., sagnh. 'Krumrygget', ɔ: pukkelrygget.

smjǫrbakr se nedenfor afdel. V.

bakskiki, Auðun Bj. X. 'Bag(ryg-)stykke'; *skiki* bet. 'et afskåret eller afgrænset stykke' (*landskiki* t. eks.).

19. Midje. *miðlangr*, Þorsteinn Hkr., Jóms. X. 'Lang i midjen', med usædvanlig langt parti mellem bryst og hofter.

beinserkr, Brúsi Fas., sagnh. 'Bensærk', d. v. s. 'os ilion cum omnibus costis maxime cum costis spuriis in unum os coalitum' (Bj. Hald.); velbekendt i det daglige talesprog.

20. Side. *blásiða*, Bjǫrn Flat. X; Bjǫrn Harð. X. 'Sort-side', sort på siden.

eskisiða, Ásmundr Korm., Nj. X. 'Asketræs-side', fordi han havde asketræsplader (til værn) om brystet?

járnsiða, Bjǫrn Ldn., Nj. IX; Bjǫrn Knytl. XII. 'Jærn-side', vel egl. den, der har jærnplader (til værn) på siderne.

21. Arm, hånd. *handar-* -Bassi Sturl. XII; -Leifr Sturl. XIII. 'Hånd-', på grund af et eller andet ejendommeligt ved hånden eller armen.

hlaðhǫnd, Þóra Eg. X. 'Med guldbroderet bånd om armen'.

ǫrv(h)ǫnd, *-ǫndr*, *ǫrvahǫnd*, Þórðr Ldn., Fsk., Jóms. X; Þórðr Ldn. XI. 'Kejthåndet', egl. 'pilehånd', fordi den venstre hånd holdt om pilens spids på buen, idet den blev skudt.

handi, Auðun, Áróns., Bisk. XIII. 'Med hånden', omtr. = *handar-* ovf.

einhendi, Egill Fas., sagnh.; Jǫkull Fas., sagnh.; Kári Hák. XIII; Ketill Ldn., Gr. IX—X. 'Enhændet'.

krepphendi, *kreppil-*, Bjǫrn Hkr., Skt. XI—XII. 'Krum-håndet', hvis fingre er böjede indad uden at kunne rettes ud.

skjóthendi se *skjótandi* V.

skammhǫndungr, Skeggi Ldn., Sturl., Gr. X—XI. 'Den kortarmede'.

handrammi (hinn), Hávarðr Fas., sagnh.; Tanni Heið. X—XI. 'Den håndstærke'; »ok ekki var hann sem menskir menn at afli« hedder det om T.

harðgreipi (hinn), Hárr Bjarkam., sagnh. 'Med hårdt knugende hånd'.

þumli, Þórðr Sturl., Bisk. XIII. Sikkert = *þumall* 'tommel' (vel med en ejendommelig tommelfinger).

hnefi, Ráðbarðr Fas., sagnhist. 'Næve'.

ǫlbogi, Eyvindr Hkr., Fsk., Orkn. XI—XII. 'Albue'.

víðfaðmi, Ívarr Hkr., Flat., Nj., Fas., sagnh. 'Vidtfavnende'; tn. har vistnok hensyn til Ivars overordenlige magtområde; »han underkastede sig alt Sveavælde; han besad også hele Danevældet og en stor del af Saksland og hele Østerrige, samt en femtedel af England«.

22. Penis, Cunnus. *beytill*, Ívarr Ldn., Gr. IX. 'Stødeeren', jfr. Fritzner[2], hvis ikke *beytill* bet. det samme som *góibeytill*, navn på en plante. I øvrigt haves et no. *bøytel* 'kop, kumme' (Aasen).

skaðareðr, Árni Sv. XII. 'Der gör skade med sin penis', el. 'den, der har fåt sin p. beskadiget'.

smjǫrreðr, Kolbeinn Bǫgl. XIII. 'Smör-penis', med p. blød som smör.

hrokkineista, Herjólfr Ldn. IX. 'Med sammenskrumpet(?) testikel'; således Melabók for de andres *hokinrazi*, se nedenfor.

kunta, Rǫgnvaldr Hkr. XII. 'Cunnus'.

brunda- -Bjálfi Ldn. IX. 'Brunst- el. Sæd-'; *brundr* = den menneskelige sæd.

fuðhundr se nedenfor.

strað- -Bjarni Hkr. XII. 'Den sodomitiske'.

23. Anus. *Raza-* -Bárðr Hkr. XII; -Bersi Korm. X. Gen. pl. af *raz (rass)*, 'gattet med de nærmeste omgivelser'. Bersi havde vist aldrig dette tn., men det bruges lejlighedsvis i tiltale, efterat sværdet havde ramt hans þjóhnappar og var gledet ned langs lårene (Korm. s. 28).

hnappraz, Hergils Ldn. X. 'Med rund bagdel?', af *hnappr* 'kop, skål' (= ty. *napf*).

hokinrazi (v. l. *holkin-*), Herjólfr Ldn., Eyrb. IX. Af *hokinn* 'böjet i knæleddene, sål. at bagdelen stikker bag ud'. *Holkin-* giver næppe nogen mening. *Hokinn* er vel egl. part. til et

vb. *húka*, *hýk*, *hauk* osv. (stærkt) = *húka*, *húkti* (svagt), hvis betydning er ens i isl. og no.

kastanrazi, *kastand-*, Ásmundr Bisk., Sturl., Ann. XII. 'Som kaster, vrikker med bagdelen'.

bakrauf, Erlendr Sturl. XIII; Gilli Mork., Frís. XII. 'Røv, gat'.

hafrsþjó, Þórir Ldn., Vd. X. 'Bukke-(ars)balle'.

fretr, Eysteinn Islb., Austf., sagnh. 'Fjært'; lat. bumbus i Hist. Norw.

meinfretr, Eysteinn Ldn. IX—X. 'Ménfjært'.

fiss, Gunni Hkr. XII (v. l. *fill* 'elefant', ur.) = *fretr*, men noget finere.

dritljóð, Andrés Bǫgl. XIII (v. l. *dritskitr*), sikkert = *drit-hljóð* 'skarn-lyd', = *fretr*.

24. Ben og hvad dertil hører. *klofi*, Sǫlvi Hkr. IX. 'Med stort skræv', af *klof*, som bet. rummet mellem benene. Men ordet kan også bet. 'spalteren' (jfr. *kljúfa*).

limr, Bótólfr Hák. XIII; Sæbjǫrn Sv. XII. 'Lem', uvist hvorfor, men synes at måtte hentyde til benene; kunde også betegne armen(e).

fótr, Jón Orkn. XII; Páll Hák. XIII (v. l. *pottr* ur.); Sigmundr Ann. XIV; Snorri Ann. XIV. Om J. hedder det, at han engang fik sår på benet og altid siden haltede »og blev kaldt J. fod«. Om de andre gælder vistnok noget lignende.

fótar- -Ǫrn, Sturl. XIII. 'Fod', jfr. foreg.

baulufótr, Ásgrímr Sturl. XIII. 'Kofod', af *baula* 'en ko'.

bláfótr, Þorsteinn Ætt. X. 'Sortfod'.

blýfótr, Árni D. N. XIV. 'Blyfod', vel = tung til at gå.

burlufótr (bullu-), Ófeigr Ldn., Gr. IX. 'Med tyk (opsvulmet) fod (ben)'?; jfr. *bullibak* ovf. Eller med 'stolprende ben'?, jfr. Ross *burla* 2: »føre sig ubehjælpeligt og larmende«.

bægifótr, Þórólfr Ldn., Eyrb. X. 'Skadefod', som har fåt benet beskadiget. T. blev engang såret i benet »og gik altid siden halt; deraf kaldtes han b.«; *bægi-* af st. *bág-* i

subst. *bágr*, vb. *bægja;* egl. skulde *bægi-* (st. i vb.) her være transitivt, i bet. 'generende, hæmmende', og der er intet i vejen for at opfatte tn. således.

folafótr, Þórðr Magn. berf., hvor Hkr. har *Fólason*, som vistnok er det rigtige. X. 'Følfod' (ikke plantens navn).

hundsfótr, Þórir Fas., sagnh. 'Hundsfod', fordi T. var født med fødder som en hunds (se Hrólfss. kraka) »fra vristen af«.

krókfótr, Eiríkr Ætt. X. 'Krogbenet, skævbenet'.

skammfótr, Bergr Gísl. X. 'Kortben', med det ene ben kortere end det andet.

slakkafótr, Haldórr Sturl., Bisk. XI (v. l. *slakki*, *slátr-* ur.). 'Slapfod', jfr. no. *slakk* (= slank) 'slank, smækker, tynd, især om træer', vb. *slakka* 'slappe, løsne', subst. *slakke* 'slaphed' (Aasen); det er netop det sidste ord, tn. indeholder. Isl. har *slakur*, vb. *slakna*, i samme betydning.

tréfótr, Steingrímr Sturl. XIII; Þorvarðr Sturl. XIII; Ǫnundr Ldn., Gr. IX. 'Træben'; om Ǫ. hedder det, at han »mistede benet i Hafsfjordslaget, og gik med træben siden efter«.

uxafótr se nedenfor.

þyrnifótr, Þorgeirr Eg. X. 'Tjörnefod', fordi han havde fåt en torn op i foden?

bundinfóti, Þorkell Fas., sagnh.; Þorkell Ldn., Nj. IX—X. 'Med forbundet ben, fod'.

háfœta, Hálfdan Ágr., Fsk. IX—X. 'Höjben', jfr. *háleggr* og *hvítbeinn.* Mulig stammer tn. (»er sumir kǫlluðu háfœtu« Ágr. jfr. Fsk.) fra Torf-Einars vers, hvor det synes brugt med ironisk biklang.

gaddabein, Arnliótr Ætt. X—XI. 'Pigben', en der har fåt en pig op i sit ben.

langabein, Þorsteinn Sturl. XIII. 'Langben'.

ristarbein, Eilífr Sturl. XII. 'Vristben'.

trumbubein, Þorsteinn Ldn. IX—X. 'Trommeben', af *trumba* i bet. 'et hult rør eller stilk', altså: et langt tyndt ben?

berbeinn, *berfœttr*, *berleggr*, Magnús Hkr., Ágr. osv. 'Bar-

ben, barfod'; jfr. beskrivelsen Hkr. III, 255. Jfr. *hávi* og *Styrjaldar-*.

birkibeinn, Einarr Sturl. XIII; Eiríkr Sturl., Bisk. XIII; Eysteinn Flat., Ann. (= E. meyla). 'En birkeben', en til Birkebenerne hørende mand; tn. fik disse, fordi »de bandt birkebark om deres ben« i mangel af (ben)klæder? Jfr. *birkileggr*.

digrbeinn, Óláfr Óleg. X (ↄ: Olaf Geirstaðaálfr d. yngre). 'Tyklæg'.

fylbeinn, Þormóðr Bǫgl. XIII. 'Følben', med ben som et føls (?).

hvítbeinn, Hálfdan Hkr., Ldn., forh.; Hálfdan Fsk. IX—X = H. háleggr. 'Med hvide ben'.

kábeinn, Óláfr Hák. XIII. I dette tn.s første del er jeg tilböjelig til at se fuglenavnet, no. *kaa* (»Allike, corvus monedula« Aasen), da. *kåa*, uagtet det ikke findes i den norsk-isl. litteratur. Men fuglen er norsk og O. er en Nordmand. Altså: 'med ben som en allikes'. Fritzners forklaring er ikke tiltalende.

mjóbeinn, Þórir Hák. XIII; Þrándr Ldn., Gullþ. IX—X. 'Tyndben'.

skolbeinn, Erlendr Hák. XIII (v. l. *skósveinn*, Eirsp., Flat., måske rigtigere). 'Med skæve(?) ben'.

þjokkubeinn, Þorsteinn Ldn., Austf. IX (el. *bein?*). 'Tyklæg'; af *þjokkr* 'tyk', el. subst. *þjokkva(?)*, som dog ellers ikke forekommer.

ørrabeinn (erra-, erru-), Þorgrímr Ldn., Fló. X. 'Arben', et arret ben.

réttilbeini, Rǫgnvaldr Hkr. IX—X. 'Med lige (lange) ben'.

skítinbeini, Einarr Sv. XII. 'Med skidne ben'.

mjóbeina, Steinvǫr Korm. X. 'Tyndben'; jfr. *mjóbeinn*.

leggr, Þorsteinn Ldn. IX—X. 'Læg', af en el. anden ejendommelighed ved læggen (benet).

birkileggr, Eiríkr Bisk. XII. 'Birkelæg'; E. synes ikke at have været en birkeben.

háleggr, Hákon Flat. XIII—XIV; Hálfdan Hkr., Fsk. IX—X; Sǫlvi Sturl. XIII; Þórir Fas., sagnh. 'Höjlæg'; (Halfdan kaldes også *háfœta* s. d., og *hvitbeinn*). Tore blev kaldt *h.* »fordi jeg ikke har set nogen höjere til knæet« (om afstanden fra vristen til knæet).

sprakaleggr, Þorgils Hkr., Fsk., Knytl. X. 'Knagben', jfr. vb. *spraka* 'at knage'?, el. af *sprakje* 'enebærtræ' (Aasen)?

spýtuleggr, Árni Orkn. XII. 'Trælæg', vel = *tréfótr*; af *spýta* 'et langt, tyndt stykke træ'; kunde også være = *mjóbeinn*.

viðleggr, Þórir Eyrb. X. 'Træben'; T. fik sit ben afhugget »ok gekk við tréfót síðan, því var hann kallaðr þ. v.«

lær- -Bjarni Sturl. XIII. 'Lår-'.

kjǫtlær, Karl Sv. XII. 'Kødlår', fyldigt, tykt lår.

lærdjúpr, Jón Sturl., Bisk. XIII. 'Lårdyb', hvis lår er langt (?).

kné, Eyvindr Ldn. IX—X. 'Knæ', fordi det var beskadiget?

hœkill, Ǫrnólfr Bǫgl. XIII. 'Knæled på dyrs bagben'.

hœkil- -Snorri Fbr. X—XI. Se foreg.

hœll, Eiríkr Hkr. XII. 'Hæl', fordi den var beskadiget?

leistr, Helgi Sturl. XIII. 'Fod', d. v. s. fra anklen af. Når jeg gengiver dette tn. ved 'fod' og ikke ved 'sok' (som mulig er det rette i dette tilfælde), er det fordi grundbet. i *leistr* uden tvivl er fod og bet. 'sok' sekundær; jfr. Tjodolfs *hyrjar leistum* 'med ildfødder' (ikke ildsokker). Jfr. K. Gíslason, Aarbb. (1881) 237.

tá, Hróaldr Fas., sagnh. 'Tå'.

ilbreiðr, Eindriði Flat. X; Ketill Ldn. IX—X. 'Med bred fodsål' (lat. planta). K. kaldes blot *breiðr* (v. l. *viðbjóðr*, der sikkert er opstår af *ilbreiðr*) i Grímss. loðink. Fas. II, 155.

buna, Bjǫrn Ldn., Eyrb., Ld., Nj. IX; Bjǫrn Ágr. (= Bjǫrn kaupmaðr) IX—X. Betydningen er omtvistet (jfr. Gerings anmærkn. i Eyrb. c. 1,1). Nærmest ligger det at identificere ordet med no. *buna* »benpibe, enkelt ben i legemet; i flertal:

lemmer, lægge eller arme« (Aasen). Bj. Haldórsson har *b.* = »pes bovis v. ursi«; han anfører også *bjarnarbuna* »acantha« (björneklo). Herefter vilde *b.* vel betyde 'klumpfod' el. lign. *Buna* 'vandstråle el. lille fint fald i en bæks indsnævring' kunde vel også komme i betragtning.

bunu- -Pétr Orkn. XII (v. l. *Hvinu-*). Ang. bet. se forang. *Hvinu* vilde være gen. af *hvina* 'hvinen'.

stigandi, Þorbjǫrn Hæns. X; Þrándr Eyrb. XI. 'Trædende', ɔ: med lange skridt.

halti (hinn), Eyjólfr Ldn., Ld., Ljósv. X; Hámundr Ldn., Nj. X; Hávarðr Ldn., Háv., SnE. IX—X; Hávarðr Fsk. XII; Heinrekr Hkr., Knytl. XII; Hrómundr Ldn., Vd. X; Óleifr Nj., Eg. X (men ur. for *hjalti*); Steingrímr Fær. X—XI; Úlfr Sturl., v. l. fejlagtigt f. *ok Hallr*. 'Den haltende'.

hækja, Hrokkell Fas., sagnh. 'Krykke'.

25. Til alt det foregående slutter sig endnu en hel række tilnavne, der går på legemets hele udseende og holdning (nogle enkelte dog måske på hoved og ansigt alene og burde da snarest henføres til 'hoved'-gruppen), samt dets kraft eller svaghed. De falder igen i mindre grupper, omtr. som følger.

a) Lyst, fagert udseende (måske nærmest ansigtet).

fagri (hinn), *fagra (hin)*, Bárðr Flat. X—XI; Finna Korm. X; Freysteinn Ldn. IX—X; Helga Gunnl., Eg. X—XI; Ingibjǫrg Fas., sagnh.; Ingólfr Ldn. X—XI; Jón Ann. XIII; Solveig Eg. IX; Þorkell Nj. X; Þorleikr Hkr., Skt. XI; Þorsteinn Nj. XI; Þorsteinn Austf. X; Æsa Fas., sagnh.; Ǫnundr Nj. X. 'Den smukke, skönne'; om Ingolf hedder det, at »hann var manna vænstr«, »manna fríðastr ok þó mikill« (Vd.). Tn. indeholder vel mere end ansigtets skönhed alene, også hele legemets velproportionerede bygning; jfr. udtr. *vænn* om Ingolfr.

fǫgrumskinni, Þorgautr Knytl. XI. Omtr. = det foreg.; om T. hedder det, at »hann var manna fríðastr«, og at det var kong Harald hårdråde, der kaldte ham sål., åbenbart ironisk.

ljósa (hin), Ása Hkr. XII; Æsa Ldn., forhist. 'Den lyse', vel blonde, med lyst hår og hvid teint.

væni (hinn), væna (hin), Helga Gunnl. X—XI; Hǫskuldr Ldn. XI; Ólǫf Kjaln. X—XI; Tanni Sturl. XIII; Víglundr Vígl., uhist.; Æsa Fas., sagnh. 'Den statelige'; adj. betegner både ansigtets skönhed og den smukke, statelige legemsvækst; Helga kaldtes også *hin fagra;* om Ól. hedder det: »þat var at ágætum gǫrt, hversu fǫgr hon var«.

Eykindill, se ovf.

geisli, Ólǫf Þhreð., uhist. 'Stråle'.

Hamarljómi, se ovf.

Hlíðarsól, se ovf.

ljómi, Eiríkr Sturl. XIII; Guðrøðr Ldn. VIII—IX; Guðrøðr Hkr., Fsk. IX—X; Guðrøðr Ágr. X; Ívarr Flat., uhist.(?). 'Glans, stråle'; om I. hedder det, at han kaldtes så, fordi han var »allra manna vænstr«; tn. går således på hele skikkelsen.

landaljómi, Þórdís Bj. X—XI. 'Landenes glans', måske ikke et egl. tn.

hólmasól, Þorbjǫrg Ldn. IX—X, så kaldt, fordi hun fødtes i øen i Øfjordselvens munding.

Lundasól, se ovf.

náttsól, Guðrún Nj. X—XI. 'Natsol', vistnok let ironisk farvet, for at betegne hendes løsagtighed; hun var en vinter en købmands elskerinde.

mjǫll, Gauthildr Fas., sagnh. 'Nyfalden sne', ɔ: lys som sne.

stjarna, Bjarni NgL. XIII; Guðný Bisk. XIII. 'Stjærne'. Hører måske ikke hertil.

b) Størrelse. *mikill*, Þórðr Ldn. IX—X. — *mikli (hinn), mikla (hin)*, Áki (mulig uhist.) Hemþ. XI; Arnoddr Sturl. XII; Bjǫrn Ól. Tr. (1853) X; Dagr Sturl. XIII; Hallbjǫrn Sturl. XIII; Hrolleifr Ldn. X; Jǫrundr Sturl. XIII; Magnús Sturl. XIII; Refr Ldn. X; Saxi Sturl. XIII; Sigvatr Sturl. XII—XIII; Símon Sturl., Bisk. XIII; Tjǫrvi Austf. X—XI;

Þórdís Ldn. X; Þorgrímr Nj. X—XI; Þrándr Gullþ. IX—X. 'Den store', ikke alene den höje, men også den svære; tn. indbefatter såvel höjde som — en dertil svarende — dröjde.

stóri (hinn), Þórarinn Sturl. XIII. 'Den store', d. v. s. den höje. Kunde også bet.: 'den stolte, overmodige'.

hávi (hinn), Bjǫrn Ldn. IX—X; Hrafn Fas., sagnh.; Ketill Hkr. X; Magnús Hkr. X—XI (= Magnus barfod); Rǫgnvaldr Fas., sagnh.; Þorgrímr Ldn. X; Þórir Ldn. IX—X; Þorkell Hkr., Jóms., Knytl. X—XI; Þorkell leifr Ldn., Gl. X; Þorleifr Gl. X; Þorvaldr Austf. X. 'Den höje'.

heiðumhár, *-hærri*, Rǫgnvaldr Yt., Hkr. 'Höj som, höjere end, hederne'; således er dette tn. senere blevet misforstået, istedenfor at det oprl. vistnok bet. 'den hæderhöje' (Bugge, Bidrag); det hører således kun uegl. herhen.

há- -Alfr (altid skr. *Hálfr*) Fas., sagnh.; -Logi Fas., myt.; -Snorri Ldn. XI—XII. 'Höj-'. Om Half hedder det, at han var »manna hæstr«.

langr, langi (hinn), Einarr Sturl. XIII; Haldórr Bisk. XIII; Jón Ann. XIV; Ketill Sturl. XIII; Óláfr Sturl. XII—XIII; Sveinn Ann. XIII—IV; Þorkell Nj. X (= Þ. hávi); Þrándr Gullþ. X; — Árni Skt. XIII; Bengeirr Sv. XII; Bergsveinn Sv., Bǫgl. XII—XIII; Eiríkr XIII; Eiríkr Flat. XIV; Gunni Bǫgl. XIII; Hlǫðvir Hkr. X; Klémet Hák. XIII; Knútr Hák., Ann. XIII; Óláfr Sv. XII; Ormr Bǫgl. XIII; Þórir Hkr. XI; Þorkell Nj. X; Þorsteinn Sturl. XIII. 'Den lange', omtr. ganske det samme som 'den höje'. Tn. forudsætter dog, at dröjden er forholdsvis ringere.

furulangr, Bjǫrn Sv. XII (v. l. *-leggr*). 'Lang (höj) som et fyrretræ', sml. 'granvoksen'. Hvis *-leggr* er rigtigt, hører det til ovf.

lang- -Ormr Bisk. XIV. 'Lange-'.

langidjákn, Einarr Sturl. XIII. 'Langedegn'; E. har vel været degn; i øvrigt findes også *langr*.

langbrók, Hallgerðr Ld., Nj. X. 'Langbrog', som vel egl. bet., at hendes ben var lange. I Ldn. kaldes hun *snúinbrók*.

kraki, Hrólfr Hkr., Fas., forh. 'Krake', d. v. s. en lang, tynd gren el. stang. Iflg. Sakse bet. *Krage* »et træ med stynede grene«, hvilket jo passer særdeles godt som hentydende til »kongens usædvanlig höje skikkelse«. Jfr. det følg.

stǫng, Sigurðr D. N. XIV; Þórdís Eg. X. 'Stang', omtr. samme betydn. som foreg.

bolstǫng se nedenf. V.

sneglu- -Halli se nedenf.

Mostrstǫng, se ovf.

litli (hinn), Álfr Skt. IX; Álfr Eyrb. XI; Benedikt Sv. XII; Einarr Jómsv. IX; Einarr Sv. XII; Finnr Hkr. XI; Grímr Harð. IX; Hrafn Finb. X; Jón Ann. XIII; Knútr Ann. IX; Kolgrímr Mgóð. (Fms.) XI; Oddi Orkn. XII; Skúma(-r) Sturl., Bisk. XIII; Véseti Hák. XIII. 'Den lille'; Kolgrim kaldes »lítill ok fráligr«; om Skúm hedder det, at »hann var rǫskr ok eigi svá ungr sem hann var lítill«. I flere andre tilfælde er raskhed forbunden med lidenhed; sål. hedder det om Finnr, at »hann var allra manna minstr ok allra manna fóthvatastr«.

litilvǫlva, Þorbjǫrg Eir. X—XI. 'Den lille völve'; der havde været 10 søstre, alle spåkvinder; T. var den eneste efterlevende; sit tn. har hun vel fåt, enten fordi hun var lille af vækst eller fordi hun har været den mindst ansete.

lágr, lági (hinn), Árni Hák. XIII (v. l. *langi*); Jón Sturl. XII; Árni Fsk. XI; Steinólfr Ldn. X; Steinólfr Ldn. Gullþ. IX—X; Þórðr Hkr., Fær. XI; Þórðr Ld. X—XI; Þjóðólfr Ld. X. 'Den lave'. Om Þórðr (1) hedder det mærkeligt nok, at uagtet han kaldtes sål. »var hann þó manna hæstr«, og i forhold dertil særdeles svær og kraftig.

vegglágr, Sigurðr Sturl. XIII. 'Væggelav'.

skammi (hinn), Atli Eg. IX. 'Den korte', lave.

skemmingr, Einarr Sturl., Bisk. XIII. 'Den korte', af

skammr; dog bemærkes, at *skemmingr* er návn på en sælart af liden vækst (se Kongespejlet).

stuttr, Hallvarðr Hák. i Icel. s. (men ellers *stoð* se nedf. afdel. V) XIII; Símon Hák. XIII. 'Den korte'.

stutt- -Lína Sturl. XII. 'Kort-'.

kǫrtr, Guthormr Sturl., Skt. XIII; Steinbjǫrn Ldn., Austf. IX—X. 'Den lille'; jeg forstår tn. som masc. til *karta* (nyisl.) »gemma arborum« (Bj. Hald.), en knop, og en lille udvækst, dernæst om en lille genstand, »en smule«.

murtr, Sigurðr Flat. XII. 'Den lille', egl. masc. til *murta* 'en lille forel' og af samme betydning.

murti, Jón Sturl. XIII; Jón Ann. XIV, = *murtr* foreg.

verpill se nedenfor V.

breiðr, Ketill Fas., sagnh. (jfr. *ilbreiðr* ovf.); Óleifr Ldn., Nj., Gr. X. 'Den brede', vel snarest over brystet.

c) Førlighed, magerhed. *bǫllóttr*, Þorsteinn XIV. 'Den kuglerunde'.

digri (hinn), *digra (hin)*, Bárðr Flat. X; Bjǫrn Hkr. X—XI; Bjǫrn Eg. XI (= Þorbjǫrn Ldn.); Búi Hkr., Jóms. X; Bǫðvarr Ldn.; Bǫrkr Ldn., Eyrb., Ld., Gullþ., Gísl. X; Dagr Fas., sagnh.; Egill Sturl., Bisk. XIII; Eysteinn Ldn. IX—X; Halli Gl. X; Helgi Austf. X (Digri H. står der for *Digr-H.* se d.); Hrói Gullþ. X; Hrólfr Ldn. IX—X; Hugi Hkr., Orkn. XI; Móǫld Fms. I, sagnh.; Loðinn Fas., sagnh.; Óláfr Ldn., Islb. osv. XI; Sigurðr Hkr., Orkn. X—XI; Snorri Bisk. XIII; Steinvǫr Flat. XI; Vilhjálmr Knytl. XII; Þorbjǫrg Ldn., Ld., Gr., Fbr. X—XI; Þorbjǫrn Ldn. X; Þorbjǫrn Ldn., Eyrb. X; Þorkell Bǫgl. XIII. 'Den digre', tykke.

digr- -Helgi Sturl., Ann. XIII; -Ketill Flat., Bisk., Nj., Austf. X—XI; -Ormr Ldn. X. = *digri*.

feiti, Eyjólfr Austf. X—XI. 'Den fede'.

þykkr, Guthormr Ann. XIV; Þorsteinn Ann. XIII. 'Tyk', d. v. s. tætbygget, kraftig (svær, uden at være tyk = *digr*).

þungi (hinn), *þunga (hin)*, Askmaðr Gullþ. X; Véra Gullþ. X. 'Den tunge'.

kjǫtvi, Ásbjǫrn Vd. (ellers *Kjǫtvi* som egennavn) IX. 'Den kødfulde' (jfr. isl. *holdugr*).

vǫðvi, Ásbjǫrn Ldn. X. 'Muskel', vel = den med de kraftige muskler (kollektivt).

drumbr, Bjǫrn Sturl. XIII; Jón Sv. XII (v. l. *drumbi*). 'Den svære', omtr. = *þykkr.* Kunde også forstås åndeligt: 'den træge'.

Drumb- -Bjǫrn = Bjǫrn drumbr; -Oddr Ldn. IX—X. = *drumbr.*

hrúga, Brandr Sturl. XIII; Eyjólfr Ldn., Gl. X; Kolbeinn Hkr., Orkn. XI—XII. 'Dynge', vel egl. en, som, når han sidder, ser ud som en ophobet dynge; E. bar dette tn. kun for en kort stund; det hedder om ham, at han hver dag sad i huset med pels på og selv var han en før mand; så bliver der spurgt, hvad der sad dér, om et menneske eller dyr — »þat er hrúga eigi lítil«.

kúfr, Þórðr Ann. XIII—XIV. 'Den hvælvede' ɔ: rundryggede?; *kúfr* bet. egl. en halvkugledannet overflade.

magri (hinn), Helgi Ldn., Ld., Gl., Islb. IX—X; Haldórr Ann. XIV; Jón Sv. XII; Þórðr Sturl. XIII. 'Den magre'; om Helgi fortælles, at han af forældrene blev overladt til fostring til en mand på Syderøerne; da de så hæntede ham, »var hann sveltr, svá at þau kendu hann eigi ... ok kǫlluðu hann H. magra«.

magr- -Helgi Ldn. = Helgi magri.

mjóvi (hinn), mjóva (hin), Atli Ldn., Eg., Fló. IX; Heðinn Fas., sagnh.; Hildr Ldn. IX; Oddr Ldn. X; Ormr Ldn., Eyrb., Gullþ. X; Vermundr Ldn., Eyrb., Gr. X—XI; Ǫlvir Fló. X. 'Den smalle, tynde, slanke' (egl. midjeslanke).

svangi, Grímarr Hák. XIII; Karl Hák. XIII. 'Den tynde', især m. h. t. partiet mellem bryst og hofter.

þunni (hinn), Þorkell Flat., sagnh. 'Den tynde'.

þynna, Þorbjǫrn Ldn., Flat. X. Dette tn. skrives med *nn* i Hb. (udg. 1900, 53), men med *n* sst. s. 177 og i Flat.; hvis det første er rigtigt, afledes det af *þunnr* 'tynd', og bet.

egl. 'tyndhed'; tn. bet. da omtr. det samme som *svangi*. Men der har mulig eksisteret et *þyna* (Fritzner), hvis betydning dog er usikker.

þynning, Þorsteinn Ldn. X. 'Den tynde', vel omtr. = *þynna*, det foreg.

meyla, Eysteinn Hkr., Fsk. XII. 'Den lille pige', på grund af det ungdommelige pigeagtige udseende; det hedder om ham, at han var »fríðr ok fagrleitr, lítilleitr, ekki mikill maðr; hann var kallaðr af mǫrgum mǫnnum E. m.«.

d) Styrke. *balli*, Óttarr Hkr. XII; Ǫzurr Sv. XII (v. l. *hisli*, *brisli*, *bilsi*). 'Den stærke', med bibetydn. af det voldsomme. Hvad Ǫ.s tn. angår, er dets form måske tvivlsom; af varianterne er *bilsi* rimeligst, af *bil* ntr., 'den svigtende' (?). *Balli* kunde også være subst., dannet af *bǫllr*.

harði (hinn), Haddr Fas., sagnh.; Haddr Hkr. IX; Hrómundr Fas., sagnh. 'Den hårde, kraftige'.

skarpi (hinn), Hrói Ldn. X. 'Den hårde, voldsomme', omtr. = det foreg., hvis det ikke bet. 'den rynkede' (= *skarpleitr*). Jfr. det følg.

skarp- -Heðinn Nj.; den ældre (X) og den yngre (bedstefader og dattersön) X—XI. = Det foreg.

stark- aðr, f. *Stark-Hǫðr*, sagnh. Egl. 'Den stærke' Hǫðr.

stinni (hinn), Brandr NgL. XIII. 'Den stive, uböjelige'.

stirði el. *striði (hinn)*, Halli Skt. XI. 'Den uböjelige, umedgörlige'.

sterki (hinn), Ari Sturl., Ld., Ann. XII; Arnbjǫrn Eyrb. X; Bárðr Eg. IX (= B. hvíti); Bárðr Svarf. X; Beinir Ld. X—XI; Bersi Hkr. X; Bjǫrn Ldn. IX; Bjǫrn Bisk. XI; Egill Eyrb. X; Erlendr Ldn., Sturl. XIII; Grettir Ldn., Gr. X—XI; Guðrøðr Flat., sagnh. = veiðikonungr; Hallbjǫrn Nj. X—XI; Halli Nj. X; Húnbogi Ld. X—XI; Hǫsvir Orkn. XII; Ingjaldr Nj. IX—X; Ingólfr Ldn. X; Játmundr Ann. X—XI; Jón Hkr., Fsk. XII; Jón Sturl. XIII; Kolbeinn Hkr. XI; Lambi Ldn. XI; Leiðólfr Nj. X; Magnús Knytl. XII; Markús Sturl. XII; Mǫrðr Sturl., Ann.

XIII; Ormr Ldn., Eg., Nj. X; Sigtryggr Flat., forhist.; Sigurðr Knytl. XII; Steinbjǫrn Ldn. X (h. st. ok enn stórhǫggvi); Styrbjǫrn Hkr., Eyrb., Jóms. X; Styrr Fas., sagnh.; Sumarliði Sturl. XIII; Svartr Eyrb. X; Sǫrli Flat., forh.; Váli Ldn. IX; Þórálfr Ldn. X; Þorbjǫrn Ldn. X; Ǫrn Ldn. X. 'Den stærke'; om Jon (2) hedder det, at han var den stærkeste mand i Island.

strangi, Pétr Hák. XII—XIII (v. l. *Strangasonar*, f. eks. i Eirsp.); Þorfinnr Ldn., Eg., Bj. IX—X. 'Den stærke'.

rammi (hinn), Án Ldn. IX—X; Atli Ldn., Nj., Gl. X; Finnbogi Ldn. XI—XII (v. l. *fróði*); Finnbogi Ldn., Vd., Finb. X; Illugi Ldn., Eyrb. X; Kollsveinn Ldn. IX—X; Rauðr Hkr. X; Skeggi Ljósv. X—XI; Steinrøðr Ldn. X; Þórarinn Korm., Isldr. X; Þorfinnr Skáld. (Hb.) IX; Þormóðr Ldn. IX—X; Þorsteinn Ljósv. XI; Þrándr Hkr. X. 'Den kraftige', særlig m. h. t. hænders og armes kraft, = *sterki*. Om Þórarinn hedder det, at »hann var mikill maðr ok sterkr«.

oframmi, Ormr Skt. IX (skr. *-rami* i bægge hdskrr.; det er sål. muligt, at tn. er at læse som *ó-frami* 'den bly, tilbageholdne'). 'Den meget stærke'.

handrammi se ovf.

hamrammi (hinn), Vékell (Ketill) Ldn. IX—X; Ulfhamr Harð., sagnh.; Vígi Korm. X. 'Den ham-stærke', d. v. s. den, der er istand til at skifte ham, også blot = 'meget stærk' (sål. snarest i sidste tilfælde).

bjargramr, Halfdan Ann., sagnh. 'Klippestærk'. Jfr. Sakse.

þasramr, Þormóðr Bǫgl. XIII. Det første led hører måske sammen med no. *tasa* 'aftage, svækkes, tabe i kræfter' (Aasen); tn. 'hvis kraft er begyndt at svækkes'?, el. 'hvis kraft — ved en enkelt lejlighed — har svigtet'?.

mikilaflaði, Vǫttr Fas. (*mikli ofl.*, *mikli ofláti* hdskrr. ur.). 'Med de store kræfter'.

bæjarmagn, Þorsteinn Þorst. þ., uhist. 'Gårds-kraft'; »engi var jafnstórr í Nóregi, ok trautt fenguz þær dyrr, at

honum væri hœgt um at ganga; því var hann kallaðr b., at hann þótti ofmagni bera flestum húsum«.

yxnamegin (øx-), Þorbjǫrn Gr. XI. 'Oksers styrke'; han »var allra manna sterkastr«.

e) Rankhed. *brattr, bratti (hinn)*, Árni Sturl. XIII; Eyvindr Sturl. XIII; Gunnarr Sturl. XIII; Oddr Sturl. XIII; Þorgrímr Sturl., Bisk. XIII; Bárðr Hák. XIII; Hallvarðr Sv., Hák. XII—XIII. 'Den stejle', meget ranke og knejsende, så at hoved og skuldre endogså synes at hælde bagover.

keikr, Eilífr Hák. XIII (v. l. *kikr*, vistnok ur.). Omtrent = *brattr*.

ǫrðiga (hin), Æsa Gullþ. IX. = *brattr*.

f) Legemsvarme. *bjarnylr*, Óláfr Ldn., Háv. X—XI. 'Med björnevarme' i kroppen; således kaldt »því at aldri var þat frost eða kuldi, at Ó. fœri í fleiri klæði en eina brók ok skyrtu gyrða í brœkr«.

g) Dårlig holdning, skævhed. *hokinn*, Hermundr Ldn. IX (Hb. har i J. Erl. afskr. *holkins* el. *holknis*, sikkert ur.). 'Foroverböjet', böjet i hofterne og slap i knæene.

húkr, Bjǫrn Frís., men ur., f. *bukkr* (s. d.); Hallkell Hkr., Mork. XII. Omtr. = det foreg., næppe = 'den, der sidder på huk'.

keiss, Helgi Sturl. XIII. 'Den böjede', (subst. masc.); jfr. *keisa* (fald) Rígsþ. og no. *keis* 'böjning, krumning' (Aasen) og beskrivelsen af H.: »hann var lítill maðr ok auvirðiligr«.

lútandi, Erpr Ldn., Skt. IX. 'Den ludende'.

bjúgi, Andrés Sv. XII (v. l. *bjúgr*). 'Den böjede, foroverböjede'.

rangi, Grettir Fas., sagnh.; Kálfr Hkr. XII; Pétr Sv. XII (v. l. *ragna*, mulig rigtigere?). 'Den skæve'.

skakkr, skakki, Þorbjǫrn Sturl. XIII; Erlingr Hkr., Mork., Orkn. XII. 'Den skæve'; E. fik under et angreb på en dromund et svært sår på halsen, der grode sent, og »bar hann jafnan halt (skævt) hǫfuðit síðan«.

skeifr, Einarr Orkn. XII; Þorbjǫrn Bǫgl. XIII; Þorkell Ldn. X. 'Skæv'.

skekkill, Oddr Sturl. XIII. 'Den skæve', dannet af *skakkr;* sml. søkongenavnet.

baga, Brynhildr Fas., sagnh. 'Den skæve og forkrøblede'; »var hún hnýtt ok bǫmluð ok var hún því kǫlluð B. b.«.

kryplingr, *kryppill*, Ingi Ann. XII. 'Krøbling', 'krum'; fordi I. havde fåt »sin ryg knyttet, og det ene ben var kortere end det andet«, så at han knap kunde gå (Hkr.).

beinlausi, Ívarr Ldn., Hkr.; Fas. IX. 'Den benløse', fordi han havde brusk for benknokler.

h) Slaphed, sygelighed. *slappi*, Sigvatr (-urðr) Sturl. XIII. 'Den slappe', kraftesløse.

veili, Þorvaldr Hkr., SnE., Nj. X. 'Den sygelige, svage'; *veill* af *ve-heill*.

vesæli (hinn), Karl Flat. (Mgóð.). XI. 'Den elendige'; »nú fréttisk ekki til Karls, því ... kǫlluðu [þeir] hann K. v.«.

flesmu- -Bjǫrn Flat. X. 'Sår-'; tn. = no. *flesma* 'løst hængende hudlap, efter en hudsygdom eller en skrubning' (Ross).

kveisa, Yngvarr Knytl. XII; Karl Hák. XIII. 'Byld; hævelse med materie', jfr. Fritzners bemærkninger.

eitrkveisa, Bjǫrn Hkr. X. 'Edderbyld'.

kláði, Óláfr Ann. XIV. 'Klø, fnat'.

líkþrái (hinn), Þorvaldr Ljósv. XI. 'Den spedalske', egl. »den legemsharske«.

skrjúpr, Þorbjǫrn Ld. X. Vistnok = 'skrøbelig' og måske af samme st. som dette ords første led; sml. skrjúpt er líf lýða barna (Merl.); Aasen har et vb. *skrypa*, som sikkert er dannet af adj., = 'forøde, egl. göre kortvarig'; også anfører han adj. *skryp* 'udröj, kortvarig, forgængelig'; svenske dial. har et tilsvarende *skryp* og *skrup* = 'skrøbelig'.

skrofi, Þorsteinn Ldn., Nj. IX—X. Måske = spedalsk, jfr. *skroven* 'hullet, svampagtig, porøs' (Aasen); Aasen har *skrov* ntr. 'den åbnede krop af et dyr, især bughulheden'.

skrofuðr, Þorbjǫrn Ldn. (v. l. *skǫrðuðr* ur.) X. Næppe at læse *skrǫfuðr* (til *skrafa*) og vel af samme betydning som *skrofi*.

i) Forskelligt. *óþveginn*, Ljótr Ldn. IX—X; Úlfr Nj. X. 'Den utode, uvaskede', som altid ser ud som han ikke havde vasket sig.

svefn, Hákon Hák. XIII; Þórir Sturl. XIII. 'Sövn', d. v. s. den sovende, uvirksomme; således kaldte Vårbælgerne kong Hakon, fordi han en gang forholdt sig rolig, men dette tn. har ikke fæstnet sig. Jfr. *molla*.

blǫðru- -Svartr Sturl. XIII. 'Blære-', med blære el. blærer.

kúla, Guðbrandr Hkr., Fsk., Ldn., Gr. X; Guðbrandr Sv. XI; Jón Sv. XII; Jón Sv. XII (v. l. *kalli*, *bisi*). 'Kugle'; kan både bet. 'en udvækst på legemet', el. hævelse efter et slag el. endelig vel også 'en pukkel'.

Tredje afdeling.

Tilnavne, hæntede fra rustning, klædedragt og prydelser.

A. Rustning.

1. Hjælm. *hjálmr*, Þóroddr Ldn., Nj., Ljósv., Vd. X. 'Hjælm'.

gullhjálmr, Þorkell Gísl. (den ene red.). X. 'Guldhjælm'.

2. Skjold. *skjǫldr*, Bárðr Sv. XII; Jón Ann. XIV. 'Skjold'.

elliðaskjǫldr, Álof Ldn. X. 'Skibsskjold' (el. Ellidesskjold?); hentyder til de skjolde, der stilledes på skibets rælinger.

járnskjǫldr, Þórir Edd., Fas., sagnh. 'Jærnskjold', forsynet med et jærnbeslåt eller jærnrandet skjold. Det hedder om ham, at han havde »skjǫld svá mikinn af járni, at hulði ǫll hallardyrrin«.

minniskjǫldr, Magnús Hák. XII; Magnús Ann. XIV. 'Mindreskjold', næppe af *minni*, subst. ntr.

skjaldarband, Andréas Hák., Ann. XIII. 'Skjoldbånd', = *skjaldarfetill*.

3. Brynje. *bryn-* -Hildr Fas., sagnh.; -Hildr Fas., sagnh. (Egilss. einh.); Þvari Fas., sagnh. 'Brynje-', klædt i

brynje; om Brynhild (1) hedder det, at »hún fór með hjálm ok brynju ok gekk at vígum«, men hed egl. Hildr; om B. (2), at hun hed Hildr, men kaldtes B., fordi »hún vandiz við riddara íþróttir«; Brynþvari hed også egl. blot Þvari; om ham hedder det, at »hann hafði verit víkingr mikill«.

brynju- -Hallr Sturl. XIII. 'Brynje-' = det foreg.

4. Sværd. *sverð*, Skefill Rd. X. 'Sværd', fordi han havde et sværd; der var 3 brødre, der hver havde sit våben (Vagn, Nafarr), og det siges, at enhver af dem »átti þat vápn, er við var kendr«.

sax, Nafarr Rd. X. 'Kort sværd', se foreg.

skjómi, Gyrðr (Sigurðr) Sv. XII. 'Sværd'; *skjómi* (egl. det blanke) er et mere poetisk ord for *sverð*.

skálmi, Atli Sv. XII (v. l. *skammi*). Af *skálm* = sværd. *Vágaskálm* se ovenfor.

hjalti, Eyvindr Ldn. X; Óleifr Ldn., Eg., Nj., Islb. (v. l. *halti* ur.) IX—X. Tn. er sikkert afledet af *hjalt*, parerpladen på et sværd; dette var ofte prægtigt (jfr. *gullinhjalti*), *hj.* kunde også være navnet på sværdet selv. Det bet. sikkert ikke 'Shetlænderen'.

skálpr, Símon Hkr., Fsk. XII; Þórðr Ldn., Gr. X (v. l. *skafls, skapls*, som kunde komme af *skafl* 'snedynge'); Þorleifr Bǫgl. XII. 'Sværdskede'.

skálp- -Bjarni Sturl. XIII. 'Sværdskede-'.

5. Spyd. *spjót*, Narfi Bǫgl. XII; Vagn Rd. X. 'Spyd'; om V. se *sverð*.

blaðspjót, Saxi Hák. XIII. 'Bladspyd', et spyd med 'blad', d. v. s. med en bred spids. Jfr. Fritzner.

langaspjót, Vilhjálmr Hkr. (Ól. h.) X; kaldes også *lǫngumspáði* (longa spatha), og i Fsk. *lougha* (f. *long-*) *ipe* ɔ: longaipe.

darr, Þórir Sturl. XIII. 'Spyd'.

darri, Jón Ann. XIV; Hreiðarr XIV. 'Spyd', afledet af *darr*. Det samme tn. bærer vistnok Þórir i Sv. XII (udg. i Fms. *dara* = Eirsp., *darra* Flat.).

geirr, Þorleikr Ldn. (ifg. Melab., = Ásgeirr Vestarsson i de øvrr. hdskrr.) IX—X. 'Spyd'.

kesja, Haraldr Fas., sagnh.; Haraldr Hkr., Knytl. XII; Haraldr Bǫgl. XII (v. l. *kerra* ur.). 'Spyd'.

naddr se nedenfor.

stál, Jón Sv., Hák., Sturl. (vistnok en anden) XII—XIII. 'Stål', flertydigt.

6. Økse. *boløx (bulax)*, Ásbjǫrn SRD III. XI. 'Bul-økse', ɔ: tømmerøkse.

genja, Þorsteinn Sturl. XIII. 'Økse'; ordet er mere en poetisk benævnelse.

øxarstafr, Þorgeirr Ljósv. XI. 'Øksestok', vel en stav (lang stav) med et økseblad.

7. Bue, pil. *Ǫrvar-* -Oddr Fas., sagnh. 'Pil'; sit tn. fik han ifg. sagaen af de 3 pile, han fik og som besad sær-lige egenskaber. Sing. *ǫrvar-* tyder dog på, at der oprindelig kun har været tale om én pil.

bogsveigir, Án., Ldn., Fas., Gísl., Vd. IX. 'Bue-spænder'; ifg. sagaen i Fas. tvang han en dværg til at lave sig en bue (jfr. beskrivelsen i k. 3). Jfr. Sakses Ano sagittarius.

bakkakolfr, Guthormr Hák. XIII. 'Bakkepil'; *kolfr* bet. en stump træpil, der især brugtes ved skydeøvelser, hvor man skød mod et mål, der i reglen var anbragt i en brink el. bakke.

Hertil slutter sig følgende tilnavne, der enten angår en pilespids eller — vistnok mindre rimeligt — en spydspids.

bildr, Sigurðr Hkr. X; Þorgrímr Ldn. IX—X; Ǫnundr Ldn., Fló. IX—X. Et slags pil, *bildǫr*, med kiledannet blad; om ordets betydn. ellers se Fritzner.

broddr, Þorkell Sturl. XIII. 'Brod', ɔ: pil, jfr. navne-remsen i SnE., hvor ordet opføres bl. pilenavne; jfr. *broddǫr*.

naddr, Þorkell Sturl. XIII. 'Spids'.

Endvidere hører til denne gruppe:

vápni, Eyvindr Ldn., Austf. IX—X; Eyvindr Ldn. X. 'Den med våben', af *vápn*, måske = *sverð*.

B. Klædedragt.

1. Hovedbedækning. *agnhǫttr*, Sigurðr Hkr., Ann. XII (i Flat. ur. *ógn-*). Første led synes snarest at måtte være *agn* ntr. 'mading', fordi han engang har båret el. samlet mading i sin hat?

bláhattr, Snorri Sturl. XIII. 'Sorthat', med en sort hat.

gullhǫttr, Grani Austf. X. 'Guldhat', med en el. anden guldprydelse på hatten?

kambhǫttr, Eldjárn Fær. X. 'Kamhat'; med etslags kam på hatten el. med en kamformet (spids) hat?

þinghǫttr, Þórir Ann., NgL. XIII—XIV. 'Tinghat', fordi han ved lejlighed bar en (afstikkende?) hat på tinge?

hatti, Þórólfr Bisk. XII. 'Med (en ejendommelig?) hat'.

hattspjǫrr, Knǫrr Bǫgl. XIII (v. l. *háð-*). 'Med laset hat'; jfr. *spjǫrr* »strimmel, klud af sønderrevet töj« (Fritzner). Hvis der læses *háð-*, som dog er mindre godt afhjemlet (*hatt-* står i Eirsp.), bet. ordet vel 'med latterlig laset töj'.

hetta, Hallbera Bisk. XII. 'Hætte'; ordet er fem. til *hǫttr* og H. var en datter af T. hatti (s. d.), »af því var hon hetta kǫlluð«.

húfa, Hallbjǫrn Gísl. X; Þorgrímr Mork., Fsk. XI—XII. 'Hue', med en (ejendommelig? jfr. følg.) hue.

skinnhúfa, Þorgrímr Austf. X; Þorgrímr Vd. X; Þorgrímr Hkr. XI—XII (identisk med Þ. húfa se foreg.). 'Skindhue', vistnok fordi disse mænd bar en skindhue (af ejendommelig art?).

ǫlkofri se nedenfor.

2. Pels, kappe, kjortel. *bjálfi*, Þorkell Ldn. (*þjálfi* Hb.). IX—X. 'Pels'; sml. Fritzners bemærkninger. Hvis *þjálfi* er det rigtige, hører tn. til 9. afdeling.

gráfeldr, Haraldr Hkr. osv. X. 'Gråfeld', ɔ: gråt (hvidt) fåreskind til brug som kappe; en isl. købmand skænkede Harald et sådant skind (en gráfeldr, en vararfeldr), som han straks benyttede. »Síðan var hann kallaðr H. g.« (Hkr. I, 240).

rauðfeldr, Án Ldn., Gísl. IX—X; Ásgeirr Ldn., Svarf.

X; Hálfdan Fas., sagnh. 'Rødpels', på grund af at deres pels har været farvet rød.

skinnfeldr, Þórir Fsk. XII. 'Skindpels', tautologisk sammensætning; da *feldr* oprl. betyder 'skind, pels', synes en sådan sammensætning, som også ellers forekommer i 12. årh., at antyde, at man da var begyndt at lave kapper af andet end skind, ɔ: af töj, og beholdt navnet feld derom.

stuttfeldr, Þórarinn Hkr. (Jsk.), Mork., Skt. XII. 'Kortkappe'; T. siger selv i et vers, at han er »í stuttum feldi«, og kalder det for »óprýði«; siden kaldtes han *st.*

kápa, Sigurðr Jóms. X; Sigurðr Hkr. XII. 'Kåbe, kappe'.

hjúpa, Sigurðr Hkr. XII. 'Kappe'; ordet er fem. til masc. *hjúpr*, samme betydning.

ísungr, Ófeigr Sturl. XIII. 'Kappe', vistnok nærmest en kvindekappe.

sloppr, Eyjólfr Sturl. XIII. 'Kappe', egl. lang ærmekappe.

heklu- -Skeggi Svarf. X. Af *hekla*, etslags kappe.

blaðstakkr, Magnús Hák. XIII. 'Bladstak'; *stakkr* er etslags overkappe, der kun nåde ned til hofterne; *blað-* ('flig') hentyder måske til de to stykker (forstykke og bagstykke), jfr. stakkblað og ord som *fyrirskyrta* og *bakskyrta*. De to stykker har været adskilte ved en slids.

skinnstakkr, Bjálfi Sv. XII—XIII. 'Skindstak' (man havde også stakke af vadmel); er tn. en afspejling af mandens navn?

smjǫrstakkr se nedenfor afdel. V.

serkr, Salgarðr Flat. X. 'Særk'; ordet brugtes om etslags kappe (omtr. = *stakkr*).

farserkr, Þorkell Ldn. X—XI (*faa-* Stb.). 'Rejsesærk', enten ligefrem 'en særk, der brugtes (el. som han særlig brugte) på rejse', eller 'en mand (i særk), der hyppig rejser'.

ullserkr, Egill Hkr. IX—X. 'Uldsærk'.

kuflungr, Jón Sv. XII. 'Kutteklæde', af *kufl* 'munkekutte'; J. havde været en munk.

flík, Þórir Hák. XIII. 'Klædningsstykke', et eller andet;

således nutildags på Island med bibetydning af at det er ringe; oprl. måske blot 'et stykke töj'.

tábarðr, Jón Hkr. XII (v. l. *táparðr*, der mulig er rigtigere). 'Et slags over- el. yderklædning, som man har udenpå sin egenlige dragt', Fritzner, der anfører mlat. *tabardum*, eng. *tabard*, mht. *taphart*. Jfr. *taphart* hos Schade.

Spænde. *dálkr*, Óláfr Hák. XIII; Páll Hák. XII—XIII. 'Spænde', kappenål; Óláfr d. og Jón sylgja var sönner af Páll dálkr; sönnernes tn. er således ironisk farvede.

hringja, Þorkatla Ldn. X. 'Spænde', vel egl. rundagtigt; fem. til masc. *hringr*.

sylgja, Jón Hák. XIII (Páll Eirsp.). 'Spænde', jfr. *dálkr*.

kornasylgja, Þorgeirr Sturl. XIII (*krúnu-* v. l.). 'Kornes spænde'; dette er vistnok den rigtige form og kan sættes i forbindelse med et historisk faktum. Þórarinn korni Grímkelsson (X) blev begravet i Korneshöj; en mand brød höjen og kvad et halvvers, hvori det hedder: Hjópk í hauginn forna ... létk á braut of borna | beltis hringju Korna (Ldn. 1843 s. 87); det er åbenbart dette (bælte)spænde, Torgeirr har fåt sit navn af, og rimeligvis er det ham selv, der har brudt höjen.

3. Benbeklædning. *bróka-* -Auðr Ld. X. 'Bukse-'; A. sagdes at være »jafnan í brókum«, »fyrir hvat skal hon þá heita B.-A.«; det er usikkert, hvorvidt dette tn. har været almindeligt, el. om taleren selv (Gudrun) har fundet på det.

bróki, Magnús Hák. XIII (v. l. *brokki*). 'Den buksede', synes sikkert dannet af *brók*.

hábrók, Haukr Hkr., Flat., Eyrb. IX—X. 'Höjbrog', bet. vistnok det samme som 'höjbenet' = *háleggr;* i øvrigt er ordet, som bekendt, også et høgenavn (betydning dér er den samme).

langbrók se ovf.

loðbrók, Ragnarr Fas., Hkr., Ldn., Islb. IX. 'Lodbrog', fordi R., ifg. sagaen, lod lave sig bukser af skind med hårene på.

snúinbrók, Hallgerðr Ldn., Flat. (= H. langbrók) X. 'Snobrog', hvis 'brog' har vendt sig (er bleven krænget)?

brókfell (brockfell, -feller), Eysteinn, Bárðr [fader og sön] Ætt. XI(?). 'Bukseskind', forudsat at tn. er rigtig tydet.

4. Fodbeklædning. *bóti*, Vilhjálmr NgL. XIII. 'Et slags sko', jfr. Fritzner.

sokkr, Þorgils Bǫgl. XII (v. l. *sokr*, *skokkr*). 'Strömpe'. Betydn. af *skokkr* er tvivlsom, mulig 'en æske', el. 'en kort kappe' (vest).

sokki, Sigvatr Orkn. XII. 'Den sokkede'; tn. er dannet af det foranstående.

gullskór, Hallvarðr Hák., Sturl., Ann. XIII. 'Guldsko'.

kváran, Óláfr Hkr. ofl. IX. 'Sko', et irsk ord.

5. Andre til dragten hørende genstande.

brjóstreip, Sveinn Orkn. XII. 'Brystreb', vel af et bånd over brystet.

belti, Páll Sv. XII. 'Bælte'.

eldboðungr, Sveinn Sturl. XIII. *Boðungr* (og *-angr*) bet. nu på Island den ene halvdel af forsiden af en vest el. lign. klædningsstykke, og jeg antager, at det er dette ord, der her foreligger; tn. hidrører mulig af, at der er gåt ild i S.s klæder.

ullband, Sigurðr Fas., sagnh.; Sigurðr Hkr. (Jsk. i en overskr.), Mork. (i ironisk tiltale til S. ullstrengr s. d.) XI—XII. 'Uldbånd'.

ullstrengr, Sigurðr Hkr., Ágr., Mork., Bisk. XI—XII. 'Uldstreng' (= *ullband*); S. har vel haft omkring sig et bånd snot af uld som bælte.

skinnvefja, Þorkell Bárð., sagnh. 'Den der vikler skind om sig og binder det fast'; »var sveinninn vafinn í selaskinnin til skjóls ok hafði þat fyrir reifa«.

vafspjarra- -Grímr Gullþ. X. 'Den, der vikler töjstrimler om sig' (el. sine ben); G. »hafði hvítar brœkr ok vafit at neðan spjǫrrum«; derfor kaldtes han så.

birkibeinn se ovf.

birkileggr se ovf.

berbeinn, -fœttr, -leggr se ovf.

trefill, Þorkell Ldn., Eyrb., Ld., Hæns. X. 'Trevle, las'; nutildags bet. ordet altid et langt strikket halstörklæde, vel egl. en afskåren strimmel.

kǫgurr, Grímr Ldn., Háv. X; Vémundr Ldn., Rd., Eyrb. X. Fritzner opfatter ordet i betydningen 'tæppe', og dette er vel i flere tilfælde det rigtige; imidlertid betyder det vel snarest tæppe med frynser el. frynser alene; denne sidste er enerådende i nutiden på Island.

flóka- -Finnr Sturl. XIII. 'Filt-', vel fordi han har anvendt filt, enten en filthat (jfr. *flókahetta*) eller, snarere, en kappe af filt (jfr. *flókaólpa, flókastakkr*). Det er også muligt, at *flóki* her antyder en del af håret (jfr. Fritzner s. v.).

C. Prydelser.

skart, Ingjaldr Sturl. XIII (v. l. *skortr*). 'Pryd, smykker'; ordet er kollektivt og betegner I. vel som pragtlysten.

skart- -Heðinn Sólarljóð, fingeret navn. = foreg.

skraut- -Oddr SnE. (XI?). 'Den pragtelskende'; *skraut* omtr. = *skart*.

skrauti, Oddr Ldn., Gullþ. IX—X; Sigurðr Skt. XII; Þorgrímr Nj. XI. Dannet af det foregående og ensbetydende dermed. Þ. kaldes i et hdskr. Grímr svarti; han var en sön af Torkel fagre.

skrautmangi, Magnús Ann. XIII—XIV. 'Pryd-mangi'; *mangi* er kælenavn, se nedenfor.

skrauthanki, Ívarr XII. 'Prydhank'; hvad slags *hanki* der menes, er usikkert.

skrúðu- -Eiríkr Sv. XII (*skrýðu-* Eirsp.); *skrúðu* må komme af et fem. *skrúða* = masc. *skrúði* 'stadsdragt', deribl. messeklæder; men et sådant kendes ellers ikke. Måske er *skrýðu* rigtigere; det er da vel = no. *skryda* 'hoste, opkastning' (Aasen).

skrúðhyrna, Sigurðr Hkr., Fsk. XII. 'Pryd-hyrna'; det

sidste led er flertydigt; det er dannet af *horn* og kan betyde 'noget kantet', f. eks. et (tre)kantet törklæde (sjal), som nutildags på Island; jeg er tilböjelig til at tro, at det er denne betydning, vi her må søge; *hyrna* kunde også være = *øxarhyrna,* jfr. *snaghyrnd øx.*

dýrðill (*dyðrill* ved omsætn.), Þorkell Hkr. osv. X—XI. 'Den pragtelskende'; af *dýrð* 'herlighed, pragt'. Jfr. fortællingen Fms. II, 277 ff.; her hedder det bl. a.: »Þ. var skartsmaðr mikill ok helt sik ríkmannliga at klæðum ok ǫllum kosti« osv.

gullkroppr, Hreiðólfr Hák. XIII. 'Guldkrop', på grund af sine guldsmykker.

hringr, Erlingr Hák. XIII; Eysteinn Hák. XIII (v. l. *eng*); Haraldr Ldn., Gr. IX—X; Sigurðr Hkr., Fas., sagnh.; Þorbjǫrn Hák. XIII (v. l. *rigr*, *krigr*). 'Ring', vel af en særlig kostbar ring, de har ejet; dog bemærkes, at *hr.* også kan betyde 'sværd'. Hvis *eng* 'eng' (Eysteinn) er rigtigt, hører det ikke hid. *rigr* (Þorbjǫrn) findes i flere gode hdskrr. (Skálholtsb., Eirsp., Gullinsk. på første sted, medens Flat. og Gullinsk. på sidste sted har *ringr,* Skálh. og Eirsp. *rigr;* dette sidste tf. endnu, sikkert ved fejl: *ok þorgeirr rigr*) og er mulig rigtigere, bet. da 'den stridige'; *krigr* er intet.

baugr, Arnþórr Hák. XIII. 'Ring'.

knappr, Þórðr Ldn., Gr. IX—X; Þórhallr Flat. X; Þórir Sv. XII; Þórir Hák. XIII (de to sidste er måske identiske). 'Knap', af en særlig pragtfuld knap; næppe adj. *knappr* 'snæver, trang'.

gullknappr, Þorsteinn Harð. X. 'Guldknap'.

lýsuknappr, Þorsteinn Sturl. XIII. 'Lysende knap'; *lýsa* = lysning.

strútr, Sigurðr Ann. XIV. 'Top, keglespids', f. eks. på en hat; jfr. Fritzner og det følg.

strút- -Haraldr Hkr., Jóms. X. = det foreg. H. siges at have haft en hat, hvorpå der var en *strútr,* »hann var

af brendu gulli gǫrr ok svá mikill, at hann stóð 10 merkr gulls«; deraf fik han sit tn.

mǫrstrútr se nedenfor.

Fjerde afdeling.

Tilnavne, der står i forbindelse med åndelige egenskaber, kundskaber, tro og lign.

1. Tilnavne, der betegner visdom og kundskab i almindelighed.

spakr, *spaki (hinn)*, *spaka (hin)*, Þorkell Austf. X—XI. — Bjarni Ldn., Islb., Gr., Fló. X—XI; Eiríkr Orkn. XII; Gestr Ldn. X (v. l. *fróði*); Gunnarr Islb. XI; Hafr Nj. X—XI; Hlenni enn gamli Ljósv. X—XI; Hróðgeirr Ldn. IX—X; Hrói auðgi, prúði, heimski Flat. XI; Ljótr Ldn. X; Móðólfr Nj. X; Ósvífr Ldn., Eyrb., Eg. X; Þiðrandi Nj. X; Þórarinn Ldn., Band. X—XI; Þorleifr Hkr., Fsk., Islb. IX—X; Þorleifr Hfr. X—XI; Þorleikr Hák. XIII; Þóroddr Gunnl. X; Þorsteinn surtr Ldn., Ld. X; Þuríðr Ldn., Eyrb. XI; Ǫlvir Rd., Austf. X—XI; Ǫlvir Hkr. IX. 'Den kloge', bruges om den medfødte klogskab og dybsindighed; det hedder udtrykkelig om flere af de nævnte, at de var *spakir at viti*, *manna spakastr* el. lign.; særlig bruges ordet også om lovkyndige mænd, se min Litt. hist. II, 892—93.

spak- -Bersi Nj., Austf. X; Bǫðvarr Ldn., Sturl. X. 'Den kloge', = foreg.

alspakr, Eiríkr Eg. X. 'I alle henseender klog'; E. kaldes »spakr at viti«.

fullspakr, Þorkell Ldn., Nj. IX—X; Þorkell Nj. X—XI (den førstes dattersön). 'Fuldt klog', jfr. de foreg.

málspaki (hinn), Eiríkr SnE., Flat., sagnh. 'Den talekloge', kløgtig, dybsindig i sin tale.

ráðspaki (hinn), Guthormr Fsk. IX. 'Den rådkloge', den, der giver kloge råd.

ráðsvinni, Rǫgnvaldr enn ríki Hkr., Orkn. IX. 'Den rådkloge', = foreg.

vitri (hinn), Kolskeggr Ldn. XI—XII; Vermundr Flat., sagnh. 'Den kloge', omtr. = *spaki*. I øvrigt findes *vitri* kun éngang (i Hb.) om K., der ellers kaldes *fróði* (s. d.).

alvitr, Hervǫr Edd. 'Den meget kloge' (el. vidende?). I øvrigt bet. ordet måske noget helt andet, nemlig 'fremmedagtigt væsen, væsen i en fremmed skikkelse' (Sievers), af *al-* = *-al* i *alius*, og *vitr* = *véttr*.

snotr, Finnr Hák. XIII; som v. l. for *knǫttr* og uden tvivl ur.

djúpúðga (*hin*), Auðr (v. l. *-auðga* ur.), Fas., Edd., sagnh.; Auðr Ldn., Hkr., Gr., Eyrb., Ld. IX—X. 'Den dybsindige'. Et adj. *djúpauðigr* har sikkert aldrig eksisteret, da *djúpr* 'dyb' aldrig brugtes i forbindelse med megen ejendom.

manvitsbrekka, Ástríðr Ldn. X; Jórunn Ldn., Ld., Eyrb. IX—X. 'Mandevids (menneskeforstands) brink'; *brekka* bruges her vel hentydende til hendes fyldige barm (jfr. *knarrarbringa*).

viss, Ǫnundr Ldn. IX—X. 'Den vidende, kyndige, erfarne', som sidder inde med (tillærte) kundskaber.

fróði (hinn), Ari Ldn., Eyrb., Ld. XI—XII; Brandr Ldn. XI—XII; Dagr Fsk. IX; Finnbogi Ldn. XI—XII (jfr. *rammi*); Gilli Hb. (oversættelse af Gildas sapiens); Kolskeggr Ldn. XI; Styrmir Ldn. XIII; Sæmundr Ldn. XI—XII; Þjóðólfr enn hvinverski Hkr. IX—X; Þórólfr Ldn. IX; Þorsteinn Hkr. XI. 'Den kyndige', især om dem, som er i besiddelse af historiske kundskaber; jfr. min Litt. hist. II, 201. Þjóðólfr førte vist aldrig dette tn., ligesålidt som Snorri selv, der engang lejlighedsvis kaldes således.

svartameistari, Ríkarðr se ovf.; R. har vel været en udlært gejstlig.

2. Specialkundskaber. *bókvísi*, Bjarnharðr Islb. XI. 'Den boglærde', d. v. s. egl. den, der forstår at læse bøger.

sǫgu- -Eiríkr Fas., sagnh. 'Fortæller', den, der forstår at fortælle om historiske tildragelser.

laga- -Eiðr Bárð. X—XI; -Ulfljótr Þhreð. IX—X. 'Lov-', ɔ: den lovkyndige. Om E. hedder det, at han fik sit tn.

fordi han blev »allra manna lǫgvitrastr«; U. fik tn., sikkert fordi han skabte den første isl. fristatslov.

lǫg- -Bersi Hkr., Mork., Fsk. XI; -Skapti Ldn., Ann. X—XI. 'Lov-', = det foreg.

lǫgspaki, Eysteinn (konge, d. 1122) NgL. 'Den lovkyndige'. Dette var Eysteinn i meget höj grad.

stjǫrnu- -Oddi Rímb., Hb. XII. 'Stjærne-', ɔ: den stjærnekyndige; »hann var rímkœnn maðr, svá at engi maðr var hans maki honum samtíða á ǫllu Íslandi«, men kalenderkyndigheden beror på kendskab til himmellegemernes bevægelser; af ham er det såkaldte Stjǫrnu-Oddatal om solens gang.

tǫlvisi (hinn), Bjarni Rímb. XII. 'Den talkyndige', regnekyndige.

gigja, Mǫrðr Ldn., Nj. X. 'Gige', sikkert fordi han forstod at spille på et sådant instrument.

3. Skjaldekunst. Selve ordet *skáld* findes utallige gange föjet til et navn, men dette er ikke at betragte som tilnavn i egenlig forstand, men mere som etslags værdigheds eller stillings betegnelse. Jfr. Ryghs bemærkning og A. Olrik i Arkiv f. nord. fil. XII. Derimod er ordet tn. som forled, og i sammensætninger, og som sidste led i en sammensætning.

skáld- -Bersi Ætt. XI; -Hallr Sturl. XIII; -Helgi Ldn. XI; -Hrafn Ldn., Eg., Gunnl. XI; -Máni Skt. XII—XIII; -Refr Ldn., Eyrb., Flat. XI; -Stúfr Ld. XI; -Torfa Gr. X; -Þórðr Sturl. XII; -Þórir SnE. XII (?). — 'Skjald-', d. v. s. digteren, digterinden. Når A. Olrik (anf. st.) har bemærket, at sål. kaldtes kun mindre bekendte, lokale digtere, passer dette ikke i alle tilfælde, sål. ikke når talen er om Hrafn, Máni, Refr, Stúfr, der alle var udenlands og var hirdskjalde.

skáldmær, Jórunn Hkr. X. 'Skjaldmø', ɔ: digterinde.

skáldkona, Þórdís Ljósv. XI; Þorfinna Heið. XI; Þórhildr Nj. X. 'Skjaldkone', ɔ: digterinde; om den sidste hedder det, at »hon var orðgífr mikit ok fór með flimtan« (spottedigte); muligvis betyder tn. noget lignende i de andre tilfælde.

skáldstikill, Guðmundr Ann. XIII—XIV. *Stikill* bet. i

reglen den spidse ende af hornet; dette synes ikke her at give nogen mening. Aasen har (fra Orkadalen) en anden betydning, nemlig »tappen i roden af et horn« (= *sló*); hvis vi tör antage denne betydning, vilde det hele bet. omtr. 'en lille digter', en »versemager«, der forholder sig til *skáld* som »tappen i et horn« til hele hornet.

skáldhrafn, Hrafnkell (en sön af Þórðr Rúfeyjaskáld se nedenfor) Ldn. XII. 'Skjaldravn'; »Hr. er Sk. var kallaðr«; det sidste led er altså det egl. navns første led og etslags kælenavn.

skáldsteinn, Þorsteinn Sturl. XII. 'Skjaldsten'; navnet er dannet af det egl. navns sidste led; jfr. det foreg.

jarlaskáld, Arnórr Hkr., Skt., Orkn. osv. XI. 'Jarle-skjald', sål. kaldt, fordi han var særlig knyttet til et par Orknøjarler, besvogret med dem, og han besang dem.

jarlsskáld, *Hákonarskáld*, Þorleifr Svarfd., Þorlþ., SnE. X. 'Jarlskjald, Håkonsskjald', sål. kaldt, fordi T. digtede om og var knyttet til Hakon jarl.

orraskáld, Þorgils Ldn. X. 'Orresskjald', uvist hvorfor kaldt således; fordi han digtede om en mand Orri, el. en med dette som tn.? (jfr. Eysteinn orri i 11. årh.).

Sigvaldaskáld, Þórðr Hkr. X—XI. 'Sigvaldes skjald', fordi han var knyttet til og digtede om Sigvaldi jarl i Danmark.

Skakkaskáld, Þorbjǫrn Hkr., Skt. XII. 'Skakkes skjald', fordi han digtede om Erling skakke.

gullbrárskáld, Bjarni Hkr., Fsk., Skt. XI. 'Guldbrå-skjald', fordi han har digtet om en kvinde 'med gyldne öjenvipper' (se ovf.).

kolbrúnarskáld, Þormóðr Hkr., Fbr. osv. X—XI. 'Kul-bryns-skjald', fordi han digtede om Torbjörg kulbryn (s. d.).

dísarskáld, Þorbjǫrn SnE. XI. 'Dise-skjald', mulig fordi han har digtet om en kvinde med tn. *dís*.

blǫnduskáld, Þorvaldr Skt. XII. 'Blande-skjald', uvist hvorfor, men *blanda* ser ud som et tn.

gnævaðarskáld, Gamli SnE. XI. 'Gnævads-skjald'; *gnævaðr* 'den höjtragende' ser ud som et tn.

kikinaskáld, Oddr Hkr., Skt. XI. 'Kikines-skjald'; *kikini* ser også ud til at være et tn.

De fire følgende tn. hidrører vist alle fra, at deres bærere er opdragne eller har opholdt sig en længere tid blandt dem, der antydes i det første led.

Danaskáld, Þorgeirr Skt. XII. 'Daners-skjald', fordi han længe har opholdt sig i Danmark.

Elfaraskáld, Þorkell Nj. XII (?). 'Elvmændenes skjald'; *Elfarar* er s. s. *Elfargrímar*, beboerne af egnene ved Götaelven; hos dem har vel T. opholdt sig i nogen tid.

Mœraskáld, Þórðr SnE. XI (?). 'Mörernes skjald', af en lign. årsag. I øvrigt er det første leds form ikke helt sikker, idet det også skrives *mavra*, hvilket dog kan bet. det samme som *mœra*.

Bryndœlaskáld, Illugi Hkr., Skt. XI. 'Bryndölernes skjald', vel fordi han er bleven opfostret i Brynjudalen på Island.

Følgende tre tilnavne indeholder et stedsnavn, hvorved bærernes hjemsted sikkert antydes.

Hamarskáld, Þorkell Hkr., Skt. XII—XIII. 'Hamarskjald', fra en gård H. snarest.

Barreyjarskáld, Ormr Sturl., sagnh. 'Barrøskjald', fordi han stammede fra Barrø blandt Shetlandsøerne(?); jfr. *barreyskr* ovf.

Rúfeyjaskáld, Þórðr Sturl. XII. 'Rufø-skjald', »af því at hann hafði þar lengi verit áðr« (ɔ: för end han bosatte sig på gården Hvammsdal).

dáðaskáld, Eyjólfr Hkr., Skt. XI. 'Dåds-skjalden', fordi han havde digtet om *dáðir*, ɔ: Erik jarls heltebedrifter.

ómagaskáld, Oddr Gr. X—XI. 'En skjald, der er *ómagi*', ɔ: bliver underholdt og forsörget af andre; »hann var framfœrslumaðr þeira«, hedder det om ham.

vandræðaskáld, Hallfrøðr Hkr., Hfr., Ldn., Ld. X—XI; Hfr. XI (den førstes sön). 'Den vanskelige, umedgörlige

skjald'; den bekendte fortælling om, hvorledes H. fik sit tn., læses i Olaf Tryggvasons og hans egen saga.

hvítaskáld, Óláfr se ovf.

svartaskáld, Óláfr, Þorkell se ovf.

loftunga, Þórarinn Hkr., Skt. XI. 'Lovtunge', sikkert fordi han i sine digte om fyrster roste disse i stærke ord.

óðarkeptr, Skt. (v. l. *Óttarr keptr*), Ldn. (*ljóðarkeptr*, kun i Melabók) XI. Dette ord optræder som navn (Skt. A, hvorimod B har den anf. var.), men må vist være et tn. 'Sangkæft', fordi han har digtet mange kvad (?).

drápustúfr, Þóroddr Ldn., Gr. X—XI. 'Drapestump', mulig fordi han digtede ét kvad (Ófeigsvísur), hvis navn tyder på, at det ikke var en drape, men en flok.

Endelig er der:

skáldaspillir, Eyvindr Hkr., Eg., Skt. X. 'Skjaldefordærveren', sikkert således kaldt, fordi han stærkt efterlignede ældre skjaldes kvad både i form og udtryk; hans modstandere har vel givet ham tn.; partirivningerne er velkendte fra Harald gråfelds saga. 'Skjaldefordunkler' kan tn. slet ikke betyde.

illskælda, Auðun Eg., Skt., Skáldas., SnE. II. IX. 'Den slette digter', sikkert fordi det opdagedes, at A. til et af sine kvad (der fik navnet Stolinstefja) havde 'lånt' omkvædet af et ældre digt.

4. Trolddom, spåkyndighed. *galdra-* -Heðinn Nj., Flat., Bisk. X. 'Trolddoms-', den troldkyndige; ved sine kunster bevirkede H., at jorden slog rævne og slugte Tangbrands hest.

galdrakinn, Þorgríma Eyrb. X. 'Trolddoms-kind', den troldkyndige; *kinn* har i denne sammensætning ingen særlig betydning.

fjǫlkungi (hinn), *fjǫlkunga (hin)*, Þórir Sturl. XII; Gefjun Austf. XI. 'Den troldkyndige'.

hamrammi (hinn) se ovenfor.

spá- -Gils Eyrb. (to personer) X. 'Spå-', fremsynt; om

den første hedder det, at »hann var framsýnn ok eptirrýningarmaðr mikill um stuldi eða þá hluti aðra, er hann vildi forvitnask«.

spákona, Þórdís Vd., Heið., Korm. X; Þuríðr Ldn. IX—X; Þuríðr Ann. (kun Flat.) XI—XII. 'Spåkvinde'; om Þórdís hedder det, at hun var »margs kunnandi« (jfr. *fjǫlkunnigr*); jfr. hendes optræden i Korm., hvor hun kaldes *fordæða*. Den sidste Þuríðr er den bekendte datter af Snorre gode, som af Are kaldes »margspǫk ok óljúgfróð«; hun kaldes ellers ikke 'spåkvinde', og hun har vist aldrig båret det tn.

spámaðr, Þórhallr Flat. X—XI; han var »maðr fróðr ok mjǫk framsýnn«.

vǫlva, Heimlaug Gullþ. X. 'Völve', spåkvinde.

litilvǫlva se ovenfor.

gandr, Gunnbjǫrn Ldn. IX (v. l. *gauðs*, næppe rigt.); Hárekr Hkr., Fas. IX. 'Trolddoms-stav', = *vǫlr* (hvoraf *vǫlva* er dannet); om en sådan stav oplyser Eiríks s. rauða (jfr. Vǫluspá: vitti hón ganda).

gand- -Álfr Hkr., Flat., sagnh.; = foreg.

draumspaki (hinn), Finni Ldn. XI. = *Drauma*-Finni Ljósv. 'Den drömmekyndige', ɔ: den, der forstår at tyde drömme.

draumr, *draummaðr*, Einarr Bisk. XIII. 'Dröm, drömmer', sikkert fordi han har haft varslende drömme (verit berdreymr).

5. T i l n a v n e, k n y t t e d e t i l t r o o g r e l i g i ø s e f o r e s t i l l i n g e r.

guð- (ældre *goð-*) -Brandr Flat., sagnh. 'Gud-', om Br. hedder det, at hans fader gav ham til guderne og »var hann kallaðr G.«. Sikkert er alle de med *Guð- (Goð-)* begyndende navne således opståede, som det her er antydet.

þór- -Hrólfr Eyrb. IX—X; -Grímr Eyrb. X. 'Tor-'; sagaen fortæller at H., der forestod et Torshov, »var mikill vin Þórs ok af því var hann Þórólfr kallaðr«. Sikkert er 'Tor'-navnene oprindelig opståede omtrent som her antydet,

og som det direkte udtales i et lille fra Hauksbók stammende stykke, se udg. 503-4, jfr. Eyrb., om Grímr; »þann svein gaf Þorsteinn Þór ... ok kallar hann Þorgrím«.

blót- -Hákon Ann. (dog kun i Oddav. ann.) X; -Már Ldn., Hfr. X—XI; -Sveinn Hkr. XI; -Ubbi Flat. X—XI. 'Blot-', betegner vedk. personer som ivrige hedninger og ofringsmænd.

blótjarl, Hákon Ann., Flat. X. 'Blotjarl', fordi Hakon jarl var en så ivrig hedensk gudedyrker; jfr. Hkr.

blótr (el. *blót*, ordet står i gen. *blótz*), Sigurðr Ann. XIII. Her bet. ordet måske snarest 'den, der bander'.

hof- -Hallr Gullþ. X; -Kolli Ldn. IX—X (sål. Hb., medens Stb. og Mb. blot har Kolli). 'Hov-', på grund af at de var hov-forstandere (ejere); om H. hedder det, at han »reisti hof mikit« og blev en stor hövding.

vé- -Geirr Ldn., Sturl. IX. 'Vi-'; om G. hedder det, at han kaldtes så, fordi han »var blótmaðr mikill«; af hans börn nævnes der 7, hvis navne alle begynder med *Vé-*.

goðlauss, Bersi Ldn., Eg., Gr. IX—X; Hallr Ldn. IX—X; Helgi Ldn. IX (Þórir v. l.). 'Gudløs', ikke troende på guderne, ateist. Om Helge og hans sön Hallr hedder det, at »þeir feðgar vildu eigi blóta ok trúðu á mátt sinn«.

heiðingi, Áslákr D. N. XIV. 'Hedning', måske fordi han ikke var døbt(?).

ókristni (hinn), Haldórr Hkr., Fsk., Skt. X—XI. 'Ukristne', vel fordi han ikke vilde lade sig døbe.

kristni (hinn), *kristna (hin)*, Gróa Ldn. X; Jǫrundr Ldn. X; Kálfr Ljósv. XI; Máni Bisk. X; Þorleifr Austf. X; Þorvarðr Flat. X; Ǫnundr Bisk. X. 'Den kristne'; det var naturligt, at enkelte personer, der tog den kristne tro, endnu medens hedenskabet rådede, af hedningerne fik dette tn., som for dem sikkert var et spottende tn.; Máni, Torvard og Ǫnund var bl. dem, som Torvald vidförle og biskop Frederik omvendte; de andre er endel ældre, tildels börn af landnamsmænd. Kun Kalfr er fra 11. århundrede.

helgi (hinn), Eiríkr Knytl. XII; Hallvarðr Hkr. XI; Játmundr Flat., Ann. IX; Jón Bisk. XI—XII; Magnús Orkn. XI—XII; Óláfr Hkr. ofl. XI; Ósvaldr Ósv.; Trollhœna Orkn.; Vilhjálmr Ann. XIII; Þorlákr Bisk. ofl. XII. 'Den hellige', kanoniserede, mirakelgörende.

kúlnasveinn, Eilífr SnE. XII. 'Kugle-svend', har uden tvivl hensyn til, at han har båret et paternosterbånd.

trúfasti, Aðalsteinn (konge i England d. 941) Eg. X. 'Den tro-faste', ɔ: den, der fastholder sin tro.

guðiþekkr, Guðmundr Sturl. XIII. 'Gud kær', elsket af gud.

Alle disse tn. er af betydelig kulturhistorisk interesse og kaster lys over brydningen mellem hedenskab og kristendom.

6. Tilnavne, der betegner mangel på sjælesundhed og ro, galskab el. lign.; de er modsætninger til dem i 1. gruppe.

fífl- -Egill Fbr. X—XI. 'Tosse-'; om E. hedder det, at han var »óvitr«; han er dog en ret brugbar huskarl og tjæner, men har været meget indskrænket.

Rennisfífl se ovenfor.

Hrafnistufífl se ovf.

Skuggafífl ligeledes.

fíflski (hinn), Ketill Ldn., Nj. (*finzki* ét hdskr.), [Ld., men her kaldt *fiskni*, dog med v. l. *finzki; fiskinn,* der sikkert er ur., betyder 'den dygtige fisker'] X. 'Den tossede', sikkert kaldt således fordi »hann var kristinn«.

heimski (hinn), Án Fló. X—XI; Gormr enn gamli ok enn ríki Jóms. IX—X; Hrafn Ldn., Nj. IX—X; Hreiðarr Mork. XI; Hrói auðgi Flat. X—XI; Óttarr Edd., sagnh. 'Den dumme', ɔ: indskrænkede (egl. hjemmevandte, som aldrig har set fremmede sæder og som ikke forstår at opføre sig blandt fremmede); om An hedder det, at »hann hljóp um land alt, kunnr ǫllum mǫnnum«; han har vel været småtosset. Hrói var alt andet end dum (»var vel viti borinn«), men blev midlertidig kaldt således.

galinn, Bói Magn. lag. XIII; Gunnarr Sv. XII; Hákon Sturl., Sv., Hák. XII—XIII; Hákon Sturl. XIII. 'Galen', vistnok = voldsom i sin færd og hidsig.

hrani, Þorbjǫrn Sturl. XII. 'Den uforsigtig fremfusende'.

óði (hinn), Eyjólfr Sturl. XII—XIII; Jón Sturl. XII; Kolbeinn Hkr. XII; Þorgeirr Ldn. IX—X. 'Den rasende', omtr. = det foreg.

œðikollr, Ásgeirr Ldn., Ld., Vd., Gr. X. 'Det rasende hoved', om en hidsig, fremfusende person. At tn. skal skrives sål. (og ikke *æði-*) viser skrivemåden *ǒðe* i brudst. AM. 162 D 2, fol. (se udg. s. 314).

hóflausa, Þorgeirr Fbr. X—XI. 'Mangel på mådehold', således kaldt, fordi »hann hafði til hversvetna meira en hann þurfti«.

7. Tilnavne, der tager sigte på mod og stridbarhed el. det modsatte.

frækni (hinn), Áli Hkr., sagnh.; Alrekr Flat., sagnh.; Friðþjófr Fas., sagnh.; Fróði Hkr., Ld., sagnh.; Helgi Fas., sagnh.; Helgi Þorlþ. X; Holti Hkr. XI. 'Den tapre'. Mærkeligt er det, at de fleste bærere af dette tn. er sagnhistoriske.

hugprúði (hinn), Hjalti Fas., sagnh. 'Den modige'; sit mod fik H. ved at drikke blodet af et vildt dyr, ved hvilken lejlighed H. sagde: »Eigi mun ek þá hræðask ok eigi þik upp frá þessu«.

hugumstóri (hinn), Hjálmarr Fas., sagnh. 'Den modige' = *hugprúði* (ikke = 'höjmodig').

rakki (hinn), Bergr Ldn., Vd. X; Eindriði Sv. XII; Oddr Ldn., Eyrb. IX. 'Den modige'.

óargr, *óargi (hinn)*, Óli Hák. XI. — Úlfr Ldn., Eg., Skt. IX; Þorbjǫrn Ldn. IX. 'Den ikke-bløde', ɔ: modige; Óles tn. er også blevet læst som *vargr* 'ulv'.

snjalli (hinn), *snjalla*, Gunnhildr NgL. XI (?); Hálfdan Fas., Nj., sagnh.; Steinn Ldn., Fló. X. 'Den modige, raske'.

snjall- -Steinn Ldn. X. = Steinn enn snjalli, s. d.

snillingr, Úlfkell Fas., sagnh.; Úlfkell Hkr. XI. 'Den

modige', jfr. Fritzner og det der anførte sted: »ok þykkja þeir snillingar, er jafnfram fara mér«; hos Snorre anføres ordet sammen med ord som *kappar*, *kenpur* osv.

sókndjarfi (hinn), Sviði Fas., sagnh. 'Djærv til angreb, modig'.

harðráði, Eysteinn Hkr., forh.; Haraldr Hkr. osv. XI. 'Den rådhårde', d. v. s. som véd at fatte kraftige råd og udføre dem eftertrykkelig.

stórráða, Sigríðr Hkr. osv. X—XI. 'Den storrådige', som fatter store planer og véd at udføre dem.

ręskvi, Grjótgarðr Hkr. X. 'Den raske'.

hvassi (hinn), Arngeirr Ldn. X; Hárekr Hkr. X; Helgi Hkr., sagnh.; Helgi Hák. XII—XIII; Úlfr Ldn. IX. 'Den raske', = det følg.

hvati, Hvítserkr Fas., sagnh. = det foreg.

hvatvísi (hinn), Hreiðarr Fas., sagnh. Omtr. ensbetydende med de to foreg., men måske med bibetydning af fremfusenhed (sål. nutildags).

erra, Þórðr Ldn. X—XI. 'Den raske, dygtige'.

erringar- -Steinn SnE. XII (?). 'Den udholdende, dygtige'.

Hertil slutter sig tn., der betegner bæreren som 'helt'.

kappi, Ketill Ldn., Eyrb. X; Leiðólfr Ldn. IX—X; Úlfarr Ldn., Eyrb. IX—X. 'Kæmpe, helt', kraftig og ihærdig person, en mand, der, foruden at være modig, tillige er 'fyr og flamme'.

Breiðvíkingakappi, Bjęrn Eyrb. X. 'Bredevigsmændenes helt', fordi B. var selv fra Bredevig (Island).

Bretakappi, Birgir Hemþ. X—XI. 'Britternes helt'; Bretar = beboerne af Wales. B. er måske uhistorisk.

Hitdœlakappi, Bjęrn Ldn., Bj. Eg. X—XI. 'Hitdölernes helt'; B. bode i Hitådalen.

Húnakappi, Hildibrandr Fas., sagnh. 'Hunnernes helt'; H. blev opfostret hos sin bedstefader af samme navn i Hunaland.

Hęrðakappi, Hallbjęrn Ldn. IX. 'Hördernes helt', sikkert fordi han var i Hördaland; hans sön var Torkel i Alviðra, men A. ligger i Hördaland.

Sygnakappi, Vébjǫrn Ldn., Gisl. IX. 'Sogningernes helt'.

jarlakappi, Þorbjǫrn Ldn., Gr. X. 'Jarlers helt'; det hedder om T., at han drog til Island fra Orknøerne; det er sikkert de orknøske jarler, som han er benævnt efter; han har vel været på krigstog med dem.

þjófakappi, Erlendr Bǫgl. XIII. 'Tyvenes helt'; uvist hvorfor.

Alviðrukappi, Þorkell enn auðgi Ldn. X. 'Alvidras helt'; hans fader Tord bode i Alviðra i Dyrefjord, Island.

Kaupangskappi, Sigmundr Fas., sagnh. 'Købstadshelt'; S. var en af dem, der var komne »ofan frá Sigtúnum«.

Uppdalakappi, Áli Fas., sagnh. 'Opdalenes helt'; »hann var upplenzkr at ætt«, altså fra Oplandene i Norge.

Egðaforkr, Eysteinn Skáldas. (Hb.) IX. 'Egdernes kæmpe'; *forkr* egl. = jærnstav; bruges nu på Island ofte om en meget kraftig, arbejdsdygtig mand (jfr. brugen af *grjótpáll*).

berserkr, Þráinn Sturl., sagnh. (måske ikke et egl. tn.). 'Bersærk'.

Haðaberserkr, Háki Fas. (Hb.), Hkr. IX. 'Hadernes bersærk, kæmpe'; H. kaldes konge på Hadeland.

Haddingjaskati, Helgi Edd. 'Haddingernes helt', jfr. *skati marika* på Rökstenen.

Her kan følg. få plads:

Út-Steinn Fas., sagnh. 'Ud-', modsætning til broderens *Inn-*, jfr. fortællingen i Hálfss. k. 10 (han stod en hel dag på rorstangen).

Disse tn. står på overgangen til dem, der betegner en person som ufredelskende og som kriger.

Styr- -Bjǫrn Hkr., Flat., Eyrb., Knytl. X. 'Kamp-, ufreds-', også kaldt Styrbjǫrn enn sterki. Om ham hedder det, at kong Erik gav Bjǫrn tn. »af harðfengi sinni ok styrjǫld«.

styrr, Arngrímr Eyrb. X—XI. 'Ufred'; om ham hedder det, at han fik sit tn., fordi han var »ofstopamaðr mikill ok

fullr ójafnaðar«. I dette tilfælde gik *styrr* over til et ligefremt navn, og et andet tn. *víga-* blev föjet til som forled.

styrjaldar- Magnús Hkr., Fsk. XI—XII. 'Ufreds-'; ɔ: Magnus barfod; dette tn. har dog aldrig været almindeligt.

ófriðr, Ǫnundr Sv. XII. 'Ufred'; næppe at læse *ófríðr* 'uskön'.

skálmǫld, Þorsteinn Fsk. XII. 'Ufred', egl. 'sværdtid' (jfr. Vspá 45).

Hertil slutter sig fremdeles følgende:

ákafr, Ámundi Hák. XIII. 'Den voldsomme, ivrige'.

ákafi, Þórarinn Gullþ. X. 'Den voldsomme'; enten subst. eller svagt adj.

hákr, Þorkell Ldn., Nj., Ljósv. X—XI; Brynjólfr ÓTr (Oddr) 1853 (v. l. *haukr*, vistnok ur.; B. opføres som en broder til Bjǫrn enn mikli; i Flat. står »Brynj. ok Haukr bróðir hans«). *hákr* bet. en 'voldsom, uforskammet' person, der er dygtig til at bruge mund. Om T. hedder det, at han var »einlyndr ok hetja mikil« (Ljósv.); han kaldtes *h.*, fordi han »eirði hvárki í orðum né verkum við hvern sem hann átti« (Nj.; jfr. beskrivelsen k. 119—20).

hallfrekr, Illugi Sturl. XII—XIII. Betydn. af første led er ikke sikker; *frekr* bet. 'begærlig, fremtrædende og fordringsfuld'.

hreða, Ulfr Nj. XI; Þórðr Þórð. hreð, uhist. (nu ofte udtalt *hræða* og sat i forb. med *at hrǿða* 'at forskrække', men sikkert ur.). 'Den voldsomme', egl. vel 'ufred'. Hvad U. angår, er det muligt, at tn. er en forvanskning af et keltisk ord.

hreðu- -Halli VLj. X—XI (også *Eyglu-*). 'Ufreds- el. voldsomheds-'; H. var »hávaðamaðr enn mesti«.

hroði, Álfr Hkr., Mork. XII (også skr. *roði*). 'Uro, strid'; i begrebet ligger også brutalitet.

karp- se *skarf-* nedenfor.

káviss, Hákon XIII. 'Stridslysten, trættekær'; jfr. vb. *ká* 'forstyrre ens fred og ro' (Fritzner).

kœrir, Sigurðr Hák. (v. l. *kerra* kun i Flat.) XIII. 'En, der ofte besværer sig'.

ofsi, Eyjólfr Sturl., Ann. XIII; Guðmundr Sturl. XIII; Þórarinn Ljósv., Fbr. XI; Þorvaldr Eg. X. 'Overmod, voldsomhed'. Om Torarin hedder det, at han var »ofláti mikill ok afbragðsmaðr«; denne tilföjelse viser, at tn. ikke er absolut nedsættende.

ósvifi (hinn), Bergr Sturl. XIII. 'Den stridbare', egl. 'den uskånsomme, ueftergivende'.

rósti, Brynjólfr Nj. X (v. l. *rósta*, *tosta*, det sidste sikkert ur.); Þórarinn Sturl., Bisk. XII. 'Overmod og frækhed'. B. beskrives som »hit mesta illmenni«. Nu hedder ordet altid *rosti*.

rósta, Ǫlvir Orkn. XII. 'Strid, voldsomhed'.

snerrir, Þorgrímr Eyrb. X—XI (ɔ: Snorri goði). Egl. nom. ag. til *at snerra*, dannet af subst. *snerra* 'strid, kamp', altså 'den stridige, stridbare'; tn. fik S., fordi han »var heldr ósvífr í œskunni«; tn. gik over til *Snorri*, der så blev brugt som det egenlige navn.

strúgr, Þorbjǫrn Ldn. IX—X. 'Overmod, hovmod'.

þrái, Þorkell Fas., sagnh. 'Den trodsige, stædige'.

Modsætningen til alt det foregående betegnes ved følgende tn.

huglausi (hinn), Þórðr Gísl. X. 'Den modløse, feje'.

geit, Auðun Ldn., Gr. IX; Finnr., Fsk. (skr. *keit*), Mork. XII. 'Ged'; A. kaldtes således, fordi han lod sig skræmme til at udrede bod for en af ham dræbt mand. Endnu bruges *geit* i denne betydning på Island (samt en forstærkende sammensætning *raggeit*). Jfr. ogsaa Fritzner s. v.

kúgaðr, Þorsteinn Sv. XII. 'Den kuede, som lod sig kue' (til at opgive en fæstning, som det fortælles i sagaen).

8. Tilnavne, der hentyder til væsen og derigennem karakter i det hele.

mannasættir, Þórarinn svarti, Eyrb. X. 'Mænds forliger'; er måske ikke egl. tn.

gǫfugláti (hinn), Goðrøðr Hkr. (i Yngl. er ordet ikke at opfatte som tn.). 'Den, der tér sig fornemt og ædelt'.

mikilláti, Danr Hkr. osv., sagnh.; Fróði Hkr., sagnh. (også kaldt *en friðsami*); Goðrøðr Hkr., sagnh. (v. l. *gǫfugláti*; også kaldt *veiðikonungr*). 'Den, der *lætr mikinn*', ɔ: er overmodig og udfolder stor pragt.

margláti (hinn), Teitr Bisk. XI. 'Foretagsom til at finde på, give sig af med mange ting, foranderlig i adfærd' (Fritzner); er ikke ubetinget rosende.

ofláti, Aðils Fas., sagnh.; Eyjólfr Sturl. XII (en broder til Ásbjǫrn valfrekr); Gunnlaugr Vígl., fing.; Þórarinn Sturl. XII; Þorgeirr Ldn. X—XI. 'Den overmodige og flotte'.

lítilláti (hinn), Óláfr Flat., sagnh. (fader til Danr mikilláti). 'Den nedladende og ligefremme, fordringsløse'.

frið- -Fróði Hkr., SnE., Islb., sagnh. 'Fred', på grund af hans fredelige sind og den landefred, der herskede i hans tid.

kyrri (hinn), Óláfr Hkr. XI; Þorbjǫrn Ldn. X. 'Den rolige, stilfærdige'; Ó. siges at have været »fámálugr optast ok ekki talaðr á þingum« og »friðsamr«.

þrymr, þrumr og *þrym-, þrum-*, Ketill Ldn. IX (her *þrymr* som v. l. ur.); Ketill Nj. X (også *þrym-Ketill, þrum-Ketill; þrumr*) Austf.; Ketill Austf. IX—X; Þóraldi Sv. XII. 'Den rolige og tavse'.

lati, Eiríkr Hák. XIII. 'Den dovne'.

hein, Haraldr Hkr., Knytl. XI. 'Hén', d. v. s. blød sten, især slibesten. Kong Harald var »maðr kyrrlátr ok fálátr, ómálugr, ekki talaðr á þingum« (jfr. *kyrri*), »kyrr ok hœgr við fólkit«; hans tn. hentyder til disse egenskaber. Jfr. også Sakses beskrivelse, der temlig nöje svarer til sagaens.

Endnu følg. må stilles her:

Inn-Steinn Fas., sagnh. 'Ind-', fordi han engang i regnvejr vilde, at tæltene blev spændte over skibet. Jfr. broderen Út-Steinn ovf.

9. Tilnavne, der betegner bæreren som glad, munter.

glaði, Gerðarr Fas., sagnh.; Gizurr Ldn. X; Gizurr Sturl. XIII. 'Den glade, muntre'; uagtet *glaðr* opr. bet. 'den lysende', er der næppe grund til her at antage den betydning.

gleðill, Gríss Ldn. X. 'Den glade'; subst. er afledet af *glaðr*, ikke uden ironisk bibetydning (lidt naragtig).

káti, Einarr Sturl., Ann. XII; Þorgeirr Sturl. XIII. 'Den muntre'.

feginn, Finnr Hemþ. (Hb.) XI. 'Den glade', egl. 'den, der bliver glad over et eller andet i öjeblikket indtruffet'.

gáli, Grímr Bisk. XII. 'En kåd og letsindig person', jfr. nyisl. *gála* fem. (om en kvinde, der er lystig og let på tråd), no. *gaale* 'tosse, dum og fremfusende person' (Aasen), *gáli* 'morio, fatuus' Bj. Hald. Det er vel det ligeglad-letsindige, der er det mest fremtrædende i betydningen; jfr. subst. *gáll* 'lætus fervor' (Bj. Hald.).

gemsungr, Snorri Sturl. XIII. 'Den lystige', dog snarest i nedsættende betydning.

glaumr, Þorbjǫrn Gr. X—XI. 'Stöj, lystighed'. T. var »enn mesti gárungr«.

10. Gavmildhed, Gærrighed.

gjafa- -Refr Fas. (= Rennisfífl). 'Gave', fordi han bortskænkede store gaver, se Gautrekssaga.

gjafleifi, Þorleifr Hrafnss. XIII. 'Gave-lev'; *leifi* er kælenavn for Þorleifr og *gjaf-* er s. s. *gjafa-*, foreg.

mildi (hinn), Baldvini Játvs. XI (ɔ: grev B. V); Eldjárn Rd. X—XI; Gautrekr Hkr., Fas., sagnh.; Hálfdan Hkr. (ok enn matarilli), sagnh.; Hallr Sturl. XI; Heðinn Ldn. X—XI; Heinrikr (III) Knytl., Ann. XI; Valdarr Flat., sagnh. 'Den gavmilde'; denne betydning må vel i de fleste tilfælde forudsættes. Om Gautrek hedder det: »mikit er um ǫrleik Gautreks konungs, er hann gefr gull við grjóti«.

gjafmildi (hinn), Fróði Ann., sagnh.; Gautrekr Ann., sagnh. 'Den gavmilde'; efter at *mildr* særlig i det 12. årh. var gåt over tildels at bet. 'from', beg. man at tilföje *gjaf-*,

når ordet skulde bruges i den gamle betydning; tn. findes da også kun i den unge Lögmannsannáll.

ǫrvi (hinn), Brandr Hkr., Eyrb. Ld. XI; Gautrekr Ldn. (= G. mildi, s. d.); Hafliði Ldn. X; Magnús Orkn. (Flat.) XII. 'Den gavmilde'; således vistnok i alle tilfælde, og ikke ordets anden (hoved)betydning 'den raske'.

sinkr, sinki (hinn), Hallsteinn Sv. (således Eirsp.; andre har *snikr*, Flat., el. *snákr* 327; *sink'* Skálh. bók; rimeligvis er *sinkr* det rigt.), XII; Nereiðr enn gamli Ldn. (hvor dog Hb. har *Arnmóðssonar jarls ens sinka*, »den yngre Melab.«: *Nereiðss. jarls hins gamla ok sinka*), sagnh. 'Den gærrige, egenkærlige'.

11. Bravhed, godhed. *góði (hinn)*, Aðalsteinn Mork. (= A. trúfasti) X; Arnórr Ldn. (rauðæingr, rauðkinnr) X–XI; Eiríkr Hkr., Knytl. XI—XII; Grímr Hkr., Óleg. XI; Guðmundr Sturl., Bisk. XII—XIII; Guðini Bisk. XI; Hákon Hkr. osv. X; Játvarðr Hkr., Ann., Hák. Iv. (bekenderen); Magnús Hkr. osv. XI; Magnús Ldn., Sturl. XIII; Magnús Flat. (= Magnus Smek) XIV. 'Den gode', ɔ: milde og elskede.

góðráði (hinn), Sǫrli Sól.; fing. 'Den, der tager el. giver godt råd', omtr. = god.

barnakarl, Ǫlvir, Ldn., Ld., Nj., Gr. IX. 'Börne-karl', fordi han, uagtet han var en stor viking, »lét eigi henda bǫrn á spjóta oddum, sem þá var víkingum títt«. Denne oplysning er der ingen grund til at betvivle.

lávarðr, Knútr Knytl. XII; Sigurðr Sv. XII. 'Lavard'; tn. forklares som givet K., fordi han var »allra manna vinsælastr ok ǫrvastr af fé ok bezt þokkaðr af alþýðu«. Sakse forklarer derimod tn. som »herre«, og det er mulig rigtigere; i så fald hører det under næste afdel. 3.

tryggvi (hinn), Ingjaldr Ldn., Gr. IX. 'Den tro, pålidelige'.

12. Nogle spredte tilnavne med delvis rosende positiv betydning.

forvitni, Þorsteinn Sex sǫg. XI. 'Videbegærlig, nysgærrig', fordi han engang undersøgte, hvad der var i den badende kong Haralds pung.

kennir, Eilífr (v. l. til *krúna* se ovfr. II, 1). 'Kender, prøver', men formentlig er denne form for tn. mindre rigtig.

viðsjá, Eiríkr Heið. X—XI. 'Den forsigtige', som véd at tage sig i agt for andre og deres planer; dette forudsætter *i*'ets korthed; skal der læses *víð-*, bet. tn. 'den vidtseende, vidtskuende'. Snarest er den første opfattelse den rigtige.

ǫlfúss, Eiríkr Ldn. IX. 'Den alvillige', forekommende; således opfatter jeg ordet, ɔ: som *al-fúss*; omlyden er bevirket af det følgende *ú*, jfr. Noreen[3], § 76.

13. Tilnavne, der antyder bidsk, fjendtligt, slet sindelag.

ormstunga, Gunnlaugr Ldn. X; Gunnlaugr Ldn., Ld., Hfr., Gunl. X—XI. 'Ormetunge', ɔ: bidende, giftig tunge. Den første var den sidstes oldefar, hvis navn og tn. han arvede, men han »bar sit navn med rente«, hvad sagaen om ham viser; han beskrives som »hávaðamaðr mikill í ǫllu skaplyndi . . . ok heldr níðskárr ok kallaðr *o.*«.

háðsami (hinn), Tjǫrvi Ldn. X. 'Den spottelystne'; jfr. hvad der fortælles om ham i Ldn.

beiskr, Árni Sturl. XIII. 'Besk, bitter', hvas.

grái (hinn), Eyjólfr Ldn., Ld., Eyrb., Nj., Gísl. X; Eyjólfr Ldn. XI; Grímr Fms. I, 111, forhist. (men fejl f. *gaurr* s. d.); Grímr Mork. XI; Kollr Ldn. X; Valgarðr Nj. X; Þorgrímr Svarf. X. 'Den grå'; tn. går næppe nogensinde på farve eller udseende, men på sindelag; om V. hedder det udtrykkelig, at han var »maðr grályndr ok óvinsæll«; egl. betyder ordet 'den ulvesindede', idet den grå(brune) ulvs sind blev sindbillede på falskhed og fjendtlighed; jfr. Fritzner s. v. 2.

bǫlvísi (hinn), Blindr Edd. 'Den ondskabsfulde', egl. 'den, der forstår sig på ondt' (for andre).

illi (hinn), Árni NgL. XI (?); Bjarni Hkr. XII; Blindr Fas., sagnh. (= Bl. enn bǫlvísi); Eysteinn Hkr., sagnh.; Hákon Fsk. X; Ingjaldr Fas., sagnh.; Úlfr Flat. X; Þórarinn Ldn. X—XI (var broder til Arnórr góði); Þórarinn Ldn.,

Vd. X; Þorfinnr Hák. XIII; Þorgrímr Fær. X; Ǫgmundr Gr. XI. 'Den onde', svarer omtrent til 'skurk'.

illráði, Eysteinn Hkr., Flat., sagnh.; Ingjaldr Hkr., Islb., sagnh. 'Den onde', omtr. = *illi*. E. kaldes også *enn illi, enn ríki* og *enn harðráði*. Om I. hedder det, at han — efter at have spist et ulvehjærte — blev »allra manna grimmastr ok verst skaplundaðr«.

ilska, Pétr Sv. XII. 'Ondskab'.

illing, -ingr, Atli Ldn. (Hb. *-ingr*) X. 'Den onde'.

ilteitt, Ǫlvir Hák. XIII. 'Lutter ondt'.

illugi, Þórðr Ldn. IX—X; Þórðr Ldn., Rd., Nj. X—XI (den sidste var efterkommer af den første; senere blev tn. til egennavn). Af *ill-hugi* 'ondt sind'.

illviti, Kálfr Bj. X—XI. 'Ondt bebudende, ondt varsel', vel omtr. = 'den ondskabsfulde'.

loki, Þorbjǫrn Ldn., Gullþ. IX. 'Loke', d. v. s. guden Lokes navn synes her brugt som tn. vel for at betegne bæreren som svigefuld eller listig.

pretta- -Páll Ann. XIII—XIV. 'Rænke-', af *prettr* 'svig, puds'.

ranglátr, Þorsteinn Ldn., Sturl. XI. 'Uretfærdig'.

lygi- -Torfi Heið. X—XI. 'Lögne-', den lögnagtige.

níðingr, Ljótr Orkn. XII. 'Nidding'.

súri, Páll NgL. XIII. 'Den sure', bitre, gnavne.

14. Kvindekærhed. *kvensami (hinn)*, Hjǫrleifr Ldn., Nj., Fas., sagnh.; Hrólfr Fas., sagnh. 'Den kvindekære'.

Femte afdeling.

Tilnavne, knyttede til social stilling, virksomhed, enkelte begivenheder og privatlivet.

A. Social stilling.

1. *goði, guði*, Arngrímr Hœns. X; Arnkell Eyrb. X; Arnsteinn Ldn. X; Áskell Ldn., Rd. X; Gautr Fas., sagnh.; Geirr Ldn., Nj. X; Glismákr Fas., sagnh.; Grímkell Harð. X; Hallsteinn Ld. X; Hrafnkell Austf. X; Hjǫrleifr Ldn. X;

Jǫrundr Ldn., Eg., Nj. X; Ljótólfr Ldn., Nj. X; Snorri Ldn., Ld., Eyrb. ofl. X—XI; Sturla Ldn. X; Sæbjǫrn Ldn. X; Valgarðr Ldn. X; Þjóðólfr Ldn. X; Þórarinn Ldn. (= Langdœlagoði) X—XI; Þorgeirr Ldn., Ljósv., Nj., Islb. X—XI; Þorgrímr Ldn. X; Þórhallr Ld. X—XI; Þormóðr Ldn. X; Þóroddr Ldn., Rd. ofl. X; Þorsteinn Ldn., Gr. X—XI; Þorsteinn Ldn. X—XI. 'Gode'. Om Grímkell hedder det, at han »átti mikit goðorð«. Alle de her nævnte personer har forestået et tempel og været hövdinger; ejendommeligt er det, at alle bærerne af tn. — og som sådant bör det betragtes — tilhører det 10. århundrede og overgangen til det 11.

goddi, Þórðr Ld. X. 'Den lille gode'; tn. er utvivlsomt et slags diminutivum ikke uden kælende biklang.

aurgoði, eyr-, Áslákr Ldn. X; Úlfr Ldn., Nj, X; Þorvaldr Ldn. X—XI. Dette tn. er for U.s vedkommende af dr. Kålund Isl. Beskr. I, 264 forklaret som sammenhængende med de *aurar*, grusflader, der findes langs Markarfljót, Fljótsaurar, jfr. den lat. oversættelse af Njála; det var også her, at godedömmet var. For Á.'s vedkommende kan sikkert samme opfattelse göres gældende. da også hans slægt var knyttet til land med elve. Hvad T. angår, kan intet bestemt siges; dog er *aur-* sikkert rimeligere end *ǫ̈r-*, da Sturl. har *eyr-*; der kunde være sigtet til Eyrr i Bitra (el. Óspakseyrr; se Kål. I, 632).

Fellsgoði, Illugi Ldn. X (= Þórðr illugi). 'Fells-gode'; han bode »undir Felli við Breiðá«.

Garpsdalsgoði, Haldórr Ldn. X. 'Garpsdals-gode', sikkert fordi han bode på gården Garpsdalr (vestl. Isl.), hvor hans sön udtrykkelig siges at have bot.

Hofgarðagoði, Helgi Eyrb. X. 'Hovgarde-gode', sikkert fordi han bode på Hofgarðar (vestl. Isl.).

Hvítanesgoði, Hǫskuldr Nj. X. 'Hvitanæs-gode', fordi han bode på Hvítanes (sydl. Isl.).

Kárnsárgoði, Þorgrímr Ldn., Vd. X. 'Kårnså-gode', af gården Kárnsá (yngre Kornsá) i Vatsdalen (nordl. Isl.).

Sauðeyjargoði, Ingjaldr Ld. X. 'Saudø-gode', fordi han bode på Sauðeyjar (plur.; hovedøen hed vel Sauðey) i Bredefjorden.

Skeiðagoði, Þormóðr Ldn. XII. 'Skeid-gode', sikkert fordi hans godedömme var i landskabet Skeið (ntr. plur.) i Árnessyssel (sydl. Isl.).

Tungu-goði, Hróarr Ldn., Nj., Rd. X. 'Tunge-gode', fordi hans godedömme strakte sig over Tunga = Skaptártunga (sydøstl. Isl.).

Hlíð[ar]mannagoði, Snorri Ldn., Ljósv. X. 'Lidmændenes gode'; med Hlíð er ment Kræklingahlíð i Øfjorden (nordl. Isl.).

Langdœlagoði, Þórarinn Band. X—XI (= *goði* og *enn spaki*). 'Langdölernes gode', fordi hans godedömme strakte sig over Langidalr (nordl. Isl.).

Ljósvetningagoði, Þorgeirr Flat. X—XI. 'Ljósavatsmændenes gode'; knyttet til befolkningen omkring Ljósavatn (Ljósavatsskarð), nordøstl. Isl. Selv bode T. på Ljósavatn.

Også alle disse 'goder', der er opkaldte efter sted, tilhører med en enkelt undtagelse 10. og begyndelsen af det 11. årh. Det samme gælder de næste.

Freysgoði, Hrafnkell Austf. X; Þórðr Hkr., Ldn., Ld., Gl., Nj. X. 'Fröysgode', fordi de dyrkede særlig guden Fröy; Hr. »elskaði eigi annat goð meir en Frey«.

leikgoði se nedenfor.

gyðja, Þorlaug Ldn. X; Þuríðr Ldn., Vd. X. Svarer som fem. til mask. *goði*, altså 'tempelforstanderske'; sikkert bet. tn. ikke 'gudinde'; jfr. følg.

hofgyðja, Þuríðr Ldn. X. 'Tempelforstanderske'; T. var søster til Þórðr freysgoði.

2. Tilsvarende navne i den kristne tid.

prestr, Einarr Hák. XIII; Ǫzurr Sv. XII. 'Præst'; vistnok har ingen af bærerne virkelig været præst. Jfr. *Prest-*.

klerkr, Jón Sturl. XII—XIII; Ketilbjǫrn Bisk. XIII; Þorbjǫrn Orkn. XII. 'Klærk'; sikkert var Þorbjǫrn ikke præst; om de andre kan intet sluttes.

prest- -Jón Sturl. XIII; -Oddr Sturl. XII; -Valdi Sturl. XII—XIII. 'Præst-'; den første kaldes også Jón prestr og var måske præst, Oddr ligeledes; derimod var V. sikkert ikke præst; han kaldes »illræðismaðr«.

auraprestr, Ásgeirr Sturl. XIII. 'Ør-præst'; Á. synes ikke at have været præst; hvad det første led angår jfr. *aurgoði* ovf.; her kan *aura* ikke identificeres; Á. har hjemme i Skagafjorden.

skarðprestr, Bárðr Sturl. XIII. 'Skardpræst'; B. var ikke præst, men hans fader var præst på Skarð på Skardsstrand, Skarð-Snorre (vestl. Isl.). Det er også tvivlsomt, hvorvidt tn., der kun findes det sidste sted, hvor B. nævnes, gælder B. og ikke hans fader.

faraprestr, Þorsteinn Bisk. XIII. 'Rejsepræst', omflakkende (?) præst; denne betydn. passer dog ikke til T.; måske har han gjort flere rejser til Norge, men han var virkelig præst.

hálfprestr, Jón Sturl. XIII. 'Halvpræst'.

slembidjákn, Sigurðr Hkr., Mork., Fsk. osv. I Hkr. og Fsk. kaldes S. altid *slembidjákn*; i Mork., Fris. og fl. *slembir*; hvis dette ikke er opstået ved misforståelse hos afskrivere (misforståelse af en forkortelse som *slemb.* el. lign.), er dette at betragte som forkortet af hint (etslags diminutivt kælenavn). S. var degneviet. Når *slembi-* föjes til, er det uden tvivl ironisk ment, og bet. vel 'den der med nød og næppe blev degn', 'den der slumpede til at blive degn'. *Slembi* er det s. s. *slembi* i det velkendte isl. *slembilukka* 'inopina et immerita fortuna' (Bj. Hald.); der ligger dog mere af det 'uventede' end af det 'ufortjænte' i ordet. Jfr. *slembast* 'inopino jactu ferri' (Bj. H.). Også et vb. *slambrast* er kendt, 'at komme frem med nød og næppe og besværligheder'. No. *slemba*, vb. og subst., ligger fjærnere i betydning.

priór, Guðrún Ann. XII—XIII; Þuríðr Ann. XIII. 'Prior'; mulig er det ikke noget tn. Man kunde tænke sig tn. ironisk som hentydende til et forhold til en prior, men det er vel næppe at opfatte så.

biskup se nedenfor afd. VI.

Fljótabiskup, Jón Bisk. XII. 'Fljotbiskop'; J. var præst, sikkert i Fljot i Skagafjordssyssel; på grund af sin myndighed har han vel fåt sit tn.; en v. l. er i øvrigt Fljóta-Ketill (Jón var Ketilsson).

Víkverjabiskup, Kolr (Kollr) Ldn. XI. 'Vikværingers biskop', fordi K. »vas í Vík austr« (Ari).

3. Konge, jarl. *Finnakonungr,* Mǫttull Ldn., sagnh. 'Finne(Lappe)konge'; er måske ikke at opfatte som egl. tn.; det findes desuden kun i »Melab. yngri«, medens Hb. har »Finnasonar, Mǫttulssonar konungs« og Stb. blot »Mǫttuls«, som dog næppe selv er rigtigt.

liðsmannakonungr, Óláfr Sturl., Fas., sagnh. 'Hærmændenes konge'; hans mænd synes at være bleven kaldt *liðsmenn* κατ. εξ.

jarl, Þóroddr Sturl. XII. 'Jarl', måske fordi han havde tjænt en jarl. Tn. næppe obscönt, jfr. brugen af *jarl* i Bósas.

Hlaðajarl, Hákon Hkr. osv. X. 'Ladejarl', fordi hans hovedgård var Hlaðir ved Trondhjem.

hurnajarl, skrivemåde f. *Yrna-,* Sigurðr Ágr. X. 'Jarl på Yrjar', Ørlandet, på nordsiden af Trondhjemsfjorden; gen. pl. er uregelmæssig.

Mærajarl, Rǫgnvaldr Hkr., Fsk., Ld. osv. IX. 'Möre-jarl'; *Mæra* er vistnok gen. af *Mærir,* indbyggerne på Möre.

Storðarjarl, Gunnvaldr rogi Fas., sagnh. 'Stords jarl', af øen Storð; det er den, der sigtes til; i hdskrr. står imidlertid *Storða,* vist en fejl.

Súlujarl, Úlfr Skt. X; Þrándr Flat. IX—X. 'Sulejarl'; Ulf digtede om Styrbjörn, men denne var dattersön af Þrándr; mulig var Ulf da dennes sön, jfr. fremstillingen, hvor en Ulf ligefrem nævnes som Þránds sön. Det ligger da nærmest i *Súla* at se et svensk stedsnavn (Súla i Veradalen synes at ligge for fjærnt), men et sådant er vel ukendt.

fólgsnarjarl, Snorri Sturluson Sturl. XIII. 'Den skjulte, hemmelige jarl'; det fortælles, at Skule hertug gav Sn. jarle-

titlen, og at Styrme frode (vistnok i et obituarium el. lign.) havde betegnet Sn.s dødsdag som »ártíð Snorra fólgsnarjarls«; tn. er vel Styrmes eget påfund, men har aldrig været almindeligt.

matjarl se nedenfor.

greifi se nedenfor afd. VI.

pávi se nedenfor afd. VI.

4. Bonde. *bóndi*, *búandi*, Dagfinnr Bǫgl., Hák. XIII; Óláfr (ɔ: kyrri) Hkr., Ágr. XI. 'Bonde'; D. var en gammel Birkebener-hövding, men uden nogen titel; O.s tn. bet. vel omtr. det s. s. kyrri, 'den rolige, fredelige'; han levede i sit rige som en bonde på sin gård, »fyr spekðar sakir ok hógværis« siger Ágr.

hǫldr, Bjǫrn Eg. X; Hávarðr XII; Ketill Ætt. XI; Sumarliði Orkn. XII; Þorsteinn fjaransmunnr Orkn. XII. 'Fri bonde og odelsbonde'. Om B. hedder det, at han blev kaldt således, fordi han »gerðisk ekki handgenginn konungi«.

karl, Arngeirr Bj. X; Hákon Orkn. XII; Jón Sturl. XIII; Kolbeinn Orkn. XII; Sigvaldi Sv. XII—XIII; Sǫrkvir Nj. X (v. l. *jarl*, *karli*). 'Karl'; ordet kan have flere betydninger, dels 'bonde', af ringere art end hölden, dels 'en gammel mand'; denne sidste betydn. må uden tvivl antages for A.s vedkommende; det samme gælder mulig også H., der »var en hövding«; K. er måske kaldt sål. til adskillelse fra sin slægtning Hákon barn (s. d.). Om grunden til tn. for de andres vedkommende forlyder der intet. Sǫrkvir er måske stamfaderen til den svenske senere kongeslægt, hvor både S. (Sverke) og Karl forekommer.

Akrakarl se ovf.

þegn, Þórir Fas., sagnh. 'Fri mand (bonde)'; i øvrigt fortæller sagaen (Ánss.), at han fik dette tn. af et sværd, som han havde fåt i gave og som hed *þegn*.

einbúi, Oddr Eg. X. 'Eneboer', vel fordi han bode på en afsides liggende gård.

5. Stillinger hos kongen. *ráðgjafi*, Stéfán Orkn. XII. 'Rådgiver'.

dróttseti, Páll Bǫgl., Ann. XIII; Úlfr (Ubbi) Magn. lag. XIII. 'Drost'; måske ikke tn. i egenlig forstand; P. var kong Inges dróttseti.

stallari, Ulfr Hkr., Ldn., Ljósv. XI. 'Staller'; U. var Harald hårdrådes staller; måske heller ikke egl. tn.

ármaðr, Ásgautr Hkr. XI; Bjǫrn Hkr. XI; Ívarr Sv. XII. 'Årmand', d. v. s. en kgl. godsbestyrer; egenlig en *maðr*, der er *árr* ɔ: en, der på en andens vegne har et hværv at udføre (jfr. K. Maurers afhdl. om *ármaðr*).

gjaldkeri, Gunnarr Hkr. XII; Þorbjǫrn Hkr. XII; Þrándr Hkr. XIII. 'Skattekræver', kongens embedsmand i byerne, byfoged.

ræðismaðr, Eysteinn Sv. XII. 'Bestyrer, forvalter'; antyder en stilling i kongens gård. Jfr. Fritzner.

biskupsmaðr, Þorgeirr Hák. XIII (enkeltvis forekommende v. l. er *biskupsefni*, *biskupsmágr*, men de er sikkert ur.). 'Biskopsmand', ɔ: en biskops tjæner.

Hólasveinn, Þorgils Sturl. XIII. 'Hole-svend'; opkaldt efter en gård Holar (bispesædet?); mulig bet. *sveinn* 'en tjæner', men i øvrigt er T. en bonde i Øfjorden. Tn. kunde bet. 'den unge fra Holar'.

lúðrsveinn, Þorfinnr sviðbrandr Bǫgl. XIII. 'Trompeter', synes ifg. fremstillingen (Fms. IX, 30) at have blæst i Sverres lur Andvaka.

sendimaðr, Heinrekr Hák. XIII; Hreiðarr Sv. XII; Kálfr Sv. XII. 'Sendemand', fordi de ofte benyttedes til vigtige sendefærdsrejser.

skósveinn se *skolbeinn* ovf. s. 221.

njósnar- -Helgi Gisl. X. 'Spejde-', fordi han sendtes flere gange ud for at spejde.

gestr, Jǫrundr Sturl. XIII; Óláfr Sturl. XIII. 'Gæst'.

skálkr, Hallvarðr Hkr. IX. 'Tjæner'; da ordet forekommer i så gammel tid, må det her stå i den oprl. betydning.

piltr, Guðlaugr Sturl. XIII; Vilmundr Hák. XIII. 'Pilt', en ung mand, omtr. = *sveinn*.

6. Fattige, trælle. *alikarl*, Þorgrímr Sturl., Bisk. XII. 'En mand (ældre mand), som får føde hos en anden, en fledføring'; T. var bonde, men han blev dömt i så höje bøder, at han blev »kallaðr félauss«; det er vel derefter, at han har fåt sit tn.

griðmaðr, Jón Bǫgl. XIII. 'Gridmand', d. v. s. som har ophold og underhold i en andens hus.

griðkona, Atli Bǫgl. XIII. 'Tjænestekvinde'.

kotkarl, Þjóðólfr Sturl. XIII. 'Hyttebonde', husmand.

ánauðgi, Ormr Ldn. IX—X. 'Den, der er el. har været træl'; i øvrigt findes dette tn. kun i Stb.; i Hb. kaldes han *auðgi* 'den rige'.

ómagi, Jón Hák. XIII. 'Uformuende, en, der er opdraget som fattiglem'.

leysingi (laus-), Gríss Eg. X; Þórðr Nj. X—XI. 'Frigiven'; T. var sön af den frigivne Þórðr, der vistnok også har været kaldt *l.*

fantr, Sǫlvi D. N. XIII. 'Omstrejfer', el. tjæner.

Hertil vil jeg föje følgende:

húsfreyja, Sæmundr Hkr. XII; Þórðr Hkr., Fsk. XII. 'Husfrue'; tn. er sikkert ironisk.

B. Virksomhed, redskaber og lign., hvoraf tilnavne er dannede.

1. *starfsami (hinn)*, Sturlaugr Fas., sagnh. 'Den virksomme', el. 'meget virkende'; i øvrigt synes *starf* her brugt om vanskelige arbejder og hværv, der skal udføres (jfr. sagaen k. 14).

fiskni (hinn), Ketill Ld. IX—X. 'Den heldige fisker', i øvrigt er ordet fejl for *fiflski* (s. d.).

læknir, Álfgerðr Austf. X; Helgi Sturl., Ann. XIII; Hildigunnr Nj. X; Hǫskuldr Ldn. XII; Þorgeirr Hkr. XII; Þorkell Ldn. XI; Þormóðr Sturl. XII; Þorvarðr Ljósv. XI; Þorvarðr Austf. X. 'Læge'.

hagi (hinn), *haga (hin)*, Bjǫrn Bisk. XI; Egill Sturl. XIII; Guðný Ann. XIV; Margrét Bisk. XII; Þorkell Sturl. XII; Þorleifr Ann. XIII—XIV. 'Den kunstfærdige'; om M.

hedder det, at hun (der havde lavet en bispestav af tand) da var »oddhǫgust allra manna á Íslandi«. Þorleifr nævnes i to annaler; i den ene (Skálh.) kaldes han på latin: faber.

Braut- -Ǫnundr Hkr., sagnh. 'Vej-'; fordi han »lét brjóta vegu um alla Svíþjóð«.

trételgja, Óláfr Hkr., sagnh. 'Træhugger', fordi »hann ruddi markir«.

smiðr, Eyvindr Ldn. X; Guðlaugr Ldn. XII; Móðólfr Ldn. X; Sigurðr Hák. XIII; Vémundr Ldn. IX—X; Vigfúss Sturl. XIII; Þorkell Sturl. XIII; Þorsteinn Ldn. XI—XII. 'Smed'; der gives ingen yderligere oplysninger om nogen af bærerne, om hvad slags 'smede' de var.

smið- -Skeggi Sturl. XII—XIII; Sturla Ld. XI. 'Smed-'; = det foreg.

hǫfuðsmiðr, Árni Bisk. XI. 'Hovedsmed' (»arkitekt«); dette må opfattes som tn.: »Á., er kallaðr var hǫfuðsmiðr«.

askasmiðr, Oddbjǫrn Ldn., Eg., Fas. X. 'Karsmed'; *askr* står her sikkert i betydn. 'kar', madkar af træ, således som sådanne har været i brug på Island indtil vore dage.

gullsmiðr, Þorsteinn Sturl. XII. 'Guldsmed'.

gyllingar- -Kali Flat. XI. 'Forgyldnings-'; tn. hentyder til, at bæreren har givet sig af med at forgylde, været etslags guldsmed; »hann var hagr vel á gull ok silfr«.

knarrarsmiðr, Þorsteinn Hkr. XI. 'Skibsbygger'; »hann var kaupmaðr (jfr. *knǫrr* egl. = handelsskib) ok smiðr mikill«; kong Olav havde frataget ham et stort og nyt handelsskib, »som T. havde bygget«.

tinsmiðr, Þórólfr Sturl. XII. 'Tinsmed', ɔ: en, der forarbejder genstande af tin.

tin- -Forni Ldn., Eyrb. X. 'Tin-'; at der er tale om et tn., kan sluttes af, at bæreren i et vers kaldes Forni; han har vel været tinsmiðr.

tinteinn, Þorvaldr Ldn., Korm. X. 'Tintén'; af samme betydn. som de foregående; Kormak kalder ham i vers *tindráttarmaðr* og *hinn es tin tannar*.

rauða- -Bjǫrn Ldn., Ld., Eg. X. 'Røde-', af *rauði* 'myremalm'; »hann blés fyrstr manna rauða á Íslandi ok var hann af því kallaðr *r.*« (Mb.).

steypir, Klœngr Bisk. XIV; Ormr Ann. XIII—IV; Pétr Sv., Bǫgl. XII—III; Þórðr Sturl. XIII. 'Støber'.

flettir, Haraldr Hkr. XI; Saxi Hkr. (v. l. *fleita*) Fas., sagnh.; Þorkell Orkn. (v. l. *flatr*, *fletta* ur.) XII; Þorkell Austf. (v. l. *fleytir*) X. 'Flækker'; tn. hentyder sikkert til tømrerhåndværket; *fletta* 'at flække' tykke planker for at frembringe tynde brædder. Andre betydninger kunde også antages ('plyndrer', sml. Fritzner: *fletta*).

skafhǫgg, Þorbergr Hkr. X. 'Glathug' (egl. et hug, der glatter, jævner); T. var »stafnasmiðr at skipinu«, ɔ: Ormen lange; sit tn. har T. sikkert fåt efter den begivenhed, der fortælles om ham i Ol. Tr. s. (Hkr. I, 412 ff.).

tálgi, Sigurðr Sv. XII. 'Skærer' el. 'hövler'; vb. *telgja* bet. at 'tilhugge, tilskære', især træ.

brasaðr, Andrés Sv. XII. 'Sammenlodder', jfr. isl. *brasa*, no. *brasa* 'at sammenlodde'.

fægir, Hallvarðr Hkr., Mork. XII. 'Polerer'.

dengir, Ǫgmundr Hkr. (v. l. *drengr* ur.) XII. 'Hamrer', d. v. s. den, der udhamrer leblade, gör dem tynde og skarpe; herom er vb. *dengja* blevet brugt på Isl. ned til vore dage.

smiðjudrumbr, Ketill Ldn. X. 'Smedjeblok'; hermed menes måske den træbul, som ambolten er fæstet i.

skinnari, Viljálmr Hkr., Fsk. XII. 'Skinder', ɔ: garver, skindtilbereder.

fisiler, Þrándr Bisk. XIII. 'Fyrværkerikunstner' el. lign.; T. »kunni mart klókt at leika meir með náttúrligri list en með nokkurs kyns galdr«, deriblandt noget der kaldes en *herbrestr* (ved hjælp af svovl, blår m. m.).

myntari, *munt-*, Hagbarðr Sv. XII. 'Møntmester'.

hestageldir, Hlíf Ldn. IX. 'Hestegilder', en, der kastrerer heste.

baru- -Bjǫrn Bárð., uhist. 'Bølge-', fordi han var en stor »sjógarpr«.

2. Redskaber. *dráttarhamarr*, Þorkell Sturl. XIII. 'Dræt(træk)hammer': det er mig ikke klart, hvad *dráttar-* her bet., måske med Fritzner en hammer 'til at drive nagler ind'.

hnjóðhamarr, Þorkell Sturl. XIII (samtidig med den sidstomtalte). 'Klinkhammer', en hammer, der anvendes til at lave et nyt hoved på et inddrevet (klink)söm.

vegghamarr, Ásbjǫrn Austf. XI. 'Væghammer', ɔ: en hammer til at banke de enkelte lag græstörv i en væg sammen, göre dem så tætte som muligt.

nafar- -Helgi Ldn. IX—X. 'Bór-', af *nafarr* 'et bór'; snarere end *nafar* gen. af fem. *nǫf*.

skölpa, Jón Sturl. XII. Ordet er vistnok fem. til *skölpr* 'skære- el. drejejærn med rundböjet æg' (Fritzner) og ensbetydende med dette.

lauð, Halli Bǫgl. XIII. 'Draglod'; se i øvrigt Fritzner.

sleggja, Þórólfr Ldn., Vd. X. 'Forhammer', en svær og tung hammer.

sleggju- -Gunnarr Sturl. XII. 'Forhammer-'; se foreg.

þeksla, Eiríkr Ldn. (geneal.). 'Skarøkse'.

sleggjufall (*slegg-* v. l.), Þorbjǫrn Finb., uhist. 'Hammerfald', også kaldt *sleggja*.

steðja- -Kollr Nj. X (el. sagnh.?). 'Ambolt-'; af *steði* 'en ambolt' se ovf.

skinnknifr, Beni Hák. XIII. 'Skindkniv', vel en kniv, hvormed huder sønderskæres.

C. Virksomhed især i hjemmet og på gården og tilhørende redskaber.

saum- -Æsa Jóms. X. 'Sy-', dygtig til at sy og brodere.

linseyma, Páll Hák. XIII. 'Linsömmer', d. v. s. den, der bruger 'lin', hör, for *seymi* (ntr.), ɔ: sytråd af sener (?).

lina, Þórir Ldn. IX—X. Tn. er dannet af *lín* (jfr. foreg.), men betydningen er ikke sikker; 'den, der bruger lin' (?).

stagnál, Styrkárr Bǫgl. XIII. 'En grov nål', der særlig

benyttes til at reparere grovere töj med grov tråd (jfr. *að staga* og *stagbættur*).

prjónn, Ǫgmundr Sturl. XIII. 'Prén', strikkepind.

gullkambr, Haraldr Fas., sagnh. 'Guldkam'.

brák og *brækir* se nedenfor.

kambari, Unáss Sv. XII. 'Kam-mager'.

kembir, Eilífr Hák. XIII. 'En, der karter uld' (næppe 'som kæmmer sit hår').

mjǫlkarl, Bjǫrn Sturl. XIII. 'Melkarl', d. v. s. en, der har det hværv at male korn.

veiðimaðr, Þórhallr Eir. X—XI. 'Fanger'; »hann hafði verit í veiðifǫrum [hval-, sæl-fangst] með Eiríki um sumrum«.

veiðikonungr, Guðrøðr Hkr., Islb. osv. IX. 'Jagtkonge'.

ǫlkofri, Þórhallr Ǫlkofraþ. XI. 'Øl-hætte'; sit tn. fik Þ. fordi han på altinget bryggede og solgte øl, og fordi han havde en 'kofri' på hovedet.

ǫlgerðarmaðr, Þórólfr Sturl. XIII. 'Brygger', var i øvrigt munk.

arðskafi, Grímr Edd., sagnh. 'Plov-skraber', af *arðr;* betydningen ikke ganske sikker, vel nærmest, 'den, der skraber, skærer med plov'.

uppskeri, Sveinn Fas., sagnh. 'Opskærer', høster; betydn. snarest at henføre til *skera upp*, Fritzner 3: *skera upp akr* 'skære ager således, at der ikke står noget korn uskåret igen'; jfr. isl. *uppskera* 'høst, afgrøde'.

kartr, Nikulás Hák. XIII. 'Arbejdsvogn'; i øvrigt findes v. l. *tartr* Eirsp., Flat., der mulig er rigtigere, se afdel. IX; *kartr* findes i Skálh. og Gullinsk., bægge temlig unge.

spaði, Þorleifr Sturl. XIII. 'Spade'.

tindr, Gunnarr Hák. XIII. 'Tand' i en rive; i øvrigt er ordet flertydigt.

ǫndurr, Þorsteinn Ldn., Eyrb. IX. 'Snesko'; Hauksb. skr. *ǫndurdz*, som om det kom af *ǫndurðr*, men det er vistnok fejl.

baðkarl, Eiríkr Sv. XII. 'Badekarl', en som sørger for

de (varme damp-) bade; i øvrigt står tn. kun i Skálholtsbók, men synes at kunne være rigtigt; de øvrige har Eiríkr (el. Einarr) laukr (s. d.).

bryti, Þórarinn Sturl. XII—XIII; Þórarinn Fló. X—XI. 'Bryde', forvalter; den sidste Þórarinn kaldes »ráðsmaðr«.

D. Tilnavne, grundede på enkelte begivenheder, dels bekendte, dels formodede.

1. Drab, kampe og dermed beslægtede begivenheder.

Eyþjófsbani, Ǫgmundr Fas., sagnh. 'Øtjovs banemand', fordi han havde dræbt en Eyþjófr »sofanda í sæng sinni« (Örv. Boer 127).

Fáfnisbani, Sigurðr Edd., Fas., sagnh. 'Fáfnirs banemand'.

Hundingsbani, Helgi Edd., Fas., sagnh. 'Hundings banemand' (»ok þeira Hǫðbrodds« tf. en overskrift).

Koðránsbani, Hallr Hkr., Mork. XI. 'Kodrans banemand', fordi han havde dræbt Koðrán Guðmundsson, jfr. Ljósv.

Selsbani, Ásbjǫrn Hkr. XI. 'Sæls banemand', fordi han havde dræbt Þórir selr el. Selþórir, kong Olafs forvalter.

Tagldarbani, Illugi Flat. (*taglar-* ur.), uhist. 'Toglds banemand', fordi han havde dræbt en jættekvinde Tǫgld.

Þiðrandabani, Gunnarr Ld., Austf. XI. 'Tidrandes banemand', fordi han havde dræbt Þiðrandi Geitisson.

berserkjabani, Ásmundr Fas., sagnh.; Gunnsteinn Ldn., Nj. IX. 'Bersærkers banemand'; Ásm. kaldtes sål., fordi han dræbte to bersærker, Hrörek og Siggeir (Egils s. ok Ásm.), G. »drap tvá berserki«.

kappabani, Ásmundr Fas., sagnh. 'Kæmpers banemand', fordi han dræbte Hildebrand Hunekæmpe og dennes kæmper.

kerlingarbani, Hallsteinn Jómsv. X. 'En gammel kones banemand'.

tréserkjabani, Arnviðr Flat., sagnh. 'Træsærkers banemand', vel fordi han har dræbt nogle kæmper i kapper af træplader.

Frisadólgr, Eiríkr Ann. IX. 'Frisers fjende'.

Tunnadólgr, Egill Hkr., sagnh. 'Tunnes fjende'; i øvrigt blev T. dræbt af Egill. Hos Are kaldes E. vendilkráka = Hist. Norw.

austmannaskelfir, Ásgeirr Ldn., Fló. X (Stb. ur.: -manns-). 'Østmænds ɔ: Nordmænds skræmmer', fordi han »drap skipshǫfn austmanna í Grímsárósi«.

Skáneyjarskelfir, Vermundr eller Víkingr Ldn. IX (skr. *skelmir* vistnok ved en sædvanlig skrivemåde eller mulig overgang fra *f* til *m*; Noreen[3] § 229, 2). 'Skånes skræmmer', vistnok fordi han havde hærget i Skåne.

banamaðr, Gunnarr Hkr. XIII. 'Banemand'.

blóðøx, Eiríkr Hkr., Eg. osv. IX—X. 'Blodøkse', fordi han dræbte flere af sine brødre, »því var hann kallaðr blóðøx (Ágr. i umiddelbar fortsættelse af omtalen af brødredrabet, men fortsætter så:) at maðrinn var ofstopamaðr ok greypr«.

hausakljúfr, Þorfinnr Hkr., Orkn., Ldn. osv. X. 'Hjærneskallespalter', vel fordi han på vikingetog har kæmpet drabelig.

hǫggvandi, Hávarðr Hkr., Jómsv. X; Hrólfr Ldn. IX; Þorgísl Heið. X—XI. 'Den (kraftig) huggende'.

stórhǫggvi (hinn), Steinbjǫrn enn sterki ok enn st. Ldn. X. 'Stort huggende'.

skjótandi, Hrólfr Bjark., Hkr. (*skjóthendi* Hrólfss. krak., mindre rigtig). 'Den skydende', dygtig skytte.

skyti, Ánn Hkr. X; Auðun Sturl. XIII; Eilífr Ljósv. X —XI. 'Skytte'.

brennu- -Flosi Nj., Hkr. ofl. X—XI; -Kári Sturl. XIII. 'Brand-'; Flosi kaldtes sål. på grund af mordbranden på Bergtorshvol, K. sikkert fordi han deltog i angrebet og indebrændingen på Flugumyre.

brennir, Sigurðr Sv. XII; Þorkell Sturl. XIII. 'Brænder'; om S., der i virkeligheden hed Heðinn (Þorgrímsson hrossa), hedder det, at han havde »brent fyrir sumum«; heraf har han fåt sit tn.

Hólmgǫngu- -Bersi Ldn., Ld., Korm. (også *Hólm-*) X;

-Hrafn Ldn., Eir. X; -Kýlan Gullþ. X; -Ljótr Ld. X; -Máni Ldn. IX—X; -Skeggi Gísl. X; -Starri Ldn., Vd. X. 'Holmgangs-', tvekamp; alle bærerne har haft flere el. færre tvekampe; især vides dette om Bersi (han fører flere andre tn.: *Eyglu-*, *Raza-*), der i et vers siger, at han har dræbt 35 mænd.

hólm- -Bersi = Hólmgǫngu-B. s. d.

víga- Barði Ldn., Eyrb., Gr., Heið. X—XI; -Bjarni Ldn., Austf. X—XI; -Bútr Sturl. XIII; -Glúmr Gl., Flat. X—XI; -Haukr Sturl. XII—XIII; -Hrappr Ldn. X; -Hrappr Ld. X—XI; -Hrappr Nj. X; -Kolr Nj. X; -Skúta Ldn., Rd., Gl. X; -Starkaðr Sturl. XII—XIII; -Sturla Ldn., Eyrb. X; -Styrr Ldn., Eyrb., Sturl. X—XI. 'Drab-', på grund af de mange begåede drab, hvorom der for fleres vedk. ligefrem berettes.

sigrsæli (hinn), Aðalsteinn Eg. X; Eiríkr Hkr., Knytl., Eyrb. X. 'Den sejrrige'.

víkingr, Hafþórr Ldn. X; Haraldr Ldn. IX; Úlfr Ldn. IX—X. 'Viking'; i alle disse tilfælde er ordet uden tvivl tn.

víkinga- -Kári Hkr., Ldn., Nj., Gl. IX—X. 'Vikingers', fordi han har været sammen med andre på vikingetog.

sóknar- -Sóti Fas., sagnh. 'Angrebs-', på grund af hans tapre færd i kamp.

Skǫgul- -Alfr Sturl. XIII (v. l. *Skǫkul-*). Af Skǫgul = valkyrje; = det følg.

skǫglar- -Tósti Hkr. ofl. X. 'Kamp-', fordi han har deltaget i mange slag.

sviptir, Ǫgmundr Hkr., Mork. XII. 'Rykker', en der rykker stærkt, el. har gjort et stærkt ryk (f. eks. vredet et våben ud af en andens hånd); i øvrigt er tn. flertydigt og betydn. usikker.

svǫrfuðr, Þorsteinn Ldn., Svarf. IX—X. Ordet er nom. ag. til vb. *svarfa* 'bringe noget ud af sin rette stilling eller bort fra det sted, hvor det er eller skulde være' (Fritzner); *svarfask um* 'tumle sig omkring med ufred'; tn. betyder altså

'forstyrreren'; oprl. er det vel knyttet til en enkelt begivenhed på krigstog.

hafnarlykill, Hrafn Ldn. IX—X. 'Havnenögle', fordi han som viking (»var víkingr mikill«) blokerede havnene?

brotamaðr, Þorgrímr Sturl. XII. 'Brud-mand'; betydn. uvis, 'en, der gör sig skyldig i forseelser' (?), og hører måske ikke hid.

þjófr, Geirmundr Sturl. XIII; Þorsteinn Bǫgl. XIII. 'Tyv'.

álfasprengir, Ǫgn Fas., sagnh. 'Alvesprænger', en som får alverne til at sprænges, dø, af forfølgelse (?).

assabani, Snorri Bisk. XII. 'Örnebane', se nedenf. *assi*.

þursasprengir, Þórir Ldn. (v. l. *-sprengr* d. s.) IX—X. 'Tursesprænger', som får turserne til at sprænges; jfr. foreg.

vǫlubrjótr, Óláfr Ldn., Þorlþ. X; Vémundr Hkr., Ágr. X. 'Völvebryder', en, der slår en völve ihjæl. Dog skal bemærkes, at *vǫlu* også kan være gen. af *vala*, knoklen 'astragalus'.

øxnabrjótr, Þorsteinn Ldn. X. 'Oksebryder'; denne læsem. findes dog kun i Melab.; Hb. og Stb. har *-broddr*, der mulig er rigtigere; jfr. nedenf. 9. afd.

haugabrjótr, Þorsteinn Ldn. IX. 'Höjbryder', sikkert fordi han har været en af dem, der opbrød gamle gravhöje.

hnøggvanbaugi, Hrœrekr Flat., sagnh. Er vist identisk med følgende (s. d.). *Hnøggva* kan bet. d. s. s. *sløngva*.

sløngvandbaugi, Hrœrekr Ldn., Nj., Edd., sagnh. 'Ringudslynger', fordi han skal have kastet en kostbar ring i havet.

sundafyllir, Þuríðr Ldn. IX—X. 'Sundfylder', fordi hun ved sejd fyldte alle sunde med fisk.

blóð- -Egill Knytl. XI. 'Blod-'; sål. kaldt fordi han engang skal have slukket sin törst efter et slag ved at drikke menneskeblod (Knytl. k. 35); men tn. tager vel også sigte på E.s hele krigerfærd.

2. Forskellige enkeltbegivenheder.

dyttr, Brúsi Hák. XIII; Ǫgmundr Flat., Gl. X. 'Fald'; om Ǫ. fortælles det, at han af en købmand fik »mikit øxar-

hamars hǫgg, svá at hann fell þegar í óvit«; herfor blev han senere spottet og kaldt *d.*; dette kommer af roden i *detta, datt, duttum* 'falde omkuld, styrte'. Hvad Bruse angår, er hans tn. måske rigtigere *hit* s. d.

skelkr, Þorsteinn Flat. X. 'Forskrækkelse'; anledningen fortælles udførlig; han blev forskrækket ved et skrig af en djævel og faldt i afmagt.

stangarhǫgg, Þorsteinn Austf. X. 'Stanghug', fordi han under en hestekamp blev slået af modparten med en 'hestestav'.

hálshǫgg, Haldórr Sturl. XIII. 'Halshug', vistnok fordi han har fåt et sår på halsen under Flugumyrbranden.

brennu- -Kári Ldn. (*Sviðu-*) X—XI; -Njáll Nj. X—XI; -Páll Sturl., Bisk. XII. 'Brand'; N. kaldes sål. fordi han blev indebrændt, K. fordi han var ved at blive det, P. fordi et ham tilhørende handelsskib blev brændt for ham.

sviðu- -Kári Ldn., Gr. = Brennu-Kári s. d.

skorar- -Geirr Ldn., Nj. X—XI. 'Kløft-'; på grund af at han engang lod sig fire ned i en kløft, hvor han angreb og dræbte 7 mænd (Nj. kap. 146 $_{20-21}$); begivenheden er ellers ukendt.

brodd- -Helgi Ldn., Ljósv., Nj., Austf. X. 'Brod-', fordi han som dreng havde bundet 'fodpigge' (et jærn med pigge at gå med på isen) i panden på en tyr, der stangedes med en anden.

øxnabroddr, Þorsteinn Ldn. X. 'Oksebrod', uvist hvorfor. Jfr. *øxnabrjótr* ovf.

steinveggr, Erlingr Bǫgl. XII—XIII. 'Stenvæg', fordi han, der var bleven holdt fangen i 'et tårn' (af sten) i Vetteren, slap ud ved at fire sig ned langs væggen, »fór hann út um glugg einn ok ofan fyrir steinvegginn með festinni . . . síðan var hann kallaðr E. st.«.

skjalda- -Bjǫrn Ldn. IX—X. 'Skjolde-', fordi kan »kom í Bjarnarfjǫrð með alskjǫlduðu skipi«.

tjaldstæðingr, Þorsteinn Ldn., Flat. IX—X. 'Teltrejser', sål. kaldt, fordi han engang rejste et telt i sit tun for der

at pleje nogle pestsyge købmænd, som ingen anden vilde yde hjælp.

skattkaupandi, Þóroddr Ldn., Eyrb. X—XI. 'Skatkøber'; anledningen til tn. fortælles udførlig i Eyrb.; han solgte sin skibsbåd til nogle orknøske skibbrudsmænd, der var jarlens skattekrævere, »ok tók þar við mikinn hlut af skattinum«; tn. er vistnok sarkastisk; man har ikke fundet T.s opførsel rigtig pæn.

byrðarsveinn, Bjarni Fsk. XII; Pétr Hkr., Fsk. XII. 'Byrdesvend', en, der bærer; om P. hedder det, at han »bar Sigurð konung á þingit« og blev siden kaldt sål.

líka- Loðinn Hemþ. (Hb.) X. 'Lig-', fordi han »hafði flutt lík Finns fegins ok þeira skipara ór Finnsbúðum« i Grönland.

torf- -Einarr Hkr., Orkn. IX—X. 'Törv-', fordi han »lét skera torf ok hafði þat fyrir eldivið, því et engi var skógr í Orkneyjum«.

krafla, Þorkell Vd., Gr. X—XI. Det hedder om T. som spædt, udsat barn, at da han fandtes, var der et stykke töj lagt over hans ansigt »ok kraflaði fyrir nǫsunum«; dette bet. vistnok, at töjet bevægede sig ved næseborene på grund af åndedrættet; deraf tn. Jfr. *krafla* (skr. *krabla*) hos Bj. Hald. 'attrectare'.

þorskabítr, Þorsteinn Ldn., Ld., Eyrb. X. 'Torskeæder', sikkert fordi han ved en given lejlighed har spist så meget torsk el. holdt af den føde.

Her föjes to tn. ind, om hvis oprindelse der intet vides, men som synes at bero på en begivenhed.

garðabrjótr, Bárðr Sturl., Bisk. XIII. 'Gærdebryder'.

hornabrjótr, Herjólfr Ldn. IX; Þórólfr Ldn. IX; den ene er dog kun en variant af den anden. 'Horn-bryder' (antydende håndkræfter?).

3. Lege. *leikgoði,* Þórólfr Vd. X. 'Lege-gode', d. v. s. hövding (gode) i en leg el. leges styrer, anfører.

fangari, Þórðr Svarf. X. 'Bryder'; han »bauð Klaufa til glímu«; han har altså været en udmærket glímumaðr.

fanga- -Ljótr Sturl. XII—XIII. 'Bryde-', vistnok fordi han var dygtig til at brydes.

knǫttr, Finnr Hák. (v. l. *gautr, knútr, snotr*) XIII. 'Bold', vistnok den, der brugtes til boldspil, knattleikr. *snotr* findes i Flat. på sidste sted, hvor F. nævnes, medens *knotr* findes første sted; Frís. har *knottr*; ligel. Eirsp.; dette er sikkert tn.s rigtige form.

danza- -Bergr Sturl., Bisk. XIII. 'Danse-', vistnok fordi han har digtet dansedigte og selv været danser; jfr. min Litt. hist. II. Han var i øvrigt samtidig med Tafl-Bergr.

krækidanz, Hallkell Bisk. XIII; Ǫgmundr Hák., M. lag. XIII. 'Krogdans', d. v. s. en dans, hvor man tager hinanden i hånden *(krækja, handkrækjask).* Den første var den sidstes sön.

ungidanz, Ǫgmundr Ann., Bisk. XIII—XIV. 'Ungedans'; var sikkert en sön af Hallkell krækidanz, se foreg.

tafl- -Bergr Sturl. XIII. 'Tavl-', sikkert fordi han har spillet brætspil med lyst og iver; jfr. i øvrigt *danza-*.

verpill, Tólarr Knytl. XI; Þorkell Sturl. XIII. 'Tærning'; om T. forlyder der intet, tn. vel fordi han har spillet tærning; hvad Torkel angår, har han måske fåt tn. fordi han var »lágr ok digr«.

gigja, Mǫrðr se ovf. 244.

sundramr, Eysteinn Hák. XIII. 'Den svømmestærke', kraftig og dygtig svømmer.

4. Rejser, handel. *ferða-* -Árni Bisk. XIV. 'Rejse-', fordi A., der var degn, på grund af en forseelse måtte rejse frem og tilbage mellem bispesæderne.

ferðalangr, Þorbjǫrn Gr. X—XI. 'En, der gör mange og lange rejser'; udtr. er lidt nedsættende og er almindeligt nutildags. Om T. hedder det, at »hann var siglingamaðr«.

viðfǫrli (hinn), Brandr Bisk. XI (?); Eiríkr Flat., sagnh.; Hrani Hkr. X—XI; Ingvarr Ann. XI; Oddr Fas., sagnh. (= Ǫrvar-O.); Þórarr Bj. XI; Þorvaldr Ldn., Bisk. X—XI. 'Vidförle', ɔ: den vidtberejste; alle bærerne har sikkert fåt tn. af mange rejser til det fjærnere udland. B. siger selv,

at han har besøgt Torvald vidförles grav i det sydlige Rusland; E. siges at have draget til Konstantinopel og Østerland; H. »hafði opt áðr verit í víking«; O. er velbekendt for sine rejser i østen og syden; I. rejste i østen (Rusland); Torvald er almindelig kendt for sine vikingetog og senere ophold i syden, hvor han døde. Torar er mulig et fingeret navn.

fari, Úlfr Hák. XIII. 'Farer', på grund af mange rejser.

Englandsfari, Þórir Austf. X—XI. 'Englandsfarer', en der sejler til England.

Hlymreksfari, Hrafn Ldn. XI. 'Limericksfarer', fordi han »lengi hafði verit í Hlymreki á Írlandi«.

Hólmgarðsfari, Hrafn Fær. X. 'Holmegårdsfarer', »hann sigldi jafnan til Hólmgarðs«.

Jórsala- -Bjarni (el. Bjǫrn) Sturl. XIII.; -Sigurðr Fsk., Hemþ. (= Jórsalafari). 'Jerusalems-', på grund af rejser til Jerusalem.

Jórsalafari, Sigurðr Hkr. osv. XI. 'Jerusalemsfarer', på grund af sin berömte rejse til det hellige land og Jerusalem.

Jórsalamaðr, Þóroddr Sturl. XII. 'Jerusalemsmand', vel af samme grund som de foreg.

farmaðr, Bjǫrn se *kaupmaðr*; Þórir Ldn. (ifg. Stb.; Hb. har *f. mikill*) X. 'Søfarer, købmand'.

farkona, Kristrún Sturl. XIII. 'Flakkende kvinde'.

kjǫlfari, Ketill Ldn., Eg. VIII. 'Kølfarer', en, der har gjort en el. flere rejser over Kølen, til Sverrig (nærmest vel Jæmtland).

harðfari, Hallvarðr Ldn., Eg. IX. 'Hurtigfareren'; en broder til følg. Bægge brødre var kong Haralds 'gæster', der »hǫfðu sendiferðir konungs allar« osv.

snarfari, Sigtryggr Ldn., Eg. IX. 'Hurtigfarer', se foreg.

sæfari, Eysteinn Flat. IX. 'Søfarer'.

mjǫksiglandi, Steinn Ldn., Gullþ., Gr. IX—X; Þengill Ldn. IX—X; Þorgils Svarf.; Þrándr Ldn. IX—X. 'Den stærkt sejlende'; om Trand hedder det, at da han erfarede sin faders død »sigldi hann ór Suðreyjum svá mikla sigling at fyrir þat var hann kallaðr Þ. m.«.

háseti, Þorbjǫrn Sturl. XIII. 'Rorskarl', egl. 'en, der sidder ved åretollen' (*hár*).

Hertil slutter sig endel tn., der åbenbart grunder sig på bærernes forhold til fartöjer og rejser.

bátr, Bjǫrgólfr Bǫgl. XIII; Hallvarðr Ann. XIII—XIV; Þorsteinn Hák. XIII; Þorsteinn Ann. XIV. 'Båd'.

drómundr, Þorsteinn Gr. X—XI. 'Dromund', egl. navn på græske krigsskibe (*δρόμων*); T. hævnede sin broder Grettir i Konstantinopel; mulig hidrører tn. fra dette hans ophǫld i syden.

karfi, Eyvindr Nj. IX—X. 'Karve', en art skibe (se Fritzner); tn.s form er dog ikke sikker; i Nj.s hdskrr. er der ganske vist alle 3 steder, hvor bæreren nævnes, skrevet således, undt. i F (ɔ: hovedhåndskriftet, hvor der skrives *karpi*; én g. fejlagtig *skarpi*); hermed stemmer Ldn.s skrivemåde, der kalder E. *karpi* (*karfi* kun den »yngre« Mb.).

knerra, Óttarr Sv. XII. Tn. er uden tvivl afledet af *knǫrr* og bet. måske 'en lille knar', jfr. Arnórs *knarri*.

kuggi, Þorgrímr Ldn. X; Þorkell Ldn., Eyrb., Ld., Gr. X; Þóroddr Sturl. XIII; Þorsteinn Sturl. XIII. 'Kogg', var et handelsskib af en ejendommelig form.

kuggr, Þórðr Bisk. XIII. S. s. foreg.

kœna, Frírekr Hkr. XII. 'Köna', en art skibe el. både; nu om småbåde.

beitstokkr, Óláfr Sv. XII. Vel egenlig s. s. *borðstokkr*, af *beit* 'skib'; sål. har hovedhdskr. af Sv. og Eirsp. (Flat. ul. tn.), medens Skálhb. har *beitstœdskr*, hvilket Munch har forstået som 'fra Beitstad'; dette tror jeg er urigtigt.

hjalmun- -Gautr Ldn. IX. 'Rorpind'; om G. hedder det, at han slog en vikingestavnbo med en *hjalmunvǫlr* og blev siden kaldt *hj.* Enten er *hjalmun*, fem., = *hj.-vǫlr* eller forkortet deraf; snarest det første, jfr. *helm-* i holl. *helmstock*, angels. *helma* 'ror' (eng. *helm*); se Kluge.

kaðall, Sigurðr Ann. XIV. 'Tov', vel = skibstov.

skrauthanki se ovf.

stafn- -Grímr Ldn. X. 'Stavn-', vel = skibstavn.

stafngláma, Þórðr Fas., sagnh. (v. l. *glamr*). Hvis ordet skrives rigtig med *á*, kan det sidste led sættes i forb. med *glám* i *glámsýni* og no. *glaama* 'stirre, sætte store öjne op' (Aasen), *glaam* 'en nysgærrig person' (sm.), tn. altså: 'en, der stirrer, spejder i forstavnen'.

landa- -Hrólfr Bisk., Ann. XIII. 'Lande-', fordi Hr. blev af kong Erik sendt til Island for at finde »Nýjaland« og fordrede, at Islænderne skulde hjælpe ham dertil.

ísa- -Steingrímr Flat. XII. 'Ise-', sikkert fordi St. (han nævnes i Grœnlendingaþ.) havde siddet fast i isen ved Grönland.

kaupa- -Heðinn Nj. X. 'Køb-, handels-', fordi H. drog omkring og solgte forskellige varer (*smiði*).

kaupi, Jón Sturl. XIII (v. l. *kanpi* 'med barter'). 'Køber'; betydn. ikke helt sikker; nutildags bruges *kaupi* som forkortelse af *kaupamaður* 'en, der om sommeren arbejder for lön hos en bonde', daglejer.

kaupmaðr, Bjǫrn Hkr. osv. IX—X; også kaldt *farmaðr*. 'Købmand', fordi han »átti kaupskip í ferðum til annarra landa« osv.; hans brødre siges at have kaldt ham »farmand eller købmand«.

kaupungr, Starri Sturl. XIII. Synes at være dimin. til det anførte *kaupi* og har måske samme betydn. som det dér nævnte *kaupamaður*, 'lönarbejder'.

hœnsa- -Þórir Ldn., Islb., Hœns. X. 'Hönse-', fordi han drog omkring og solgte varer, deriblandt engang »hœns í fǫr norðr um land«.

skinna- -Bjǫrn Ldn., Nj., Svarf. IX—X. 'Skind-, hude-', fordi »hann var Hólmgarðsfari«; han har vel særlig hæntet skind dér og forhandlet dem videre i Norge (jfr. »ok er honum leiddusk kaupferðir«).

5. Besiddelse. *auðgi (hinn), auðga (hin)*, Aðils Fsk. IX; Agnarr Fas., sagnh.; Áki Eg. X; Álfr Eg. X; Áli (ɔ: Óláfr Tryggv.) ÓTr. (Oddr) (= Óli); Áli Sturl., Bisk. XII—

XIII; Arndís Ldn. IX—X; Ásbjǫrn Ldn., Ld. X; Ásgrímr Ann. XII; Auði Hkr. sagnh.; Auðólfr Flat., sagnh.; Bersi Sturl., Ann. XII—XIII; Bjǫrn Sturl. (= Auðbjǫrn) XII; Bjǫrn Ldn. X; Dufgús Bj. X; Eilífr Ldn. X; Erlingr Eg. X; Eyjólfr Sturl., Ann. XIII; Eyjólfr Gullþ. IX—X; Finnr Ldn. IX—X; Geirr Ldn., Hœns., Eg. X; Geirr Sturl. XIII; Gilli Ld. X; Grímr Ldn. se Ormr; Guðlaugr Sturl. XII; Guðlaugr Ldn. (v. l. *fjǫlauðgi*) Eyrb. X; Hafr Nj. X—XI; Hólmgeirr Fær. X; Hrói Flat. (prúði, heimski, spaki, slysa-) X; Hrói Bj. X—XI; Hrólfr Ldn. X; Ingibjǫrg Skáld. (Hb.) IX; Jórunn Sturl. XII—XIII; Karl Bisk. XIII—XIV; Ketill Ldn. X; Kjǫtvi Hkr., Ldn., Eg., Gr. IX; Knútr Orkn. XII; Kolr Sturl. XII; Kolskeggr Sturl., Ann. XII—XIII; Óli Sturl. = Áli, s. d.; Ormr (Grímr) Ldn. (jfr. *ánauðgi*) IX—X; Sigurðr Austf. XI; Sigvatr Sturl. XIII; Ulfr Mork. XI; Vermundr Sturl. XII; Þórhallr Fær. X—XII; Þórir Sturl. XII—XIII; Þorkell alviðrukappi Gísl., Jóms., Sturl. X; Þorlákr Ldn. XI; Þorleifr Sturl. XI—XII; Þórunn Ldn. IX; Þorvaldr Sturl. XII; Þorvaldr Bisk., Ann. XII; Þorvarðr Sturl., Bisk., Ann. XII; Ǫzurr Sturl. XII. 'Den rige'; der er ingen tvivl om, at alle bærerne har fåt tn. på grund af deres rigdom, men kun om et par af dem anføres det udtrykkelig, f. eks. om Ulf, der ejede »14 bú eða 15«.

fjǫlauðgi se ovf. (Guðlaugr).

auð- -Bjǫrn (= Bj. enn auðgi) Sturl. XII; -Helga Sturl. XII. 'Rigdoms-', den rige; det hedder: »B., er Auðbjǫrn var kallaðr«.

auðlagði (hinn), Kjǫtvi Þorb. hornkl. 'Den rige' = *auðgi* (s. d.); mulig er tn. ikke egl. tn., men kun et af digteren brugt synonym.

auðmaðr, Einarr Sturl. XIII. 'Rigmand'.

auðkúla, Eyvindr Ldn. IX—X. 'Rigdomskugle'; ɔ: den rige; hvorledes *kúla* er at forstå, er tvivlsomt; mulig har E. haft en udvækst (i hovedet); jfr. *kúla*.

aura- -Páll Sv., Hák. XII—XIII. 'Øre-', af *eyrir*, der

særlig findes i udtrykket *lausaeyrir* 'løsøre'; tn. betegner P. som bemidlet.

gull- -Ása Sex sþ. XI—XII; -Haraldr Hkr., Jóms. X; -Hǫrðr Eyrb. X; -Þórir Ldn., Gullþ. X. 'Guld-', ɔ: den rige; om A. hedder det (Mork.): »hon var ættstór kona ok auðug«; tn. findes dog kun i sammensætningen *Gullásu-þórðr* (s. d.). Tore fik sit tn. af det meget guld, han bemægtigede sig i Valshulen (se sag. k. 4); Harald havde også på vikingetog fåt »óf lausafjár«.

gullberi, Bjǫrn Ldn., Harð. IX—X. 'Guldbærer'; mulig hidrører tn. fra guldsmykker, han har båret.

silfri, Þorkell Hfr., Vd. X. 'Sølvrig', »hann var vellauðigr at fé«. Af *silfr.*

silfra, Þorgerðr Austf. X. 'Den sølvrige'; fem. til det foreg.

ársæli (hinn), Eiríkr Hkr., Oleg. (her = Eiríkr sigrsæli X; mulig ved misforståelse) XI; Hávarðr Orkn. X. 'Årsæle', rig på afgrøde, heldig med afgrøde, eller, mulig, ved sin lykke bevirkende, at der er gode åringer.

faxa- -Brandr Ldn., Vd. X. 'Fakse', fordi han ejede en »hest fǫxóttan, er kallaðr var Freysfaxi«; *fǫxóttr* bruges om en hest med en manke af en anden farve end hesten selv har.

hesta- -Gellir Ldn. 'Heste-', vel fordi G. har ejet mange heste.

hross- -Bjǫrn Ldn., Vd. VIII—IX (?). 'Heste-'; sål. må vel navnet forstås, = foreg.

hrossi, Þorgrímr Sv. XII; som v. l. findes *hrossaprestr* (Eirsp., Flat.). 'Heste-' el. 'hestepræst', på grund af de mange heste, han ejede?; »præst« var han næppe.

hunda- -Steinarr Ldn. IX. 'Hunde-', vel på grund af at han havde mange hunde.

sauða- -Gísli Sturl. XIII; -Úlfr Hkr. XII. 'Fåre-'; mulig har G., der kaldes »heimamaðr at Hólum«, været fårehyrde, og da hører hans tn. ikke hid; om U. kan man næppe antage dette.

øxna- (yxna-) -Þórir Ldn., Ld. ofl. (jfr. nedenfor). 'Okse-', ti han ejede 3 øer, »er átta tigir yxna var í hverri«.

hafr- -Bjǫrn Ldn., Gunnl. X; -Bjǫrn Ldn. XIII (?); -Teitr Sturl. XIII. 'Bukke- el. gede-'; om B. (1) fortælles, at der kom en »hafr til geita hans ok tímgaðisk þá svá skjótt fé hans, at hann varð skjótt vellauðigr«; den sidste B. er måske opkaldt.

hrafna- -Flóki Ldn. IX. 'Ravne-', på grund af de ravne, han havde med sig på sine sørejser.

lúsa- -Oddi Fbr. X—XI. 'Luse-', på grund af de mange lus på hans *verja*, »hún var ǫll lúsug«.

húslangr, Bjarni Ldn. XI. 'Huslang', fordi han byggede et ildhus 35 favne langt, 14 alen höjt og 14 al. bredt.

jarðlangr, Þorgeirr Ldn., Eg. IX—X. 'Jordlang', vel fordi han har ejet et langstrakt stykke jord.

hjǫr- -Leifr Ldn. IX. 'Sværd-' fordi han besad et sværd, han havde erobret i et jordhus og som lyste i mörke.

knarrar- -Leifr Hák., Sturl. XIII. 'Knarr-', vel fordi han besad et handelsskib, hvorpå han foretog rejser til Grönland og Island.

askmaðr, Álfr Hkr., Eg. X. 'Askmand', opkaldt efter den slags skib som hed *askr*, jfr. lat. ascomannus.

Élliða- -Grímr Ldn., Nj., Gr. X. 'Ellide', vel fordi han har ejet den slags skib, som kaldtes *elliði*, der skal være omdannelse af et slavisk ord (Bugge); det kunde dog være et rent nord. ord: *él-liði* 'stormvandrer'.

Gnóðar- -Ásmundr Fas., sagnh., på grund af at han ejede skibet Gnóð.

bagal- -Már Sturl. XIII. 'Bispestav-', uvist af hvilken grund og måske bör tn. ikke opføres her.

skálaglamm, Einarr Hkr., Eg., Skt., Jóms. (også kaldt *Skjaldmeyjar-*) X. 'Skåleklang', fordi Hakon jarl engang skænkede ham en vægtskål med lodder, det ene af guld det andet af sølv, og som besad en varslende klang.

Modsætningen til de foregående udtrykkes ved følgende:

allsekki, Eiríkr Magn. lag. XIII. 'Slet intet', fordi han

mente, at han i forhold til sine brødre (Birger jarls sönner) intet havde fåt.

dýnulauss, Ívarr Bǫgl. XIII. 'Uden dyne'; grunden ukendt.

6. Tilnavne, hæntede fra husets enkelte dele.

stafr, Oddleifr Ldn. X. 'Stav', d. v. s. en af de træsöjler, der holder taget oppe og deler rummet i stafgólf.

stafsendir, Þorgeirr Sturl. XIII. 'Stavsende'; enden på en sådan træsöjle. Naturligvis kunde man også tænke på *stafr* i betydningen 'stok'.

rannstafr, Þorsteinn Gisl. X. 'Husstav', = stafr, blot bestemtere.

rúmstafr, Erlingr Hák. XIII. 'Rumstav'; hvad *rúm* her bet., kan være tvivlsomt; snarest måske 'rummet' mellem husets enkelte stafir; også *rúm* = sæng giver mening.

varastafr, Þorsteinn Rd. X. Hvad *vara* her bet., er ikke sikkert, måske blot 'forsigtig', hentydende til en sådan egenskab hos bæreren.

stoð, Hallvarðr Hák. XIII (v. l. *stuttr* Eirsp. s. d.). 'Söjle' = *stafr*.

rábiti, Sigurðr Sturl. XIII. 'Råbjælke'; *biti* er en bjælke, der går fra den ene vægs øverste del til den anden tværs gennem huset.

bekkr, Óláfr Ldn. IX—X. 'Bænk'.

bekk-Hildr se nedenf.

stokkr, Þorbjǫrn Gullþ. X. 'Stok', d. v. s. bænkestok (se Fritzner) el. sængestok; ordet kan i øvrigt have flere betydninger som 'vægbjælke' i et hus.

bálki, Páll Hák. XIII. Vistnok den svage form til det følg. og af samme betydn.

bálkr, Gunnarr Edd., sagnh. 'Skillevæg' (i et hus).

sviðbálki, Hallgrímr Ldn. IX. 'Sveden-væg'; *svið-* er sikkert st. i *sviða* 'svide, brænde' (jfr. *sviðu-Kári* = *Brennu-Kári*) og *bálki* er svag form til foreg.

bjálki, Álfr Fas., sagnh.; Þórðr Ldn. IX. 'Bjælke', i et hus. M. h. t. Alfr skal det dog bemærkes, at han i Ǫrv. Os.

siges at være kaldt sål., fordi han hersker over Bjálkaland; dette er i den nyeste tid opfattet som dannet af russ. *bělka* 'egern'; jfr. Boer anm. til stedet (hans sagabibl. udg. kap. 41, 10).

sperra, Sigmundr Ldn. (geneal.). Vistnok 'sparre', lægte i et tag.

gullveggr, Eiríkr Hák. XIII (v. l. *-vægr*). 'Guldvæg'; *gullvægr* vilde nærmest bet. 'bestikkelig'.

staurr, Ketill Hák. XIII (v. l. *straumr* ur.); Loðinn Hák. XIII; Símón Hák. XIII; Þórarinn Sturl. XIII. 'Stavre, pæl'.

gluggr, Óláfr Knytl. XII. 'Glug', vindue.

skæni, Þorbjǫrn Bisk., Ann. XIII. 'Vindushinde', den tynde hinde, der benyttes til at lukke for en *ljóri* i taget.

Hertil föjer jeg et par på *-áss*, uagtet betydningen ikke er ganske sikker.

dettiáss, Ásbjǫrn Ldn., Finb. X; Ásbjǫrn Ann. XIII—XIV. 'Fald-ås (bjælke)'; måske fordi en bjælke er falden ned på bæreren; for den sidstes vedk. kunde der være tale om opkaldelse. I øvrigt kaldes denne i Flat. *teddi-* (*detti-* ann. reg., Skalh., Gottsk.), hvilket vist kun er en fejlskrivning.

lindiáss, Jón Sturl. XIII. 'Linde-ås (bjælke)'; v. l. *lundi* ur.

7. Tilnavne knyttede til mad og fødevarer samt dertil hørende redskaber og køkken.

matjarl, Árni Hák. XIII (sål. Eirsp., Flat., medens Frís. har *mariall* sikkert ur.). 'Madjarl', sikkert ironisk ('grovæder', el. madforvalter?).

grautr, *graut-* Atli Ldn., Austf., Nj. X. 'Grød'.

matkrákr se nedenfor.

soddi, Marteinn Bǫgl. XIII. Er vistnok afledet af *soð* 'suppe', det vand, som kødet er kogt i (jfr. *goddi* af *goð-i*).

fleskhúnn, Helgi Hák. XIII. Dette synes at være den rigtige form (v. l. er *fleskon*, *flenzon*, *flekkhún*, *fleskun* kan være = *fleskhún*). Det første led er *flesk* 'flæsk', det sidste *húnn*, der er flertydigt; *húnn* = 'björneunge' kunde komme i

betragtning, jfr. *smjǫrbalti* nedenf.; men også *húnn* 'den firkantede mastetop' kunde give mening.

steik, Ástríðr Sv. XII (v. l. *steig*, Eirsp., der kunde være stedsnavn); Erlendr Fsk. X. 'Steg'.

steiklingr, Sigurðr Jóms. X. Tn. er etslags dimin. af det foregående. 'Lille steg' el. lign.

smjǫr, Þórólfr Ldn., Harð. IX. 'Smör'; tn. fik han, fordi han, efter at have været på det nyfundne Island, erklærede, at dér dryppede der »smör af hvert græsstrå«.

smjǫr- -Kári, Bǫgl. XIII. 'Smör-'.

gottsmjǫr, Gauti Hák. XIII. 'Godtsmör'.

byrðusmjǫr, Bjǫrn Ldn., Nj., Eir. IX. 'Kassesmör'; af *byrða* 'en kasse', jfr. Fritzner; *byða* i et hdskr. af Nj. er blot fejlskr.

smjǫrmagi, Óláfr Bǫgl. XIII. 'Smörmave', snarest fordi han har spist meget smör, næppe = 'istervom'.

smjǫrhringr, Þorgeirr Rd. X. 'Smörring'; fordi »engi matr þótti honum jafngóðr sem smjǫr ok brauð«. *Smjǫrkengr* i »Melab. yngri« (Ldn.) er vistnok en fejl; *hringr* som led i tn. bet. vel ikke andet end et rundt stykke eller rundformet kage af smör.

smjǫrbakr, Einarr Hák. XIII; Óláfr (se *smjǫrkollr*). 'Smörryg', fordi han lod sin ryg indgnide med fedt?

smjǫrkollr, Óláfr Sv. XII (v. l. *-bakr*, Flat.). 'Smörhoved', fordi han lod sit hoved indgnide med fedt?

smjǫrstakkr, Áslákr Hák. XIII. 'Smörkappe'.

smjǫrbalti, Jón Hkr. XI—XII. 'Smörbjörn', vel fordi han har spist meget smör (jfr. *fleskhúnn*).

smjǫrreðr se ovf. afdel. II.

klíningr, Einarr Orkn. X; Hávarðr Hkr. XII; Óláfr Hkr. (Jón Frís.) XI—XII. 'Smör', egl. 'noget man smörer på' (*klína* = *smyrja*).

mǫr- -Kári Sturl. XIII. 'Fedt-'; *mǫrr* egl. 'det fedt, der findes i et dyrs indvolde'.

blóðmǫrr, Reiðarr D. N. XIII—XIV. 'Blodpølse'; egl.

'fedt blandet i blodet'; ordet er alml. på Island og udtales nu *blómur.*

mǫrnef, Jón Mork. XII. 'Fedtnæse'.

mǫrstrútr, Hákon Mork. XII. 'Fedt-kolbe'; jfr. *strútr* ovf. afdel. II; måske = følg.

keppr, Þorvaldr Sturl. XIII. 'Blodpølse', = *blóðmǫrskeppr;* tn. kan også bet. 'kæp'.

þorskabitr se ovf.

hrísbitr, Þórir Hák. XIII. 'Ris(krat)æder'.

sneis, Guðleikr Hák. XIII; Ívarr Hkr. XII; Sigurðr Orkn. XI; Ǫgmundr Sturl., Bisk., Ann. XII—XIII. 'Pind', f. eks. en sådan som stikkes ind i en blodpølse (jfr. Sturl. I, 305). Etym. er ordet = 'snes'.

rafakollr se ovf. II, 1.

Hertil föjer jeg tre tilnavne, som snarest må henføres til denne gruppe.

salteyða, Arnbjǫrn Sturl. XIII. 'Saltøder'; betydn. usikker.

saltsáð, Sigurðr Hák. XIII. 'Saltsæd'; betydn. ligeledes uvis.

hestakorn, Auðun Bisk., Ann. XIII—XIV. 'Hestekorn', fordi han skal have været den første, der fodrede sine heste med korn.

afra- -Fasti Hkr. X—XI (v. l. *Hafra-*, men denne form er sikkert opståt ved misforståelse; der skrives *afr-* altid i Hkr. -hdskrr.). Der er al grund til at antage, at *afra-* er tn.; det kan da sættes i forbindelse med *afr*, der findes i Eg. (s. 132), hvor ordet ifg. hovedhdskr. (AM. 132) er ntr.; men ifg. 3 andre vigtige hdskrr. hedder ordet *afri*, mask., og det er rimeligvis det rigtige; da er tn. gen. sg. af dette. Ordet er navnet på etslags drik, der ikke kendes nærmere.

drafli, Þórðr Hák. XIII; Þorlákr Sv. XII; Þorsteinn Ljósv. XI. Tn. bet. 'mælk, som er opkogt således, at osten har skilt sig fra vallen', Fritzner (Aasen), »caseus lactis nondum confectus«, Bj. Hald.; retten kan både spises med ske og søbes.

blanda, Brynjólfr Sv. XII. 'Blanding', d. v. s. blanding af valle og vand; endnu brugt og kaldt sål. på Island.

sopi, Eyjólfr Sturl. XII. 'Slurk'.

ausuglamr, Guðlaugr Sturl. XIII. 'Øsekar-larm', af *ausa* 'øsekar', el. stor slev. (Jfr. *skálaglamm*). *glamr* ntr., deraf *glamra*.

dunkr, Þorkell Ann. XIV. 'Et kar', til flydende varer.

flotbytta, Guðleikr Bǫgl. XIII. 'Fedtbøtte', d. v. s. en bøtte, hvori det fedt samles, der flyder *(flot)* oven på suppen.

eysill, Hákon Hák. XIII. 'Øseslev' el. øsekar; af *ausa*.

katla, Þorbjǫrg Ldn., Harð. X. Fem. til *ketill* 'kedel'.

koppr, Ásbjǫrn Bǫgl. XIII. 'Kop'.

bolli, Eiríkr Bisk., Ann. XIV; Þórarinn Sturl. XIII. 'Kop'.

pottr, Andrés Hák. XIII. 'Potte, gryde'.

skál, Þórhaddr Ldn. XI. 'Skål'.

skjappa, Þorleifr Hkr. XII. 'Skæppe, skæppekar'.

skyrhnakkr, Egill Sturl. XIII. Tn. er sammensat af *skyr* 'lac concretum', etslags tykmælk, og *hnakkr* = *knakkr* etslags stol el. underlag, hvorpå noget hviler el. står; en *sk.* har vel været en indretning i forrådskamret *(búr)*.

kaggi, Þórarinn Ann., Bisk. XIII. 'Kar', tøndelignende stort, rundt kar.

blǫnduhorn, Bárðr Ldn. IX. 'Blandingshorn', et horn, hvoraf man drikker *blanda* s. ovenfor.

suða, Þorgeirr Ldn. X. 'Syden, kogning'.

sviðbrandr, Þorfinnr Bǫgl. XIII. 'Antændt stok'.

reykr, Jón Ann. XIV. 'Røg'.

svæla, Arnbjǫrn Hák. XIII. 'Tyk røg inde i huset'.

eldjárn, Guthormr Ann. XIV. 'Ildjærn', jærn (stål) til at tænde med.

kveikr, Þorleifr Ól. helg. Flat., Óleg. XI (Oleg har *kvækr*). 'Væge'.

8. Redskaber til opbevaring. *kistill*, Ormr Sturl. XIII. 'En lille kiste el. kasse (med läg)'; dimin. af *kista* og almindeligt endnu på Island.

belgr, Óláfr Ldn., Gullþ. IX—X. 'Bælg'.

flaska se *flǫskubak*, *flǫskuskegg* ovf.

hít, Brúsi Hák. XIII; Sigurðr Hkr. XI; Sigurðr Sv. XII (d. 1184); Sigurðr Hák. XIII. 'Bælg', nærmest det hele aftrukne skind (uopsprættet). De forskellige Sigurd'er er vel alle i slægt med hinanden; hvad B. angår er det tvivlsomt, hvorvidt han har haft dette tn. (jfr. ovf. *dyttr*), ti etsteds, hvor han nævnes, findes v. l. »Sigurðr hít ok B.«.

leðrungr, Árni Hák. XIII. Tn. er dannet af *leðr* og hører måske slet ikke hid, men det kunde bet. sådant noget som 'skindsæk'.

Da vi her har med navne på bælge at göre, vil jeg for slægtskabets skyld tilföje følgende to.

tjǫrskinn, Sámr (Gunnarr) Sturl., Bisk. XII (v. l. *tjǫrstrǫnd* Bisk.); Óláfr Sturl. XII. 'Tjæreskind' (måske brugt som klædningsstykke?).

varskinn, Páll Sv. XII; el. *vár-*? Betydn. uvis.

pungr, Ásbjǫrn Ann. XIII. 'Pung'.

vágapungr se ovf.

púss, Ingimundr Hák. XIII. 'Pung'.

tǫskubak se ovf.

9. Andre redskaber. *forkr*, Einarr Sturl., Bisk. XII. 'Stav, stok', især til at støde el. skubbe med.

bolstǫng, Þorsteinn Rd. X. 'Bulstang' (el. kropstang? og da om den höje vækst?, det hører da til ovf. s. 226). I øvrigt findes forskellige v.l., som kunde tyde på et tn. som *búlkamaðr*, men det er vistnok forvanskninger alt sammen; se udg. s. 5.

þvari, Arnórr Bj. X—XI; Guthormr Bǫgl. XIII; Þórðr Ldn. IX—X; Þórðr Ldn. X. 'Stang, stok'. Den sidste T. var den førstes sönnesön.

tjúga, Eyjólfr Sturl. XIII. 'Høtyv'.

krókr, Ívarr Ann. XIV; Jón Sturl., Ann. XIII; Ketill Hkr. XI; Þórarinn Ldn., Gullþ. IX—X; Þórðr Sturl. XIII; Þorvaldr Ldn., Gl., Sturl. X. 'Krog', men ordet er flertydigt: krog, bugtning, hjörnekrog. Rygh: krogrygget.

eikikrókr, Eyvindr Ldn. IX—X. 'Egekrog'; betydn. uvis; kunde det bet. 'en 'krog' land, bevokset med eg'?

soðkrókr, Magnús Sturl. XIII. 'Suppekrog', en krog til at løfte kødstykker op af suppen i gryden, el. en krog, hvorpå en ting (en kedel f. eks.) hænger over ilden. I første tilfælde er *soð* det velbekendte subst., i sidste st. i vb. *sjóða*. Bj. Hald. har kun den første betydn.

ǫngull, Sigmundr Orkn. XII; Þorbjǫrn Gr. X—XI. 'Fiskekrog'.

ǫngul- -Þóra Sturl. XIII. 'Krog-'; heri kunde også et stedsnavn ligge.

kengr, Þorgeirr Ldn. X. 'En krog', d. v. s. et stykke sammenböjet jærn, hvor bægge arme er lige lange, og som bruges til at lukke med ved at stikke noget ind i böjningen.

bríkengr, Þorkell Sturl. XIII. Dette opfatter jeg som *brík-kengr* (jfr. den gamle udgaves *bríkarkengr*), 'krog i en sængefjæl', hvorved denne fæstes.

stóll, Sigurðr (el. Þorbjǫrn?) Sturl. XII. 'Stol'.

skeifa, Þorleifr Sturl. XII; Þorsteinn Sturl. XII. 'Hestesko'.

brák, Þorgerðr Eg. X. Tn. bet. vistnok det redskab (et horn i et tov), hvorved man bereder skind.

brækir, Þorgrímr Ldn. IX; Þórólfr Ldn. IX—X. Tn. synes at være et nom. ag. til *brækja*, dannet af foreg., og betegner altså 'en, der bereder skind'.

knappsǫðull, Sigurðr Sturl. XIII. 'Knapsadel', hvad 'knap' bet. er usikkert.

fjalakǫttr, Þrándr Skáld. (Hb.) IX. 'Fjælekat', ɔ: musefælde af træ.

lúðr, Hákon Hák. XIII (v. l. *laukr*, s. d.). 'Lur, trompet'.

ljóðhorn, Erlingr Hák. XIII. Tn. er uden tvivl = *hljóðhorn* (og sål. findes det også skrevet), 'lydhorn', d. v. s. lur (jfr. *hljóð Heimdallar* Vsp.).

klukka, Kolbjǫrn Frís. XI—XII. 'Klokke'; i øvrigt kaldt *Kolbeinn klakka*, se nedenf. X.

10. Her må følgende endelig finde plads.

baggi, Eiríkr Hák. XIII (v. l. *bági*, *bakki* bægge i Flat.). 'Pakke, bylt'.

bǫggull, Eindriði Bisk., Ann. XIII (v. l. *bǫngull*); Ívarr Fas., sagnh.; Torfi Fbr. (Flat.) X—XI. Tn. er dimin. af det foregående. 'En lille pakke, bylt'.

bǫggul- -Torfi Gr. = T. bǫggull, se foreg.

klakka- -Ormr Vd. X. *Klakkr* er en af de to pinde (opstandere) på en *klyfberi*, hvorpå byrderne (pakkerne) hæftes; i øvrigt er ordet flertydigt, jfr. *klakke* hos Aasen.

Sjætte afdeling.

Almindelig rosende tilnavne.

afbragð, Jón Ann. XIV. 'Udmærket', egl. 'noget som (ved sine egenskaber) adskiller sig fra alt andet' (jfr. *bregða af*, *frá*).

dagmær, Margrét Ann. XII—XIII. 'Dagmø', ɔ: Dronning Dagmar. Der er næppe tvivl om, at Islænderne har betragtet navnet som et tn., der var stærkt rosende (= solen?).

dís, Þorfinnr XIII. D. N. 'Dis'; hører måske ikke hid.

snót, Gunnhildr Fas., sagnh. Et poet. navn på en kvinde, efter Snorre 'en kvinde, som finder træffende ord'.

stjarna, Hildr Ldn. IX—X; Ǫgmundr XIII. 'Stjærne'; hvad H. angår, har »den yngre Mb.« navn og tn. sål., men Hb. har i ét ord *hilldistiorn*, som dog mulig kan være rigtigt; Stb. har i ét ord *hilldistiornu*, som vist snarest er at læse som 2 ord.

sæta, Sigríðr Hkr. XII. 'Hjemmesidderske'; »sæta heitir sú kona, er búandi hennar er af landi farinn«; men der ligger tillige noget værdigt selvstændigt i tn.

bekk- -Hildr Fas., sagnh. 'Bænke-', sål. kaldt i modsætning til Brynhildr, fordi hun forblev i hjemmet og deltog i kvindearbejdet.

árbót, Álof Hkr., Ldn., Nj. IX—X. 'Årbod', egl. en, der ved sin lykke bevirker åringens godhed.

bekkjarbót, Þorbjǫrg Ldn. X. 'Bænkebod', egl. en, som gör bænken bedre, anseligere (ved at sidde der), bænkepryd; i øvrigt har Hb.: *beiarbot*, hvilket måtte opfattes som *bœjarbót* 'gårdspryd'.

Danmarkarbót, Danabót, Þyri Hkr., Ann. X. 'Danmarks, Danernes bod'; jfr. de foreg.

sveitarbót, Sveinn Sturl., Bisk. XIII. 'Skarepryd', jfr. de foreg.

Danaást, Knútr Flat. X. 'Daners kærlighed', »konungr unni honum um alla menn fram ok þar með ǫll alþýða«; deraf tn.

Sygnatrausti, Vébjǫrn (= V. *Sygnakappi* s. d.) Ldn. IX; Vémundr enn gamli Flat., sagnh. 'Sogningers tillid', en, som S. kan stole på og få bistand hos.

boddi, Ívar Bǫgl., Hák. XIII. 'Bonde', ifg. Rígsþ., det er vel snarest et rosende tn., 'storbonde' el. lign. Måske oprl. etsl. kælenavn, jfr. *goddi* (?).

drengr, Andrés Ann. XIII—XIV; Óláfr Hkr. X; Ǫgmundr Hkr. XII (v. l. for *dengir* s. d.). 'Dreng, svend', d. v. s. en brav og dygtig mand; jfr. Snorres »drengir heita vaskir menn ok batnandi«.

karlsefni, Þorfinnr Ldn., Eir. XI. 'Mandsævne', d. v. s. stof til en (dygtig) mand, en, der vækker udmærkede forventninger.

manna- -Þengill, Flat., SnE., sagnh. Når det hedder: »Þ., er kallaðr var manna-Þ.«, må dette være et rosende tn., 'mænds-', men forklaringen er usikker.

biskup, Þorvarðr Bisk. XIII—XIV. 'Biskop'; kan være ironisk ment.

pávi, Þorgils Sturl. XIII. 'Pave'.

greifi, Eiríkr Sturl. XIII. 'Greve'.

gramr, Pátrekr Ann. XIV. 'Fyrste'; næppe adj. 'bitter, gram'.

tyggi, Þórðr Sturl. XIII. 'Fyrste'.

ǫðlingr, Vilhjálmr Orkn. XI. 'Ædling, fyrste'; sön af V. »hinn ágæti maðr«, der mulig også er at opfatte som tn.

drótning, Jón Bǫgl. XIII; Jón Hák. XIII. 'Dronning'; tn. er vel ironisk; den sidste er vel opkaldt efter den første på grund af slægtskab.

lávarðr, se ovf.

borgarhjǫrtr, Þóra Fas., sagnh. 'Borghjort', fordi hjorten er et af de prægtigste og stateligste dyr.

borgarklettr, Sigurðr Sv. XII. 'Borgklippe', vel fordi han var sådan, at 'borgen' kunde stole på ham, jfr. Sverrir »gekk þegar upp til borgar (i Bergen) ok hitti þá, er þar réðu fyrir, S. b.« osv.

gullfjǫðr, Svanhildr Flat., sagnh. 'Guldfjeder', på grund af hårets farvepragt? S. var en datter af Dag Dellingsson.

sælingr, Þórarinn Ldn. X—XI; Þórir Ld. X. 'Den lykkelige'; dannet af *sæll* 'rig, lykkelig'.

ágæti (hinn), Vilhjálmr, se ovf.: *ǫðlingr*.

dýrr, dýri (hinn), Helgi XI. — Eyvindr Sv. XII; Guðmundr Sturl., Ann. XII—XIII; Ívarr Hák. XIII. 'Den herlige'; H.s tn. *dýrr* er ikke helt sikkert, da det også kan tydes som *dýr* 'et dyr'.

frægi, Baldvini Mág., uhist. 'Den berömte'.

prúði (hinn), Ásbjǫrn Flat., sagnh.; Bolli Ld. XI; Eilífr Ldn. X; Grundi Skt. IX; Hrói Flat. X (= Hr. *heimski* osv.); Hugi Hkr. XI—XII; Kolli Bj. X—XI; Kolli Skt., Flat. XI; Sǫlvi Ldn., Gr. XI; Þorgrímr Vígl., uhist. 'Den prude, pragtfulde og høviske'; jfr. beskrivelsen af B. i Ld. (s. 284); om S. hedder det, at han var »ofláti mikill ok vitr maðr«.

ríki (hinn), ríka (hin), Elfráðr Ldn., Eg. IX; Eysteinn (= E. *illi* osv.) Hkr. IX; Guðmundr Ldn., Nj., Gl., Ljósv. X—XI; Hákon Ldn. X; Ingigerðr Eir. XIII; Jón Ann. XIII; Knútr Hkr., Ljósv. osv. X—XI; Magnús Flat. XI (= M. góði); Ragnhildr Hkr. IX; Rǫgnvaldr Orkn. IX; Sigurðr Ldn. X; Zóe Hkr. XI. 'Den mægtige'.

tigna (hin), Ingibjǫrg Orkn. XII. 'Den fornemme, værdige'.

friðkolla, Margrét Hkr. XII. 'Fredkulla', egl. fredhoved; *kolla* dannet af *kollr* se ovf.; sål. kaldt, fordi hun blev gift med kong Magnus barfod efter fredslutningen ved Göta-elven 1101.

friðsami, Fróði Hkr. osv., sagnh. 'Den fredelige'; jfr. Frodefreden.

siðláta (hin), Helga Fsk. (= H. *hin hárprúða*). 'Den höviske'.

trausti, Helgi Ldn. X; Ulfheðinn Fms. III, sagnh. 'Den stærke, pålidelige'.

hepni (hinn), Hǫgni Bisk. X; Leifr Hkr., Ldn., Eir. X—XI. 'Den heldige'.

eimuni, Eiríkr Hkr., Knytl. XII. 'Altid erindret', som aldrig glemmes.

harmdauði, Hákon XII—XIII. 'Den til (alles) sorg døde'; det er Håkon Sverres sön, der betegnes således.

þingskorinn, Þormóðr Hák. XIII (v. l. *-skaun, skǫmm*). Tn. kan næppe bet. andet end hvad Rygh har formodet, 'veltalende på tinge', jfr. *skorinorðr*; hvis *skǫmm* er rigtigt, bet. ordet 'tingskam' og hører til næste afdeling. *-skaun* kan give mening, hvis *skaun* er = *skaunn* 'skjold'.

Syvende afdeling.

Almindelig nedsættende tilnavne.

afráðskollr, Þorgeirr Hkr. X. 'Skadehoved'; betydn. er noget usikker; det første led er det velkendte *afráð* 'afgift, trykkende byrde', og så 'skade, tab', som en lider.

dáraskapr, (H)reiðarr D. N. XIII. 'Spot, nar'; altså vel 'en, der gör utilbörlige löjer'.

ganimaðr, Móðólfr Sturl. XIII. 'Fremfusende mand', mulig med bibetydning af 'spottende'; *gani* er st. i *gana*, 'gabe, rende, fare ubesindig frem'; jfr. subst. *gan* 'overmodig og stöjende færd'.

gaurr, Grímr, forhist. (v. l. *gaue* Flat.; AM. 62 har det uden tvivl rigtige; *grái* har Fms. I). 'Tølper'.

anmarki, Þorkell Gísl. X. 'Fejl, Lyde'.

galli, Gizurr Ann. osv. XIV; Ívarr Sv. XII. 'Lyde', vel nærmest i moralsk henseende el. med hensyn til karakteren; næppe om legemlig fejl.

óreiða, Árni Sturl., Ann. XIII. Vistnok = *óreiðumaðr* 'en, der er uredelig og upålidelig'.

órækja, Mǫrðr Ldn., Nj. X. 'Skødesløshed', en, der er ligegyldig og sløset.

ósiðr, Einarr Sturl. XIII. 'Usæd', tølper.

dofni (hinn), Þórðr Ldn. X. 'Slap, følesløs' (f. eks. om et ben, der »sover«), el. mulig = da. 'doven'; beskrivelsen af T. svarer dog ikke til tn.

hima, Þórir Ldn., Eir. IX. 'En, der opholder sig etsteds træg, ubevægelig og doven'.

himaldi, Erlendr Hkr., Ldn., Ld. XI—XII. 'Den dorske, træge', jfr. foranst.

klaufi, Sigurðr Orkn. XII; Þorgeirr Ldn. IX—X; Þorgrímr Fsk. XII. Tn. kan være afledet af *klauf* 'en klov', men det er vel identisk med isl. *klaufi*, 'en klodrian, klods', som gör alting forkert; i øvrigt er dette sikkert dannet af *klauf*, og bet. vel 'en, hvis hånd er ligesom en klov', ligeså ubehjælpsom og klodset.

slysa- -Hrói Flat. (= H. *heimski, prúði, auðgi*), -Úfi Fas., sagnh. 'Uheld-', plaget el. hjemsøgt af uheld.

akraspillir, Eymundr Gl. IX = Ǫgmundr akraspillir Fas. (v. l. *aska-sp., aka-sp.* ur.); Amund Ætt. X. 'Ager-ødelægger'; grunden ukendt.

meinakr, Þorkell Eyrb. X. 'Ménager'; betydningen usikker.

bófi, Freysteinn Eyrb. X. 'Slyngel, skurk'; Fritzner har kun betydn. 'gut', men dette er sikkert ikke rigtigt. Nu betyder ordet altid 'slyngel', og at en lign. betydning har eksisteret i oldtiden, tyder sætningen i Eyrb. »ball þér nú bófi«

på. No. *boven* tyder på det samme: »fordringsfuld i optræden« (Ross), da. *bove* 'skurk, usling' (Ka.).

beiskaldi, Þorleifr Ldn., Bisk., Sturl., Ann. XII. 'Den bitre'; tn. er dannet af adj. *beiskr* med endelsen *-aldi*.

bitra, Þorbjǫrn Ldn. IX—X. 'Bitterhed'.

geigr, Bárðr Ætt. XII (?); Guðini Hák. XIII (v. l. *gengr* ur.). 'Trussel, skade'.

ima, Þórir Flat. (I, 439) er fejl for *hima*, s. d. ovenfor.

sneglu- -Halli Flat., Skt., Mork. XI (= *grautar*-H.). Betydn. er ikke sikker; det ligger nær at sætte den i forbindelse med mandens væsen, hans bidende og sarkastiske tilsvar. Bj. Hald. har et *snegla*, som han identificerer med *snegða* 'inquietudo'; jeg mener også at kende ordet, men ikke ganske i den betydn., særlig adj. *sneglulegur*, som står i forb. med følgende ord i no. (Ross): *snegla* i betydn. »en noget vel tynd, lidt svag, figur«. Det er mulig denne betydning, der her bör antages, så meget mere som beskrivelsen af ham passer ret godt hertil: »H. var hár maðr ok hálslangr, herðalítill ok handsíðr«, altså forholdsvis lang og tynd. Næppe at henføre til sv. *snegäl* 'se snedt' (Rietz).

eyglu- -Bersi (= *Hólmgǫngu*-B., *Raza*-B.) Korm. X; -Halli Svarf. X—XI (= *Hreðu-H.* s. d.). Betydn. må vistnok være 'ufredelig, fjendsk' el. lign. At aflede ordet af *auga* kan næppe være rigtigt, medmindre det skulde bet. 'seende barsk el. lumsk', jfr. no. *øygla* 'skotte til siderne, kaste skelende blik' (Aasen).

sviðandi, Sveinn Knytl., Ann. XII (= Sv. grade). 'Sviddende, brændende', »þvíat hann var við alt fólk harðr ok grimmr«.

ribbungr, Sigurðr Hák. XIII. Bet. mulig blot 'en, der hører til Ribbungerne', er deres anfører; men sål. kaldtes en af de værste oprørsskarer mod Hakon gamle; ordet er vel identisk med *ribbaldi* 'en ufredelig og brutal person' (jfr. Fritzner); det er vistnok ikke-nordisk af oprindelse.

matarilli (hinn), Hálfdan enn mildi (ok m.), Hkr., forh. 'Den madkarrige'; »hann svelti menn at mat«.

bifi, Ívarr Ann. XIV. Måske 'den frygtsomme, eftergivende', af st. i *bifa* 'at bevæge', *bifask* 'lade sig rokke'.

bósi, Eiríkr Magn. lag. XIII; Þorlaugr Hák. XIII. Betydn. ikke ganske sikker, snarest vel 'pigejæger' el. lign. (jfr. sagaen om Bósi); nu til dags hedder det fyldigere *kvennabósi* om en meget erotisk anlagt mand. No. har *bose* 'stump, klods, .. også om en dygtig karl' (Aasen). Dette kan godt være grundbetydn. Sv. har *bose* 'djefvul, hin onde'; 'esping', rackare', 'en i sit arbete vårdsløs menniska' (Rietz).

glæsirófa, Styrkárr Hkr. XII. 'Pragthale', et nedsættende tn. om en pyntesyg person; jvf. ovf. *dýrðill*, der ikke er fuldt så nedsættende.

grárófa, Jón Ann. XIV. 'Gråhale'.

begla, Bótólfr Orkn. XII. Betydn. usikker, måske 'en, der hindrer', jfr. *b̦egla* 'hindre, møde, stå i vejen for' (Aasen), en betydn., der passer udmærket til hvad der fortælles om B., idet han ved urigtig angivelse reddede Rögnvald jarl for hans forfølgere. Isl. har *bagi* 'noget der er ubehageligt, fortræd' (vb. *baga*), der næppe er = oldsprogets *bági*. Jfr. Bj. Hald.: *bagi* 'difficultas, jactura'. I øvrigt har Rietz: *begla* 'stå och gapa'.

bǫggvir, Klaufi Svarf., Ldn. X. 'Fortræd-volder' el. lign. Isl. har et vb. *bagga* 'at forulempe, skade'; »hvað baggar þjer«, 'hvad går der af dig, hvad fejler du' (jfr. Bj. Hald.); af st. i dette ord antager jeg *bǫggvir* må afledes; dette bekræftes ved det hos Glúmr forekommende subst. *bǫggr* (altså en *va*-st.), der åbenbart bet. 'ulykke, tab' (»molestia, incommodum« Svb. Eg.).

fjósi, Jón Sturl. XII. 'Stald-'; dannet af *fjós* 'kostald', el. forkortet af *fjósamaðr* 'kostald-passer'; i alt fald er tn. nedsættende.

illskælda, se ovenfor IV. afdel.

skáldaspillir, se ovenfor IV. afdel.

festargarmr (v.l. *-gramr* sikkert ur.) Gunnl., Ld. X—XI. 'Lænkehund'.

fuðhundr (v. l. *-endr* Eirsp.) Þorgils Bǫgl. XIII. 'Canis cunni', d. v. s. en tævehund (*fuð* særlig om tævens genitalia); men dog vel med bibetydning af kvindekærhed; jfr. ovf. *bósi*. Hvis *fuðendr* er rigtigt, må det vel stå for *fuð-hendr*, *hendr* til vb. *henda* 'at gribe, snappe efter'; betydn. bliver en lignende.

saurr, Eyjólfr Ldn. X; Snorri Sturl. XIII. 'Smuds, skarn'.

kelduskítr, Andrés Hkr. XII. 'Kilde- [el. snarere] sumpskarn'; ifg. Fritzner, den, der udtömmer sig i en brönd (se ordet s. l.); det er mulig rigtigt, men *kelda* bruges dog ellers ikke om en brönd.

sveitarskítr, Sveinn Sv. XII. 'Skareskarn', mulig en modsætning til det ovf. anførte *sveitarbót*.

þúfuskítr, Þorgils Sv., Hák. XII. 'Tueskarn', vel egl. det 'skarn' (gødning), der kørtes ud og især kom til at ligge på tuerne (jfr. »aka skarni á hóla«, Nj.). Med dette tn. betegnedes en ubetydelig tronkræver i Norge.

skratti, Rǫgnvaldr Ág. IX—X. 'Troldkarl', = *seiðskratti*; jfr. tekstens »var hann kallaðr seiðmaðr ... ok síddi þar ok var kallaðr skratti«; heraf er det sidste ment som tn., derimod ikke »seiðmaðr«; men tn. har en meget nedsættende betydning.

skratta- -Bjǫrn Sturl. XII. Uagtet dette er identisk med det foreg., må betydn. her vel være en anden, eftersom vi er så langt inde i den kristne tid, nemlig 'djævle-'. (Nyisl. *skrattinn* = fanden).

trǫll, Arnbjǫrn Bǫgl. XIII. 'Trold', mulig på grund af hans uhyggelige (sorte) udseende eller hans dröjhed og höjde.

trǫlli, Þorgrímr Fbr., Ljósv. X—XI. 'Trold', = det foreg.

þurs, Þórir Ldn., Eg. IX—X; Þorsteinn Ldn. X. 'Turs, jætte', omtr. = *trǫll*; snarest på grund af et mörkt, uhyggeligt udseende, sort hår og skæg, jfr. *svartiþurs* ovf.

Ottende afdeling.

Mytologiske tilnavne. Kælenavne, kortnavne og lign.

A. Mytologiske tilnavne.

Dala-freyr se ovenfor.

Freysgoði se ovenfor s. 262.

hǫðr, Ketill Eg. X. Her synes gudenavnet at foreligge, hvis ikke tn. ligefrem bet. 'krigeren'.

vingnir, Þorkell Ldn. IX—X. Ordet er et af Tors navne, ligeledes et af Odins.

loki se ovenfor, s. 260, og *lokkr* II, 2.

býleistr, Auðun Sv. XII. B. er navn på Lokes broder; jeg forklarer ordet som 'den, der farer over bygden, det bebode land'; om *leistr* se foran s. 222. Ordet er vist oprl. navn på Loke selv.

þjálfi, Þorkell Ldn. IX—X. Dette tn. findes i Hb., medens Stb. har *bjálfi* (s. d.); hvis *þ.* er rigtigt, er det navnet på bondesönnen, Tors ledsager.

gefn, Þórdís Heið. X. Ordet er et af Freyjas navne.

gyðja se ovf.

hofgyðja se ovf.

álfasprengir se ovf.

brokkr, Bjǫrn Frísb., men sikkert ur. for de andre hdskrss. og bearbejdelsers *bukkr* (s. d.). *B.* er ellers navnet på en kunstfærdig dværg.

dvergr, Eilífr Hák. XIII. 'Dværg', måske fordi han var lille af vækst.

tanngnjóstr se ovf. s. 206.

hrungnir, Þorsteinn Ldn. X. Ordet er navnet på en bekendt jætte.

billingr, Áslákr D. N. XIII—XIV. Ordet er navnet på en jætte, hvis datter (*Billings mær*) narrede Odin (Hávam.). Ordet findes også i no. og sv. i betydning 'tvillingbroder'.

skratti, trǫll, þurs se ovf.

B. Kælenavne.

ambi, Arnbjǫrn Hkr. XIII. Tn. er dannet af navnet, idet *rn* er gåt over til *m* foran *b*. Jfr. Rygh: Personnavne i no. stedsnavne 5.

elfsi, Álfr Hkr., sagnh. Tn. er dannet af navnet med endelsen *-si* og omlyd.

mangi, Magnús Sv., Orkn. XII. Tn. er dannet af navnet med omstilling af *gn*; således kaldes endnu på Island alle de, der bærer navnet M., medens de er unge.

skrautmangi, Magnús XIII—XIV. Tn. er dannet af kælenavnet *mangi* og *skraut*, se ovf.

todda, Þórdís Austf. X—XI. Tn. er dannet af navnet ved etslags overgang af *rd* til *dd* og *þ* til t; i den slags kælenavne går *þ* altid over til *t* på Island, f. eks. *toggi* (af *þorgrímur*), *tobbi* (af *þorbjǫrn*), *tobba* (af *þorbjǫrg*).

ubbi, Úlfr Knytl. XI. Tn. er sikkert dannet af Ulfr (»er ubbi var kallaðr«).

ulli — da trællen Kark drömte (Hkr.) lige för sin død, syntes han en mand kom og råbte: »nu er *ulli* død«; hermed menes Erlendr, Hakons sön; der er næppe tvivl om, at *ulli* har været et kælenavn, dannet af navnet.

I sin bog om personnavne i norske stedsnavne har O. Rygh påvist flere kælenavne (der tildels endnu kendes på Island), men hvorvidt der er tale om tilnavne, er usikkert.

C. Navne, der er dannede ved et led + en del af selve navnet.

kollu-geirr, Ásgeirr Sturl. XIII. Det første led er mulig navnet (el. tn.) på hans moder eller fostermoder.

óhæfu-geirr, Þorgeirr Sturl. XIII (v. l. *óhæfiligr*, *ógæfungr*). 'Utilbörligheds-geir'; grunden ukendt.

Skarð-steinn, Þorsteinn Bisk. XIII—XIV. 'Skår-sten', efter en gård Skarð.

súðar-steinn, Þorsteinn Bisk. XIII (v. l. *staðar-steinn*). Af *súð* 'skibets sidevægge', eller 'tagbrædderne' i et hus;

rimeligvis er v. l. *staðar-* rigtigere; af *staðr* 'en gård, hvor der er en kirke'.

urðar-steinn, Þorsteinn se ovf.

bratt-steinn, Þorsteinn Sturl. XII. 'Den stejle-st.', jfr. *brattr* ovf.

skáld-steinn, Þorsteinn Sturl. XII se ovf.

skáld-hrafn, Hrafnkell se ovf.

fana-keli, Þorkell Sturl. XIII. Det første led er gen. pl. af *fǫn*, der af Bj. Hald. gengives ved 'lamina cornea sev branchiæ balænæ'; jeg kender ordet også i betydn. 'strålerne på en fjer'; det sidste led er det sidste led af selve navnet i svag form; *keli* er endnu et kælenavn.

gjafleifi, Þorleifr se ovf. Dannet på samme måde som foreg.

På lignende måde findes også *Bitru-Keli* brugt selvstændigt i Sturl. (XIII), men bæreren hed Þorkell og havde hjemme i Bitra, så at ordet er vel egenlig et tn.

Niende afdeling.

Tilnavne som er hæntede fra naturens rige.

1. Hest. *hestr*, Bjarni Hák. XIII; Hallsteinn Ldn., Gr. IX; Helgi Ldn. IX; Þóraldi Fsk., men her ur. for *keptr* (s. d.). 'Hest'.

goti, Þorleifr Fas., sagnh. Da bæreren siges at være fra Telemarken, kan *goti* næppe antages at bet. 'gotlænder el. göte', men tn. må snarest opfattes som 'hest'; sål. hed Gunnarr Gjukesöns hest; egl. bet. navnet dog 'göten'; de götiske heste var i oldtiden berömte. Ordet er i øvrigt mest brugt i digtningen.

hesta- -Gellir se ovf.

hross- -Bjǫrn se ovf.

hrossaprestr, Þorgrímr se ovf.

merr, Þorbjǫrn Sturl. XIII. 'Hoppe'.

jalda, Ásbjǫrn Hkr. XII. 'Hoppe'; ordet er i øvrigt kun kendt fra digtningen. Jfr. sv. *jäldä* 'sto, märr' (Rietz).

blikafoli, Árni se ovf.

garðafylja, Hallfríðr Sturl. XIII (v. l. *-fitja*, ur.). 'Gårdhoppe'; mulig er det første led et stedsnavn; det sidste er fem. til *foli*, 'en ung hoppe'. Navnet kunde tyde på, at bærersken har været noget letsindig.

heiðafylja, Eindriði Hkr. XII. 'Hede-hoppe'; mulig er *heiða-* et stedsnavn.

stangarfylja, Haraldr Hák. XIII. 'Stang-hoppe'; mulig er *stangar-* et stedsnavn; hvis ikke, er det vel 'en bidselstang'.

folalda- -Narfi Sturl. XIII. 'Føl-', fordi han ejede mange føl?, eller fordi han var hestepasser?

folafótr, Þórðr se ovf.

fylbeinn, Þormóðr se ovf.

merarleggr, Þorbjǫrn Sturl. XIII (v. l. *-leitz* ur.). 'Hoppelæg'.

2. Kvæg. *uxi*, Símón Bǫgl. XIII. 'Okse'.

øxna- *(yxna-)* -Bǫrkr Sturl. XIII; -Þórir Ldn., Ld., Nj. ofl. IX (se ovf.). 'Okse-'.

naut, Einarr Sturl. XIII. 'Tyr'.

þjóri, Jó(a)n Magn. XIII. 'Tyr'; svag form til *þjórr* el. afledning deraf.

farri, Eiríkr Hák. XIII, v. l. (Flat.) for *panni (pani)* og rimeligvis mindre rigtigt; *farri* bet. 'tyr', men er nærmest poetisk.

gellir, Þórðr Ldn., Eg., Eyrb., Ld., Nj., Islb., Hkr. X. 'Tyr', egl. 'brøleren'.

øxnabrjótr, Þorsteinn Ldn. X (v. l. *øxnabroddr* se ovf.). 'Oksebryder'.

bola- -Bjǫrn Fas., sagnh. 'Tyre-'.

kýr, Eilífr Hák. XIII; Símón Bǫgl., Hák., Ann. XIII. 'Ko'; S. er samtidig med den ovennævnte 'S. okse'; disse tn. står rimeligvis i en indre forbindelse med hinanden. E.s tn. skrives også *kyrr* (Flat.) og er mulig adj. *kyrr* = 'rolig'.

kussa, Áskell Sv. XII (v. l. *tyza* 327, *tryza* 81, *ruza* Eirsp.). 'Ko'; etslags kælenavn. Af de enkelte former er *kussa* det rimeligste. Jfr. *kussi* nedenfor.

skirja, Guðrøðr Hkr. IX—X. 'Ko', men ordet var næppe dagligdags.

kálfr, Eindriði Sv. XII; Ketill Hkr. X—XI. 'Kalv'.

kuzsi, Andrés Hák. (v. l. *bjúzi* Frís. ur.). 'Kalv', ɔ: tyrekalv. I nutiden bet. *kussa* (ovf.) ikke, hvad man væntede, en 'kviekalv', men ko, jfr. ovf.

kvígu- -Þorleifr Ldn. XI. 'Kvie-'. Jfr. anm. udg. 1843.

kvígr, Þorsteinn Rd. X (forskellige v. l., alle ur.). 'Tyrekalv'.

uxafótr, Þorsteinn Hkr., Flat. X. 'Okseben', fordi han engang rev et ben helt og holdent af en okse (jfr. Þorst. þáttr).

baulufótr, Ásgrímr se ovf.

nautstá, Snorri Ann. XIV. 'Oksetå'; okseklov.

3. Får. *hrútr*, Jón Ann. XIII—XIV; Þorkell Sturl. XIII. 'Vædder'.

veðr, Ketill Ldn., Ld., Eyrb. IX. 'Vædder; dog foreligger her mulig *veðr* ntr. 'vejr'; gen. sg. lyder *veðrs*, men dette er ikke afgörende, da ordene ofte får en anden böjning som tn.

veðrar- -Grímr Ldn. IX. 'Vædder-'.

sauða- -Gísl., -Úlfr se ovf.

lamb, Eiríkr Knytl. XII. 'Lam'.

lambi, Eyvindr Ldn., Eg. IX; Þórðr Ldn. X; Þorgeirr Ldn., Eg. X. 'Lam'; dannet af *lamb*.

lǫmbungr, Grímr Sturl. XIII. 'Lam'; betydn. ikke ganske sikker, kunde bet. 'en, der besidder mange lam' og 'en, der er som et lam', el. 'en, der er sön af en, der kaldtes lamb'.

kvíagymbill, Guðmundr Sturl. XIII. 'Fold-lam'; *kvía* er gen. pl. af *kví* 'en fårefold', og *gymbill* bet. 'et ungt hanfår'.

4. Svin. *svína-* -Bǫðvarr Ldn., forh.; -Grímr Hkr. XII; -Pétr Sv. XII; -Stefán Sv. XII. 'Svine-'; mulig fordi de har ejet flere svin end andre; dette gælder dog ikke for P., ti denne er identisk med P. steypir, der var en sön af Svína-Stefán; han er sål., hvad tn. angår, opkaldt efter faderen, men vistnok af modpartiet for spots skyld.

strandasvin, Þorgeirr Sturl. XIII. 'Strande-svin'; mulig er *stranda-* at opfatte som stedsnavn (*Strandir*); i hvert fald er tn. ironisk-nedsættende.

gǫltr, Þorsteinn Sturl. XIII. 'Galt'. Jfr. *gǫndlir*.

galti, Snæbjǫrn Ldn. X; Þorsteinn Sturl. XIII. 'Galt', = det foreg.

gylta, Auðun D. N. XIII. 'So'.

rúmgylta, Þuríðr Ldn. IX—X. 'Rumso', ɔ: sængeso, vel fordi hun har sovet længe; v. l. *rym-* er sikkert ur.; det måtte vel bet. 'grynte-'.

sýr, Sigurðr Hkr. X—XI. 'So'.

purka, Þorsteinn Ann. XIV. 'So'; tilnavnet er et gammelt låneord. Sv. har *porka* 'sugga', 'kort och tjock qvinna' (Rietz).

griss, Guðmundr Ldn., Bisk., Sturl., Ann. XII—XIII; Hákon Hák. XIII; Ljótr Ann. XIV; Páll Sturl. XIII. 'Gris'.

svínsbógr, Húnbogi Sturl. XIII. 'Svinebov'.

5. Hund. *hundr*, Sigurðr Hkr. XI; Þórir Hkr. X—XI. 'Hund'; S. er en sön af Tore, og tn. altså arvet.

fuðhundr, Þorgils se ovf.

hunda- -Steinarr se ovf.

festargarmr se ovf.

snati, Hrafn Sturl. XIII. 'Hund'; ordet er et alm. hundenavn på Island; bet. egl. 'snuser' el. lign. og bruges undertiden om mænd, især sådanne, der sendes ud for at opdage noget (*sendisnati*).

gagarr, Þorgrímr Ldn., Háv. X. 'Hund'; ordet skal være et af de — få — keltiske låneord (kelt. *gadhar* 'en hund'; ordet kendes fra et ungt vers i Eg. og fra Málshkv.); i øvrigt kendes en nord. st. *gag-*, hvoraf tn. let kunde være dannet (*gagr* 'absurdus' Bj. Hald.; *gag-* i *gaghals* 'bagoverböjet', hvoraf den anden betydn. hos B. H. kunde være udviklet).

nautatík, Gunnarr Sturl., Bisk. XIII. 'Oksetæve', ɔ: en hund, der bruges af kvæghyrden. Mulig har G. selv været en kvæghyrde; han kaldes »verkmaðr«.

smjǫrtík, Guðólfr Hák. XIII. 'Smörtæve'; i øvrigt er

bæreren identisk med G. blakkr (s. d.); tn. findes kun et sted og kun i et enkelt hdskr.

hvelpr, Þorkell Ld. X. 'Hvalp'.

hundsfótr se ovf.

6. Ged. *hafr-* se ovf.

landhafr, Jón Hák. XIII, findes som v. l. til *sandhafri* (s. d.). 'Landbuk', giver ingen god mening.

bukkr, bokkr, Bergþórr Mork. XII; Bjǫrn Ldn. XI; Bjǫrn Sturl. XII; Bjǫrn Hkr., Sv. (vistnok 2 forsk.) XII. 'Buk'; mærkeligt er det, hvormange der hedder Björn; der må vel være en indre forbindelse mellem bærerne (opkaldelse).

bokki, Jón D. N. XIII—XIV. 'Buk'; = foreg., ligesom *lambi: lamb* og lign.

brúsi, Ketill Heið. XI. 'Buk'.

kjappi, Jón Sturl. XIII (v. l. for *kórkjappi*); Starkaðr Sturl., Bisk. XIII (v. l. *kjapti* 'kæft'). 'Buk'.

kórkjappi, Jón Sturl. XIII. 'Kor-buk'.

svartakjappi, Jón se ovf.

geit, se ovf.

kiðlingr, Þorgeirr Sturl. XIII. 'Kid'.

bukksungi, Þórir Sturl. XIII. 'Bukkeunge', enten = *kiðlingr* el. fordi T. var en sön af en mand med tn. *bukkr*.

7. Kat, mus. *kǫttr*, Jón Hák. XIII (v.l. *knǫttr, kor*); Þórðr Ldn., Ld., Mork. X—XI; Þórðr Harð. X. 'Kat'.

kausi, Þórðr Eyrb., Heið. XI; Þórðr Eyrb. XI. 'Kat' el. nærmere = 'Kis' (kiskis); jfr. »Snorri mælti við son sinn Þórð kausa: sér kǫttrinn músina« (Heið. 46); når det straks efter hedder: »hans fostre Tord sagde«, er denne Tord sikkert (jfr. J. Ól.s bemærkning) *þórðr kǫttr*, fostersönnen er altså derfor bleven kaldt 'lille kat'.

ketlingr, Hrólfr Hák. XII—XIII; Jón Hák. XIII; Jón Hkr., Sv. XII. 'Killing'.

kettuhryggr se ovf.

músa- -Bǫlverkr Ldn. X—XI. 'Muse-'.

músi, Pétr (Andrés Flat. ur.) Hák. XIII. 'Mus'; dannet af *mús* ligesom *lambi* af *lamb* og flere lign.

8. Hjort, Elg. *hjǫrtr*, Sigurðr Hkr., Eg. X; Þórir Hkr., Jóms. X. 'Hjort'.

borgarhjǫrtr se ovf.

elgr, Jón D. N. XIII—XIV; Sigurðr D. N. XIII—XIV. 'Elgsdyr'.

elg- -Fróði Fas., sagnh. (egl. to af det navn). 'Elg-'; fordi han — ved en dronnings troldkunster — var »elgr niðr frá nafla«.

9. Björn. *bólmr*, Ey-Grímr Fas., sagnh. 'Björn'; men sagaen (Herv.) giver en anden forklaring, idet tn. sættes i forbindelse med øen »Bólm« på Hålogaland; tn. hører sål. ikke herhid, men forklaringen forekommer mig dog tvivlsom.

balti, Bǫðvarr Skt. XII; Þórarinn (v. l. *balki*) Sturl. XIII 'Björn'.

smjǫrbalti se ovf.

bjarki, Bǫðvarr Fas., SnE., sagnh. 'Lille björn'; dannet af **bjarr* = **berr* (hvortil fem. *bera*).

bjarnylr se ovf.

fleskhúnn se ovf.

10. Ulv, Ræv. *vargr*, Bárðr Hák. XIII. 'Ulv'.

gylðir, Ulfr Ldn. IX. 'Ulv', men ordet forekommer ellers kun i digtningen; mærkeligt nok er tn. således af samme betydn. som navnet selv.

úlfhamr, Heiðrekr Flat., Fas., sagnh. 'Ulveham'.

refr, Jón Ann. XIV; Ketill Nj., Bisk. IX; Þórólfr Ldn., Islb., Hæns. X. 'Ræv'.

ref- -Grímr Sturl. XII (v. l. G. *refr*). G. siges at have været »lítill vexti«; man væntede dog her mere en hentydning til åndelige end legemlige egenskaber.

melrakki, Þórðr Heið. X; Þorleifr Rd. X. 'Ræv', egl. 'Sandbanke-hund', hund som lever i sandbanker. Om Þórðr hedder det, at han som lille var bleven tagen »af válaði«; tn. står vistnok i forbindelse hermed.

skolli, Þórðr Hák. XIII. ‘Ræv’.

skaufhali, Nikulás Sv. XII. ‘Ræv’, egl. ‘busk-hale, en med busket hale’, af *skauf* ‘knippe, dusk’.

11. Andre pattedyr. *úrarhorn*, Eyvindr Hkr. XI. ‘Uroksehorn’.

bjórr, Gunnar D. N. XII—XIII. ‘Bæver’; ordet er dog flertydigt (= øl, = et stykke land, = skind).

fíll, Gunni, en urigtig læsemåde for *fiss* s. d.

úlfaldi, Brynjólfr Hkr. XI. ‘Kamel’; ordet er egl. identisk med ‘elefant’; men i de germ. sprog er betydningen blevet ændret, got. *ulbandus*, oht. *olbanta*, angels. *olfend*; i nord. har det fåt en mere hjemlig endelse; det er sikkert kommet sydfra.

12. Fuglene. *dúfa*, Hákon Hák. XIII. ‘Due’.

dúfungr, Várþjúlfr D. N. XIII—XIV. ‘Dueunge’.

gammr, Eyjólfr Ann. XIII—XIV. ‘Grib’.

gás, Páll Hák. XIII. ‘Gås’.

gási, Guðmundr Ldn. XI—XII; Óttarr Sv. XII. ‘Gås’, vistnok = det foreg.; jfr. lign. tn. ovenfor.

gæslingr, Ívarr Sv. XII; Ívarr Hák. XIII. ‘Gæsling’; den sidste var den førstes sönnesön (P. A. Munch).

gaukr, Jósteinn D. N. XIII—XIV. ‘Gøg’.

gauka- -Þórir Hkr. XI. ‘Gøge-’.

hani, Áslákr Hkr. XI—XII; Eyvindr Ldn. IX—X; Úlfr Bǫgl. XIII. ‘Hane’; E. kaldtes også *túnhani*.

túnhani, Eyvindr (se foreg.); han boḍe på en gård, der kaldtes »Hanatún«, derfor blev han så kaldt *t*.

hœnsa- -Þórir se ovf.

skálphœna, Einarr Sturl. XIII. ‘Kaglende (?) höne’, af *skálp* ‘snakkesalighed’.

kaða, Jón Hkr. XII (v. l. *kaka*, men ur.). ‘Höne’.

hegri, Eindriði Bǫgl. XIII; Hávarðr Ldn. IX—X. ‘Hejre’.

helsingr, Þórir Hkr. XII. ‘Helsing’, en art and. Bör måske ikke skilles fra det ovf. anførte *helsingr*, se s. 181.

hrafna- -Flóki se ovf.

korpr, Eysteinn Sv. XII; Jón Ldn., Bisk. XIII. ‘Ravn’.

krákr, Sigmundr Ann. XIV; Þórir Sv. XII; Þorleifr Ldn., Nj. X. 'Ravn'.

vǫrsakrákr se ovf.

matkrákr, Þorvarðr Sturl. XIII. 'Madravn', fordi han var grådig.

hrókr, Hróaldr IX. 'Råge', men fejl f. *hryggr* (s. d.).

kábeinn se ovf.

kráka, Úlfr Ldn., Eir. IX—X; Þórðr Sturl., Bisk. XII—XIII; Þórir Sturl. XII (el. *kraka*?); Ǫndóttr Ldn., Nj., Gr. IX. 'Krage'.

vendilkráka, Egill Islb., sagnh.; = Óttarr Hkr. 'Vendelkrage'; bæreren havde hærget i Vendel (Vendsyssel), men var falden i kamp; da gjorde Danerne en »trækrage« og sendte den til Sverrig og sagde, at deres konge havde ikke været mere værd.

kráku- -Hreiðarr Ldn., Gr. IX—X. 'Krage-'.

lundi, Þorvaldr Bisk. XII—XIII. 'Lunde', fuglen mormon fratercula.

mási, Nikulás Hkr. XII. 'Måge', el. måske 'mågeunge'.

skári, Erlingr Ann. XIV; Ingjaldr Skáld. (Hb.) IX (ur. etsteds *Skárafóstri*). 'Mågeunge'.

orri, Eilífr Sv. XII; Eysteinn Hkr. XI; Eysteinn Hák. XIII; Þorgeirr Gísl. X. 'Aarhane', tetrao tetrix.

pái, Óláfr Ldn., Ld., Nj. osv. X—XI. 'Påfugl'.

rindill, Bergr Bisk. XIV; Þorbjǫrn Ljósv. X—XI. Den lille fugl troglodytes borealis; B. siges at have været »angrgapi«, ɔ: en fremfusende mand; T. har vist været spinkel og ubetydelig af udseende; jfr. fortællingen om ham.

rjúpa, Þórhildr Ldn., Isl., Eir. X. 'Rype'.

græningarrjúpa se ovf.

skarfr, Einarr Fas., sagnh.; Helgi Ldn. X; Sigurðr Austf. X—XI; Þórðr Austf. X—XI. 'Skarv', pelecanus.

skarf- -Helgi Sturl. XII—XIII (v. l. *karp-*). 'Skarv'; v. l. *karp* bet. 'strid, trættekærhed'.

smyrill, Jón Hkr. XII; Jón Flat. XII—XIII. 'Smiril', ɔ: falco æsalon.

spǫrr, Þórólfr Ldn. IX—X (el. Þorbjǫrn). 'Spurv'.

titlingr, Þorsteinn Ldn., Nj. X; Þorsteinn Sturl. XII; Þorsteinn Sturl. XIII. 'Spurv'.

starri, Þórólfr Harð. X. 'Stær'.

storkr, Sigurðr Hkr. XII (v. l. *stokkr, slókr*). Stork'.

trani, Þorkell Austf. X—XI. 'Trane'.

trana, Ingjaldr Fas., sagnh. 'Trane', fordi han havde en overlæbe en alen lang fra næsen.

ǫrn, Eilífr Ldn., Nj., Bisk. osv. X; Þorgils Eyrb. X. 'Örn'.

assi, Þorgrímr Ann. XII. 'Örn'; enten for *arsi* (af *ari*) el. og snarere for *arnsi* (af *ǫrn*) med assimilation; jfr. *assa* 'en hunörn'. Jfr. *assabani*.

gullfjǫðr se ovf.

vængr, Jón Orkn. XII; Jón Orkn. XII. 'Vinge'; den sidste var den førstes søstersön og måske opdraget af ham.

13. Hval, Sæl, Fisk. *reyðr*, Þorgeirr Ldn. X. 'En art hval', balænoptera arctica; kunde også bet. 'örred'.

reyðarsíða, Bjǫrn Ldn. VIII—IX; Þorgils Nj. X. 'Siden af reyðr', den nævnte hvalart.

fiskreki, Ǫrnólfr Ldn., Eyrb., Nj. IX. 'Fiskeforfølger', en hvalart, jfr. Kongespejlet s. 27 (Brenner).

hvalró, Óttarr Ldn. X. 'Hval-ró', hvad *ró* er her, er usikkert; nærmest ligger at tænke på *ró* i betydn. 'en jærnplade med et hul i midten', med skruegænger (især til klinksöm) se Fritzner; tn. kunde komme af benyttelsen af en sådan ved arbejdet med en hval. Rietz har *ro* 'höft'.

hvalmagi se ovf.

hvalaskúfr, Þorleifr Ldn. VIII—IX. 'Hvalkvast'; hvorledes tn. egl. er at forstå, er usikkert.

rostungr, Þorkell Sturl. XII—XIII; Ǫgmundr Hák. XIII 'Hvalros'.

selr, Þórir Hkr. XI (jfr. *sel-*). 'Sæl'.

sel- -Þórir Hkr. XI (= *þ. selr*); Þórir Ldn., Eyrb. IX —X. 'Sæl-'; om den sidste hedder det, at han engang var

med sin fader på fisketur og var da svøbt i en sælbælg; det er vel derfor, han har fåt tn.

sela- -Eiríkr Hrafnss., Bisk. XII; -Kálfr Ldn. X—XI. 'Sæle-', vel på grund af sælfangst.

seli, Sigurðr Sturl. XIII. 'Sæl'; dannet af *selr* som ofte ellers og af samme betydn.

selki, Ívarr Sv. XII (v. l. *silki* ntr., men uden tvivl ur.). 'En lille sæl'; dannet af *selr* med endelsen *-ki* ligesom *ilki* af *il* og lign.

brimill, Ketill Ldn., Nj. IX. 'Sæl'; *br.* er en art sæler, jfr. no. *brimul* 'etslags stor sæl' og jfr. Fritzner.

kópr, Ásbjǫrn Bǫgl. XIII. 'Sælunge, kobbe', men vistnok ur. for *koppr* (s. d.).

kobbi, Þorgrímr Fas., sagnh. 'Kobbe', sælens unge.

selbelgja, findes kun i Ann. (XIV, men bæreren må have levet i 13. årh.) i ordet *selbelgjusynir*; der er åbenbart tale om en kvindes tn., dannet af *selbelgr* 'sælskind', 'en med sælskind på', en som bruger en sælbælg som kappe.

selseista, Helgi Ld., Fbr. X—XI (samme mand?). 'Sæltestikkel'.

lax, Hávarðr Sv. XII. 'Laks'.

laxa- -Páll Hkr. XI—XII. 'Lakse-', vel på grund af laksefangst.

laxakarl, Þorbjǫrn Ldn., Gr. X. 'Laksekarl', = foregående.

hœingr, Ketill Ldn., Eg., Fas., sagnh.; Ketill Ldn., Eg. IX—X. 'Hanlaks'; ordet skrives rigtig med *œ* (ikke med *æ*), sml. *hǿingr* i T af SnE. (fiskeremsen). Lidéns bemærkninger om etymologien af dette ord, i Upsalastudier 90—91, må bortfalde, også fordi stedet i sagaen i Fas. er misforstået; i Ketilss. fortælles om (den ældre) K., at han engang så en drage flyve, der angreb ham; den havde en 'løkke og *sporð*' (ɔ: en fiske- el. dragehale); K. mente ikke för at have set »sådan en fisk«; da han så kom hjem, fortalte han sin fader, at han anså det for lidet mærkeligt, »hvar ek sé fiska renna«,

men meddeler dog, at han »har hugget en hœng i sønder, hvem der så end fanger rognfisken«; hvortil faderen ytrer, at det er mærkeligt, at han regner slige dyr (som dragen) til 'småfisk'. Det er sål. klart, at *hœngr* netop her bruges i sin egl. betydning, ikke om 'et stort havuhyre'.

aurriði, Ketill Ldn. IX—X. 'Ørred', forel'; navnet bet. egl. 'den der bevæger sig (?) i dynd'.

birtingr, Óttarr Hkr. XII; Steinólfr Ldn. X. 'Forel', en art forel, af *bjartr* 'lys'.

murtr, *murti* se ovf.

þorskabítr se ovf.

skreiðungr, Guðleikr Bǫgl. XIII. 'Torsk', egl. 'en der hører til *skreið*', men hermed betegnes 'en torskestime'.

hlýri, Ásbjǫrn Sturl. XII—XIII. 'Lyre', en torskeart.

lǫngubak, Ljótr se ovf.

hornfiskr, Haldórr Sturl. XIII. 'Hornfisk', hvad slags fisk der menes, er uvist.

síkr, Sóni Hák. XIII. 'Helt' (fiskearten).

skata, Nikulás Knytl. XII. 'Rokke'.

styrja, Þorleifr Sv. XII. 'Stör', hvis der ikke foreligger fem. *styrja* af *styrr* 'ufred'.

upsi, Eiríkr Ann. XII; Þórðr Sturl. XII. 'Upse', en lille torskeart.

hrogn, Helgi Ldn. X. 'Rogn'.

tálkni, Þorbjǫrn Ldn. IX—X. 'Gæller'; egl. afledet af ntr. *tálkn* 'gæller hos fisken'; at dette ord er sammentrukket af *tannlíkan*, anser jeg for usandsynligt.

krabbi, Kollsveinn Sturl. XIII; Þórðr Sturl. XIII. 'Krebs'.

krǫbbungr, Kolbeinn Sturl. XIII. 'Krebs', dannet af det foreg. og vist med samme betydn.

kúfungr, Nikulás Sv. XII. 'Søsnegl' el. dens hus.

burstigull, Hallvarðr D. N. XIII—XIV. 'Pindsvin'; en ígull med börster; sml. no. *igelkjær*, isl. *ígulker* og *ígull* (Bj. Hald.).

skeljamoli, Ormr Ldn., V̧d. VIII. '(Musling)skalstykke'.

14. Drage, kryb og lign. *dreki*, Þorkell Bǫgl. XIII. 'Drage', her kunde vel også tænkes på et drageskib.

naðr se *nǫrtr*.

snákr, Erlingr Fas., sagnh.; Eyvindr Hkr. X; Hallsteinn Sv. XII (v. l. *snikr, sinkr*); Sigurðr Sturl. XIII (*snókr*). 'Snog, hugorm'. Hvis *snikr* er rigtigt, bet. det vel 'en snylter', *sinkr* = gærrig.

grettir, Ívarr Hák. XIII; Ófeigr Ldn., Gr., Eg. X; Ófeigr Gr. X. 'Slange'; ordet er vel egl. nom. ag. til vb. *gretta* 'at rynke öjenbrynene og se barsk ud'. Den sidste Ó. er den førstes dattersön.

gargann, Magnús Sturl. XIII. 'Slange'.

fluga, Einarr Flat., Mork., Sex sǫg. XI; Ketill Sv. XII. 'Flue'.

flugu- -Grímr Ldn. XI—XII. 'Flue-', hvis ikke *fl.* er her s. s. *flugumaðr* 'en stimand'.

mǫlr, Guthormr, men urigtig i Flat. for *Mjǫlu-* i sammensætningen *Mjǫlukollr* (s. d.).

kleggi, Þorsteinn Ldn. IX—X. 'Brems'.

geitungr, Haldórr Sturl. XIII. 'Gedehams'; kunde også være afledet af *geit* 'ged', ligesom *lǫmbungr* af *lamb* og lign., men er dog snarest det første.

lúsa- -Oddi se ovf.

lúsi, Eyvindr Ætt. XI. 'Lus', el. 'den lusede'.

gnit, Ǫzurr Hák. XIII. 'Gnidder', luseæg, no. *gnit*, nyisl. *nit* (fem.). Også i sv. og da.

torðyfill, Þorgrímr Austf. X—XI. 'Skarnbasse'; smsat af *torð* 'skarn' og *yfill* f. *vifill*, se Bugge Ark. II, 219 f.

moldoxi, Þórarinn Austf. X—XI. 'Muldokse', ifg. Bj. Hald. »pupa scarabæi« (også »homo rotundus«), vistnok s. s. nyisl. *jötunuxi*. Bj. Hald.s anden betydn. er afledet af den første, og det er muligt, at vi i tn. har den.

15. Plantevækst, Mineralier.

skógarnef, Ormr Hkr., Nj., Ldn. X. 'Skov-næse', ɔ: et udskydende hjörne af en skov.

eikikrókr se ovf.

eikilundr, Ǫgmundr Bǫgl. XIII. 'Egelund', men ur. for *Eikiland* (s. d.).

furulangr se ovf.

heggr, Guthormr Hák. XIII. 'Hæg'.

hrísbítr se ovf.

humla, Þorbjǫrn Sturl., Bisk. XII—XIII. = *humli* 'humle'.

laukr, Eiríkr (Einarr) Sv. XII; Hákon Hák. XIII (v. l. *lúðr*). 'Løg'.

lindiáss se ovf.

næpa, Sveinn Bǫgl. XIII. 'Næpe', en art roe.

þistill, Ketill Ldn. IX—X. 'Tidsel'.

þyrnifótr se ovf.

byggvǫmb se ovf.

grjónbak se ovf.

sandhafri, Jón Hák. XIII (v. l. *landhafr* s. d.). 'Sandhavre', er vel identisk med *melr* »elymus arenarius«.

sáða- -Gyrðr Hkr. XII. Tn. kan være gen. pl. såvel af *sáð* ntr. 'sæd, udsæd', som af *sáð* fem. 'avne'; det er vel snarest det sidste, der her foreligger.

hálmi, Þórðr Ldn. X; Þórólfr Ldn. IX; Þórólfr Ldn. X (denne er den førstes sönnesön). 'Halm'; tn. er dannet af *hálmr* og omtr. ensbetydende med dette.

hestakorn se ovf.

korni, Ívarr Hák. XIII; Þórarinn Ldn. X. 'Korn', dannet af *korn* og nærmest identisk med dette.

kjarni, Hallr, Páll bægge Ann. XIV. 'Kærne'.

bláber, Jón Ann. XIV. 'Blåbær'.

eplastǫng se nedenf.

bǫrkr, Ívarr D. N. XIII—XIV. 'Bark'.

bast, Guðmundr Ldn. XI. 'Bast'.

kvistr, Hallr Sturl. XIII (v. l. *tistr*). 'Gren'.

kvistungr, Jón Sturl. XIII; Steinþórr Sturl. XIII. 'Gren', el. 'lille gren', af *kvistr* (de to bærere er vist brødre, jfr. »kvistungar tveir«), medmindre ordet er et patronymicum.

trumbubein se ovf.

kváða, Hermundr Sv. XII. 'Harpiks'.

fauskr, Bjǫrn D. N. XIII—XIV. 'Frönnet stamme', bruges nu på Island om en gammel, affældig mand.

bláfauskr, Helgi Ldn. X. 'Sort frönnet stamme'; jfr. foreg.

staurr se ovf.

drumbr se ovf.

drumb- se ovf.

smiðju-, vága- drumbr se ovf.

stobbi, Sigfúss Bisk. XIII. 'Træstamme, el. et stykke af en sådan'.

kraki se ovf.

stǫng se ovf.

Mostrstǫng se ovf.

16. *blýfótr* se ovf.

berg, Eiríkr Bǫgl. XIII. 'Klippe', men tvivlsomt, da teksten i Fms. og Eirsp. har *Eiríkr, Bergr* som to adskilte personnavne, medens P. Claussön har »Erick Berg«, hvilket heller ikke er utvivlsomt. Desuden har E. et andet tn. (*baðkarl*) i et hdskr.

borgarklettr se ovf.

Tiende afdeling.

Spredte tilnavne, som ikke eller tvivlsomt kan henføres til nogen af de 9 første afdelinger, eller sådanne, som er vanskelig forstålige; disse tages i alfabetisk orden.

agnarr, Magnús Sturl. XIII. Tn. kendes ellers kun som mandsnavn; nærmere forklaring kan ikke gives; at der skulde være en indre sammenhæng mellem stavelserne *agn* og *magn* er næppe tænkeligt.

áhola, Árni Hák. XIII. Enten af *á* 'en elv', altså 'elvehul', el. *á* er præp., 'hul på' (ɔ: noget).

alskik, Ásólfr Ldn. IX—X. Tn. findes kun i Hb., derimod, mærkeligt nok, ikke i Stb.; hvad det bet., er uopklaret;

nordisk synes det ikke at kunne være og keltisk oprindelse er ikke bleven påvist.

andvaka, Eyjólfr Sturl. XIII. 'Årvågenhed' (en trompet hed således) eller 'Sövnløshed' (ikke at kunne sove om natten); uvist hvilken betydn. her skal antages.

angelus, Árni Ann. XIV. 'Engel'; ordet er lat., jfr. *oremus*.

arnkatla, Þuríðr (to, moder og datter) Ldn. X. Hb. har *ok* imellem *þuríðar* og *arnkǫtlu*, hvorved det sidste vilde blive egennavn, som så var bleven datterens tn. Det forekommer mig at Hb.s læsemåde er nok så sandsynlig. *A.* er egl. fem. til mandsnavnet *Arnketill (-kell)*.

auklendi, Þorgils D. N. XIII. 'Øgeland', en, som har fåt et stykke land foruden det i forvejen ejede.

aurgi, Ormr Ldn., v. l. for *auðgi*, *ánauðgi* og sikkert urigtigt.

barkaðr, Markús Ann. XIV. Tn. er vel part. til *barka*, af *bǫrkr*, = no. *barka* 'tilvirke ved barkelud' og 'uegentl. vænne til at tåle meget' (Aasen). Betydn. altså vel 'hærdet' el. lign.

barri, Bárðr NgL. XIII. Tn. kan være svag form af *barr* 'rede, fyrig', men det kan også være afledet af *barr* 'nåle' (på nåletrær').

bausti, Þórarinn Bisk. XIII. Hvis ikke dette er = *beysti* 'skinke', synes det at indeholde det *baust-*, hvoraf *beysta* 'at slå' er dannet; *bausti* altså 'den, der slår'; det hedder om bæreren, at han var tilböjelig til at bande stærkt; hermed står tn. i forbindelse og det bestyrkes ved no. *bøysta* i betydn. 'skrubbe, give hårde ord' (Aasen).

beigaldi, Þórðr Ldn., Eg. IX—X. Tn. er med endelsen *-aldi* dannet af st. *beig-* i *beigr* 'frygt, angst', og bet. da 'den frygtsomme' (el. 'den frygt-vækkende?); no. *beig* bet. 'Skade, svækkelse, svaghed' (Aasen); tn. kunde da bet. 'den svagelige'.

bekill, Eindriði Hák. XIII (v. l. *bæk-*); Þorkell Hák. XIII (*bæk-*). Den rigtige skrivemåde er uden tvivl *bek-* (sål.

Frísb. og Eirsp., og Flat. på 3 af 4 steder); tn. synes afledet af *bak* 'ryg'.

bekkan, Bjǫrn Bisk. XII. Er mulig identisk med personnavnet *Bekan* Ldn., der anses for at være keltisk (Becán, Beccán, Craigie i Zts. f. celt. phil. I, 444).

berir, Kolbeinn Bǫgl. XIII, v. l. *beccr*, men Eirsp. har *berir*; P. Claussön har »bieringer«; *berir* er uforståeligt og næppe rigtigt; derimod vilde et *bærir* være let at forstå som nom. ag. til vb. *bæra* 'bevæge', måske identisk med det hos Fritzner anførte *bæra*, af *bára*. Hvorledes P. Claussöns form er at forstå, ved jeg ikke.

berklingr, Þorkell Sturl. XIII. Enten patron. af *Bǫrkr* el. af *bǫrkr* 'bark'; el. af *barki*?

bestill, Bergþórr Hkr. X. Synes afledet af *bast* 'bast', et bastreb, fordi han benyttede bastsnore? (jfr. Egilss. 273 9).

bifra, Eyvindr Knytl. XI. 'Rystende', jfr. da. *bævre* og Aasens *bivr* m. 'bæven, skælven', vb. *bivra* 'bæve, skælve' og *bifa* 'at bevæge lidt'. Eller er ordet fem. til *bifurr*, ældre dansk *biævær* 'bæver'?

bilsi, Ǫzurr Sv. XII (v. l. *brisli*, *hilsi*, *balli*) se ovf. *balli*.

bitlingr, Óláfr XII. 'Et lille afbidt stykke'; Rygh formoder, at det som tn. bet. 'den lille', hvilket jo er vel muligt.

bjóla, *bjólan* Helgi Ldn., Ld. IX—X; Hróaldr Ldn. IX—X. I Ldn. er *bjóla* eneherskende; i Ld. nævnes Helgi *bjólan*; dette anses for at være kelt. navn *béollán*, jfr. Craigies afh. 444; formen *bjóla* er da opståt ved, at man har opfattet *-n* som den bestemte artikel. Imidlertid er *bjóla* også et nordisk ord, og findes som stedsnavn på Island (en gård i Rangárvallasýsla).

blaka, Nikulás Knytl. XII; Þorkell Ldn. X (*klaka* har Stb.). Sikkert identisk med det hos Fritzner anførte *blaka* i betydn. 'forhæng'; egl. vistnok 'et stykke töj, der er hængt op og som bevæger sig' (bølger); jfr. vb. *blaka* 'være i bølgende bevægelse (»blakir mér þari of hnakka«, Sneglu-Halli), men sikkert ikke for *blaðka*. Jfr. Bj. Hald. *blaka* 'tegmen'.

bligr, Þórðr Ldn., Eyrb. X—XI. 'Stirrende', er vel rigtig opfattet af Fritzner, der også har vb. *bligja* (*augum*) og henviser til sv. *blige*; *bliga* 'stirra' Rietz; Ross har også *bligren* adj. »med urolige, dirrende og plirende öjne'.

blindingatrjóna, Bǫlverkr Ldn., Eyrb. IX. Tn. er sammensat af *trjóna* 'snabel, tryne' og *blindinga*, der synes at være gen. pl. af *blindingr*, der rimeligvis er en art gedehams (se ovf. *blindingr*); det hele skulde så vel bet. 'gedehamskæbe', en, hvis tale er bidende?

botn, Bǫðvarr Sturl. XIII. 'Bund', måske et stedsnavn.

brand- -Ǫnundr Ldn. IX—X. 'Brand-', men dette er flertydigt: ild, klinge, øverste del af forstavnen, osv.

brasaðr, Andrés se ovf.

brasi, Þórðr (Þórir) Bǫgl. XIII (v. l. *bragi, brúsi*), har måske samme betydn. som *brasaðr*.

breiðlingr, Þorkell Sturl. XIII. Kunde være dannet af *breiðr*, altså 'den brede'; men snarere forkortet for *breiðdælingr* 'fra Breiddalr' (østl. Isl.), eller 'fra Breiðafjarðardalir' (?), som F. Magnússon har noteret i et mig tilhørende eksemplar af Sturl.[1].

brestingr, Rannveig Austf. X—XI. Tn. er vel dannet af *brestr* 'knagen, brag, rævne'.

brimsteinn, Bárðr Hák. XIII (v. l. *bristeinn*, der sikkert beror på misforståelse). 'Brændingssten'; en klippe, som brændingen slår mod.

bruðr, Einarr Sturl., Ldn. XII (v. l. i Ldn. *prúðr*); Þorleifr Hák. XIII. Det er rimeligst at antage, at der her foreligger ordet *brúðr* 'brud' og da hørende til afd. I, snarere end *bruðr* = *brunnr*.

bryggjufótr, Sveinn Hkr. XI. 'Brygge(bro)fod'; = bryggjusporðr?, el. = 'klumpfod'?

bunjarðr, Hallvarðr Hák. XIII. Tn. er ganske dunkelt og kunde se ud som et fremmedord; ti det er vel ikke en uomlydt form for *bú-Njǫrðr* 'en bo-Njord', 'en hovedrig mand'?

busku- -Skeggi Sturl. XIII. Tn. kunde se ud som et

kvindenavn, som S. var bleven opkaldt efter. Imidlertid foreligger vel her no. *buska* (med kort *u*) 'et lidet løvtræ, især birk; også en gren med løv på', også 'et ris' (Aasen). Et mig ukendt *buska* har Bj. Hald., 'mulier extorris, in exilio imprægnata'; derimod kender jeg *eldabuska*, en nedsættende betegnelse for en 'kokkepige'. Jón Ólafsson har i sit lexicon *busk* ntr. 'labor insubidus et intempestivus', og vb. *að buska* (*i e-u*) 'aliquid insubide sed strenue administrare'. Rietz har *buska* 'färskt öl (ännu i jäsning)'.

butr, Þorsteinn Ann. XIII—XIV. 'Et lille stykke' (isl. *bútur*) af noget; betegner måske bæreren som lille.

bækill se *bekill* ovf.

bæns, fejl for *barns* Orkn. i Flat.

bǫllr, Óttarr Ldn., Nj. IX. 'Kugle, bold'.

bǫngull, Eindriði i Flat. fejl for *bǫggull*, s. d. ovf.

bǫrðungr, Einarr Sturl. XIII. Synes dannet af *barð* 'en kant' (f. eks. på en hat), eller af *Barð*, stedsnavn? eller af *barð* 'skæg'?

bǫsull, Guðmundr Sturl. XIII. St. i ordet er den samme som i vb. *basa* 'interimere, suffocare', 'anniti' (Bj. Hald.), og betydn. er vel i overensstemmelse med det sidste 'anniti'; 'at anstrænge sig med noget'; adj. (tn.) bet. altså 'den, der ivrig tager fat, arbejder på noget'; st. findes også i vb. *basla*, subst. *basl* ntr. 'arbejdsomt og möjefuldt fattigmands-liv'. No. har også *basa* 'smöre, kline; stryge rigeligt på', 'rense kar', og endelig 'trælle med et arbejde' (= det anførte isl.), Aasen. Jón Ólafsson har i øvrigt *bösull* 'culter necans'.

cháim, Óláfr Sturl. XIII. Tn. synes ikke at kunne være andet end det bibelske »Cain«, men grunden til at bæreren har fåt det, er ubekendt; *kámi*, der findes om samme mand, et sted, hvor hdskrr. ikke er pålidelige, er, skönt mere nordisk, næppe det rigtige; jfr. s. 211.

dapi, Ívarr Sv. XII (v. l. *dafi*). Er vel s. s. no. *dape* 'vandpyt; masse af spildt vand eller anden væske f. eks. på et gulv' (Aasen); jfr. Fritzner.

detta, Nikulás Knytl. XII, v. l. *dotta*; *detta* må snarest henføres til vb. *detta* 'falde' og bet. 'fald', jfr. *dyttr* ovf.; *dotta* kunde henføres til da. *dot* 'et lille bundt' (Ka.) el. til vb. *dotta* 'at småsove', da. *dotte* (Ka.).

dignari, Oddr Sturl. XIII. Kunde formelt være nom. ag. til vb. *digna* 'at blive våd, give efter' (no. 'bugne, böje sig' Aasen), men af et sådant intrans. vb. væntede man ikke et trans. subst., som *d.* måtte være. Jeg foretrækker derfor at betragte tn. som komp. til et adj. *diginn* (oprl. part. prf.), der genfindes i no. *dig(j)en* 'lidt tyknet' (Aasen); st. er åbenbart samme som i *digr*. Mulig er tn. opståt ved en ejendommelig brug af ordformen, der alt dengang på Isl. vel har været sjælden.

dokka, Þórðr Sv., Bǫgl. XII—XIII (v.l. *dotta* findes kun et par steder, og er ud. tvivl ur.). Tn. er det s. s. *dokka* 'spildokke' (Fritzner, der mener at grundbetydn. er 'pige', jfr. Falk-Torp, hvilket synes mig tvivlsomt). En anden betydn., kendt både fra nyisl. og no. (og altså gammel), er 'spira linæa' (Bj. Hald.), 'dukke, fed eller bundt af tråd' (Aasen). En af disse betydninger må foreligge i tn.

dotafinnr, Sigurðr Sv. XII (også skr. *-fiðr*). Det sidste led er utvivlsomt 'Finne, Lap', men det første er usikkert; der kendes i no.-isl. intet *dot-*; der bör vel ikke læses *dotta-*?, til vb. *dotta* 'at småsove', 'den sövnige Lap'?, hvorved S. må forudsættes at være af lappisk herkomst.

dragi, Einarr Sturl. XIII. Ordet bet. ifg. Fritzner 'hvad man har at føre, transportere med sig', egl. dog 'hvad man transporterer ved at trække efter sig'. Bj. Hald. har ordet i betydn. 'tractor, bajulus', og den passer nok så godt her.

dregill, Eiríkr Hák. XIII. 'Bånd', egl. et bånd, der trækkes f. eks. igennem en linning.

drettingr, Þorsteinn Sturl. XII. 'Den lade'; tn. kommer sikkert af st. *dratt-* i *at dratta* 'at gå langsomt og trevent'; *dröttr* 'piger pedisequus' (Bj. Hald.); heraf er *dr.* direkte dannet; Bj. H. har ordet og gengiver det ved 'circulator' (= doven omstrejfer). Jfr. da. *drætten* 'langsom' (Ka.).

drifa, Þórir Ldn. X. 'Snebyge'.

dritloki, Þórir, en fingeret (drömme)person, der havde påtaget sig at rense alle tingboder for skarn (*drit*); Sturlunga.

drógi, Þórir NgL. X—XI (?). 'Sendrægtig'?

dropi, Haldórr Ann. XIV. 'Dråbe'.

dryllr, Þórólfr Hkr. XII. Tn. er dannet af *droll-*, der vistnok er st. i *drolla* 'at nøle, være langsom og treven', tn. altså omtr. = *drettingr* (jfr. Bj. Hald.). Aasen har *droll* m. 'liden kugle eller knude i töj', det forekommer mig mindre sandsynligt, at vi her har med dette ord at göre. Endelig haves et subst. (og vb.) *drulla* 'skarn', som tn. godt kunde stå i forb. med.

dylla, Þuríðr Ldn., Eg. X; Markús D. N. XIII—XIV. Tn. er måske identisk med det no. plantenavn *dylla* 'Sonchus arvensis' (Aasen). Men jeg gör tillige opmærksom på det nyisl. *dylla* (udt. *dilla*), der bet. 'tykt og fugtigt snavs'.

dynr, Hreiðarr Hák. XIII. 'Dön, larm'; i nogle hdskrr. *dyn* med assimileret el. bortfaldt *r*. Jfr. nedenfor *reiðardynr*.

dynta, Ívarr Hkr. XII. Sikkert identisk med det hos Ross anf. (*dynt* m. og) *dynta* fem. 'en selvgod, magelig, kunstlet, vigtig og sirlig person'.

dyntill, Áslákr Hák. XIII; Herjólfr Hák. XIII; Hávarðr sst. er vist fejl f. Áslákr. Tn. er uden tvivl afledet af det foreg. og ensbetydende dermed. I Flat. findes v. l. *dyndill* 'hale på får', som dog vistnok er indsat som mere forståeligt for en islænder.

dyntr, Einarr Ann. XIV. Se *dynta*, hvormed tn. sikkert er ensbetydende.

efja, Árni Sv. XII. 'Evje', = 'dynd, muddergrund, en vig el. bugt med sumpige bredder, en svag strömning i vandet' (Aasen). Skálh. har »ór Efjn«, så at ordet bliver et stedsnavn, men da det er det yngste hdskr., der har dette, tör det ikke antages for at være rigtigt; tn. har vel den først anførte betydn.

eiðungr, Guðleikr Hák. XIII. Hvis der ikke her fore-

ligger forvanskning af *skreiðungr* (se ovf. 312), må tn. snarest være dannet af stedsnavnet *Eið* 'en landtange'; man kunde også tænke på en afledn. af *eiðr* 'en ed'. V. l. er *eðlungr*, af *eðla* 'en øgle'.

eisli, Þorfinnr Hkr. X. Står i forb. med *eis-* i *eisa* 'at fare hurtig af sted', altså 'den farende', fremfusende (?).

eldr, Eyvindr Ldn. IX. 'Ild'.

eld- -Grímr Ldn. X. 'Ild-'; *eld-* er vel her et tn.

elju- -Bjarni Hák. XIII (v. l. *elfi-*, *ælu-*, *hellu-*, alt sikkert ur.). 'Udholdende'; egl. 'udholdenhed', *elja* fem. no. = *eljun*, næppe *elja* 'medbejlerske'.

eng, Eysteinn Hák. XIII (v. l. for *hringr* s. d.). 'Eng'.

engill, Jón Hák. XIII (v. l. for *Engilsson*, der utvivlsomt er ur.). 'Engel', jfr. *angelus*.

eplastǫng, Eilífr Sv. XII. 'Æblestang', uvist hvad der egl. menes. »En stang, der anbringes som støtte under æblegrene« eller »en stang, hvormed man slår æblerne ned, når de høstes«, Arkiv V, 10.

eyrarleggr, Grímr Ldn., Gl. X—XI. 'Ørlæg'; kunde være en omskrivning for 'sten', men er vel at forstå ligefrem; fordi han har fundet en lægknokkel på en sandør?

fasi, Úlfr Hák. XIII. Tvivlsom betydn.; der findes isl. *fas* 'måde at være på', *fasmikill* 'lidt stöjende og fremtrædende i sin væremåde', jfr. da. *fas* 'angreb, stormløb' og vb. *fase* 'fare, styrte afsted' (Ka.); *fasi* kunde vel være omtr. ensbetydende med *fasmikill*. Eller står tn., da bæreren er svensk, i forb. med sv. *fasa* 'frygt'? Endelig kunde det være identisk med oht. *faso* 'trævl, frynse'.

fasthaldi, Þórólfr Ldn. IX—X. 'Fastholdende'.

faukr, Hákon Hkr. XII. Tn. er subst. til vb. *fjúka*, trans. *feykja*, ligesom *flaug* (fem.) til *fljúga*, trans. *fleygja*; og bet. altså 'føg', d. v. s. kast el. fart el. lign.; jfr. *foka* og sv. *fauk* 'rök' (Rietz). Findes ellers ikke undt. i no. *faukom-til* 'stundevis, en og anden stund' (Aasen), jfr. no. *fauka* og *fauk* masc. 'dyst, styrkeprøve, kamp' (Ross).

feilan, Óláfr Ldn., Eg., Eyrb., Nj. IX—X. Tn. er et keltisk navn, faelán (Craigie s. 445).

feni, Þorvaldr Sturl. XIII. Tn. synes at måtte sættes i forb. med *fen* 'sump'; 'den, som engang har siddet fast i en sump'?

fertill, Sigurðr Hák. XIII (v. l. *petill*, Eirsp., medens Frís. og Flat har *f*-, NgL. har *p*-). Jeg opfatter *fert*- som omsat f. *fret*- (jfr. *ars: rass*, *serð: strað*-), jfr. da. *fjært*; tn. bet. altså s. s. *fretr* ovf. *Petill* giver næppe nogen mening; nyisl. har *petti* om noget 'meget lille' (landstykke el. person). Hvis *pertill* er det rigtige, kunde det være dimin. af *partr* 'lille part'.

feykir, Eyvindr Bǫgl. XIII (v. l. *feylir* sikkert ur.; ligeså P. Claussöns »Friland«). Nom. ag. til *feykja* 'lade fyge', altså 'en, der sætter i rask fart'.

fipr, Þorfinnr Sturl. XIII (v. l. *fingr*). Jeg sætter st. i dette tn. i forb. med st. i *fipla* 'at berøre med fingrene' (jfr. det af Bj. Hald. anførte »fiplar hönd á feigu tafli«), altså 'en, der er tilböjelig til at røre ved alting', omtr. som isl. *handóður*. Da. har *fip* 'spids, top' (Ka.).

fjarska- -Finnr Ldn. X (v. l. *fiska*; også mulig F. *fiski*, af *fiskr*). 'Fjærnheds-'; af *fjarski* 'fjærnhed' og vel også omtr. = *firn* 'noget uhørt'. Mulig bet. tn. 'en, som bruger meget stærke udtryk'.

fjónkr, Guthormr Hák. XIII. Af Rygh sat i forb. med *fjón* ntr. 'had', altså 'den hadske'. Snarere vilde jeg sætte det i forb. med no. *fjona* 'pusle, nøle, give sig god tid' (Aasen) el. med da. *fjone* 'tosse' (Ka.).

fjuk, Þorgrímr Gl. X. 'Snefog', jfr. *faukr*, *feykir*.

fjǫruskeifr, Árni Hkr., Sturl., Skt. XII. 'Strandskæv'; det sidste led er adj. *skeifr* 'skæv', men hvorledes tn. er opstát, vides ikke, og altså heller ikke, hvad det egl. bet.

flati, Guðmundr Bǫgl. XIII. 'Den flade', den, der ligger på maven.

flíða, Páll Sv., Hák., Fsk. XII—XIII. Dette tn. er vist

identisk med no. *fleda* (el. *flida*) ‘tynd skive; helst en afsprængt, afskrællet eller afflænget: flad splint, flis eller flænge’ (Ross, der også tvivlende fører *fliða* hertil).

flipr, Páll Hkr. XII (v. l. *philippus*!). Tn. er vel identisk med isl. *flipi* ‘hestens underlæbe’, og skulde da tyde på, at P.s underlæbe har været stor og ligesom lidt nedhængende; jfr. no. *flipe* ‘flip, læp, liden flig’ (Aasen), jfr. *fläbb* hos Rietz. Dette forudsætter, at vokalen er kort; er den lang, kan tn. sættes i forb. med *flípa* (med langt *i*) ‘en noget lang sprække eller gabende brist’ (Ross), også *flipe*, og *flip* masc. ‘en flæber’ (Ross).

flosi, Ásólfr Ldn. X. ‘En løs og uvederhæftig person’, jfr. isl. *flysjungur* ‘homo gestu et vestitu dissoluto’ (Bj. Hald.); jeg kender dog ordet i en lidt anden betydn., nemlig ‘en løs og pralerisk døgenigt’; isl. har vb. *flosna (upp)* ‘på grund af uduelighed at måtte holde op med at holde hus’; jfr. no. *flosa* og *flose* ‘en løsmundet, letsindig person’ (Ross).

flý, Úlfr Hkr., Sv. XII. Aasen har (jfr. også Ross) to *fly*: 1, ‘et grundt vand, en vandpyt med flad grund og især med siv eller græs (sv. ‘vandpyt og sump’), 2, ‘lokkemad til fisk’. Det er snarest det første, der her foreligger.

foka, Arnþórr Bǫgl. XIII. Tn. er afledet af *fok* ‘fygen, snefog’, og bet. noget lign. som *faukr* osv.

forræði, Finnr Sv. XII. Tn. er identisk med *forráð* ‘styrelse’ (vb. *ráða fyrir*).

foss, Eiríkr Bǫgl. XIII. ‘Fos, vandfald’, måske stedsnavn.

fundi, Vigfúss Sturl. XIII. Tn. må være afledet af *fundr* ‘et fund, møde’, men den egl. betydn. er uklar.

fundinn, *fundni (hinn)*, Finnviðr Fsk., forhist.; Knútr Flat., forhist. ‘Den fundne’; F. »blev funden i en örnerede« og blev Arnungernes stamfader; K. blev funden som et udsat barn.

gálgi, Þorsteinn Hkr. X. ‘Galge’.

galpin, Haldórr Sturl. XIII. Tn. er vist et fremmedord

og vel identisk med nyisl. *galapin* 'en lystig og munter person, fuld af indfald' (»pusillus procax« Bj. Hald.), »vulgo mimum quidem sed parum sanæ mentis« (Jón Ólafss.).

gansi, Haldórr D. N. XIII—XIV. Sikkert dannet af st. *gan* i *gana* (se ovf. *ganimaðr*) og endelsen *-si*, altså vel 'en fremfusende mand'.

gaue, Grímr Flat., fejl for *gaurr* (s. d.). [Et *gafi* findes i Málsh. 6; dette opfattes af Fritzner som det lat. fuglenavn *gavia*; i Stjórn s. 316 regnes *gafe* til de fugle, som ikke må spises (her svarende til lat. gryps). I hvert fald er *gafi* i Málsh. brugt om en fabelfugl (el. fabeldyr); men at *gaue* som tn. i så gammel tid skulde være latinsk lån er næppe tænkeligt. Bedre er (hos Ross) til sammenligning *gave* m. 'stakåndet legemsoprør, .. åndeløs ivrig hast'.]

gauss, Þorbjǫrn Skt. XII. Tn. står vist i forb. med st. i *gjósa, gustr* og identisk med no. *gaus* m. 'en udströmning, ström' (Aasen).

gazimaðr, Guðmundr Sturl. XI—XII. Den første del af tn. er vanskelig at forklare. Mulig bör der skrives *gázi* af *gát* 'opmærksomhed' + *si* (jfr. *heitsi* og lign.), altså 'en opmærksom, nöjeseende mand'?

gellini, Arnljótr Hkr. XI. Dette tn. er endnu uforklaret. Kunde det ikke være etslags afledning (svagt subst.) af adj. *gellinn* 'tilböjelig til at skrige el. en, der skriger höjt, har stærk stemme'? At sammenstille det med *Goðini* går ikke an, da dette er sammensat med *-vini*, hvad *gellini* ganske sikkert ikke er.

gemsir, Þorsteinn Bǫgl. XIII (v. l. *gangr* 'gang', formentlig ur.). Tn. er nom. ag. til vb. *gemsa* 'at være kåd', der altså også har været böjet: *gemsa, gemsti*; tn. altså 'den kåde, lystige'; subst. *gems* 'kåd lystighed'; altså = *gemsungr* se ovf. Jfr. *gamser* (vb. *gamsa*) 'lättsinnig pratmakare' (Rietz).

gerpir, Bǫðmóðr Ldn. X; *Geirólfr* Nj. IX—X (hvis historisk; v. l. *geipir* ur., *gerpill*, der kunde være rigt.). Ser ud som nom. ag. til et vb. *gerpa*, dannet af *garpr* 'en kæk

mand', men som ikke findes; i al fald er st. den samme (jfr. *gerpiligr*) og betydn. må være omtr. den samme som i *garpr*. V. l. *gerpill* vilde ligefrem være dannet af *garpr* og bet. det samme.

geysa, Þorkell Hkr. XI. Vist identisk med no. *gjøysa* (Rygh) 'en overdrivelse, upålidelig historie' (Aasen), altså vel egl. = *gjósorðr* 'den, der bruger stærke og ubetænksomme ord.

gilli (*gillikrist* Ágr.) Haraldr Hkr. XII; Ívarr Sturl. XII; Nikulás Bǫgl. XIII. 'Gille'; ordet er kelt. og bet. 'tjæner', *gillikrist* 'Kristus' tjæner'. Jfr. Orkn.

gipr, Hrólfr V-Lj. XI (v. l. *gipa*); Ketill D. N. XIII—XIV. *Gipr* kan sammenstilles med no. *gip* (langt *i*) 'en vis ferskvandsfisk' og 'en uheldig fisker' (Aasen). Desuden har Ross et *gip* masc. (langt *i*) 'gab, kæft' (beslægtet med *geip* og *geipa*); det er snarest dette, tn. betyder; jfr. *gipa* 'mungipa' og vb. *gipa* 'tala utan urskilning och eftertanke' (Rietz). Jón Ólafss. har *gipa* »fæmina vorax, ut videtur« (at eta sem önnur gípa) og *gipr* »videtur esse vorago parva, hiatus vel specus terræ« (at stappa gípinn om en »iisdem fere vestigiis insistens«).

gleiðr, Þórðr Sturl. XIII (v. l. *gleðr*). 'Skrævt stående', en der skræver; men ordet findes også (i nutiden i hvert fald) i overført betydn. 'en der er glad, overmodig og overlegen'. Jfr. tilsvarende ord i no.

glenna, Jósteinn Sturl. XIII. Tn. er fem. til *glanni* 'importunus scurra' (Bj. Hald.), en stöjende, overlegen og udannet person; jfr. sv. *glanni* 'påflugen narr' (Rietz).

gliru- -Halli Ldn., Austf. X. Bj. Hald. har *glir* el. *gliri* mask. 'cachinnus' og *glirahlátr* (skr. med *y*, hvilket er uden betydn.); Aasen har vb. *glira* 'plire, knibe öjnene sammen' og fem. *glira* 'lurende blik eller öjekast', jfr. sv. *glira* 'plire' (Rietz); Ross viser, at *i* er langt. Det er uden tvivl det sidste *glira*, der her foreligger som tn., og dette bestyrkes ved: *augun setti hann upp við glir* (vokalen lang) i Þrœndlur IV, 18 $_8$.

gloppa, Þorgils Hák. XIII. Det er muligt, at tn. er et norsk stedsnavn. Mere tilböjelig er jeg dog til at antage, at det er identisk med det isl. *gloppa* 'et större hul' (helst i töj) (Bj. Hald. har betydn. »caminus, ubi ignis subterraneus tandem erupuit et desæviit«). No. har *gloppa* 'hule, kløft i et bjærg' (Aasen).

glóra, Þorbjǫrn Ldn., Eir. X—XI. Tn. må vel sættes i forb. med isl. vb. *glóra* 'micare' (Bj. Hald.), helst om en lysning i mörke, og er vel i betydn. identisk med *glóreygðr* (sst.). No. har også *glora* (langt *o*) 'glinse, tindre, glo, stirre' (Aasen). Altså: 'med stirrende öjne'.

glumra, Eysteinn Hkr., Ldn., Flat., Nj. IX. Tn. bet. 'torden'; grundbet. 'larm, skrald'.

glupsa, Pétr Sturl., Bisk. XII. Således skrives ordet i Guðms., men *glyfsa* i Sturl. A, (*glipsla* og *glypsa* i andre hdskrr.). Ordet kan hænge sammen med no. *glufsa* 'snappe efter med munden = *glefsa* [hvilket også findes i isl.]' også 'sluge' (Ross); såvidt jeg mindes, har jeg hørt, »að glufsa í sig matinn«, 'at rive maden i sig'. *Gl.* altså 'en grådig, hurtig spisende mand'.

gneisti, Þorleifr Ldn. X; Þorvaldr Gísl. X. 'Gnist'.

gnúpa, Þórðr Ldn. IX—X. Kunde være fem. til *gnúpr* 'fjældtinde'; men må snarere forbindes med vb. *gnúpa* og være omtr. = *gnúpleitr* 'seende barsk ud og med lidt böjet hoved'.

gnýr, Geirmundr Ld. X. 'Gny'.

gollnir, *goldnir*, Þorgeirr Ldn., Nj. X. Formen *goldnir* synes at være den rigtige i henhold til vl. »nú es Goldnis sonr goldinn«, hvorefter tn. må sættes i forb. med *gjalda*. Bet. det 'den løskøbte' (dannet af part. *goldinn*)?

greipr, Bárðr Svarf. X. Må henføres til *gripa*, *greip* 'hånd', og bet. 'den gribende'.

greppr, Haldórr Sturl. XIII. 'En mandhaftig person', næppe = skjald.

grikkr, Sigurðr Sturl. XII. 'Græker', fordi han havde været i Miklagård og medbragt et udmærket sværd derfra.

grómr, Þorbjǫrn Hák. XIII. ‘Formodning, slutning, rigtigt skön om tingenes virkelige tilstand’.

grundi, Þorgeirr Sturl. XIII. Tn. synes dannet af *grund*, fem. ‘flad slette’, el. mulig et gårdsnavn.

gryfill, Eiríkr Fsk. XII. Vistnok identisk med no. *gryvil* ‘en som går omkring ludende og skulende’ (Ross). Vokalens beskaffenhed er ikke sikker; *y* kunde være langt, og roden da den samme som i *grúfa*, *á grúfu* ‘med ansigtet nedad, liggende flad’.

grýlu- -Brandr Sturl. XIII. Af *grýla*, der både kan bet. ‘ræv’ og ‘et skræmsel’ (især et uhyre, hvormed man skræmmer börn).

gufa, Ketill Ldn., Eg. X; Þórðr Sturl. XI—XII. ‘Damp, røg’; ordet bruges nu til dags om en person, der er flegmatisk-rolig og uvirksom, i reglen tillige lidet udpræget karakter. Det forekommer mig rimeligt, at denne betydn. også har eksisteret i oldtiden. At søge en keltisk forklaring af dette simple nordiske ord er ganske urimeligt.

gums, Andrés Hák. XIII. Tn. bet. vistnok ‘spot, spotter’; jfr. vb. *gumsa* ‘have en til nar’ (Fritzner); eller ‘smålatter’, jfr. no. *gumsa* ‘le undertrykt med små klukkende udbrud’ (Ross).

gusi, Ívarr Bǫgl. XIII. Tn. kunde sættes i forb. med *gusa* ‘vandstråle’, vb. *gusa* ‘skvætte vand’; no. har også *gusa* ‘stönne el. sukke af ulyst’ (Aasen).

guss, Áslákr Hák. XIII; v. l. *gustr* (Eirsp.), men vistnok ikke tilforladelig; det vilde bet. ‘vindpust’; *guss* er måske den stærke form til det anførte *gusi*. Ross har *gus* (langt *u*) ‘ström af lugtende gas, dunst’.

gœla, Hallvarðr Sv. XII. Tn. kunde sættes i forb. med vb. *gœla* ‘at glæde’ (caus. til *gala*) og det isl. *gœlur*, fem. pl. ‘blanditiæ rhytmicæ’ (Bj. Hald.; *barngœlur* ‘nynnede sange for börn’; sål. Rygh). Men det kan også være s. s. no. *gjæla* ‘en tåbe, tosse’ (jfr. *gáli;* Aasen); jeg tror snarest dette sidste.

gǫndlir, Þorbjǫrn Sturl. XIII (v. l. *gǫltr*, Þorsteinn s. d.). *G.* er et Odinsnavn.

gǫngu- -Hrólfr Hkr., Ldn., Ld. IX—X; -Hrólfr Fas., uhist. 'Gang-', efter sigende fordi ingen hest kunde bære dem; dette gælder dog kun for den sidste; hvad den første, den berömte Ganger-Rolv, angår, har han vel fåt sit tn., fordi han overhovedet holdt af at gå, bevæge sig tilfods.

gǫrn, Birgir Sv. XII; Helgi Bǫgl. XIII. 'Tarm'. H. var Birgisson og sikkert sön af B. gǫrn; tn. er altså her gåt i arv.

hali, Bárðr Hák. XIII; Hallbjǫrn Skt., Þorlþ. XII; Hallbjǫrn Sturl. XIII (og mulig en til af samme navn). 'Hale'.

halla- -Geirr Sturl. XIII. Tn. synes at være gen. pl. af *hallr* 'sten' (måske især prydsten), hvis det ikke er gen. sg. af mandsnavnet *Halli.*

harmr, Ásvarðr Hák. XIII. 'Sorg, kummer', men tn. kan også være et fjordnavn.

haustmyrkr, Þórir Ldn., Gr. IX—X. 'Efterårsmørke'.

heiðmenningr, Þorsteinn Ldn. X. Rygh mener, at tn. bet. s. s. *heiðmaðr* 'en der modtager en fyrstes sold'; dette er dog næppe rigtigt; snarere ligger der et stedsnavn i det første led *(Heiðr)*, el. adj. *heiðr* 'klar', el. *heiðr* 'hæder'?

helluflagi, Ketill Ldn., Fló. IX. Tn. er sammensat med *hella* 'en flad klippe' og *flagi*, der synes dannet af *flag* 'terra nuda, post exscissam glebam' (Bj. Hald.). Tn. kunde altså bet. 'den som blotter jorden lige til den (nögne) klippe'. Jfr. *flag* 'bjærgvæg, nøgen klippe' (Aasen).

helmingr, Gunnarr Flat. X. 'Halvdel'; »en því er ek svá kallaðr at mér þykkir [gott] at hafa hálflit klæði«.

herka, Steinarr Hák. XIII. Hvis tn. ikke er fejl for *herkja* (se dette), antager jeg, at det er afledet af *herk* ntr. 'skrab, dårlige ting, især om ilde gjort arbejde' (Aasen), altså 'en, der gör dårligt arbejde'. Jfr. *hark* omtr. = 'udskud'.

herkja, Hallsteinn Ann. XII; Skúli Ldn. X. Tn. er dannet af *harka* (af *harðr*) og bet. 'hårdhed', d. v. s. 'knibe,

vanskelighed', nu mest i plur. *herkjur*, *með herkjum* 'med nød og næppe'. Jfr. *herke* ntr. 'hindring, knibe' (Aasen); jfr. også Ross: *herkja* f. 'hinderlig stivhed f. eks. i halsen'; dette vilde passe godt.

hikri, Hallvarðr Hkr. XII (v. l. *hit*). 'Nøler'; af *hika* 'at betænke sig'; nyisl. *hikra (við)* 'at vænte lidt'. Aasen har et vb. *hikra* 'le meget'. Jfr. også Ross og sv. *hikker (hiker)* 'småskratta' (Rietz).

hlammandi, Þórir Hœns., Ldn. (men her ur. i Stb. skr. *blaandi*, idet *h* er blevet til *b* og forkortelsesstreg over *a* er overset) X. 'Den larmende'; egl. part. til *hlamma* (subst. *hlamm*, egl. lyden af noget, der falder tungt); vb. bet. også nu 'at gå tungt'.

hlunnr, Ǫnundr Sv. XII (v. l. *lynr* ɔ: *hlynr* 'lön-træ'). 'Rullestok' el. en af de stokke, der lægges under skibets køl, når det står på land.

hnokan, Áskell Ldn. IX—X (også skr. *hnokk-*). Tn. er måske keltisk 'cnocán', Craigie s. 446, der dog meget rigtig påpeger et nord. *hnokki* 'en krog' (ɔ: på en spinderok).

hóglifi, Jón Hák. XIII. 'Roligt, bekvemt liv', 'som har lyst til at leve magelig'.

hoppr, Páll Ann. XIV. 'Hoppende'; el. foreligger her hundenavnet, som vi finder i Rolv krakes saga?

horn, Hróarr Ldn. IX. 'Horn', enten i alml. el. et drikkehorn.

hornklofi, Þorbjǫrn Hkr., Eg., Skt. IX. Mulig er tn. at forklare ligefrem (fordi han har kløvet et horn?), el. er det ravne-navnet?

hornstigi, Herlaugr NgL. X. 'Horn-træder' el. 'horn-trappe' (?) el. 'bjærgbestiger' (Rygh)?

horti, Ívarr Sv. XII. Hvis ikke tn. er afledet af et stedsnavn (jfr. Horten?), kunde det (jfr. Rygh) sættes i forb. med isl. *hortugur* 'uforskammet' (især om trodsige tjænestefolk, som »svarer«), *horti* altså 'en, der er trodsig, uvillig'; Aasen har *hortug* 'flink, dygtig', uden tvivl samme ord som det isl. adj.; jfr. Ross.

hrafnasveltir, Sigurðr Bisk. XIII. 'Ravnesulter'; grunden ukendt.

hrella, Ǫrnólfr Rd. X. Vistnok 'Sorg, bedrøvelse'; vb. *hrella* 'at bedrøve', *hrelling* 'sorg'.

hriðarefni, Eyjólfr Sturl., Bisk. XIII. 'Stof til byge, strid'; han kaldes »óspakr maðr«; tn. altså 'den, af hvem man altid kan vænte strid'.

hrísi, Hallvarðr Gullþ. X; Sigurðr Hkr., Ldn. IX—X. Tn. er afledet af *hrís*, men betydn. er usikker. Fritzner identificerer det med *hrísungr*, der er en sön, avlet »með frjálsri konu í skógi«; dette kan passe på Sigurd, der var Harald hårfagres, som det synes, første sön med finnepigen Snefrid.

hrosshárs- -Grani Fas., egl. navn på Odin. 'Hestehårs-'.

hviða, Hjarrandi Sv. XII; Þrándr Sv. XII (Eirsp. har *hviða*, de andre *lyrta* s. d.). 'Stormkast, pludseligt vindstød'; også 'pludseligt anfald af smærter'.

hvínantorði, Þórir Hkr. XII. Synes at stå i st. for *hvínand-torði*; det første led = 'hvinende'; det sidste er dannet af *torð* 'skarn' (se ovf. s. 313) og er mulig = *torð-vifill*, det hele altså 'hvinende skarnbasse'.

hvíta- -Kristr Hkr. ofl. 'Hvide-Krist'; tn. som alml. antaget, fordi de, der lod sig døbe, iførtes hvide klæder. Jfr. Fritzner.

hvítaský, Herrøðr Ldn. IX (Hb. har *hvikatimbr*). 'Hvid sky', mulig på grund af hvidt (uldent) hår; *hvikatimbr* måtte bet. 'bevægeligt tømmer', tømmer som giver efter, hvis det ikke bet. s. s. nyisl. *hviktrje* (skr. *kvik*-) 'træplanker, der lægges over to heste, der går side om side, for derpå at transportere en syg eller død person'.

hvikatimbr, Geirmundr Gr. X se foreg.

hyrna, Þórunn Ldn., Ld., Eyrb., Nj. IX—X; Ǫrn Ldn., forhist. Tn. er dannet af *horn* og må være knyttet til noget horn- el. top-lignende, vel til etslags hovedpynt som skaut el. lign.; jfr. brugen af *hyrningr* om bispen med mitraen

(Olaf d. hell. s.). Nu bruges *hyrna* (og nærmere *þrihyrna*) om et trekantet törklæde over hoved eller skuldre.

hǫrðr, Jón Ann. XIV. I tn. ligger der vistnok et stedsnavn (Hǫrðudalr? el. lign.; næppe Hǫrðaland i Norge).

imba, Ǫnundr D. N. XIII—XIV. Jeg kan ingen forklaring tænke mig anden end at tn. er identisk med det på Island velbekendte kortnavn for *Ingibjǫrg;* bæreren har i så fald fåt det på grund af et el. andet forhold til en kvinde af det navn.

ingunar- -Freyr Edd., myt. Tn. er af Kock forklaret som *inguna-ár-* d. v. s. 'Ingvinernes år-', 'den, der giver I. gode åringer'.

járn- -Skeggi Hkr. IX. 'Jærn-', måske fordi han var 'jærnhård'.

járnsaxa, Eydís Nj., (vistnok sagnh.). 'Forsynet med jærnsværd'(?); el. = 'jættekvinde'; *j.* findes blandt jættekvindenavne.

jǫkull, Þórir Sturl. XIII. 'Istap el. isbjærg'.

kaffall, Andrés Ann. XIV. 'Dybfald', ɔ: fald ned i vandet, under overfladen.

kakali, Þórðr Hák., Sturl., Ann. XIII. Tn. er snarest identisk med 'kakkel' i 'kakkel-ovn', oht. *chachala* 'lerkar', og senere 'kakkel'. Grunden til tn. er ukendt; måske har T. særlig brugt dette ord. Da. har *kakkel* som skældsord (Ka.).

kaldaljós, Kolbeinn Sturl. XIII. 'Koldt lys'.

kali, Rǫgnvaldr Orkn., Hkr., Ldn. XII. 'Kali' var R.s egenlige navn, og hans bedstefars navn, men blev R.s tn. efter at han havde antaget navnet R.

kalli som v. l. til *kúla*, Jón, s. d.; *kalli* kunde være afledet af *kall* 'råb', el. stå for *karli*.

kamban(n), Grímr Ldn., Fær., Nj. IX; Vémundr Flat. IX. *K.* betragtes ofte som et irsk ord (*coman, cammán* Craigie 446), men det er tvivlsomt; det kunde godt være en afledn. af *kambr* med endelsen *-ann*. Hvad V. angår, er hans tn.

vistnok opståt ved fejllæsning, idet *k.* er opståt af *b* og *amb-* af *auðb-* ɔ: »bróðir auðbjarnar« (jfr. parallelteksten i Hkr.).

kappgnógr, Páll Sturl. XIII. 'Mere end tilstrækkelig'.

kárín, Jón Sturl. XIII. = *kárína* 'pǫnitens, kirkebod'; lat. *carena* og sål. et kirkeligt låneord.

karkr, Þormóðr (Skopti) Hkr., Fsk. X. Ross har *kark* m. 'tyk knudret bark' og vb. *karka* 'fastbinde ... med mange (klodsede) bindninger', jfr. sv. *kark* 'ett af rensenor flätadt snöre eller tåg för at binda om bräder' (Rietz). Jfr. *karfi.*

karpi, Eyvindr Ldn., Nj. IX—X (v. l. især i Nj. *karfi* s. d.). Tn. kommer vel af *karp* 'overmod, skryd, pralen' Fritzner, også 'strid, mundhuggeri', vb. *karpa.*

keikan, Grímr Hák. XIII. Sikkert af *keikr* 'tilbageböjet' = *brattr*, *ǫrðigr.*

keiliselgr, Ǫzurr Ldn., Flat. (her: *kœlisvelgr* ur.) IX—X. Synes sammensat med *elgr* 'elgsdyr'; isl. har også *elgr* i betydn. 'snesjap'; 'ningor gelidissimus ex una plaga mundi diu advolans' Bj. Hald., en betydn., jeg ikke kender. *keilis* ser ud som gen. af *keilir* mask. el. *keili* ntr. (se ovf. *keilismúli*). *Keilir* er navn på et kegleformet fjæld på Island; er det her et stedsnavn?

kekkja, Karl Fas., sagnh. Ordet er fem. til *kǫkkr* 'en klump'.

kelda, Eyvindr Hkr. X. 'Kilde'.

kergarðr, Þóroddr Heið. X—XI. 'Kargærde', et gærde af kar?

Keru- -Bersi Eyrb. XI. Hvis tn. ikke er at læse som *kœru-* (af *kœra* 'klage') el. *kerru* (af *kerra* 'vogn'), ved jeg ikke, om det kan sættes i forb. med no. *kjera seg* 'give sin glæde ... luft på en barnslig måde' (Ross).

kikr, Eilífr Hák. XIII; Gregóríus Sv., Fsk., Ann. XII—XIII (v. l. *pík* ur.). Hvad E. angår, er hans rette tn. vistnok *keikr* se ovf. Hvad G. angår, er formen af hans tn. sikkert; det kunde stå i etym. forb. med det nævnte *keikr*; mulig er det dog snarere at forbinde med no. *kikja* (langt *i*) 'tabe

vejret, komme ud af åndedrættet, såsom i stærk hoste' (Aasen). Ross har et mask. *kik(ī)* 'opblæst fårebælg, der bruges som böje'.

kimbi, Þorleifr Ldn., Eyrb. X—XI. 'Spotter'; Bj. Hald. oversætter ordet ved 'subsannator' og har *kimbing* 'dicteria, jocus invectivus'. Eller står ordet i forb. med sv. *kimb, kimbe* 'tunnstaf' (Rietz), da. *kimme* 'rammen på et kar uden for bunden' (Ka.)?

kirkju- -Grímr Sturl. XII. 'Kirke-', fordi han blev engang ført »ud af kirken«.

kjagi, Jón Ann. XIV. Vistnok at henføre til *kjaga* 'at vralte'.

kjannǫk, Álof Heið. X—XI. Tn. skrives *-ąk*, men *ą* er næppe at læse som *-au.* Det første led synes at måtte være st. *kjann-* i *kjanni* 'kind, kæbe'. Men *-ǫk* ved jeg ikke at forklare.

klaka, Þorkell se ovf. *blaka.*

klakk- -Álfr Sturl. XII—XIII; -Haraldr Flat., Jómsv. IX. Mulig foreligger her det samme ord, som det ovf. anførte *klakkr* se V, slutn.

klakka, Kolbeinn Mork. XI—XII; Þórir Hkr., Orkn. X—XI. Er rimeligvis beslægtet med det nævnte *klakk-.* Aasen har vb. *klakka* 'tilsøle, sætte klatter på', 'slå, banke' [jfr. isl. *klekkja á* 'hævne sig på']; i henhold hertil afleder Rygh tn. af *klakkr* 'skade, mangel'. Det er muligvis rigtigt.

klápr, Einarr Sturl. XIII. Enten = *klápr* 'rude vàs' (Bj. Hald.) el. = *klápeygr* 'stirrende på en enkelt genstand' (Fritzner). Sv. har *klåp* 'gröfste ändan af en vidja; dum okunnig människa' (Rietz).

klasi, Guðmundr Bisk. XIII. 'En klynge, gruppe' (f. eks. af skær og øer).

kleykir, Sigmundr Ldn. X (v. l. éngang *klækir,* ur.). Betydn. er ukendt, et *klauk* kendes ikke; *klúka* fem. bet. 'cumulus minor' (Bj. Hald.). Sv. har *klökas* 'vara nära att kräka, vilja spy' (Rietz).

kló, Hákon Orkn., Fsk. XII. 'Klo', på dyr el. fugl?

klyppr, Þorkell Flat. X; Þorkell Flat. X—XI; den sidste skal være den førstes dattersön. Tn.s betydn. er uvis; det kunde være beslægtet med *klǫpp* 'en klippe', og no. *klopp* 'en bro af stokke'. Ross har også et *klyp(p)*- i *klyp(p)hyrnt* 'med oventil stærkt sammenböjede horn'; men dette *klypp*- synes ellers ikke at findes.

knappi, Þorgils Ldn. IX—X; Þorvarðr Bisk. XII. Tn. kan være svag form til *knappr* 'en knap', men også svag form af adj. *knappr*, der ikke synes at forekomme i norsk-isl., derimod i alle andre nord. sprog, også i nyno. og nyisl. 'knap'. Hvad Torvard angår, siges han på det ene sted at være »ór Knappadal«; deraf har han så vel fåt sit tn.; det andet sted siges han at have været præst til Knappstaðir i Fljot; han har da fåt sit tn. af denne gård.

kneif, Ásgeirr Ldn., Bisk. IX—X. Anses for at være beslægtet med *knífr*. Bj. Hald. har: »Kneif v. Hneif, f. nautis est hamus aliis diductior«.

kneiti, Úlfr Sv. XII, er Flat.s læsemåde f. de andres *kneri*, *kværi*, der synes forvanskede; *kneiti* synes formelt det antageligste, skönt jeg ikke ved at forklare det.

knútr, Finnr Hák. XIII (v. l. for *knǫttr* s. d.); Jón Ann. (v. l. *kútr* 'en otting') XII; Símón Sturl. XIII. 'Knude'; tn. antyder mulig 'en pukkel'.

knýtir, Erlingr Ldn. IX. 'En der knytter'; el. mulig 'en der er knyttet ɔ: puklet'?

kofa, Ívarr Hák. XII—XIII. Er vistnok fejl f. *rófa*, da der findes en Í. rófa (s. d.), der vistnok er dennes datter- el. sönnesön. *Kofa* kendes nu ellers brugt om hunfuglen mormon fratercula.

kolka, Þorbjǫrn Ldn. IX—X; Hb. har *kolkan*, Stb. *kolkr*, men stedsnavnet »Kolkumýrr« viser den oprl. form. Det kan henføres til no. *kolka* 'kludre, arbejde dårligt' (Aasen). Der findes et sv. *kålk* (Rietz) og da. *kolk* (Ka.), men om det kan komme i betragtning er usikkert.

kór, Jón Hák., Flat. f. *kǫttr* s. d.

kost- -Bera Edd., sagnh. 'Den fortræffelige', af *kostr* 'god egenskab'?

krappi (hinn), Kolr Fas., sagnh. 'Den snævre', el. snarere 'vanskelige, falske', el. aktivt 'den, der trykker' noget sammen.

kregð, Ketill Fas., sagnh. 'Svagelighed', lille og svagelig — »því at hann var svá lítill«. Jfr. *kregða* 'infans morbidus', *kregðulegur* 'tener, imbecillis' (Bj. Hald.).

kringr, Þórir Austf. XI (v. l. *bringr*). Enten subst. 'kres' (jfr. Fritzner) el. adj. 'behændig, let'.

krista, Andrés Sv. XII. Vistnok at forbinde med vb. *krista* 'stridere, pipire', subst. ntr. *krist* 'sonus pipientis', altså 'med svag, pibende stemme'.

kroppa, Gunnólfr Ldn. IX—X. Tn. er flertydigt. Det kan forbindes med *kreppa*, *kroppinn*, 'med krummet hånd'? Det kan være dannet af *kroppr*, og endelig kan det forbindes med vb. *kroppa* 'at pille, kradse'; det sidste er vel det sandsynligste.

krum(m)r, Þorbjǫrn Ldn. X; Þorbjǫrn Ldn., Eg. IX—X. Ordet er vel identisk med 'krum', som ellers ikke findes i norsk-isl., men ligger til grund for *krumma* 'krum hånd'. I øvrigt har Bj. Hald. et *krumr* 'cremor, flos rei'.

krǫmu- -Oddr Ldn. IX—X. Synes at komme af et *krama*, som, hvis det ikke er et kvindenavn (el. tn. til en kvinde, og da dannet af *krǫm*), synes identisk med *krǫm* 'en langvarig, men ikke farlig sygdom' og *krami*, som Bj. Hald. har. Ross har *krama* 'gramse, rive (til sig)'; tn. kunde derefter bet. 'den, der river til sig'.

kúða som tn. til Eilífr i Flat. (annal.) er fejl, idet der her står »hvarf skip Eilífs kúðu ór Fljótsárósi« istf.: »hv. sk. E. ór Kúðafljótsósi« Ann. reg. (Isl. ann. s. 119).

kumbaldi, Márr Sturl. XIII; Steingrímr Sturl. XII (vistnok er M. sön af den sidste, der var Mársson). Bet. nu en lav og lille hytte, helst til opbevaring; bet. måske 'en lille undersætsig person'.

kumbi, Gunnarr Sturl., Bisk. XIII; Þorfinnr Sturl. XIII (v. l. *kumli*, af *kuml*). Kan være den svage form til no. *kumb* 'klods, knub' (Aasen) og nærbeslægtet med det foreg. Tilsvarende fem. anfører Bj. Hald. *kumba* 'ancilla corpulenta'.

kurr, Jón Hák. XIII (v. l. *kú*, dat. af *kýr*, *kút*, dat. af *kútr* 'en otting'; jfr. *knútr*). 'Rygte' el. 'misfornöjelse'.

kurt, Hallvarðr Hák. (v. l. *kútr*) XIII; Ketill Ann. XIII—XIV. Fra isl. er *kurt* f. velbekendt, og vistnok abstraheret af adj. *kurteiss*, 'urbanitas, civilitas' (Bj. Hald.).

kutiza, Jón Sv. XII. Betydn. uvis og hele ordet ret mærkeligt; endelsen minder om et ord som *trápiza*, men er dog næppe fremmedord som dette; det kunde være dannet af *kút-r* med den nævnte endelse.

kveld- -Úlfr Ldn., Eg. IX. 'Kvæld-, aften-', fordi han gik tidlig i sæng *(kveldsvæfr)* og blev meget umedgörlig, når det led henimod aften.

kygri- -Bjǫrn Sturl., Ann. XIII; v. l. *kyfri;* dette sidste kunde sættes i forb. med *kofri* mask., etslags hovedbedækning, medens *kygri* intet holdepunkt har.

kyngir, Snorri Ann. XIV. Vistnok 'en, der nedsvælger', til vb. *kyngja* 'at sluge', velkendt i isl. (udenfor oldlitt.) og i no.

kyrpinga- -Ormr Hkr., Sv., Ágr. XII. Tn. er gen. af det ord, der findes i Grettis kvidling: »hverr fingr af kyrpingum«, hvor det bruges ringeagtende om skibsfolkene. Bj. Hald. har ordet og gengiver det ved 'ruga' og 'vir rugosus', altså en gammel, rynket (og vel altså affældig, ussel) person.

kœgil- -Bjǫrn el. Bjǫrn *kœgill* Sturl. XIII; Haldórr Ann. XIV. *kœgill* skal bet. (vistnok på vestlandet af Isl.) 'en øseske, en lille slev', se Árbók hins ísl. fornl. fjel. 1884—85 s. 137, samt (i Dalasyssel) 'en lille, uanselig mand' (B. M. Ólsen; privat meddelt dr. K. Kålund).

kǫstr, Sigvatr Sturl. XIII. 'Stabel, dynge'.

landi, Sigvatr Bisk. XIII. 'Landsmand', ɔ: islænder(?).

leggjaldi, Þórðr Ldn. X. Ordet findes som navn på en

af Træls sönner i Rígsþ.; det er vel dannet af st. i vb. *leggja* med endelsen *-aldi,* altså egl. 'en der lægger' (f. eks. gærder, danner gærder ved at lægge det ene stykke jord ovenpå det andet; jfr. digtets: »Lútr ok Leggjaldi lǫgðu garða«).

leiðar- -Ormr Sturl. XII. Ordet er gen. af *leið* 'vej', og det er vel den betydn., der her foreligger; ordet kunde også være = *leiðarþing.* V. l. *hlíðar-* er vel ur.

leifr, Þorkell enn hávi Ldn., Rd. X. Hvad tn. her bet., er usikkert; måske 'den efterladte (lævnede)', som født efter faderens død?, jfr. *Á-leifr.*

leira, Þorkell Hkr., Jóms. X. 'Ler, leret strand el. strækning'; kunde også være et stedsnavn.

leppr, Ásólfr Hák. XIII; Hallvarðr Sv. XII; Loðinn Hák., Bisk., Ann. XIII; Þorkell Austf. X. 'Lap'; ordet kan både bet. et stykke töj og en lok af håret, helst sammenfiltret gruppe af hår.

lest, Gunnarr Bǫgl. XIII. Tn. er flertydigt, 'læsning', ɔ: hvad der — især ved gudstjæneste — læses; 'ladning', 'en læst' (= 12 skippund). Det sidste synes at være det mest tiltalende, hvis ikke der her foreligger det ord, der er så velkendt på Island, neml. en række af heste (med byrder), der er bundne til hinanden.

lirpr (skr. *lirper*), Ásmundr NgL. XIII. Betydn. uvis.

lítilskegla el. *lítilskeita*, Bǫðvarr Sturl. XII—XIII. Det første led er *lítill* 'lille', og B. kaldes »lítill maðr vexti«; det andet led er i første tilfælde *skegla*, som bet. fuglen 'Sterna hirundo'; en smuk og ret sirlig fugl; til beskrivelsen af B. föjes, at han var »kurteiss«; dette kan godt svare til *skegla; skeita* synes at måtte hænge sammen med *skitr,* men dette passer ikke til beskrivelsen af ham.

lúnan, Þorsteinn Ldn. (v. l. *launan*) IX—X. Tn. er måske keltisk, *lonán* el. *lommán* (Craigie 448).

lungbarðr, Einarr Hák. (Flat.) XIII. Vistnok fordi han havde været i Lombardiet (?), som også kaldes *Lungbarðaland.*

lygna, Þórdís Sturl. XIII. Tn. kan opfattes på to måder, enten som den svage form af adj. *lyginn* 'lögnagtig', eller af *lygn* (af *logn* 'vindstille') 'rolig, stille'.

lygra, Einarr se ovf.; Ormr Hkr. X (v. l. *lyrgja*, der mulig er rigtigere); om O.s tn. har samme betydn. som Einars er tvivlsomt.

lyrgja, Ormr Hkr. X. Er vist dannet af *lurgr*, der kendes godt i nyisl. og bet. 'tyk, fyldig (uredt) hårmasse'; »að taka í lurginn á« 'at afstraffe en ordenlig'. Aasen har et vb. *lyrgja* 'fjase, spøge'. Bj. Hald. har også et *lyrgja* 'balatro', 'langvor, stupor'.

lyrja, Árni Bǫgl. XII—XIII. Således har G. Vigf. (Orkn.) opfattet P. Claussöns »lörje«, men dette kunde også være = *lyrgja* (det foreg.). Ordet kunde høre sammen med nyisl. *luri* 'en svær, klodset person', adj. *luralegur*.

lyrta, Þrándr Sv. XII (v. l. *hviða* se ovf.). Tn. synes dannet af et *lort-*, og da subst. *lortr* findes i alle nord. sprog, også islandsk, er der ingen grund til at tvivle om dets ælde; heraf kunde da tn. være dannet, 'skarn' el. 'urenlig'.

magni, Grímr Hák. XIII. Er vistnok dannet af *megin*, 'den stærke', hvis det ikke er navnet på Tors sön, der her foreligger, hvad det dog næppe er, da bæreren lever i så sen tid.

makarkálfr, Þorbjǫrn NgL. XI. Bet. uvis.

mánadagr, Þorgautr D. N. XIII. 'Mandag'.

máni, Þorfinnr Ldn. IX—X; Þorkell Ldn., Islb. X. 'Måne'.

marardráp, Hallvarðr Sv., Bisk. XII (v. l. *-draf; merardráp; mar-* Bisk.). Tn. synes at være *marardráp*; ensbetydende hermed er vel *merardráp*, idet *marar* kan være gammel gen. form; det vilde så bet. 'hoppedrab', 'hoppedræber'.

maull (næppe *mǫll*), Bergr Bǫgl. XIII. Tn. er tvivlsomt, men bet. måske 'den tyggende', jfr. *maul* 'masticatio', *maula* 'masticare' (småtygge) Bj. Hald. = no. *maula*.

maxi, Eiríkr Bǫgl. XIII. Roden *mak-* kan forbindes med *mak-* i subst. *mak* 'forretning', vb. *maka* 'bearbejde' (se

Fritzner); det kunde så bet. 'ivrig (stundesløs?)'; jfr. også Aasen; denne har også et adj. *mak* 'magelig, lempelig', = oldspr. *makr* 'medgörlig'; altså 'den medgörlige'; i øvrigt hænger alle disse ord indbyrdes sammen. Sv. har *makksa* 'mycket fet qvinsperson' (Rietz).

meldún (el. *-unn*?), Þorgeirr Ldn. IX—X. Tn. er vist keltisk = Mæl-dúin (Craigie 448).

menni, Þorvaldr Gl. X. Tn. er åbenbart dannet af *maðr*, og bet. måske 'lille mand', som etslags kæleord; man væntede, at det var ntr.

miðlungr, Þorleifr Ldn. IX. Tn. er dannet af *meðal* el. *mið-r*, 'den i midten', d. v. s. 'middels' el. middelmådig; *miðlung(i)* er velbekendt i negativ betydn. 'mindre godt'; tn. er vistnok nedsættende.

mims, Helgi Bisk. XIII. Tn. kan ikke forklares. Da. har *mimse* 'tyk tåge' (diall. *mims;* Ka.).

mirmann, Gunnarr Hák. XIII. Tn. er åbenbart identisk med hovedpersonens navn i Mírmannssaga, en af de fremmede romanfabler, som blev alml. i Hakon d. gamles tid. Sagaen er vistnok ung, men æmnet er uden tvivl gammelt i Norge. Mulig har G. fundet særligt behag i det.

mókr, Óláfr Hák. XIII. Tn. er vel dannet af *mók* 'døsighed, blund', og betegner O. som 'den sövnige'.

molla, Ketill Ætt. X. Ordet bet. 'stille vejr med trykkende varme', tn. vel altså 'en rolig (halvsovende) person'.

múgamaðr, Erlendr Hrafnss., Bisk. XII—XIII. 'En mand af og hørende til almuen', modsat höjere stænder (jfr. Fritzner).

munki, Sveinn Sv. XII. Tn. er uden tvivl dannet af *munkr* 'en munk', men det er vist ironisk.

nipa, Einarr Sturl., vistnok fejl for *vippa*, s. d.

njáll, Þorkell Hák. XIII findes i Eirsp. som tn. (det kan da kun være det bekendte egennavn, som her foreligger), medens de andre hdskrr. har *Njálsson*, hvilket vistnok er det rigtige.

norna- -Gestr Fas., Flat., sagnh. 'Norne-', på grund af det særlige forhold til skæbnegudinderne (den brændende kærte), som fortælles i Þáttr om ham.

nǫrtr, Þorkell Bisk. XIII (v. l. *naðr*). Kan sættes i forb. med vb. *narta* 'småbide (i noget)' (og = da. *hakke* på en), tn. mulig altså, 'den, der river ned på andre, dadlesyg'. *Naðr* bet. 'slange'.

óborni (hinn), *óborna (hin)*, Ástríðr Fsk. (for *ár-* som Fsk. har nogle linjer för, s. d.); Jórunn Nj., forh.; Úlfrún Ldn. IX; Uni Ldn., Nj. X. 'Ufødt', vistnok 'en, der er skåren ud af moders liv'.

ógæfa, Óláfr Hkr. XII; Þorsteinn Ldn. IX—X. 'Uheld, ulykke'; anledningen til O.s tn. fortælles, at O. og hans mænd »hefði ina mestu óhamingju borit til fundarins«. T. har rimeligvis fåt sit tn. ved at dræbe en af Hakon Grjotgardssöns mænd.

óhepni, Sveinn Bisk. XII—XIII. 'Den uheldige'; Sv. var sön af Sturla i Hvamm og forgreb sig på en nær slægtning af sin hustru. Mulig er her dog ikke tale om et virkeligt tn.

opinsjóðr, Einarr Sturl., Bisk. XIII. 'Åben-pung'.

oremus, Oddr Sturl. XIII. Tn. er det lat. *oremus* 'lad os bede'; jfr. ovf. *angelus*.

orka, Rǫgnvaldr se *urka*.

óskeyndr, Áli Hkr. XI—XII. 'U-ren' (?). Eller til no. *sköyna* 'skære i skrå retning' (Aasen).

pakki findes som v. l. til *barki* (Bjǫrn; s. d.). Tn. bet. 'en pakke'.

paktin, *partinn*, Sigurðr Hák. XIII (v. l. *pakki* ur., *pattinn*, *pattan*, *paktun*). Det er tvivlsomt, hvilken form er den rigtige; men *partinn* synes dog den bedst afhjemlede. Ordet kunde være akk. med art. af *partr*, der er et fremmedord, som vel er indkommet allerede tidlig og findes i 13. årh. S. kunde have fåt det, fordi han ofte har brugt ordet, der måske dengang endnu var sjældent. Eller er det forvanskning af *pardún* 'pardon'?

panni, Eiríkr Hák. XIII (v. l. *pani*, *farri* s. d.). Tn.

kunde være dannet af fem. *panna* 'en pande', der er et låneord, men indkommet allerede i 13. årh.

paris, Jón Hák. XII (v. l. *faris*, *pans*). 'Paris', sikkert fordi J. har opholdt sig i Paris og fortalt meget derom.

parrak, Hildir Ldn. IX. Tn. er vist kelt. Ordet bruges i betydn. 'loramentum, qvo pecus ferum v. fugax alligatur mansveto' (Bj. Hald.), og dertil vb. *parraka* 'lorare' (sst.). Det sidste kender jeg i forb. *að parraka inni* 'at holde [börn] strængt indendörs'.

peini, Eindriði Sv., Hák. XII (v. l. *penni*). Formen *peini* er utvivlsomt den rigtige (Rygh anfører fra D. N. en yngre *E. peini*, sikkert en sönne- eller dattersön af den første); men betydn. er ukendt. Der er måske mulighed for at forbinde det med *pin*, *pína* (som et eng. låneord??).

penturr, Þórarinn Ann. XIII—XIV. 'Maler'; låneord.

pertill, Sigurðr NgL. XIII; se ovf. *fertill*.

pik, *pikr*, Erlendr *(pikr)* Bǫgl. XIII; Hákon Orkn. XII; Vermundr Sturl. XIII; Þjóðólfr Sv. XII (v. l. *vik* ur.). Ordet er fem. (bortset fra det éngang forekommende *pikr*, der må være mask. dertil) og sikkert identisk med det af Fritzner anførte *pik* = *broddr*, *broddstafr* (Vermunds sön hedder Þorkell broddr). Mulig er der slægtskabsforbindelse mellem nogle af bærerne.

pípa, Bergsveinn NgL. XII. 'Pibe'.

pitlor, Aslákr NgL. XIII. Bet. uvis.

pjonkr, Guthormr Hák. (Icel. s.) v. l. for *fjónkr* s. d.; *pj*. er ukendt. Sv. har *pjunka* 'klimp i soppa' og adj. *pjunker* 'stolt' (Rietz).

plyttr, Andrés Hák., Bisk., Ann. XIII. Formen er sikker nok (ikke *plytt* f. el. ntr.). Ross har: *plyt* (langt *y*) og *plytt* (langt *y*) 'dreng, pog; lidet handyr', samt et vb. *plyta* (langt *y*) 'hænge med læberne, surmule'. Tn. står sikkert i forb. med det ene af disse ord. Jfr. sv. *plutt* 'en afsågad . . . del af en stake', 'barn' (smeknamn) Rietz.

posi, Arnbjǫrn Hák. XIII. 'Pose, lille sæk'; alml. på Island.

primus, Jón Ann. XIV. Lat. 'Den første'; hentyder tn. til »primtiden«?

pungelta, Hákon Hkr. XII. 'Pungælter', d. v. s. 'en der garver, tilbereder pung(e)'?; jfr. »at elta skinn«.

pæla, Þórir Hák. XIII. Tn. har tilknytning til nutidens *að pæla* 'at arbejde med noget', 'at grave' (f. eks. en have); jfr. Bj. Hald., der også har et subst. *pæla* 'solum excoriatum'. Det er vistnok dannet af *páll* 'en hakke'. Bæreren betegnes som en ransmand, og mulig står tn. i forbindelse hermed.

ragna, Flat. (Orkn.), Ingibjǫrg er en fejl for *tigna* s. d.

rásveinn, Gunnarr Ann. XIII—XIV. 'Rå-svend', efter en sejlrå? Eller for *ráð-sveinn?*

raumr, Ketill Ldn., Vd. IX (v. l. *þrymr* s. d.). Bet. vistnok 'Romsdaleren', han bode i Romsdalen. I øvrigt bruges ordet om en stor, svær, klodset person.

raunarmaðr, Þorkell Sturl. XIII. 'En, der skal göre *raun*', d. v. s. forsøge, vistnok at finde, opdage, altså omtr. s. s. spejder.

refaglópr, Eysteinn Ann. XIII—XIV. 'Ræve-mister'; antyder vistnok at E. en el. anden gang ved en dumhed har gåt glip af ræve, han vilde fange.

reiðardynr, Elubjarni Hák., ifg. nogle hdskrr.: *Hreiðarr dynr* (s. d.); ordet bet. ellers 'torden', egl. 'vogndön'.

remba, Ámundi Hák. XIII. 'Overmod', der vises i ydre opførsel. Også 'anstrængelse'; vb. *rembast* 'at anstrænge sig' og 'vise overmod'. Jfr. *rembumaðr*.

rennari, Þorvarðr Sturl. XIII. 'Render, løber', el. udsending.

rigr, Þorbjǫrn Hák. XIII (v. l. for *hringr* s. d.); Þorgeirr Hák. XIII. Den sidste er vist identisk med den første og kun en (forvansket) gentagelse deraf. *Rigr* bet. ellers 'stivhed', f. eks. i halsen, og kunde også bet. 'uvenskab'.

rita- -Bjǫrn Bisk., Ann. XIII; -Kári (v. l. *bita-*; af *biti* 'en bjælke') Sv. XII. Sikkert af *rit* 'skrivelse', altså fordi de har været skrivere eller fordi de sendtes ud med skrivelser.

Om B. vides det. at han sendtes til Island med ærkebispens breve (jfr. Dipl. Isl. I, 525).

rófa, Ívarr Ann. XIII—XIV. 'Hale', især på katte, får og ræve. Jfr. ovf. *kofa*.

rufa, Árni Hák. XIII. Tn. har flere v. l. *rofa, ruga*; Eirsp. har altid *rufa*, Frís. 2 gg dette og 2 gg *ruga*; *rufa* er utvivlsomt bedst afhjemlet. Dette kunde henføres til *rjúfa*, altså 'hul, rævne' el. 'en der bryder et hul'; men jeg vilde foretrække at forstå det som *hrufa* 'en ujævnhed på en flad overflade', måske af store ar i ansigtet. I øvrigt har Aasen *ruva* 'en opstablet hob'.

rugga, Rauðr Ldn. IX. 'Den rokkende, vraltende'. Vb. *rugga* 'at rokke, især med hoved og overkrop', *rugga* 'en vugge'.

ruggi, Þóroddr Sturl. XIII. 'Den rokkende, vuggende'.

rusli, Grímr Hkr. XII. Tn. er flertydigt; det kunde bet. 'den fra Ruslir' (en havn i Sogn); det kan også være dannet af ntr. *rusl* 'skrabsammen', og det kunde endelig være st. *rus-* (med afledn. endelsen *-li*) i *rysjóttr* (skr. *ris-*) 'homo varius et violentus' (Bj. Hald.); dette er vist beslægtet med no. *rysja* 'gyse, bæve, føle en rystelse' (Aasen).

ruza, Áskell v. l. f. *kussa* s. d. (v. l. også *tryza*). Hvad *ruza* kunde bet., ved jeg ikke.

rykkill, Ragnarr Hkr. IX—X. 'En, der rykker', til *rykkja* 'rykke', trække voldsomt.

rympill, Þórólfr Sv. XII. Rygh afleder ordet af *rumpr* 'rumpe', men dette kan næppe lade sig göre, da dette ord er et meget ungt låneord i nord. sprog, også i isl. Det måtte i gammel tid hedde **ruppr*. Sv. har vb. *rymmpla* 'ovärdigt hopskrynkla' og subst. *rympla* 'skrynkla' (Rietz); hertil kunde *rympill* være mask.

rǫnd utvivlsomt ur. f. *rauðr*, s. d.

saka- -Steingrímr Sturl. XII; -Steinn Gísl. X. 'En, der har mange sakar', ɔ: en der har begåt strafbare ting, især drab.

sála, Bárðr Sv., Sturl., Bisk. XII. 'Sjæl' el. mulig = *sæla* 'lykke'.

sandi, Ǫgmundr Hkr. X. Af *sandr* 'sand', mulig som stedsnavn.

sandveykr, se *stand(v)eykr*.

saupprudr, Loðinn Hkr. XII (v. l. *stǫppuðr* ur.). Tn. er meget vanskeligt; det skrives i hdskrr. så godt som altid med ét *p*; der er intet bevis for, at det sidste led er *prúðr*; en sammensætning af dette med *saup* vilde være höjst mærkelig. Rygh opfatter *saup* som 'kærnemælk' (egl. kun 'hvad der søbes') og minder om »folkesprogets saupgryta, brushoved (som let koger over)«. Her står *saup* i betydn. 'suppe' (vandet i gryden). Skal tn. opfattes som *saup-ruðr?*, omtr. = 'suppeæder', hvad enten *-ruðr* er *hruðr* (til *hrjóða*, for det alml. *hrjóðr*) el. et slags afledningsendelse. Eller *saupr-uðr* til et *saupra* 'at søbe'?

selagnúpr, Þorbjǫrn Gísl. X. Tn. må være sammensat af *sela*, gen. pl. til *selr* 'sæl' og *gnúpr* 'en tinde'; men 'sæltinde' er ikke let at forstå, ti *gn.* bruges ikke om klipper, hvorpå sæler kan ligge og sole sig.

sepill, Sigurðr Hák. XIII (v. l. *sef-*, *sæt-*). Vistnok dimin. til *sepi* 'en nedhængende hudfold', 'lingula, lobus' (Bj. Hald.).

silki, Jón Hák. XIII. 'Silke'.

sindri, Guthormr Hkr., Skt. X; Guthormr Bisk. XII; Oddr Austf. X—XI. Tn. er sikkert dannet af *sindr* 'småsplinter', der springer af det glødende jærn; vb. *sindra* 'at gløde, gnistre'; tn. altså 'den gnistrende' el. 'smed'? I øvrigt bemærkes, at den sidste G. uden tvivl er en efterkommer af den første, samt at en Sindri Guthormsson nævnes i 14. årh.

sini, Sigurðr Hák. XIII. Sikkert af *sin* 'en sene', 'den senestærke'.

sipill, Ingibjǫrn Hkr. XII. Hvis tn. ikke er = *sepill* (s. d.), kan det, som Rygh bemærker, sættes i forb. med no. *sipa* (langt *i*) 'græde, flæbe', og det bör da skrives *síp-*; i øvrigt anfører Aasen også et *sipla* 'labe, drikke', der end-

også synes at forudsætte ordet; Ross har da også *sipil* 'en, som vil søbe og slikke bestandig'.

siriz, Eiríkr Hák. XIII (v. l. *cirizo, sitizsu* Flat.). Tn., som i nom. uden tvivl hed *siriza*, er vist identisk med no. *sirissa* 'fårekylling' (Aasen, der sammenligner sv. *syrsa*, da. *serrise, sirridse*). Vel på grund af hans pibende stemme.

sjáraf, Oddr Sturl. 1. udg. er fejl for *Staras.* = Starason.

skagi, Ívarr Fas., sagnh.; Þorbjǫrn Ldn. X; Þrándr Frís. XII. 'Pynt', d. v. s. et udstikkende næs, odde. Der ligger måske et stedsnavn til grund for tn. i alle 3 tilfælde. Det går næppe på den legemlige höjde.

skapti, Þormóðr Ldn., Nj., Gr. X. Tn. er uden tvivl dannet af *skapt* 'spydskaft'.

skautkonungr, Óláfr sœnski Herv. XI. Betydn. uvis; den i sagaen givne forklaring (fordi Svearne skulde have båret ham i deres kappeskød) er måske ikke historisk rigtig.

skefill, Hallbjǫrn Mgóð. X—XI. 'En skraber'.

skefla, Þorsteinn Hák. XIII (v. l. *slefa, slefsa*, men *skefla* synes bedst afhjemlet). Tn. er dannet af *skafl* 'en snedynge', også om en 'lang, höj bølge'; i henhold til udtr. *beygja skafl* (se Fritzner) kunde tn. bet. 'grædefærdig'. Aasen har et i form identisk ord *skjevla* 'et slags skavejærn'; også det kunde komme i betragtning; *slefa* bet. savl, se ovf. 205.

skeiðar- -Brandr Ágr. X. Hvis der her foreligger et virkeligt navn, hvad der måske ikke er tilfældet, bet. *skeið* her vist et 'krigsskib'.

skerauki, Þorbjǫrn Gísl. X. 'Skærforøgelse', af *sker* 'et skær'; tn. er uforståeligt; er *sker* mulig et *dritsker*?

skerja- -Bjǫrn Sturl. XII. 'Skær-'.

skerpla, Símón Sv. XII (v. l. *skripla* ur.). Tn. er vel dannet af *skarpr* 'skarp'; Rygh tænker på månedsnavnet *sk.* (omtr. = marts), men det er næppe rigtigt.

skiðungr, Ingimundr Sturl. XIII. Tn. bet. måske blot efterkommer af *Skiði* (Skíðungeslægten er bekendt); I. har

en broder Skíði, hvorved tolkningen vistnok bliver sikker; dog bet. tn. næppe 'Skides broder'.

skífa, Eiríkr Hák. XIII (v. l. *kífa* ur.). 'Skive', afskåret stykke, el. også 'en, der *skífir*'.

skiljandi, Þorvaldr Hfr. IX. Tn. er part. til *skilja*, der er flertydigt; vel egl. 'adskillende'. Det kunde også være fem. subst., men med samme betydn.

skinngrýla, Sturl. XIII, 'skind-uhyre, skindskræmsel' findes som egennavn, men er uden tvivl et tn.

skinnhringr, Þóraldi Bǫgl. XIII. 'Skindring', en ring af skind, et bælte?

skinnhǫll, Eyvindr Fas., sagnh. 'Skind-hal'.

skinni, Þorgils Austf. X. 'Skindklædt' (?), afledet af *skinn*.

skinnpeita, Jórdán Sv. XII (v. l. *peta*). Det første led er *skinn*; det sidste led er vanskeligt; Ross har et *peït* fem. 'årsgammel ged'; *peta* kunde sættes i forb. med andre ord (*pet-*, *pit-*), som Ross anfører.

skirfill, Óláfr Bisk., Ann. XII—XIII. Tn. kendes også som et dværgenavn. Det kan identificeres med no. *skjervel* el. *skirvel* 'lidet afskåret stykke' (Aasen); altså 'den lille'; det kan også henføres til vb. *skjerva* 'sammenfælde fjæle ved skråsnit' (sst.), altså 'den kunstfærdige'.

skitraðr, Skagi Hák. XIII. Jeg opfatter tn. som *skítráðr* (jfr. reg. til Flat.) som kan bet. 'rådende over skarn, møg' (sigtende til en stilling ved hirden?) og 'den, der giver skarnagtige (slette) råd'.

skjaldmeyjar- -Einarr Flat., Eg. X (ɔ: E. skálaglamm). 'Skjoldmø-', uvist hvorfor.

skólmr, Þorbjǫrn Flat.; Þorgeirr Ldn. X. Bægge er en og den samme person. Ellers kaldt blot *Skólmr*. Aasen har *skolm* fem. 'kløft, åbning, især kæft el. mund (spotvis)', vb. *skolma* 'udhule'; ifg. Ross bruges dette også 'om fæ, som af skyhed skiller sig fra hjorden og farer vidt omkring'. Man

kunde også tænke på det ord, der ligger til grund for *at skylmask* 'at fægte'. Da. har *skolm* 'skelöjet' (Ka.).

skopr, Eyjólfr Sturl. XIII. Tn. kan sættes i forb. med st. i vb. *skopa* 'at sætte sig i løb', der også findes i no. 'fare afsted med overflødige hop osv.', *skopa seg* 'gå omkring med modige fagter som indbyder til dans eller kamp', fem. *skopa* 'uroligt larmende og utækkeligt kvindfolk'; hertil kunde *skopr* være mask. = no. *skope* (Ross). Sv. har *skopa* 'dum flicka' (Rietz).

skori, Þórðr Knytl. (Ann.) XI. Skrives også *skorri*. Det første bet. egl. 'den, der gör indsnit, skærer'; jfr. *skora* f. og vb. *skera*.

skorpa, Ǫrnólfr Hkr. XII (v. l. *skurfa*). *Skorpa* er vist den rigtige form (sål. Fsk.); det bet. 'skorpe'; kendes også som stedsnavn. Desuden har isl. *skorpa* i betydn. 'nisus vehemens' (Bj. Hald.) d. v. s. 'et dygtigt, uafbrudt tag i arbejdet' (jfr. *lota*). *Skurfa* s. d.

skortr, Ingjaldr ur. f. *skart* (s. d.). 'Mangel'.

skot, Heinrekr Hák. XIII. 'Skud', el. = *skot* i et hus?

skota, Eiríkr Hák. XIII. Vistnok en 'der støder' til en anden, jfr. *skotan* 'skyden, støden', der forudsætter et vb. *skota*, der også findes i no. Aasen har subst. *skota* 'en stang, hvormed en båd fremdrives'.

skrápr, Eyvindr Sv. XII (v. l. *skrápi*). Tn. bet. vistnok '(det piggede, ru) skind af en haj' el. lign. dyr. Et *sk.* opføres også i SnE. I, 532 blandt meget nedsættende betegnelser for mænd, uden at betydn. er klar. Aasen har også *skraap* mask. 'mager fisk'.

skráveifa, Jón Ann. XIV. Ordet er velkendt i isl., hvor det betyder 'et puds', man spiller en anden (*að gera s.* = 'at komme en påtværs, med en slæde i vejen'). Egl. synes ordet at bet. 'en, der svinger en (jærn)plade' (?).

skrenkr, Haraldr Ann. (Flat.) XII. Da. har *skrink* 'skrænt, bakkeskråning' og vb. *skrænke* 'give lyd som en svane' (Ka.). Tn. bet. måske 'den skæve, halte'.

skreyja, Eyvindr Hkr., Eg. X. Ross har *skrøya* 'sygelig, skrøbelig stakkel'. E. var ganske vist en vældig kriger, men hans udseende kan godt have givet anledning til tn.

skrill, Arnórr v. l. f. *skull* s. d.

skripla, Símón Flat. (Sv.) v. l. f. *skerpla* s. d.

skrukka, Skervaldr Hák. XIII. Tn. kendes i betydn. 'Anus rugosa giganteæ molis et deformitatis' (Bj. Hald.); jeg kender det blot i betydn. 'rynket, affældig kone' (ogsa *kerlingarskrukka* i medlidende omtale). No. har *skrukka* 'rynke, fure' (Aasen); da. har *skrunken* 'rynket' (Ka.), sv. ligel.

skrǫggr, Koðrán Sturl. XIII. Ordet er flertydigt; det kan bet. 'en gammel mand, knark' ('grandiloquus', Bj. Hald., kender jeg ikke), det mandlige börneskræmsel, svarende til *Grýla*, hendes ægtemand, men dette er i grunden det samme som den første betydning. Er grundbetydn. 'ulv' (se Aasen), svarende til *grýla* = 'ræv'?

skuldarmaðr, Þorsteinn Ljósv. XI. 'En skyldner'; det fortælles om ham, at han blev »félauss«; dermed hænger tn. sammen.

skull, Arnórr Sturl. XIII (v. l. *skrill*). Tn. er vanskeligt at forklare; er det s. s. *skollr* 'svig' (ulven Skoll?).

skurð- -Grímr Ann., Bisk. XIII—XIV. Af *skurðr* 'skæren', d. v. s. ødeland; det hedder om ham, at han i den tid (3 måneder), han var electus, brugte en stor mængde af bispestolens gods. Han kaldes også *Skútu-* s. d.

skurfa, Kálfr Hkr. X; Ǫrnólfr Hkr. (se *skorpa*). 'Skurv', i hovedet, el. snarere = 'spedalsk', jfr. Aasen; 'skurv, roe på sår', da. *skorve* 'udslæt' (Ka.) og sv. *skorv* (Rietz).

skutaðar- -Skeggi Ldn., Nj., Svarf. IX. Tn. er vanskeligt at forklare. Har det lang vokal, hvad det vistnok har, kan det sættes i forb. med *at skúta* 'at lude frem over, være foroverböjet'; det skulde så antyde S.s holdning. Skal det skrives med kort vokal, kan det stå i forb. med at *skuta* 'ro baglæns' (Aasen).

skvaðra, Eindriði NgL. XII. Betydning uvis.

skǫkull, Auðun Ldn., Ld., Gr. 'Skagle'. El. bet. tn. 'penis'?

skǫkul- -Álfr se Skǫgul-A. ovf.

slafsi, Friðrekr Hák. XIII. Isl. har *slafsa* 'lambitare' (*slafra* 'lambere' og 'nugari', Bj. Hald.); hertil kunde tn. høre og bet. 'slikker'; også norsk har *slafsa* 'smaske, slikke; æde med en smaskende lyd'. Det kunde vel også være en afledn. af *slappr.*

slagbrellr, Eiríkr Orkn. XII, se *stagbrellr* nedenfor.

slandri, Eindriði Sv. XII. Tn. ved jeg ikke at forklare, ti det synes ikke at kunne sættes i forb. med *slant-*, der findes i forskellige ord.

sleitu- -Bjǫrn Ldn., Ld., Gullþ., Flat. IX—X; Helgi Ldn., Gr. X. Uagtet Ldn.-hdskrr. for det meste har *sléttu-* for B.s vedkommende, er dog *sleitu-* sikkert det rigtige, da dette findes bægge steder i Flat. og allevegne i Gullþ. (undt. det sidste sted: *sletv*). Sikkert af *sleita* 'udflugt' (for at unddrage sig en pligt) Fritzner; Aasen har *sleita* 'en, som vil tilsnige sig noget, snyltegæst'.

sleppa, Smiðr Hák. XIII (v. l. *kipa* ur.). 'En, som giver slip', til adj. *sleppr* 'slap, energiløs'.

slíðri, Erlendr Bǫgl. XIII. Er flertydigt; kan henføres til *slíðr* 'sværdskede', og det er måske det rigtige; det kan også være adj. *slíðr* 'frygtelig'.

slinkr, Árni Hák. (v. l. *slyngr* ur.). Kan være mask. til no. *slinka* 'en slimagtig masse; bløde klumper el. trævler' (Aasen, der jvf. sv. *slinka* 'slimvækster'). Ross har vb. *slinka* 'dovne sig under arbejde, skulke'; også til dette kan tn. fortrinlig henføres. Sv. har forskellige ord, som kunde komme i betragtning, vb. *slinka* (flertydigt), subst. *slinka* 'vårdslös eller lättfärdig flicka' (Rietz).

slitandi, Þórðr Ldn., Rd. IX—X. 'Slidende, rivende itu'; part. af *slita.*

slóði, Þorbjǫrn Hák. XIII. Kan være identisk med *slóði* 'hvad man trækker efter sig', overført 'følger', 'den derved

fremkomne fure el. mærke' (i jorden el. f. eks. i sneen). . Jfr. Fritzner og Aasen. Nyisl. har også et *sl.* i betydn. 'efterladen, skødesløs person'.

slyðra, Þorgils Hák. XIII (v. l. *styðra* Flat. én gang ur.). Kan henføres til *sloðr-* i vb. at *sloðra* 'at komme igennem noget med nød og næppe', hvis dette rigtig skrives med *o* (Bj. Hald. har *slöðra*, men dette er ikke helt pålideligt).

slœkidrengr, Ástríðr Ldn. IX. Bj. Hald. har ordet og gengiver det ved 'promissæ vestis heros v. cultus muliebris athleta', jeg ved ikke med hvilken ret. Han har også et *slœkja* 'longurio', 'promissa et dissoluta vestis'; hvis 'longurio'-betydn. er velgrundet, bet. tn. snarest 'den höje, slanke svend' (dette fordi hun var mandhaftig?). I øvrigt kunde *slœki* være identisk med no. *slækje* ntr. 'en tung, svær tingest' (Aasen). Til 'longurio-'betydn. svarende ord af st. *sløk-* findes hos Aasen og Ross om noget langstrakt og hult. Sv. har *slok* (*slöke*) 'lättsinnigt fruentimmer' (Rietz), men en sådan betydn. synes ikke at passe her.

smeðra el. *smæðra*, Jón Hák. XIII. Betydn. uvis. Sv. har *smadra* 'tala fort, prata i vädret' (Rietz).

smetta, Ívarr Hkr. X. Kan forbindes med isl. *smetti* ntr. (også *smitti* ifg. Bj. Hald.) 'fjæs'. Aasen har *smetta* fem. 'en smal åbning'.

snagi, Eiríkr Sv. XII (v. l. *svagi*); Erlingr Sturl. XIII; Sigmundr Sturl., Bisk. XIII. 'En hage', især til at hænge på; egl. 'en fremstående spids'.

snápr, Sørkvir Bǫgl. XIII. 'Dåre, tåbe', men også 'en, der roser sig af samleje med en kvinde' uden grund. Ordet kan også bet. 'spids' (Bj. Hald.).

snara, Ásbjǫrn Knytl. XII; Eiríkr Ldn., Gr. IX—X. 'En snare, strikke'.

snepill, Þórir Ldn., Nj. IX—X. 'En lap' (især øresnippen); flere betydn. har Bj. Hald.

snerill, Guthormr Sv. XII. 'En drejetap', en tap el. pind, der sættes f. eks. ind i en snor for at dreje denne; også

et stykke træ, hvormed man kan lukke for noget (en dör) ved at dreje det.

sneypir, Kolbjǫrn Ldn., Gr. IX. Tn. er nom. ag. til vb. *sneypa* 'at tilföje vanære, irettesætte', jfr. subst. *sneypa* 'noget, der vanærer'. Tn. hentyder måske til handlingen »at sneypa konu«.

sniðill, Sigurðr Bisk. XIII—XIV (v. l. *sind- ur.*). Ordet bet. egl. 'den, der skærer' (til vb. *sniða*), men findes brugt om redskaber: 'falx putatoria', 'spiculum' (Bj. Hald.), 'krumt skærejærn' (Fritzner).

snikr, Hallsteinn, v. l. til *snákr* (s. d.); *snikr* kunde bet. 'snylter'.

snæþryma, Bǫðvarr Ldn. IX. 'Snetorden'.

sokr, Þorgils (v. l. *skokkr*), se *sokkr*.

sóti, Hallvarðr Nj. IX. Afledet af *sót* 'sod', altså vel 'den mørke'.

sótt, Sigurðr Sturl. XIII. 'Sot, sygdom'.

spraði, Einarr Ldn. (geneal.). 'Den sprællende' (?); jfr. *spraðka* 'sprælle' (Fritzner), no. *spradda* 'göre spræl' (Ross).

spæla, Þórir Sv. XII (v. l. *spóla*). Hvis tn. rigtig er *spæla*, kan det være fem. til no. mask. *spæl* 'hale, svans. Kun om en kort hale' (Aasen). Jeg mener at kende et isl. *spæll* om 'et lille stykke töj el. lærred' (helst trekantet). Hvis det rigtige er *spola* ɔ: *spóla*, er det fem. til no. *spole* mask. 'væverspole' (Aasen). Sv. har adj. *späl* 'smal, fin till växten' (Rietz).

stagbrellr, Eiríkr Sv., Fsk., Hák., Orkn. XII (v. l. *slag-, stak-, -bellir, -brellir, -blellr*, men vist alt mindre rigtigt). Det første led er sikkert *stag* 'sejltov der går til forstavnen'. M. h. t. det sidste led ved jeg intet at henvise til undt. isl. adj. *brellinn* 'den, der holder af löjer og småpuds', *brellur* fem. pl. subst. (Bj. Hald. oversætter det første ord ved 'versipellis', det sidste ved 'argutiæ', betydninger, som er lidt afvigende fra min opfattelse). Det hele kunde bet. 'en, der

(ved en given lejlighed) har spillet en puds ved brugen (en forkert brug) af stag'.

stálpi, Bárðr Bǫgl. XIII (P. Claussön har *stolffue*). Tn.s st. er vistnok den i *að stálpast* (*stálpaðr* har Fritzner), alml. i nutiden på Isl., 'at vokse til', bruges især om alderen 12—18 år. Tn. altså 'den voksne'.

stand(h)ali, Bárðr Hkr. XII; Hermundr Sturl. XIII. 'Ståhale', d. v. s. en 'hale, der står stift op el. ud'; om en kry person vel oprl. (Rygh).

standeykr, Álfr Hák. XII; v. l. *standveikr*, *sandveykr*, *standreykr*; den først anførte læsemåde er den rimeligste; ordet er sammensat af *stand* og *eykr* 'øg, hest'; 'ståhest', en hest, der skal stå opsadlet for at være tilrede?

stertimaðr, Þórólfr Ld. XI (v. l. *stæri-*, *styri-* sikkert ur.). 'Den opblæste, hovmodige'; det første led er st. i vb. *sterta* (kendt fra Rígsþ. i betydn. at 'göre stiv'), der i nyisl. forekommer især i *uppstertur*. No. har *sterta* 'slæbe, anstrænge sig', 'stramme töjlerne på en hest' (Aasen).

stikubligr, Þormóðr Ldn., Austf. X. Det sidste led er för anført; *stiku-* er gen. af *stika* 'alenmål'; den egl. betydn. er 'stok' el. 'stang'; ordet bet. vel altså 'den, hvis blik er som en lige stok'.

stilkr, Eiríkr Hák. XIII. 'Stilk'.

stira i Flat., Guðrøðr, er fejl f. *skirja* (s. d.).

stoti, Auðun Ldn., Eyrb. IX—X. Tn. bet. vistnok 'den stammende', og kan forbindes med no. *stota* 'stamme, støde an i tale el. læsning' (Aasen), jfr. ty. *stottern*.

straumr, Gunnarr Ann. XIV. 'Ström'.

streita, Eiríkr Orkn. XI—XII (v. l. *stræta*). 'Arbejde, möje, anstrængelse', som tn. 'en, som udfører noget med möje'.

strjóna, Alrekr Jóms., Flat.; Heinrekr (Heið-) Hkr., Knytl. X—XI. De to personer er identiske. Tn. er ags. *stréona* 'erhværveren'.

strykr, Ásólfr Hák. XIII. 'Stærk fart', farende. 'Stærk vind' Fritzner, no. *stryk* mask. 'en ström i et vanddrag'

(Aasen); jfr. *stroka* 'turbo niveus', 'fuga' (Bj. Hald.). Grundbetydn. er 'fart'.

stryllr, Steingrímr Hák. XIII. Bj. Hald. har *strilla* 'stritabilla' d. v. s. 'en løsagtig kvinde'. Ross har *strylla* 'uregelmæssigt kruset el. rynket tynd plade', altså 'rynket person'? Ross har også subst. *strolle* 'ret, stiv pind' og vb. *strolla* 'gå stiv og uvirksom omkring, være en tværdriver'. Det er tiltalende at sætte tn. i forb. med dette ord, og det forekommer mig, at jeg kender *strylla* i en beslægtet betydn.

sturla, Árni Hkr. XII; Árni Hák. XIII (v. l. *storka*, der sandsynligvis beror på fejllæsning; den sidste er vist en efterkommer af den første). 'Forstyrrer', den samme st. som i *styrr*; vb. *sturla* 'at göre en vanvittig'. Jfr. mandsnavnet Sturla.

styrfinn, Bárðr Vd. X—XI. Det skrives med *y* i udg., og det er da identisk med no. *styrven* 'stiv, tungfærdig, ubehændig' (Aasen).

stǫppuðr er (Fms. VII) fejl f. *saupprudr* (s. d.).

sultan, Níkulás Sv. XII. Synes ikke at kunne være andet end det fremmede sultan.

súri, Eysteinn Hák. XIII (v. l. *sýri*); Páll Hák. XIII (v. l. *súrr*). 'Sur, den sure'. Tn. antyder vel en sindsstemning; isl. bet. ordet 'gnaven, ubehagelig'.

súrr, Þorbjǫrn Gísl. X. Det ligger nær at antage, og det står udtrykkelig i sagaen, at tn. står i forb. med, at T. under et indebrændingsforsøg slukkede ilden ved hjælp af 'syre', d. v. s. sur valle. Det er dog nokså rimeligt, at tn. hidrører fra, at T. var fra Súrnadalr i Norge.

svaði, Hallvarðr Hák. XIII (v. l. *svaddi*); Þórarinn Sturl. XII. Tn. kan komme af *svað* 'gliden, glat sted', og der findes et *svaði* i samme betydn.; jfr. no. *svad* 'nøgen klippegrund' (Aasen); der findes også *svade* 'fugtighed' (sst.). Ross har ligeledes et *svadde* 'stor solid drabelig karl' (jfr. v. l.). M. h. t. T., der kaldes »allódæll«, er det fristende at antage tn. for identisk med isl. *svaði* og *svaðamenni* (adj. *svaðalegur*) 'et overmodigt, brutalt og ubehageligt menneske' (jfr. det no. *svaddi*).

svagi v. l. f. *snagi* s. d. Ordet kunde måske bet. 'den slingrende'.

svalr, svali, Sigmundr Bisk. XIII (v. l. *ok Svalr*); Þorkell Sturl. XIII. 'Sval, den svale', kølige.

svardagi, Sigurðr Bǫgl., NgL. XIII. 'Ed', banden?

sveimr, Snorri Sturl. XIII. 'Sværm', sværmen, 'en, der sværmer omkring'.

sviði, Þorgrímr Ldn., Eyrb. XI. Tn., som står i forb. med *sviða* 'svide, brænde', kan opfattes både aktivt, 'den svidende', og passivt, 'den svedne'. Mulig er det simpelt hen identisk med *sviði* = 'svie, smærte'.

sviðinhorni, Bjǫrn Ldn. IX—X. Tn. er dannet af *sviðinn*, part. 'sveden, brændt', og *horn* 'horn'; 'den, der har svedet et horn'?

sviðinn, Ingólfr Fbr. (Flat.) X—XI. 'Sveden, brændt'.

Sygnakjúka, Serkr Hák. XIII (v. l. *Svigna-* = *Sygna*). Tn. kommer af *Sygnir* 'Sogninger' og *kjúka*; dette er vistnok identisk med Aasens *kjuka* 'en liden klump el. kage', 'en klods, et lidet træstykke til underlag' osv. Ifg. dette skulde tn. vel bet. 'en tyk, undersætsig person fra Sogn'. Isl. har også *kjúka* i betydn. 'fersk, blød ost' og 'knogler', især fingrenes. ('Caro sub ungvibus et ungulis', Bj. Hald., kender jeg ikke.)

sýri, se ovf. *súri*.

syrja, Hallbera Sturl. XIII. Tn. er dannet af *sori* 'smudsigt bundfald'; Bj. Hald. har selve ordet: 'fex liquidorum'. Bet. altså 'den smudsige', sortsmudsede?

sæpil- -Grímr findes i Eirsp., men ordet synes at bero på en forvanskning af de andre læsemåder (»Sigurð paktin, Grím magna«). Hvis *sæpil* er rigtigt, må det være = det ovenanførte *sepill*.

sørkvir, Eyvindr Ldn., Vd. IX—X. Tn. står for *sverkvir* til et vb. *sverkva*, der mulig igen beror på *svark-* i *svarkr* 'en overmodig, egenrådig kvinde'.

tandri, Þórir D. N. XIII—XIV. 'Ild'.

tanr, Oddr se *tannr* ovf.

tartr, Nikulás Hák. XIII. Er vistnok = no. *tart* mask. 'en ung el. liden laks'.

tasaldi, Þorvaldr Gl., Flat. X—XI. Roden *tas-* (*aldi* er som oftere afledningsendelse) genfindes sikkert i no. *tase* 'en stakkel' og vb. *tasa* 'aftage, svækkes, tabe i kræfter' (Aasen); tn. bet. således 'svagelig af udseende'. Ross har også et andet *tasa* 'trevle, optrævle', som passer mindre godt. Sv. har *tase* 'ohyfsad menniska, dum karl; trög, drumlig menniska' (Rietz).

teppimaðr, Eilífr NgL. XIII. 'En mand, der stanser, hindrer' (?), jfr. vb. *teppa* 'at stanse'.

teskill, Þorsteinn Ann. XIV. Rimeligvis dimin. til *taska*, 'en lille taske, pung'.

Tíðenda- -Skopti Hkr. X. 'Tidende-', fordi han skulde »segja tíðendi ǫll jarli [Hakon jarl], þá er þeir væri báðir samt«.

tjǫrvi, Áskell Ldn. X (v. l. *torfi* Stb.). Det er ikke godt at vide, hvilken form er den rigtigste; *tjǫrvi* hænger vel sammen med *tjara* (f. **tjǫrva*); 'den, der beger' (?). *Torfi* er dannet af *torf* 'törv'.

toddi, Jón Sturl. XIII. Er rimeligvis s. s. *toddi* i *vinjart.* og lign. og bet. 'lille stykke' (Fritzner, Bj. Hald.); tn. hentyder da til en lille vækst.

tóki, Þórarinn Ljósv. (ɔ: Þórarinn Nefjólfsson) X—XI. Tn. kunde hænge sammen med no. *toka* 'en tåbe, tosse' (sv. tok; Aasen); det kan også være = *toke* (med langt *o*) 'tot, klynge' (Aasen), altså 'lille og undersætsig'. Snarest er tn. dog måske ikke andet end et kælenavn, dannet af hovednavnet (der i dette tilf. i nyisl. sædvanlig lyder *tóti*).

tolla- -Þórir (el. Þórðr) Bisk. XII. Af *tollr* 'told, afgift'.

torfi (sml. *tjǫrvi*), Eindriði Sv. XII; Þorsteinn Ldn. IX —X. Af *torf* 'törv'.

tósti se *rosti*.

tottr, Óláfr Sturl. XIII; Þórir Hák., Sturl. XIII. Mulig

'den, der drikker' (i lange drag), jfr. *totta* 'sugere v. evacuare' (Bj. Hald.), der er det eneste tilknytningsord.

trafali, Eysteinn Hkr. XI—XII; Sigurðr Fsk. XII. Ordet er fremmedord, indkommet fra fr. *travail*, og er blevet alm. i isl. i betydn. 'hindring', 'besvær'; s. s. *travl-*; Ross har vb. *travla* 'slæbe'. Ordet er næppe nordisk af *traf* med endelsen *ali*. S. var i øvrigt en sön af E.

trandill, Þorkell Ldn. X; Þorkell Bisk. XI—XII. Tn. kan sættes i forb. med *trandle* mask. 'kløvet stok til gulv i lade osv.' (Ross). Den sidste T. er uden tvivl efterkommer af den første.

trébót, Bárðr Sturl., Bisk. XIII. 'Træ-lap', d. v. s. et stykke træ, man har anbragt som en 'lap på töj'.

trinn, Jón Sv. XII. Betydn. uvis.

trúðr, Ánn Austf. X—XI. 'Gögler'.

trýni, Óláfr Ldn. (geneal.). 'Tryne'.

tviskafinn, Jón Hák., Ann., Magn. XIII (ur. kaldt et steds *tviskiptingr*, *tviskipan*). 'To gange skrabet'.

uppspretta, Ormr Sturl. XIII. 'Kilde, væld', el. 'den opfarende' (af *at spretta upp* 'springe op')?

urka, Rǫgnvaldr Hák. XIII (v. l. *orka*). Der kan ikke være tvivl om, at *urka* er det rigtige, og kan sikkert ikke være s. s. *orka* 'kraft, arbejdskraft', men betydn. er uvis. Det kunde stå i forb. med *urð* 'et nedstyrtet fjældparti, stendynge'. Sv. har vb. *urka sej* 'beklaga sig, jämra sig' (Rietz).

usli, Jón Bǫgl., Ann. XIII (v. l. *usti*); Jón Sturl. XIII (v. l. *usti*). Her foreligger to forskellige læsemåder. Den første J. kaldes *usli* i P. Claussöns oversættelse, men *usti* i Ann. Den anden J. kaldes *usti* i hovedhdskr. af Sturl. Det synes sål., som om *usti* er nok så godt afhjemlet. *Usli* bet. 'skade', især den, der forvoldes ved brand el. nedrivning. Men hvad *usti* kan bet., er usikkert.

vaði, Árni Bisk., Ann. XIV. 'Den, der vader', hvis ikke der skal skrives *váði* 'fare'; herfor taler Flat.s skrivemåde

med *aa*. *vaði* kunde også være dannet af *vaðr* 'en snor, snöre'.

vafi, Hrútr Fas., sagnh. Sikkert til *vefja* 'væve, indvikle, göre indviklet'; 'den, der gör vanskeligheder'; nu bet. *vafi* mest 'tvivl'. Ordet kunde også være *váfi* 'den omflakkende'.

vagaldi, Þórðr Fas., sagnh. Vistnok 'den, der har en vaklende, rokkende gang'; af vb. *vaga* 'vagare v. varicare' (Bj. Hald.).

vaggagði, Þórðr Ldn. IX. Det sidste led er vist identisk med *agði* ovf.; det første kan være st. i *vagga* 'at vugge, rokke'. 'Den rokkende Agde'?

valfrekr, Ásbjǫrn Sturl. XII. 'Grisk, grådig som en falk' (el. 'ivrig efter at slå ihjæl'?); omtr. samtidig med *hallfrekr*.

vali, Guðlaugr Sv. XII. Tn. er flertydigt; jeg tror snarest det er dannet af *valr* 'falk', snarere end af *val* ntr. 'valg'. At sætte det i forb. med *valr* 'vælsk' (Rygh), tror jeg ikke der er grund til.

várbelgr, Gautr Hák. XIII; Hámundr Sturl. XIII. 'Vårbælg', egl. en af el. en, som har tilhørt (oprørsflokken) Vårbælge. De af Munch fremsatte forklaringer (N. f. h. IV, 219) er urigtige, da første led er sikkert *vár-* (med langt *a*); navnet synes på en el. anden måde at hænge sammen med *vár* 'forår'; *belgr* (*-ir*) er uden tvivl ringeagtende. *Vár* kunde også være gen. af *vá* 'skade'.

vefja, Víkingr se ovf. *nefja*. Tn. vilde have samme betydn. som *vafi*.

vegr, Ívarr Hák. XIII. 'Vej' el. 'værdighed, hæder' (?).

véseti, Haraldr Hák. XIII. Tn. findes nogle gange i hdskrr., medens andre steder, også i samme hdskrr., har *Vêsetason*; dette er uden tvivl det rigtige.

véttir, Þórðr Bǫgl. XIII. Tn. er vistnok nom. ag. til et vb. *vétta*, der findes i sammensætningen *handvétta* (yngre *-vætta*) og bet. altså 'den, der vejer'. At skrive tn. med *e* fører næppe til nogen tilfredsstillende forklaring (til st. i *vǫttr* 'en vante'?).

vífill, Þorsteinn Ldn. X (v. l. *vífl* Hb.-mbr.). *Vífill* antager jeg er det s. s. *v.* i *torðvífill* se ovf., altså 'skarnbasse'; det kunde også være identisk med mandsnavnet *Vífill*; og det kan høre til *víf* 'en kvinde'. Hvis Hb.s læsemåde er den rigtige, bet. tn. 'banketræ' (ɔ: det, der benyttedes til at banke vasketöjet).

vikr, Erlingr Bǫgl. XIII. Vistnok s. s. *vikr* fem. 'Pimpsten'.

viligisl, Þórólfr Ldn. IX—X. Det sidste led er velkendt, = 'stråle, stav'. Det første led er vistnok identisk med *vili* i *vilisess* (Sigrdr. mál 17), hvilket sædvanlig opfattes som 'behagelig, ønskelig', af st. i *vili, vil* osv.

vippa, Einarr Sturl. XII—XIII (v. l. *nefja*). 'Med vippende, urolige bevægelser' (?); jfr. Aasens *vippa* 'en urolig, vimsende tingest', også 'en vippe, stolpe med en hejsestang'.

víti, Þórðr Sturl. XIII. 'Straf, bøde'.

vulpes, Hákon Bisk. XIII, findes i et hdskr. f. de andres »Úlfsson«; mulig antyder ordet Hakons karakter (»hann var ótrúlyndr«), hvad enten det er et virkeligt tn. eller ikke.

vælungr, Kolbjǫrn Sturl. XIII. Hvis tn. skrives rigtig med *æ*, kan det henføres til st. i *væl* ntr. 'klynken, hylen', vb. *væla* 'klynke, græde'. Altså 'den klynkende'. Hvis det bör skrives med *e* (ɔ: *é*) kan det henføres til *vél* fem. 'list, kunstig indretning'.

vǫðu- -Brandr Ljósv. X—XI. Tn. er et fem. *vaða* 'concursus v. multitudo animalium' (jfr. *vǫðuselr*). Ordet bet. egl. 'en stimmel, der kommer vadende (en stime)'. Tn. må sikkert sættes i forbindelse med udtr. *at vaða uppi* (jfr. *uppivǫðslumaðr*) 'at være overmodig, ville indtage den dominerende stilling'. Til tn. svarer godt beskrivelsen af B.: »hann var maðr ódæll ok illr viðreignar ok heldr óvæginn«.

vǫflu- -Gunnarr Gullþ. X. Stammen genfindes i *vafla* 'gå med en vaklende gang'; *vaflanarfǫr* 'omflakken (Fritzner). Fra isl. kendes *vǫflur* (plur. tant., men vilde netop være *vafla* i sing.) i betydn. 'vaklen, især i udtalelser', når man ikke er ganske sikker i sin sag angående en bestemt kendsgærning

(især brugt om en anklaget el. vidne, hvis udsagn er vaklende og modsigende). Det er vel denne betydn., der her må antages, og den må stå i forb. med bærerens færd. No. har *vavla* 'lalle, tale utydeligt' (Aasen), 'tale famlende og ubestemt, vrövle' (Ross).

ysja, Þorbjǫrg Sturl. XII. Tn. er vist dannet af (som fem. til) mask. *yss* 'stöj', altså 'den stöjende'.

þambarskelfir se ovf. *þǫmb*.

þausnir, Þorgrímr Ann. XII. 'Den stöjende, el. voldsomme' (i bevægelser); *þausn* fem. (især plur. *þausnir*) 'tumult, larmende bevægelser'; af samme st. som *þeysa* 'at sætte i fart'; sml. *þusa* subst. og det intr. *þysja* og *þyrja* 'at fare afsted'. Tn. bet. altså 'den larmende el. farende'.

þenja, Pétr Knytl. XII. St. er den s. s. i vb. *þenja* 'udspænde, udspile'; måske 'en med istervom'; jfr. *þenja vǫmb*.

þiðrandi, Þórir Ldn., Nj. IX. I no.-isl. findes næppe noget ord, der kan forbindes med ordets st. undt. *þiðurr* 'en tiur', hvilket ord skal være »lydefterlignende«. Tn. kunde måske bet. 'den, hvis stemme ligner tiurens'; det er vist dette, der ligger til grund for Bj. Hald.'s oversættelse 'raucisonus', hvilket sål. beror på en — rigtig — slutning.

þingbítr el. *þinghús-*, Þórðr Flat. (Nornag.), sagnh. 'Tingbider'; betydn. uvis.

þjarfi, Narfi Sturl. XIII (v. l. *þarfi* 'den nyttige'). 'Den ferske, flaue'; jfr. Fritzner.

þjóti, Þorbjǫrn Ldn. IX (Hb. har *þjótr*, hvilket bet. det samme). 'Den tudende'. I øvrigt har Bj. Hald. et *þjótr* = *þerrivǫndr* 'törrepind'.

þrjúgr, Einarr Fas., sagnh. Tn. kan hænge sammen med el. være identisk med no. *trjug* mask. 'snesko' (= isl. *þrúga*, pl. *-ur*) Aasen. Det kan også henføres til st. i vb. *þrúga* (f. *þrjúga*?) 'at trykke, anvende vold'.

þræla- -Knútr Flat., sagnh. (= Kn. fundni). 'Trælle-', sål. kaldt, fordi »hann gaf frelsi hvárum tveggjum þrælum þeim, er hann hǫfðu folgit ok fundit, ok jarldóma«.

þurrafrost, Þorkell Fær. X. 'Törfrost', fordi han, såsnart »þurrafrost tók til«, var ude i skov og mark for at jage.

þǫngull, Þorgrímr Ldn. X. 'Tangstilk'. Nu bruges *þǫngull* og *þǫngulhǫfuð* om dumme mennesker.

ægir, Grímr Fas., sagnh. Tn. er ensbetydende med *ægir* 'hav' ifg. Gǫnguhr.s.; han siges at være funden, hvor hav og land mødes, og hans moder at have været en søvætte, og han kunde bevæge sig over og gennem vand som han lystede.

ǫlru- -Kári Sv. XII se ovf. *Ǫlnu-*.

ørrek, Þorbrandr Ldn. IX—X (*orrekr* [skr. *otr-*] Hb., *aurrek* Stb.). Tn. bet. måske 'bortdrivelse el. bortdriver', af *ør-* og *rek(r)*.

ǫtul- -Faxi Fas., sagnh. Tn. er vistnok st. i adj. *atall* 'stridig, stridslysten'; nu hedder ordet *ötull* og bet. 'energisk'.

Tillæg (til s. 164). *meginekkja*, Þóra Fær. X—XI. 'Hovedenke', den ansete enke.

Til denne systematiske oversigt[1] vil vi nu knytte nogle almindelige bemærkninger uden at ville behandle tilnavnene på en aldeles udtömmende måde i enhver henseende. Der er så meget, som de kunde give anledning til at undersøge og drøfte. Det er kun nogle hovedpunkter, vi her vil fremdrage og belyse[2].

I reglen har hver enkelt person kun ét tilnavn. Men der findes dog ikke så få eksempler på, at en og samme person har flere. Han (Hun) kan have to, der da er forbundne med et *ok*, udgör altså et konstant hele som: Helga en hár-

[1] Jfr. Weinholds oversigt i Altnordisches leben.

[2] M. h. t. afhandlingens titel skal jeg bemærke, at den ikke fuldt ud er nöjagtig, idet jeg har medtaget tilnavne, der f. eks. findes i Norges gamle love. — I enkelte tilfælde, hvor det syntes mig hensigtsmæssigt — nærmere forklaring er næppe nødvendig —, har jeg, og da fra K. Ryghs samling, taget tilnavne fra Dipl. Norw., selv om de tilhører det 14. årh. — I den alfabetiske fortegnelse er kun enkelte, vigtigere varianter medtagne.

prúða ok en siðláta, Steinbjǫrn enn sterki ok stórhǫggvi, Rǫgnvaldr enn ríki ok enn ráðsvinni, Hálfdan enn mildi ok enn matarilli. (Man mærke her stavrimet). Uden *ok* findes: Arnórr enn góði Rauðæingr (rauðkinnr), Þorkell leifr enn hávi, Þorfinnr sviðbrandr lúðrsveinn. I reglen findes dog tilnavnene adskilte og mulig knyttede til forskellige livsperioder eller måske brugt samtidig, men hvert for sig: Surtr enn hvíti — Skaptastjúpr, Arnórr enn mœrski — Mœrakarl, Ulfr enn vǫrski — Vǫrsa-Ulfr, Hávarðr enn halti — ísfirðingr, Þórarinn svarti — máhlíðingr, Haraldr hárfagri — lúfa, Ǫzurr lafskegg — tóti, Helga væna — fagra, Sneglu-Halli — Grautar-Halli, Hreðu-Halli — Eyglu-Halli, Refr Rennisfífl — Gjafa-Refr, Pétr steypir — Svína-Pétr, Eyvindr hani — túnhani, Sigurðr ullstrengr — ullband (dette sidste er dog kun en ironisk-lavere form end det første). Tre tilnavne findes: Hólmgǫngu-Bersi — Eyglu-Bersi — Raza-Bersi (dette sidste kun ved en enkelt lejlighed), Bjǫrn kaupmaðr — farmaðr — buna, Aðalsteinn enn trúfasti — sigrsæli — góði (vel at mærke: engelsk konge!), Goðrøðr veiðikonungr — gǫfugláti — mikilláti. Fire tilnavne findes: Hálfdan hvítbeinn — háleggr — háfœta (måske kun en ironisk afændring af 2) — heikilnef, Eysteinn illi — illráði — harðráði — ríki, og endelig fem: Hrói auðgi — heimski — prúði — spaki — Slysa-, Magnús berfœttr — berbeinn — berleggr (disse 3 ensbetydende) — enn hávi — styrjaldar-.

Tilnavnene er i det langt overvejende antal substantiver, dernæst adjektiver og, i nogle tilfælde, participier (som *hlammandi, sviðandi; fundinn* osv.); i enkelte tilfælde findes en sammenstilling af adj. og subst. som *gott-smjör* og lign., jfr. *ilt-eitt*. De kan stilles foran navnet og da som en del deraf (stammen som sammensætningsled eller gen. sing. el. plur.), eller, hyppigst, bagefter; bægge dele kan også forekomme om en og samme person; således finder vi: Sel-Þórir og Þórir selr, Drumb-Bjǫrn og Bj. drumbr, Þrym-(Þrum-)Ketill og K. þrymr (þrumr), Kœgil-Bjǫrn og Bj. kœgill, graut-Atli og

A. grautr, ref-Grímr og G. refr, bǫggul-Torfi og T. bǫggull, Digr-Helgi og H. digri, Magr-Helgi og H. magri, Snjall-Steinn og St. enn snjalli. Foran adj. kan artiklen stå eller udelades uden nogen bestemt regel.

Dannelsesmåden er i det hele ret simpel; i det overvejende antal af tilfælde anvendes eksisterende ord uden nogen ændring som tilnavne. Men i mange tilfælde dannes nye ord på forskellige måder. Hyppig findes et svagt subst. dannet af et stærkt, som *munki* (af *munkr*), *lúsi* (af *lús*), *músi* (af *mús*), *skapti* (af *skapt*), *skinni* (af *skinn*), *trǫlli* (af *trǫll*), *korni* (af *korn*), *skeggi* (af *skegg*) osv.; eller som *skefla* (af *skafl*), *kekkja* (af *kǫkkr*) osv. Ofte dannes nye ord med endelsen *-r*, *nefr* (af *nef*), *hǫndr* (af *hǫnd*), *skeggr* (af *skegg*), *beinn* (af *bein*) osv. Undertiden dannes nye ord med endelsen *-ungr* som *lǫmbungr* (af *lamb*), *krǫbbungr* (af *krabbi*), *hǫndungr* (af *hǫnd*), *-aldi* som *beiskaldi* (af *beiskr*), *himaldi* (af *híma*), *leggjaldi* (af *leggja*) osv. Diminutiva dannes sådanne som *goddi* (af *goði*), *nebbi* (af *nef*), *selki* (af *selr*); uden tvivl er også flere af de på *-ill* og *-ingr* nye ord, der ikke för har været i brug. På grund af de enkelte — mere eller mindre karakteristiske — tildragelser, der ligger til grund for tn., dannes nye ord som f. eks. *gnitaskǫr* og fl., hvorved en direkte sprogberigelse foreligger.

Som eksempler på dannelsesmåde og med det samme på de enkelte ords yngledygtighed skal endelig anføres følgende. *Nef* forekommer ofte som tn., selvstændigt og som sidste led i forskellige sammensætninger; så dannes deraf et mask. subst. *-nefr* som sidste led i sammensætninger; af *nef* dannes fremdeles *nefja* og endelig dimin. *nebbi*; af *lamb* dannes *lambi* og *lǫmbungr*, af *hǫnd*, *-hǫndr*, *handi*, *-hendi*, *hǫndungr*, *hand-* som første led i sammensætninger; jfr. *skegg* og fl.

Anledningen til tilnavnene. En stor mængde af dem er således, at de umiddelbart forklarer sig selv; således de fleste af dem, der tilhører afdel. I—IV og V—VII. De, der er afledede af stedsnavne, betegner utvivlsomt bærernes op-

rindelse eller midlertidige ophold på det antydede sted (som f. eks. *Hlymreksfari*, *vinlendingr* og lign., vel også *paris*); nogle af disse — eller mange — er givne i en fremmed egn, hvortil bærerne er flyttede, f. eks. *isfirðingr* (om Hávarðr). Dog er måske ikke alle disse at forstå lige efter ordlyden; således vilde vi ikke ret fatte betydningen af *austræni* om Bjǫrn, hvis vi ikke fik en — som det synes autentisk og vel forståelig — forklaring deraf. Gennemsigtige er også de tn., der antyder slægtskabs- og svogerskabs-forhold, undt. naturligvis hvor et ord er flertydigt, således et ord som *mágr;* hvis vi ikke i hvert givet tilfælde har historisk oplysning om forholdet, er det kun gisninger, vi kan anstille. Ligeledes kan man i reglen gå ud fra, at navne og tillægsord, der indeholder bestemte hentydninger til en persons udseende og legemlige beskaffenhed, væsen og egenskaber, er at forstå bogstavelig. Dog skal man ikke være altfor tryg i så henseende, ti öjeblikkets luner er mangfoldige og uberegnelige. Ingen vilde vel tvivle om, at Tord Torlaksson på Færøerne, kaldt 'den lave' (ɔ: lille), havde været lille af vækst, hvis vi ikke fik den udtrykkelige oplysning, at han, tiltrods for sit tn., havde været en endogså meget höj mand — et klart bevis for, at lucus a non lucendo virkelig eksisterer. Grunden — ja, den kender vi ikke. Men jeg skal i denne sammenhæng anføre et morsomt eksempel fra den nyeste tid, der viser, hvilke tilfældigheder der kan spille ind ved tilnavnedannelsen og deres årsag. En mand, N. N., havde kulsort hår og skæg, hvorfor han blev kaldt 'den svarte'; han syntes imidlertid ikke om dette tn. og blev vred, når han hørte det; så foreslog man, at kalde ham »den hvide«; jeg ved rigtignok ikke, om det er blevet almindeligt, men der er sikkert intet imod at det kunde blive det. En lignende tilfældighed må have rådet ved tilblivelsen til Tords tilnavn. I mange tilfælde forstår vi ikke tn. bestemt uden nærmere forklaring. Vi vilde kunne slutte, at Melbrigði tǫnn havde fåt sit tn. af en ejendommelig tand, men uden nærmere forklaring kunde

vi ikke vide, at der var tale om en stor udaf munden stående tand, og således i en stor mængde tilfælde.

Jeg har søgt ved hvert tn. at give, hvad teksterne selv indeholder om anledningen. Det er i mange henseender overmåde lærerigt. Vi ser bl. a. deraf, at det ikke blot er konstante forhold, men — og måske ligeså hyppig — enkelte begivenheder, der har foranlediget tilnavnet. Torarin stutfeld får sit tn., fordi han ved en lejlighed tilfældigvis havde en kort kappe på, Halfred vandræðaskald sit på grund af en enkelt begivenhed (hvorved dog hans medfødte sindelag virkede), Trond 'den stærkt sejlende', fordi han en enkelt gang gjorde en meget hurtig rejse osv. osv. Oplysende er i det hele afdel. V (D). Et par eksempler på det mærkelige ved tilnavnegivelsen er følgende. Eyvind hane bygger en gård, der kaldes — efter tilnavnet — Hanatún; efter at han havde bot dér i nogen tid, begyndte man at kalde ham *túnhani*, mulig fordi dette har en mere ironisk klang. Rögnvald jarl hed egenlig Kali Kolsson, men da kong Sigurd gav Kali halvdelen af Orknøerne og gjorde ham til jarl, gav han ham tillige Rögnvald jarl Brusesöns navn; *kali* blev så hans tilnavn.

At henføre anledningen til tilnavnene under kategorier, eller almindelige synspunkter i øvrigt, kan næppe lade sig göre, på grund af den store og uensartede mangfoldighed og brogede tilfældighed, der råder. Særlig m. h. t. afdel. X skal det bemærkes, at vi dér står overfor mange vanskeligheder; ikke blot er ordene ofte flertydige, men også ofte i og for sig dunkle; og selv om tn. er nogenlunde gennemsigtigt, er vi dog langtfra sikre på at have truffet det rette; og selv om vi med overvejende sandsynlighed kan sige, at det betyder det eller det, er dog anledningen til tn. ganske usikker (jfr. et sådant tn. som *mánadagr*), uagtet vi mener at kunne se eller skimte den.

En særlig anledning til tilnavne findes i slægtskabsforhold, især opkaldelse og samtidighed. Det er en

bekendt sag, at opkaldelse var i oldtiden — ligesom i øvrigt endnu — overmåde almindelig. Sönnesönnen f. eks. fik bedstefaderens (eller en anden mandlig afdød slægtnings) navn. Her finder vi mange eksempler på den bekendte kendsgærning, at et tilnavn (bedstefaderens) bliver sönnesönnens egenlige navn; så lidet ringeagtede eller ildesete var disse tilnavne, endogså sådanne, der i virkeligheden ikke egenlig var smigrende; således ser vi f. eks. at *skjálgr* (skelende) bliver egennavn. Men tilnavnet anvendes også ved arv som sådant. Ketill blunds sönnesönner var Blund-Ketill, Þorgeirr blundr og Þóroddr hrísablundr; Gunnlaugr ormstunga var en efterkommer af en ældre G. o.; Skarp-Heðinn Njálsson var opkaldt efter sin bedstefader, Þorkell fullspakr hed bedstefader og dattersön, Þórðr þvari bedstefader og sönnesön, Ívarr gæslingr ligeledes, Ketill hœngr ligeledes, Ófeigr grettir ligeledes, Þórólfr hálmi ligel., Þorkell klyppr ligel.; Þórir hundr var bedstefader til Sigurðr hundr; Eysteinn trafali var fader til Sigurðr trafali, Þorbergr kornamúli til Þorkell k., Eysteinn brókfell til Bárðr br., Svína-Stefán til Svína-Pétr (s. d.); Jón vængr var en søstersön af Jón v., Þórðr kausi en fostersön af Þórðr kǫttr. Hallkell krœkidans var fader til Ǫgmundr krœkidans og denne igen fader til Ǫgmundr ungidans (rimeligvis født efter sin faders død). Vi finder forskellige tilnavne men af samme betydning, så at der sikkert er en indre sammenhæng; således er Þorkell broddr en sön af Vermundr pík (= broddr), Þorgrímr skrauti er en sön af Þorkell fagri. Når vi til forskellige tider finder Sigurðr hít (3 g.), Þorsteinn titlingr (3 g.), Guthormr sindri (2 g.) og meget senere Sindri Guthormsson, er der ingen tvivl om, at vi her har med arvelighed at göre.

Kun uegenlig hører hertil et Bjálfi skinnstakkr, hvor der utvivlsomt foreligger et slags opkaldelse efter bæreren selv (*bjálfi* = *skinnstakkr*).

S a m t i d i g h e d som anledning til tilnavnegivelse består i, at 2 personer, der bærer det samme egenlige navn, får hver sit tilnavn af beslægtet art, åbenbart for at adskille

dem fra hinanden. I reglen er da den enes det oprindelige (i tid), men hvilket er ældst kan i intet tilfælde bestemmes. Kun uegenlig hører hid Óláfr sœnski, da vi intet Ó. norrœni har, men *sœnski* er dog sikkert givet Ó. til adskillelse fra den samtidige Óláfr digri (helgi). Direkte modsætninger finder vi derimod i: Hellu-Narfi: Hríseyjar-Narfi, Laugarbrekku-Einarr: Lón-Einarr, Fells-Snorri: Skarðs-Snorri. [Generations-forskel er der mellem Mýra-Knjúkr og Nesja-Knjúkr, hins bedstefader]. Samtidigheds-modsætningsnavne er: Óláfr hvítaskáld: Ó. svartaskáld, Dansa-Bergr: Tafl-Bergr, Þorkell hnjóðhamarr: Þ. dráttarhamarr, Ásbjǫrn valfrekr: Hallvarðr hallfrekr og rimeligvis også Sveinn sveitarbót: Sv. sveitarskítr.

At et stort antal af tilnavnene er ironisk og opståt af lyst til at göre nar ad vedkommende person er utvivlsomt, selv om de tager sigte på faktiske forhold, f. eks. ens hårmangel; *skalli* eller f. eks. *Lundarskalli* er egl. ikke nedsættende, men de er dog ikke uden ironisk farve. Længere ude i ironien er t. eks. *blǫðruskalli*; jeg henviser især til afdeling VII — foruden mange andre rundt omkring i de andre afdelinger. Der er ingen grund til at opregne dem her, men jeg skal dog fremhæve følgende: En bitter (skæbne-) ironi har tn. *Skjálfarbóndi*, fordi Skjalf lod sin mand hænge; jfr. *Bróka*-Auðr og *mágsefni* (Hǫskuldr). *Raga-bróðir* får en ironisk klang på grund af den slemme betydning, *ragr* kunde have; *tǫlusveinn* ligeledes — om den meget talende (vævende) præst, *óþveginn* om Ljótr. Til intimere kvinde- eller mands-forbindelser sigter tilnavne som *Gullásu*-Þórðr, Guðrún náttsól, Ingveldr allrasystir(?) og mulig flere. Men i og for sig er tilnavnene som sådanne yderst kyske, for så vidt som der er forholdsvis meget få, der angår legemets mindst nævnte eller nævnelige dele (se afdel. II, 22-23 og et tn. som *fuðhundr*). Denne kyskhed eller mangel på sans for slibrighed er i bedste overensstemmelse med sagaerne selv, deres æmner og fremstilling.

Den allerstörste masse af tilnavnene er af nordisk rod;

derom er der ingen tvivl; og den overvejende del deraf kan forklares ved hjælp af det nordiske sprogstof, som dette foreligger i ordbøgerne over det gamle norsk-islandske sprog eller i ordbøger over norske dialekter, svensk og dansk sprog og dialekter. Der vil ikke vise sig trang til overhovedet at gå udenfor dette område. Der er dog enkelte, der ikke kan forklares ved hjælp af disse midler, f. eks. alskik, bunjarðr, petill, kutiza, kygri, (skinn-)peita, slandri og mulig flere, for ikke at tale om de bevislig keltiske. Men jeg har heller ikke kunnet finde forklaringen af disse i andre germanske sprog. I og for sig er det heller ikke rimeligt, at synderlig mange af disse tilnavne skulde være ikke-nordiske (jfr. *trafali*). Rent latinske ord findes enkelte gange (*angelus, oremus*, *primus* og mulig *vulpes*; jfr. *Chaim* og kirkelige ord som *kárin*).

Enestående er *mírmann*, efter hovedpersonen i en romantisk saga.

Man skulde tro, at navne og tilnavne var overvejende bogstavrimede, begyndte med samme bogstav (hvorved det er at mærke, at alle vokaler i så henseende er identiske). Dette kunde man formode, fordi bogstavrimet ellers spiller en ikke ubetydelig rolle, også udenfor skjaldskab, og fordi det vilde lyde godt. Men i det hele og store kan man ikke mærke nogen videre stræben efter at få bogstavrim tilvejebragt. Efter min optælling er der omkring 400 sådanne bogstavrimede forbindelser (altså kun 1/6 af hele stoffet), og af disse er der ganske sikkert en hel del, hvor bogstavrimet må siges at være rent tilfældigt og ikke tilsigtet. Dernæst er at lægge mærke til, at over et halvt hundrede af disse tilnavne er hæntede fra fornaldarsagaerne, hvor bogstavrimforbindelser uden tvivl meget hyppig er tilsigtede af saga-digterne (som Geirríðr gandvíkrekkja, Refr Rennisfífl, Bergþórr bláfellingr, Gljúfra-Geirr, Herbrandr enn hǫfuðmikli, Alfr aptrkemba, Brúsi beinserkr, Hrafn hávi, Dagr digri, Haddr harði, Sviði enn sókndjarfi, Þorkell þrái osv. osv.).

Heller ikke findes rim tilsigtet. Et halvrim som *Dagr digri* er vel nærmest en tilfældighed. Derimod synes det enestående helrim *Narfi þjarfi* at være tilsigtet.

Der er næppe nogen grund til at antage nogen forskel i tid eller sted, dette sidste m. h. t. Island og Norge, udover hvad de historiske forhold medførte.

Det skal for det første bemærkes, at når de fleste tilnavne, som her findes samlede, tilhører det 9.—10. årh. og det 13. årh. (12.—13.), kommer det af kildernes art, især fordi vi har så navnerige værker som Landnáma for den ældre tids vedkommende og Sturlunga med Hákonarsaga for det 13. årh. (jfr. Sverriss. for det 12.). Men der er ingen grund til at tro, at tilnavne ikke har været så almindelige overhovedet i det 11. (og 12.) årh. De har sikkert været lige almindelige hele tiden igennem både på Island og i Norge.

Det forstår sig af sig selv, at tilnavne, der angår hedenskab og kristendom, må bortfalde efter 1000. Mærkeligt er, at *goði*-tilnavnene på Island forsvinder i det 11. årh. (se ovf. 261). Det forstår sig også, at tilnavne, der har noget med konge eller jarl at göre, ikke kunde forekomme på Island. Angående de uforandrede stednavne som tilnavne se ovf. s. 183; her synes der at have været forskel tilstede. De særlig norske forhold (dyreverden osv.) bevirkede naturligvis, ligesom de særlig islandske på deres side, nogen forskel, men i det hele og store er denne af en mindre og underordnet art.

Foruden den almindelige kulturhistoriske betydning, de gamle tilnavne har, har de, som i begyndelsen bemærket, en overordenlig stor leksikalsk betydning; men her er der ingen grund til at komme nærmere ind på denne side af sagen. Den her foreliggende samling giver et i mange henseender ikke ringe supplement til de eksisterende ordbøger, der m. h. t. dette ordstof er ret mangelfulde og inkonsekvente.

ALFABETISK FORTEGNELSE.

INDHOLDSFORTEGNELSE.